

საქართველოს ბიბლიოთეკა

K 199 623
3

საქართველოს ისტორია

საქართველოს
ისტორია
საქართველოს
ისტორია

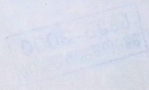
საქართველოს ბიბლიოთეკა

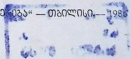
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
 ვ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და
 ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

მიხეილ გონიჭიშვილი

**გაბრატიონთა დასახლება და
 მოღვაწეობა რუსეთში**

„მეცნიერება“ — თბილისი, 1986

63.3.(2T)
8673

1) ზაქარეველი - ხუსკვილის უხაროვიძე

2) სქახვილი ხუსკვილი ჯეჩოვა (1783 წ. ვახუშტის ცხოვრება)

3) ჯახვილი ხუსკვილის ძემის ნახუსვილი

4) ჯახვილიძე, მუსხ

ნაშრომში, საარქივო მასალების, გამოუქვეყნებელი წყაროებისა და არსებული ლიტერატურის ურთიერთშეჯერების საფუძველზე, მოცემულია ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფო სახლის წევრთა რუსეთში გადასახლების მიზეზები, მათი მდგომარეობა და მოღვაწეობა რუსეთში 200 წლის მანძილზე.

წვლადაა გაშუქებული რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში დასახლებულ ქართველ ბატონიშვილთა, მათ შთამომავალ მეცნიერთა, მხედართმთავართა და სახელმწიფო მოღვაწეთა ის დიდი და ერთგული თავდადებული სამსახური რუსეთის სახელმწიფო კარზე, რომელმაც სახელი გაუთქვა ჩვენი ერის იჭაურ წარმომადგენლებს და დიდი როლი ითამაშა ერთმორწმუნე რუს ხალხთან დაახლოებასა და დამეგობრებაში.

ნაშრომში ქრონოლოგიურადაა განხილული ქართველ მეცნიერთა, მხედართმთავართა და სახელმწიფო მოღვაწეთა საქმიანობა და ადგილი რუსეთის სამეფო კარზე. აქვე გაშუქებულია აღმოსავლეთ საქართველოს მდგომარეობა დამოუკიდებლად არსებობის უკანასკნელ წლებში, 1783 წლის ტრაქტატი და რუსეთთან შეერთება.

ნაშრომში ნათლად და დამაჯერებლადაა მოცემული რუსეთთან შეერთების პროგრესულობა, რომ საქართველოსათვის რუსეთთან შეერთება ერთადერთი გზა იყო ერის კეთილი მომავლისათვის, რაც ისტორიულადაც დადასტურებულია.

ნაშრომი ილუსტრირებულია და შეიცავს სამეფო სახლის წევრებისა და მათ ახლობელთა რამდენიმე, ფართო საზოგადოებრივსათვის დღემდე უცნობ სურათს.

199.623

რედაქტორი. ისტ. მეცნ. დოქტორი, პროფესორი

გ. თოგოშვილი

რეცენზენტები: ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორები —

გ. ჯახვიანი, ა. შავხელიშვილი.

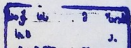
საქმ-2000
შეგთშეგებულია

0505010000

8 რეზ. 86

© გამომცემლობა „მეცნიერება“

M 607 (06)—86

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს, დაწყებული XI საუკუნიდან მისი იმპერიის საზღვრებში მოქცევაამდე. ამ ხნის განმავლობაში ორივე ხალხის ერთმანეთთან დაახლოება და შემდეგ მჭიდრო კავშირი განპირობებული იყო როგორც საკუთარი, ასევე საერთო ინტერესებით.

მართალია, ეს ურთიერთობა XIII—XIV საუკუნეებში, თათარ-მონღოლთა ბატონობის პერიოდში, საგრძნობლად შესუსტდა და, შეიძლება ითქვას, თითქმის შეწყდა კიდევ. მაგრამ მომდევნო ხანში კვლავ აღდგა, გაფართოვდა, გაღრმავდა და მჭიდრო კავშირში გადაიზარდა.

1491 წელს კახეთის მეფე ალექსანდრეს მიერ ივანე მესამესთან ოფიციალური წარმომადგენლების გაგზავნით ისახება ამ ორ ხალხს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარების ცდები. ამ პერიოდისა და შემდგომი დროის განმავლობაში საქართველოს სამეფოთა მესვეურებმა მრავალჯერ გაგზავნეს თავიანთი ელჩები რუსეთის სამეფო კარზე არა მარტო დიპლომატიური ურთიერთობის დასამყარებლად, არამედ სამხედრო დახმარების მიღების მიზნითაც.

XVI—XVIII საუკუნეებში ირან-ოსმალეთის გაუთავებელ თარეშს დაღესტანელ ლეკთა გამუდმებული თავდასხმები დაერთო. ამ მძიმე მდგომარეობიდან თავდახსნას ქართველი ხალხი რუსეთის დახმარებითა და მხადაჭერით ცდილობდა.

რუსეთის მთავრობას მიზნად ჰქონდა შავსა და კასპიის ზღვებზე გაბატონება, ამის მისაღწევად ესწრაფვოდა იმპერიის საზღვრებში კავკასიის მოქცევას, რაც ირანისა და თურქეთის სისტიკ წინააღმდეგობას იწვევდა. ამ გეგმის განხორციელებაში საქართველოს რუსეთთან დამეგობრებასა და, ბოლოს, შეერთებას დიდმნიშვნელოვანი როლი ეკისრებოდა: რუსეთის იმპერიის საზღვრები კასპიის ზღვამდე გადაიწეოდა, საქართველო, სამეფო-სამთავროებად დაშლილი, კვლავ გაერთიანდებოდა და დაუბრუნდებოდა თურქეთის მიერ მიტაცებული მიწა-წყალი.

ქართველი და რუსი ხალხების მეგობრობას საფუძველი პრაქტიკუ-

ლად ჯერ კიდევ XVII ს. 80-იან წლებში ჩაეყარა, რის საუკეთესო მაგალითსაც წარმოადგენს არჩილ მეფის მემკვიდრის — ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინის (1674—1711) პეტრე პირველთან გულთადი მეგობრობა და რუსეთისადმი ერთგული და თავდადებული სამსახური. მომდევნო წლებში ეს მეგობრული ურთიერთობა თანდათან გაფართოვდა, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში იმდენად გაღრმავდა და განმტკიცდა, რომ 1768—1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში ქართველები რუსი ჯარისკაცების გვერდით იბრძოდნენ¹. აღნიშნული მეგობრული ურთიერთობა 1783 წელს საქართველოს რუსეთის მფარველობაში შესვლის ტრაქტატით იქნა შედღეობებული.

ტრაქტატის დადებამ ირანისა და თურქეთის მმართველი წრეების დიდი აღშფოთება გამოიწვია, რადგან იგი, ფაქტიურად, მათთვის საქართველოს დაკარგვას ნიშნავდა². ოსმალეთმა საქართველოს წინააღმდეგ ახალციხის ფაშა და დაღესტნელი ფეოდალები ამხედრა³. ალა-მაჰმად-ხანმა ერეკლე მეორეს წერილობით აცნობა თავისი უკმაყოფილება და სთხოვა რუსეთთან დადებული ტრაქტატის უარყოფა. „ახლა ჩვენი დიდებული ნება ეს არის, რომ თქვენ ერთი ჭკვიანი კაცი ხართ. ამგუარი საქმეები განიშოროთ, რომ ქვეყნის თასლიბიც არის და რუსების შეერთებულება დაჰხსნა“⁴. ბოლოს, თუ მეფე ერეკლე არ შეასრულებდა თხოვნას, ალა-მაჰმად-ხანი იმუქრებოდა: „თუ ამას არა იქმ, რაც გვიბრძანებია, ამ ცოტას ხანში საქართველოზე მოვალთ, რუსთა და ქართველთ სისხლს ერთად დაეაქცევთ და მტკვრის მჰსგავსად მდინარეთა გააკეთებთ“⁵. ქართველმა ხალხმა, ერეკლე მეორის თაოსნობით, ყურად არ იღო ალა-მაჰმად-ხანის თხოვნა-მუქარა და რუსეთთან მრავალსაუკუნოვან მეგობრობასა და 1783 წლის სამფარველო ტრაქტატს არ უღალატა. მართალია, ალა-მაჰმად-ხანმა მუქარა არ იკმარა, 1795 წელს თავისი ჯარით შემოესია საქართველოს, ააოხრა და გაძარცვა თბილისი, ათიათასობით ტყვე წაიყვანა, მაგრამ რუსეთის დახმარებით მალე საქართველო საბოლოოდ განთავისუფლდა ირან-თურქეთის უღლისაგან. 1783 წლის ტრაქტატით საქართველომ რუსეთის უმალღესი ხელისუფლება აღიარა, 1801 წ. აქტით კი რუსეთს შეუერთდა.

¹ Ц. П. Каландадзе, Участие грузин в культурной и общественной жизни России, Тбилиси, 1979, с. 7—8.

² გ. პაიჭაძე, გეორგიევსკის ტრაქტატი და მისი ისტორიული მნიშვნელობა, თბილისი, 1980, გვ. 47.

³ იქვე.

⁴ СМОНПК, вып. XXIX. Тиф., 1901, с. 149.

⁵ იქვე.

ტრაქტატს დიდი ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა ორივე მხარისათვის. მან მოამზადა საფუძველი საქართველოს რუსეთთან შესაერთებლად. ამიერიდან, სამხედრო თანამეგობრობასთან ერთად, ურთიერთობა ფართოვდება სულიერ და გონებრივ სფეროშიც. ბევრა გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი მოღვაწეობდა რუსეთის იმპერიის ქალაქებში: სანკტ-პეტერბურგში, მოსკოვში და სხვ., სადაც შეუწელებლივ მატულობდა ქართველთა რიცხვი, განსაკუთრებით XIX საუკუნის დასაწყისიდან⁶.

1801 წლიდან, აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, სამეფო საგვარეულოს თითქმის ყველა წარმომადგენელი რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში გაიწვიეს საცხოვრებლად.

მოგვიანებით, იმერეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის საზღვრებში მოქცევისთანავე, და ნაწილობრივ მიანმდეც, სამეფო ტახტის ყველა მოსალოდნელ პრეტენდენტს იგივე ბედი ეწვია — ისინიც რუსეთში, ძირითადად მოსკოვში, პეტერბურგში, ვორონეჟში, ბელგოროდსა და სხვა ქალაქებში, ერთიმეორისაგან დაცილებულ ადგილებში დაასახლეს. „ჩვენ განზეულ ვიყვენით როსიასა შინა მათ (რუსეთის მთავრობის — მ. გ.) მიერ“⁷ — აღნიშნავდა ბაგრატ ბატონიშვილი.

სამეფო საგვარეულოს წარმომადგენელთა საქართველოდან რუსეთში გაწვევა და იქ დასახლება მიზნად ისახავდა სამეფო ტახტის პრეტენდენტების მოცილებას სამშობლოდან, რომ არ დარჩენილიყო როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში ტახტის აღდგენის მოტივიალუ და ამით საშუდამოდ მოხსნილიყო დღის წესრიგიდან სამეფოთა დამოუკიდებლად არსებობაზე ფიქრიც კი.

რუსეთში გადასახლებული ქართველები იმპერიის სამსახურს შეუდგნენ. ბევრი მათგანი გამოჩენილი სამხედრო პირი გახდა და რუსეთის მთავრობის დიდი ნდობა და მაღალი ჩინი დაიმსახურა.

ბევრმა ქართველმა დიდი თანამდებობა მიიღო რუსეთის სახელმწიფო მმართველობაში, 10-ზე მეტმა გენერლის ჩინამდე მიაღწია

⁶ Ц. П. Каландадзе, Участие грузин в культурной и общественной жизни России, Тбилиси, 1979, с. 15.

⁷ ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გამოც. თ. ლომოურას მიერ, თბილისი 1941, გვ. VI.

⁸ მეფე ერეკლე მეორის შვილი — მირიანი — იყო სენატორი, გენერალ-ადიუტანტი, ინფანტერიის გენერალი, ხოლო ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერტინსკი — სახელმწიფო საბჭოს წევრი, ადრე ვარშავის გენერალ-გუბერნატორი. 1881 წელს იგი კონსტანტინოპოლში გაიგზავნა, როგორც რუსეთის საგანგებო ელჩი, რომელსაც თურქეთის მთავრობისათვის უნდა ეცნობებინა იმპერატორ ალექსანდრე მეორის სიკვდილი, ალექსანდრე მესამის გამეფება და სხვა.

რუსეთის არმიის, ზოგმა კი სამწერლო მოღვაწეობას მიჰყო ხელი.⁹ მათი შემოქმედების თემას მეტწილად წარმოადგენდა საქართველოს XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ისტორია, სამეფო-სამთავროების შინაგანი მდგომარეობა, მათი რუსეთთან ურთიერთობა და იმპერიის საზღვრებში მოქცევა. ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი ეხებოდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების გარღვევალობას და ამ მოვლენას აღარებდა 1654 წელს უკრაინის რუსეთთან შეერთებას. იგი ასკენიდა, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთება ისევე ერთადერთი გზა იყო ქართველი ერისათვის, როგორც უკრაინელი ხალხისათვის რუსეთთან შეერთება. საქართველოს დამოუკიდებლად არსებობისათვის საგარეო ვითარების გარდა სიძნელეებს ქმნიდა ისიც, დასძენს ავტორი, რომ ერეკლე მეორის ვაჟები მეტწილად დაქორწინებულები იყვნენ ქართველ თავადაზნაურთა ასულებზე, ისე, რომ მეფეს ნათესაური კავშირი ჰქონდა საქართველოს სამეფო-სამთავროთა თავადაზნაურებთან: დადიანებთან, ციციშვილებთან, ანდრონიკაშვილებთან, ამილახვრებთან და სხვ. ყველა ბატონიშვილს თავისი პარტია ჰყავდა. ყველას ეჭვი ეპარებოდა საქართველოს კვლავ დამოუკიდებლად არსებობის შესაძლებლობაში, სხვადასხვა აზრი ჰქონდა სამშობლოს მომავალზე. ერთნი ირანისაკენ მიისწრაფოდნენ, მეორენი — თურქეთისაკენ, მესამენი კი რუსეთთან კავშირზე ამყარებდნენ იმედს. ყველა თავის თავზე ფიქრობდა და თავის სასარგებლოდ მუშაობდა, რამაც უფრო გაართულა ქვეყნის როგორც საშინაო, ისე საგარეო მდგომარეობა. რუსეთმა კარგად იცოდა საქმის ვითარება საქართველოში და ჩინებულადაც გამოიყენა იგი.

საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII გარდაცვალების შემდეგ მისმა უფროსმა შვილმა, საქართველოს მმართველმა დავითმა 1801 წლის 8 იანვარს რუსეთთან შეერთების აქტს მეფის ტიტულის გარეშე მოაწერა ხელი. ამავე პერიოდში დაიწყო, მეფის მთავრობის მითითებით, ბაგრატიონთა რუსეთში გადასახლება. მათი პირველი თაობის წარმომადგენლები ოფიციალურად „ქართველ ბატონიშვილებად“ იწოდებოდნენ, რომელთა საპატიო ზედწოდება იყო „უგანათლებულესობა“. ამ თაობამ 61 წელიწადს — 1800 წლიდან 1861 წლამდე — იარსება, როდესაც უკანასკნელი ბატონიშვილი — მიხეილ გიორგის ძე გარდაიცვალა.

⁹ მხედველობაში გვაქვს დავით ბატონიშვილის „ახალი ისტორია“, დაწერილი 1814 წელს; ბაგრატ ბატონიშვილის „ახალი მოთხრობა“, დამთავრებული 1819 წელს და გამოცემული თამარ ლომოურის მიერ 1941 წელს; ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკის „ბაგრატიონები რუსეთში“, ხელნაწერი დასრულებულ იქნა 1885 წელს და სხვა.

ბატონიშვილთა შთამომავლობის ოფიციალური წრდება იყო „ქართველი თავადი“, საპატიო ზედწოდება 1865 წლამდე — „ბრწყინვალეა“, 1865 წლიდან კი — „უგანათლებულესობა“.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა „ქართველი თავადის“ მომავალი სამსახურებრივი კარიერა პაყების კორპუსში მიღებული განათლებით იწყებოდა. ქართველი ბატონიშვილები ერთგულად ემსახურებოდნენ რუსეთს; მათმა შთამომავლობამ „ქართველმა თავადებმა“ კი უფრო მეტად გამოიჩინეს თავი იმპერიის სამსახურში. მათ არაერთი ბრწყინვალე საბრძოლო ფურცელი ჩაწერეს რუსეთის სამხედრო ისტორიაში.

1800 წლიდან 1842 წლამდე, როდესაც მიმდინარეობდა სამეფო საგვარეულოს ჩამომავალთა გადაყვანა რუსეთში, მათ დასასახლებლად და მატერიალურად უზრუნველსაყოფად არაერთი სპეციალური დადგენილება არ არსებობდა. ისინი ეწყობოდნენ უმაღლესი ხელისუფლების შეხედულებით და იმ დროისათვის საკმაოდ კარგად. მაგალითად, საქართველოს ოთხ დედოფალს: ერეკლე II მეუღლეს — დარია გიორგის ასულს, გიორგი XII მეუღლეს — მარიამ გიორგის ასულს, იმერეთის დედოფლებს — დავით გიორგის ძის მეუღლეს — ანა მათეს ასულს, სოლომონ II მეუღლეს — მარიამ კაციას ასულს და, ბოლოს, სამეგრელოს მმართველ (დედოფალს) ნინოს საკმაოდ კარგი პირობები შეუქმნა რუსეთის მთავრობამ. ყველა იღებდა ეკატერინეს ლენტს, ეძლეოდა შესაფერისი ბინა და კარის ეკიპაჟის ყოლის უფლება, შესანახი თანხა და ერთდროული დახმარება. ჰქონდათ მუდმივი პენსიები, ერთი სიტყვით, ცხოვრების ყველა პირობა ექმნებოდათ. არ ჰქონდათ მხოლოდ საქართველოში ცხოვრების უფლება. ბატონიშვილები თავიდან შედარებით უკეთეს მდგომარეობაში იყვნენ, 1842 წლიდან კი მათი საკითხების მოგვარება დაევალა საგარეო საქმეთა, შემდეგ კი შინაგან საქმეთა სამინისტროს განსაკუთრებულ გამგებლობას, რომელთანაც იყო IV კლასის განსაკუთრებული მოხელე, საქართველოს მთავარი პრისტავის სახელწოდებით. აი, ამ უკანასკნელის უშუალო ჩარევის გარეშე არც ერთი ბატონიშვილის შესახებ დიდმნიშვნელოვანი საქმე არ გადაწყდებოდა¹⁰.

რუსეთში დასახლებული ბატონიშვილები საკმაოდ დიდი პატივითაც სარგებლობდნენ: ისინი იხსენიებოდნენ კალენდარში — მთავრობის პირთა განსაკუთრებულ განყოფილებაში; რუსეთის სამეფო კარ-

¹⁰ Н. К. Имеретинский, Багратиды в России, 1885, с. 87. ხელნაწერი ინახება ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში.

ზე საპატიო ადგილებს იღებდნენ სამეფო დღესასწაულების თუ ცერემონიალების დროს.

⌚ ბატონიშვილების მატერიალური უზრუნველყოფით თავიდან თვით მთავრობა იყო დაინტერესებული. იმპერატორი პავლე პირველი შეპირდა ბატონიშვილებს, რომ თითოეულ მათგანს მისცემდა 1000 სულ გლენს¹¹. ეს შეპირება არ შესრულებულა. სამაგიეროდ, ბატონიშვილებს მუდმივი პენსიები დაენიშნათ. ბოლოს საკმაოდ დიდი თანხა დაურიგდათ მამულების შესაძენად, თუმცა მალე დარწმუნდნენ, რომ მამულების შეძენა მათ ხელს არ მისცემდა და დაიწყეს თხოვნა მიღებული თანხის უკან დასაბრუნებლად იმ პირობით, რომ კვლავ პენსიები დანიშნოდათ. რუსეთის მთავრობა ყოველთვის ცდილობდა შეძლებისდაგვარად დაეკმაყოფილებინა ბატონიშვილების თხოვნა, რათა ამ უკანასკნელთ არ მოენდომებინათ საქართველოში დაბრუნება.

¹¹ Н. К. Имеретинский, დასახელებული საშრომ., გვ. 84.

ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი

რუსეთის არტილერიის პირველი გენერალ-ფელდცეიხმეისტერი — ბატონიშვილი ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი დაიბადა 1674 წელს თბილისში*. მამა მისი არჩილი (ვახტანგ V-ის

1 იმერეტინსკებად შემდეგში იწოდებოდნენ იმერეთიდან რუსეთში გადასახლებული ბატონიშვილები ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოდან რუსეთში გადასული ბატონიშვილები იწოდებოდნენ გრუზინსკებად.

სოლომონ II-სთან ერთად 1815 წ. ტრაპიზონში გადასახლებულმა ქართველებმა გვარად იყვარებოდნენ — ე. ი. ივერიისშვილი — მიიღეს. თურქეთში ეხვედნენ ვაურ-ჯაილდის, სპარსეთში — გიურჯიზადეს და სხვა.

* ე. „ციცკარი“ 1985 წ. № 10-ში (გვ. 155—160) დაიბეჭდა ნიკო ჯაღვიშვილის წერილი „ალექსანდრე არჩილის ძის ბიოგრაფიისათვის“, სადაც მოცემულია ცდა ალექსანდრეს დაბადების თარიღისა და მის ბიოგრაფიისთან დაკავშირებული ზოგიერთი სხვა საკითხის დაზუსტებისა.

ნ. ჯაღვიშვილი აკრიტიკებს ავტორებს, რომლებიც ალექსანდრე არჩილის ძის დაბადების თარიღად გვთავაზობენ 1664, 1674 წლებს და მიაჩნია, რომ ისინი არ შეესაბამებიან სინამდვილეს. აკრიტიკებულ შრომათა შორის დასახელებულია ჩვენს სტატიად (ე. „ციცკარი“, 1972 წლის № 5, გვ. 129—139), სადაც, ეხებოდათ რა სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოქმეულ მოსაზრებებს ალექსანდრეს დაბადების თარიღთან დაკავშირებით, ვამტკიცებდით, რომ იგი 1674 წელს დაიბადა. აქ არ გავიმეორებთ ამ საკითხზე ჩვენს არგუმენტაციას, აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ ნ. ჯაღვიშვილი დარეჯან არჩილის ასულის დაბადების თარიღად იყენებს 1668 წ., ალექსანდრესას კი — 1669 წ. (დასახ. სტატია, გვ. 157). იგი ეშვარება იმას, რომ არჩილი დაქორწინდა 1666 ან 1667 წელს ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით და, ამდენად, დასაშვებია დარეჯანის და ალექსანდრეს ამ წლებში დაბადება. მართალია, წერს ნ. ჯაღვიშვილი, ალექსანდრეს დაბადების თარიღს — 1669 წელს ეწინააღმდეგება მისი საფლავის ქვაზე ამოკვეთილი ეპიტაფია, მაგრამ ალექსანდრე ბაქარის ძის ეპიტაფიაში არსებული შეცდომა აქაც შეცდომის არსებობას გვაუარაუდებინებსო (იქვე, გვ. 158). ეს არგუმენტები რომ საკმარისი არაა ალექსანდრეს დაბადების თარიღის შესასწორებლად და ნაძალადევად გამოიყურება, ამას საგანგებო მტკიცება არ სჭირდება.

სწორადაა შემჩნეული ნ. ჯაღვიშვილის მიერ ფეოდოსია მილოსლავსკაიაზე ალექსანდრეს დაქორწინების ჩვენეული თარიღის (1691 წ.) უზუსტობა, მაგრამ აქ თვითონაც უარეს უზუსტობას იჩენს, როცა პეტრე I მიერ მილოსლავსკების შერისხვას 1589 წლის თარიღებს (გვ. 156).

გაუგებრობის შედეგად მიგვაჩნია ავტორის მსჯელობა იმის შესახებ, თითქოს

ძე) ალექსანდრეს დაბადებისას ირანის შაჰის მიერ ახალი ჩამოგდებული იყო კახეთის სამეფო ტახტიდან.

არჩილი ტახტის დაბრუნების გეგმებს აწყობდა, მაგრამ ალექსანდრეს დაბადებისთანავე ახალციხეში გადავიდა, სადაც დიდხანს არ დარჩენილა საცხოვრებლად.

შეიტყო თუ არა მამის — ვახტანგ V-ის — გარდაცვალება 1676 წელს და, ამისთანავე, ირანის შაჰის გადაწყვეტილებაც, რომ სამეფო ტახტი გარდაცვლილი მეფის შვილისათვის — გიორგისათვის — არ გადაეცა, არჩილი ქართლში გადავიდა, აიღო იგი და თავისი ძმა გიორგი გაამეფა. 1677 წელს ირანის შაჰი იძულებული გახდა გიორგი ქართლის მეფედ ელიარებინა.

არჩილი მალე იმერეთში გამეფდა. იმერეთი თურქეთზე დამოკიდებულად ითვლებოდა და ამიტომ მოსალოდნელი იყო, რომ არჩილის იმერეთში გამეფებას თურქეთის გალიაზიანება გამოეწვია.

ირანის შაჰი ერიდებოდა თურქეთთან ურთიერთობის გაუარესებას და ამ მიზნით ქართლის მეფეს გიორგის სთხოვდა არჩილის გაძევებას იმერეთიდან.

ქართლის მეფე გიორგიმ შაჰის ულტიმატუმი თავის ძმას — არჩილს — აცნობა. რომელმაც თურქთა ლაშქართან შებრძოლებისას პირველი დამარცხებისთანავე დატოვა იმერეთი და დვალეთში გადავიდა², სადაც ოჯახი შეაფარა, თვითონ იმერეთში დაბრუნდა, მთვე ჩხერში გაატარა, შემდეგ ისევ დვალეთში ავიდა და იქ დარჩა 1 წელს.

1680 წელს არჩილმა რუსეთის მეფეს — თედორე ალექსის ძეს გაუგზავნა არქიმანდრიტი მაკარი და გრიგოლის შვილი იოანე წერილით, რომლითაც იმერეთში თავის ხანმოკლე გამეფებასთან დაკავშირებულ ამბებს აცნობებდა და სთხოვდა მოსკოვში მიღებასა და თავშესაფარს — საცხოვრებელ ადგილს რუსეთში: აგრეთვე ქალაქ თერ-

ალექსანდრეს გამგზავრება ევროპაში პეტრე პირველის დიდ ელჩობაში 1697 წელზე გაცილებით გვიან მომხდარა და რომ მეფის ნებით ელჩობას შეუერთდა რიგაში რამდენიმე პირი, მათ შორის ალექსანდრე არჩილის ძე. «ელჩობაში» ალექსანდრეს ჩართვა თავიდანვე დაგეგმა პეტრემ და მათი გზაში შეერთებაც თავიდანვე უნდა ყოფილიყო დაგეგმილი. ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ისინი გვიან გაემგზავრნენ ევროპაში.

ალექსანდრე არჩილის ძის ბიოგრაფიის დეტალები დაწვრილებით და სწორად არის ასახული: М. Д. Хмыров, I-ый генерал-фельдцейхмейстер Александр Арчилович Имеретинский, Артиллерийский журнал, № 1, 1866; «Дух журналов», 1816, кн. 18, с. 869—870; кн. 20, с. 930—931; Н. Устриалов. История царствования Петра Великого, т. III, прил. № 1, изд. 1858.

ალექსანდრე არჩილის ძის შესახებ არაერთი საყურადღებო მოსახრება გამოთქვა მკვლევარმა ფრ. სიხარულიძემ.

² «Русский вестник», 1841, №№ 11—12, с. 61—63.

გში ლაშქრის გამოგზავნას, რომელიც მას რუსეთში მშვიდობით ჩა-
იყვანდა.

არჩილი წერილში აღნიშნავდა: „იმერეთს მართალი ბატონი არ
იჯდა. ამათაც მოინდომეს და გამაბატონეს.³ მასუკან, ხვანთქარს ლაშ-
ქარი გამოგზავნა და მოგვიხდეს, ვიბრძოლეთ, ზოგი იმათ დაგვიხო-
ცეს, ზოგი ჩვენ დაეხოცეთ, მაგრამ ბოლოს იმათ დაგვაქარბეს და ის
ალაგი დაგვაგდებინეს...“

თერგზე ლაშქარი გვიბოძე და თქვენს მზეებრ განათლებულს
ტახტადმი მოგვაწვეინე, რომ ქრისტიანობა არ დაგვეყარგოს...“⁴

იმავე წელს არჩილმა რუსეთის საკრებულოს მდივანს გაუგზავნა
თითქმის ისეთივე შინაარსის წერილი, რომლითაც იგი ითხოვდა შუამდ-
გომლობას მეფე თედორე ალექსის ძის წინაშე, რათა უკანასკნელს
მისთვის მოსკოვში საცხოვრებლად გადასვლის ნება დაერთო: „ხონ-
თქარმა ლაშქარი გამოგვიძახა და ჩემი საბატონო გამაგდებინეს და
აქ ერთს მთის ადგილსა ვარ... ჩვენთვის მოწყალების კარი გააღონ,
და თერგზედ ლაშქარი მოგვაშველოს და მათის საფარველს ქვეშ მიგ-
ვაწვეინოს. ამდენი ქრისტიანი სული ურჯულოთ ხელისაგან დაგვიხს-
ნას. თუ სხვა ლაშქარი არ გასარჯონ, ერთი კაცი და წიგნი ხას-ფო-
ლადს უბოძონ და ყახახსა თერგამდინ მაგათ მოგვიყვანონ“⁵.

1682 წლის 1 სექტემბერს არჩილი თავისი ოჯახით და თანმხლე-
ბი პირებით ასტრახანში ჩავიდა, სადაც მეფურად მიიღეს. ასტრახან-
ში არჩილი 8 თვეს, 1683 წლის მაისამდე დარჩა. იმავე წლის 20 აპ-
რილს კი რუსეთიდან იოანე და პეტრე ალექსის ძეებისაგან სიგელი
მიიღო, რითაც აუწყებდნენ არჩილს რუსეთის ქვეშევრდომობაში მი-
ღებას და ოჯახითა და თანმხლები პირებით ქალაქ თერგში დასახლე-
ბის ნებართვას.

სიგელში აღნიშნული იყო „...ჩვენ სამეფო უდიდებულესობის
თვითმპყრობელობის უმადლესი ხელისუფლების ქვეშევრდომად
ყოფნა გიწყალობეთ შენ, არჩილ მეფეს;

³ ეს აზრი სინამდვილეს არ შეეფერება. 1661 წელს იმერეთის სამეფო ტახტი
წესით მეფე ალექსანდრე III-ის შვილს — ბაგრატ IV-ს — უნდა დაეკავებინა. მაგ-
რამ იგი დედინაცვალმა დააბრმავა, რითაც ისარგებლა ქართლის მეფემ ვახტანგ
V-მ, რომელიც ჯარით ქუთაისში შევიდა და იმერეთის სამეფო ტახტზე თავისი შვი-
ლი — 14 წლის არჩილი — გაამეფა.

თითქმის ასეთივე გზით ჩაიგდო ხელში არჩილმა იმერეთის სამეფო ტახტი მეო-
რედაც, რაც ნათლად შეტყველებს ვახტანგ V-ისა და არჩილის საქართველოს გაერ-
თიანებისაკენ მისწრაფებაზე.

⁴ М. Броссе. Переписка грузинских царей с российскими государями
с 1639 г.-по 1770 г., СПб, 1861, с. 106—107; грамоты Имеретинского царя
Арчила к царю Федору Алексеевичу, № 17, 1680.

⁵ იქვე, გვ. 108—109.

ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი

გებრძანეს და მიგიჩინეს შენ, იცხოვრო შენი სახლობით ჩვენს სამეფო უდიდებულესობის სამშობლოს ციხე-სიმაგრეში, ქალაქ თერგ-ში, ჩვენმა უდიდესმა მეფეებმა, ჩვენმა სამეფო უმაღლესობამ შენ გაგიჩინა ჯამაგირი და საზრდო.

რამდენიც შესაძლებელია, შენთან დაიტოვე ხალხი, დანარჩენი კი დააბრუნე სამშობლოში. ამასთან ერთად სამეფოს უმაღლესობის სიგელით, მწყალობელი სიტყვებით და ჩვენი სამშობლოს უმაღლესო-

ბის ჯამაგირით გამოგზავნილია შენტან, ჩვენ ქვეშევრდომ არჩილ მეფესთან, ჩვენი სამეფო უდიდებულესობის სამეფო კარისკაცია თავადი ფედულ თედორეს ძე ვოლკონსკი და დიაკი ვასილ მიხეილის ძე.

ჩვენმა სამეფო უდიდებულესობამ, დიდმა მეფეებმა, მივეციით მას მითითება, რომ შენტან, მეფე არჩილთან ერთად იმგზავროს ჩვენი სამშობლოს ქალაქ ასტრახანიდან თერგამდე, სადაც მოაწყობს კარს ქალაქ თერგში, სადაც შენ შენის სახლობით სრულიად უზრუნველად იცხოვრებ ჩვენი სამეფოს უმაღლესობის ხელისუფლების ქვეშევრდომობაში; ჩვენმა უდიდესმა მეფეებმა, ჩვენმა სამეფოს უდიდებულესობამ თავისთავზე აიღო: შენ, არჩილ მეფე, და მთელი შენი სახლობა აცხოვროს ჩვენს სახელმწიფოს მოწყალე ჯამაგირზე და მზრუნველობაში⁶.

როგორც სიგელი გვაუწყებს, რუსეთის მეფეების გადაწყვეტილებით, მეფე არჩილი თავად ფედული თედორეს ძე ვოლკონსკისა და დიაკ ვასილ მიხეილის ძის თანხლებით უნდა გადასულიყო ასტრახანიდან თერგში. ინტერესმოკლებული არ იქნება თუ აღვნიშნავთ, რომ თავად ვოლკონსკისა და დიაკ ვასილ მიხეილის ძეს აკრძალული ჰქონდათ მეფე არჩილისათვის ხელზე ამბორი, მასთან ერთად ერთი ჭურჭლიდან ჭამა, დავალებული ჰქონდათ აგრეთვე: არ მიეცათ არავითარი იმედი მოსკოვში ჩასვლისა და ერჩიათ თერგში დარჩენა. შედეგი სამეფო კარისათვის უნდა მოესხენებინათ⁷.

სიგელმა არჩილი ძალიან გაახარა, აუსრულა წადილი — რუსეთის ქვეშევრდომობაში მიიღეს, თუმცა არჩილი მოსკოვში ცხოვრებას ითხოვდა და არა თერგში დასახლებას, რითაც ცოტა განაწყენდა. იგი მოითხოვდა დაუყოვნებლივ მოსკოვში გადასვლას თავისი ოჯახით, რაც თავადმა ვოლკონსკიმ აცნობა მეფეს.

არჩილმა 1683 წელს კვლავ თხოვნა გაუგზავნა იოანე და პეტრე ალექსის ძეებს: — „...ერთი ცოდვილი კაცი ვარ, მე რომ ასე მოვჰყედე, შავათი (იოანე და პეტრე ალექსის ძეების, — მ. გ.) ხილვა არ მეღირსოს, ამ საბრალო ჩემს შვილებს ვინლა შემოგაბრალებთ“⁸.

რუსეთის ხელმწიფეთა 1684 წ. გადაწყვეტილებით მეფე არჩილი მეუღლით, ქალიშვილითა და უმცროსი ბატონიშვილით დავითით მდივან

⁶ Полное собрание законов Российской Империи, с. 1649 года, том II, (1676—1688), Изд. 1830 г., с. 517—518, с. 1006.

⁷ Древняя Российская библиофика, т. II, с. 337—363; М. Броссе, დასახ. წიგნი, გვ. 115. მეფე არჩილის სიგელი იოანე და პეტრე ალექსის ძეებისადმი, 18 მაისი, 1683 წ.

⁸ М. Броссе, დასახ. წიგნი, გვ. 115, მეფე არჩილის სიგელი იოანე და პეტრე ალექსის ძეებისადმი, 18 მაისი, 1683 წ.

ა. პოკრიშკინს საბოლოოდ თერგში უნდა დაესახლებინა. უფროსი ვაჟი, 10 წლის ალექსანდრე და უმცროსი — 8 წლის მამუჯაკი ვად ვოლკონსკის უნდა საჩქაროდ მოსკოვში გადაეყვანა.

არჩილმა ვაჟების მოსკოვამდე გასაცელებლად თავისი ამალიდან რამდენიმე თანმხლები გამოჰყო.

1684 წლის 28 აპრილს ძმები: ალექსანდრე და მამუჯა თავად ვოლკონსკისა და არჩილის ამალიდან გამოყოფილი პირების თანხლებით ასტრახანიდან გავიდნენ და 4 ივნისს უკვე სიმბირსკში იყვნენ. 8 დღის შემდეგ, 12 ივნისს, სიმბირსკიდან დაიძრნენ მოსკოვის მიმართულებით და 6 აგვისტოს მოსკოვს მიუახლოვდნენ, სადაც ვოლკონსკის გადასცეს ხელმწიფის სიგელი. სიგელით ნაბრძანები იყო, რომ იმერეთის მეფის არჩილის შვილები: ალექსანდრე და მამუჯა მოეთავსებინათ მოსკოვში პოკროვკაზე, დიდვაჰრის ნიკოლაევის კუთვნილ სასახლეში; ერთ-ერთი დარბაზობის დროს ბატონიშვილებმა სათხოვარი მიართვეს ახალგაზრდა უფლისწულებს. ალექსანდრე, მკვირცხელი ჭაბუკი, მოეწონა პეტრეს, რის შემდეგაც ისინი ერთად მონაწილეობდნენ ცნობილ სამხედრო თამაშ-გართობებში პრეობრაჟენსკოეში⁹.

ალექსანდრეს მალალი შუბლი, მკვეთრად მოხაზული ნიკაბი, ფართო მხარ-ბეჭი და მედგარი, ენერგიული გამოხედვა ჰქონდა. ზუზუქა წაბლისფერი თმის კულულები ლაღად სცემდა მხრებამდე. ალექსანდრე სუსტი იყო, მაგრამ ახოვანი, მოხდენილი და ფიცხი¹⁰.

1685 წელს არჩილმა მოსკოვში ცხოვრების ნებათვისათვის თავად ვ. გოლიცინთან თავისი ერთგულები: თავადი ბეჟანი, შიოს შვილი, და თავადი ნოდარი — იასეს შვილი — გააგზავნა. ხსენებულ თავადთა მოსკოვში ჩასვლას სასურველი შედეგი მოჰყვა — მეფე არჩილს მოსკოვში ცხოვრების ნება მიეცა.

„არჩილს ზედამხედველად მიუჩინეს ბოიარინი და ვოევოდა ა. გოლიცინი და საკრებულოს აზნაური სტეფანე ლოვჩიკოვი, რომლებიც თან ახლდნენ მოსკოვისავე გამგზავრებულ არჩილს“¹¹.

1685 წლის 14 დეკემბერს მეფე არჩილი მოსკოვში ჩასულა, სადაც დიდი პატივით მიუღიათ და ბრწყინვალედ გამასპინძლებიან¹². აქ ლტოლვილმა მეფემ ორწელნახევარი გაატარა. აქედან იგი თვალყურს ადევნებდა როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს საზინაო და საგარეო მდგომარეობას. მუდმივი კავშირი ჰქონდა თავის

⁹ ვლ. ტატიშვილი, ქართველები მოსკოვში, თბ., 1959, გვ. 179.

¹⁰ იქვე.

¹¹ იქვე, გვ. 182.

¹² არჩილიანი, ტომი II, გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1937, გვ. IX.

ძმასთან — ქართლის მეფე გიორგი მეთერთმეტესთან, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლაოზთან და თავის ერთგულ კახეთისა და იმერეთის თავად-აზნაურობასთან¹³.

არჩილი მოსკოვშიც არ ივიწყებდა სამწერლო მოღვაწეობას, თუმცა მისი ძირითადი მიზანი იყო რუსეთისაგან საქართველოსათვის დახმარების მიღება. ამ მიზნის მისაღწევად მან გადაწყვიტა დაახლოვებოდა ხელისუფლების სათავეში მდგომ პირებს; განსაკუთრებით დიდ იმედებს ამყარებდა იგი რუსეთის პატრიარქ იოაკიმზე, რომელსაც მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა რუსეთის ყველა სახელმწიფო მოღვაწეზე. უკანასკნელთან საქმის მოგვარებას არჩილი საქართველოს პატრიარქის — ნიკოლაოზის — მეშვეობით ცდილობდა¹⁴, რომელმაც ქართლის მეფის გიორგი XI-ის დავალებით სრულიად რუსეთის პატრიარქ იოაკიმს მოსკოვში წერილი გაუგზავნა არქიმანდრიტ ლავრენტის ხელით (ეს წერილი პატრიარქმა 1687 წლის 15 ივლისს მიიღო).

პატრიარქი ნიკოლაოზი სრულიად რუსეთის პატრიარქ იოაკიმს აცნობდა თავისი სამშობლოს მდგომარეობას (თუმცა უამისოდაც პატრიარქი კარგად იცნობდა საქართველოს საშინაო და საგარეო საქმეებს) და სთხოვდა, მეფე არჩილისათვის უარი არ ეთქვა დახმარებაზე.

დიდი სიხარულით შეხვდა არჩილი არქიმანდრიტ ლავრენტის¹⁵, რომელმაც გადასცა ქართლის მეფე გიორგის წადილი, რომ არჩილი საქართველოში დაბრუნებულ იყო მუსულმანების წინააღმდეგ შეერთებული ძალით საბრძოლველად¹⁶.

არჩილი დათანხმდა საქართველოში დაბრუნებაზე; მან რუსეთის მთავრობას ფინანსური დახმარება და იმერეთის დაკარგული სამეფო ტახტის დასაბრუნებლად ჯარი სთხოვა.

ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ არჩილმა სამგზავრო ხარჯებს გარდა 5000 მანეთი მიიღო, ჯარით დახმარებაზე კი უარი განუცხადეს¹⁷.

არჩილმა გადაწყვიტა ალექსანდრესა და მამუკას თან წამოყვანა საქართველოში და წარსდგა ხელმწიფის წინაშე თხოვნით: გაეთავისუფლებინათ მისი ვაჟები დროებით, რათა მათი თანდასწრებით დაებრუნებინა სამეფო ტახტი. არჩილის თხოვნა ხელმწიფემ შეიწყნარა.

¹³ ვლ. ტატიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 182.

¹⁴ М. Броссе. Переписка..., с. 126. Письмо католикасы Николая к Росийскому Патриарху Иоакиму, 1687 г., 15 июля.

¹⁵ იქვე, შედარეთ ვლ. ტატიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 184—185.

¹⁶ არჩილიანი, ტ. II, გვ. IX.

¹⁷ იქვე.

„მას შვილებთან ერთად, მაშინდელი კარის დიპლომატიური ეტიკეტის ყველა წესის თანახმად, გაუმართეს სააღლუმო შვებულების აუდიენცია, რომელზედაც იმერეთის მეფე არჩილ ვახტანგის ძეს და მის შვილებს, ალექსანდრეს და მამუკას, ხსენებული ფულადი დახმარების გარდა, უბოძეს სამეფო წყალობა: ოქროქსოვილი ხიფთანები სიასამურით გაწყობილი, თასები, ფარჩეულობა, ხავერდი და ატლასი, ქამხა და სამეფო ზაზინიდან ფული. სახაზინო ბრძანების ამონაწერის მიხედვით, დიდი ხელმწიფის წყალობას არჩილისა და მისი შვილებისადმი აცხადებდა კარისკაცი სიმონ თედორეს ძე ტოლოჩანოვი. ამის შემდეგ დიდმა ხელმწიფემ არჩილ მეფე შვილებით ხელზე სამთხვევად მიიხმო და ნება დართო თავის კარზე (საქართველოში — მ. გ.) წასვლისა. აუდიენციის შემდეგ მალე არჩილი თავისი შვილებით 1688 წლის 30 ივნისს მოსკოვიდან გავიდა გემით, მას აცილებდა და ახლდა სუფრაჯი თავადი ე. ი. დაშკოვი, ე. ს. ტიტოვი და მდივნის მაგიერი ასტრახანელი გადამწერი ივ. სალტანოვი¹⁸.

საქართველოში გამოძგზავრებამდე ალექსანდრე არჩილის ძე დაქორწინებული იყო ფეოდოსია ივანეს ასულ მილოსლავსკაიაზე, რომელიც გარდაიცვალა 1689 წლის 30 ივნისს.

არჩილი, რომელიც თურქებთან პირველ შეტაკებაში დამარცხებისთანავე გადადგა იმერეთის სამეფო ტახტიდან, ამჯერად შვილების დახმარებით და ერთგულთა მონდომებით შეეცადა ტახტის დაბრუნებას იმერეთის მეფე ალექსანდრე მესამისაგან, რომელსაც თურქეთი მფარველობდა. ეს იყო მისი მოსკოვიდან გამობრუნების ძირითადი და მთავარი მიზანი.

მოსკოვში ბატონიშვილები ალექსანდრე და მამუკა სამეფო კარზე იზრდებოდნენ, თავს ძალიან კარგად და მშვიდობიანად გრძნობდნენ, მით უმეტეს, რომ ალექსანდრე, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ანლოს იყო პეტრესთან მეგობრობდა და მასთან ერთად მონაწილეობდა სამხედრო გართობებში.

საქართველოში ჩამოსულნი სახიფათო მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ, განსაკუთრებით 1689 წლიდან, როდესაც ქართლის სამეფო ტახტიდან გადაყენებული არჩილის ძმის — გიორგი XI-ის მაგიერ, შაჰმა, რუსეთში გაზრდილი, იმეამად კი შაჰის კარზე ბედის მაძიებელი, თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი, არჩილის ცოლისძმა, ერეკლე I გაამეფა.

¹⁸ Дворцовый разр., с. 386—388; М. Д. Хмыров, I-й генерал-фельдцейхмейстер царевич Александр Имеретинский. Артиллерийский журнал, 1866 № 1, с. 36—37.

ერეკლე I-ს, რა თქმა უნდა, შეეშინდა სამეფო ტახტს არ შესცი-
ლებოდნენ მოსკოვიდან დაბრუნებული სიძე-დისწულები, რომელთაც
ხსენებული მიზანი არ ჰქონიათ, მაგრამ ქართლის მეფის — ერეკლე
I-ის შიში მთლად უსაფუძვლო არ იქნებოდა, ვინაიდან შესაძლებელი
იყო იმერეთიდან გაძევებულ მეფეს ქართლის სამეფო ტახტიდან შა-
ჰის მიერ გადაყენებული თავისი ძმის — გიორგის სასარგებლოდ და-
კარგული ტახტის დაბრუნებაც ეცადა. ამიტომ ერეკლემ, შეიტყო თუ
არა არჩილისა და მისი შვილების საქართველოში დაბრუნება, მათი
ხელში ჩაგდება გადაწყვიტა.

ახლად ჩამოსული მამა-შვილნი ზარამაგში შეჩერდნენ, სადაც
ერეკლემ შეიარაღებულთა რაზმით მდივანბეგი გააგზავნა მათ შესაწყ-
რობად, მდივანბეგმა ვერ შეასრულა დავალება — ბატონიშვილებმა
დიგორში გადასვლა მოასწრეს¹⁹.

არჩილი მიხვდა, რომ მისი შვილები სერიოზულ საფრთხეს გადაურ-
ჩნენ, მაგრამ მდგომარეობა კვლავ შეიძლებოდა განმეორებულიყო;
რეიტ არჩილი იმერეთიდან თერგში გადასვლის დროს გზაში შეიპყ-
რეს, გაძარცვეს და ყაბარდოს მფლობელმა ყილჩიყო-მირზამ კინალამ
შაჰს გადასცა. ამჯერად არჩილმა მთებს შეაფარა თავი. მის თერგში
გადასაყვანად ასტრახანიდან რუსთა შეიარაღებული რაზმი გაიგზავნა²⁰.

ყოველგვარ დახმარებას მოკლებულმა არჩილმა საჩქაროდ გადაწყ-
ვიტა შვილების კვლავ მოსკოვში გაგზავნა. როგორც მეფე არჩილის
მიერ რუსეთის ხელმწიფისადმი 1690 წლის 6 მაისს მიწერილიდან
ირკვევა, ალექსანდრე და მამუკა 1690 წლის 20 თებერვალს მოსკოვი-
საკენ გაემგზავრნენ. „ჩემი შვილები ამაგ წელიწადს, თებერვალს ოცს,
მისულიყვნენ მაგათის მეფობის დიდებულებასთან“²¹. 1691 წელს
ალექსანდრე არჩილის ძე მეორედ დაქორწინდა გლიკერია ილიას
(ელიზბარის) ასულ დავითაშვილზე²². სამეფო ტახტის დაბრუნებისათ-
ვის ბრძოლაში იმედგაცრუებული არჩილი 1699 წელს მოსკოვში გა-
დასახლდა.

მამუკა გარდაიცვალა მოსკოვში 1693 წელს, „არჩილ მეფესაცა
ამაგ ზამთარს მოერთვა სიკვდილი ძისა თვისისა მოსკოვიდამ“²³. ბა-
ტონიშვილი დაკრძალულია დონის მონასტერში.

¹⁹ ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1973, გვ. 465.

²⁰ Акты исторические, изд. 1842 г., т. V, № 227.

²¹ М. Броссе, Переписка..., с. 129. Грамота царя Арчила к царям и царевне Софии, 1690 г., 6 мая.

²² გლიკერია ილიას (ელიზბარის) ასული დავითაშვილი 1720 წელს გარდაიც-
ვალა.

²³ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ჩუბინოვის გამ., სანკტ-პეტერბურგი, 1854, გვ. 65.
2. მიხეილ ვაჩიკაშვილი

საქ. სსრ კ. მარქსის
საბ. საბ. რ. ს. ბ.

ალექსანდრემ, როგორც აღვნიშნეთ, ახალგაზრდა პეტრეს ყურადღება მიიპყრო; ისინი ერთად იზრდებოდნენ სამეფო კარზე, განაპირობა მათი მეგობრობა. პეტრე ალექსანდრეზე ორი წლით უფროსი იყო. ქართველი უფლისწული იმდენად დაახლოებული იყო პეტრესთან, რომ იგი 1694 წლის 26 იანვარს, დედოფალ ნატალია კირილეს ასულის დაკრძალვისას, სამგლოვიარო პროცესიაზე უშუალოდ მეფე ივანე ალექსის ძის გვერდით იდგა²⁴.

მომდევნო 1695—1696 წლებში ალექსანდრეს საქმიანობის შესახებ ისტორიული წყაროები და სათანადო ლიტერატურაც დუმს, არ ჩანს მისი მონაწილეობა ხსენებული წლების არც ერთ სამხედრო მანევრსა და ექსპედიციაში. ბატონიშვილი, როგორც პეტრე დიდის უახლოესი მეგობარი და თანამებრძოლი, 1697 წელს ევროპაში გეძთშეწებლობის შესასწავლად პეტრე I-ის მიერ საგანგებოდ მოწყობილ „დიდი ელჩობის“ წევრთა სიაშია, სადაც მისი გვარი რუსეთის სხვა გამოჩენილ პირთა შორის არის მოხსენიებული.

ევროპაში გასამგზავრებელ პირთა შესაკრები პუნქტი იყო მოსკოვის ახლოს მდებარე სოფელი ნიკოლსკოე. „დიდი ელჩობის“ წევრები იყვნენ: გენერალი და ადმირალი, ნოვგოროდის გამგებელი ფრ. ლეფორტი, გენერალი და სამხედრო კომისარი, ციმბირის გამგებელი თედ. გოლოვინი, საკრებულოს მდივანი და ბოლხოვოს გამგებელი პრ. ვოზნიცინი და სხვ.

საელჩო ამაღა შედგებოდა 250 სხვადასხვა რიგის მოხელისაგან. მათ შორის იყო 20 აზნაური და 35 ეკონომიკური პრივილეგირებულ წოდებათა წარმომადგენლები. უკანასკნელნი დაყოფილნი იყვნენ ათეულებად, ერთი მათგანის გამგებელი იყო თვით მეფე, ათისთავ პეტრე მიხაილოვის სახელით. მეფის სურვილით მოხალისეებს შეემატნენ: მეფის ლალას შვილი თავადი ალექსანდრე გოლიცინი; ივანე მიხეილის ძე და ივანე ალექსანდრეს ძე გოლოვინები, სიმონ გრიგორის ძე ნარიშკინი და ბატონიშვილი ალექსანდრე იმერეტინსკი სამი პირადი თანმზღებით. ალექსანდრეს შესახებ პროფესორი იაკობ შტელინი მოგვითხრობს: „ალექსანდრე ბატონიშვილი არის თავადი ბაგრატიონი, შვილი მეფე არჩილისა, რომელიც მისმა ძმამ სამეფო ტახტიდან ჩამოაგდო²⁵. იგი მიემგზავრებოდა ზღვის გადაღმა თავის ეროვნულ ტანისამოსში გამოწყობილი“²⁶.

²⁴ Дворцовые разряды, 1855, т. IV, с. 855.

²⁵ მართალია, არჩილ თავისმა ძმამ — ქართლის მეფე გიორგიმ—ირანის შაჰის ულტიმატუმში გადასცა, სადაც შაჰი არჩილის იმერეთის ტახტიდან გადადგომას თხოულობდა, მაგრამ მის ძმას გიორგის არავითარი სურვილი არ ჰქონია ძმის წინააღმდეგ გამოსვლისა. არ არის სწორი, ვითომ არჩილი ძმამ ჩამოაგდო, იგი თურქეთის წარმა აძულა გადამდგარიყო.

²⁶ М. Д. Хмыров, дасახ. ნაშრომი, გვ. 40.

ბატონიშვილი ალექსანდრე შედიოდა პეტრე დიდის ამაღლებაში, რომელიც მიემგზავრებოდა საზღვარგარეთ, რათა თავისი თვლით ენახა ევროპული ცივილიზაცია, რომლის რუსეთში გადმოტანასაც ესწრაფვოდა პეტრე დიდი²⁷.

22 მარტს „დიდი ელჩობის“ წარმომადგენლები ფსკოვში ჩავიდნენ, ხოლო 25 მარტს შვედეთის ქალაქ ნეიჰაუზენში იყვნენ, საიდანაც 31 მარტს რიგაში მივიდნენ.

შვედები გრძნობდნენ პეტრე დიდის მომავალ ზრახვებს და, ალბათ, ამიტომ იყო, რომ რიგაში ლიფლანდიის²⁸ გენერალ-გუბერნატორმა, გრაფმა დალბერგმა „დიდი ელჩობის“ ჩასვლა არ მოიწონა, მათ შეუფერებელი ბინა გამოუყო და არამცთუ ყველას, პეტრე დიდსაც კი არ მისცა საშუალება დაეთვალიერებინა სიმაგრეები. უფრო მეტიც, ელჩობის წევრები და თვით ხელმწიფეც მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდნენ და ქალაქში არ უშვებდნენ. როდესაც პეტრე დიდმა მაინც დაიქირავა ნავი და დათვალიერების მიზნით ახლოს გაუარა ერთ-ერთ სიმაგრეს, იგი იარაღით აიძულეს გასცლოდა იქაურობას. მეფე არ მოელოდა ასეთ მიღებას და თქვა: „შვედები ნებას არ მამღევენ დავათვალიერო რიგის სიმაგრეები, მაგრამ შევეცდები დავათვალიერო ისინი მათი ნებართვის გარეშე“²⁹.

8 აპრილს „დიდი ელჩობა“ რიგიდან გავიდა. 14 აპრილს ქ. მიტავაში შეჩერდა, სადაც მათ ჰერცოგი ფრიდრიხ კაზიმირი შეხვდა, რომელმაც სტუმრები სასახლეში წაიყვანა: გზაში და შემდეგ, პრუსიის სხვა ქალაქების დათვალიერებისას, მათ აღფრთოვანებით, სამხედრო მუსიკითა და ქვემეხების ბათქით ხვდებოდნენ.

მიტავაში პეტრე დიდმა 22 აპრილს დატოვა თანმხლებთა ნაწილი და ვოლონტერებითა და 70 ჯარისკაცით ლიბავაში ჩავიდა, საიდანაც ნცირერციხოვანი მხლებლებით, სავაქრო გემით „წმინდა გიორგით“, წავიდა კენიგსბერგისაკენ, სადაც დანარჩენები ხმელეთით უნდა ჩასულიყვნენ.

3 მაისს პეტრე დიდი თავისი ამალით პრუსიის ციხე-სიმაგრე პილაუსთან შეჩერდა და ფრიდრიხ III-ს აცნობა მათ სამფლობელოში ჩასვლა, რამდენიმე დღის შემდეგ კი განაგრძო გზა კენიგსბერგისაკენ, რომლის მახლობლად სტუმრებს ქალაქში შესასვლელად ოცდაშვიდი ექვსცხენიანი კარეტა შეახვედრეს.

²⁷ იქვე.

²⁸ ლიფლანდიის გუბერნია 1721 წლამდე შვედეთს ემორჩილებოდა. 1721 წლის ნიშტადტის ხელშეკრულებით იგი რუსეთის იმპერიაში შევიდა.

²⁹ Словарь достопамятных людей русской земли, составленный Бантыш-Каменскимъ, часть II, Санкт-Петербург, 1847, с. 278.

კენიგსბერგისაკენ მათ მიაცილებდა სამი გვარდიული ესკადრონი ქვემეხების ბათქითა და სამხედრო მუსიკით. გზის ორივე მხარე სავსე იყო სამხედრო ნაწილებით, რომლებსაც ძირს დაშვებული დროშები ეკავათ. კენიგსბერგში „დიდი ელჩობის“ წარმომადგენლებს მეგობრული შეხვედრა მოუწყვეს, თვით კურფიუსტმა მიიწვია ისინი თავის რეზიდენციაში.

ყოველ ნაბიჯზე იგრძნობოდა კეთილმეგობრული შეხვედრები, ამიტომ იყო, რომ სტუმრები განაცვიფრა ფრიდრიხ III-ის მოულოდნელმა, უტაქტო მოთხოვნამ: ოფიციალური მიღებისას თვითონ არ ამდგარიყო სამეფო სავარძლიდან, ელჩები კი მას ხელზე მთხვეოდნებ. ფრიდრიხ III-ის ამ მიუღებელ და დამამცირებელ მოთხოვნაზე რუსეთის წარგზავნილებმა უარი განაცხადეს, მით უმეტეს, რომ მათთან იმყოფებოდა უკვე საკმაოდ სახელმძღვანელო მეფე პეტრე, რომელსაც გვერდს უმშვენებდნენ გენერალი და ადმირალი, ნოვგოროდის გამგებელი ფრანც იაკობის ძე ლეფორტი, გენერალი და სამხედრო კომისარი, ციმბირის გამგებელი თედორე ალექსის ძე გოლოვინი, ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი და სხვები.

ფრიდრიხ III-თან ოფიციალურ მიღებაზე მიმავალ ელჩებს გამოუცხადეს, რომ ცოტახნით შეჩერებულიყვნენ. მათ ეს წინადადებაც უარყვეს და შეუჩერებლად განაგრძეს სვლა დანიშნული ადგილისაკენ. როდესაც ელჩობის წევრები შევიდნენ ფრიდრიხ III-ის რეზიდენციაში, იგი სამეფო სავარძელზე იჯდა; ელჩების დანახვისთანავე წამოდგა, ქუდი მოიხადა და მისულთ შეეგება. სტუმრებიდან სიტყვა ლეფორტმა წარმოთქვა; შეხვედრამ თითქოს მეგობრულ ვითარებაში ჩაიარა.

მეორე დღეს ელჩები მინისტრთა სასახლეში მიიწვიეს რუსეთსა და პრუსიას შორის ურთიერთობის საკითხზე მოსალაპარაკებლად, სამოკავშირეო ხელშეკრულების დასადებად, რომელიც განამტკიცებდა ორ ქვეყანას შორის კარგ დამოკიდებულებას.

სადილობისას ელჩებს ვადასცეს სამოკავშირეო ხელშეკრულების ტექსტი, რომელიც ექვსი მუხლისაგან შედგებოდა:

- 1) წინანდელი საზავო ტრაქტატის დამტკიცება.
- 2) ორივე ქვეყნისათვის თავისუფალი ვაჭრობის უფლების მინიჭება როგორც რუსეთში, ისე პრუსიაში, ჩვეულებრივი ბაჟის გადახდით.
- 3) აჯანყებულთა მიღებისა და შეფარების აკრძალვა.
- 4) ხელშეკრულების დამდებ სახელმწიფოთა მიერ პრუსიასა და რუსეთში გაგზავნილ ქვეშევდრომთა მფარველობა.
- 5) რუსეთში პრუსიის დესპანებისა და ელჩების მეფის შესაფერისი პატივით მიღება.

6) ხელშეკრულების დაცვა წმინდად, დაუღვევლად³⁰.

ხელშეკრულებას, რომელიც შედგენილი იყო ფრიდრიხ III-ის რწმუნებულის მიერ, პეტრე დიდის თანხმობითა და შესწორებებით, ხელი მოაწერეს ფრიდრიხ III-მ და ლეოპოლტმა. რუსეთის მეფეს ეს ხელშეკრულება არ აკმაყოფილებდა, თუმცა არც ის იყო შესაძლებელი, რომ ხელშეკრულებაში საჭევესოდ ყოფილიყო აღიარებული ორივე მხარისათვის საინტერესო შვედების წინააღმდეგ შეთანხმების დაკითხვა.

ამიტომ იყო, რომ ხელშეკრულებას წინ უძღოდა ორივე მეფის მოლაპარაკება, რასაც შედეგად მოჰყვა შეთანხმება: „დაეხმარონ ერთმანეთს მტრის წინააღმდეგ, განსაკუთრებით კი შვედების წინააღმდეგ ბრძოლაში“³¹. სიტყვიერი შეთანხმება ელჩების თანდასწრებით ვახშტიცადა ორივე ქვეყნის წარმომადგენლების — ფრიდრიხ III-ისა და პეტრე დიდის ფიცით.

პეტრე დიდს გემთმშენებლობის შესწავლის პარალელურად აინტერესებდა სხვა ქვეყნებთან ურთიერთდახმარების ხელშეკრულების დადება შვედების წინააღმდეგ, ვინაიდან შვედებთან ომი უკვე დღის წესრიგში იდგა; მისი გადადება აყოვნებდა რუსეთის ყოველმხრივ განვითარებას. მოლაპარაკების თანახმად პრუსია რუსეთის მოკავშირე გახდა. დაიმედებულმა და კმაყოფილმა პეტრე დიდმა კენიგსბერგში პრეგელის სანაპიროსთან ორი სახლი იჭირავა და დაუწყო ლოდინი „დიდი ელჩობის“ ძირითადი შემადგენლობის გამოცხადებას.

7 მაისს აქ პეტრე დიდმა საარტილერიო საქმის შესწავლა დაიწყო პრუსიის ციხე-სიმაგრეების მთავარ ინჟინერ პოდპოლკოვნიკ შტიეტნერ-ფონშტერნფელდთან. გაკვეთილებს ესწრებოდა ბატონიშვილი ალექსანდრეც, რომელმაც სწავლების დასაწყისშივე მიიპყრო პეტრე დიდის ყურადღება, რამაც გამოიწვია მისი საარტილერიო კურსებზე გაგზავნა ჰააგაში და შემდგომი დაწინაურებაც.

18 მაისს ელჩობის ძირითადი შემადგენლობაც ჩამოვიდა კენიგსბერგში, სადაც პეტრე დიდი ერთ თვეზე მეტხანს დარჩა და განაგრძობდა მეცადინეობას. 10 ივნისს იგი თავისი ვოლონტერებითა და 34 ჯარისკაცით დაბრუნდა პილაუში, სადაც სამი კვირა პოლონეთთან ურთიერთობის საკითხით იყო დაკავებული.

30 ივნისს პეტრე დიდი თანმზღლებებთან ერთად პილაუდან გავიდა; 4 ივლისს კოლბერგში შეჩერდა, სადაც „დიდი ელჩობის“

³⁰ Словарь достопамятных людей русской земли..., с. 280.

³¹ იქვე, გვ. 281.

მთელმა შემადგენლობამ მოიყარა თავი, და განაგრძო გზა პოლანდი-საკენ.

1 აგვისტოს პეტრე დიდმა ქ. ლიუნენში დატოვა „დიდი ელზობის“ ძირითადი ნაწილი და მეორე დღეს 18 ვოლონტერით, რომელთა შორის იყო ალექსანდრეც, ამსტერდამისაკენ წავიდა. 7 აგვისტოს ამსტერდამში დარჩა 12 ვოლონტერი, ხოლო პეტრემ ალექსანდრესთან ერთად 5 ვოლონტერის თანხლებით გზა განაგრძო და 8 აგვისტოს სარდამში შეჩერდა. აქ ბინა დაიჭირავეს მკედელ გერიტა კისტას სახლში, რომელსაც პეტრე დიდი მოსკოვიდან იცნობდა.

პეტრე დიდი და ალექსანდრე ხუთ ვოლონტერთან ერთად მთელი კვირა მუშაობდნენ ლინსტა როგეს ნავსაშენში. აქ მათ პირველად მოუხდათ თეორიული ცოდნის შეძენის პარალელურად პრაქტიკული საქმიანობა მუშებთან ერთად. რუსეთის მეფე და ქართველი ბატონიშვილი არც ჩაცმულობითა და არც საქმიანობით არ გამოირჩეოდნენ ნავსაშენის მუშებისაგან²².

პეტრე დიდი აღფრთოვანებული იყო იმით, რომ ბატონიშვილმა შეისწავლა პატარა კატარღის მართვა, გაიცნო და გადმოიღო საფლოტო ტერმინები და ხელი მიჰყო საჭირო წიგნების რუსული ენიდან ქართულად თარგმნას.

15 აგვისტოს მათ სარდამი დატოვეს და ამსტერდამში გადავიდნენ, სადაც კვლავ თავი მოიყარა „დიდი ელზობის“ შემადგენლობამ. 17 აგვისტოს თეატრში იყვნენ, ხოლო მეორე დღეს დაათვალიერეს საადმირალო, გემსაშენი, მალაზიები და სხვა.

19 აგვისტოს ყველანი მიწვეული იყვნენ ქალაქის ხელმძღვანელობის მიერ გამართულ საზეიმო სადილზე.

22 აგვისტოს პეტრე დიდი ყველა თანამგზავრით ესწრებოდა სპე-

²² 1754 წელს ამსტერდამში ცხოვრობდა გემის კაპიტანი, რომელიც იცნობდა პეტრე დიდს ლინსტა როგეს ნავსაშენში მუშაობის დროიდან. იგი წერდა: „პირადად ბევრჯერ ვნახე ნავსაშენში მუშაობისას უბრალო დურგლის ტანსაცმელში გამოწყობილი პიტერი.

როდესაც მასთან სალაპარაკოდ მივიღოდა ვინმე, იგი ჩამოკდებოდა მორის ნაპერზე, ცულს ფეხებზეა გაიჭკობდა, მხოლოდ დიდხანს საუბარი არ უყვარდა, მალე დაამთავრებდა საუბარს და წავიდოდა თავის სამუშაოზე“. ერთხელ ერთმა ამსტერდამელმა პიტერის ნახვა მოინდომა სამუშაოზე, რისთვისაც ნავსაშენის უფროსიდან აიღო ნებართვა, ჰერცოგი როცა ნავსაშენში შევიდა, დაინახა, რომ რამდენიმე მუშას დიდი მორი მიჰქონდა მხრებით.

პიტერ ციმერმან ფონ სანდამ! — შესძახა ნავსაშენის უფროსმა. რატომ შენც არ ეხმარები? პიტერმა იმ წუთშივე შეუშვირა მხარი მორს და მიატანინა საჭირო ადგილას. მას უყვარდა, როცა ეძახდნენ პიტერს, როცა დაუძახებდნენ თქვენო უდიდებულესობავ, არ სიამოვნებდა და შებრუნდებოდა.

ციალურად მათ გასართობად მოწყობილ სამაგალითო საზღვაო „ბრძოლას“, რომელიც ეის ყურეში გაიმართა აღმირალ სხეის ხელმძღვანელობით. ეს მეტად საინტერესო სანახაობა ქართველ ბატონიშვილს არ უნახავს, იგი უკვე ჰაავაში იმყოფებოდა. „ალექსანდრე არჩილის ძე ჰაავაში წავიდა საარტილერიო საქმის შესასწავლად“ — სწერდა პეტრე დიდი 31 აგვისტოს თავად რომოდანოვსკის³³.

როგორც ირკვევა, ალექსანდრე დიდი მონდომებითა და სიყვარულით დაეწაფა საარტილერიო საქმის შესწავლას. სწორი უნდა იყოს მ. ხშიროვის აზრი იმის შესახებ, რომ ბატონიშვილი ჰაავაში პეტრე დიდის უშუალო გადაწყვეტილებით იყო გაგზავნილი³⁴, ვინაიდან პოლანდიაში მაშინ საარტილერიო საქმე მაღალ დონეზე იდგა³⁵ და ამ რთული და მეტად საჭირო საქმის დაუფლება ყველაზე უკეთ ალექსანდრეს შეეძლო. პეტრე დიდი არჩევანში არ შემცდარა. ვინ იყო ალექსანდრეს საარტილერიო საქმის მასწავლებელი ჰაავაში, არაა ცნობილი, თუმცა შესაძლებელია იგი იოჰან გოშკე ყოფილიყო, რომელიც 1699 წელს რუსეთში იქნა მოწვეული და 1706 წელს გარდაიცვალა არტილერიის პოლკოვნიკის ჩინით³⁶.

თეორიული ცოდნის დაუფლებასთან ერთად ალექსანდრე პრაქტიკულად სწავლობდა საარტილერიო საქმეს. ხშირად ათვალეირებდა საარტილერიო პარკს ჰაავაში, იყო მეხელნშიც, სადაც ინახებოდა თითქმის ყველა დროისა და ყველა სახის ზარბაზნები³⁷.

ალექსანდრე ყოველგვარ საშუალებას იყენებდა, რათა საარტილერიო საქმის თეორიული სწავლება პრაქტიკასთან დაეკავშირებინა და რაც შეიძლება მეტი ცოდნით დაბრუნებულყო რუსეთში.

ჰაავაში იგი 1699 წლამდე სწავლობდა, აქედან მამის სანახავად პირდაპირ ქალაქ თერგში წავიდა, იქიდან კი მოსკოვს დაბრუნდა.

1700 წლის 19 მაისს პეტრე დიდმა ალექსანდრე რუსეთის არტილერიის გენერალ-ფელდციეხმეისტერად დანიშნა. ბრძანებაში ნათქვამი იყო: „რაც კი საქმეებზე პრიკაზში გასაკეთებელი იყოს, ყველა

³³ Н. И. Устрялов, История царствования Петра Великого, т. III, прилож. № 1, СПб., 1858, с. 426.

³⁴ М. Д. Хмыров, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 44.

³⁵ იქვე.

³⁶ М. Д. Хмыров, *О Гошке*, *Арт. журнал*, 1865, № 10.

³⁷ М. Д. Хмыров, 1-й генерал-фельдцейхмейстер царевич Александр Арчилович Имеретинский, *Арт. ж.* 1866, № 1.

საქმიანობა განავოს არტილერიის გენერალმა, ბატონიშვილმა ალექსანდრე არჩილის ძემ³⁸.

რუსეთის არმიის რეგულარული არტილერია ახლად ვითარდებოდა. იგი შეიქმნა 1695 წელს, როდესაც პრეობრაჟენსკის პოლკთან ჩამოყალიბდა ბოშბარდერთა „როტა“, რომლის კაპიტანიც თვით პეტრე დიდი იყო. 1700 წელს რუსეთის არტილერიაში პირველად იქნა შემოღებული გენერალ-ფელდციეხმეისტერის³⁹ წოდება და თანამდებობაც. ამ საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე პირველად დაინიშნა და იწოდა რუსეთის არტილერიის გენერალ-ფელდციეხმეისტერად ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი, რაც გამოწვეული იყო მის მიერ საარტილერიო საქმის საფუძვლიანი შესწავლით, რუსეთისა და პირადად პეტრესადმი უაღრესად დიდი ერთგულებითა და რუსეთის მეფის მხრიდან დამსახურებული სიყვარულითა და ნდობით. მას საპატიო ადგილი ეკავა რუსეთის სამეფო კარზე და ახლოს იყო წარჩინებულ პირებთან.

³⁸ М. Д. Хмыров, დასახ. ნაშრომი, გვ. 48. აქვე უნდა აღინიშნოს რომ 1853 წელს გამოცემული სამხედრო ენციკლოპედიური ლექსიკონის IV ტომში შეცდომითაა აღნიშნული ალექსანდრე არჩილის ძის ამ თანამდებობაზე დაინიშვნის თარიღი — 1699 წლის 11 მაისი.

³⁹ ეს წოდება ჯერ კიდევ კარლოს V-მდე (1337—1380) არსებობდა. იმპერატორ მაქსიმილიან II-ის (1527—1576) სამხედრო წესდებამ მიხედვით, ფელდციეხმეისტერს ეუფთვნოდა დიდი ხელფასი, 6 ქეშიცი, პირადად ემორჩილებოდა სხვადასხვა სამხედრო წოდების მქონე პირებისაგან შემდგარი შტაბი. მასვე ეუფთვნოდა დაპყრობილი ციხე-სიმაგრეებიდან ნაღველი ზარბაზნები, ქურდები და სხვა იარაღი, რომელსაც აბარებდა ხელმწიფეს ნამდვილი ღირებულების 2/3 ფასად.

საფრანგეთში ამ თანამდებობის მფლობელს *Grand maitre d'artillerie* — არტილერიის დიდოსტატს უწოდებდნენ. იქ ეს წოდება პირველად 1599 წელს მიენიჭა გამოჩენილ პეტრეც სიულის. პრუსიაში გენერალ-ფელდციეხმეისტერის წოდება ბრანდენბურგის კურფიუსტმა ფრიდრიხ III-მ შემოიღო, თუმცა იქ ამ წოდებამ 1757 წლამდე იარსება, შემდეგ კი გენერალ-ინსპექტორის წოდებით შეიცვალა.

ინგლისში გენერალ-ფელდციეხმეისტერი სახმელეთო, საზღვაო არტილერიის და საინჟინრო ნაწილების გამგებელი იყო და იწოდებოდა „*Master general of the ordonance*“, არტილერიის საერთო უფროსი. რუსეთში პეტრე დიდამდე არტილერიის ხელმძღვანელის თანამდებობა არ ყოფილა მედმივი და მხოლოდ ომიანობის დროს ინიშნებოდნენ სათანადო ცოდნითა და გამოცდილებით აღჭურვილი პირები, რომელთაგან ცნობილი არიან ბოიარინი მოროზოვი (1590—1662) და ვ. თ. ვორონცოვი, რომლებიც ხსენებულ თანამდებობას განაგებდნენ ყაზანისა და ვენდენის აღებისას.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ტყვეობაში ყოფნისას (1700—1711) არტილერიის ხელმძღვანელის როლს, გენერალ-ფელდციეხმეისტერის წოდების გარეშე, ასრულებდა ანდრია ანდრიაის ძე ვინიუსი, შემდეგ გენერალი იაკობ ფლიმონის ძე ბრიუსი, რომელსაც გენერალ-ფელდციეხმეისტერის წოდება პეტრე დიდმა მხოლოდ ალექსანდრე არჩილის ძის გარდაცვალების შემდეგ — 1711 წელს მიანიჭა.

1700 წლის 15 ოქტომბერს რუსეთის არქიეპისკოპოსს კირ აღრიანს ტაძრის ეკლესიისაკენ რომ მიასვენებდნენ, ცხედარს მიაცილებდნენ სასულიერო პირები, ალექსანდრე იმერეტინსკი და სხვა სახელმწიფო მოღვაწეები⁴⁰.

1700 წელს მეფე არჩილსა და მის შვილს ალექსანდრეს, პეტრე დიდის ბრძანებით, სასახლის მამულებიდან გამოეყოთ ნიეეგოროდის მაზრაში ტერიტუციის, ბელგოროდისა და ლისკოვის თემები. სულ 3284 კომლი; 20464 ჩეტვერტი სახნავ-სათესი, 41715 ჩეტვერტი სათიბი და 3996 მანეთი ყოველწლიური შემოსავალი⁴¹.

რუსეთის არტილერია ძლიერ ჩამორჩენილი იყო, რადგან საქმეს უცოდინარი ადამიანები განაგებდნენ, ხოლო თვით შეიარაღებაში იყო ყველა სახის. სხვადასხვა დროის, მოძველებული და უვარგისი ჯარბანები⁴².

პეტრე დიდი იღვწოდა არმიისა და, კერძოდ, არტილერიის რეორგანიზაციისა და დაწინაურებისათვის, რის გარეშეც არ შეიძლებოდა ქვეყნის ძლიერებაზე ფიქრი.

საჭირო იყო, პირველ რიგში, ბალტიის ზღვის სანაპიროს ხელში ჩაგდება, რათა რუსეთს საბოლოოდ გზა გაჰკაფოდა ევროპისაკენ.

დღის წესრიგში დადგა შვედებთან ომი. პეტრე დიდი ომისათვის მზადებას შეუდგა.

ალექსანდრეს არ დასცალდა რუსეთისა და პირადად პეტრე დიდი-სადმი თავისი ერთგულების პრაქტიკულად განხორციელება. გენერალ-ფელდციხმეისტერის თანამდებობაზე იგი მხოლოდ 6 თვეს მოღვაწეობდა. დროის ამ მცირე მონაკვეთში მან ვერ მოასწრო, და არც შეიძლებოდა, რაიმე სერიოზული რეორგანიზაცია მოეხდინა დიდი ხნის ჩამორჩენილ საარტილერიო საქმეში.

რუსეთის ფელდციხმეისტერი დიდი მონღომებით შეუდგა დაკისრებული მოვალეობის შესრულებას. მისი უშუალო თაოსნობით ივლისში დამზადდა 60000 ყუმბარა.

მოსკოვის საარტილერიო ბანაკი, რომლის აღჭურვას ხელმძღვანელობდა ალექსანდრე, შეიარაღებული იყო შემდეგი საჭურვლით: ფუთიანი ჭურვის მსროლელი ქვემეხი — 7, მორტირი (მოკლე ქვე-

⁴⁰ Дворцовые разряды, т. II, (с 1676 по 1701 г.), СПб., 1855, с. 1157. Н. И. Устрялов, История царств. Петра Великого, т. I, прил. № XXII, ведомость о раздаточных селах и деревнях из дворцовых волостей, СПб., 1858, с. 397.

⁴¹ მეფე არჩილი როგორც ზემოთ აღინიშნა მოსკოვში გადასახლდა 1699 წელს.

⁴² М. Д. Хмыров, დასახლებული ნაშრომი, გვ. 47.

მეხი) სამფუთიანი ჭურვის მსროლელი — 40, ორფუთიანი ჭურვის მსროლელი — 20 და ნახევარფუთიანი ჭურვის მსროლელი — 5000 ფუთი საზარბაზნე დენთი; საზარბაზნე სამგირვანქიანი ყუმბარა — 6000; ყუმბარა სამფუთიანი — 6460, ორფუთიანი — 3400, ერთფუთიანი — 1400, ნახევარფუთიანი — 77⁴³.

რუსეთი შვედებთან ბრძოლისათვის მომზადებული არ იყო, მიუხედავად ამისა, 1700 წლის 17 აგვისტოს რუსეთის არმიამ თავი მოიყარა ნარვასთან. პეტრე დიდმა ომი გამოუცხადა შვედეთს. საომარი მოქმედება დაიწყო დანიამაც. შვედეთის წინააღმდეგ ომში რუსეთთან ერთად პოლონეთი, პრუსია და დანიაც უნდა ჩაბმულიყვნენ.

შვედეთის იმ დროისათვის საკმაოდ ძლიერსა და მოწინავე საზღვაო ფლოტს თითქმის არაფრით ჩამორჩებოდა დანიის ფლოტი. ამიტომაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა უკანასკნელის ჩაბმას შვედეთის წინააღმდეგ ომში.

დანიის ჯარმა შეტევა დაიწყო შვედეთის მოკავშირე პოლშტაინის საპერცოვოს წინააღმდეგ და შევიდა ლიფლიანდიაში. ავგუსტ II-მ ალყა შემოარტყა რიგას.

ფრიდრიხ III სიტყვიერად იყო შეთანხმებული პეტრე დიდთან შვედების წინააღმდეგ ერთობლივ ომზე. პოლონეთიც, მოლაპარაკების თანახმად, საბრძოლველად ემზადებოდა შვედების მიერ მიტაცებულ ტერიტორიის დაბრუნების მიზნით. ერთი შეხედვით, შვედების წინააღმდეგ, თითქოს, საკმაოდ ძლიერი და მყარი კავშირი იყო შეკრული.

შვედეთის ახალგაზრდა მეფე კარლ XII არ შეშინდა, თვითონ წაიყვანა ჯარი დანიის წინააღმდეგ, დაამარცხა იგი, გადავიდა საზღვარზე და დაემუქრა კოპენჰაგენს, რომლის დაბომბვაც განიზრახა არა მარტო შვედეთის, არამედ პოლანდიისა და ინგლისის ფლოტმაც. დანიის მეფემ უარი განაცხადა რუსეთთან კავშირზე შვედეთის წინააღმდეგ და იმავე წლის აგვისტოში ტრავენდალის შეთანხმება დადო შვედეთთან. ამ ხელშეკრულებით დანია გამოვიდა შვედეთის საწინააღმდეგო კოალიციიდან. ფრიდრიხ III-მაც არ შეასრულა პეტრე დიდთან სიტყვიერი შეთანხმება — პრუსია არ ჩაება შვედების წინააღმდეგ ომში.

შვედეთის სწრაფმა გამარჯვებამ დანიაზე კარლ XII-ს საშუალება მისცა მთელი ძალები რუსეთის წინააღმდეგ მიემართა ნარვასთან.

პეტრე დიდმა მობილიზაცია გამოაცხადა. ნოვგოროდის ჯუბერნატორ ბრიუსს ებრძანა ჯარების თავმოყრა, შეძლებისდაგვარად საბრძოლველად შემზადება და შვედეთის საზღვრებისაკენ წაყვანა.

⁴³ Н. И. Устрялов, *დასახ. ნაშრომი*, т. IV, часть II, прилож. № VII; Хмыров М. Д. *დასახ. ნაშრომი*.

შთელი ჯარი სამ ნაწილად გაიყო. მათ ხელმძღვანელობდნენ: ავტომონ მიხეილის ძე გოლოვინი, რომლის დაქვემდებარებაში იყო 10 ქვეითი და ერთი დრაგუნთა პოლკი, სულ 14726 კაცი; ადამ აღამის ძე ვეიდე, რომელსაც ექვემდებარებოდა 9 ქვეითი და 1 დრაგუნთა პოლკი 11227 კაცის შემადგენლობით; ანდრია ანდრიას ძე რეპნინი, რომლის ხელმძღვანელობაში 9 ქვეითი პოლკი — 10834 კაცი — იყო. სულ სამივე არმიაში 36787 მეზრძოლი იყო. ეს სამხედრო ნაწილები ნოვგოროდზე გავლით ნარვას უნდა მიახლოებოდნენ და დაეკავებინათ საბრძოლო პოზიციები.

ომის გამოცხადებიდან სამი დღის შემდეგ — 22 აგვისტოს — დაიწყო სხვადასხვა ქალაქებიდან ჯარების საზღვრისაკენ გადაყვანა, ხოლო საარტილერიო ნაწილების გადასვლა სხვადასხვა დროს დაიწყო, რამაც იმთავითვე არეუ-დარევა შეიტანა ბრძოლის დაწყებისათვის მზადებაში.

შეიარაღებული საარტილერიო ნაწილები ალექსანდრეს ხელმძღვანელობით მოსკოვიდან 8 სექტემბერს დაიძრა ნარვისაკენ. ასევე გაემართა ჯარი ნოვგოროდიდან და ფსკოვიდან. სხვადასხვა სავალი მანძილის გამო, არტილერიამ ერთდროულად ვერ მოიყარა თავი დანიშნულ ადგილას, რასაც მალე დიდი უარყოფითი შედეგი მოჰყვა. უხეირო გზების გამო არტილერია ნელი ტემპით მიიწევდა წინ. ა. გოლოვინის მოხსენებიდან პეტრე დიდისადმი ჩანს, რომ ალექსანდრე იმერეტინსკიმ „მოსკოვის“ არტილერიით 24 სექტემბერს მიაღწია ნოვგოროდს, სადაც შეიერთა ნოვგოროდის საარტილერიო ბანაკი.

შეერთებული საარტილერიო ნაწილებით ალექსანდრემ გზა განაგრძო და 11 ოქტომბერს ნარვასთან შეჩერდა, სადაც შეიერთა ფსკოვის არტილერია, რომელიც 8 დღით ადრე მისულიყო.

მოსკოვის, ნოვგოროდისა და ფსკოვის საარტილერიო ბანაკებიდან ალექსანდრეს განკარგულებაში იყო 129 ზარბაზანი და მოკლელულიანი ქვემეხი, 60000 ყუმბარა და 5000 ფუთი საზარბაზნე დენთი.

ზარბაზნების ნარვამდე მისვლა დაგვიანდა არა მარტო გზების უვარგისობისა და მანძილის სიშორის გამო, არამედ თვით ზარბაზნების სიძველით, მათ ემტვრეოდათ ბორბლები. იშლებოდა ნაწილები...

არტილერიის ამგვარი მდგომარეობა კარგს არას უქადდა რუსეთის საომარ მოქმედებას.

14 ოქტომბერს ნარვასთან უკანასკნელი შენაერთები — ცხენოსანთა და ქვეითთა 13000-მდე მეზრძოლი გამოცხადდა⁴⁴. ამრიგად,

⁴⁴ М. Д. Хмыров, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 50.

სამხედრო ნაწილების წინსვლა ნარვისაკენ, 8 სექტემბერს დაწყებული, დამთავრდა 15 ოქტომბერს და თითქმის ყველა შენაერთმა ამოიწმინდა ყარა თავი, ამ პროცესს ერთ თვეზე მეტი დასჭირდა, რაც ნათლად მეტყველებს რუსეთის სამხედრო ჩამორჩენილობასა და პრიმიტიულობაზე.

18 ოქტომბერს ნარვას ოთხი ბომბი ესროლეს, 20 ოქტომბერს კი საყოველთაო საარტილერიო ცეცხლი გახსნეს, რაც ორ კვირას გაგრძელდა უშედეგოდ. ეს უკანასკნელი გამოწვეული იყო არტილერიის სიძველით, სამხედრო შენაერთთა შეუთანხმებელი მოქმედებით და სხვა მიზეზებით.

6 ნოემბერს სამხედრო საბჭომ გადაწყვიტა 6—7 დღის განმავლობაში ცეცხლი ისე გახსნილიყო, რომ თითოეულ ზარბაზანს დღე-ღამეში 50-ჯერ გაესროლა. პეტრე დიდმა მოიწონა ეს გადაწყვეტილება, მაგრამ მისი შესრულება შეუძლებელი აღმოჩნდა. ვინაიდან არტილერიის მთავარმა ხელმძღვანელმა ალექსანდრე იმერეტინსკიმ აცნობა საბრძოლო მარაგის უკმარობა ხსენებული ოპერაციის ჩასატარებლად, რომელშიც 40 საარტილერიო ბატარეას უნდა მიეღო მონაწილეობა. კერძოდ, დარჩენილ საბრძოლო მარაგს შეადგენდა: 3000 საზარბაზნე ყუმბარა, 1100 ყუმბარა და 1200 ფუთი ზარბაზნის დენთი. ეს მარაგი სანახევროდაც კი ვერ უზრუნველყოფდა სამხედრო საბჭოს მიერ დადგენილი ოპერაციის შესრულებას. ამ მიზეზით ხსენებული ოპერაცია გადაიდო ახალი მარაგის მიტანამდე.

რუსეთის შეიარაღებული ნაწილები იმჯერად ყოველმხრივ მოუშვადებელი აღმოჩნდნენ შვედებთან ბრძოლისათვის.

10 ნოემბერს პეტრე დიდის „ერთგული“ კაპიტანი გუმორტი შვედების მხარეზე გადავიდა, რაც ჯარში არევ-დარევის დასაწყისი გახდა.

13 ნოემბერს ცხენოსან მხვერავთა მეთაურ შერემეტევისაგან მოვიდა ცნობა, რომ შვედების 30000-იანი არმია დაიძრა ნარვისაკენ; იგი მთელ კვირას საომარ პოზიციებს იკავებდა და წინ მიიწევდა. ახლოვდებოდა უშუალოდ შეტაკება ორ მოწინააღმდეგეს შორის. ასეთს რთულ ვითარებაში, 18 ნოემბერს, პეტრე დიდი აუცილებელი საქმეების გამო პოლონეთის მეფე ავგუსტ II-სთან შესახვედრად წავიდა ნოვგოროდში, ფელდმარშალ ფ. ა. გოლოვინსა და სერჟანტ მენშიკოვთან ერთად. დაბრუნებამდე საერთო ხელმძღვანელობა მოხუც ფელდმარშალ დე კრუის ჩააბარა, 1700 წ. ნარვის ბრძოლების მონაწილის, საქსონიელი ინჟინერის გოლარტის ცნობით, „შეიტყო თუ არა კარლ XII-ს მოახლოება, პეტრე დიდმა ჯარების საერთო ხელმძღვანელობა ჰერცოგ დე კრუის მიანდო, მისცა ნაჩქარევად დაწერილი ინს-

ტრუქცია და დიდად განაწყენებულმა დატოვა იქაურობა⁴⁵. უნდა აღინიშნოს ზემოთ მოყვანილი ცნობის უზუსტობა; პეტრე დიდი არ მოვლდა კარლ XII-ის მოახლოებას და შვედების შეტევაზე გადმოსვლას, რის გამოც მან გადაწყვიტა დამატებითი სამხედრო ძალების შესაგროვებლად წასვლა ნოვგოროდში⁴⁶.

შვედების იერიშზე გადმოსვლა იმ დღეს მოულოდნელი იყო. დაზვერვას რომ ამის შესახებ წინასწარ რაიმე ეცნობებინა, პეტრე დიდი არ წავიდოდა ნოვგოროდში პოლონეთის მეფესთან შესანგებლად.

19 ნოემბერს შვედების იერიშზე გადმოსვლამ გადაწყვიტა საომარი მოქმედების ბედი.

სალამოს რუსმა გენერლებმა: თავადმა იაკობ დოლგოროუკმა, ალექსანდრე იმერეტინსკიმ, ავტომონ გოლოვინმა და ივანე ბუტურლინმა შეიტყვეს ფელდმარშალ დე კრუის ტყვედ ჩავარდნა. ყველასათვის ნათელი გახდა, რომ სარდლობამ, რომელიც მეტწილად უცხოელებსაგან შედგებოდა, რუსეთს უღალატა. სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი გენერლები მიწაში გაჭრილ ხის ბლინდაჟში შეიკრიბნენ, საიდანაც, საჩქაროდ მოთათბირების შემდეგ, ჯერ ცნობა ვაგზავნეს, ხოლო შემდეგ თვითონ წავიდნენ შვედების ბანაკში და ითხოვეს თავიანთი გადარჩენილი სამხედრო ნაწილებით თავისუფალი უკანდახევა, რაზედაც დაეთანხმა კარლ XII. მას გენერლებმა სთხოვეს ნადავლის — რუსეთის არტილერიის — უკანდაბრუნებაც, რაზედაც შვედების მეფემ უარი განაცხადა.

20 ნოემბერს დილით დაიწყო სამხედრო შენაერთების უკანდახევა, რომელთა ნაწილიც გაძარცვულ იქნა მოწინააღმდეგეთა მიერ.

დილის 11 საათზე კარლ XII-ის ბრძანებით მისმა გენერალ-ადიუტანტმა ტაუბემ რუსი გენერლები, ოფიცრები და სხვა სამხედრო მოხელეები, სულ 79 კაცი გადაიყვანა ნარვის კომენდანტთან, სადაც ისინი ვერაგულად გამოაცხადეს სამხედრო ტყვეებად⁴⁷. ტყვეთა შორის იყვნენ: ი. დოლგოროუკი, გენერალ-ფელდციხისმეისტერი ა. იმერეტინსკი, გენერალი ა. გოლოვინი, გენერალი ა. ვეიდი, ი. ტრუბეცკოვი, ი. ბუტურლინი და სხვები⁴⁸.

19 ნოემბერს ნარვასთან ბრძოლა რუსეთის ჯარის კაპიტულაციით დამთავრდა. რუსებმა დაკარგეს 8000-მდე კაცი, 20 დროშა. არტილე-

⁴⁵ Д. С. Мережковский. Петр и Алексей, издание М. В. Пирожкова, 1905 г., с. 137—138.

⁴⁶ Хронологический указатель военных действий русской армии и флота, т. I (1695—1800 гг.), СПб., 1908, с. 39.

⁴⁷ М. Д. Хмыров, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 53.

⁴⁸ А. С. Пушкин. История Петра, соч., т. VI₂, с. 92.

რია, ბანაკი, ჭარის სახეობათა 151 ნიშანი, მთავარსარდალი პეტროვი და კრუი, გენერალიტეტი, 8 შტაბისა და 30 ობეროფიცერი ჩაბარდა ტყვედ⁴⁹.

შვედების სწრაფმა და მოულოდნელმა გამარჯვებამ არც-დარევა შეიტანა რუსეთის არმიამში. დაიწყო მასიური უკან დახევა, ბევრმა გაქცევით უშველა თავს. არის ცნობა, რომ გახარებულმა შვედებმა 1700 წლის 19 ნოემბრის ამ იოლი გამარჯვების აღსანიშნავად მედალი გამოუშვეს, რომელზედაც უკანდახეული სამხედრო ნაწილები და სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი პეტრე დიდი იყო გამოსახული.

ალექსი პეტრეს ძის მეუღლეს სოფიო-შარლოტას გერმანელი მეგობარი ქალი სწერდა: „მე ვნახე შვედ ტყვეს — გრაფ პიპერს — ჰქონდა შვედების მიერ გამოშვებული მედალი, რომლის ერთ მხარეზე გამოსახული იყო მეფე, რომელიც თბებოდა ალყაშემორტყმული ნარვისაყენ ბომბების მსროლელი ზარბაზნების ლულიდან გამოვარდნილ ცეცხლის აღზე, წარწერით: პეტრე იდგა ცეცხლთან და თბებოდა ისე, როგორც კაიაფას ეზოში მყოფი მოციქული პეტრე. მეორე მხარეზე — ნარვიდან გაქცეული რუსები, წინ პეტრეა, თავიდან სამეფო გვირგვინი უვარდება, დაშნა გადაგდებული, თვალებიდან ცხვირსახოცით ცრემლებს იწმენდს“. წარწერა გვაუწყებს: „გამოვიდა ვარეთ და მწარედ ტირილი დაიწყო“⁵⁰.

სამხედრო ტყვეთა შორის, როგორც აღვნიშნეთ, იყო ალექსანდრე იმერეტინსკი, რომელმაც, როგორც ყველამ, ტყვეობის პირველი დღე გაუთბობელ, ცივ ოთახში, შიმშილში გაატარა. როცა ყველას დროებითი ადგილსამყოფელი მიუჩინეს, ალექსანდრეს, როგორც გენერალს, საყარაულოდ ოფიცერი დაუნიშნეს ორი შვედი ჭარისკაცით; ჩამოართვეს ყველაფერი, რაც კი თან ჰქონდა. მკაცრად უთვალთვალდნენ, რომ არავითარ შემთხვევაში წერის საშუალება არ ჰქონოდა. რამდენიმე დღის შემდეგ ტყვეობაში მყოფი ი. დოლგორუკი სწერდა თ. გოლოვინს: „ალექსანდრე არჩილის ძე, ავტონომ მიხეილის ძე გოლოვინი, ადამ ადამის ძე ვეიდე, თავადი ივანე იურის ძე ტრუბეცკოი. ივანე ივანეს ძე ბუტურლინი და მე. თავადი იაკობი, ცოცხლები ვართ. თუ როგორ უბედურად წარიმართა ჩვენი საქმე, ამის შესახებ ჩვენ მოწერის ნება არა გვაქვს... ახლა ჩვენ ვართ რუ-

⁴⁹ Хронологический указатель, военных действий русской армии и флота, т. I (1695—1800) СПб., 1908, с. 47.

⁵⁰ Д. С. Мережковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 137—138. უნდა აღინიშნოს, რომ მედალზე აღნიშნული წარწერები და გამოსახულება სინამდვილეს არ ასახავს. 1700 წლის 19 ნოემბერს ბრძოლის დროს, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, პეტრე ნარვისთან არ ყოფილა.

გოდევში (ნარვაში), ორი დღე ვიყავით ერთად, შემდეგ დაგვაცალკე
ვეს, ის წყალობაც კი არა გვაქვს, რომ ერთმანეთს ვხედავდეთ, ან ვი-
ცოდეთ ჩვენი ხალხი ჯანმრთელადაა თუ ავადაა ვინმე⁵¹.

1701 წლის დასაწყისში ტყვეები ნარვიდან სტოკჰოლმში გადაიყ-
ვანეს, სადაც აგვისტომდე საკმაოდ მკაცრად ეკიდებოდნენ. სტოკ-
ჰოლმში ალექსანდრე სტირნდალის სახლში დააბინავენ, მასთან იყო
მისი რვა ქართველი თანმხლებიც.

აქ ტყვე რუს გენერლებთან ერთად, ალექსანდრეც ფრიად დამამ-
ცირებელ მდგომარეობაში გამოიყვანეს კარლ XII-ის მიერ მოწყო-
ბილ ტრიუმფალურ მსვლელობაში, სადაც ბატონიშვილი პოლონეთის
ელჩის გენერალ-მაიორ ლანგეს გვერდით მიაბიჯებდა მწკრივის თავ-
ში. პეტრე განრისხდა ალექსანდრესა და სხვათა შეურაცხყოფით და
კარლ XII-ს სამაგიერო გადაუხადა. გამოიყვანა შვედი ტყვეები და
შვედეთის ელჩის მეთაურობით მოსკოვის ქუჩები შემოარბენინა.

შვედეთში პრუსიის წარმომადგენლის შუამდგომლობით ტყვეებს
აგვისტოს ბოლოდან უკვე ცოტა უფრო თავაზიანად დაუწყეს მოპყ-
რობა⁵².

1702 წლის დასაწყისში დაისვა საკითხი ალექსანდრეს ტყვეობი-
დან გამოსყიდვის შესახებ, რისთვისაც სტოკჰოლმში სპეციალურად
გაიგზავნა წარმომადგენელი, რომელმაც ჩამოიტანა ცნობა, რომ შვე-
დები ბატონიშვილის გამოსასყიდად 10 კასრ ოქროს თხოულობდნენ.

„...ამ დღეს აქ მოვიდა იმერეთის პრინცის კაცი, რომელიც სტოკ-
ჰოლმთან ახლოს ტყვედ მყოფ ბატონის გასათავისუფლებლად მისმა
ბატონებმა გამოაგზავნეს; როცა უკან ბრუნდებოდა, მან განაცხადა,
რომ შვედები პრინცის გასათავისუფლებლად 10 კასრ ოქროს ითხოვე-
ნო⁵³. გარდა ალექსანდრე არჩილის ძისა, სხვებში შვედები თხოუ-
ლობდნენ თავიანთ ოფიცერს რუსი ოფიცერის მაგივრად⁵⁴.

განსაკუთრებით დიდი საფასურის მიღების იმედი ჰქონდათ შვე-
დებს ალექსანდრეს განთავისუფლებით, ვინაიდან მათ იცოდნენ, რომ
გენერალ-ფელდციეხმეისტერი ალექსანდრე დიდი ავტორიტეტით
სარგებლობდა და პირადი მეგობარი იყო პეტრე დიდისა, რომელიც
არავითარ ხარჯს არ მოერიდებოდა მის გამოსახსნელად.

ალექსანდრეს დიდ ავტორიტეტზე მეტყველებს 1779 წელს გამო-
ცემულ ენციკლოპედიაში მოთავსებული სტატია „ბრძოლა ნარვის-“

⁵¹ Н. И. Устрялов, დასახ. ნაშრომი, ტ. IV, ნაწ. II, დამატება 11, გვ. 48;
М. Д. Хмыров, დასახ. ნაშრომი, გვ. 53—54.

⁵² Н. И. Устрялов, დასახ. ნაშრ., დამატება № 11, 90.

⁵³ იქვე, გვ. 539.

⁵⁴ იქვე.

ველზე“, სადაც მოწინააღმდეგეთა ზარალის აღწერის შემდეგ საუბარია შედეგების მიერ ხელში ჩაგდებულ ტყვეებზე, რომელთა შორის მხოლოდ ფელდმარშალი დე კრუი და არტილერიის გენერალ-ფელდციხმეისტერი ალექსანდრე არჩილის ძეა გვარებიტა და წოდებით მოხსენიებული. „იმ დღის დიდება შეეძებს 1300 ჯარისკაცის დაღუპვის ფასად დაუჯდათ. კარლ XII-მ ტყვედ ჩაიგდო მოწინააღმდეგეთა არმიის გენერალისიმუსი ჰერცოგი დე კრუი, პრინცი გრუზინსკი და შეიდი სხვა გენერალი“⁵⁵.

ალექსანდრეს და სხვა ტყვეთა გამოსყიდვა შეუძლებელი აღმოჩნდა.

1703 წლის 2 მაისს გენერლებმა: ვეიდემ, ტრუბეცკოიმ და ბუტურლინმა ტყვეობიდან გაქცევა სცადეს, რაც უშედეგოდ დამთავრდა. ამ გაქცევის შესახებ ა. ვოლოვინი 1703 წლის 29 მაისს იწერებოდა, რომ ამა მაისის ღამის სამ საათზე, ჩვენგან, როგორც არაერთგულთაგან, გენერალი ადამ ადამის ძე ვეიდე, თავადი ივანე იურის ძე ტრუბეცკოი, ივანე ივანეს ძე ბუტურლინი საიდუმლო კარიდან გავიდნენ და ბოროტი შემთხვევით და საუბედუროდ შეიპყრეს იმავე რიცხვის ნაშუადღევს, ჩვენგან გამოყვეს და დააყენეს გაძლიერებულ ყარაულქვეშ. ჩვენც იმ დროიდან ყარაული გაგვიძლიერეს...

იმავე წლის 16 და 17 მაისს ბატონიშვილსა და რეზიდენტს (ხილკოვს) ეკლესიაში წასვლისა და ჩვენი ნახვის უფლება მისცეს“⁵⁶.

ტყვეთა გაქცევის ცდამ კიდევ უფრო გააუარესა მათი მდგომარეობა. თუ რომელიმე მათგანი აუცილებელი საჭიროებისათვის სადმე გავიდოდა, ყარაული იარაღით თან დაჰყვებოდა. მათ აუტანელ პირობებზე მეტყველებს სტოკპოლში იმჟამად ტყვეობაში მყოფი თავადი ხილკოვის⁵⁷ 1703 წლის 24 ივლისს თ. ვოლოვინისადმი მოწერილი წერილი: „...უმჯობესია თურქებთან ტყვედ ყოფნა, ვინემ შევლებთან. აქ რუსებს არაფრად აგდებენ. აგინებენ უნამუსოდ და დასცინიან“⁵⁸. ტყვეობის აუტანელმა პირობებმა თავისი დალი დაასვა ალექსანდრეს, რომელიც დაავადდა ტყვეობის პირველსავე წლებში.

⁵⁵ Энциклопедия или толковый словарь наук, искусств и ремесел. Составлен, приведен в порядок и издан Г. Ридеромом и Г. Дьяламбером, т. 7, Берн-Лозанна, 1779, ფრანგულ ენაზე.

⁵⁶ С. Б. Эсадзе, Первый Генерал-фельдцейхмейстер русской артиллерии при Петре Великом царевич Имеретинский Александр Арчилович, СПб., 1913, с. 14.

⁵⁷ შევლებთან ომის დაწყების წინ ხილკოვი სტოკპოლში გაიგზავნა რეზიდენტად. საომარი მოქმედების დაწყებისთანავე შევლებს მთავრობამ იგი დააპატიმრა და იმყოფებოდა სტოკპოლში, როგორც ტყვე, სადაც გარდაიცვალა 1718 წელს.

⁵⁸ Н. И. Устрялов, Ласан. ნაშრომი, ტ. IV, ნაწ. II, დამატება № 11,

1703 წლის 6 დეკემბერს ალექსანდრე სწერდა თ. გოლოვინს: „ჩემო ხელმწიფევ, თედორე ალექსის ძევ, დიდხანს იცოცხლე! შენი მწყალობელი წერილისათვის მადლობას გითვლი, რომ არ დამიფიწყვე. დიდება უფალს, ჯერ ცოცხალი ვარ, თუმცა ძალიან ავად ვარ. ამიტომ გულით ვთხოვ, ჩემო ხელმწიფევ, ვინმე მადლიანი მღვდელი გამომიგზავნო, რომ ქრისტიანული წესით სიკვდილის ღირსი გავხდე.“

იცოცხლე და მარად იღვგრძელე, ჩემო ხელმწიფევ!
ალექსანდრე, უფლისწული იბერიისა, დეკემბრის 6⁵⁹.

იმავე დღეს ალექსანდრე წერილით ვასილ დოლგორუკოვს აცნობებდა: „ჩემო ბატონო, თავადო ვასილ ლუკას ძევ, დიდხანს იცოცხლე!“

მადლობელი ვარ შენი მწყალობელი წერილისათვის, ჩემო ბატონო. თქვენი ბიძა, თავადი იაკობი თედორეს ძე, ღვთის მადლით, ჯანმრთელად ბრძანდება. უფლისწული ალექსანდრე კვლავაც დაბლა თავს გიკრავთ. 6 დეკემბერი⁶⁰.

ამ წერილებიდან ნათლად ჩანს, თუ როგორ შეარყია ალექსანდრე ბატონიშვილის ჯანმრთელობა სკანდინავიის მკაცრმა ჰავამ და ცუდმა პირობებმა. 1705 წელს პეტრე დიდმა შვედი ტყვეების ციმბირში გადასახლება დაიწყო, რამაც შვედეთის მთავრობა აღაშფოთა, ამას სტოკჰოლმში მყოფ რუს ტყვეთა მდგომარეობის კვლავ გაუარესება მოჰყვა.

1705 წლის ოქტომბერში რეზიდენტი ხილკოვი პეტრე დიდს აცნობებდა: „ჩვენ გადაგვიყვანეს სხვადასხვა ქალაქებში და ვყავართ მკაცრ, სასტიკ ტყვეობაში, არსად არ გვიშვებენ და არავის ნახვის უფლებას არ გვაძლევენ. მხოლოდ ბატონიშვილ ალექსანდრე არჩილის ძეს აქვს უფლება ვაისეირნოს ყარაულთა თანხლებით. ვეიღეს სარდაფში ამყოფებენ. სენატმა გამოგვიცხადა, რომ როცა შვედ ტყვეებს მოსკოვში დააბრუნებენ, თქვენც (რუს ტყვეებს, — მ. გ.) მაშინ დაგაბრუნებთო სტოკჰოლმში. აქ სინამდვილის საწინააღმდეგო ხმებს ავრცელებენ ხალხში, რომ შვედ ტყვეებს სცემენ მათრახითა და ჯოხით. ამ ტყუილებით უნდათ აღაშფოთონ ხალხი ჩვენს წინააღმდეგ⁶¹.“

ასეთი საფუძველს მოკლებული ცნობების გაგრძელებით ცდილობდა შვედეთის მთავრობა ხალხის ცუდად განწყობას რუსი ტყვეების მიმართ და რუს ტყვეთა აუტანელ მდგომარეობაში ყოფნის გამართლებას.

⁵⁹ С. В. Эсадзе, დასახ. ნაშრომი, გვ. 10.

⁶⁰ იქვე.

⁶¹ М. Д. Хмыров, დასახ. ნაშრომი, გვ. 55.

ალექსანდრე სწერდა 1706 წლის 19 ნოემბერს პეტრე დიდს თავისი უმწეო მდგომარეობის შესახებ, რომ მას პურიც კი არ ჰქონდა საკმარისი, ვალებში ჩავარდა; მამისაგან ფულს ვერ იღებდა, ვინაიდან, მისი სიტყვით, არჩილს ნაწყალობები სოფლიდან იმდენი შემოსავალიც კი არა ჰქონდა, რომ ოჯახი დაეკმაყოფილებინა და სთხოვდა დახმარებას, რომ შიმშილით არ მომკვდარიყო⁶².

პეტრე დიდის ბრძანებით, ალექსანდრე არჩილის ძეს ხშირად ეგზავნებოდა ფული სომეხი ვაჭრებისა და სხვათა ხელით. მაგალითად, 1707 წლის ერთ-ერთ საბუთში ვკითხულობთ: „გახულ, 1700 წელს, დიდი ხელმწიფის ბრძანებით მოსკოვიდან ბატონიშვილ იმერეთინსკის გადაეგზავნა 832 ეფიმა“⁶³.

ალექსანდრეს ფულს უგზავნიდა მამამისიც, ხან თავისი შემოსავლიდან, ზოგჯერ პეტრე დიდის მიერ მიცემული ფულადი დახმარების საშუალებით: „იმერეთის მეფეს — არჩილ ვახტანგის ძეს, თავისი ვაჟის — ალექსანდრე არჩილის ძის ვალების გადასახდელად 1706 წლის 19 მარტს მიეცა 300 მანეთი“⁶⁴.

ტყვეობაში ჩავარდნილი ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის ფულინ გაგზავნა არ ავიწყდებოდა არც პეტრე დიდს და არც მამამისს, მაგრამ შედეგთის მთავრობა განგებ აბრკოლებდა ფულის გადაცემას. ეს იყო მიზეზი, რომ გაგზავნილი ფული არ მიდიოდა დანიშნულებისამებრ.

ფულადი დახმარების პარალელურად პეტრე დიდი ცდილობდა ყველა ტყვის და პირველ რიგში ალექსანდრეს გამოსყიდვას, თუმცამის მრავალგზის ცდას შედეგი არ უჩანდა.

ალექსანდრეს განთავისუფლება არჩილის ყოველდღიური საზრუნავი იყო. დარწმუნდა რა შვილის განთავისუფლების სირთულეში, 1706 წლის 2 თებერვალს არჩილმა ვრცელი წერილი მისწერა შვედეთის მეფეს კარლ XII-ს თხოვნით. ეს წერილი ვრცელი მიმოხილვით 1854 წელს დაბეჭდა აკადემიკოსმა მარი ბროსემ. წერილი იმდენად საინტერესოა, რომ მიზანშეწონილად ვცანით მისი ქართული თარგმანის გამოქვეყნება, რაც უფრო მეტ შუქს მოჰყვანს ალექსანდრესა და მამამისის მდგომარეობას რუსეთის არტილერიის პირველი გენერალ-ფელდცეიხმეისტერის ტყვეობაში ყოფნის დროს:

„ი. ქ. მის უდიდებულესობასა და უკეთილშობილეს მთავარსა და მეფეს, კარლოს მეფეს, ღვთის წყალობით ხელმწიფესა და მემკვიდრე

⁶² Н. И. Устрялов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 529.

⁶³ С. Б. Эсадзе, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 18 (ეფიმა XVII—XVIII საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში გავრცელებული ფულის საზომი ერთეული).

⁶⁴ იქვე.

მეფეს შვედეთისა, გოთებისა და ვენდების... ფინეთის მიწების დიდ-
მთავარს, ჰერცოგს შკონსის, ესტლანდიის, ლიფლანდიის, კარელიის,
ფერდინიის შტეტინის, პომერანიის, ბრუმენის, კაშუმის, ფერდენის,
მთავარს რიუგენის, ბრემენის, ფერდენის, ხელმწიფეს იყერის მიწე-
ბის და ვისმარში, პფალცგრაფს რეინის, ბავარიის, იულიხის, კლევსის,
ჰერცოგს ბერგენის, თქვენს ხელმწიფობის უდიდებულესობას.

ჩვენ, არჩილი, დავითისა და სოლომონის შთამომავალი, იმერე-
თის მეფის ბაგრატის მემკვიდრე და ჩვენ ძველ წინაპართა უფლების
მეოხებით მემკვიდრე მეფე მთელი საქართველოსა.

თქვენი მეფური უდიდებულესობის უბედურებაში ჩავარდნილთა
მიმართ სიკეთის მიგებით ქვეყანაზე შორს განთქმულმა სახელმა გა-
მახედვინა და გადამაწყვეტინა უმდაბლესად მეთხოვა თქვენი წყა-
ლობა ჩემი შვილის, ბატონიშვილი ალექსანდრესათვის, რისთვისაც
გთხოვთ თავდამცირებითა და ცრემლებით, კეთილგანწყობილად
მოგვისმინოთ შემდეგი: საქართველოს ყველა მეფის სამთავროები
ჩვენი ცოდვების გამო, ღვთის განგებით, ორმა ურჯულო ხელმწიფემ
გაანადგურა და ხალხი კი მონებად აქცია. ჩვენი სურვილია, რომ ამის
შესახებ დაწვრილებით არ მოგითხოვოთ და თავი არ მოგაწყინოთ.

ჩვენ სრული სიმართლითა და სისწორით გაცნობებთ თქვენს მე-
ფურ უდიდებულესობას ჩვენს საქმეზე შემდეგს:

ჩვენ, ზემოაღნიშნული მაჰმადიანური ხელმწიფეების მიერ მიტა-
ცებულ სამფლობელოებსა და თავისუფლებას მოკლებული, მთელის
რუსეთის უბრწყინვალესი მეფის მწყალობელი მიწვევით, ჩვენი თავი
მივანდეთ მისი უდიდებულესობის მფარველობას, — ბერძნულ-
ქრისტიანული წმიდა სარწმუნოების მაღიარებელი ხალხის როგორც
მთავარსა და ქომავს, რის გამოც ვიმყოფებით მის სამეფოში და მისი
უმძლავრესი ხელისუფლების ქვეშ, როგორც ეს ჩანს მის დიად ტი-
ტულატურაშიც. თანახმად მისი ნება-სურვილიდან გამომდინარე ბრძა-
ნებულებისა, ჩემი შვილი იმყოფება მისი მეფური უმაღლესობის სამ-
სახურში და საუბედუროდ უკვე ექვსი წელია, რაც იტანჯება ტყვეო-
ბაში: მრავალი მწუხარება და ავადმყოფობა ემუქრება მას დაუძ-
ლურებითა და ნადრევი სიკვდილით; ჩვენ კი შვილის დაღუპვის
შემთხვევაში მოხუცებულობის ეამს დარდი უფრო მალე ჩაგვაგდებს
სამარეში, ვიდრე ჩვენი ქვეყნის აოხრება და უბედურება. ამისათვის
ჩვენ და ჩვენი ოჯახობა, თავმდაბლად თავდახრილნი, ვთხოვთ თქვენს
ხელმწიფურ უდიდებულესობას მიიღოს ჩვენზე მოწყალება, რომე-
ლიც თქვენი უდიდებულესობის ხვედრია და გვიბოძოს ჩვენ წყალო-
ბა და ჩვენ შვილს მიანიჭოთ თავისუფლება გაცვლის წესით თქვენი
უდიდებულესობის რამდენიმე ოფიცერში, რომელიც თანატოლი იქ-

ნება ჩვენი შვილის ჰასაკისა და აწინდელი ხარისხისა, რათა ჩვენს მოხუცებულობას არ მოაკლდეს ეს უკანასკნელი ნუგეში, რის გამოც ჩვენ სარწმუნო იმედს ვიჭონიებთ, რომ თუ კი თქვენი უდიდებულესობა ხელმწიფე, მთელ დედამიწაზე და ყველგან განთქმული თქვენი წყალობის შუქმომფენობით, თუკი ღმერთის მცნებებით და მართლმსაჯულებით ინებებდით ჩვენთვის გაგვიწიათ ასეთი კარგი და სასარგებლო საქმე, მაშინ თქვენი ხელმწიფობის უდიდებულესობისათვის ჩვენ შეგვიძლია ველოდოთ, რომ ყველა თქვენ სურვილს შევასრულებდით და დაეკმაყოფილებდით; ჩვენ, მთელი ჩვენი ქართული სამეფო სამუდამოდ დავრჩებით თქვენი ხელმწიფური უდიდებულესობის მადლიერნი და თქვენ ცნობილ სახელს ქვეყნად ვადიდებთ. რაზედაც ვრჩებით თქვენი უდიდებულესობის წყალობის მოლოდინში, მწუხარებაში მყოფი მადლიერი თქვენი მსახური.

დაწერილია მხსნელის 1706 წლის 2 თებერვალს

არჩილი⁶⁵.

ეს წერილი ბერმა ბაგრატ სოლადაშვილმა ჩაიტანა სტოკჰოლმში. თუმცა სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი მეფე არჩილის თხოვნას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია, მშობელი კვლავ განაგრძობდა გზების ძებნას ალექსანდრეს ტყვეობიდან განთავისუფლებისათვის. მან რამდენჯერმე მიმართა დახმარებისათვის პეტრე დიდსაც, რომლისადმი მიწერილ ერთ-ერთ უთარილო წერილში იგი წერდა: „ჩემი შვილი, ბატონიშვილი ალექსანდრე სტოკჰოლმიდან იტყობინება, რომ მას გამოუცხადეს მეფის ბრძანებულება, მეფე თანახმაა გაცვალოს იგი (ალექსანდრე, — მ. გ.) 20 კაპიტანზე, 20 პორუჩიკსა და 20 პრპორჩიკზე“; არჩილი რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვდა აღნიშნული 60 კაცის შერჩევას⁶⁶.

ამგვარი გაცვლის შესახებ თავის დროზე პეტრე დიდმა მიმართა ალექსანდრე არჩილის ძეს და სთხოვა გამოეთქვა თავისი აზრი, თანახმა იქნებოდა თუ არა იგი ხსენებული ვარიანტისა.

ალექსანდრე არჩილის ძემ 1710 წლის 6 სექტემბერს თავისი ხელით მისწერა წერილი პეტრე დიდს, სადაც ხსენებული შეკითხვის საპასუხოდ სწერდა: „არც მითქვამს და გონებაშიც არ გამივლია. რომ სახელმწიფოსათვის რაიმე ზიანი მიმეყენებინა, არა მარტო ჩემი მი-

⁶⁵ М. Броссе. О грузинском письме царя Арчила к шведскому королю Карлу XII, от 2 февраля 1706 года, ученые записки императорской Академии наук по первому и третьему отделениям, т. II, вып. IV, СПб, 1854, с. 547—549.

⁶⁶ Н. И. Устрялов, დასახ. ნაშრომი, ტ. IV, ნაწ. II, დანართი № 2, § 45, გვ. 445.

ზეზით, არამედ სხვათა ათასჯერ უკეთესნიც რომ ყოფილიყვნენ. ჩვენ მხოლოდ ამისათვის ვართ მოწოდებულნი: მოვითმინოთ და დავიბოცნეთ ხელმწიფისა და სახელმწიფოს ინტერესებისათვის⁶⁷. იმავე წელს გადაწყდა ალექსანდრე ბატონიშვილის და თავად ტრუბეცკოის გაცვლა გრაფ პიპერზე, ხოლო თავად ი. დოლგორუჟისა და ა. გოლოვინისა — ფელდმარშალ რენშელდზე.

ხსენებული ტყვეები წამოიყვანეს სტოკპოლმიდან, მაგრამ ალექსანდრე არჩილის ძეს არ ეწერა სამშობლოში დაბრუნება, იგი გზაში გარდაიცვალა.

თავადი იაკ. დოლგორუჟი წერდა: „ზამთრის დამდეგს, როცა ჩვენ შემოგვატარეს მთელი ბოტნიის ყურე, მე დამტოვეს იაკობშტადტში, უფლისწული ალექსანდრე კი გარდაიცვალა გზაში...“⁶⁸ ეს მოხდა 1711 წელს 20 თებერვალს. ათი წლის ტყვეობის შემდეგ, განაწამება და დასუსტებული, განთავისუფლების გზაზე დამდგარი ალექსანდრე არჩილის ძე გზად, რიგაში გარდაიცვალა.

იგი ვერ მოესწრო ვერც თავისუფლებას და ვერც რუსეთში დაბრუნებას. პეტრე დიდმა ყოველგვარი ზომები მიიღო ტყვეების დაკრძოლად, ალექსანდრე არჩილის ძის დახსნისათვის. მისი პატივისცემა და უადრესად კეთილი დამოკიდებულება ბატონიშვილისადმი ტყვეობის დროსაც კი იმდენად დიდი იყო, რომ ხმები გავრცელდა — პეტრე დიდმა ტყვეობიდან დახსნის შემდეგ ალექსანდრე თავის სამშობლოში სამეფო ტახტზე უნდა დასვასო.

„...აქ ხმა დადის, რომ როცა შეედებთან ომი დასრულდება, პეტრეს უნდა ასტრახანისაკენ წავიდეს, იქ მან ფლოტის აშენება გადაწყვიტა და კასპიის ზღვით უნდა, რომ საქართველოსთან ახლო მივიდეს. განზრახული აქვს იმერეთის პრინცი (რომელიც ქართველებმა და სპარსელებმა თავისი ქვეყნიდან გამოდევნეს და რომელიც ახლა ტყვედ იმყოფება შვედეთში) ტახტზე დასმა თავის სამშობლოში“⁶⁹.

უკანასკნელი იმედიც გამოეცალა ხელიდან ისედაც ყოველმხრივ იმედგაცრუებულ მეფე არჩილს, რომელიც შვილის გარდაცვალების შემდეგ წერდა: „ოჰ, ჩვენ ყოველგვარ სიკეთეს მოკლებულ საცოდოებს მოგვტაცა შვილი ჩვენი, ალექსანდრე, სიკვდილმა, ჩვენ კი მწარე სიბერეში გვიმზადებს მწუხარების გზას სამარისაკენ... ჩემი შვილის ძვლები მაინც გადმოეთანათ მოსკოვში“⁷⁰. არჩილის უკანასკნე-

⁶⁷ იქვე, ნაწილი I, გვ. 64; М. Д. Хмыров, დასახ. ნაშრომი, გვ. 55—56.

⁶⁸ Н. И. Устрялов, დასახ. ნაშრომი, ტ. IV, ნაწ. I, გვ. 57, 66.

⁶⁹ იქვე, გვ. 571.

⁷⁰ იქვე, გვ. 57, 64

ლი ნატვრა ასრულდა — ალექსანდრეს ნეშტი რიგიდან მოსკოვში⁷¹ გადმოასვენეს და დაკრძალეს დონის მონასტერში⁷². რამდენიმე დღის შემდეგ ნოვოდევიჩის მონასტრიდან დონის მონასტერში გადმოასვენეს აგრეთვე ალექსანდრე ბატონიშვილის პირველი ცოლის თედოსია ივანეს ასულ მილოსლავსკაიასა და არჩილის ორი უმცროსი ვაჟის — დავითისა და მამუკას ნეშტები.

პეტრე დიდს იმდენად უყვარდა და აფასებდა ალექსანდრეს, რომ მას ტყვეობაში ყოფნისას შეუნარჩუნა გენერალ-ფელდციხმეისტერის წოდება, მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოვალეობას 1703 წლამდე ანდრეი ანდრიას ძე ვინიუსი ასრულებდა. ალექსანდრეს, როგორც მამულის მქონე გენერალს, ენახებოდა ჯამაგირის ნახევარი — 700 მანეთი წელიწადში⁷³.

1703 წელს პეტრე დიდმა გაათავისუფლა ა. ვინიუსი უხეირო სამსახურისათვის და არტილერიის ხელმძღვანელობა ნოვგოროდის გუბერნატორს იაკობ ბრიუსს დაევალა. გენერალ-ფელდციხმეისტერის წოდება კი, როგორც აღვნიშნეთ, პეტრე დიდმა 1711 წლამდე, ე. ი. სიკვდილამდე, შეუნარჩუნა ალექსანდრე ბატონიშვილს.

მეფე არჩილის გულში უსაზღვრო დარღმა დაისადგურა. მემკვიდრის გარდაცვალებას წუხდა — ქართლში ან იმერეთში სამეფო ტახტი კიდევაც რომ ღირსებოდა, მემკვიდრე აღარა ჰყავდა. იგი შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალს ეძებდა, რის გამოც პეტრე დიდს კვლავ წერილით მიმართა: „სულის განტყვებისას მივმართავ თქვენს უდიდებულესობას. ჩვენ ქვეყნად ვიბადებით შრომისათვის, ვკვდებით იმისათვის, რომ მოვიპოვოთ განსვენება, „სიკვდილი კაცისათვის დასვენებაა“. სიცოცხლეში მე ბევრი რამ გადავიტანე ქრისტეს სარწმუნოებისათვის. მისთვის მე გავიმეტე არა მარტო მიწიერი ჩემი სამეფო, ჩემი საყვარელი სამშობლო, უტკბესი ჩემი შვილები, არაერთხელ საკუთარი სიცოცხლეც კი, მოწყალეო მეფევე, შენს ხელს ვაბარებ ჩემს სახლს და ყველა იქ მყოფს. შენ ვაბარებ დატაკთ, ობოლთ და გადმოხვეწილთ, იყავი მათი მწე, ნუ დატოვებთ მათ სიბერეში. მისმი-

⁷¹ ალექსანდრეს დასაფლავების ადგილის შესახებ მ. დ. ხმირთვი თაჟის სტატიაში — I-й Генераль-фельдцейхмейстер царевич Александр Арчилович Имеретинский, რომელიც მან 1886 წელს არტილერიის ჟურნალის № 1-ში გამოაქვეყნა, 57-ე გვერდზე შეცდომით წერს: «Кости царевича Александра злобно невыданные шведами, навсегда остались в чужой земле далекой от родной царевичу Грузии».

⁷² С. Б. Э с а д з е, Первый Генераль-фельдцейхмейстер русской артиллерии при Петре Великом царевич Имеретинский Александр Арчилович СПб., 1913, с. 28.

⁷³ Полное собр. законов Росс. Имп., т. IV, № 2335.

ნე: თუ ჩემი უყურადღებობით რაიმე შეგცოდნე, მომიტყევე. მაღალი მონარქის თვალთ გადასვლაზე და შეივრდომე ჩემს შემდგომ დარჩენილი ასული ჩემი. იმედი მქონდა, ჩემი ვაჟების მეოხებით აღმედგინა მემკვიდრეობა ჩემი გვარეულობისა, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში მფლობელობდა ივერიასა და სხვა ქვეყნებს. ღმერთმან არ ინება ეს. მაგრამ დამიტოვა ასული, რომლის მეოხებით ჩვენი გვარი შეიძლება აღდგენილ იქნეს, თუ ჩემი ქალიშვილისათვის შეირჩევა შესაფერი პირი, კანონიერი ქორწინებით და ურთიერთთანხმობით მასთან შესაუღლებლად. წარსულში ამ გზით ჩვენი გვარი ორჯერ იყო განახლებული. ეს წესი მიღებულია და კანონიერად ითვლება აზიისა და ევროპის ბევრ სამეფო კარზე. იმერეთის სამეფოსა და სხვა სამფლობელო მიწებს, რომლებიც თქვენს მაღალმონარქიულ მფარველობაში იმყოფებიან, ნუ დატოვებთ უმწუროდ საერო და საეკლესიო საქმეებში. თქვენს ხელთაა მათი ბედი. მათ სწადიათ თქვენს მფარველობაში ყოფნა ისევე, როგორც წინათაც თქვენი უდიდებულესობის წინაპართა მფარველობაში იყვნენ.

დე, ბრძანოს თქვენმა უდიდებულესობამ, რომ აზნაურები და ჩვენს ენაზე მოლაპარაკე ყველა წოდების ადამიანები, რომლებიც ჩვენთან ცხოვრობდნენ მოსკოვში და ჩვენს შემდეგაც ჩემი ქვეყნიდან ჩამოვლენ, მოვიდნენ და წავიდნენ წინანდებურად დაუბრკოლებლად. დე, მოსკოვში ჩამოსულნი, მიღებული ჩვეულებისამებრ, აუცილებლად ჩვენს სახლში ცხოვრობდნენ⁷⁴.

სამშობლოდან შორს გადახვეწილი არჩილისათვის აუწერელი უბედურება იყო სამივე ვაჟის — დავითის, მამუკასა და ალექსანდრეს გარდაცვალება. აღარ ჰყავდა მემკვიდრე, რომელიც გვარს გააგრძელებდა და მას თავის მემკვიდრეებსაც გადასცემდა. მას დარჩა მხოლოდ უკანასკნელი ვაჟის — ალექსანდრეს გარდაცვალებით უსაზღვროდ დამწუხრებული მეუღლე — ქეთევანი და ერთადერთი ასული დარეჯანი. ზემოთ მოყვანილი წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ არჩილს უნდოდა თავისი ასული რომელიმე დიდგვაროვან პირზე გაეთხოვებინა და ამით თავისი მემკვიდრისათვის (ასულის ხაზით) საქართველოზე გამგებლობის უფლება შეენარჩუნებინა. რის შესახებაც კვლავ მიმართა თხოვნით პეტრე დიდს. არჩილის ამ განზრახვას წინ აღუდგა პეტრე I, რომელიც „თავის თავს ქართლის მეფეთა მემკვიდრედ თვლიდა“⁷⁵.

ამრიგად არჩილს არ შეუძლურდა წადილი — თავისი ასულის სა-

⁷⁴ ვლ. ტატოშვილი, ქართველები მოსკოვში, თბილისი, 1959, გვ. 227.

⁷⁵ С. А. Дианин, «Бородни», М., 1960, с. 160.

შეაღებთ შეენარჩუნებინა საქართველოზე გამგებლობის უფლება. იგი გარდაიცვალა 1713 წლის 16 აპრილს, დასაფლავებულია დონის მონასტერში შვილების გვერდით. მეფე არჩილის გარდაცვალებიდან 6 წლის შემდეგ — 1719 წელს — გარდაიცვალა მისი მეუღლე ქეთევანი. დარჩა მხოლოდ არჩილის ასული დარეჯანი. დედის გარდაცვალებისას — 1719 წელს დარეჯანი — ცარევნა დარია არჩილის ასული, როგორც მას მოსკოვში უწოდებდნენ, დაახლოებით 50 წლისა იყო⁷⁶.

მშობლების გარდაცვალების შემდეგ დარეჯანი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა მოსკოვში მცხოვრებ და იქ ღროებით ჩასულ ქართველთა საქმიანობაში.

პეტრე დიდი კვლავ ერთგული დარჩა ალექსანდრე არჩილის ძისა და მეფე არჩილის ხსოვნისა, რასაც დარეჯან არჩილის ასულისადმი დიდ პატივისცემასა და კეთილ დამოკიდებულებაში გამოხატავდა. შემთხვევითი არ იყო, რომ შვედებზე დიდი ხნის ნანატრი გამარჯვების შემდეგ — 1722 წლის 30 იანვრის სუსხიან დღეს პეტრე დიდი, თავისი ოჯახის შემადგენლობითა და ახლო თანამებრძოლებით, საზეიმოდ მოსკოვიდან დარეჯანის საცხოვრებელ ვესესვიატსკოეში გამგზავრა.

დილით ვესესვიატსკოეში მისულნი — სამეფო კარის მთელი შტატი, უცხოელი მინისტრები და საზეიმოდ მოწვეული სხვა პირნი, პეტრე დიდის წინადადებით, არჩილის სასახლეს ეწვივნენ, აქ დარეჯან არჩილის ასულმა პეტრე დიდის პატივსაცემად, შვედებზე გამარჯვების აღსანიშნავად, საუზმე გამართა. ყველამ მოილხინა. შვედებზე რუსეთის გამარჯვებით დიდად გახარებული იყო მეფის ასული დარეჯანი, მაგრამ უკვე ხანში შესული, ტყვეობაში დაღუპული ძმის გამო ღრმად დამწუხრებული, მეჯლისში მონაწილეობას არ იღებდა⁷⁷. პეტრემ დატოვა ამაღა და მთელი ღამე დარეჯანთან საქმიან საუბარში გაატარა.

შვედებზე გამარჯვებასთან დაკავშირებული ზეიმი პეტრე დიდმა ვესესვიატსკოეში, არჩილის სასახლეში დაიწყო⁷⁸. აქ მან აიღო სასმისი, შვედებზე გამარჯვების აღსანიშნავად და გულისტკივილით მოგონა თავისი სიყრმის მეგობარი, უაღრესად ერთგული ადამიანი, რუსეთის არტილერიის პირველი გენერალ ფელდციხმეისტერი ალექსანდრე არჩილის ძე.

⁷⁶ ვლ. ტ ა ტ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 233.

⁷⁷ იქვე, გვ. 236.

⁷⁸ იქვე, 237.

პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი*

1812 წლის სამამულო ომის გმირი — ინფანტერიის გენერალ პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი — დაიბადა 1765 წელს, ყიზლარში. მამა-შისი — ივანე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი — ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსის ძმის იესეს შვილიშვილი იყო¹. პეტრე ბაგრატიონის პაპამ ალექსანდრემ, სამხედრო პირმა, პოლკოვნიკის ჩინამდე მიიღწია, სამსახურს თავი დაანება და ყიზლარში დასახლდა. მისმა შვილმა ივანემ პოლკოვნიკის ჩინით დატოვა სამხედრო სამსახური². პეტრე მაშინ დაიბადა როცა მამამისი სეკუნდმაიორი იყო. მომდევნო წლებში ივანეს ვაჟიშვილები ალექსანდრე და რევაზი (რომანი) შეეძინა.

მამა ხშირად უყვებოდა შვილებს იმ გმირული ბრძოლების შესახებ, რომლის მონაწილეც თვითონ იყო. მამის საუბრებმა პეტრეს სამხედრო ხელოვნებისადმი სიყვარული შთაუწერგეს.

პეტრემ ისევე, როგორც მისმა წინაპრებმა, ბავშვობიდანვე გადაწყვიტა სამხედრო სამსახურში შესვლა. მისი მამიდა, ანა ალექსანდრეს ასული, რუსეთის კანცლერ ანდრია ბორისის ძე გოლიცინზე იყო გათხოვილი და, რაღა თქმა უნდა, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთავრობის წარმომადგენელთა შორის. 1782 წელს 17 წლის პეტრე ბაგრატიონი მამიდასთან იმყოფებოდა პეტერბურგში. ერთ საღამოს, როცა ანა ალექსანდრეს ასული ბაგრატიონი-გოლიცინი თავიანთი ახლობლის, იმ დროისათვის ყოვლისშემძლე თავად გრიგოლ პოტიომკინის ოჯახში სტუმრად იმყოფებოდა, მან შესაფერის მომენტში საუბარი პეტრეზე ჩამოაგდო და პოტიომკინს მისი სამხედრო სამსახურში განწესება სთხოვა. პოტიომკინმა თავისი კარეტა და შიკრიკი გააგზავნა ანა ალექსანდრეს ასულის ბინაზე და პეტრე სასწრაფოდ მოაყვანიდა. მამიდამ იგი ყოვლისშემძლე პოტიომკინს წარუდგინა. მას-

* პეტრე ბაგრატიონის მხედართმთავრული მოღვაწეობა ფართოდაა გაშუქებული ირ. ანთელავას წიგნში „ქართველები 1812 წლის სამამულო ომში“ (გამოიცა რამდენჯერმე).

¹ ბ. ბატიონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თ. ლომოურის გამოცემა, თბილისი, 1941, გვ. 190.

² БСЭ, т. II. изд. III, М., 1970, с. 514.

პინძლებსაც და სტუმრებსაც ძალიან მოეწონათ ახალგაზრდა, რომელიც რამდენიმე საათის შემდეგ სერჯანტის ჩინით გამოისტუმრეს მამიდამისის სახლში. პეტრე ბაგრატიონი იმ ჩინით გაეგზავნა ჩრდილოეთ კავკასიაში მოქმედ მუსკეტერთა მეორე პოლკში, რომელსაც პოლკოვნიკი პიერი მეთაურობდა.

პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი (1765—1812)

ამ დროს რუსეთის სამხედრო ნაწილები ჩრდილოეთ კავკასიაში თავისუფლებისმოყვარე, დაუმორჩილებელი ჩეჩნების წინააღმდეგ იბრძოდნენ.

² БСЭ, т. II, изд. III, М., 1970, с. 514.

პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონის მამიდა, ანა ალექსანდრეს
ასული ბაგრატიონი-გოლიცინა

1783 წელს პეტრემ პირველად მიიღო ჩეჩნების წინააღმდეგ ბრძო-
ლებში მონაწილეობა და თავისი გაბედული, საზრიანი მოქმედებით
ხელმძღვანელობის უურადღება მიიპყრო, რითაც პრაპორშჩიკის ჩინი

დაიშასახურა. იგი რამდენიმე წელს იღებდა მონაწილეობას ჩრდილოთ
კავკასიის მთიელთა წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში და წინდა-
ხედული მამაცი მებრძოლი თანდათანობით იხვეჭდა სახელს.

1785 წელს, ერთ-ერთი გააფთრებული ბრძოლის დროს, პრაპორშ-
ჩიკი პეტრე ბაგრატიონი დაიჭრა. ჭრილობა საკმაოდ სერიოზული
იყო, გაქცევა აღარ შეეძლო და რუს მებრძოლთა გვამებს შორის და-
ეცა. შეზინდებისას ჩენებმა დაზოცილთა ძარცვა დაიწყეს. ისინი
ბრძოლის დროს დაჭრილ პეტრეს წააწყდნენ და ტყვედ წაიყვანეს. მა-
ლე ცნობილი გახდა ტყვედ ჩავარდნილი პრაპორშჩიკის ვინაობა, ამი-
ტომ, მამამისის ხათრითა და მანსურ მაგომას მითითებით, დაჭრილს
ვანსაკუთრებულად უვლიდნენ, მალე გამოაჯანმრთელეს და ყიზლარ-
ში გაუშვეს მამამისთან. გამომჯობინებული პეტრე კვლავ თავის ნა-
წილს დაუბრუნდა.

ბრძოლებში გაწაფულმა და საკმაოდ გამოცდილმა პეტრემ მონა-
წილეობა მიიღო 1787—1791 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში,
1788 წელს აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ოჩაკოვთან გამარ-
თულ სისხლისმღვრელ ბრძოლებში, წინა ხაზზე იყო და პირველი შე-
იჭრა ციხესიმაგრეში⁴.

ამ საბრძოლო ოპერაციაში მან თავისი სიმამაცითა და შეუღრეკე-
ლობით პირველად მიიპყრო რუსეთის არმიის მთავარსარდლის თავად
პ. პოტიომკინის ყურადღება და კაპიტნის ჩინი მიიღო.

1790 წელს უკვე საკმაოდ ცნობილი კაპიტანი კვლავ კავკასიაშია
და მონაწილეობას იღებს მთიელთა წინააღმდეგ ბრძოლებში. 1793
წელს პეტრე ბაგრატიონი უკვე პრემიერ-მაიორია. თურქეთთან და
ჩრდილო კავკასიის მთიელებთან ბრძოლებში აქტიური მონაწილეო-
ბისა და გამბედაობისათვის რამდენიმე ჯილდო მიიღო. 1794 წელს
პოლონეთის წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობაში მონაწილეობდა, ამ-
ჯერად გამოჩენილი მხედართმთავრის ა. სუვოროვის ხელმძღვანელო-
ბით. აქ იგი პოლკის ერთ-ერთ ესკადრონს მეთაურობდა. მის-
მა ბრძოლის ხელმძღვანელობის უნარმა, თავდადებულმა მოქმე-
დებამ სარდლობა განაცვიფრა. 7 ივლისს მისი ესკადრონი მონაწი-
ლეობდა სედლეცთან გამართულ ბრძოლაში, სადაც სასტიკად დამარ-
ცხდნენ პოლონელები. 21 სექტემბერს იმავე ესკადრონმა გაანადგურა
პოლკი, რომელიც ერთი ბატალიონისა და 70 ცხენოსნისაგან შედგე-
ბოდა. 28 წლის ჟუმშარი მაიორი თავისი ესკადრონით ჭარბი ძალე-
ბის წინააღმდეგ ებმებოდა ბრძოლებში და ყოველთვის გამარჯვებული
გამოდიოდა. მან განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი ბროდთან, სადაც

⁴ Русский биографический словарь, т. II, СПб., 1900, с. 394.

მოულოდნელად წააწყდა ტყეში ჩასაფრებულ 1000-მდე პოლონელს. მიუხედავად იმისა, რომ მოწინააღმდეგე რამდენჯერმე აღემატებოდა მის ძალებს, იგი თავისი კარაბინერებით ფიცხლად ეკვეთა ჩასაფრებულებს. მოწინააღმდეგე დაიბნა მოულოდნელი შეტევისაგან, შეშინდა და გაიქცა. ამ ბრძოლაში პ. ბაგრატიონმა ხელთ იგდო 250 ტყვე, თავიანთი მეთაურებით, იარაღითა და ერთი ზარბაზნით. ამ დღის გმირობამ მას პოდპოლკოვნიკის ჩინი მოუტანა⁵.

პოლონეთის კამპანიაში მისი უკანასკნელი ბრძოლა 24 სექტემბერს გაიმართა პრალასთან, სადაც მან ჩვეული სწრაფი, ერთსულოვანი შეტევით უკუაქცია მოწინააღმდეგის ცხენოსანთა შენაერთი და გაქცეულებს ვისლამდე სდია, რისთვისაც დიდი მხედართმთავრის ფელდმარშალ ა. სუვოროვის პირადი მადლობა დაიმსახურა.

იგი გამარჯვებულ ჯართან ერთად კაპიტულირებულ ვარშავაში შევიდა. პ. ბაგრატიონი 1794 წლის ბრძოლებში უშუალოდ ა. სუვოროვის ხელმძღვანელობის ქვეშ იმყოფებოდა. იგი დაუახლოვდა ევროპაში სახელმწიფოებრივ ფელდმარშალს. ბევრი რამ ისწავლა და გადაიღო მისგან, რასაც შემდგომში სიამაყის გრძნობით იგონებდა. ამ ბნის განმავლობაში სუვოროვი დარწმუნდა, რომ მის გვერდით დიდი მომავლის მქონე, მხედართმთავრული ნიჭით დაჯილდოებული პიროვნება იდგა, რომლისთვისაც საჭირო შემთხვევაში გზა უნდა მიეცა სამხედრო ნიჭის გამოსამჟღავნებლად.

1798 წელს ბაგრატიონი პოლკოვნიკი გახდა, ხოლო ერთი წლის შემდეგ, 1799 წელს, 34 წლის ვაჟკაცს გენერალ-მაიორის სამხრეები ამშვენებდა.

XVIII საუკუნის მიწურულში დაძაბული ვითარება შეიქმნა ევროპაში. საფრანგეთმა მტაცებლური ომები გააჩაღა და რამდენიმე ქვეყანა დაიპყრო ევროპასა და აზიაში. საფრანგეთის საზღვრები და გავლენის სფერო შეუწელებლივ ფართოვდებოდა, რაც ევროპის სახელმწიფოთა აღშფოთებას იწვევდა.

საჭირო იყო საფრანგეთის მძარცველური ომებისა და მსოფლიო ბატონობისაკენ აღებული გეზის დაუყოვნებელი შეჩერება. 1798 წელს საფრანგეთის წინააღმდეგ შეიქმნა კოალიცია, რომელშიც შევიდნენ: ინგლისი, ავსტრია, რუსეთი, თურქეთი და ნეაპოლის სამეფო. ამ კოალიციის ძირითადი ძალა ინგლისის, რუსეთის და ავსტრიის კავშირი იყო. იმავე წლის ბოლო დღეებში პეტერბურგში ხელი მოაწერეს შეთანხმებას, რომლის თანახმადაც რუსეთს ევროპაში საფრანგეთის

⁵ შ. მ. ბაგრატიონი, ჩვენი სახელოვანი სამხედრო წინაპრები, თბილისი, 1979, გვ. 29.

წინააღმდეგ საექსპედიციო კორპუსი უნდა გაეგზავნა, ინგლისს სამხედრო ხარჯები უნდა გადაეხადა; ჯარი გამოჰყავდა ავსტრიასაც. მოკავშირეებმა, ინგლისის მთავრობის მეთაურის პიტის წინადადებით, თხოვნით მიმართეს რუსეთის მთავრობას, რათა შეერთებული ჯარების მთავარსარდლად პავლე პირველის მიერ შერჩეული და პეტერბურგიდან გადასახლებული ფელდმარშალი ა. სუვოროვი დაენიშნა რუსეთის იმპერატორი იძულებული იყო მხედართმთავარი გადასახლებიდან დაებრუნებინა.

პავლე პირველმა რესკრიპტი და პირადი ბარათი გაუგზავნა სუვოროვს: „გრაფო ალექსანდრე ვასილის ძე! ახლა ჩვენ ანგარიშგასწორების დრო არა გვაქვს. ბრალდებულს ღმერთი შეუნდობს. რომის იმპერატორი თავისი არმიის უფროსად გითხოვთ და ავსტრიისა და იტალიის ბედს განდობთ. ჩემი საქმეა დავეთანხმო ამას, თქვენ კი იხსნათ ისინი. დაეშურეთ აქ ჩამოსვლას და დიდებას თქვენსას ნუ წარუღებთ დროს, ხოლო მე — თქვენი ხილვის სიამოვნებას“⁶.

იმპერატორის მიერ შეურაცხყოფილი, სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი 69 წლის ფელდმარშალი თავის მამულში, სოფელ კონჩანსკოეში ატარებდა მოხუცებულობის უკანასკნელ დღეებს. განაწყენებული იყო იმპერატორ პავლე პირველის მოქმედებით, მაგრამ ახალმა ამბავმა კვლავ გაახარა და სიცოცხლის წადილი გაუღვივა. იგი იმპერიის ინტერესების დასაცავად გამოიძახეს. სამშობლოს სიყვარულით ანთებული საჩქაროდ გამოეთხოვა იქაურობას და პეტერბურგისაკენ გასწია. დედაქალაქში მას დიდი ზეიმითა და იმედით შეხვდნენ. საკმაოდ კარგად მიიღო თვით იმპერატორმაც. ფელდმარშალი დაეთანხმა იმპერატორს შეერთებული ძალების მთავარსარდლად დანიშვნაზე, მხოლოდ ომში თავისუფალი, დამოუკიდებელი მოქმედების უფლება ითხოვა. პავლე პირველმა ამჭერადაც იძულებითი თანხმობა განაცხადა. რუსეთის კორპუსს გარდა სუვოროვს დაუმორჩილეს ავსტრიის არმია 86 ათასი მეომრით.

ფელდმარშალი სუვოროვი, როგორც შეერთებული ძალების მთავარსარდალი, საჩქაროდ ავსტრიის დედაქალაქ ვენაში უნდა ჩასულიყო. მის წასვლამდე იქ უკვე გაიგზავნა რუსეთის 20-ათასიანი კორპუსი, გენერალ როზენბერგის მეთაურობით. საერთოდ, რუსეთს იტალიაში 65 ათასი მებრძოლი უნდა გაეგზავნა. ავსტრიას საბრძოლო მზადყოფნაში ჰყავდა არმია. საფრანგეთის არმიის 235 ათასი ჯარისკაცი უკვე ბრძოლებში იყო ჩაბმული, რომლის საომარი მოქმედება გადაჭიმული იყო ჰოლანდიიდან ხმელთაშუა ზღვამდე. შეერთებული

⁶ ა. შვრეაშვიძე, ზაგრატიონი, ბათუმი, 1976, გვ. 41.

ძალეების მთავარსარდალმა სუვოროვმა პეტრე ბაგრატიონს ავანგარდის მეთაურობა ჩააბარა, რომლის მოქმედებაზეც ბევრად იყო დამოკიდებული რუსეთის არმიის წინსვლა. როცა სუვოროვი 1799 წლის 14 მარტს ვენაში ჩავიდა, ავსტრიისა და საფრანგეთის ჯარებს შორის გააფთრებული ბრძოლები წარმოებდა. ამ ბრძოლებში ავსტრიის ჯარი დამარცხდა.

სუვოროვის ხელმძღვანელობით რუსეთის ჯარმა ოთხი თვის განმავლობაში 400 კმ გაიარა, ფრანგებისაგან ჩრდილოეთ იტალია გაათავისუფლა და საფრანგეთის საზღვრებს მიუახლოვდა. 1799 წლის 11 აპრილს გენერალ პეტრე ბაგრატიონის ავანგარდი სისხლისმღვრელ ბრძოლებს აწარმოებდა ბრეშის ციხესიმაგრესთან. აქ ქართველი გენერალი ფეხში დაიჭრა მსუბუქად, მაგრამ მას ბრძოლის ველი არ შეუტოვებია და კვლავ საბრძოლო ფორმაში იყო ბრეშის ციხესიმაგრესთან ბრძოლების შედეგად ავანგარდმა ათასზე მეტი ტყვე და 46 ზარბაზანი იგდო ხელთ. მოკავშირეებმა ბრეში დაიკავეს, ეს იყო მათი პირველი გამარჯვება იტალიაში.

სუვოროვი აღტაცებული იყო პეტრე ბაგრატიონის მხედართმთავრული ნიჭითა და ბრძოლაში გმირული შემართებით. ბრეშის ციხესიმაგრის აღების შემდეგ, 1799 წლის 12 აპრილს, სუვოროვმა პირველი პატაკით იმპერატორს მისწერა: „...გენ.-მაიორ ბაგრატიონს, პოდპოლკოვნიკ ლომონოსოვსა და მაიორ პოზდნეცს (ბ. ბაგრატიონის ავანგარდში შემავალი სამხედრო ნაწილების უფროსები) ვაჭებ ციხე-სიმაგრის აღებისას გამოჩენილი სიმარდის, არაჩვეულებრივი თავგამოდებისა და გულმოდგინებისათვის“.

პეტერბურგში სუვოროვის მიერ გაგზავნილ ამ პატაკს სამხედრო-საომარი კანცელარიის საქმეთა მმართველმა გენ.-ადიუტანტმა ლივენმა დააწერა: „გენერალ-მაიორი ბაგრატიონი დაჯილდოვდეს წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენით“. 13 აპრილს ბაგრატიონმა ქ. ბერგამი აიღო, 15 აპრილს თავისი ავანგარდით დაეწია რამდენიმე დღის წინ უკანდახეულ გენერალ სერიურის დივიზიას და 12-საათიანი ბრძოლის შემდეგ ფრანგები სასტიკად დაამარცხა ქ. ლეკოსთან. ბაგრატიონმა ქალაქი დაიკავა. მისი გმირობის ამბავი მოკავშირეთა ჯარებში ყოველდღიურ სალაპარაკო თემად იქცა. სუვოროვი ვერ მალავდა თავის აღტაცებას გენ. ბაგრატიონის საზრიანი და გაბედულო მოქმედების გამო.

სუვოროვის მიერ 16 მაისს ტურიინოდან იმპერატორისადმი გაგზავნილი მოხსენებითი ბარათი პეტერბურგში 6 ივნისს მიიღეს და 10 ივნისს გამოაქვეყნეს გაზ. „სანკტ-პეტერბურგის ვედომოსტში“. სუვოროვი დაწვრილებით აღწერდა იტალიის კამპანიის მსვლელობას

და კვლავ ხაზს უსვამდა ბაგრატიონის ვაჟკაცურ წარჩინებას: „იერიშზე გადასული არმიის მარცხენა ფრთაზე გენ.-მაიორმა ბაგრატიონმა 6 ბატალიონითა და კაზაკთა 2 პოლკით დაიკავა გენუის ციხე-სიმაგრე ნოვოი, სადაც მან ხელთ იგდო დიდი რაოდენობის ნადავლი: ყუმბარები, ბირთვები და სხვა საარტილერიო მარაგი, აგრეთვე ლაფეტები და სავაზნე ყუთები, რაც მან 70 საზიდარით გამოაგზავნა ჩვენთან“.

1799 წლის 6—8 ივნისს გენ. ბაგრატიონმა კვლავ თავი გამოიჩინა მდინარე ტრებთან გამართულ ბრძოლაში. აქ მან გადამწყვეტი შეტევის დროს ჯარის სუვოროვისებური მანევრირება გამოიყენა. ბრძოლაში პირველი ჩაება ბაგრატიონის ავანგარდი. სუვოროვის არმია სამი კოლონით უტევდა და, შემუშავებული გეგმის თანახმად, მტრის განლაგების სიღრმეში იჭრებოდა. ბრძოლა მოწინააღმდეგის განადგურებით დამთავრდა. ფრანგებმა 18000 კაცი დაკარგეს მოკლულთა, დაჭრილთა და ტყვედ ჩავარდნილთა სახით. ამ გამარჯვებისათვის იმპერატორმა პავლე პირველმა ბაგრატიონი წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენით დააჯილდოვა⁷ და სუვოროვს მისწერა: „გენერალ-მაიორი ბაგრატიონი დაჯილდოვდა წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენით და გვეალებათ პირადად გადასცეთ მას ეს ჯილდო, რომელიც ამასთანავე გეგზავნებათ“⁸. იმპერატორისადმი გამოგზავნილ ყველა პატაკში მთავარსარდალი სუვოროვი ხაზს უსვამს გენერალ ბაგრატიონის მამაცობას. მაგრამ განსაკუთრებით იმპერატორისადმი გაგზავნილ 1799 წლის 16 მაისის მოხსენებით ბარათში აქებდა თავის ერთგულსა და საყვარელ გენერალს. იტალიის კამპანიაში გმირობისა და თავის გამოჩენისათვის სუვოროვმა პეტრე ბაგრატიონს საკუთარი ხმალი აჩუქა. სახელოვანი და საყვარელი მასწავლებლის საჩუქარს მამაცი გენერალი სიცოცხლის ბოლომდე ატარებდა⁹.

რუსეთის არმიის იტალიაში გამარჯვებამ მოკავშირეთა—ინგლისისა და ავსტრიის — მმართველ წრეებში უკმაყოფილება და შეშფოთება

⁷ ეს იგივე ჯილდო — წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენია, რომლის შესახებაც გენ. ლივენმა სუვოროვის პატაკს დააწერა: „გენ.-მაიორი ბაგრატიონი დაჯილდოვდეს წმ. ანას პირველი ხარისხის ორდენით“. საქმე ის არის, რომ სუვოროვის პატაკი პეტერბურგში დიდი ხნის დაგვიანებით მიიღეს, გენ. ლივენთან კი უფრო დაგვიანებით მოხვდა იგი. იმ დროს ბაგრატიონი სხვა გმირობისათვის იყო უკვე დაჯილდოებული. გენ. ლივენმა შეცდომით სუვოროვის მიერ 1799 წლის 12 აპრილს გამოგზავნილ პატაკს, იმავე წლის 6—8 ივნისის ბრძოლებში თავის გამოჩენისათვის, ბაგრატიონისათვის მიცემული ზემოხსენებული ჯილდოს შესახებ დააწერა...

⁸ ა. შერვაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 59.

⁹ შ. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

გამოიწვია. მათ ეწინოდათ რუსეთის გაძლიერებისა და თანაც სუვო-როვის გამარჯვებით მაქსიმალურად უნდოდათ ესარგებლათ. ამ მიზ-ნით მათ ახალი გეგმა წამოაყენეს: იტალიაში დარჩებოდა ავსტრიის ჯარი, სუვოროვის არმია კი შვეიცარიისაკენ უნდა წასულიყო. რათა იქ უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილ გენ. რიმსკი-კორსაკოვის კორპუსს შეერთებოდა.

1799 წლის აგვისტოში, ვენიდან მიღებული ბრძანების თანახმად, სუვოროვი იტალიიდან ალპებზე გადავლით შვეიცარიაში უნდა ჩასულიყო. შვეიცარიის კომპანიისათვის სუვოროვმა ორიგინალურ სტრატეგიული გეგმა შეიმუშავა, რომელიც ავსტრიელებმა ჩაშალეს. გასავლელი ადგილებისა და მტრის ძალების შესახებ ყველა ცნობა, რომლებიც სუვოროვს გადასცეს, და დაპირებული დახმარება ფიქტიური აღმოჩნდა. სუვოროვს არც გამცილებელ-მეგზურნი მისცეს. ამასთან, რუსეთის ჯარი სურსათ-სანოვავისა და ფურაჯის გარეშეც აღმოჩნდა. ასეთ ვითარებაში დაიწყო 1799 წლის სექტემბრის პირველ რიცხვებში სუვოროვის ლეგენდარული გადასვლა ალპებზე. არმიის ავანგარდს ამჟერადაც გენერალი ბაგრატიონი მეთაურობდა. ურთულეს ბუნებრივ პირობებში, დიდი წვალეებით ალპების გადალახვის შემდეგ, ავანგარდმა სან-გოტარდი დაიკავა. „ეშმაკის ხიდთან“ დიდწინააღმდეგობა დაძლია, რითაც მთელი არმიის შვეიცარიაში გადასვლა უზრუნველყო.

ბაგრატიონის ავანგარდმა შვეიცარიაში როსშტოკის უღელტეხილზე გადალახა და მუტენის ველზე გავიდა, სადაც ფრანგებს გენერალ რიმსკი-კორსაკოვის კორპუსი უკიდურესად შეევიწროვებინათ. ასე რომ სუვოროვის მთელი არმია ყოველი მხრიდან საფრანგეთის ჯარების მიერ ჩაკეტილ მუტენის ველზე მოხვდა. ავსტრიელთა ღალატის შედეგად ალყაში მოქცეული რუსეთის ჯარის განადგურება, ერთი შეხედვით, გარდაუვალი იყო. მდგომარეობა გამოუვალი ჩანდა, არმია კატასტროფის წინაშე იდგა.

დიდმა მხედართმთავარმა გადაწყვეტილება მიიღო: ალყიდან მტრის მიერ დაკავებულ მთებზე გადავლით დაეღწია თავი და არმია ეხსნა სრული განადგურებისაგან.

მტრის გარემოცვიდან გასვლა უშუალოდ პეტრე ბაგრატიონის წინამძღოლობით მოხდა. იგი თავისი ავანგარდით, ბრაგელის მთაზე გადავლით, გლარისისაკენ წავიდა, საიდანაც თოვლიან მთებში გზა გაიკაფა. პანიკისის ხეობის გავლით შვეიცარიის ლაშქრობა დამთავრდა¹⁰. გლარისთან ბაგრატიონი მესამედ დაიჭრა მსუბუქად, მაგრამ

¹⁰ შ. მ. გ. რ. ლ. ი. ძ. ე. დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

ლაშქრობაში ხელი არ შეშლია¹¹. ბაგრატიონმა ბრძოლა 1799 წლის 24 სექტემბერს დაამთავრა შეანდენთან, საიდანაც იგი თავისი ავან-გარდით იფარავდა გლარისიდან ელმისაკენ მიმავალი სუვოროვის ჯარის წინსვლას.

შვეიცარიის ლაშქრობა 16 დღეს გაგრძელდა. რუსეთის არმიას დიდი ზარალი მოუვიდა. ჯარმა თითქმის მესამედი დაჰკარგა, სამაგიეროდ შვეიცარიის ლაშქრობამ სამხედრო ხელოვნების მცოდნეთა დიდი განცვიფრება გამოიწვია. შვეიცარიაში საფრანგეთის ჯარების ერთ-ერთი ფრანგი მხედართმთავარი მასენი წერდა: „ჩემს ყველა გამარჯვებას მიეცემდი სუვოროვის ერთ შვეიცარიის ლაშქრობაში“¹². ენგელსმა ალპების ლაშქრობებს შორის ამ ლაშქრობას ყველაზე დიდი უწოდა.

სუვოროვი ალტაცებით უსვამდა ხაზს იტალიის სამხედრო ექსპედიციაში გენერალ პეტრე ბაგრატიონის დიდ როლს. კიდევ და კიდევ ახსენებდა იმპერატორ პავლე პირველს მის უდიდეს დამსახურებას და დასძენდა, რომ იგი „ჩინებული სარდალი და უმაღლესი ხარისხის ღირსი გენერალი იყო“. პეტრე ბაგრატიონის გმირობის ამბავი მსოფლიოს მოედო. პეტერბურგის მოწინავე საზოგადოების ყოველდღიური საუბრის თემა მისი საგმირო საქმეები იყო.

ფელდმარშალმა სუვოროვმა გენერალისიმუსის წოდება მიიღო. ასეთი დიდი ლაშქრობის შემდეგ რუსეთის არმია სამშობლოსაკენ გამოემართა. სახელგანთქმულ სუვოროვსა და მის მოწაფეს, თანამებრძოლს, გმირ ბაგრატიონს მოუთმენლად ელოდნენ რუსეთში და პირველ რიგში — პეტერბურგში. 70 წლის მთავარსარდალი ლაშქრობის შემდეგ ავადმყოფი ბრუნდებოდა სამშობლოში, მაგრამ გახარებული იყო, რომ იგი თავის ერთგულ მოწაფესთან — ბაგრატიონთან — ერთად ჭახლოვდებოდა პეტერბურგს.

მათ შესახვედრად სპეციალურად ემზადებოდნენ დედაქალაქში, რაც სუვოროვისთვის ცნობილი იყო. მისი ჯანმრთელობა გზაში თანდათანობით უარესდებოდა, მაგრამ მაინც გულს არ იტეხდა და იმედით სავსე სწერდა როსტოპჩინს: „თავადი ბაგრატიონი მოგიყვებათ ჩემი ცოდვილი სხეულის შესახებ... მაგრამ მე მაინც წინათგრძნობა მეუბნება, რომ დასასრული ახლოს არ არის“¹³. გზიდან ასეთივე განწყობილებით აღსავსე წერილი გაუგზავნა მისი არმიის ყოფილ საიდუმლო ექსპედიციის აგენტს — ფუქსს. „ნელი ნაბიჯით ვბრუნდები საიქიოდან, საითაც მე უდიდესი წვალებით მეწეოდა დაუნდობელი ფლიტე-

¹¹ Русский биографический словарь, т. II, СПб., 1900, с. 395.

¹² В. К. Грнбянов, Багратион в Петербурге, Л., 1979, с. 44.

¹³ ა. შ ვ რ ვ ა შ ი ძ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70.

ნა¹⁴. გენერალისიმუსის ავადმყოფობას დაერთო გულისტივილი, გამოწვეული იმპერატორის მიერ 20 მარტს გაგზავნილი რესკრიპტით, სადაც სუვოროვისადმი დიდი უკმაყოფილება იყო გამოხატული; მან ისიც შეიტყო, რომ პეტერბურგში დაგეგმილი შეხვედრაც აღარ შედგებოდა. იმპერატორმა დაივიწყა, რომ ცოტა ხნის წინ სუვოროვს გენერალისიმუსის წოდება მიანიჭა და ქებათა ქებაც შეასხა მის გამარჯვებას. სწორედ მაშინ გაიხსენა მხედართმთავრის „უტჩობა“ და პრუსიული წესდების დარღვევა არმიასში, როცა სახელმძღვანელო, მაგრამ უკვე მძიმედ დაავადმყოფებული სარდალი იმპერიის დედაქალაქს უახლოვდებოდა.

შუალამე გადასული იყო, როცა სუვოროვი უვარგისი კარეტით პეტერბურგში შევიდა და კრიუკოვის არხთან ხვოსტოვის სახლის წინ გაჩერდა. ქალაქს ეძინა. მას არაფერი დახვედრია. უხმოდ შევიდა სახლში, სადაც მხოლოდ იმპერატორის შიკრიკი დოლგოროუკოვი ელოდა, რომელიც რამდენიმე წუთის გასული იყო¹⁵. გენერალისიმუსი ჩაწვავალენში, დოლგოროუკოვი შემოვიდა და მოახსენა: თქვენო ბრწყინვალეზავ, მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის მიერ დავალებული მაქვს გადმოგცეთ, რომ გენერალისიმუსს, თავად სუვოროვს აკრძალული აქვს იმპერატორის სასახლეში შესვლა. ამასთანავე მოახსენეს, რომ ჩატარებული ბრძოლების შესახებ ანგარიში უნდა წარუდგინოს ხელმწიფეს. სუვოროვს არც ეს გადაწყვეტილება მოეწონა და განცხადება: „მე ვემზადები ანგარიში ჩავაბარო ღმერთს, ხელმწიფეზე ეხლა ფიქრიც არ მინდა“¹⁶.

სუვოროვმა იცოდა იმპერატორის უკმაყოფილება, მაგრამ ამგვარ შეურაცხყოფას მაინც არ მოელოდა. ავადმყოფთან მისვლა ყველას აეკრძალა, მხოლოდ შვილი — ნატალია ზუზოვა უვლიდა.

სუვოროვისა და კუტუზოვის შემდეგ გენერალი ბაგრატიონი ყველაზე დამსახურებულ და გამოჩენილ მხედართმთავრად იყო აღიარებული. პეტერბურგში დაბრუნებულ ომგადახდილ გმირს იმპერატორიც, სამეფო კარის წარმომადგენლებიც და საზოგადოებაც კარგად შეხვდნენ. ყველა ნატრობდა ლეგენდარული გენერლის ნახვას. ყველას აინტერესებდა მისი გაცნობა. ბაგრატიონის საბრძოლო დამსახურებით კმაყოფილმა იმპერატორმა 1800 წლის აპრილში მდიდარი სოფელი უბოძა მას ლიტვის გუბერნიასში.¹⁷

საბრძოლო დიდებით შემკულ გენერალს სრულებით არ აინტერეს-

¹⁴ ა. შერვაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70.

¹⁵ იქვე, გვ. 71.

¹⁶ Д. Давыдов, Сочинения, Москва, 1985, с. 218.

¹⁷ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 61.

სებდა მამულები, ნაბოძებ სოფელს არც კი მოინახულებდა. ხოლმე, ჰყიდდა მიწებისთანავე. ასევე მოიქცა ამჯერადაც. მას არც სოფლის და არც ყმა გლეხთა მოვლა-პატრონობა შეეძლო და არც საამისო დრო ჰქონდა. ლეგენდარული ლაშქრობიდან დაბრუნების შემდეგ იგი პეტერბურგში ცხოვრობდა და თითქმის ყოველთვის ესწრებოდა მეჭლისებსა და საღამო-ზეიმებს. 1800 წლის მაისში პეტრე ბაგრატიონი ესწრებოდა საადმირალოში გამართულ მდინარე ნევაში სამი ფრეგატისა და ერთი გემის ჩაშვებისადმი მიძღვნილ ცერემონიალს.

იენისის დასაწყისში პეტერპოლში, წითელ გორაკთან, სამხედრო ზომალდების მანევრი გაიმართა, შემდეგ კი იმპერატორის სასახლეში ზეიმი მოეწყო. პავლე პირველთან ერთად ზომალდების მანევრს თავადი პეტრე ბაგრატიონიც ესწრებოდა და სადილზეც მიიპატიჟეს. იგი მეთაურობდა ეგერთა ლეიბ-გვარდიულ ბატალიონს, რომლის ძირითად მოვალეობას იმპერატორის ოჯახის დაცვა შეადგენდა. ბატალიონის შეფი ხშირად თან ახლდა პავლე პირველს გასეირნებისას, მასთან ერთად იყო გატჩინასა და სხვა ადგილებში. ამის გამო იყო, რომ ბაგრატიონი ძალიან დაუახლოვდა იმპერატორს და მის ოჯახს. „საღამოს მაგიდასთან“, როგორც მაშინ სასახლის ვახშამს უწოდებდნენ, ყოველთვის ეპატიჟებოდნენ 12—20 პიროვნებას. მათ შორის ბაგრატიონიც ვალდებული იყო ამ დროს სასახლეში ყოფილიყო¹⁸.

გაზაფხულზე ბაგრატიონი იშვიათად იყო პეტერბურგში. უფრო ხშირად თავისი ბატალიონით ქალაქგარეთ მდებარე იმპერატორის საგვარეულო რეზიდენციაში იყო, სამი თვე მან გატჩინაში გაატარა. იგი პავლე პირველის საყვარელი ადგილი იყო, სადაც იმპერატორი საშემოდგომო მანევრებსა და სხვა სამხედრო სწავლებას ატარებდა. საღამოობით სპექტაკლებსა და ბალ-მასკარადებს მართავდნენ, რომელსაც ხშირად პეტერბურგის მაღალი საზოგადოების წარმომადგენლები და იმპერატორის ახლობლები ესწრებოდნენ. ერთხელ, ასეთი ვართობისას, სახელგანთქმული ბაგრატიონი პეტერბურგელმა ახალგაზრდა ლამაზმა ქალიშვილმა ეკატერინე პავლეს ასულმა სკავრონსკაიამ შენიშნა. იგი მდიდარი და ცნობილი, სამეფო კართან დაახლოებული მშობლების ასული იყო. მისი დედა — სეფე-ქალი ეკატერინე ვასილის ასული — იმპერატრიცა ეკატერინე მეორის უახლოესი და უფლებამოსილი, უგვირგვინო მეფის, ფავორიტის გრიგოლ პოტიომკინის დისშვილი, ფრთხილ გავლენიან პიროვნებად ითვლებოდა სასახლეში¹⁹. იგი დაჯილდოებული იყო იოანე-იერუსალიმელის ორდენ-

¹⁸ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

¹⁹ ა. შერვაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 78.

წით. მოგვიანებით კვლავ დააჯილდოვეს წმინდა ეკატერინეს ორდენით. სარგებლობდა იმპერატორ პავლე პირველის მეუღლის მარიას ნდობითა და მფარველობით. მამა, პავლე მარტინის ძე სკაერონსკი, იმპერატორის ოჯახის ნათესავი იყო და ამავე დროს ზღაპრულად მდიდარი, ადრე ნეაპოლში რუსეთის ელჩად მსახურობდა. მისი აგარაკი პეტერჰოფის გზის ახლოს მდებარეობდა. ამ მიდამოებში მხოლოდ მაღალი წოდების მდიდრებს ჰქონდათ საზაფხულო აგარაკები. პეტერჰურგში კი, მარმარილოს სასახლესა და თავადის ცოლის გაგარინას სახლს შორის, ორსართულიანი ცალკე სახლი ედგა. ერთი სიტყვით, მშობლების სიმდიდრითა და დედისაგან შთამომავლობით თანდაყოლილი სილამაზის გამო ეკატერინე პავლეს ასული მთელ პეტერჰურგში ერთ-ერთ საუკეთესო საპატარძლოდ იყო აღიარებული.

იგი ბალ-მასკარადებზე ბრწყინავდა თავისი სილამაზით, ჩაცმულობითა და მორთულობით, რის გამოც ყოველთვის თავყვანისმცემლებში ენებია გარს.

1800 წელს გაზაფხულზე ეკატერინე სკაერონსკაიას მიერ ბაგრატიონისადმი გამოჩენილი ყურადღება სრულიადაც არ იყო სერიოზული გრძნობით გამოწვეული. იგი 18 წლისა იყო მაშინ, როცა საქვეყნოდ სახელგანთქმულ გენერალ ბაგრატიონს 35 წელი შეუსრულდა. მას შეეძლო საზოგადოებაში ქალთა ყურადღება მიეპყრო, თუმცა გენერლის ქართული იერ-სახე შეიძლება მათ ლამაზად არ მოსჩვენებოდათ²⁰. პეტრე ბაგრატიონი საგრძნობლად გამოირჩეოდა სამეფო კარის წევრებისაგან თავისი პირდაპირობით, გულთადობითა და ქალთა საზოგადოებაში თავმდაბალი ქცევით. ეკატერინე პავლეს ასულს ბევრი რამ გაეგონა სახელგანთქმული გმირის შესახებ და, როცა იგი პირველად დაინახა, მისი გაცნობის სურვილი აღეძრა. მდიდარ და ულამაზეს საპატარძლოს პეტრე ბაგრატიონთან შეუღლება გულში არც გაუვლია (როგორც შემდეგში მისმა საქციელმა ცხადყო). ერთ-ერთი მეჯლისის დროს, როცა ბაგრატიონი დარბაზში შემოვიდა, მოჰლოდნელად ჩოჩქოლი ატყდა. ყველა მას მიაჩერდა და მასზე დაიწყეს ჩურჩული. ეკატერინე პავლეს ასულმა შენიშნა თუ არა დარბაზში შემოსული ბაგრატიონი, სასწრაფოდ იქვე მდგომი თავისი ახლობელი გრაფი ბალაშოვი მოიხმო და სთხოვა გაეცნო მისთვის. ბალაშოვი ბაგრატიონისაკენ გაემართა, ახლო მივიდა, სალამი მისცა, გვერდით გაიხმო და გაანდო, რომ პეტერჰურგის მშვენიერბას მისი გაცნობა ბურდა.

ბაგრატიონი დაიბნა, გაცნობაზე უარი განაცხადა, ბალაშოვის ღი-

²⁰ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი გვ. 65.

შილით დაემშვიდობა და ადიუტანტს კარეტის მოყვანა უბრძანა, რათა სასწრაფოდ დაეტოვებინა დარბაზი. ბალაშოვი დარცხვენილი მივიდა ეკატერინე პავლეს ასულთან, თვალეზში შესცქეროდა და ხმას არ იღებდა. ეკატერინე პავლეს ასულმა ველარ მოითმინა და ჰკითხა ბალაშოვს: რაო, რა გითხრა? ვერ შევასრულე თქვენი დავალება... ბალაშოვს სიტყვა არ ჰქონდა დამთავრებული, რომ უკმაყოფილებებისაგან აღშფოთებულმა ქალიშვილმა ბაგრატიონისაკენ გაიხედა. ბაგრატიონის ადიუტანტი დაბრუნდა. „კარეტა მზად არის“, — მოახსენა უფროსს. როდესაც ბაგრატიონი ირგვლივ შეკრებილ დიდებულებს დაემშვიდობა და დარბაზიდან გასვლა დააპირა, ეკატერინე პავლეს ასული მას წინ გადაეღობა და, გულში ღრმად განაწყენებულმა, ალერსიანი გამომეტყველებით მიმართა: „მამაც გენერალს არ შეფერის სუსტ ქალიშვილს ზურგი უჩვენოს და გაექცეს.“²¹

ბაგრატიონისათვის ამგვარი შემთხვევა პირველი იყო და ამიტომაც ეჭვი არ შეპარვია ეკატერინე პავლეს ასულის გულწრფელობაში. მას მალე შეუყვარდა უგულო, განებივრებული ქალიშვილი, რომელსაც გულში არც გაუვლია ბაგრატიონის ცოლობა. მას ვერ აეტანა ქართველი გენერლის ბალაშოვის მეშვეობით გაცნობასთან დაკავშირებული მარცხი და სამაგიეროს გადახდა ჰქონდა ჩაფიქრებული. ეს დროც დადგა. ქალიშვილის სილამაზით მოხიბლულ და უკვე შეყვარებულ ბაგრატიონს ეკატერინე სკავრონსკაიამ თავის მრავალრიცხოვან თაყვანისმცემლებთან ბევრჯერ გათამაშებული ვერაგული ფანდით აგრძნობინა, რომ იგი არ აპირებს მის ცოლობას... ბაგრატიონი მიხვდა თავის შეცდომას და ღრმად ჩაფიქრდა. გამოჩენილი გენერლის მარცხი მალე შეიტყო იმპერატორმა პავლე პირველმა და ჩვეულ ხერხს მიმართა. სეფე-ქალს ეკატერინე ვასილის ასულს უბრძანა იმპერატორის სასახლეში გამოცხადება. მასთან ერთად უნდა მოსულიყო საქორწინო კაბაში გამოწყობილი მისი ქალიშვილი. პარალელურად ბაგრატიონს ებრძანა სასახურის დამთავრების შემდეგ სასახლეში დარჩენილიყო. იმპერატორმა ბაგრატიონისა და ე. სკავრონსკაიას შეუღლება გადაწყვიტა. ეკატერინე პავლეს ასული და დედამისი პავლე პირველის გადაწყვეტილებით აღშფოთდნენ, მაგრამ წინააღმდეგობის გაწევა ვერ გაბედეს. იყო შემთხვევა, როცა იმპერატორის ამგვარ მონღომებას ვინმე არ შეასრულებდა, მათ თავიანთი ახლო ნათესავებით გადასახლებაში უშვებდნენ. ასეთი ფაქტები ხშირად ხდებოდა იმპერატორის

²¹ ა. შერვაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 81.

კარზე. სკავრონსკაიებმა ეს კარგად იცოდნენ და ამიტომ იყო, რომ
 ჭანებიერებულმა დედა-შვილმა წინააღმდეგობის გაწევა ვერ გაბედეს.
 1800 წლის 4 მაისს ვატჩინის სამეფო კარის ეკლესიაში გე-
 ნერალ-მაიორმა ბაგრატიონმა იქორწინა ფრეილინა ეკატერინე პავ-
 ლეს ასულ სკავრონსკაიასთან²². მეჯვარედ თვით იმპერატორი პავლე
 პირველი იყო²³. იმ დღეს, ნაშუადღევს 2 საათსა და 30 წუთზე გატ-

ეკატერინე პავლეს ასული სკავრონსკაია-ბაგრატიონი

ნინის სასახლეში შეიკრიბნენ სამეფო კარის წარმომადგენლები და და-
 პატიყდებული დიდებულები. ქორწილს ესწრებოდნენ პატარძლის ნა-
 თესავეები. ბაგრატიონს პეტერბურგში მამილის — ანა ალექსანდრე-
 ასულ ბაგრატიონ-გოლიცინას გარდა არავინ არ ჰყავდა და ისიც

²² «Русская старина», май, 1886, с. 335.

²³ შ. შეგარელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 31.

1800 წლის იანვრიდან დედაქალაქში არ იმყოფებოდა. ბაგრატიონის მამობილისა და დედობილის როლში ქორწინში იმპერატორის ახლობელი გენერალ-პროკურორი პ. ობოლიანინოვი და ა. კუტაისოვა იყვნენ²⁴, რომლებთანაც ბაგრატიონს არაფერი საერთო არ ჰქონდა.

ყველაფერი ეს იმპერატორის ნება-სურვილით იყო მოწყობილი. ხუთ საათზე საპატარძლო მამობილ ა. სტროგანოვის, დედობილ ა. გაგარინასა და სხვა ახლო ნათესავთა თანხლებით ეკლესიაში შევიდა. სადაც ბაგრატიონი იყო თავისი თანხმლები პირებით. ეკლესიაში მივიდნენ იმპერატორი და მისი მეუღლე. მორიგე მღვდელმა ნიკოლოზ სტეფანოვმა საქორწინო წეს-ჩვეულება შეასრულა²⁵.

ქორწინების შემდეგ ბაგრატიონმა შეიტყო, რომ სუვოროვი უკანასკნელ დღეში იყო და სიკვდილს ებრძოდა.

ბაგრატიონმა თავისი საყვარელი მასწავლებელი ქორწინების წინ იწახულა. მაშინაც ცუდად იყო, ხშირად გული მისდიოდა. მიუხედავად იმისა, რომ იმპერატორს ყველასათვის აკრძალული ჰქონდა ავადმყოფის ნახვა, ბაგრატიონი მაინც ხშირად იყო მასთან. იმპერატორმა იცოდა, რომ ბაგრატიონს ძალიან უყვარდა თავისი მასწავლებელი და სიკვდილის წინ ბაგრატიონი თვითონ მან გააგზავნა სუვოროვის სანახავად²⁶. პავლე პირველი კარის ინტრიგანთა მიერ მიტანილი ამბებით აღშფოთებული იყო სუვოროვზე, მაგრამ თავისთვის მაინც ხმადაბლა წარმოსთქვამდა: „საცოდავია ის, რუსეთი და მე, მისი სიკვდილით ბევრს, ბევრს ვკარგავთ; ევროპა კი — ყველაფერს“²⁷. სუვოროვი მალე გარდაიცვალა. იმპერატორი არ დაესწრო მის დასაფლავებას. სამაგიეროდ მთელმა პეტერბურგმა დაიტირა საყვარელი მხედართმთავარი. იმპერატორის ბრძანებით სუვოროვი ალექსანდრე ნეველის ლავრაში დაკრძალეს 12 მაისს. მის დასაფლავებას პეტერბურგის დიდებულითა მეტი ნაწილი ესწრებოდა. სუვოროვის თაყვანისმცემელთა სამგლოვიარო პროცესია ქუჩაში ვერ ეტეოდა.

პავლე პირველი შემთხვევით შეეფეთა სამგლოვიარო პროცესიას და კუბო რომ დაინახა, შლაპა მოიხადა, რამდენიმე ცრემლი გადმოავდო, გაუშვა პროცესია და სახლში დაბრუნდა, სადაც მთელი დღე უხალისოდ იყო²⁸. ქართველი გენერალი უკმაყოფილო იყო სუვოროვისადმი იმპერატორის უსულგულო საქციელით.

²⁴ В. К. Грибанов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 67.

²⁵ იქვე.

²⁶ Русская старина, Май, 1886 г., царствование Императора Павла, 1869—1801, Выписка из поденных придворных записок... с. 352.

²⁷ იქვე.

²⁸ იქვე.

პირად ცხოვრებაში პეტრე ბაგრატიონს ბედმა არ გაუღი-
შა. ქორწილის შემდეგ, მთელი ერთი თვის მანძილზე, ცდილობდა იგი
საერთო ენის გამონახვას მეუღლესთან, მის მრავალრიცხოვან გავ-
ლენიან ნათესაებებსა და ახლობლებთან, მაგრამ ამაოდ. ასეთ ვითარ-
ებაში გაატარა ქართველმა გენერალმა თავლობის თვე გატჩინაში.

1800 წლის ნოემბერში ბაგრატიონი მეუღლით პეტერბურგში დაბ-
რუნდა. ეკატერინე პავლეს ასული დროს მხიარულად ატარებდა ახ-
ლობლებსა და მეგობრებში, ცდილობდა მეუღლისაგან განცალკევე-
ნით ყოფილიყო. მას თავისი ინტერესები, თავისი მეგობრები და თავი-
მისი მტრები ჰყავდა.

ეკატერინე სკავრონსკაიასთან ნაცნობ-მეგობართა სტუმრიანობას
ზოლო არ უჩანდა. იგი თავის ფულად მზითევს თვითონვე ხმარობდა.
ბაგრატიონი კი თუმცა, როგორც ეგერთა ლეიბ-გვარდიული ბატალი-
ონის შეფი, დიდ ხელფასს იღებდა — 2280 მანეთს წელიწადში, მაგ-
რამ მდიდრული, ხელგაშლილი ცხოვრება უყვარდა და ყოველთვის
ვალებში იყო, რის გამოც 1802 წელს იმპერატორის მიერ ლიტვის გუ-
ბერნიაში ნაბოძები სოფლიდან 6 ახალგაზრდა ყმა-გლეხი აიყვანა,
ხოლო სოფელი ხაზინას მიჰყიდა. 10 წლის შემდეგ, სიკვდილის წინ,
ბაგრატიონმა ექვსივეს თავისუფლება უბოძა.

ბაგრატიონს, მისივე განცხადებით, 1802 წელს 80000 მანეთი ვა-
ლი ჰქონდა. აქედან 28000 მან. ხაზინიდან ნასესხები, ხოლო 52000
მან. კი სამოქალაქო ვალი იყო²⁹. იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა
ხაზინას უბრძანა შეესყიდათ ბაგრატიონის სოფელი, რომელიც მან
საბრძოლო დამსახურებისათვის მიიღო. იმპერატორის გადაწყვეტი-
ლებით ბაგრატიონის კუთვნილი სოფელი 70650 მან. იქნა შეფასებუ-
ლი, აქედან ხაზინას 28000 მან. უნდა დაეჭვითა და დანარჩენი 42650
მან. ხელზე მიეცა ბაგრატიონისათვის³⁰. ხელგაშლილი ცხოვრების
მოყვარულ ბაგრატიონს არც სოფლის გაყიდვამ უშველა. მისი ფინან-
სური მდგომარეობა არ გამოსწორდა.

ეკატერინე სკავრონსკაია-ბაგრატიონს ერთი სული ჰქონდა, რო-
გორმე მეუღლე დაეტოვებინა და საზღვარგარეთ წასულიყო. 1805
წელს ევროპაში საერთაშორისო ვითარება დაიძაბა. პეტრე ბაგრატიო-
ნმა ბრძოლის ველს მიაშურა, მეუღლემ კი იხელთა დრო და საზღვარ-
გარეთ გაემგზავრა, რათა შემდგომში საბოლოოდ დაშორებოდა ბაგ-
რატიონს. იგი მეტწილად ვენაში იყო და მალალი წოდების წარმომად-
გენლებთან მხიარულად ატარებდა დროს.

²⁹ В. К. Грибанов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 72.

³⁰ იქვე.

1805 წლის 11 აპრილს ინგლისსა და რუსეთს შორის საფრანგეთის საწინააღმდეგო ხელშეკრულება დაიდო. ნაპოლეონის წინააღმდეგ ევროპის პირველი კლასის სახელმწიფოები დაირაზმნენ³¹. მათ მიზანი იყო საფრანგეთის ჯარების განდევნა იტალიიდან, ჰანოვერიდან, ჩრდილოეთ გერმანიიდან, პოლანდიიდან და შვეიცარიიდან. ინგლის-რუსეთის ამ კავშირს შეუერთდა ავსტრია, შვედეთი და ნეაპოლის სამეფო. ამრიგად შეიქმნა საფრანგეთის საწინააღმდეგო — რიგით მესამე კოალიცია.

1805 წლის შემოდგომაზე ავსტრიის 46-ათასიანი არმია ბავარიაში იღვავა, გენ. მაკის მეთაურობით. მაკის არმიასთან შესაერთებლად მიემართებოდა რუსეთის 50-ათასიანი არმია მ. კუტუზოვის სარდლობით. მათ მიჰყვა გენ. ბუკსგევდენის 45-ათასიანი კორპუსი³². წინასწარ შემუშავებული გეგმით, რუსეთის ჯარის საერთო რაოდენობა 180 ათასამდე უნდა ასულიყო. გეგმით მოკავშირეებს სულ 226 ათასი შეიარაღებული მებრძოლი უნდა ჰყოლოდათ. თუ, მართლაც, მოკავშირეებს 226-ათასიანი არმია ეყოლებოდათ, კუტუზოვს ადვილად შეეძლებოდა ნაპოლეონის 200-ათასიანი არმიის დამაცხება. ინგლისი მოკავშირეთა არმიის ხარჯების გაღებას კისრულობდა.

1805 წლის 10 აგვისტოს რუსეთის ჯარი კუტუზოვის მეთაურობით ავსტრიის საზღვარზე გადავიდა და ულმისაკენ გაემართა. ამ დროს ნაპოლეონის არმია ბულონში იღვავა³³ და ინგლისის წინააღმდეგ ბრძოლას აპირებდა. ინგლისის დაპყრობა მას სულ რამდენიმე დღეში ჰქონდა გადაწყვეტილი. „მე მჭირდება არა სამი, არამედ ორი, თუნდაც ერთი ნისლიანი დღე და სიწყნარე ლამანშუზე და მე ვიქნები ლონდონის, პარლამენტისა და ინგლისის ბანკის პატრონი“³⁴, ამბობდა ნაპოლეონი. ნაპოლეონმა დროზე შეიტყო მოკავშირეთა ჯარების წინსვლა ერთმანეთთან შესაერთებლად და ინგლისის წინააღმდეგ ლაშქრობას თავი დაანება. არმია სასწრაფოდ ულმისაკენ დაძრა. კუტუზოვის 50 ათასიანი არმიის მისვლამდე ავსტრიელთა ჯარი ალყაში მოაქცია და 1805 წლის 8 ოქტომბერს გენ. მაკმა კაპიტულაციაზე ხელი მოაწერა³⁵. ავსტრიის 46-ათასიანი არმია დამარცხდა. კუტუზოვმა გზაში შეიტყო ავსტრიელთა კაპიტულაცია, გადაწყვიტა უკან დაეხია და გენერალ

³¹ Е. Тарле. Сочинения в двенадцати томах, т. VII, М., 1959, с. 145.

³² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 90.

³³ Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 145.

³⁴ Е. Тарле, იქვე, გვ. 148.

³⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 91.

ბუკსგვედენის 45-ათასიან კორპუსს შეერთებოდა. კუტუზოვის არმიას უკან დახევისას შეუერთდა ავსტრიელთა მცირერიცხოვანი შენაერთები გენ. მერფელდის მეთაურობით.

არმიის არიერგარდი კუტუზოვმა ბაგრატიონს ჩააბარა. არმია მწრაფი ტემპით იხევდა უკან. 22 ოქტომბერს ბაგრატიონმა არიერგარდით მდინარე ენსი გადალახა და ხიდი გადაწვა, რათა ფრანგების ავანგარდს მდინარეზე გადმოსვლის საშუალება დროებით მაინც მოსპობოდა. კუტუზოვი მდ. ენსთან, ქ. ენსში აპირებდა ნაპოლეონის არმიის შეჩერებას. ასეთ რთულ და, შეიძლება ითქვას, გამოუვალ მდგომარეობაში ავსტრიელებმა კუტუზოვის არმია მიატოვეს. რუსებთან ავსტრიელთა მხოლოდ მცირერიცხოვანი რაზმი დარჩა. 24 ოქტომბერს ფრანგებმა ბაგრატიონის არიერგარდს შეუტყეს ამშტეტენთან³⁶. მოწინააღმდეგის ჭარბ ძალებს ბაგრატიონის არიერგარდმა სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია. მალე კუტუზოვიც მივიდა დამხმარე ძალით არიერგარდის საბრძოლო პოზიციებთან³⁷. დამხმარე ძალას გენ. მილორადოვიჩი მეთაურობდა. ბრძოლა რუსთა სასარგებლოდ წაარიმართა. კუტუზოვმა დაუბრკოლებლად განაგრძო უკანდახევა, 30 ოქტომბერს კრემსთან მარშალ მორტიეს დივიზია დაამარცხა და მდინარე დუნაი გადალახა. ყველა გადასასვლელი ხიდი დაწვეს, რათა ნაპოლეონის არმიის მდინარეზე გადმოსვლა შეფერხებულყო. ნაპოლეონმა ხიდისა და ვენის აღება სახელგანთქმულ მიურატს დააევალა. მიურატმა აღასრულა თავისი იმპერატორის სურვილი³⁸.

ვენის ხიდის აღების შემდეგ, ფრანგებმა კუტუზოვისათვის გზის მოჭრა გადაწყვიტეს და დიდი სისწრაფით გაეშურენ ცნაიმისაკენ³⁹. კუტუზოვი მიხვდა, რომ ფრანგების ავანგარდი მოასწრებდა ხსენებულ პუნქტში შესვლას და არმია დაიღუპებოდა. საჭირო იყო მიურატის შეჩერება მანამ, სანამ რუსეთის ჯარი ცნაიმისაკენ მიმავალ გზას არ გაცდებოდა. მიურატის შეჩერება ძნელი და თითქმის წარმოუდგენელი, მაგრამ აუცილებელი იყო.

ამ რთული ამოცანის შესრულება ბაგრატიონს დაევალა. დაყოვნება საქმეს ავნებდა. ბაგრატიონი მსწრაფლ მოქმედებაზე გადავიდა — თავისი არიერგარდი გოლაბრუნისაკენ დაძრა. ძნელად სავალი გზები და წვიმიანი ამინდები წინსვლას აფერხებდა. მიუხედავად ამისა, 3 ნოემბერს ბაგრატიონი თავისი შენაერთით დანიშნულ ადგილზე იყო⁴⁰.

³⁶ Русский биографический словарь, т. II, СПб, 1900, с. 395.

³⁷ იქვე.

³⁸ იქვე.

³⁹ იქვე.

⁴⁰ ნ. ნაკაშიძე, ბოროდინოს გმირი, თბილისი, 1961, გვ. 36.

მან დაათვალიერა გოლაბრუნის მიდამოები, მაგრამ მოხერხებულ-
 საბრძოლო პოზიციებისათვის ადგილი არ მოეწონა. მაშინ მან 2 კმ-ით
 გადაინაცვლა და თავისი შენაერთი, რომელიც 6000 კაცს ითვლიდა,
 და 12 ზარბაზნით იყო შეიარაღებული, საბრძოლო მდგომარეობისათ-
 ვის მოამზადა. იგი 30-ათასიან არმიას უნდა შებრძოლებოდა⁴¹. ამავგ-
 დროს მოწინააღმდეგის ავანგარდს სახელმძღვანელო იოაჰიმ მიურატ-
 მეთაურობდა, რაც სერიოზულად აფიქრებდა ბაგრატიონს. მიურატ-
 ავანგარდით იმავე დღეს გოლაბრუნში მივიდა. გამოჩენილ ფრანგ
 მარშალ მიურატს ეგონა მის წინააღმდეგ რუსეთის მთელი არმია იდ-
 გა კუტუზოვის მეთაურობით. გადაწყვიტა დრო მოეგო, ვიდრე ნაპო-
 ლეონის ძირითადი ძალები მოვიდოდნენ. მან ეშმაკობას მიმართა და
 ბაგრატიონთან მოლაპარაკების მიზნით წარმომადგენლები გაავზავნა.
 ბაგრატიონმა ეს ამბავი სასწრაფოდ კუტუზოვს აცნობა, რომელ-
 მაც თანხმობა მისცა მოლაპარაკების დაწყებაზე. რუსეთის არმია
 სწრაფად იხევდა უკან ცნაიმისაკენ. კუტუზოვს დროის მოკლება უნდო-
 და⁴². ასეთივე მიზანი ჰქონდა მიურატსაც, მაგრამ იგი შეცდა ვერ
 მიხვდა, რომ იქ რუსეთის მთელი არმია არ იდგა და მის წინააღმდეგ
 ბაგრატიონის 6-ათასიანი არიერგარდი იყო მხოლოდ. კუტუზოვის არ-
 მია კი უკანდახევას განაგრძობდა. მიურატის შეცდომა კუტუზოვმა
 თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. ნაპოლეონი 25 ვერსით იყო დაცი-
 ლებული შენგრაბენიდან, სადაც მიურატი იდგა თავისი ავანგარდით.
 კუტუზოვმა თავისი წარმომადგენელი გენ.-ადიუტ. ვინცენგეროდე გა-
 ავზავნა მიურატთან დაზავების პირობების გადასაცემად⁴³. ნაპოლეო-
 ნი, შეიტყო თუ არა მოლაპარაკების შესახებ, მაშინვე მიხვდა, რომ
 კუტუზოვი ატყუებდა. მიურატს და სასტიკად აღშფოთდა. მან სასწ-
 რაფოდ მისწერა უკმაყოფილებით სავსე წერილი: „სიტყვები ვერ გა-
 მომინახავს, რომ უკმაყოფილება გამოგიცხადოთ. თქვენ მეთაურობთ
 მხოლოდ ჩემს ავანგარდს და უფლება არა გაქვთ ჩემი ბრძანების გა-
 რეშე დროებითი ზავი დასდოთ. თქვენ მაიძულებთ დავკარგო მთელი
 კამპანიის ნაყოფი. დაუყოვნებლივ დაარღვიეთ ზავი და გაილაშქრეთ
 მტრის წინააღმდეგ. ნაპოლეონი“. ნაპოლეონის გვარდია წერილს თან
 გაჰყვა. 2 ნოემბერს ფრანგებმა შეტევა დაიწყეს. ახლო მიდამოები
 ხელიდან ხელში გადადიოდა. ფრანგთა ჰარბ ძალებს ბაგრატიონის 6-
 ათასიანი შენაერთი ძლივს უმკლავდებოდა⁴⁴. ცხარე ბრძოლების შე-

⁴¹ ნ. ნაკაშიძე, ბოროდინოს გმირი, თბილისი, 1961, გვ. 36.

⁴² იქვე, გვ. 37.

⁴³ მ. ახობაძე, დიდი მხედართმთავარი პეტრე ბაგრატიონი, თბილისი, 1958,
 გვ. 16.

⁴⁴ Русский биографический словарь, т. II, с. 395.

დეგად ბაგრატიონის შენაერთები ფრანგებმა ალყაში მოაქციეს. რუს-
მა მეომრებმა საზრიანი და გამბედავი მეთაურის წყალობით ფრანგ-
თა გარემოცვა გაარღვიეს და უკანდახვეა იწყეს. ნაპოლეონის ბრძა-
ნებით ფრანგებმა ბრძოლა შეწყვიტეს. ბაგრატიონმა უკან დაიხია და
ველზე დატოვა 2402 მებრძოლი და მთელი არტილერია. ფრანგთა არ-
მია რამდენჯერმე აღმატებოდა ბაგრატიონის შენაერთებს, მაგრამ
ბაგრატიონის სამხედრო ნიჭმა და შეუდრეკელობამ თავისი გაიტანა.
ფრანგებმა ვერ შეძლეს არიერგარდის გარშემორტყმა და ტყვედ წაყ-
ვანა. ბაგრატიონმა 50-ზე მეტი ტყვე იგდო ხელში, თან ფრანგების
ერთი ალამიც მოიტანა⁴⁵.

ბაგრატიონი ამ ბრძოლებიდანაც გამარჯვებული გამოვიდა, მან
გარდაუვალი დამარცხებისაგან იხსნა თავისი არიერგარდი და უხ-
რუნველყო არმიის უკანდახვეაც.

კუტუზოვი თვითონ მივიდა ბაგრატიონთან, ცრემლმორეული გა-
დაეხვია და უთხრა: დანაკლისს არ ვკითხულობ, შენ ცოცხალი ხარ?
ჩემთვის ესეც კმარა! თვით კუტუზოვი თვლიდა, რომ მიურატის შესა-
ჩერებლად დატოვებით ბაგრატიონი თავისი არიერგარდით განწირუ-
ლი იყო დასალუპავად, მაგრამ მეტი გამოსავალი არ იყო. თანაც კუ-
ტუზოვი კარგად იცნობდა ბაგრატიონის ნიჭსა და გმირობას და ცო-
ტა იმედიც ჰქონდა, რომ შეუპოვარი გენერალი სასწაულს მოახდენ-
და. შემდეგში, კუტუზოვმა იმპერატორს მოახსენა: „თუმცა ვხედავ-
დი თავად ბაგრატიონის კორპუსის გარდაუვალ დაღუპვას, მაგრამ
ბედნიერებად უნდა ჩამეთვალა მისი შეწირვა არმიის გადასარჩე-
ნად“⁴⁶.

ბაგრატიონმა თავისი სიმამაცითა და სტრატეგიული ნიჭით არმია
განადგურებისაგან იხსნა. მისმა მოქმედებამ მსოფლიო აალაპარაკა.
სამხედრო ხელოვნების ისტორიკოსი მ. ბოგდანოვიჩი წერდა: „არა-
ვის შეეძლო ამ დავალების შესრულება ბაგრატიონზე უკეთ. უშიშარი
მოკვდავთა შორის, დინჯი ბრძოლის ქარცეცხლში. ის ფლობდა თა-
ვისი მებრძოლების გულებს; ერთი მისი სიტყვა და ერთი შეხედვა-
გმირებად აქცევდა ოფიცრებსაც, რომლებიც დიდად აფასებდნენ მის
სამხედრო ნიჭს და ჯარისკაცებსაც, მისი გმირობის მოწმეებს იტალი-
ასა და შვეიცარიაში“⁴⁷. კუტუზოვი აღფრთოვანებული იყო ბაგრა-
ტიონის მიერ ჩადენილი გმირობით. სუვოროვის მსგავსად, ისიც დაუს-
რულებლად აქებდა ქართველ გენერალს. ერთ-ერთ წერილში კუტუ-

⁴⁵ ს. ბოროსოვი, ბაგრატიონი, თბილისი, 1941, გვ. 41.

⁴⁶ ბ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 35.

⁴⁷ М. Богданович. История царствования Императора Александра I и Россия в его время, т. II, СПб., 1869, с. 36.

ზოვი სწერდა ალექსანდრე პირველს: „...მოწინააღმდეგემ ალყა შემო-
 არტყა გენ. მაიორ თავად ბაგრატიონს იმგვარად, რომ მისი კორპუსის
 განადგურება გარდაუვალი იყო, გარდაუვალი იყო თვით არმიის გან-
 ანადგურებაც. ...თავადი ბაგრატიონი 6 ათასი კაცისაგან შემდგარი
 კორპუსით ებრძოდა სხვადასხვა გენერალ-ფელდმარშლების მეთა-
 ურობის ქვეშ მყოფ 30 ათას კაცს, გეგმაზომიერად დაიხია უკან და
 7 ნოემბერს შემოუერთდა არმიას. თან მოიყვანა ტყვეები: ერთი პოდ-
 პოლკოვნიკი, ორი ოფიცერი, ორმოცდაათი რიგითი და ერთი ფრან-
 გული ალამიც მოიტანა. მოწინააღმდეგის ზარალი დიდია, რასაც თვით
 ტყვეებიც ადასტურებენ“⁴⁸. ბაგრატიონი დაჯილდოვდა წმინდა გი-
 ორგის მეორე ხარისხის ორდენით და მიენიჭა გენერალ-ლეიტენანტის
 წოდება⁴⁹. ავსტრიის იმპერატორმა კი ბაგრატიონი მარი-ტერეზას ორ-
 დენის კომანდორის ჯვრით დააჯილდოვა⁵⁰.

ავსტრიელები განცვიფრებულები იყვნენ ბაგრატიონის მებრძო-
 ლების გამირობით. მათ „გმირთა რაზმი“ შეარქვეს არიერგარდის მებ-
 რძოლებს. ბაგრატიონის შენაერთში შემავალი პოლკები და ბატალო-
 ნები წმინდა გიორგის აღმებით დაჯილდოვდნენ. ყველა მებრძოლს
 მიეცა სამკერდე ნიშანი, რომელზედაც ეწერა: „ხუთი ოცდაათის წი-
 ნააღმდეგ“, რაც ნიშნავდა არიერგარდის მებრძოლთა რაოდენობის
 შეფარდებას მათ მოწინააღმდეგედ მოქმედ მიუტატის არმიის რაოდენ-
 ნობასთან.

ასეთი გამირობული სამხედრო ოპერაციის შემდეგ რუსეთს არმია
 რამდენიმე დღე შეისვენა. კუტუზოვის არმიას, რომელიც უკვე 80
 ათას კაცს ითვლიდა, ბუქსგევდენის 45-ათასიანი კორპუსი შეუერთდა.
 შწყობრში იყო იმპერატორის ძმის — კონსტანტინე პავლეს ძის ხელ-
 მძღვანელობაში მყოფი გვარდიაც⁵¹. ასეთი შემადგენლობით გაემართა
 15 ნოემბერს რუსეთის არმია ნაპოლეონის არმიასთან შესახვედრად.
 მოკავშირეთა შეერთებული ძალების მთავარსარდლად ფელდმარშალი
 შ. კუტუზოვი დაინიშნა. საარიერგარდო ბრძოლებში გამოცდილ გე-
 ნერალ ბაგრატიონს ავანგარდის ხელმძღვანელობა მიენდო. ბაგრატიონ-
 შა თავისი შენაერთები ქ. ვიშაუდან 6 ვერსის მანძილზე დააბანაკა. ქა-
 ლაქს ფრანკთა გაძლიერებული სამხედრო ნაწილები იცავდნენ. 16 ნო-
 ემბერს ბაგრატიონმა მოულოდნელი და სწრაფი იერიშით ქ. ვიშაუ აი-
 ლო⁵², კუტუზოვის არმია კი ქ. ოლმიუცში შევიდა. აქ რუსეთისა და

⁴⁸ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 39.

⁴⁹ Русский биографический словарь, т. II, с. 395.

⁵⁰ იქვე.

⁵¹ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 39.

⁵² Русский биографический словарь, т. II, с. 395.

ავსტრიის იმპერატორები — ალექსანდრე პირველი და ფრანცი იმყოფებოდნენ, რომელთა სამხედრო საქმეებში ჩარევამ, როგორც შემდეგში დავინახავთ, მოკავშირეთა შეერთებული ძალების დამარცხება გამოიწვია.

კუტუზოვი მიხვდა, რომ ნაპოლეონთან ბრძოლა რუსეთის არმიას კარგს არას მოუტანდა. მისი აზრით, ფრანგებთან ბრძოლა შეუძლებელი იყო, ვინაიდან ნაპოლეონის არმიას ყოველმხრივ უპირატესობა ჰქონდა კუტუზოვის არმიასთან შედარებით. ასეთ ვითარებას დაერთო ისიც, რომ საომარი მოქმედების გეგმების შემუშავება და ხელმძღვანელობა იმპერატორებმა აიღეს თავიანთ ხელში. ალექსანდრე პირველი და ფრანცი სამხედრო ხელოვნების ცოდნას მოკლებული იყვნენ.⁵³ სრულიად ვერ ერკვეოდნენ სამხედრო ოპერაციების წარმართვაში და შექმნილ ვითარებაზეც წარმოდგენა არ ჰქონდათ. მიუხედავად ყოველივე ზემოაღნიშნულისა, სამეფო კარის უნიჭო გენერლებისა და სხვათა ზეგავლენით, ორივე იმპერატორი დაჟინებით მოითხოვდა ნაპოლეონის არმიასთან გენერალური ბრძოლის გამართვას. ბრძოლებში გამოცდილმა ფელდმარშალმა კუტუზოვმა სწორად შეაფასა არსებული სიტუაცია, გაითვალისწინა ძალთა თანაფარდობაც და სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია იმპერატორთა გადაწყვეტილებას.

კუტუზოვის გეგმით, არმია კარპატებისაკენ უნდა წასულიყო, შეეტყუებინა ნაპოლეონის სამხედრო ძალები და მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა გადასულიყო კონტრშეტევაზე. სხვაგვარ გამოსავალს ფელდმარშალი ვერ ხედავდა. კუტუზოვის გეგმა იმპერატორებმა არ მოიწონეს. ალექსანდრე პირველს რუსეთის არმია უძლეველი ეგონა, თანაც დარწმუნებული იყო, რომ პრუსია შეუტევედა ნაპოლეონის არმიას, მეორე მხრივ ფრანცი არწმუნებდა, რომ ნაპოლეონის არმიის დამარცხება არ გაუჭირდებოდათ მოკავშირეების საერთო ძალებს. ალექსანდრე პირველის აზრს იზიარებდა ყველა, ვისაც საქმისა არაფერი გაეგებოდა და ნაპოლეონის დამარცხებას ფიქრობდა. მათ შორის იყო ახალგაზრდა გენერალ-ადიუტანტი თავადი პეტრე დოლგოროუკი, რომელიც იმპერატორმა დაიახლოვა იმიტომ, რომ ამ დამლუპველ საქმეში იგი ალექსანდრე პირველისა და ფრანცის აზრს იზიარებდა. თავად პეტრე დოლგოროუკის აზრისანი იყვნენ გვარდიის ოფიცერთა თითქმის მთელი ნაწილი⁵⁴. უფრო მეტიც, ალექსანდრე პირველს სამარცხვინოდაც კი მიაჩნდა კუტუზოვის გეგმით არმიის კარპატებისაკენ წასვლა, მისი აზრით, ეს ნაპოლეონის არმიის შიშით გაქცევას ნიშნავდა. ნაპოლეონს კი ეშინოდა, რომ რუსეთის არმია შორს არ წასულიყო და

⁵³ E. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 157.

⁵⁴ იქვე.

საფრანგეთიდან დიდი მანძილის დაშორებით არ მომხდარიყო ბრძოლა. იმპერატორები არაფერს და არავის ანგარიშს არ უწევდნენ და თავიანთ აზრზე იდგნენ.

კუტუზოვის გეგმის დაწუნებისთანავე ალექსანდრე პირველმა და ფრანცმა მთავარსარდალს თავს მოახვედს ავსტრიელი გენერლის ვეიროტერის მიერ შემუშავებული გეგმა, რომლის განხილვაზეც ბაგრატიონი არ გამოცხადდა, კუტუზოვს კი დემონსტრაციულად ეძინა⁵⁵.

ბოლოს ბაგრატიონს გააცნეს ავსტრიელთა ოფიცრებმა ვეიროტერის გეგმა. მან, რა თქმა უნდა, დაიწუნა და თქვა: „ჩვენ ბრძოლას წავაგებთ“⁵⁶.

კუტუზოვი დარწმუნდა, რომ თავის აზრსა და გადაწყვეტილებას ვერ გაიტანდა და საბრძოლველად მოემზადა. 1805 წლის 2 დეკემბერს ვენიდან ჩრდილოეთით, 120 კმ დაშორებით, სოფელ აუსტერლიცთან მოხდა სისხლისმღვრელი ბრძოლა. საფრანგეთის არმიას თვით ნაპოლეონი ხელმძღვანელობდა, რომელმაც კარგად გამოიყენა ვეიროტერის გეგმით გამოწვეული მოკავშირეთა ჯარების არაორგანიზებული მოქმედება და ბრწყინვალე გამარჯვებასაც მიიღწია. ბაგრატიონს ამ ბრძოლაში არმიის მარჯვენა ფრთა ებარა და გეგმაზომიერად გააფთრებული ებრძოდა ფრანგებს. ბაგრატიონი ერთადერთი იყო აუსტერლიცთან ბრძოლაში, რომელმაც გაუძლო ლანის, ნანსუტისა და სხვა გენერლების ჭარბი ძალების შემოტევას და შეძლო განადგურებამდე არ მიეყვანა თავისი შენაერთი⁵⁷. აუსტერლიცთან ბრძოლის ველზე 15 ათასი რუსი და ავსტრიელი მებრძოლი დაეცა, 20 ათასი ტყვედ ჩავარდა. თითქმის მთელი არტილერია ჩაუეარდათ ფრანგებს ხელში. მთავარი მიზნც ის იყო, რომ არმია დამარცხდა და დაიშალა. ჯარისკაცთა დიდმა ნაწილმა მიატოვა იქაურობა და წავიდა⁵⁸.

სამი იმპერატორის ბრძოლა ნაპოლეონის გამარჯვებით დამთავრდა.

იმპერატორებმა — ალექსანდრე პირველმა და ფრანცმა სიბნელით ისარგებლეს და ძლივს დააღწიეს თავი ტყვედ ჩავარდნას. რუსეთის იმპერატორი კანკალებდა, თავს ველარ იკავებდა და ტიროდა⁵⁹. ბრძოლის ველს მოსცილდა და ლეიბ-მედიკ ი. ვილიეს, ბერეიტერის, ფელდ-ეგერისა და ორი კაზაკის თანხლებით გზას გაუდგა. მან ყველა თავისი გენერალი და ფლიგელ-ადიუტანტი დაჰკარგა. ღამე უთავბო-

⁵⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 96.

⁵⁶ ს. ბოროსოვი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 41.

⁵⁷ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 41.

⁵⁸ Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 160.

⁵⁹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 96—97.

ლო ხეტიალის შემდეგ, ახლო მდებარე სოფელში მოხვდა. რამდენიმე საათის წინ ამავე სოფელში შეეფარებინა თავი ავსტრიის იმპერატორ ფრანცსაც.

მოკავშირეთა არმია არ იყო მომზადებული საბრძოლველად, არც სათანადო საბრძოლო გეგმა გააჩნდა, მაგრამ რუსმა ოფიცრებმა და სალდათებმა არნახული გმირობა გამოიჩინეს. აუსტერლიცის გმირთა შორის იყო პეტრე ბაგრატიონი, რომელსაც ყველაზე რთულ პოზიციებზე მოუხდა ბრძოლა ნაპოლეონის რჩეული გენერლების წინააღმდეგ. შემდეგ კი არმიის უკანდახევას იფარავდა⁶⁰. მოკავშირეთა ჯარების აუსტერლიცთან დამარცხებით დამთავრდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ შექმნილი მესამე კოალიციის მოქმედება.

პეტერბურგში მალე შეიტყვეს მოკავშირეთა დამარცხება აუსტერლიცთან. ყველგან ამ ტრაგედიის შესახებ ლაპარაკობდნენ. სუგოროვის დროინდელ გამარჯვებებს შეჩვეული ხალხი უკმაყოფილო იყო არმიის დამარცხებით და თანაც იმით, რომ პრესაში არ აქვეყნებდნენ არავითარ ცნობებს. მალე იმპერატორი ალექსანდრე პირველი დაბრუნდა პეტერბურგში. მის შესახვედრად ქალაქში სპეციალური განათება მოაწყვეს. საზოგადოება უკმაყოფილო შეხვდა იმპერატორს, რომელსაც თავი ისე ეჭირა, ვითომც არაფერი იცოდა აუსტერლიცთან დამარცხების შესახებ. დაბრუნდნენ ბრძოლის მონაწილე მებრძოლები და ოფიცრები, რომლებმაც ნაპოლეონთან დამარცხების ამბავი გაავრცელეს. ქალაქში გამოჩნდა საფრანგეთის ბიულეტენებიც, სადაც თავიდან ბოლომდე იყო მოთხრობილი მოკავშირეთა არმიის აუსტერლიცთან განადგურების ამბავი. ოფიციალური ცნობები კი ჯერაც არსად ჩანდა.

1806 წლის დასაწყისში „სანკტ-პეტერბურგის ვედომოსტის“ ფურცლებზე გამოჩნდა საზოგადოებისათვის ესოდენ სამწუხარო ცნობა, ისიც ფრთხილად და მოკლედ იყო დაწერილი. რუსეთის არმიის ძლევამოსილებასა და გამარჯვებებს შეჩვეული მოწინავე საზოგადოებისათვის მოულოდნელი იყო ესოდენ დიდი მარცხი.

პაველე პირველის ქვრივმა მარია თედორეს ასულმა იმპერატორს წერილი მისწერა, სადაც სინანულით აღნიშნავდა, რომ არმიამ დაკარგა ის დიდება, დაჯერებულება და დაუმარცხებლობა, რომელსაც იმპერატორიცა ეკატერინე მეორისა და პაველე პირველის დროს სუგოროვმა მიაღწია⁶¹.

ალექსანდრე პირველის უკმაყოფილება დღითი დღე მატულობდა

⁶⁰ Русский биографический словарь, т. II, с. 395.

⁶¹ В. К. Грнб анов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 99.

და კულმინაციას მაშინ მიიღწია, როცა არმიის დამარცხების გამო პეტერბურგის მოწინავე საზოგადოებაში რუსმა სამხედრო ხელმძღვანელებმა დაიწყეს კრიტიკა.

იმპერატორმა ფელდმარშალ კუტუზოვს მოსთხოვა აუსტერლიცთან ბრძოლის შესახებ ორი მოხსენებითი პატაკი. ერთი პირადი ცნობისათვის, მეორე კი — ფართო საზოგადოებისათვის. ალექსანდრე პირველი სწერდა კუტუზოვს, რომ მეორე პატაკი საჭირო იყო იმისათვის, რომ „საზოგადოება მცდარი დასკვნებისაგან ეხსნა“. 1806 წლის 16 თებერვალს ეს პატაკი გამოქვეყნდა, სადაც მხოლოდ რუსი მებრძოლების გმირობაზე იყო ლაპარაკი. რა თქმა უნდა, ფელდმარშალს დამარცხების ნამდვილ მიზეზებზე დაწერა არ შეეძლო. მას სასტიკად გაუსწორდებოდა თვით იმპერატორი. პატაკში ზოგი რამ სინამდვილეც იყო მოყვანილი, მაგრამ ეს იყო ზღვაში წვეთი, იმპერატორმა დაადასწავლა სამხედრო ხელმძღვანელობა, არმიიდან ბევრი გენერალი და ოფიცერი დაითხოვეს და ბევრიც დასაჯეს.

კუტუზოვი არმიის მთავარსარდლობიდან გაათავისუფლეს და კიევის სამხედრო გუბერნატორად გადაიყვანეს. ბევრმა სხვადასხვაგვარი სასჯელი მიიღო, ზოგიერთი სამხედრო ნაწილის ჯარისკაცთა სამსახურის ვადა 5 წლით გაიზარდა. ამავე დროს ხაზი გაესვა ჯარისკაცთა მეტი ნაწილისა და ცალკეულ მეთაურთა გმირობას, რომელთა შორის იყო გენ. ბაგრატიონი. ქართველი გენერალი 1806 წლის იანვარში დაბრუნდა პეტერბურგში. შენგრაბენისა და აუსტერლიცის გმირს დიდი ინტერესით შეხვდა საზოგადოება. იგი სასახლის სანაპიროზე, მარმარილოს სასახლის ახლოს, გაგარინის ბინაში შესახლდა. საღამოობით მისი ბინა სტუმრებს ვერ იტევდა. მასთან მიდიოდნენ იმპერატორის სასახლის კარის წარჩინებულები; ხშირად დადიოდნენ საგარეო საქმეთა მინისტრი ა. ჩარტორიისკი, გოლიცინი, ძმები დოლგოროუკოვები და სხვ. მათ შორის იყვნენ მინისტრები და გენერალ-ადიუტანტები, რომლებიც რუსეთის იმპერიის საშინაო და საგარეო საქმეებს განაგებდნენ. საღამოს შეხვედრაზე ბაგრატიონი იგონებდა სუვოროვის გმირულ ლაშქრობებს, ჰყვებოდა ავსტრიელთა ლალატის შესახებ. ერთ საღამოს გაიხსენა შვეიცარიის ლაშქრობისას სუვოროვის მიერ მუტენის ველზე ჩატარებული სამხედრო საბჭო და ქება-დიდებათი იხსენებდა საყვარელ მასწავლებელს. ბაგრატიონთან მხოლოდ მამაკაცები იკრიბებოდნენ, გამოჩაკლისს შეადგენდა მ. ნარიშკინა, რომელიც იშვიათად ესწრებოდა საღამოებს თავის დასთან ს. ნარიშკინასთან ერთად. ბაგრატიონი მას ძალიან ახლოს იცნობდა მისი ძმის თავად ბ. ჩეტვერტინსკის საშუალებით, რომელიც ბაგრატიონის ადიუტანტი იყო აუსტერლიცის ბრძოლის დროს.

ქართველ გენერალთან საღამოებზე ხშირი სტუმრები იყვნენ იმპერატორის ახლობლები, რომლებიც ისმენდნენ სინამდვილეს აუსტერლიციის დამარცხების შესახებ. ბაგრატიონი თავისი საუბრებით უმტკიცებდა მათ, რომ დამარცხების მთავარი მიზეზი იყო ავსტრიელთა ღალატი. ერთი სიტყვით, ბაგრატიონთან საღამოებით სტუმრობას მაღალი საზოგადოების ყველა წარმომადგენელი ნატრობდა. იგი რუსეთის გმირად აღიარა მთელმა პეტერბურგმა. ბავარიის წარმომადგენელი ოლრი თავის მოხსენებით ბარათებში ქართველ გენერალს „არმიის დიდებასა და კერპს“ უწოდებდა.

1806 წლის თებერვლის მეორე ნახევარში ბაგრატიონი მოსკოვში ჩავიდა, სადაც თბილად და დიდი სიყვარულით მიიღო საზოგადოებამ.

მის პატივსაცემად იმართებოდა მეჯლისები. არისტოკრატების მიერ ბაგრატიონის პატივსაცემად მოწყობილი ერთ-ერთი შეხვედრა ლ. ტოლსტოიმ შემდეგნაირად აღწერა⁶²: ...3 მარტს, ნაშუადღევს „მეორე საათზე, ინგლისური კლუბის ორას ორმოცდაათი წევრი და ორმოცდაათი მოწვეული სადილად მოელოდა ძვირფას სტუმარს და ავსტრიის ლაშქრობის გმირს — თავად ბაგრატიონს. თავდაპირველად, როდესაც აუსტერლიცის ბრძოლის ამბავი მოვიდა, მოსკოვი საგონებელს მიეცა. ზოგმა არ დაიჯერა ეს ამბავი, სხვები ასეთი უცნაური მოვლენის ახსნას რაღაც არაჩვეულებრივ მიზეზებში ეძებდნენ. ინგლისურ კლუბში, სადაც თავს იყრიდა ყველა წარჩინებული და დიდგვაროვანი, ვისაც სწორი ცნობები მოეპოვებოდა და ვინც გავლენით სარგებლობდა, არაფერს ამბობდნენ ომზე და უკანასკნელ ბრძოლებზე, თითქოს ყველამ პირი შეკრა — ხმა-კრინტი არ დაეძრათ ამაზე... მოსკოველები გრძნობდნენ, რომ მოხდა რაღაც არასასიამოვნო, ამიტომ დადუმება ამჯობინეს. მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ, ისევე როგორც სათათბირო ოთახიდან მსაჯულები გამოდიან. გამოჩნდნენ ბობოლები, რომელნიც აზრს ქმნიდნენ კლუბში და ყველა ნათლად და გარკვევით ალაპარაკდა. გამოუნახეს მიზეზები იმ დაუჯერებელ, გაუგონარ და შეუძლებელ მოვლენას. აი ეს მიზეზები: ავსტრიელების ღალატი, ჯარის ცუდად კება, პოლონელ პრშებიშევსკისა და ფრანგ ლანჟერონის ღალატი, კუტუზოვის უუნარობა და (ჩუროჩულით უმატებდნენ) ხელმწიფის ახალგაზრდობა, გამოუცდებლობა, ხელმწიფისა, რომელმაც საქმე ცუდ და უმნიშვნელო ადამიანებს ჩაუტვლო ხელშიო. მაგრამ ჯარი, რუსი ჯარი, — ამბობდა ყველა. — ხომ არაჩვეულებრივი იყო და სიმამაცის სასწაულებს ახდენდა. ჯარისკაცები, ოფიცრები,

⁶² ლ. ტოლსტოი, „ომი და მშვიდობა“, თხზულებანი, ტ. IV, ნაწ. I, თბილისი, 1962, გვ. 20—22, 24—25, 27.

გენერლები — ყველანი გმირები იყვნენ. მაგრამ გმირთა გმირი იყო თავადი ბაგრატიონი, რომელმაც თავი ისახელა შენგრაბენის ბრძოლით და უკანდახვეით აუსტერლიციდან, საიდანაც მან — ერთადერთმა — გაიყვანა ჯარი მწყობრად და დაუშლელად და, სადაც იგი მივლდდეს იგერიებდა ორჯერ უფრო ძლიერ მტერს. ბაგრატიონის გმირად გამოცხადებას მოსკოვში ხელს ისიც უწყობდა, რომ იქ მას არც ნაცნობები და არც ნათესაობა არა ჰყავდა, იგი უცხო იყო მოსკოვისათვის. მისი სახით პატივს სცემდნენ მეზობელ, უბრალო, უგავლენო და უინტრიგო რუს ჯარისკაცებს, რომლებიც იტალიური ლაშქრობის მოგონებებით დაკავშირებული იყვნენ სუვოროვის სახელთან. ვარდა ამისა, თავად ბაგრატიონის ასეთი პატივისცემა ყველაზე უკეთესად ააშკარავებდა იმას, რომ კუტუზოვს აღარ სწყალობდნენ, ემღუროდნენ კიდევც.

გაისმა ზარების რეკვა; კლუბის მამასახლისები კარებს მისცვიდნენ; ოთახებში გაფანტული სტუმრები, თითქო ჭვავის მარცვალს ნიჩაბი მოუსვგესო, ერთად შეჯგუფდნენ და დიდ სასტუმრო ოთახში დარბაზის კარის წინ გაჩერდნენ.

წინა ოთახის კარებში ბაგრატიონი გამოჩნდა, უქულოდ და უღამნოდ, რომლებიც მან კლუბში მიღებული ჩვეულებისამებრ შევიცარს დაუტოვა. მას აღარ ეხურა კრაველის ქუდი და აღარც მათრახი ჰქონდა მხარზე გადაგდებული, როგორც აუსტერლიცის ბრძოლის წინა ღამეს, როცა როსტოვმა ნახა. ახლა ვიწრო მუნდირი ეცვა რუსული და უცხოური ორდენებით მოჭედილი და გიორგის ჯვრით მკერდის მარცხენა მხარეზე. ეტყობოდა, სადილის წინ შეეკრიბა თმა და ბაკენბარდები, რაც არასასურველად ცვლიდა მის გარეგნობას. სახეზე რაღაც გულუბრყვილო, სადღესასწაულო იერი გადაჰკრავდა და ეს იერი მის მტკიცე, ვაკეცურ ნაკვთებთან შეერთებული, ოდნავ კომიკურ გამომეტყველებას აძლევდა ამ სახეს. მასთან ერთად მოსული ბეკლემოვი და თევდორე პეტრეს ძე უვაროვი კართან შეჩერდნენ, რათა გზა მიეცათ მისთვის, როგორც ყველაზე საპატიო სტუმრისათვის. ბაგრატიონი დაიბნა, მან არ მოისურვა ესარგებლა თანმხლებთა თავაზიანობით, ოდნავ დაყოვნდა კარებში, მაგრამ ბოლოს მაინც პირველი შევიდა. მორცხვად და უხერხულად მიდიოდა იგი სასტუმრო ოთახის პარკეტზე, მიდიოდა და არ იცოდა, სად წაეღო ხელები. მისთვის უფრო ჩვეული და ადვილი იყო ტყვიების ზუზუნში მოხნულ მინდორზე სიარული, ისე, როგორც მიუძღოდა კურსკის პოლკს შენგრაბენში. მამასახლისები პირველ კარებთან შეეგებნენ, რამდენიმე სიტყვით გამოხატეს თავიანთი სიხარული ესოდენ ძვირფასი სტუმრის ნახვაზე, მერე არც კი დაუცადეს თავადის პასუხს,

თითქოს მის დაუფლებას აპირებენო, გარს შემოერთყნენ და სასტუმრო ოთახში შეიყვანეს. სასტუმრო ოთახის კარებში ვაგლა შეუძღვრულნი ბელი ვახდა. კლუბის წევრები და სტუმრები ერთად შეჭვავულნიყვნენ, ერთმანეთს აწვებოდნენ, ფეხის თითებზე დგებოდნენ, რათა უკან მდგომთ შეეთვალეირებინათ ბაგრატიონი... გრაფი ილია ანდრისას ძე წამოდგა, დახედა ბარათს, რომელიც მისი თეფშის წინ იდო და ჩვენი უკანასკნელი კამპანიის გმირის, თავად პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონის სადღეგრძელო წარმოთქვა. ცისფერი თვალები კვლავ ცრემლით დაეწნა. „ურა!“ — ისევ შესძახა სამასმა სტუმარმა და მუსიკის ნაცვლად მოისმა მომღერალთა ხმა. მღეროდნენ კანტატას, რომელიც პავლე ივანეს ძე კუტუზოვს შეეთხზა.

Тщетны россам все препоны,
храбрость есть побед залог
есть у нас Багратионы,
будут все враги у ног...»

პეტერბურგსა და მოსკოვში აუსტერლიცის გმირის პეტრე ბაგრატიონის პატივსაცემად მოწინავე საზოგადოება ხშირად მართავდა საღამოებს, მეჯლისებსა და სხვაგვარ გართობებს. ყველგან მხოლოდ მისი ქება-დიდება ისმოდა. ყველგან მისი გმირობის სადღეგრძელოს წარმოსთქვამდნენ. თავად პეტრე ბაგრატიონის პატივსაცემად მოსკოვში გამართული ერთ-ერთი შეხვედრის შესახებ ძველი დიპლომატი ი. ბულგაკოვი მოსკოვიდან შეილისადმი 1806 წლის 12 მარტს გაგზავნილ ბარათში წერდა: ჩვენთან პეტერბურგიდან ჩამოვიდა ბევრი სტუმარი: ობერ-კამერგერი ნარიშკინი თეატრის ასაშენებლად, თავადი ბაგრატიონი, ხელმწიფის ადიუტანტები, დოღგორუკები და ბევრი სხვა სამხედრო პირი. აქ მათ უმასპინძლდებიან, უმართავენ ყოველ დღე სადილს, ვახშამს, ბალს, დაპყავთ თეატრში, კონცერტებზე. 7 მარტს ბაგრატიონს გაუმართა დღესასწაული თავადმა ვ. ხოვანსკიმ. მე მას აგნიწერ; სხვაგვარი საუბარი არაა საჭირო. სასადილო ოთახი ნადავლით იყო დამშვენებული. კედლის შუაგულში მოთავსებული იყო ბაგრატიონის პორტრეტი. მის ქვემოთ იარაღების კონა, დროშები და სხვ. (ყოველივე ეს შესაძლებელია ბაგრატიონის მიერ აუსტერლიცის ბრძოლის ველიდან წამოღებული ნადავლი იყო, — მ. გ.). იქვე, ბაგრატიონის მუნდირის ფერებში გამოწყობილი ქალიშვილები იყვნენ. როგორც კი შევიდნენ დარბაზში, გაისმა მუსიკის ხმა. თავადის ქალი ნატალია უმღეროდა მას ლექსებს, რომელსაც ყველა ერთად უკეთებდა აკომპანემენტს. შემდეგ, დანარჩენმა ქალიშვილებმა, ორმა თავადის ქალმა — ვალუეებმა, ნელიდინსკაიამ და სხვებმა ბაგრატიონს დაფნის გვირგვინი მიართვეს, ჩაჰკიდეს ხელი და მიიყვანეს კედელ-

თან, რომელიც გაიხსნა, ე. ი. ფარდა აიწია. აქ გამართული იყო თეატრი, სცენა განასახიერებდა ტყეს. ბოლოში გამოსახული იყო დიდების ტაძარი. ტაძრის წინ სუეოროვის ქანდაკება... ბაგრატიონს ლექსი მიართვეს, მან გამოართვა, წაიკითხა, თავი დაუკრა ქანდაკებას და ფეხთით დაუდო თავისი დაფნის გვირგვინი. შემდეგ დაიწყო მეჯლისი...⁶³ ბაგრატიონის პატივსაცემად გამართული ასეთი მეჯლისები მოსკოვსა და პეტერბურგში ძალიან ხშირი იყო 1806—1807 წლებში. ბაგრატიონის გმირობა მთელ იმპერიას მოედო. მოსკოვსა და პეტერბურგში ყველა დიდებულს ესახელებოდა მისთვის პატივის მიღება. ყველა ცნობილი პიროვნება ცდილობდა მის გაცნობას, მასთან შეხვედრას, მისადმი ყურადღების გამოჩენას, პატივისცემას. ერთი სიტყვით, ბაგრატიონზე ისეთი მითქმა-მოთქმა დაიწყო, როგორც ლენინდარულ გმირს შეეფერებოდა. მოღად იქცა ქართველ გენერალზე ლექსების წერა და სიმღერების შეთხზვა, რომლებშიც ხოტბას ასწამდნენ მის უღრეკ ვაჟაკურ შემართებასა და გმირობას. პეტრე ბაგრატიონის ქება-დიდება მთავრად ნაპოლეონამდეც მიიღწია⁶⁴, რომელიც მას ყველაზე საუკეთესო მხედართმთავრად მიიჩნევდა მთელ რუსეთის არმიაში⁶⁵.

ამრიგად, ბაგრატიონი ყველასათვის სასიქადულო და საყვარელი ადამიანი გახდა. მხოლოდ თავის კანონიერ მეუღლეს არ უყვარდა, აღარც ახსოვდა იგი. ვენაში ეკატერინე პავლეს ასული სკავრონსკაია-ბაგრატიონი ფუქსავატურ ცხოვრებას ეწეოდა. მის საქციელზე ვენაში ჭორაობა და მითქმა-მოთქმა გაჩაღდა, რამაც პეტერბურგამდე მოაღწია. ა. ბულგაკოვმა, რომელიც პეტერბურგში ცხოვრობდა, ვენაში მცხოვრები ძმისაგან შეიტყო ბაგრატიონის მეუღლეზე გავრცელებული ჭორები. ჭორები კი არა სინამდვილე იყო. შეიტყო თუ არა ამის შესახებ, ა. ბულგაკოვმა შესძახა: „ოჰ ბაგრატიონი! წარმოიდგინეთ, რომ ამის შესახებ არაფერი იცოდა“⁶⁶. ბაგრატიონი იმდენად ახლობელი გახდა ყველასათვის, რომ ყველას აინტერესებდა მასთან დაკავშირებული ყოველგვარი საქმიანობა და ამბავი. ამიტომ იყო რომ წერილის ბოლოს ა. ბულგაკოვი თხოვდა ძმას — „ღმირად მოიწერე ამის შესახებ-ო“⁶⁷.

ბაგრატიონი გახარებული იყო საზოგადოების ესოდენ დიდი ყუ-

⁶³ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 106.

⁶⁴ ზ. ჭიჭინაძე, რუსეთის მამულიშვილების ომი 1812 წ. პეტრე ბაგრატიონი და სელიმ-ფაშა ხიმშიაშვილი. თბილისი, 1912, გვ. 7.

⁶⁵ Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 159.

⁶⁶ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 107.

⁶⁷ იქვე.

რადღებით, მაგრამ როცა პირად ცხოვრებაზე დაფიქრდებოდა, მოიწყენდა და სახეზე უკმაყოფილების იერი გადაუფლიდა. 1806 წელს მისი მეუღლე ვენაში ცხოვრობდა, შემდეგ დრეზდენში გადავიდა. მისი საქციელის შესახებ გაუთავებელი ჭორაობა და მითქმა-მოთქმა იყო გაჩაღებული⁶⁸. ეკატერინე პავლეს ასულმა სკავრონსკაიამ ყოველივე იცოდა, მაგრამ არაფერს და არავის ანგარიშს არ უწევდა, ვინაიდან, როგორც აღინიშნა, მას მეუღლე აღარ ახსოვდა და, რაღა თქმა უნდა, დაბრუნებაზე სრულიადაც არ ფიქრობდა. ბაგრატიონიც შეეგუა იმ აზრს, რომ ცოლი ჰყავდა და არც ჰყავდა. ამიტომ იყო, რომ ბაგრატიონმა ერთ-ერთ თანამოსაუბრესთან ოჯახურ მდგომარეობაზე ლაპარაკისას სინანულით თქვა: „მე კი რა დოზანა ვარ? კიდევ მყავს და არც მყავს ცოლი... თავადაც ვერ გამიგია, ცოლი ვენაშია და ავსტრიის მინისტრებს ეკუთრებება, მე კი აქ მკერდით ვდგევარ ბონაპარტესა და მისი ლენჩი სიამარის წინააღმდეგ“⁶⁹. ბაგრატიონი ცდილობდა ყოველთვის სამხედრო საქმეებით ყოფილიყო დაკავებული, რათა პირად ცხოვრებაზე ფიქრის დრო არ ჰქონოდა.

1806 წლის მაისში ეგერთა ლეიბ-გვარდიული ბატალიონი, რომელსაც ქართველი გენერალი მეთაურობდა, ორი ბატალიონისაგან შემდგარ პოლკად გადაკეთდა. თითოეული ბატალიონი ოთხი ასეულისაგან შედგებოდა. ეს პოლკი შევიდა იმპერატორ ალექსანდრე პირველის ძმის — დიდი თავადის კონსტანტინე პავლეს ძის — დივიზიაში. მიუხედავად იმისა, რომ დიდი თავადი კონსტანტინე უბეში იყო, თავის თავს მხედართმთავრად თვლიდა და ამავე დროს დიდი გავლენა ჰქონდა სამეფო კარსა და ყველა მინისტრზე. იგი მამის — პავლე პირველის — მსგავსად დიდად აფასებდა პეტრე ბაგრატიონს, რომელსაც სანიმუშო მეთაურად და გამოჩენილ მხედართმთავრად თვლიდა; მას, როგორც მის დივიზიაში შემავალი პოლკის უფროსს, არ ზღუდავდა, დამოუკიდებელი მოქმედების უფლებას აძლევდა⁷⁰.

ბატალიონის პოლკად გადაკეთებამ ბაგრატიონს დიდი საქმე და საზრუნავი გაუჩინა. პოლკმა შევსება მიიღო ნოვგოროდის, ნარვისა და ფსკოვის გარნიზონებიდან და ქართველ გენერალს ბევრი მუშაობა დასჭირდა, რათა მისი პოლკი კარგად გაწვრთნილ, ორგანიზებულ და ბრძოლისუნარიან შენაერთად ქცეულიყო. პოლკის პირად შემადგენლობასთან მუშაობა ბაგრატიონს სიამოვნებდა, მაგრამ იმდენ დროს ართმევდა, რომ სახლში სულ რამდენიმე საათს იმყოფებოდა. თავის

⁶⁸ В. К. Грибанов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 106—107.

⁶⁹ ს. ვოლუბევი, *ბაგრატიონი. სახელი და დიდება 1812 წლისა, თბილისი, 1948*, გვ. 15.

⁷⁰ В. К. Грибанов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 107.

საყვარელი პოლკის ჯარისკაცებსა და ოფიცრებთან ყოფნა მას ყველაფერს ერჩია, თანაც სამსახურებრივ საქმიანობაში გართულს ოჯახური ტრავმა ავიწყლებოდა⁷¹.

1806 წლის ზაფხული ბაგრატიონმა პავლოვსკში გაატარა, სადაც იმპერატორის საზაფხულო რეზიდენციის კომენდანტი იყო. 1806 წელს პავლოვსკში ბაგრატიონმა თავად ა. კურაკინისაგან მიწის ნაკვეთი იყიდა ხის სახლიანად. ა. კურაკინის ნაკვეთთან ერთად მომიჯნავედ მდებარე თავად მ. გოლიცინის ნაკვეთიც შეიძინა. ორივე ნაკვეთის შესაძენად ფული არ იყო და კვლავ ვალი აიღო⁷². ბაგრატიონი სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების შემდეგ დროს ახლად შეძენილ აგარაკზე ატარებდა.

1806 წლის ივლისისათვის რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა კვლავ გაუარესდა.

აუსტერლიტთან დამარცხების შედეგად ავსტრიას მეტი ბრძოლის უნარი აღარ ჰქონდა და იძულებული გახდა საფრანგეთთან ზავი დაედო. რუსეთის არმიის დამარცხებით შეურაცხყოფილი ალექსანდრე პირველი ნაპოლეონისათვის სამაგიეროს გადასდას ფიქრობდა და მოკავშირეებს ეძებდა, რათა გაერთიანებული ძალებით შეეტია ნაპოლეონის არმიისათვის. ინგლისი მზად იყო რუსეთის მხარე დაეჭირა, მაგრამ მას ჯარის გამოყვანა არ შეეძლო და, როგორც ყოველთვის, მოკავშირეთა დაფინანსებას კისრულობდა მხოლოდ. რუსეთს ესაჭიროებოდა პრუსიის მოკავშირეობა, ვინაიდან მას 150-ათასიანი არმიის გამოყვანა შეეძლო⁷³.

ალექსანდრე პირველმა 1806 წ. მაისში საიდუმლო მრჩეველი პ. უბრი გააგზავნა პარიზში სამშვიდობო ხელშეკრულების დასადებად. იმპერატორს საფრანგეთის კვლავ გაძლიერებისა ეშინოდა და პარალელურად პრუსიასთან აწარმოებდა მოლაპარაკებას, რათა ახალი კავშირი შეექმნა ნაპოლეონის წინააღმდეგ. ამიტომ იყო, რომ პ. უბრის მიერ 1806 წლის 20 ივლისს პარიზში დადებული რუსეთ-საფრანგეთის სამშვიდობო ხელშეკრულება ალექსანდრე პირველმა უარყო, საიდუმლო მრჩეველს უფლება-მოსილების გადაჭარბება დასწამა და პ. უბრისა და გენერალ კლარკის მიერ ხელმოწერილ ხელშეკრულებას რატიფიცირება არ აღიარა. საფრანგეთთან ურთიერთობა თანდათანობით დაძაბული ხდებოდა. აუცილებელი იყო ნაპოლეონთან გაერთიანებული ძალებით ბრძოლა.

⁷¹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 108.

⁷² იქვე, გვ. 108.

⁷³ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43.

1806 წელს შეიქმნა საფრანგეთის საწინააღმდეგო მეოთხე კოალიციური კავშირი, რომელიც მოკავშირეთა დაფინანსებას კისრულობდა. ძირითადი ცოცხალი ძალები რუსეთსა და პრუსიას უნდა გამოეყვანა. ნაპოლეონი აღშფოთებული იყო პრუსიის მიერ რუსეთის მხარდაჭერით. 1806 წლის 8 ოქტომბერს საფრანგეთის 195-ათასიანი არმია საქსონიის ტერიტორიაზე შეიჭრა⁷⁴. პრუსიის არმია 175—180 ათასი მეზრძოლისაგან შედგებოდა, რომლის მთავარსარდლობაც მეფე ფრიდრიხ-ვილჰელმ III-მ იკისრა. პირველი ბრძოლა შლეიტთან მოხდა, სადაც მიურატისა და მარშალ ბერნადოტის ავანგარდმა იოლად იზეიმა პრუსიელებზე გამარჯვება. ბრძოლის ველზე 300 მოკლული და 400 დაჭრილი პრუსიელი დარჩა.

10 ოქტომბერს ფრანგებმა ქ. ზაალფელდთან შეუტყეს მოწინააღმდეგეს, პრუსიელებმა ვერ გაუძლეს იერიშზე გადასულ მარშალ ლანის შენაერთებს და გაქცევა იწყეს. ფრანგებმა ორ დღეში ორი გამარჯვება იზეიმეს. 14 ოქტომბერს ნაპოლეონის საუკეთესო მარშალების: სულტის, ლანის, ოეეროსა და ნეის შენაერთებმა და მიურატის კავალერიამ სასტიკად დაამარცხა პრუსიის არმია იენასთან. ფრანგები დაედევნენ გაქცეულ პრუსიელებს და ქ. ვეიმართან და შიგ ქალაქშიც საბოლოოდ გაანადგურეს მოწინააღმდეგე⁷⁵. 27 ოქტომბერს, ბრძოლის დაწყებიდან 19 დღის შემდეგ, ფრანგები ბერლინში შევიდნენ⁷⁶. 9 ციხე-სიმაგრე და თითქმის 60 ათასი კაცი უბრძოლველად ჩაბარდა ფრანგებს. ამრიგად, ნაპოლეონმა მოკლე დროში გაანადგურა პრუსია⁷⁷.

პრუსიის დამარცხებამ ნათელჰყო, რომ საფრანგეთი რუსეთის წინააღმდეგ ომს დაიწყებდა. ალექსანდრე პირველის მითითებით, სასწრაფო ღონისძიებების გატარება დაიწყო, რათა ნაპოლეონის ჯარების შემოსევას მომზადებული შეხვედროდნენ. გაზეთებში გამოცხადდა იმპერატორის მანიფესტი სახალხო ლაშქრის შექმნის შესახებ, იმ ვარაუდით, რომ 600-ათასიანი ლაშქარი მზადყოფნაში ყოფილიყო⁷⁸ რუსეთის 180-ათასიანი არმია საბრძოლო მდგომარეობაში იყო. დაიწყო იმპერიის საზღვრებს გარეთ გასახლება იმ ფრანგებისა, რომლებიც რუსეთის ქვეშევრდომები არ იყვნენ⁷⁹. ერთი სიტყვით, ყველაფერი კეთდებოდა, რათა ყოველმხრივ მომზადებულნი შეხვედ-

⁷⁴ E. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 167.

⁷⁵ იქვე, გვ. 171.

⁷⁶ E. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 44.

⁷⁷ შ. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 32.

⁷⁸ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

⁷⁹ იქვე.

როდნენ ნაპოლეონის არმიას. 1806 წლის დეკემბერში გენერალ-ლეიტენანტი პეტრე ბაგრატიონი ზამთრის სასახლეში გამოიძახეს. ალექსანდრე პირველი კარგად შეხვდა მას და განუცხადა, რომ რუსეთის მომქმედი არმიის ავანგარდის უფროსად ნიშნავდა. ბაგრატიონმა იმპერატორს ნებართვა სთხოვა, რათა თავისი სურვილით სამსახურში თან წაეყვანა რამდენიმე ოფიცერი. ალექსანდრე პირველმა თანხმობა განუცხადა.

ბაგრატიონს სურდა თავისთან წაეყვანა დენის დავიდოვი და მარია ანტონის ასულ ნარიშკინას ძმა, რომლებმაც მომქმედ არმიაში ბაგრატიონთან სამსახურის სურვილი მარია ნარიშკინას გაუმზილეს და სთხოვეს, რომ შუამდგომლობა გაეწია. ეს მოხდა რამდენიმე თვით ადრე. მ. ნარიშკინამ გადასცა ბაგრატიონს თავისი ძმისა და დ. დავიდოვის სურვილი. ქართველმა გმირმა თხოვნის შესრულება აღუთქვა და მიცემული პირობა კიდევაც შეასრულა.

იმპერატორის რეზიდენციიდან ბაგრატიონი მ. ნარიშკინას ბინაში მივიდა, აუწყა ალექსანდრე პირველთან გამოძახების მიზეზი და დასძინა: „დადგა დრო, შევასრულო ჩემი დაპირება და ჩემთან სამსახურში წავიყვანო დენის დავიდოვი და თქვენი ძმა. შეატყობინეთ, რომ მზად იყვნენ მომქმედ არმიაში წასასვლელად“⁸⁰. დენის დავიდოვმა შეიტყო თუ არა მ. ნარიშკინასაგან ბაგრატიონის გადაწყვეტილება სასწრაფოდ სასახლის სანაპიროზე მდებარე ვაგარინის ბინისაკენ გაეშურა, სადაც ქართველი გენერალი ცხოვრობდა. ბაგრატიონს თავისი ტანსაცმელი და საჭირო ნივთები უკვე ჩაელაგებინა, როცა დენის დავიდოვი მასთან გაჩნდა. სასტუმრო ოთახში იყვნენ გენერლის ადიუტანტები თავადი გოლიცინი, გრაფი გრაბოვსკი და ეგერთა ლეიბგვარდიული პოლკის უფროსი გრაფი სენ-პარი. დენის დავიდოვმა ვერ გაბედა შეეითხვა, ბაგრატიონი კი საქმეებით იყო გართული და არაფერი უთქვამს სტუმრისათვის. დ. დავიდოვმა თავის სათაყვანებელი კერპი ეკიპაჟამდე მიაცილა და დასცილდა. რამდენიმე დღის შემდეგ დენის დავიდოვმა ოფიციალური შეტყობინება მიიღო, რომ იგი მოქმედ არმიაში ბაგრატიონის ადიუტანტად იყო დანიშნული. ქართველი გენერალი კი უკვე შორს იყო პეტერბურგიდან და ჩქარი ტემპით უახლოვდებოდა საომარი მოქმედების ადგილს. ნაპოლეონი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა მომზადებული შეხვედროდა რუსეთთან ომს. 1806 წლის ნოემბერში ფრანგები პოლონეთში შევიდნენ. ნაპოლეონის 150-ათასიანი არმია რუსეთის საზღვრებისაკენ დაიძრა. მოწინააღმდეგესთან შესახვედრად ბენიგსენის 90-ათასიანი არმია გაემართა⁸¹.

⁸⁰ Д. Давыдов, Сочинения, Москва, 1985, с. 151—152.

⁸¹ Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 181.

ბენიგსენის კორპუსთან იყო პრუსიის გადარჩენილი ლესტოკის კორპუსი. ნაპოლეონის წინააღმდეგ მიემართებოდა ბუქსგევდენის 40-ათასიანი კორპუსი. ომი იწყებოდა, რუსეთის არმიის მთავარსარდლად კი ჯერ არავინ იყო დანიშნული. ერთმანეთის მოქიშპე გენერლებს ბენიგსენსა და ბუქსგევდენს შორის⁸² ფუნქციები არ იყო ზუსტად გამოკვეთილი. მრავალმხრივი მითქმა-მოთქმისა და ხანგრძლივი ყოყმანის შემდეგ ალექსანდრე პირველმა 69 წლის ფელდმარშალი მ. კამენსკი გამოიძახა და მთავარსარდლობა უბოძა. 22 ნოემბერს ახლად დანიშნული მთავარსარდალი პეტერბურგიდან გავიდა და დეკემბრის დასაწყისში ქ. პულუტსკის ახლოს რუსეთის არმიის მთავარ შტაბბინაში მივიდა. 69 წლის მ. კამენსკი ძალიან გაწვალდა გზაში. მას ხასიათი წაუხდა. იგი ერთი კვირის მანძილზე ასრულებდა თავის მოვალეობას. არმიაში არეულ-დარეულობა რომ დაინახა, მან მთავარსარდლობაზე უარის თქმა გადაწყვიტა და იმპერატორს მისწერა: „მე თითქმის დაგკარგე მხედველობა, რუკაზე არც ერთი ქალაქის მოძებნა არ შემძლია“⁸³.

იგი დაგვიანებით მიხვდა, რომ ყოვლისშემძლე ნაპოლეონის წინააღმდეგ მებრძოლი არმიის მთავარსარდლობას ვერ შეძლებდა და იმპერატორს თხოვნას თხოვნაზე უგზავნიდა განთავისუფლების შესახებ. ბრძოლის ველზე მთლად შეშინდა. პულუტსკიდან იმპერატორს კვლავ წერილი გამოუგზავნა თხოვნით: „არმიისათვის მე მოხუცე ვარ, ვერაფერს ვერ ვხედავ, ცხენით სიარული თითქმის არ შემძლია...“⁸⁴. მოხუცმა მთავარსარდალმა ერთი კვირის განმავლობაში უფრო აურ-დაურია ისედაც არმიის მოუწესრიგებელი საქმეები.

ბოლოს, კამენსკიმ ჯარის საზღვრებისაკენ უკან დახევა ბრძანა, იქაურობა მიატოვა და გროდნოში წავიდა. არმია უმთავარსარდლოდ დარჩა. გენ. ბუქსგევდენი ჩინით ბენიგსენზე მაღლა იდგა. ამ უკანასკნელს არ უნდოდა ბუქსგევდენის მორჩილება და გადაწყვიტა არ შეერთებოდა მის კორპუსს. პულუტსკთან ბრძოლაში რუსეთის ჯარმა გენ. ბენიგსენის ხელმძღვანელობით ერთხელ კიდევ დაანახა მოწინააღმდეგეს რუსი ჯარისკაცის შედგარი, უძლეველი ძალა და გამირობა, თუმცა მოწინააღმდეგეთა შორის არ იყო არც გამარჯვებული და არც დამარცხებული.

მიუხედავად ამისა, ორივე მხარე თავიანთ იმპერატორებს გამარჯვებას ულოცავდა⁸⁵. მარშალმა ლანმა ნაპოლეონს გამარჯვება მიულო-

⁸² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 116.

⁸³ იქვე.

⁸⁴ იქვე, გვ. 117.

Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 181.

ცა, ბენიგსენმა კი იმპერატორს აცნობა, რომ მან ბრძოლა მოიგო და თვით ნაპოლეონი დაამარცხა (ეს მაშინ, როცა ნაპოლეონი საერთოდ არ ყოფილა იმ მიდამოებში). ფრანგები არ დამარცხებულან, მაგრამ გამარჯვებაც ვერ იზეიმეს. პულუტსკთან ბრძოლაში ნაპოლეონი დარწმუნდა, რომ რუსებთან ბრძოლა იოლი არ იყო. ბენიგსენის ცნობას პეტერბურგში დიდი ზეიმით შეხვდნენ⁸⁶. ალექსანდრე პირველს გადაწყვეტილი ჰქონდა გენ. ბუკსგევდენის მთავარსარდლად დანიშვნა, მაგრამ ბენიგსენის პულუტსკთან „გამარჯვების“ ცნობამ საკითხი უკანასკნელის სასარგებლოდ წარმართა, თუმცა იმპერატორს ბენიგსენი არ უყვარდა, მაინც გადაწყვიტა იგი დაენიშნა რუსეთის არმიის მთავარსარდლად. ბაგრატიონი უნიჭო და ინტრიგის მოყვარულ გენერალ ბენიგსენის სარდლობის ქვეშ აღმოჩნდა.

1807 წლის იანვარში დენის დავიდოვი ბაგრატიონის ავანგარდში გამოცხადდა. იგი ბაგრატიონს დიდი ხანია კულტად მიიჩნევდა და განცვიფრებული იყო მისი სიმამაცითა და სამხედრო ნიჭით. დ. დავიდოვი ბაგრატიონთან 5 წელი იმსახურა. მომავალი გმირი-პარტიზანი დ. დავიდოვი ყოველდღიურ ჩანაწერებში აღნიშნავდა: „მე საომარი მოქმედების დროს ბაგრატიონი არ მინახავს სხვაგვარად, დღისით და ღამით ჩაცმული იყო. მისი ძილი ძალიან ხანმოკლე იყო. სულ სამი, ბევრი — ოთხი საათი დღე-ღამეში, მაშინაც არ აცლიდნენ მოსვენებას, ვინაიდან ყოველი მოსული აღვიძებდა, თუ კი მოტანილი ამბავი მის გაღვიძებად ღირდა“⁸⁷. იმ დროს მისი სამოსი იყო: მუნღირი, მეორე კლასის გიორგის ვარსკვლავით, მხრებზე—ნაბადი და გვერდზე—დაშნა, რომელსაც ის ატარებდა იტალიაში სუვოროვთან, თავზე—ნაცრისფერი კრაველის ბუხრის ქუდი, ხელში კი მათრახი⁸⁸. დენის დავიდოვი აღტაცებული იყო ბაგრატიონის სამხედრო ნიჭით, საარიერგარდო ბრძოლების საზრიანი და გაბედული წინამძღოლობით. ბაგრატიონის მხედართმთავრული თვისებებიდან დენის დავიდოვი აღნიშნავდა — სიმშვიდეს, თვალზომას, სასწაულებრივ გამჭირახობასა და მოხერხებას, რომლებითაც იგი ესოდენ გულუხვად იყო ბუნებისაგან დაჯილდოებული⁸⁹. ბაგრატიონმა ყველა ჩამოთვლილი თვისება კვლავ გამოამჟღავნა 1807 წლის ბრძოლებში. იგი 1807 წლის ყველა ბრძოლის მთავარი მოქმედი პირი იყო⁹⁰.

მიუხედავად იმისა, რომ ბენიგსენმა იმპერატორს ფრანგებზე გა-

⁸⁶ В. К. Грнбаиов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 115.

⁸⁷ Д. Давидов, Военные записки, М., 1940, с. 74—75.

⁸⁸ შ. მეგრელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 28.

⁸⁹ В. К. Грнбаиов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 119.

⁹⁰ Русский биографический словарь, т. II, с. 395—396.

მარჯვება მიულოცა, მისი ხელმძღვანელობით რუსეთის არმია უკან იხევდა. საფრანგეთის ჯარი კვალდაკვალ მისდევდა უკანდახეულ არმიას. ამჯერად თვით ნაპოლეონი ჩაერია საომარ მოქმედებაში.

ნაპოლეონმა რუსეთის არმიის ალყაში მოქცევა და შემდეგ განადგურება გადაწყვიტა. ამ გადაწყვეტილების შესასრულებლად ტორნისაკენ მიმავალ გზაზე მყოფი ბერნადოტი თავისი ჯარით გოლდენ-ბურგისაკენ უნდა წასულიყო და მარცხენა ფრთიდან რუსეთის არმიისათვის უკანდასახევი გზა მოეჭრა. უნიჭო ბენიგსენმაც, მისდა უნებურად, ფრანგების სასარგებლოდ, არმიას ტორნისაკენ მისცა გეზი, ნაპოლეონის ძირითად ძალებს ზურგში იტოვებდა. რუსეთის არმიის ტორნისაკენ სვლა ნაპოლეონის გეგმისათვის სასარგებლო ოპერაცია იყო. ბენიგსენის მეთაურობით არმია თვითონ ეჭვგარეშად ფრანგთა გარემოცვაში.

ბაგრატიონი 14 იანვარს გამოცხადდა მოქმედ არმიაში და ავიანგარდი ჩაიბარა. მასზე დიდ იმედებს ამყარებდნენ ჯანსაღად მოაზროვნე მეთაურები. არმიაში ყველა გახარებული და გამხნევებული იყო სახელგანთქმული გენერლის ავიანგარდის მეთაურად დანიშვნით. კატასტროფისაკენ მიმავალი არმიის ხსნა მხოლოდ ბაგრატიონს შეეძლო. იგი დღედაღამ მიმავალი სისხლისმღვრელი ბრძოლის მოსაშზადებელი საქმეებით იყო დაკავებული. მ. ბოგდანოვიჩი სრულიად სამართლიანად წერდა: „ჩვენი არმიის საბედნიეროდ მისი უშიშროების დასაცავად ჩამოვიდა ბაგრატიონი. მას დაევალა ავიანგარდის ხელმძღვანელობა, რადგან არავის არ შეეძლო ამ დავალების უკეთესად შესრულება. რამდენიმე დღე-ღამის განმავლობაში ხანმოკლე ძილს, მცირე შესვენების დროს, გამუდმებით აწყვეტინებდნენ მოძრავი პიკეტები, მოხსენებებითა და ბრძანებებისათვის მოსული ოფიცრები. ყველა მათგანს უნდა გაეღვიძებინა ის და ბაგრატიონი, ჩაცმული დღეც და ღამეც, ყოველთვის მზად იყო მკერდით გადადგომოდა მოწინააღმდეგეს. მისი რაზმების მეთაურები იყვნენ გრაფი მარკოვი და შემდგომ სახელგანთქმული გენერლები ბარკლაი დეტოლი და ბაგოუტი“⁹¹.

1807 წლის 19 იანვარს ბაგრატიონის ავიანგარდში შემავალი ელიზავეტას პოლკის ჯარისკაცებმა ფრანგი ოფიცრები შეიპყრეს. ოფიცრს აღმოაჩნდა საიდუმლო პაკეტი, რომელსაც საფრანგეთის არმიის გენერალური შტაბის უფროსი მარშალი ბერტიე უგზავნიდა კორპუსის უფროსს, მარშალ ბერნადოტს. ტყვე ოფიცერი პაკეტის გადაგდებას ცდილობდა, მაგრამ ჯარისკაცებმა ჩამოართვეს იგი და ბაგრატი-

⁹¹ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 198—199.

ონს გადასცეს. პაქეტში აღმოჩნდა ნაპოლეონის ზემოაღნიშნული გეგ-
მა, რომელიც რუსეთის არმიის ალყაში მოქცევას ითვალისწინებდა.
გეგმასთან ერთად პაქეტში წერილი იყო, სადაც ბერტიე ბერნადო-
ტესაგან გეგმის შესაბამის მოქმედებას მოითხოვდა. ბაგრატიონმა გეგ-
მა გაიკნო და სასწრაფოდ ბენიგსენს გაუგზავნა, თვითონ კი პირადი
თაოსნობით ავანგარდით სასწრაფოდ უკანდახევა იწყო, რათა რუსე-
თის არმიის მთავარ ძალებს შეერთებოდა⁹². ბერნადოტის თავზის-
ასაბნევად, ბაგრატიონის ბრძანებით, რამდენიმე ადგილას კოცონი და-
ანთეს. პოლკოვნიკ იურკოვსკის კი უბრძანა მეორე დღეს დილით ბერ-
ნადოტის მეწინავე რაზმისათვის შეეტია და შემდეგ ავანგარდს დას-
წეოდა. ბაგრატიონის მოქმედებით დაბნეული ბერნადოტი საწინააღ-
მდეგო მიმართულებით წავიდა. ბაგრატიონის გამჭრიახობამ და სამ-
ხედრო ნიჭმა რუსეთის არმია კატასტროფას გადაარჩინა.

ბაგრატიონის ხელმძღვანელობით წარმოებული საარიერგარდო
ბრძოლების შედეგად რუსეთის არმიამ სწრაფად დაიხია უკან. ნაპო-
ლეონის გეგმა ჩაიშალა. არმიამ სამშვიდობოზე გასვლა მოასწრო⁹³.

ბაგრატიონმა საარიერგარდო ბრძოლის არაჩვეულებრივი ნიჭი,
შორსმჭვრეტელობა და გმირობა გამოიჩინა. არიერგარდისადმი მისი
ხელმძღვანელობით აღფრთოვანებული დენის დავიდოვი წერდა: „თა-
ვადმა ბაგრატიონმა შეითვისა არიერგარდის ის წესი, რომელიც 14
წლის შემდეგ ჩამოაყალიბა სამხედრო საქმის უდიდესმა მკოდნემ
წმინდა ელენეს კუნძულზე (ნაპოლეონმა). ავანგარდი განუწყვეტლივ
უნდა უტევდეს, არიერგარდი უნდა მოძრაობდეს. არიერგარდი მისი
მეთაურობით არასოდეს არ ჩერდებოდა ერთ ადგილზე და ამასთანა-
ვე არასოდეს არ მისდევდა არმიას შეუჩერებლივ. მისი მოქმედების
არსი გამოიხატებოდა ერთ მთლიან უკან დახევით გადანაცვლებაში —
ერთი თავდაცვითი პოზიციიდან მეორეზე, ისე, რომ არ ებმებოდა სა-
ერთო ბრძოლაში, მაგრამ, ამასთან ერთად, ხშირი კონტრშეტევები
ინარჩუნებდა მრისხანე და მძლავრი ძალის ელფერს, კონტრშეტევე-
ბით, რომელთაც ის არტილერიის ძლიერი და თითქმის მთლიანი მოქ-
მედებით ამაგრებდა“⁹⁴.

ბაგრატიონი ყოველთვის დიდი გამჭრიახობითა და წინდახედუ-
ლებით წარმართავდა ავანგარდისა და არიერგარდის ბრძოლებს. იგი
ყოველთვის გამარჯვებული ტოვებდა ბრძოლის ველს და გაჭირვებისა
და დამარცხებისაგან იხსნიდა მთელ არმიას. ასე მოხდა 1807 წლის

⁹² В. К. Грибанов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 120.

⁹³ Б. Баязитов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 45.

⁹⁴ Д. Давыдов, *Военные записки*, М., 1940, с. 79.

იანერის ბოლო დღეებშიც. ბენიგსენი არმიით უკან იხევდა. საარიერ-გარდო ბრძოლას ბაგრატიონი ხელმძღვანელობდა. 25 იანვარს ბაგრატიონის არიერგარდს დიდი ბრძოლების გადატანა მოუხდა ქ. გოფთან. მეორე დღეს არმია ქ. პრეისიშ-ეილაუსაკენ წავიდა, სადაც ბენიგსენი ფრანგებთან გენერალური ბრძოლის გამართვას აპირებდა. ფრანგების არმია გოფიდან უკან დაედევნა რუსებს. ბაგრატიონს არიერგარდით უნდა შეეჩერებინა ნაპოლეონის არმია, მანამ ბენიგსენი დანიშნულ ადგილს მიაღწევდა და საბრძოლო პოზიციებს დაიკავებდა. ბაგრატიონის არიერგარდს მძიმე და თითქმის მიუღწეველი ამოცანა ეკისრა. მის სამად გაყოფილ არიერგარდს უნდა დაეცვა ბენიგსენის არმია, რომელიც სამ კოლონად იხევდა უკან.

ბაგრატიონმა კარგად იცოდა როგორი გამოუვალი მდგომარეობის წინაშე იდგა არიერგარდი, მაგრამ ოდნავადაც არ შეშინებულა და არც ნერვიულობდა, ყოველ შემთხვევაში, ნერვიულობა არ ეტყობოდა, როგორც შემდეგ სახელგანთქმული დენის დავიდოვი აღნიშნავდა: „ბაგრატიონი დინჯად კარნახობდა ბრძანებას არიერგარდისადმი, — ჩვენ ყველანი იატაკზე ვიწეკით და, თუმცა არც ერთ ჩვენგანს ოთხი დღე-ღამის განმავლობაში თვალი არ მოუხუტავს, მე ვერც ერთ მძინარეს ვერ ვხედავდი. ჩვენი უძილობისა და შეშფოთების მიზეზი ის იყო, რომ ვიცოდით მოწინააღმდეგის მთელი არმია უკვე მოადგა გოფის სიმაღლეებს. მისი მთავარი მასა რამდენიმე საეცნით იყო დაშორებული ჩვენი სუსტი, თავის ანაბარა მიტოვებული არიერგარდის მოწინავე ხაზიდან, ამასთან ერთად მოწინააღმდეგეს... ადვილად შეეძლო მიესწრო ჩვენთვის პრეისიშ-ეილაუში, ან მოეჭრა იქით მიმავალი გზა. ღამით რამდენიმე გენერალმა, მათ შორის გრაფმა ოსტერმანმა და თავადმა გოლიცინმა, შეიარეს ბაგრატიონთან და თანავრძნობას უცხადებდნენ მისი ხვედრის გამო. მაგრამ თავადი (ბაგრატიონი) არათუ უხერხულად გრძნობდა თავს, არამედ ჩვეულებრივზე მეტად ხუმრობდა, რასაც ყოველთვის უდიდესი განსაცდელის წუთებში აკეთებდა“⁹⁵.

ბაგრატიონმა გაითვალისწინა თუ რომელი მხრიდან გადმოვიდოდნენ ფრანგები შეტევაზე და, შესაბამისად, მარკოვი და ბაგოვუტი თავიანთი შენაერთებით პრეისიშ-ეილაუს ახლოს განალაგა, მარკლავი დეტოლი კი მის განკარგულებაში მყოფი ძალებით ქალაქში გამაგრდა. არიერგარდმა დროულად მოასწრო საბრძოლო პოზიციების დაკავება და მზად იყო წინ აღსდგომოდა ფრანგთა შემოტევას. ფრანგების ავანგარდს ცნობილი მიურატი ხელმძღვანელობდა, რომელიც პირველი

⁹⁵ Д. Давыдов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 91.

გადმოვიდა შეტევაზე. არიერგარდის კონტრშეტევამ მიურატის ძალები უკუაგდო. ფრანგთა უკუგდებულ ავანგარდს ოქეროსა და სულტას კორპუსებმა მოუსწრეს. ბაგრატიონის არიერგარდი თავდაულწვევლად საფრთხის წინაშე იდგა. ფრანგთა ავანგარდი მიურატის წინამძღოლობით კვლავ პირდაპირ უტევედა რუსებს, ოქეროსა და სულტას კორპუსებს კი, წინასწარი გეგმით, გვერდებიდან უნდა შემოეველოთ ავანგარდისათვის და ალყაში მოექციათ იგი... ბაგრატიონმა წინ გაიხედა და დაინახა, რომ ფრანგების უზარმაზარი კოლონა მწყობრად, თოფ-მომარჯვებული, უხმოდ მოდიოდა რუსებისაკენ. მან უბრძანა ორ პოლკს, ასევე წყნარი მწყობრითა და ხიშტით შეხვედროდნენ მას. შემძარწუნებელი სანახაობა იყო: მებრძოლთა ორი მასა, შეშლილი და გაბოროტებული სახეებით, დაჰიმული კუნთებით, მწყობრი ნაბაჯით, ჩუმად უახლოვდებოდა ერთმანეთს. წუთები საათებად გრძელდებოდა. რამდენიმე მეტრი და... შეიძრა, აბობოქრდა ორივე მასა, მამაცთა კოლონები აირივნენ ერთმანეთში, ატყდა ყიჟინა და ჩახახუხი. ფრანგებმა ამ კონტრიერიშსაც ვერ გაუძლეს⁹⁶.

ფრანგებმა არამცთუ ვერ გასტეხეს ბაგრატიონის არიერგარდის ძლიერება, არამედ კონტრიერიშსაც ვერ გაუძლეს და შესაძლებელი იყო რუსთა დროებით შეტევაზე გადასვლა. ბრძოლის ველზე ნაპოლეონი გამოჩნდა, რომელმაც ბრძანა ბაგრატიონის წინააღმდეგ მთელი ძალებით კვლავ იერიშზე გადასვლა⁹⁷. ბაგრატიონმა იცოდა, რომ რუსეთის არმიას საკმაო მანძილი ექნებოდა გავლილი და აუცილებელი აღარ იყო კვლავ უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმა. მან უკანდახევა იწყო. ნაპოლეონმა რუსთა არიერგარდის განადგურება დაისახა მიზნად, მაგრამ, ქართველი გენერლის მითითებით, ბარკლავი დე-ტოლის შენაერთის გმირული ბრძოლის შედეგად, არიერგარდმა განაგრძო უკანდახევა და ქალაქიდან ყოველგვარი პანიკისა და არევ-დარევის გარეშე გავიდა. პრეისიშ-ვილაუ ფრანგებმა დაიკავეს. ნაპოლეონმა მცირეოდენ გამარჯვებას მიაღწია პრეისიშ-ვილაუს აღებით, მაგრამ იგი ხანმოკლე აღმოჩნდა. ქალაქიდან გასვლისთანავე, რუსეთის არმიის მთავარსარდალმა ბენიგსენმა ბაგრატიონს მეოთხე დივიზია ჩააბარა და დატოვებული ქალაქის დაბრუნება დაავალა.

ბაგრატიონმა დივიზია სამ კოლონად დაჰყო და ხმალამოღებული წინ გაუძღვა ქალაქისაკენ. ქალაქს რომ მიუახლოვდნენ, ბაგრატიონი მოუბრუნდა მებრძოლებს: „აბა, ღვთით, ბიჭებო, ურა!“ სანელ-მოხვეჭილი საყვარელი მხედართმთავრის მიმართვით გამხნეებული

⁹⁶ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 48.

⁹⁷ იქვე.

ჯარისკაცები გამაყრუებელი ერთიანი შეძახილით, ხიშტებმომარჯვე-
ბულნი სწრაფად შეიჭრნენ ქალაქში. სულ ცოტა დრო და ქალაქი
ბაგრატიონის დივიზიამ დაიკავა. ქალაქიდან ფრანგთა განდევნით უკ-
მაყოფილო ნაპოლეონმა 26 იანვარს დილით რუსეთის 70-ათასიანი
არმიის წინააღმდეგ შეტევა დაიწყო.

მოწინააღმდეგის სიძულვილით გაყვნილი რუსი მებრძოლები
და მათი საყვარელი გენერალ-ლეიტენანტი ბაგრატიონი ფრანგების
წინააღმდეგ კონტრშეტევას მოითხოვდნენ. რუსთა პოზიციები შედა-
რებით უკეთესი იყო, მაგრამ მთავარსარდალმა ბენიგსენმა ვერ გაბე-
და კონტრშეტევა და კენიგსბერგისაკენ უკანდახევა გადაწყვიტა⁹⁸.
უკანდახევისას კვლავ ბაგრატიონის არიერგარდი ებრძოდა მტერს⁹⁹.
27 იანვრისათვის ორივე მოწინააღმდეგე გადამწყვეტი ბრძოლისათ-
ვის ემზადებოდა. ბრძოლის ველთან ახლოს დაბანაკებული იყო რუ-
სეთის არმიის 132 ბატალიონი და 145 ესკადრონი, რომელთა საერ-
თო რაოდენობა 58 ათას კაცს შეადგენდა. მათ შეიარაღებაში შედი-
ოდა 250 ზარბაზანი¹⁰⁰.

ფრანგებს პრეისიშ-ეილაუს დაკავების შემდეგ უკეთესი საბრძო-
ლო პოზიციები ეკავათ და იოლად შეეძლოთ რუსეთის არმიის განლა-
გებისა და გადაადგილებისათვის თვალყურის დევნება. ფრანგების
არმია 80 ათასამდე მებრძოლს ითვლიდა. ბრძოლა დილიდანვე დაიწ-
ყო და 15 საათს გასტანა. სისხლისმღვრელ შეტაკებაში ორივე მხარე
თავდადებულად იბრძოდა. ნაპოლეონის ჭარბმა ძალებმა უპირატესო-
ბას ვერ მიაღწიეს. ფრანგებმა დიდი ზარალი ნახეს და თანაც არმია
გადაიქანცა გაუთავებელი ბრძოლისაგან. ამას დაერთო სურსათის-
უქონლობით გამოწვეული შიმშილი. ნაპოლეონის არმიას წინააღმ-
დეგობის გაწევა უჭირდა. პრეისიშ-ეილაუს ბრძოლების აქტიური მო-
ნაწილე დენის დავიდოვის სიტყვით „საფრანგეთის არმია ანძემომ-
ტვრეული და დაფლეთილაფრიანი დახვრეტილი სამხედრო გემივით
ჯერ კიდევ მრისხანედ ლივლივებდა, თუმცა უნარი აღარ შესწევდა
უკვე, რათა ერთი ნაბიჯი გადაედგა წინ არამცთუ საბრძოლველად,
არამედ დასადევნებლადაც კი“¹⁰¹. ერთი სიტყვით, რუსეთის არმიის
გამარჯვება ახლოს იყო, მაგრამ მთავარსარდლის შეცდომამ იგი მალე
დამარცხებით შეცვალა. ბენიგსენს რომ გაერთიანებული ძალებით

⁹⁸ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

⁹⁹ იქვე.

¹⁰⁰ М. Богданович, История царствования Императора Александръ
первого и Россия в его время, т. II, СПб., 1869, с. 205.

¹⁰¹ Д. Давыдов, Военные записки, М., 1940, с. 105.

6. მიხეილ გონიკიშვილი

არმია შეტევაზე გადაეყვანა, ფრანგები დამარცხდებოდნენ¹⁰². ასეთ ვითარებაში მთავარსარდალმა კენიგსბერგისაქენ დახევა გადაწყვიტა. პრესიშ-ვილაუსთან 15-საათიან ბრძოლაში რუსეთის არმიამ დაჰკარგა 8 ათასი მოკლულთა და 18 ათასი დაჭრილთა სახით. მოკლულ იქნა და ჭრილობისაგან გარდაიცვალა 9 გენერალი¹⁰³. ნაპოლეონის სიტყვით, ფრანგებმა 18 ათასი კაცი დაჰკარგეს, სინამდვილეში კი მოკლულთა და დაჭრილთა რაოდენობა 25 ათასს აღწევდა¹⁰⁴. ბრძოლაში დაიღუპა შვიდი ფრანგი გენერალი. ბენიგსენის 58-ათასიანი არმიიდან მხოლოდ 30 ათასი დარჩა მწყობრში, გარდა ამისა მათ გვერდით იყვნენ პრუსიელთა 20 ათასი მეზობოლი და 6 ათასი კაზაკი¹⁰⁵.

სალამოს 10 საათზე ბენიგსენმა დივიზიის მეთაურებს მოუხმო და გამოუცხადა კენიგსბერგისაქენ დახევა. არიერგარდის უფროსად ბაგრატიონი დაინიშნა, რომელიც არმიას გაჰყვებოდა უკანდახევისას და თან ბრძოლით უზრუნველჰყოფდა არმიის დაცვას მტრის თავდასხმისაგან¹⁰⁶. ბენიგსენის ბრძანებით არმიამ უკანდახევა დაიწყო. ნაპოლეონი ადგილიდან არ იძვროდა. ბრძოლის ველზე ერთი კვირა დარჩა, რათა დამარცხებულად არავის ჩაეთვალა მისი არმია. ერთი კვირის შემდეგ ნაპოლეონმა პრესიშ-ვილაუ დატოვა. იქ წარმოებულმა ბრძოლებმა მას ხასიათი გაუფუჭა და დიდხანს აღარ უფიქრია მოწინააღმდეგესთან ანგარიშის გასწორებაზე. პარიზში უკმაყოფილონი იყვნენ ნაპოლეონის არმიის უშედეგო ბრძოლით. ბენიგსენი რამდენიმე დღეს დარჩა არმიით კენიგსბერგთან და 13 თებერვალს ლანსბერგში გადავიდა. მტრისაგან უკვე მოცილებით მდგარი მხედართმთავარა ბრძოლის ველიდან კენიგსბერგისაქენ დახევის შესახებ ამბობდა: «დაე, ყველა გამოცდილმა მხედართმთავარმა აღიაროს, რომ ჩემთვის უკეთესი იყო კენიგსბერგისაქენ წასვლა, რათა დაჭრილები შემეფარებინა, შემეკეთებინა არტილერია, შემევისო ჭურვების მარაგი და იქაური პოზიციები გამემავრებინა, ნაპოლეონი კი დამეტოვებინა უკაცრიელ ადგილას — პრესიშ-ვილაუსთან, სადაც მას არ ჰქონდა არც სურსათი, არც დაჭრილთა თავშესაფარი და არც არტილერიის შეკეთების საშუალება»¹⁰⁷.

ბენიგსენი მალე მიხვდა თავის შეცდომას, ღონემიხდილ ნაპოლე-

¹⁰² Русский биографический словарь, т. II, с. 707.

¹⁰³ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 219.

¹⁰⁴ იქვე, გვ. 220.

¹⁰⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 120.

¹⁰⁶ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹⁰⁷ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 221.

ონის არმიას არ უნდა გაქცეოდა და ამიტომ დაიწყო თავისი მოქმედების გამართლება. მოგვიანებით, 1813 წელს ბენიგსენის ხსენებულ უკანდახევის შესახებ ბერნადოტს რუს ოფიცრებთან უთქვამს: „ნაპოლეონისათვის არასდროს ისე არ გაუღიმიო ბედს, როგორც ეილუსთან. ბენიგსენს რომ სალამოს დაერთყა, ის ხელში ჩაიგდებდა სულ ცოტა 150 ზარბაზანს, რომელთა ცხენები დახოცილი იყო“¹⁰⁸. თვითონ ნაპოლეონმა კი 1809 წელს, ასპერნთან ბრძოლის შემდეგ, როტმისტრ ჩერნიშოვს უთხრა: „ეილუსთან მე გამარჯვებული ვიყავი მხოლოდ იმიტომ, რომ თქვენ გასურდათ უკანდახევა“¹⁰⁹. აპრილის დასაწყისში ალექსანდრე პირველი არმიის სანახავად წავიდა და 5 აპრილს ბარტენშტეინში ჩავიდა, სადაც არმიის მთავარი ბინა მოინახულა. იმპერატორი ბენიგსენს დიდი კმაყოფილებით შეხვდა და დამოუკიდებელი მოქმედების უფლება მისცა.

მალე ალექსანდრე პირველმა ბენიგსენი წმინდა ანდრეი პირველწოდებულის ორდენით დააჯილდოვა და 12000 მან. პენსია დაუნიშნა¹¹⁰. მიუხედავად იმპერატორის ესოდენ დიდი კმაყოფილებისა, პრეისიში-ეილუს ბრძოლების შემდეგ არმიის უკანდახევით პეტერბურგში ყველანი უკმაყოფილონი იყვნენ.

ბენიგსენმა იცოდა, რომ პეტერბურგში ყველა გავლენიანი პირი დიდ პატივს სცემდა ბაგრატიონს, რომლის აზრსა და სიტყვას დიდი გავლენა ჰქონდა მოწინავე საზოგადოებაზე და 1807 წლის თებერვალში იგი პეტერბურგში გააგზავნა. ბენიგსენის აზრით, დედაქალაქში ქართველ გენერალს თავისი ავტორიტეტული აზრითა და სიტყვით არმიის უკანდახევა უნდა გამართლებინა და თანაც იმპერატორისათვის არმიის გასაძლიერებლად ახალი ძალები უნდა ეთხოვა¹¹¹. პეტერბურგში ბაგრატიონი კვლავ სასახლის სანაპიროზე, გაგარინის სახლში დაბინავდა. აქ ორ კვირას დარჩა მხოლოდ. ამ ხნის განმავლობაში იგი ისე იყო საქმეებით დატვირთული, რომ თავისუფალი დრო არ ჰქონდა. ბაგრატიონის პეტერბურგში დაბრუნება ყველამ შეიტყო, ყველას სურვილი ჰქონდა მასთან შეხვედრისა და სინამდვილის გაგების.

მალე ზამთრის სასახლეში მიიწვიეს, სადაც, ბენიგსენის დავალებით, პრეისიში-ეილუს ბრძოლების შესახებ უნდა მოეხსენებინა¹¹². სალამობით ხელმწიფის სასახლეში პატიყებდნენ ვახშამზე. ხშირად კი, როცა ოდნავ მოიცილიდა, დიდებულები ეპატიყებოდნენ, რათა პა-

¹⁰⁸ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 221.

¹⁰⁹ იქვე.

¹¹⁰ Русский биографический словарь, т. II, с. 707.

¹¹¹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 123.

¹¹² იქვე.

ტივი ეცათ სახელგანთქმული მხედართმთავრისათვის და თანაც ზუსტად შეეტყვოთ საომარი მოქმედების შესახებ. ორი კვირის მანძილზე, ბაგრატიონმა თავის ეგერთა პოლკსაც მიხედა. პოლკი საომარი მოქმედებისათვის ემზადებოდა, ბაგრატიონმა მისი ბრძოლისუნარიანობა და მომზადება შეამოწმა. თებერვლის შუა რიცხვებში პოლკი პეტერბურგიდან საომარი მოქმედების ადგილისაკენ დაიძრა. თებერვლის ბოლოს ბაგრატიონმა დატოვა დედაქალაქი და მოქმედ არმიასი დაბრუნდა.

ნაპოლეონი კვლავ საბრძოლველად ამზადებდა არმიას. მისი აზრით, საჭირო იყო ზამთარი მებრძოლებთან გაეტარებინა, პირადად ყოფილიყო საქმის კურსში და შთაენერგა მათთვის, რომ აუცილებელი იყო რუსებზე გამარჯვება. მდიდრულ ცხოვრებას შეჩვეულს, აქ ცუდ პირობებში მოუხდა ყოფნა. ნაპოლეონი წერდა: „15 დღის განმავლობაში არც ერთხელ არ გამიხდია ჩექმა... ჩვენ — თოვლსა და ტალახს შორის ვართ უღვინოდ, უარყოფ, უბუროდ, კარტოფილსა და ხორცს ვჭამთ...“¹¹³. რუსეთის არმია გადამწყვეტი ბრძოლისათვის ემზადებოდა. საკმაო შესვენების შემდეგ, 1807 წლის მაისის მეორე ნახევარში, რუსეთის ჯარმა ფრანგთა წინააღმდეგ იერიში დაიწყო.

24—25 მაისს ბაგრატიონის ავანგარდი საკმაო წარმატებით გააფრთხულ ბრძოლას აწარმოებდა. 27 მაისს ფრანგებმა 125-ათასიანი კორპუსით ძლიერი შეტევა დაიწყეს. რუსეთის არმიამ უკანდახევა იწყო.

ბაგრატიონი არიერგარდს ჩაუდგა სათავეში და არმიის ფრიდლანდისაკენ დახევას უზრუნველყოფდა. მან საუკეთესოდ გაართვა თავი დაკისრებულ მოვალეობას, არმიის უკანდახევა უზრუნველყო. მაგრამ ბენიგსენის არასწორმა მოქმედებამ საქმე დაღუპვისაკენ წაიყვანა. 2 ივნისს გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ფრიდლანდთან, სადაც უკანდახეული ბენიგსენის არმია იღვა. ბრძოლის დაწყებისას რუსეთის ჯარს უკეთესი პოზიცია ეკავა და რიცხობრივადაც მეტი იყო¹¹⁴. 25-ათასიანი არმიის წინააღმდეგ 12 ათასი ფრანგი იბრძოლა¹¹⁵. ბენიგსენმა ვერ გაართვა თავი თავის მოვალეობას, ვერ ისარგებლა ზემოაღნიშნული უპირატესობით და 5 საათისათვის ფრანგებს დამხმარე ძალებმა მოუსწორეს, მათი რიცხვი უკვე 80 ათასამდე გაიზარდა¹¹⁶. რუსმა ჯარისკაცებმა ერთხელ კიდევ ცხადყვეს თავიანთი გმირობა,

¹¹³ E. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 183.

¹¹⁴ E. Баяшиძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 51.

¹¹⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 124.

¹¹⁶ იქვე.

შათ თავისი მოქმედებით პირად მაგალითს უჩვენებდა ბაგრატიონი. ბაგრატიონი ფრიდლანდის ბრძოლების ნამდვილი გმირი იყო. იგი 16 საათის განმავლობაში შეუსვენებლად იბრძოდა, არც ერთი წუთით ბრძოლის ველი არ დაუტოვებია¹¹⁷.

ფრანგების შემოტევისაგან ვულგატეხილმა და შეშინებულმა ბენიგსენმა მიაიორ შიოპინგს წერილი გაატანა ბაგრატიონთან. წერილში შთავაზარდალი ბაგრატიონს სთხოვდა ფრანგებისათვის დროებითი ზავის შეთავაზებას, მანამ სამშვიდობო მოლაპარაკება დაიწყებოდა¹¹⁸. ბენიგსენის ასეთი დავალების მიუხედავად, ბაგრატიონი განაგრძობდა თავისი არიერგარდით ბრძოლას¹¹⁹. ბენიგსენის მიერ დაშვებულმა შეცდომამ რუსეთის არმია დამარცხებამდე მიიყვანა. ფრანგებმა გამარჯვება იზეიმეს.

ფრიდლანდთან დამარცხების შემდეგ, ბენიგსენის არმიამ ტილზიტისაკენ დაიხია. უკანდახევას კვლავ ბაგრატიონის შენაერთი აცავდა¹²⁰. პეტერბურგში მალე შეიტყვეს არმიის დამარცხება. მოქმედ არმიაში მყოფმა თავადმა ა. კურაკინმა იმპერატრიცა მარია თელორეს ასულს წერილი გაუგზავნა 1807 წლის ივნისში, სადაც აღნიშნავდა ბენიგსენის უნიჭობასა და შეუფერებელ მოქმედებას. იგი წერდა: „ყველა ერთხმად ადანაშაულებს ბენიგსენს, რომ მან წაავო ბრძოლა ფრიდლანდთან და დაღუპა საუკეთესო ჯარი თავისი უხეირო განკარგულებებით“¹²¹. პეტერბურგში ხმები გავრცელდა იმპერატორსა და მის ძმას — კონსტანტინეს შორის მომხდარ შელაპარაკებაზე. კონსტანტინე კატეგორიულად მოითხოვდა იმპერატორისაგან საფრანგეთთან დაუყოვნებლივ ზავის დადებას და დასძინდა, რომ ომის გავრძელება ნიშნავდა ყრველი ჯარისკაცისა და ოფიცრისათვის სათითაოდ ბისტოლეტი მიეცათ და თავის მოკვლა ებრძანებინათ. იმპერატორისა და მისი ძმის ეს შელაპარაკება ყველამ გაიგო დედაქალაქში.

პრესისშეილაუს ბრძოლებისა და ფრიდლანდთან დამარცხების შედეგად რუსეთის არმიის ფიზიკური და მატერიალური შესაძლებლობანი ძალზე შემცირდა. ალექსანდრე პირველი იძულებული გახდა დაედო ტილზიტის ზავი. ფრანგებთან საზავო მოლაპარაკება იმპერატორმა თავად ლობანოვს დაავალა¹²². 1807 წლის 27 ივნისს ტილზიტში ზავი დაიდო¹²³. ზავის დადებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ

¹¹⁷ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹¹⁸ Д. Давыдов, Военные записки, с. 116—117.

¹¹⁹ იქვე, გვ. 119.

¹²⁰ იქვე, გვ. 105.

¹²¹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 125.

¹²² იქვე, გვ. 128.

¹²³ Д. Давыдов, Военные записки, с. 136.

ბაგრატიონის ავანგარდი დაიშალა. ქართველმა გენერალმა არმია დატოვა და პეტერბურგისაკენ გაეშურა¹²⁴. იგი გულწრფელი სიყვარულით გააცილა არმიის მთელმა შემადგენლობამ, განსაკუთრებით ახლობლებმა. გენერალი ერმოლოვი, რომელიც დიდხანს ბაგრატიონის შენაერთებში მსახურობდა, წერდა: „ყველანი, ვინც კი ვმსახურობდით მისი მეთაურობით, საყვარელ უფროსს ვაცილებდით გულწრფელი ერთგულების გრძნობით. მისი ნიჭისა და გამოცდილების აბსოლუტური რწმენის გარდა, ყველა ვგრძნობდით განსხვავებას ბაგრატიონსა და სხვა გენერლებს შორის ჩვენდამი მოპყრობაში. რა თქმა უნდა, ვერავინ შეგვახსენებდა მასზე ნაკლებად იმას, რომ ის უფროსი იყო და არავის შეეძლო უფრო მეტად აეძულებინა თანამებრძოლები, რომ ეს ხსომებოდათ. ჭარისკაცებს ის მეტისმეტად უყვარდათ“¹²⁵.

1807 წლის ივლისში ბრძოლებგადახდილი ეგერთა ლეიბ-გვარდიული პოლკიც დაბრუნდა პეტერბურგში, პოლკი პირველად გატჩინაში დაბინავდა, ნოემბერში კი პეტერბურგში გადავიდა, საზამთრო ბინებში. ბრძოლებგადახდილი პოლკის მდგომარეობა არ იყო სახარბიელო. ბაგრატიონს დიდი დრო და შრომა დასჭირდა თავისი საყვარელი პოლკის წესრიგში მოსაყვანად.

1807 წლის სექტემბერში ბაგრატიონის ხელმძღვანელობით პოლკის რეორგანიზაცია მოხდა. ახალი შტატით პოლკს ერთი ბატალიონი დაემატა, ამიერიდან პოლკი სამი ბატალიონისაგან შედგებოდა. ბაგრატიონი დიდ ყურადღებას უთმობდა შევსებული პოლკის სამწყობრო მეცადინეობასა და საბრძოლო სწავლებას. საქმეებით გადატვირთულმა ბაგრატიონმა 1807 წლის მეორე ნახევარი პეტერბურგში გაატარა, ხშირად კი მეფის ქალაქგარეთა აგარაკებზე იმყოფებოდა.

პეტერბურგში ბაგრატიონი კვლავ სასახლის სანაპიროზე, ვაგარიონის სახლში დაბინავდა. მეტ დროს თავისი პოლკის საქმეებს ანდომებდა, მით უმეტეს, რომ ხელქვეითებთან ყოფნა მას ყველაფერს ერჩია. მისი მეუღლე ეკატერინე პავლეს ასული სკავრონსკაია-ბაგრატიონი ისევ ვენაში ცხოვრობდა და პეტერბურგში მეუღლესთან დაბრუნებაზე სრულიადაც არ ფიქრობდა. მიუხედავად იმისა, რომ პეტრე ივანეს ძემ მომავალი მეუღლე შემთხვევით გაიცნო, უფრო სწორად ეკატერინე პავლეს ასულმა გაიცნო ძალით და მათი ქორწინება იმპერატორ პავლე პირველის ნებით მოხდა, სახელმოხვეჭილ მხედართმთავარს ისე შეუყვარდა იგი, რომ წლების მანძილზე მისი

¹²⁴ Д. Давыдов, Военные записки, с. 136.

¹²⁵ В. К. Грибанов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 129.

ფუქსიატური საქციელის შესახებ ვენიდან მოსული მიტქმა-მოთქმის შიუხედავად ვერ დაიფიწყა.

ბაგრატიონმა ბევრჯერ სთხოვა მეუღლეს პეტერბურგში გადმოსულიყო და ოჯახს დაბრუნებოდა, მაგრამ ეკატერინე პავლეს ასულმა არც ერთხელ ყურად არ იღო მისი თხოვნა. მიზეზად თავის ავადმყოფობას ასახელებდა და დასძენდა, რომ ვენაში ყოფნა აუცილებელი იყო მისი ჯანმრთელობისათვის¹²⁶. ბოლოს, ბაგრატიონმა ვენაში რუსეთის ელჩს, თავად ა. კურაკინს სთხოვა როგორმე შეგავლენა მოეხდინა ეკატერინე პავლეს ასულზე, მაგრამ ვერც ამ გზით მიაღწია მეუღლის ოჯახში დაბრუნებას.

1807 წლის შემოდგომა ბაგრატიონმა მეტწილად პავლოვსკში გაატარა, სადაც შეძენილი სახლის გადაკეთებას შეუდგა¹²⁷.

ტილზიტის სამარცხვინო ზავის შემდეგ რუსეთის მთავრობამ ომის დაწყება გადაწყვიტა შვედეთის წინააღმდეგ, რათა იმპერიის ტერიტორია გაეფართოვებინა შვედეთის შემადგენლობაში შემავალი ფინეთის ხარჯზე¹²⁸. 1809 წლის იანვრის ბოლოს იმ დივიზიას, რომლის შემადგენლობაშიც ბაგრატიონის ეგერთა ლეიბ-გვარდიული პოლკი შედიოდა, ომისათვის მზადება ებრძანა. პოლკის შემადგენლობის დათვალიერების შემდეგ ბაგრატიონმა იარაღის შემოწმება დაიწყო. აღმოჩნდა, რომ 366 შტუცერიდან 45 უვარგისი იყო, 2118 თოფიდან — 430 გამოუსადეგარი და შესაცვლელი. პოლკის საზიდრებიც არ იყო სახარბიელო მდგომარეობაში. ერთი სიტყვით, პოლკის შეიარაღება და სამეურნეო დარგის საბრძოლო მდგომარეობაში მოყვანა დიდ ხარჯებსა და სამუშაოებს მოითხოვდა. ქართველი გენერალი დიდი მონღომებით შეუდგა ზემოხსენებული ხარვეზების გამოსწორებას, მაგრემ ვერ მოასწრო მისი დამთავრება. ბაგრატიონი შვედების წინააღმდეგ საომარი მოქმედების აღვილისაყენ გაემგზავრა.

პოლკი გრაფ სენ-პარიმ ჩაიბარა. ბაგრატიონს გაჰყვნენ აღიუტანტი კაპიტანი ა. ოფროსიმოვი, პოდპორუჩიკი თავადი ა. ბაგრატიონი (პეტრე ბაგრატიონის შორეული ნათესავი) და აუდიტორი ტვერიტინოვი¹²⁹.

1805—1807 წლების ბრძოლებში რუსეთის არმიის დამარცხებით ამედგაცრუებული და უკმაყოფილო პეტერბურგის მოწინავე საზოგადოება კვლავ მტრულად შეხვდა საომარი მოქმედების დაწყებას შვედეთის წინააღმდეგ, მართალია, რუსეთის მიზანიც ტერიტორიის

¹²⁶ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 130.

¹²⁷ იქვე.

¹²⁸ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 53.

¹²⁹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 132.

გაფართოება და ფინეთის ყურის ხელში ჩაგდება იყო, მაგრამ იგულისხმება საფრანგეთის ინტერესებსაც ემსახურებოდა. ნაპოლეონი, მართლაც, დაინტერესებული იყო ამ ომით, ვინაიდან იგი ორივე ურთიერთმოქიშპე იმპერიას დააახლოვებდა და თანაც, რაც ყველაზე მთავარი იყო, რუსეთსა და ინგლისს შორის მტრობა ჩამოეფარებოდა. ნაპოლეონს ინგლისთან კავშირისათვის შვედეთის დასჯა უნდოდა. ალექსანდრე პირველს ეშინოდა ნაპოლეონისა და მისი წადლის წინააღმდეგ წასვლა არ უნდოდა¹³⁰. ნაპოლეონისათვის უფრო მნიშვნელოვანი იყო ალექსანდრე პირველის ომი შვედეთის წინააღმდეგ, რომელიც რუსეთსა და ინგლისს შორის მტრობას ჩამოაგებდა¹³¹. პეტერბურგში კარგად იცოდნენ მომავალი ომის მიზნები და ითვალისწინებდნენ მის შედეგებსაც, ამიტომ საზოგადოების მეტწილი და ჯანსაღად მოაზროვნე სამეფო კარისა და სამინისტროების წარმომადგენლები ალექსანდრე პირველის წინააღმდეგ განეწყვენ. წინა წლებში რუსეთის არმიის დამარცხებასაც იმპერატორის არასწორ მოქმედებებს აწერდნენ. შვედებთან საომარი მოქმედების დაწყებაშიც ალექსანდრე პირველს აღანაშაულებდნენ.

პეტერბურგში იმდენად აშკარად გავრცელდა მთავრობის საწინააღმდეგო მითქმა-მოთქმა, რომ ერთ ხანს დედაქალაქში სასახლის გადატრიალებაზეც ალაპარაკდნენ, იმპერატორის გვერდით მისი ძმა-კონსტანტინე იდგა, რომლის საკმაო შიში და მორიდება ჰქონდათ როგორც კარის გავლენიან პირებს, ასევე პეტერბურგის ზედაფენის წარმომადგენლებს. იმპერატორმა იცოდა საზოგადოების აზრი შვედეთთან ომის შესახებ და საომარი მოქმედების დაწყებას ოფიციალურად არ აცხადებდა. შვედების წინააღმდეგ საომარი მოქმედების დაწყება პეტერბურგში, 40 დღის დაგვიანებით, მარტის მეორე ნახევრის შუა რიცხვებში გამოაცხადეს, როცა რუსეთის არმიის გამარჯვება უკვე გადაწყვეტილი იყო.

შვედებთან ომის დაწყებისთანავე, ბაგრატიონი მოქმედი არმიის რიგებშია.

1808 წლის 9 თებერვალს რუსეთის არმიამ, გენ. ბუკსგევდენის მთავარსარდლობით, შეტევა დაიწყო შვედეთის წინააღმდეგ. არმიისაში — მეხუთე, მეჩვიდმეტე და ოცდამეერთე დივიზიისაგან შედგებოდა. მეხუთე დივიზიას მეთაურობდა გენ.-ლეიტ. ტუჩკოვი. პირველი, მეჩვიდმეტეს — გენ.-ლეიტ. თავადი გორჩაკოვი პირველი, რომელიც მალე გენ.-ლეიტ. გრაფმა კამენსკიმ შეცვალა, ხოლო ოცდამეერთეს —

¹³⁰ E. Tarle, დასახ. ნაშრომი, გვ. 206.

¹³¹ M. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 306.

ჟენ.-ლეიტ. ბაგრატიონი¹³². ბაგრატიონის დივიზია ცენტრალური მიმართულებით უტევდა ბოტნიის ყურისაკენ¹³³. შვედეთის 50-ათასიანი არმიიდან მხოლოდ 20 ათასი იღვა ფინეთში, ისიც გაფანტული იყო ნახვადასხვა ადგილას¹³⁴.

ჩრდილოეთის ცივი და ქარბუქიანი დღეები იყო. ჯარს ძნელ პირობებში უხდებოდა წინსვლა. ყინული ბევრგან თხელი, გადასასვლელად სუსტი იყო, ზოგან ქარბუქს ყინულის ბზარები თოვლით ამოვესო, მასზე გადასვლა გარდაუვალ დაღუპვასთან იყო დაკავშირებული. ბაგრატიონს ასეთ ძნელსა და რთულ პირობებში საომარი მოქმედების წარმართვა პირველად უხდებოდა. ამასთანავე იგი ხელმძღვანელობდა ცალკე დივიზიას, ცენტრალური მიმართულებით უტევდა დამოუკიდებლად და გამოდიოდა, როგორც ცენტრალური ფრონტის მხედართმთავარი. ბაგრატიონს ასეთ პირობებში გამარჯვების მიღწევაში დიდი დახმარება გაუწია სუვოროვის ხელმძღვანელობით აღბების ლაშქრობაში მიღებულმა გამოცდილებამ. მისი დივიზია შეუწყნებელი უტევდა მტერს და წინ მიიწევდა. ომის დაწყების დღიდან მეთოთხმეტე დღეს — 23 თებერვალს — ბაგრატიონმა სამხრეთ ფინეთში ქალაქი ტავასტჰუსი დაიკავა. მან 1600 კაციანი ნაწილი გააგზავნა ქ. აბოს ასაღებად, რაც მალე შესრულებულ იქნა კიდევ. 1 მარტს ქ. ტამერფორსი აიღო¹³⁵ და განაგრძო მტრის დევნა. დივიზიამ ქართველი გენერლის მეთაურობით არგაგონილი გმირობა გამოიჩინა. 8 დღის განმავლობაში თოვლითა და ყინულით დაფარულ გზებზე 200 კმ¹³⁶ გაიარა ბრძოლით და ბიერნებორგში შევიდა. ბაგრატიონს შვედეთის არმიის განადგურება უნდოდა. ამ მიზნით მტრის დადევნება ჰქონდა გეგმაში, მაგრამ მთავარსარდალმა — ინფანტერიის გენერალმა ბუქსგევდენმა — ნება არ დართო. მთავარსარდალის შეცდომის შედეგად შვედების არმიის ძირითადი შემადგენლობა გადარჩა განადგურებას.

მიუხედავად ბუქსგევდენის არასწორი მითითებისა, რომლის წყალობითაც შვედეთის არმია კვლავ სერიოზულ ძალად დარჩა, რუსეთის არმიას, კერძოდ ბაგრატიონისა და კამენსკის დივიზიებს, ბოტნიის ყურის ჩათვლით, მთელი სამხრეთ ფინეთის ტერიტორია ჰქონდათ დაკავებული.

ბეტერბურგის მთავრობა უფრო მეტსა და დიდ გამარჯვებას მოე-

¹³² Д. Давыдов, Военные записки, с. 139.

¹³³ შ. შვედრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 33.

¹³⁴ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 339.

¹³⁵ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹³⁶ Д. Давыдов, Военные записки, с. 142.

ლოდა ბუკსგევდენისაგან. ამასთანავე იმპერატორზე სამეფო კარის დიდებულებიც ახდენდნენ ზეგავლენას მთავარსარდლის ავტორიტეტის საზიანოდ. განსაკუთრებით სამხედრო მინისტრ არაქჩეევს არ მოსწონდა ბუკსგევდენი, რომლის მაგივრადაც ალექსანდრე პირველმა გენ. კნორინგი დანიშნა. ბაგრატიონს არც ბუკსგევდენი და არც კნორინგი არ მოსწონდა, როგორც მხედართმთავრები.

პეტერბურგში სხვადასხვა ადგილებსა და საზოგადოებებში გამართულ საღამოებზე ხშირად იყო საუბარი ბაგრატიონის გმირობასა და ბუნებით მომადლებულ სამხედრო ნიჭზე.

ხშირმა საომარმა მოქმედებამ ქართველი გენერალი გადალალა, მიღებული ჭრილობებიც აწუხებდა. მისი ჯანმრთელობა თანდათანობით ქვეითდებოდა. 1808 წლის აპრილიდან მან მოქმედი არმია დატოვა ავადმყოფობის გამო და მხოლოდ სექტემბერში დაუბრუნდა საომარი მოქმედების ადგილს. იგი ფინეთის დასავლეთ სანაპიროს დამცველი ჯარების მეთაურად დაინიშნა და მალე სასტიკი ბრძოლების მონაწილე გახდა. შვედეთის სარდლობამ ქ. აბოს დაბრუნება გადაწყვიტა, რათა რუსეთის ჯარისათვის შვედეთის საზღვრებისაკენ წინსვლა აღეკვეთა. შვედებმა დესანტი გადასხეს ქ. აბოს დასაკავებლად. 2600-კაციანმა დესანტმა პირველად წარმატებასაც მიღწია, ქ. აბო დაიკავა და რამდენიმე კილომეტრითაც წაიწია წინ, მაგრამ ბაგრატიონმა იოლად განდევნა მოწინააღმდეგე დაკავებული ადგილიდან. მიუხედავად მარცხისა, 14 სექტემბერს კვლავ 5000 კაცი გადასხეს ქ. აბოს მიდამოებში. მეორედ გადმოსხმული დესანტის განადგურებას თვით ბაგრატიონი ხელმძღვანელობდა. დესანტის მეტონაწილი განადგურებულ იქნა. შვედებმა კვლავ სცადეს დესანტის გადმოსხმა ქ. აბოსა და ახლო მდებარე ადგილების ხელში ჩასაგდებად, მაგრამ ყველა მათი ცდა უშედეგო აღმოჩნდა. შვედები იძულებულნი გახდნენ მიეტოვებინათ ფინეთის ტერიტორია და თავიანთი სამშობლოს საზღვრები დაეცვათ. შვედების დესანტთა წინააღმდეგ ბაგრატიონის გმირული ბრძოლის შესახებ სექტემბრის მეორე ნახევარში „სანკტ-პეტერბურგის ვედომოსტის“ დამატებებში გამოვიდა „სამხედრო მოქმედების ჟურნალში“ აღნიშნული იყო: „შეერთებულმა რაზმმა ბაგრატიონის ხელმძღვანელობით მტერზე იერიში მიიტანა, სრულიად გაანადგურა იგი, სღია 20 ვერსის მანძილზე...“¹²⁷. ამჯერად შვედების დესანტს მეფის რჩეული გვარდიელები შეადგენდნენ. თვით გუსტავ-ადოლფი უყურებდა თავისი იახტიდან გვარდიელთა გადმოსხმას და დაინახა მათი სამარცხვინო გაქცევა. აღშფოთებულმა მეფემ

¹²⁷ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 128.

რომელიც იძულებული გახდა გვარდიელებთან ერთად გაქცეულიყო ალანდის კუნძულზე, გვარდიას ჩამოართვა დროშა და სხვა პრივილეგიები, რომლითაც იგი სარგებლობდა.

ახლად დანიშნულ მთავარსარდალს — გენ. კნორინგს დავალებული ჰქონდა შეედებზე სწრაფი და გადამწყვეტი შეტევის დაწყება. შეტევა ალანდის კუნძულებზე გავლით სტოკჰოლმისაკენ უნდა წარმართულიყო. შეტევა სამ კორპუსს უნდა ეწარმოებინა, რომელთა მეთაურებად პ. ბაგრატიონი, პ. შუვალოვი და ბარკლაი-დე-ტოლი დაინიშნენ. დასახული გეგმით შეტევა დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული. ბოტნიის თხელყინულიანი ყურის გადალახვა თითქმის შეუძლებელი იყო. ასეთ ვითარებაში საომარი ოპერაციის წინააღმდეგ იყო არმიის ყველა გენერალი და თვით მთავარსარდალი კნორინგიც, ბარკლაი-დე-ტოლი შეუძლებლად მიიჩნევდა შეტევას სურსათისა და საბრძოლო მარაგის უკმარისობის გამოც¹³⁸. პ. შუვალოვმა კი განაცხადა: „ასეთ პირობებში შეტევა ნიშნავს სიკვდილს“. ბაგრატიონი იყო ერთადერთი, რომელსაც გეგმით გათვალისწინებული შეტევის საწინააღმდეგო აზრი არ გამოუთქვამს და უფროსის წინაშე განაცხადა: „ბრძანებთ — წავალთ!“¹³⁹.

ბაგრატიონს არ უყვარდა ლიტონი სიტყვები, იგი ანგარიშს უწყევდა თავის სიტყვასა და აზრს, სიტყვას ყოველთვის საქმედ აქცევდა. თავისი კორპუსი სასწრაფოდ სალაშქროდ მოამზადა. იგი სტოკჰოლმისაკენ უნდა დაძრულიყო¹⁴⁰. 17-ათასიანი კორპუსით ბოტნიის ყინულიანი ყურე გადალახა, რითაც რუსეთის საბრძოლო დიდებას მატნიანეში ბაგრატიონის მიერ მოპოვებული კიდევ ერთი გამარჯვების ბრწყინვალე ფურცელი ჩაიწერა.

ბაგრატიონის კორპუსს წინ მიუძღოდა და გზას იკვლევდა ავანგარდი, რომელსაც კულნევი მეთაურობდა. კულნევი თავის კერპად მიიჩნევდა ბაგრატიონს, ამიტომ იყო, რომ გაუვალსა და თოვლით დაფარულ ყინულებზე გადასვლის წინ თავის მებრძოლებს მოკლედ მიმართა: „ღმერთი ჩვენთანაა! მე თქვენს წინაშე ვარ! ჩვენს უკან თავადი ბაგრატიონია!“ ბაგრატიონის კორპუსმა 1809 წლის მარტში ალანდის არქიპელაგი სულ გაწმინდა. კულნევის რაზმი კი შვედეთის ნაპირებს მიუახლოვდა და ქ. გროსელმაგი დაიკავა. ა. შუვალოვის კორპუსმა ტორნეო აიღო, ბარკლაი-დე-ტოლიმ დაიკავა უმეო. რუსეთის არმია სტოკჰოლმს ემუქრებოდა, მაგრამ შვედებმა სამშვიდობო მოლაპარაკება წამოიწყეს. 1809 წლის 5 სექტემბერს ფრიდრიხსგამში

¹³⁸ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 140.

¹³⁹ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹⁴⁰ იქვე.

ზავი დაიღო. ზავის თანახმად რუსეთმა ფინეთი და ალანდის კუნძულები მიიღო.

რუსეთის არმიის გამარჯვებით აღფრთოვანებული იყო პეტერბურგის საზოგადოება. მრავალი დამარცხების შემდეგ პეტერბურგის ქუჩებში კვლავ გამარჯვების ზეიმი გაიმართა.

1809 წლის მარტში „სანკტ-პეტერბურგის ვედომოსტმა“ ყველას ამცნო, რომ შეედების წინააღმდეგ ბრძოლებში განსაკუთრებულადამსახურებისათვის გენერალ-ლეიტენანტ ბაგრატიონს ინფანტერიის გენერლობა, ანუ ქვეითი ჯარის სრული გენერლის ჩინი ებოძა¹⁴¹. ფინისში საზამთრო სასახლეში სპეციალურად გამართულ საზეიმო ცერემონიაზე ბაგრატიონს ოფიციალურად მიულოცეს ინფანტერიის გენერლობის მიღება. პეტრე ბაგრატიონი პეტერბურგში ყველაზე ცნობილი გახდა.

ბაგრატიონს პირად ცხოვრებაში ბედი არ წყალობდა. როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, სამკურნალოდ წასვლის წინ, აპრილის ბოლოს ბაგრატიონი პეტერბურგში გამოცხადდა, სადაც იგი რამდენიმე დღეს დარჩა. დედაქალაქში მას უკვე ელოდებოდა მეუღლის — ეკატერინე პავლეს ასულის საქმეების რწმუნებული ვ. ბოგოლიუბოვი, რომელიც სპეციალური დავალებით იყო ვენიდან ჩამოსული. მას ბაგრატიონისაგან შორს გადახვეწილი მეუღლის ფინანსური საქმეები უნდა მოეგვარებინა. ვენაში ხელგაშლილი და ფუქსავატური დროსტარებით ეკატერინე პავლეს ასულს დიდი ვალები დაედო. ვ. ბოგოლიუბოვმა გამოაგზავნა ბაგრატიონთან მოსალაპარაკებლად, რათა შორეული მეუღლისათვის ფულადი დახმარება გაეწია¹⁴². ბაგრატიონის დედაქალაქში გამოჩენამდე ვ. ბოგოლიუბოვი რამდენჯერმე ეწვია გრაფის ცოლს ლიტას¹⁴³, უამბო შვილის უმწეო მდგომარეობაზე და ბოლოს სთხოვა, როგორმე გადაეხადა ვენაში მცხოვრები შვილის ვალები.

ეკატერინე პავლეს ასული სკავრონსკაია-ბაგრატიონი დარცხვენილი და ქედმოდრეკილი კი არ ითხოვდა დახმარებას, არამედ მისი განცხადებით, ვალებისა და უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნის მიზეზთა პ. ბაგრატიონი იყო. ასეთ ხმებს ავრცელებდა იგი ნათესავებსა და ახლობლებში. ასეთივე ინფორმაციით იყო ვ. ბოგოლიუბოვიც. ამის გამო იყო, რომ ბაგრატიონის სიდედრმა უარი განაცხადა შვილის საქმეების შესახებ სიძესთან შეხვედრაზე.

კავკასიის წყლებზე სამკურნალოდ წასასვლელად იმპერატორმა

¹⁴¹ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹⁴² В. К. Г р и б а н о в, დასახ. ნაშრომი, გვ. 145.

¹⁴³ ეკატერინე ვასილის ასული სკავრონსკაია მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ, მეორედ გათხოვდა გრაფ ლიტაზე.

ბაგრატიონს 15 ათასი მანეთი უბოძა სამგზავროდ და იმავე დროს მი-
ეცა 18 ათასი მანეთი იჯარა. იჯარის ფული ბაგრატიონს ებოძა იმპე-
რატორის სპეციალური რესკრიპტით, რომელიც გამოქვეყნდა
„სანკტ-პეტერბურგის ვედომოსტში“ ქართველი გენერლის პეტერ-
ბურგში დაბრუნებამდე ერთი კვირით ადრე; „თქვენი გულმოდგინეო-
ბა და თავგამოდება სამშობლოს დიდებისათვის, რომლითაც ჩვენ
ყოველთვის აღფრთოვანებული ვიყავით, სასიამოვნო ვალდებულები-
წინაშე მაყენებს, რათა გამოვხატო ჩემი სრული მადლიერება. გამორ-
ჩეული ღვაწლის აღსანიშნავად მე ვუბრძანე სახელმწიფო ხაზინადარს
დავინიშნოთ თქვენ მყარი, საიმედო იჯარა, რათა აღიდგინოთ თქვენი
შერყეული ჯანმრთელობა, ჩემს და სამშობლოს სამსახურისათვის მი-
საძღვნელად. და მჯერა, რომ კიდევ მომცემთ ახალ და სასიამოვნო
საბაბს კვლავ გამოვთქვა თქვენდამი ჩემი კეთილგანწყობილება, რა-
საც ამჟამადაც ვაღიარებ თქვენი მოწყალე ალექსანდრე“¹⁴⁴. იჯარა
9 ათასი მანეთი ვერცხლით წელიწადში ბაგრატიონს დაენიშნა გროდ-
ნოსა და ვილნოს გუბერნიებში ბოძებული სამი სოფლისათვის.

ბაგრატიონის მოქმედი არმიიდან პეტერბურგისაკენ წამოსვლა და
ფინანსური მდგომარეობაც კარგად იცოდა მისი საქმეების რწმუნე-
ბულმა თავადმა სალაგოვმა. ყოველივე ეს ამ უკანასკნელისაგან შე-
იტყუო ვ. ბოგოლიუბოვმა, რომელიც ყოველ ღონეს ხმარობდა ეკატე-
რინე პავლეს ასულ სკავრონსკაია-ბაგრატიონის ინტერესების დასაცა-
ვად, მეუღლეთა შერიგებაზე კი სრულებითაც არ ფიქრობდა. ბაგრატი-
ონმა დააკმაყოფილა მეუღლის თხოვნა და ვენაში ფული გაუგზავნა.
ეკატერინე პავლეს ასულის ფინანსური მდგომარეობა მოგვარდა ბაგ-
რატიონის წყალობით. ბულგაკოვი თავის ძმას სწერდა ვენაში: „ბო-
გოლიუბოვმა დიდებულად მოაგვარა მისი საქმეები. მას უკვე გაუგ-
ზავნეს ფული. ურჩიეთ მას, რომ ქმარს ალერსიანი წერილი მოსწე-
როს“¹⁴⁵.

გულკეთილსა და მეგობრობის ერთგულ ქართველ გენერალს ყველა
უთანაგრძნობდა. ყველას სურდა მოგვარებულიყო მისი ოჯახური
მდგომარეობა, მაგრამ ბრძოლებში მრავალჯერ გამარჯვებულმა მხე-
დართმთავარმა პირად ცხოვრებაში სრული მარცხი განიცადა. მაშინ
პეტრე ბაგრატიონი 43 წლისა იყო. აღმოსავლური გამომეტყველების,
ტანადი, წელში გამართული გენერალი, მუქ-მწვანე მუნდირში,
ოქრომკედით ნაქარგი მდიდრულად მორთული წითელი საყე-
ლოთი, თეთრი ირმის ტყავის დეზებიანი მალაღი ჩექმებით, ვარშე-

¹⁴⁴ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 144.

¹⁴⁵ იქვე, გვ. 147.

იმომყოფებზე ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენდა. გმირის სახელისა და რაინდული შეხედულების გამო მას ბევრი თაყვანისმცემელი ჰყავდა, თუმცა მეორედ დაოჯახება არ უცდია. მის თაყვანისმცემელთა შორის იყო იმპერატორ ალექსანდრე პირველის და ეკატერინე პავლეს ასული. 18 წლის ეკატერინე პავლეს ასული ჭკვიანი იყო და თავის ძმანზე — ალექსანდრე პირველზე — დიდი გავლენა ჰქონდა. ალექსანდრე პირველს უნდოდა თავისი და ავსტრიის იმპერატორზე, მეორედ დაქვრივებულ 38 წლის ფრანცზე, გაეთხოვებინა. ამ მიზნით ავსტრიაში გაგზავნა თავადი კურაკინი, რომელმაც იქ შეიტყო ახალგაზრდა ეკატერინე პავლეს ასულის ბაგრატიონისადმი დიდი ყურადღების გამოჩენის შესახებ და, შურით ავისილმა, იმპერატორიცა მარია თედორეს ასულთან დაასმინა. „გვედრებით თქვენო უდიდებულესობავ, გამოუცხადოთ ჩემგან მის უდიდებულესობას, დიდ მთავრის ასულს ეკატერინეს, ჩემი უკიდურესი გულისტკივილი, იმის გამო, რომ მან დღემდე არ მომწერა არც ერთი სტრიქონი, მაშინ როცა ბაგრატიონმა მისგან სამი წერილი მიიღო“¹⁴⁶.

ბევრს შურდა ბაგრატიონის ესოდენ დიდი ავტორიტეტი და მისდამი დიდებულთა დიდი ყურადღება. იმპერატორის ჭკვიანი და ულამაზესი დის ყურადღებამ კი მას ბევრი ახლობელი გადაჰკიდა. თავადი კურაკინი იმ ზომამდე მივიდა, რომ მამბეზლარას როლში გამოვიდა. ბაგრატიონსაც უმტრო და ავსტრიაში დაკისრებული მისიაც ვერ შეასრულა. ავსტრიის იმპერატორი ფრანცი ძალზე შეუხედავი პიროვნება იყო. სხვა მიზეზებთან ერთად, ამის ბრალიც იყო, რომ მათი ქორწინება არ მოხდა.

ეკატერინე პავლეს ასული გაათხოვეს ოლდენბურგის უფლისწულზე, რომელიც რუსეთის სამსახურში იყო გენერალ-მაიორის ჩინით. გათხოვილმა ქალმა მაინც ვერ დაივიწყა ბაგრატიონი. როცა იგი პეტერბურგში გამოჩნდა, კვლავ მიიპყრო ეკატერინე პავლეს ასულის ყურადღება. ოჯახურ სითბოს მოკლებული და განმარტოებით ცხოვრებას შეჩვეული ბაგრატიონი გულგრილი ვერ დარჩა გათხოვილი, მაგრამ ჭკვიანი და ულამაზესი ქალისადმი. ეკატერინე პავლეს ასულისა და ბაგრატიონის ურთიერთსიმბათია და ყურადღება იმპერატორმა შეიტყო. ალექსანდრე პირველს არ ესიაზმონა ეს ამბავი.

1809 წლის მაისის მეორე ნახევარში ბაგრატიონი პავლოვსკში, თავის აგარაკზე წავიდა, სადაც კვლავ იმპერატორის რეზიდენციის კომენდატობას შეუდგა. აქ თითქმის ყოველდღე საზეიმო ვითარება

¹⁴⁶ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 147.

სუფევდა. იმართებოდა ბალ-მასკარადები. საღამოობით მოედანზე სამხედრო ორკესტრი უკრავდა, სადაც სხვებთან ერთად თითქმის ყოველთვის ეკატერინე პავლეს ასულიც იმყოფებოდა მეუღლესთან ერთად. ისინი ზაფხულს მარია თედორეს ასულთან ატარებდნენ. ეკატერინე პავლეს ასული მეუღლესთან ერთად იყო და მაინც დიდ ყურადღებას იჩენდა ბაგრატიონისადმი, რამაც ამჯერად იმპერატორის ოჯახის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ალექსანდრე პირველმა სახელმძღვანელო და ყველასათვის სათაყვანებელი გენერლის პეტერბურგიდან მოცილება გადაწყვიტა. 1809 წლის 13 ივლისს ბაგრატიონმა მიიღო იმპერატორის ბრძანება: „საჭიროდ ვთვლი თქვენს ყოფნას მოლდავეთის არმიასში. გიბრძანებთ, ამის მიღებისთანავე, გაემგზავროთ იქ და გამოცხადდეთ გენერალ-ფელდმარშალ პროზოროვსკისთან, რომლისგანაც მიიღებთ თქვენს შემდგომ განწყობას“¹⁴⁷.

ბაგრატიონის მოლდავეთის არმიასში განწყობა დროული და მიზანშეწონილი იყო, ამას მოითხოვდა რუსეთის ინტერესები. ქართველი გენერლის მხედართმთავრული ნიჭი და დიდი მოცდილება საჭირო იყო თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. თუმცა პეტერბურგში იმასაც ლაპარაკობდნენ, რომ მოლდავეთის არმიასში ბაგრატიონი ალექსანდრე პირველმა იმპერატორიცა ელიზავეტა ალექსის ასულის სურვილით გააგზავნა, რათა იგი დედაქალაქიდან მოეცილებინათ¹⁴⁸. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო ერთადერთი მიზეზი ბაგრატიონის მოლდავეთის არმიასში განწყობისა, მისი მხედართმთავრული ნიჭი საჭირო იყო თურქეთის წინააღმდეგ, მაგრამ არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ შემოხსენებულმა ინციდენტმა დააჩქარა მისი პეტერბურგიდან გასვლა. 1809 წლის ივლისის მეორე ნახევარში, ბაგრატიონის პეტერბურგიდან წასვლის წინ, „სანკტ-პეტერბურგის ვედომოსტში“ არასასიამოვნო ცნობა გამოქვეყნდა: „ნამდვილი საიდუმლო მრჩეველი, შინაგან საქმეთა მინისტრი თავადი კურაკინი აცხადებს, რომ თავად გენერალ-ლეიტენანტის ცოლმა ეკატერინე პავლეს ასულმა ბაგრატიონმა წარმოშობით გრაფის ასულმა სკავრონსკაიამ, სახელმწიფოს გარეთ ყოფნის გამო, იგი (კურაკინი, — მ. გ.) დანიშნა მისი ყველა მამულისა და საქმეების განმგებლად...“¹⁴⁹. ასეთი განცხადება შეურაცხყოფელი იყო ბაგრატიონისათვის. ამით ეკატერინე პავლეს ასულმა საბოლოოდ გაწყვიტა ურთიერთობა მეუღლესთან.

იმპერატორის ბრძანების თანახმად, ბაგრატიონმა ბრძოლის ველს მიაშურა. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოებულ რუ-

¹⁴⁷ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 469.

¹⁴⁸ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 149.

¹⁴⁹ იქვე.

სეთ-თურქეთის ომებში რუსეთის იმპერიამ დიდ წარმატებებს მიაღწია. თურქეთი განდევნა შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროდან და თავისი ხელისუფლება გაავრცელა ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობაზე. XIX საუკუნის დასაწყისში, საქართველოს რუსეთთან შეერთებით, მეფის რუსეთი ამიერკავკასიას დაეუფლა. თურქეთი ვერ შეეგუა რუსეთის გაძლიერებასა და კავკასიაში დამკვიდრებას. საფრანგეთის წაქეზებით, 1806 წელს ომი გამოუცხადა რუსეთს. თურქეთს საფრანგეთის დახმარების იმედი ჰქონდა. საფრანგეთის მიზანი კი 1805 წელს მის საწინააღმდეგოდ შექმნილი კოალიციის მთავარი წარმომადგენლების — რუსეთისა და ინგლისის — დასუსტება იყო. თურქეთის წინააღმდეგ ინგლისიც ჩაება ომში, როგორც რუსეთის მოკავშირე. 1807 წლის ტილზიტის სამშვიდობო შეთანხმებით, ნაპოლეონმა თავის თავზე აიღო რუსეთისა და თურქეთის შერიგება, რის საფუძველზეც იმავე წლის 24 აგვისტოს მეომარ სახელმწიფოებს შორის სლობოდოს დროებითი სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო. საფრანგეთთან რუსეთის „დაახლოებით“ უკმაყოფილო თურქეთმა, ინგლისისა და ავსტრიის მხარდაჭერით, 1809 წლის მარტში საომარი მოქმედება განაახლა. თურქეთის წინააღმდეგ მებრძოლ მოლდავეთის არმიას მრავალგვარი სენით შეპყრობილი, მოხუცი გენერალ-ფელდმარშალი პროზოროვსკი მთავარსარდლობდა. მას უნარი არ შესწევდა სამხედრო ოპერაციების საწარმოებლად. 1808 წელს მის დასახმარებლად ალექსანდრე პირველმა მ. კუტუზოვი გაგზავნა. შურიანსა და ეპკიან მთავარსარდალს არ სურდა მიღებული ხელისუფლების გაყოფა და მ. კუტუზოვის საქმეებში ჩარევამ მისი დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია.

პროზოროვსკიმ მალე თავისი უკმაყოფილება ალექსანდრე პირველს აცნობა, რომელმაც სახელგანთქმული გენერალი მ. კუტუზოვი უკან გამოიძახა¹⁵⁰. 1809 წლის ივლისში მ. კუტუზოვმა მოლდავეთის არმია დატოვა. მალე ბაგრატიონი გამოცხადდა მთავარსარდალთან. ალექსანდრე პირველმა თავისი რესკრიპტით პროზოროვსკის დაავალა არმიისადმი ხელმძღვანელობის ბაგრატიონისათვის გადაბარება¹⁵¹. იმავე დროს, რუსეთის სამხედრო მინისტრის არაკჩევის მეშვეობით, მოხუცსა და ავადმყოფ გენერალ-ფელდმარშალს ურჩევდა სამკურნალოდ წასვლას თავისი თანამდებობის შენარჩუნებით. ხელისუფლებისმოყვარე მთავარსარდალმა იმპერატორის მითითება არ შეასრულა და გამოსცა ბრძანება: „მე მას (ბაგრატიონს — მ. გ.) ვნიშნავ არმიის

¹⁵⁰ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 469.

¹⁵¹ იქვე, გვ. 469.

მთავარი კორპუსის უფროსად. გენერალ-ლეიტენანტ ესენ მესამეს ეტბრძანებ იყოს მის განკარგულებაში. ბატონი ინფანტერიის გენერალი—თავადი ბაგრატიონი—იყოს საგუშაგო ბინაში... რათა შემძღოს საჭირო შემთხვევაში გამოვიყენო...“¹⁵². როგორც ჩანს, პროზოროვსკი არც ბაგრატიონის მისვლით იყო აღფრთოვანებული. არმიის მთელი შემადგენლობა დიდი სიხარულით შეხვდა ყველასათვის საყვარელი და სახელგანთქმული მხედართმთავრის გამოცხადებას. ბაგრატიონის მოლდავეთის არმიაში გამოცხადებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ, 1809 წლის 9 აგვისტოს, გენერალ-ფელდმარშალი პროზოროვსკი გარდაიცვალა¹⁵³. მოლდავეთის არმიის მთავარსარდლის მოვალეობა ინფანტერიის გენერალ ბაგრატიონს დაევა¹⁵⁴.

ბაგრატიონის მიერ საომარი მოქმედების დაწყებამდე, 1809 წლის 10 აგვისტოსათვის, მოლდავეთის არმიას უკვე დაკავებული ჰქონდა ღუნაის მარჯვენა ნაპირზე ციხე-სიმაგრეები: ისახჩა, ტულჩა და ბაბაღალი¹⁵⁵. ახალი მთავარსარდლის სიტყვით, პროზოროვსკის საბუთებში თურქეთის წინააღმდეგ საომარი მოქმედების გეგმა არ აღმოჩნდა¹⁵⁶. ბაგრატიონმა ჩვეული გამჭრიახობით შეადგინა საბრძოლო გეგმა და სწრაფად განავითარა შეტევა ღუნაის მარჯვენა ნაპირზე. მისი მიზანი იყო ძლიერი და სწრაფი შეტევით იძულებული გაეხადა თურქეთის მთავრობა, რათა თვითონ მას მოეთხოვა დაზავება. ამასვე მოითხოვდა იმპერატორიც, რომელიც 1809 წლის აგვისტოს დასაწყისში ბაგრატიონს სწერდა: „აუცილებლობადაა მიჩნეული ღუნაიზე საჩქაროდ გადასვლა. თქვენთვის ცნობილია, რაოდენ ძვირფასია ახლანდელი ვითარებისათვის ყოველი წუთი. დარწმუნებული ვარ, ღუნაის იქეთა მხრიდან მივიღებთ თქვენს პატაკს“¹⁵⁷. რუსეთის ჯარი რამდენიმე დღეში ციხე-სიმაგრე გაჩინას მიადგა. თურქეთის სარდლობამ ბაგრატიონის არმიის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძალებით შეტევა გადაწყვიტა. რუსეთის აღრინდელი მოკავშირის, იმ დროს უკვე მტრად გადაქცეული ინგლისის მიერ დაფინანსებული თურქეთის უმალღესი ვეზირი — იუსუფ-ფაშა — 50-ათასიანი ჯარით ბულგარეთისაკენ დაიძრა¹⁵⁸. ჯარს, იუსუფ-ფაშას გეგმით, ღუნაი უნდა გადაეღახა, ბუქარესტისათვის შეეტია და, წარმატების შემთხვევაში,

¹⁵² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 151.

¹⁵³ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹⁵⁴ იქვე.

¹⁵⁵ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 60.

¹⁵⁶ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 153.

¹⁵⁷ იქვე, გვ. 153—154.

¹⁵⁸ იქვე, გვ. 153.

ბაგრატიონის არმიას უნდა მოქცეოდა ზურგში და თუ მოწინააღმდეგეს ვერ გაანადგურებდა, მისი ფიქრით, რუსეთის არმიის უკანდგევას მაინც მიაღწევდა. ბაგრატიონი მიხვდა მოწინააღმდეგის გადაწყვეტილებას, საჭირო ზომები მიიღო და 18 აგვისტოს გაჩინა დიკავა. ოთხი დღის შემდეგ — 22 აგვისტოს — ციხე-სიმაგრე გირსოვი დანებდა ბაგრატიონის არმიას, ხოლო გრაფ ლანეერონისა და გენ. ესენ მესამის გამარჯვების შედეგად ციხე-სიმაგრე კიუსტენჯი დაიკავეს¹⁵⁹.

ბაგრატიონის სამხედრო ნიჭმა და დიდმა გამოცდილებამ თავისი გაიტანა. არმია დღითი დღე წინ მიიწევდა. ასეთ ვითარებაში პეტერბურგში ხმები გავრცელდა ნაპოლეონის რუსეთის წინააღმდეგ საომარი მოქმედებისათვის მზადების შესახებ, რომ ფრანგები სპეციალურ კორპუსს ამზადებდნენ პეტერბურგზე იერიშის მისატანად. მოლდავეთის არმიის წინსვლისა და დიდი გამარჯვების ნაცვლად დედაქალაქში ხმები გავრცელდა, თითქოსდა თურქეთის წინააღმდეგ მებრძოლი არმია მარცხს განიცდიდა და ბაგრატიონის სიკვდილის შესახებაც ატყდა მითქმა-მოთქმა¹⁶⁰. პეტერბურგში ასეთი არასწორი ცნობების გავრცელებამ მოსახლეობის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. იმპერატორი ალექსანდრე პირველი იძულებული გახდა მოსახლეობისათვის სწორი ცნობების მისაწოდებლად სპეციალური „ნოვია: პეტერბურგსკაია გაზეტა“ გამოეცა. გაზეთის გვერდებზე ხშირად შექმნილია რუსეთ-თურქეთის ომში მოლდავეთის არმიის წარმატებები. კიუსტენჯის ციხე-სიმაგრის აღების შემდეგ ბაგრატიონის ჯარი დაიძრა რასევატისაკენ. სადაც თურქეთის არმიის მთავარი ძალები იყო თავმოყრილი, რომელსაც ხოსრევ-მეჰმედ ფაშა ხელმძღვანელობდა. რასევატისაკენ ჯარებს სვლა აუტანელ სიციხეში მოუხდათ. ამასთანავე საჭირო გახდა ჭაობებისა და მთაგორიანი ადგილების გადალახვა. ყოველ დღე 150 კაცი ხდებოდა ავად¹⁶¹.

1809 წლის 4 სექტემბერს პლატოვისა და მილორადოვიჩის კორპუსებმა, ბაგრატიონის უშუალო ხელმძღვანელობით, რასევატზე იერიში მიიტანეს¹⁶². სამი საათის განმავლობაში გაანადგურეს მოწინააღმდეგე, რომელმაც მოკლულთა სახით 4000 კაცი დაკარგა; რუსებმა 600 ტყვე, 7 ზარბაზანი და 3 დროშა იგდეს ხელთ. რასევატის აღებისას ჯარი ისე სწრაფად, შეთანხმებულად და თავგამოდებით იბრძოდა, რომ თვით ბაგრატიონი იყო განცვიფრებული. აღფრთოვანებული გენერალი ხელმწიფისადმი გაგზავნილ პატაკში რასევატის

¹⁵⁹ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹⁶⁰ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 152.

¹⁶¹ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 471.

¹⁶² Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

ზრძოლების შესახებ წერდა: „ჩემი სუსტი კალამი ვერასოდეს შეძლებს სრულად გამოხატოს ის ნდობა, ვაჟკაცობა და თავდადება, რომელსაც ამჟამინდელ საქმეში, საერთოდ, მთელი ჯარი იჩენდა. ყველა ცდილობდა ყოფილიყო პირველი და ყველა მონდომებული იყო ეჯობნა ამხანაგებისათვის განუსაზღვრელი სიბეჯითის გამოჩენაში, გამბედაობასა და მოვალეობის შესრულებაში“¹⁶³.

ასე იბრძოდა რუსეთის ჯარი თავისი საყვარელი მხედართმთავრის წინამძღოლობით. რასევატთან გამარჯვებისათვის თავადი ბაგრატიონი დაჯილდოვდა წმინდა ანდრეი პირველწოდებულის ორდენით და დამატებით 50 ათასი მანეთიც ებოძა¹⁶⁴. ბაგრატიონის არმია კვლავ სწრაფი ტემპით მიიწევდა წინ. 14 სექტემბერს ციხე-სიმაგრე იზმაილი აიღეს. გამარჯვებულებმა ხელთ იგდეს 21 დროშა, 220 ზარბაზანი, 9 გემი 36 ზარბაზანით, 5000 ფუთზე მეტი თოფის წამალი და უამრავი ჭურვი¹⁶⁵. ციხე-სიმაგრე იზმაილმა მრავალი ათასი კაცი შეიწირა წინა ომებში. ახლა კი, ბაგრატიონის მხედართმთავრული ნიჭის, დიდი საბრძოლო გამოცდილებისა და ჯარის გაბედული მოქმედების წყალობით, იზმაილი იოლად იქნა დამორჩილებული, თანაც დიდძალი ნადავლი იგდეს ხელთ. ჯარის არგაგონილი გმირული მოქმედებით კმაყოფილი ბაგრატიონი ხელმწიფეს წერდა: „დიდებული და ძლიერი ციხე-სიმაგრე იზმაილი ოტომანის პორტასთან ყველა უწინდელ ომებში ადამიანთა დიდ ზარალს გვაყენებდა, ამჟამად წვეთი სისხლის დაუღვრელად დაეცა თქვენი იმპერატორობითი უდიდებულესობის წმინდა ფერხთით. ვაშა დიდო აღექსანდრე!“¹⁶⁶.

ბაგრატიონის არმიამ 21 ნოემბერს ციხე-სიმაგრე ბრაილოვი დაიკავა. ამ გამარჯვებებით აცილებულ იქნა თურქეთის ჯარის ვალახიში შესვლის საშიშროება და სერბიის მდგომარეობაც შემსუბუქდა¹⁶⁷. ბაგრატიონის არმიამ სერიოზულ გამარჯვებებს მიაღწია, თუმცა კვლავ გრძელდებოდა სილისტრიის ვარშემოტყემა. დუნაის ნაპირას მდებარე ეს ციხე-სიმაგრე ძლიერ გამაგრებული აღმოჩნდა. მისი გარნიზონი 10—12 ათას კაცს ითვლიდა. მათ შეიარაღებაში 130 ზარბაზანი შედიოდა და, რაც მთავარია, გარნიზონის კომენდანტი ილიკ-ოღლუ თავგამოდებით იცავდა ციხე-სიმაგრეს¹⁶⁸. ბაგრატიონის მითითებით, გენ. პლატოვმა ილიკ-ოღლუს წერილი შეუგზავნა და მოს-

¹⁶³ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 472.

¹⁶⁴ იქვე, გვ. 472—473.

¹⁶⁵ იქვე, გვ. 472—473.

¹⁶⁶ იქვე.

¹⁶⁷ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 154.

¹⁶⁸ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 174.

თხოვა დანებებოდა რუსეთის ჯარს. ამასთანავე გენ. პლატოვი წერდა: „ახლა არმიის უფროსი თავადი ბაგრატიონია, რომელიც მონაწილეობდა თურქეთთან ომში, მისი ბრწყინვალე გმირობა მთელმა ევროპამ იცის...“¹⁶⁹ ილიკ-ოღლუმ დანებებაზე უარი განაცხადა, ვინაიდან მაშველ ძალებს ელოდა. მართლაც, სილისტრიისაკენ მომავალი დიდი ვეზირის 20-ათასიანი არმია გზაში იყო¹⁷⁰. ბაგრატიონის მითითებით, მაშველი ძალების შესახვედრად გენ. პლატოვის შენაერთი გაეშურა. ბრძოლა ტატარიცასთან მოხდა¹⁷¹. თურქთა ძალები ოთხ-ხუთჯერ აღემატებოდა მოწინააღმდეგეს. ბრძოლას თვით ბაგრატიონი ხელმძღვანელობდა. მან ჩვეული სისწრაფით შეუტია თურქებს, მაგრამ ჭარბ ძალების დამარცხება ძნელი აღმოჩნდა. მოწინააღმდეგე დამარცხებას გადაურჩა. საომარი მოქმედების გაგრძელება შეუძლებელი ხდებოდა. შემოდგომის წვიმიანმა ამინდებმა გზები გააფუჭა, სურსათ-სანოვანისა და საბრძოლო მარაგის შემოტანა გაძნელდა. ყოველდღიურად ასობით მებრძოლი ხდებოდა ავად, რის გამოც შემცირდა ბაგრატიონის არმიის რიგები¹⁷². თურქების ჭარბ ძალებს კი კვლავ დამხმარე ძალების მიღების საშუალება ჰქონდა.

ბაგრატიონმა გადაწყვიტა ალებულ ციხე-სიმაგრეებში საჭირო რაოდენობის მცველები დაეტოვებინა, რათა თვალყური ედევნებინათ თურქეთის ჯარის მოძრაობისათვის და თანაც, რაც მთავარია, დაპყრობილი სიმაგრეები შეენარჩუნებინათ. არმიის ძირითადი შემადგენლობა კი ღუნაის მარცხენა ნაპირზე უნდა გადმოეყვანა და ადრე გაზაფხულზე განეახლებინა შეტევას¹⁷³. ყოველივე ეს ბაგრატიონმა იმპერატორს აცნობა. იმპერატორს არ მოეწონა ბაგრატიონის აზრი. რუსეთის ძველი მოკავშირეების — ინგლისის, ავსტრიისა და სხვათა მტრებად გადაქცევამ და საფრანგეთის ომისათვის მზადებაში აიძულა ალექსანდრე პირველი, როგორმე მალე დაემთავრებინა ომი თურქეთთან. ამიტომ იმპერატორი სასტიკი წინააღმდეგე იყო საომარი მოქმედების ადრე გაზაფხულამდე გადადებისა.

თავისი აზრის განსამტკიცებლად ბაგრატიონმა არაკჩევეის ავტორიტეტის გამოყენება განიზრახა. ალექსანდრე პირველთან პატაკის გაგზავნამდე რამდენიმე დღით ადრე იგი სამხედრო მინისტრს არაკჩევეს სწერდა: „პატივი მქონდა მიმელო თქვენი ორი სასიამოვნო წერილი, რისთვისაც უგრძნობიერესად გმადლობთ... მე თქვენს ბრწყინ-

¹⁶⁹ Е. Е а к а შ ი ძ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

¹⁷⁰ Русский биографический словарь, т. II, с. 396.

¹⁷¹ იქვე.

¹⁷² М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 474.

¹⁷³ იქვე.

ვალებას ვუმტკიცებდი და ყოველთვის დაგიმტკიცებთ ჩემს სიყვარულს, პატივისცემასა და გულითად ერთგულებას. მე არა ვარ ერთგობის რი: ვინც მიყვარს, პირდაპირ ვეტყვი, ამასთანავე მაქვს სინდისი და პატიოსნება. შეუძლებელია მე თქვენ არ მიყვარდეთ: ჯერ ერთი იმიტომ, რომ თქვენ თვითონ გიყვარვართ, მეორეც, თქვენ ჩვენი პატრონი და უფროსთა უფროსი ხართ... ჭეშმარიტად მე არ ვთვლემ და არც მეშინია. თქვენი წმინდა წინასწარმეტყველება გამართლდა: ბაგრატიონმა სერასკირი გააცამტვერა, იზმაილი აიღო... ჩემი მიზანი იყო ამემხედრებინა და გამეგულადებინა არმია.

მე თქვენ კვებხის გარეშე მოგახსენებთ, რაც ჩემთანაა გაკეთებული: წავა ერთი რუსი ათის წინააღმდეგ. მე თვითონ მათთვის არაფერს არ ვინანებ. უკანასკნელი კაპიკებით ვასმევ და ვაჭმევ ჩემს ერთგულებს. უკეთესია მოვკვდე ვიდრე დავხარჯო ექსტრაორდინარული თანხიდან. მოვკვდები პატიოსანი, შიშველი, ღმერთმა იცის ჩემი სული, რაოდენ ერთგული ვარ ჩვენი მონარქისა, იმისათვისაც, რომ მეხმარება...¹⁷⁴ არაკჩევევის ჩარევამაც ვერ მოაღბო ალექსანდრე პირველი. იგი კვლავ სასტიკი წინააღმდეგი იყო ჯარის დუნაის მარცხენა ნაპირზე გადმოსვლის. მას სწრაფი შეტევით უნდოდა თურქეთთან ზავის დადება.

1809 წლის ოქტომბერში მთავარსარდალს შეუძლებლად მიაჩნდა თურქეთთან მშვიდობის მიღწევა, რის შესახებაც კვლავ აცნობა იმპერატორს: არ არსებობს არაეითარი იმედი, რომ ახლანდელი კამპანიის მსვლელობისას მივალწოთ მშვიდობას, ვინაიდან იგი დაიწყო ძალიან გვიან, აგვისტოს ნახევრიდან და თვით ბუნება სრულიად კრძალავს აქ ზამთრის ლაშქრობას¹⁷⁵. ბაგრატიონის ერთადერთ სწორ გადაწყვეტილებას მთავრობაში არავინ არ უჭერდა მხარს, ვინაიდან თვით იმპერატორი იყო წინააღმდეგი. მიუხედავად ამისა, გამოცდილი და თავის გადაწყვეტილების სისწორეში ღრმად დაჯერებული მთავარსარდალი ყველასთან თავისას ამტკიცებდა. მან არაკჩევეთან კვლავ გაგზავნა წერილი, სადაც ამტკიცებდა თავისი გადაწყვეტილების სისწორეს: „მე ვღაიარებ, რომ არა მარტო თურქთა, არამედ მთელი ევროპის თვალში აღმოვჩნდებით სამწუხარო მდგომარეობაში, როცა ზამთრის განმავლობაში, ყოველგვარი მოქმედების გარეშე, დავკარგავთ სამხედრო ძალასა და ცხენებს“¹⁷⁶. ბაგრატიონის საფუძვლიან ახსნა-განმარტებას შედეგი არ მოსდევდა.

¹⁷⁴ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4/5.

¹⁷⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 156.

¹⁷⁶ იქვე.

1809 წლის 23 დეკემბერს ალექსანდრე პირველი მოსკოვში იყო, როცა სახელმწიფო კანცლერის — თავად რუმინცევის — წერილი მიიღო. რუმინცევი წერილში სათანადო მიზეზები მოჰყავდა, ხაზს უსვამდა ბაგრატიონის აზრის სისწორეს და სთხოვდა იმპერატორს, რომ არმიის დუნაის მარცხენა ნაპირზე გადასვლის ნება მიეცა. ყველასათვის მოულოდნელად, ალექსანდრე პირველმა თანხმობა განაცხადა ბაგრატიონის გეგმის მიღებაზე, რომელიც მეორე დღესვე, 24 დეკემბერს აცნობეს ბაგრატიონს. არმია დუნაის მარცხენა ნაპირზე გადავიდა, მოლდავეთსა და ვალახიაში დაბინავდა¹⁷⁷.

ბაგრატიონი ენერგიულად შეუდგა ჯარის მომზადებას, ადრე გაზაფხულზე შეტევაზე გადასასვლელად. როგორც აღინიშნა, ბაგრატიონი თავის საკუთარ ფულს ხარჯავდა საერთო საქმეებზე და, უფრო ხშირად, მეგობრებისა და ჯარისკაცების დახმარებაზე. როგორც ყოველთვის, დიდი ჯამაგირისა და ავტორიტეტის მქონე გენერალი ამჯერადაც მოვალეებმა შეაწუხეს. 1809 წლის სექტემბერში ბაგრატიონმა სახელმწიფო ხაზინადარს — ფ. გოლუბევის მიმართა თხოვნით, რათა წინასწარ მიეღო 2 წლის კუთვნილი იჯარა¹⁷⁸. ბაგრატიონი არ შალავდა, რომ ფული ესაჭიროებოდა ვალების გასასტუმრებლად, რომ იგი უკაპიკოდ იყო. მან იცოდა, რომ ხაზინადარი უარს არ ეტყობდა და თავისი საქმეების ყოფილ რწმუნებულს, ქართველ გენერალ-ლეიტენანტ სალაგოვს¹⁷⁹ (სალადაშვილს) დაავალა ხსენებული ფულის მიღება. ბაგრატიონის თხოვნა დაკმაყოფილებულ იქნა იმავე წლის ნოემბერში. სალაგოვმა აღნიშნული ფული — 18 ათასი მანეთი მიიღო, ეს ფული, თითქმის მთლიანად, საჩქარო ვალების დაფარვის მოხმარდა.

ბაგრატიონმა მოლდავეთში თავი გამოიჩინა არა მარტო როგორც ნიჭიერმა მთავარსარდალმა, არამედ როგორც სახელმწიფო მოღვაწემაც. სერბი ხალხი მაშინ ყარა-გიორგის ფაოსნობით თურქთა ჩაგვრის წინააღმდეგ აღსდგა. ბაგრატიონი უთანაგრძნობდა სერბ ხალხს თურქთა ბატონობის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მას მიმოწერა ჰქონდა ყარა-გიორგისთან და აძლევდა საჭირო რჩევა-დარიგებას. ბაგრატიონი

¹⁷⁷ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 479.

¹⁷⁸ წელიწადში 9000 მანეთს იღებდა.

¹⁷⁹ სალაგოვს (სალადაშვილს) 1800—1812 წლებში სამხედრო სამინისტროში ეკავა გენერალ-ადიტორის თანამდებობა და იყო გამოცდილი იურისტი. როგორც უკვე აღინიშნა, იგი ბაგრატიონის საქმეების რწმუნებული იყო წლების მანძილზე და თავისი გულთბილი რჩევით ეხმარებოდა ერთგულ გენერალს. ხშირად კი, როცა ბაგრატიონი ბრძოლის ველს მიაშურებდა, თავის ქონებასა და საბუთებს მას უტრავებდა შესანახად.

ფულითაც ეხმარებოდა მეგობარ სერბ ხალხს. იგი ნამდვილი მეგობარი გახდა ბულგარელი ხალხისა. არმიისადმი გამოცემულ ერთ-ერთ ბრძანებაში ბაგრატიონი მეზობლებს მოუწოდებდა: „ყოველმხრივ ალერსიანად მოეკიდეთ ბულგარელებს, იქონიეთ მეგობრობა და ძმური სიყვარული მათთან“.

ბაგრატიონი ყოველმხრივ ცდილობდა მოლდავეთისა და ვალახეთის ხალხის დახმარებას. იგი წინ ეღობებოდა ვალახელ ბოიართათვითნებობას, რომელსაც ისინი მშრომელი ხალხის მიმართ იჩენდნენ. უბრალო ხალხი დიდ კმაყოფილებას გამოთქვამდა ბაგრატიონისადმი. სამაგიეროდ, ბოიარები იყენენ მისი უკმაყოფილონი. ისინი პეტერბურგში წერდნენ ქართველი გენერლის საწინააღმდეგო ბარათებს. წერდნენ არმიაში გამეფებულ „უწესრიგობაზე“. ამ წერილებმა თავისებური გავლენა მოახდინეს სამეფო კარის წარმომადგენლებზე. ალექსანდრე პირველი კვლავ გაბრაზებული იყო ბაგრატიონზე, რომელმაც ძალით მიაღწია იმპერატორის თანხმობას არმიის დუნაის მარცხენა ნაპირზე გადაყვანისათვის. ამას დაემატა კონსტანტინოპოლიდან მოსული ბარონ ვიუბუშის ჭორიც, რომელმაც თურქეთიდან ამბავი მოიტანა. ვითომცდა „თურქებს შორის განხეთქილება სუფევდა და საკმარისი იყო რუსების მხრივ მცირეოდენი დარტყმა, რათა თურქეთს კაპიტულაცია გამოეცხადებინა“¹⁸⁰. იმპერატორის უკმაყოფილება იზრდებოდა¹⁸¹. იგი საბაბს ეძებდა ბაგრატიონის მთავარსარდლობიდან გასათავისუფლებლად.

ბარონ ვიუბუშის მონაჭორი მალე შეიტყო პეტრე ბაგრატიონმა და რუმიანცევს მისწერა: „შეურაცხყოფელია ადამიანისათვის, რომელმაც მთელი თავისი სიცოცხლე მეფისა და მამულის სამსახურში გაატარა, ნახოს თავისი თავი გაკიცხული უტვირო ძეძუმწოვარას ზღაპრების გამო“. ბაგრატიონმა მთავარსარდლობიდან განთავისუფლება მოითხოვა¹⁸². რუმიანცევმა იმპერატორს მოახსენა ბაგრატიონის უკმაყოფილება და ბოლოს განუცხადა, იგი თანამდებობიდან განთავისუფლებას თხოულობს¹⁸³. იმპერატორის უკმაყოფილებამ კულმინაციას მიაღწია, მაგრამ სახელგანთქმული მხედართმთავრის ერთპიროვნულად განთავისუფლება ვერ გაბედა. ბაგრატიონი ხომ დიდი ხანია, რაც მოწინავე საზოგადოებისა და სამეფო კარის საღად მოაზროვნე წარმომადგენელთა კერპად იყო ქცეული. ამის გამო იყო, რომ

¹⁸⁰ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 158.

¹⁸¹ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 480.

¹⁸² Б. Е. Якович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 68.

¹⁸³ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 480.

ინგლის-საფრანგეთსა და ევროპის სხვა სახელმწიფოებთან დაძაბული ურთიერთობის დროს მოერიდა საზოგადოების უკმაყოფილებას, რასაც ბაგრატიონის ერთი ხელისმომსმით მთავარსარდლობიდან განთავისუფლება გამოიწვევდა. ალექსანდრე პირველმა მოლდავეთის არმი-აში თავადი ვ. ტრუბეცკოი გაგზავნა, პეტერბურგში მისული საჩივ-რების საფუძვლიანობის შესამოწმებლად.

შემოწმებამ ცხადყო, რომ საჩივრები უსაფუძვლო იყო, მაგრამ იმპერატორი თავის გადაწყვეტილების ერთგული დარჩა. ბაგრატიონი დიდ მხედართმთავრულ ნიჭთან ერთად დიდბუნებოვანიც იყო. თავის პირადულს ხალხისა და სახელმწიფო ინტერესებს უმორჩილებდა. მას ადვილად შეეძლო უარყო თავისი საბრძოლო გეგმა და დათან-ხმებოდა იმპერატორის ნება-სურვილს, გაეგრძელებინა საომარი მოქ-მედება ზამთარში. შესაძლებელია, დიდი საბრძოლო გამოცდილების მქონე მხედართმთავარს კიდევაც დაემარცხებინა თურქეთი, მაგრამ ნაკლებად მისაღებ რისკზე არ წავიდა, ათეულ ათასობით მებრძოლ-თა სიცოცხლე საფრთხეში არ ჩააგდო და საომარი მოქმედება გა-ზაფხულისათვის გადადო, რისთვისაც მოლდავეთის არმიის მთავარ-სარდლობა დაკარგა.

1810 წლის თებერვალში ბაგრატიონი გაათავისუფლეს მოლდავე-თის არმიის მთავარსარდლობიდან. ბაგრატიონის განთავისუფლებაში თავისებური როლი შეასრულა სამხედრო მინისტრმა ბარკლაი-დე-ტოლიმაც. მთავარსარდლობა ებოძა ინფანტერიის გენერალ ნ. კა-მენსკის. მართალია ნ. კამენსკი ნიჭიერ გენერალად ითვლებოდა, დი-დი საბრძოლო გამოცდილება ჰქონდა, ფინეთის ბრძოლების გმირა-დაც თვლიდნენ, მაგრამ საქმეს ისე ვერ გაუძღვა, როგორც ბაგრატი-ონი უძღვებოდა. მარტო ის, რომ 1810 წლის ბრძოლებში მოკლულ-თა და ჭრილობებისაგან გარდაცვლილთა რიცხვი 27 ათასს უდრიდა და დაჭრილები, რომლებიც ბრძოლისათვის გამოუსადეგარნი იყვნენ, 36 ათასს შეადგენდნენ¹⁸⁴, ნათლად მეტყველებს, ნ. კამენსკისთან შედა-რებით, ბაგრატიონის მხედართმთავრული ნიჭის დიდ უპირატესობაზე. ბაგრატიონი ორი თვით გაუშვეს შვებულებაში, მაგრამ მისი თავი-სუფლება დიდ ხანს გაგრძელდა. 1810 წლის დეკემბერში პეტერბურგ-ში დაბრუნდა. იგი დაბინავდა ნევის გამზირზე მდებარე № 172 სახ-ლში, რომელიც სტატსმდივან დ. ფამინცინს ეკუთვნოდა. პეტერბურ-გში ერთ ხანს იგი უმთავრესად ვალების დაფარვაზე ფიქრობდა. მრ-ვალრიცხოვან მევალეთა შორის იყო იაროსლაველი ვაჭარი ანდრეი პელევინი, რომელმაც ქ. პავლოვსკში ბაგრატიონის სახლი გადააქეთა

¹⁸⁴ М. Богданович დასახ. ნაშრომი. გვ. 511.

ნისიად. ბაგრატიონს ვალების გადასახდელად ფული არ გააჩნდა და ანდრეი პელევის 1810 წლის დეკემბერში შემდეგი შინაარსის მინდობილობა მისცა: „ქალაქ პავლოვსკში, კონსტანტინოვის სასახლის ახლოს მაქვს ორი საკუთარი სახლი, რომლებიც მე ვიყიდე, პირველი სახლი — თავად ალექსი ბორისის ძე კურაკინისაგან და მეორე — თავად მიხეილ პეტრეს ძე გოლიცინისაგან; განზრახული მაქვს მათი გაყიდვა მსურველზე, ჩემი სამსახურში ყოფნის აუცილებლობა შესაძლებლობას არ მაძლევს ამ საქმისათვის მოვიცალო, ამიტომ გთხოვთ თქვენზე აიღოთ ეს ვალდებულება და თუ ვინმე მსურველს გამოიხატავთ, ხსენებული სახლები მიწით და მათზე მიკუთვნებული ყველა სათავსით გაყიდოთ თქვენთვის ცნობილ ფასში. თქვენი სახელით შეადგინოთ ნასყიდობის სიგელი, სადაც ხელი უნდა მოაწეროთ და მიღებული ფული გაიბაროთ ჩემზე არსებულ ვალში, ან ამ ფულის მაგივრად დაიტოვოთ თვით სახლები“¹⁸⁵. სახლები თავისი ავეჯით 1811 წლის ივლისში იმპერატრიცა მარია თედორეს ასულმა იყიდა 7 500 მანეთად. მან ვალები გადაიხადა. გაყიდული სახლები კი ლიდხანს ბაგრატიონის ყოფილ აგარაკად იწოდებოდა¹⁸⁶.

1811 წლის დასაწყისში ნ. კამენსკი გადაიყვანეს რუსეთის დასავლეთ საზღვრებთან მდგარი არმიის უფროსად. მოლდავეთის არმიის მთავარსარდლად კი ლიტვის სამხედრო გუბერნატორი, ცნობილი მხედართმთავარი მ. კუტუზოვი დაინიშნა¹⁸⁷, რომელმაც დიდი გამარჯვებით დაამთავრა თურქეთის წინააღმდეგ მიმართული საომარი მოქმედება. თურქეთი იძულებული გახდა სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე ეზრუნა. 1812 წლის 28 მაისს რუსეთსა და თურქეთს შორის ზავი დაიდო ბუქარესტში.

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათწლეული რუსეთის იმპერიისათვის გაუთავებელი საომარი მოქმედების წლები იყო.

1805 და 1806—1807 წლების კოალიციური ომები ნაპოლეონის წინააღმდეგ რუსეთის მარცხით დამთავრდა.

რუსეთის არმიის ფრიდლანდთან დამარცხებით ალექსანდრე პირველი იძულებული გახდა თანხმობა განეცხადებინა ტილზიტის ზავზე. რუსეთი კონტინენტალურ ბლოკადაში აღმოჩნდა ინგლისის წინააღმდეგ. რუსეთის პური და ნედლეული ადარ სადღებოდა ინგლისში, რამაც თავად-აზნაურებისა და ვაჭართა უკმაყოფილება გამოიწვია¹⁸⁸. ალექსანდრე პირველი დაინტერესებული იყო მშვიდობიანი ურთი-

¹⁸⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 162.

¹⁸⁶ იქვე.

¹⁸⁷ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 513.

¹⁸⁸ Е. В. Тарле, Талейран, М., 1957, с. 84.

ერთობით, თუმცა აუსტერლიცის, ფრიდლანდისა და ტილზიტის შემდეგ, ნაპოლეონისაგან კარგს აღარას მოელოდა, მაგრამ დაღუპვებურად მაინც ანგარიშს უწევდა. ნაპოლეონის დამპყრობლური ომების წყალობით ევროპის ბევრი სახელმწიფო საფრანგეთის იმპერიაში მოექცა, ბევრიც მისი ვასალი გახდა. ავსტრია და პრუსია კი სატელიტებად იქცნენ¹⁸⁹. ნაპოლეონს რუსეთთან ომი გადაწყვეტილი ჰქონდა, მაგრამ 1807—1808 წლებში ესპანეთსა და პორტუგალიასთან ბრძოლით იყო დაკავებული და არ ჰქონდა არც დრო და არც საშუალება რუსეთის წინააღმდეგ გადამწყვეტი შეტევისათვის. ამასთანავე, ევროპის დაპყრობილი ქვეყნებიც აღდგნენ ნაპოლეონის წინააღმდეგ, რისი სიგნალიც ესპანელთა გამოსვლა გახდა¹⁹⁰. საფრანგეთი საბრძოლო მოქმედებით იყო დაკავებული. რუსეთის იმპერატორის ომის წინააღმდეგი იყო.

1811 წლის 9 მაისს პეტერბურგში საფრანგეთის ელჩის კოლენკურის მაგიერ გენ. ლორისტონი ჩამოვიდა, რომელსაც ალექსანდრე პირველმა განუცხადა: „რუსეთში არმიის შეიარაღება მიმდინარეობს, რაც — დაუმატა მან — ნაპოლეონის მუქართაა გამოწვეული. მე არ ვეძებ და არც დაეიწყებ ომს, თუ თქვენ ამას არ მაიძულებთ“¹⁹¹. მის აზრს იზიარებდა კონსტანტინე პავლეს ძე და სამეფო კარის ბევრი გავლენიანი წარმომადგენელი. ნაპოლეონს მსოფლიო ბატონობა ჰქონდა გადაწყვეტილი და არავის აზრსა და შეხედულებას ანგარიშს არ უწევდა.

1810 წელს რუსეთის ელჩი ა. ჯურაკინი პარიზიდან პეტერბურგში აცნობებდა: „ექვვგარეშეა, რომ ნაპოლეონს ეს ომი საბოლოოდ აქვს გადაწყვეტილი“¹⁹². 1810 წლის ბოლოს იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა ახალი საბაჟო ტარიფი დაამტკიცა, რის წყალობითაც გაფართოვდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გატანა და, ამავე დროს, შემცირდა ფუფუნების საგნების შემოტანა. ახალი საბაჟო ტარიფი საფრანგეთის ბურჟუაზიის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა და, რაღა თქმა უნდა, რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა კიდევ უფრო გაამწვავა¹⁹³. ნაპოლეონი რუსეთის წინააღმდეგ ომისათვის მზადებას

¹⁸⁹ Советская историческая Энциклопедия, т. 10, М., 1967, с. 665.

¹⁹⁰ ესპანელებმა მეღვარი წინააღმდეგობა გაუწიეს ნაპოლეონის არმიას. ბილენთან მათ დაამარცხეს გენ. დიუპონის კორპუსი.

¹⁹¹ М. Богданович, История царствования императора Александра первого и Россия в его время, т. III, СПб., 1869, с. 116.

¹⁹² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 163.

¹⁹³ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 110.

აღარ მალავდა. 1810 წელს ჰოლანდიიდან დაბრუნებულმა განაცხადა: „5 წლის შემდეგ მე მსოფლიოს მფლობელი ვიქნები... რჩება მხოლოდ რუსეთი, მე იმასაც გავსრეს... პარიზი სენ-კლემდე გაავრცელებს თავის გავლენას... მე ყოველ წელს 15 გემს ვაშენებ, როცა 150 გემი მექნება, ზღვაზეც ვიბატონებ“¹⁹⁴. 1811 წლის ბოლოსათვის რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა მაქსიმალურად დაიძაბა. რუსეთის დასავლეთ საზღვრებთან ნაპოლეონმა 200-ათასიანი არმია დააბანაკა. აღმოსავლეთ პრუსია და ვარშავის საჰერცოგო საფრანგეთის ჯარებით აივსო. აქვე იყო სურსათ-სანოვავისა და არტილერიის უზარმაზარი საწყობები, რაც ნათლად მეტყველებდა საომარი მოქმედების მოახლოებაზე.

1811 წლის დეკემბრის ბოლოს პარიზიდან რუსეთის საელჩოს მრჩეველი გრაფი ჩერნიშოვი პეტერბურგში იწერებოდა: „საფრანგეთის გვარდიამ სალაშქროდ მზადყოფნის ბრძანება მიიღო. გვარდიაში იარაღის შემოწმება დაიწყო, რაც, ყოველთვის, საომარი მოქმედების დაწყების წინ ხდება“. იმავე ჩერნიშოვის აზრით, ნაპოლეონი მალე რუსეთის წინააღმდეგ დაიძრებოდა. რუსეთის მთავრობის მითითებით, იმპერიის დასავლეთ საზღვრებთან სიმაგრეებისა და სასურსათო საწყობების მშენებლობა და მარაგის მიზიდვა დაიწყო. 1812 წლის თებერვალში ნაპოლეონმა პრუსიის მეფესთან სამოკავშირეო ხელშეკრულება გააფორმა. მარტის დასაწყისში ასეთივე ხელშეკრულება დასდო ავსტრიასთან. ამ ხელშეკრულებებით პრუსიისა და ავსტრიის არმიები ნაპოლეონის განკარგულებაში გადადიოდნენ. ნაპოლეონი ომისათვის მზად იყო.

1812 წლის 5 აპრილს რუსეთმა სამოკავშირეო ხელშეკრულება დასდო შვედეთთან, 18 ივლისს—ინგლისთან და 20 ივლისს—ესპანეთთან¹⁹⁵. ომის დაწყების წინ, ნაპოლეონი ყოველთვის ინტერესდებოდა თუ როგორი მხედართმთავარი ჰყავდა მოწინააღმდეგეს, როგორი ორგანიზაცია იყო სარდლობაში, ძლიერი იყო თუ არა მთავარსარდალი? 1812 წლის ომის წინ, ნაპოლეონი მისთვის საინტერესო ზემოაღნიშნულ კითხვებს დაბეჯითებით პასუხობდა: რუსებს ჰყავთ მხოლოდ ერთი ნამდვილი, კარგი გენერალი ბაგრატიონი, მაგრამ მას მეორეხარისხოვანი როლი აქვს. ბენიგსენი უნიჭოა და ისიც მეორეხარისხოვან როლს ასრულებს¹⁹⁶. კუტუზოვი ნაპოლეონმა აუსტერლიცთან დაამარცხა, მაგრამ აბუჩად მაინც არასდროს არ იგდებდა, მას ეშმაკ და წინდახედულ წინამძღოლად თვლიდა. ბარკლაი-დე-ტოლზუ

¹⁹⁴ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 93.

¹⁹⁵ Советская историческая Энциклопедия, т. 10, с. 665.

¹⁹⁶ Е. Тарле, Сочинения в двенадцати томах, т. VII, М., 1959, с. 255.

ცნობები არა ჰქონდა, მას რუსეთის საშუალო ვაჭანების გენერალ-თვლიდა, რომელზეც ფრანგები დიდი წარმოდგენის არ იყვნენ. მეთაურე კითხვაზე დაბეჭითებით პასუხობდა, რომ რუსეთის არმიას არ იყო ერთმმართველობა¹⁹⁷. სარდლობაში ორგანიზაცია, საერთოდ, მოისუსტებდა. სამხედრო საქმეებში ერეოდა იმპერატორი, რომელსაც წარმოდგენა არა ჰქონდა, რას აკეთებდა. ნაპოლეონმა ყველაფერი ეს კარგად იცოდა და, ამიტომაც, არ ეშინოდა ომის დაწყებისა.

რუსეთის არმიისათვის ასეთ კრიტიკულ ვითარებაში ბაგრატიონი სრულიად მოწყვეტილი იყო არმიას. იგი ცხოვრობდა ნევის გამზირზე ფამინცინის სახლში, სადაც თითქმის ყოველდღე დიდი სტუმრობა იყო.

ბაგრატიონი ჩვეული ხელგაშლილობით იღებდა და უმასპინძლდებოდა ყველას, რაც დიდ ხარჯებთან იყო დაკავშირებული.

1811 წელს ბაგრატიონმა დავით ბატონიშვილისაგან 5 ათასი მანეთი ისესხა ოქროთი (დაახლოებით 10 ათასი მანეთი ასიგნაციით) და იმავე დროს 7 ათას ხუთასი მანეთი გენერალ ბოლატოვის მეუღლეს გამოართვა სესხად. იმავე წლის ივნისში კი მან ბარკლაი-დე-ტოლის მეშვეობით ალექსანდრე პირველს მიმართა თხოვნით, რათა შვებულებში გაეშვათ და წინასწარ მიეცათ კუთვნილი იჯარა 9 ათასი მანეთი¹⁹⁸. იმპერატორმა დააკმაყოფილა მისი თხოვნა. ბაგრატიონმა შვებულებაც და ხსენებული თანხაც მიიღო და მამიდა ანა ალექსანდრეს ასულისა და მისი მეუღლის ბორის ანდრიას ძე გოლიცინების სამფლობელოში — სიმში წავიდა დასასვენებლად. ბაგრატიონი მთელი ზაფხულის გატარებას იქ აპირებდა და სრულებითაც არ უფიქრობდა, რომ პეტერბურგში დაბრუნება აღარ ეწყება. მას დიდხანს არ დაუსვენია სიმში. აგვისტოს პირველ ნახევარში იმპერატორის რესკრიპტი მიიღო პოდოლსკის არმიის მთავარსარდლად დანიშვნის შესახებ და საჩქაროდ გაემგზავრა მოსკოვში, პეტერბურგში არც კი ჩასულა, ისე გაეშურა ჟიტომირისაკენ, სადაც პოდოლსკის არმია იდგა. ახალი მთავარსარდალი საჩქაროდ შეუდგა არმიის საბრძოლველად მომზადებასა და სურსათ-სანოვავის მარაგის მოზიდვას. ბაგრატიონმა არმიის მდგომარეობისა და სხვა სერიოზულ საკითხებთან დაკავშირებით პეტერბურგში ჩასვლის ნებართვა სთხოვა იმპერატორს. ალექსანდრე პირველმა უარი შეუთვალა და დასძინა „მთავარსარდლებს ახლანდელ დროს არ შეუძლიათ თავიანთი ადგილებიდან წასვლა“. ბაგრატიონმა მომავალი საომარი მოქმედების გეგმა შეად-

¹⁹⁷ ე. ტარლე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84.

¹⁹⁸ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 167.

გინა და იმპერატორს გაუგზავნა. გეგმა შეტყვევითი სულისკვეთებით იყო შედგენილი. მასში დიდი ყურადღება ჰქონდა დათმობილი არმიის მატერიალურ მომარაგებასა და რეზერვის მომზადებას.

გეგმა არ იქნა მიღებული, თუმცა, სამხედრო სპეციალისტების აზრით, ბაგრატიონის მიერ შედგენილი გეგმა ბევრ სერიოზულ და საჭირო მოსაზრებას შეიცავდა. საომარი მოქმედება კარზე იყო მომდგარი და რუსეთის არმიას სამხედრო გეგმა არ გააჩნდა. არ იყო დანიშნული არმიის მთავარსარდალი. ზოგიერთი მხედართმთავრის სიტყვით, რუსეთის არმიას საომარი მოქმედების ერთიანი გეგმა არ გააჩნდა ფრანგების მიერ მოსკოვის დაკავებამდე¹⁹⁹.

1812 წლის მარტში რუსეთის სამხედრო მინისტრი ინფანტერიის გენერალი ბარკლაი-დე-ტოლი დაინიშნა დასავლეთის პირველი არმიის მთავარსარდალად, იმავე დროს დარჩა სამხედრო მინისტრადაც. სამხედრო მინისტრის საქმეებს დროებით, ბარკლაი-დე-ტოლის არმიასში ყოფნისას, ეენ. ა. გორჩაკოვი აწარმოებდა. დუნაის არმიის მთავარსარდალად მ. კუტუზოვი დაინიშნა, დასავლეთის მეორე არმიის მთავარსარდალობა კი პ. ბაგრატიონს ებოძა, გენერალი ა. ტორმასოვი მესამე სარეზერვო არმიის მთავარსარდალი გახდა. რუსეთის არმიას ოთხი მთავარსარდალი ჩაუდგა სათავეში. ერთმმართველი მთავარსარდალი კი, როგორც აღინიშნა, საომარი მოქმედების პირველ ეტაპზე რუსეთის არმიას არ ჰყოლია. მთავარსარდალის როლს, როგორც დასავლეთის პირველი არმიის უფროსი, ბარკლაი-დე-ტოლი ასრულებდა, თუმცა ალექსანდრე პირველი ერეოდა ყველა საქმეში. იმპერატორს სამხედრო ნიჭით არ იყო დაჯილდოებული, მაგრამ მხედართმთავრულ დიდებას ნატრობდა. 1811 წლის ოქტომბერში გრაფ ნესელროდესთან საუბარში ალექსანდრე პირველმა განაცხადა: „ომის შემთხვევაში განზრახული მაქვს არმიის სათავეში დავდგე“¹⁹⁹. 1812 წლის აპრილში იმპერატორი გენერალთა თანხლებით²⁰⁰ ვილნოში გაემგზავრა, სადაც არმია უნდა დაეთვალიერებინა. რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ნ. რუმიანცევმა საფრანგეთის ელჩს ლორისტონს იმპერატორის ვილნოში გამგზავრების მიზანი აუხსნა და ბოლოს დასძინა: „ამ მოგზაურობის მიზანია არ დაუშვას შემთხვევითობა, რომელიც ომს გამოიწვევდა“. ვილნოში ალექსანდრე პირველი არმიის მთავარ ბინაში მივიდა, სადაც ბარკლაი-დე-ტოლი და არმიის სხვა ხელმძღვანელები იმყოფებოდნენ. აქ იმპერატორმა ჯარი დაათვალიერა და საკმაოდ კარგი შეხედულება დარჩა არმიის საბრძოლო მდგო-

¹⁹⁹ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, ტ. III, გვ. 172.

²⁰⁰ იმპერატორს ახლდნენ: კონსტანტინე პავლეს ძე, არაკჩევევი, ბენიგსენა, ჯუღუ, შტეინი და სხვ.

მარეობაზე. აპრილის მეორე ნახევარში ალექსანდრე პირველი ფელდმარშალ სალტიკოვს სწერდა პეტერბურგში: „ჩვენთან ყველაფერი ჯერ კიდევ წყნარადაა. არმია საუკეთესო სულსკვეთებითაა არტილერია, რომლის დათვლიერებაც მოვასწარი, შესანიშნავ მღვდობარეობაშია“²⁰¹.

იმპერატორის კმაყოფილება მოჩვენებითი იყო, ვინაიდან რუსეთის არმიას არ ჰქონდა სწორი ცნობები ფრანგების შესახებ და არც თვით მათ წინაშე მდგარი ამოცანები იყო გარკვეული. ომის დაწყებამდე ცხრა დღით ადრე იქნა მიღებული მითითება: ფრანგების შემოტევისას რუსეთის არმია თავდაცვაზე ყოფილიყო და ჰარბი ძალების შემოტევისას უკან დაეხიათ ნოვოგრუდოვ-მინსკ-ბორისოვოს მიმართულებით. ომის დაწყებამდე რამდენიმე დღით ადრე ბაგრატიონმა ორი წერილი მისწერა იმპერატორს. პირველ წერილში არმიის სტრატეგიულ განლაგებას აკრიტიკებდა და დასძენდა, რომ უკანდახევის დროს ჯარს დიდი ზარალი მოუვიდოდა. მეორე წერილში ბაგრატიონი არმიის აქტიური მოქმედების საკითხს აყენებდა. არც ერთ წერილს პასუხი არ მოჰყოლია²⁰². 24 ივნისს ალექსანდრე პირველის პატივსაცემად გამართულ ბალს პირველი არმიის თითქმის ყველა გენერალი ესწრებოდა. გვიან ღამით იმპერატორს აცნობეს ფრანგების გადმოსვლა ნემანზე²⁰³. ნაპოლეონმა გამოუტყდადებლად დაიწყო ომი რუსეთის წინააღმდეგ²⁰⁴.

ნაპოლეონის 520-ათასიანმა არმიამ ნემანი გადმოლახა. დამატებითი სამხედრო ძალების მიღების შემდეგ საფრანგეთის არმია 58 ათას მებრძოლს ითვლიდა²⁰⁵. ნაპოლეონის არმიის წინააღმდეგ დასავლეთის საზღვრებთან 205—210-ათასიანი სამი დამოუკიდებელი არმია იდგა. დასავლეთის 110-ათასიანი არმია ბარკლაი-დე-ტოლის მეთაურობით ნემანთან იყო განლაგებული. მის შეიარაღებაში 558 ზარბაზანი შედიოდა. დასავლეთის 50-ათასიანი მეორე არმია პოდოლსკის არმიის ბაზაზე იყო ჩამოყალიბებული და პ. ბაგრატიონი მეთაურობდა. ამ არმიას 180 ზარბაზანი ჰქონდა და ვოლკოვისკის მიდამოებში იდგა. დასავლეთის მესამე არმია 45 ათას მებრძოლს ითვლიდა. მის შეიარაღებაში 165 ზარბაზანი შედიოდა. ეს არმია სარეზერვო იყო

²⁰¹ ფელდმარშალი სალტიკოვი ახალი დანიშნული იყო რუსეთის მინისტრთა კაბინეტის თავმჯდომარედ.

²⁰² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 177.

²⁰³ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, ტ. III, გვ. 212.

²⁰⁴ Советская историческая Энциклопедия, т. 10, с. 670.

²⁰⁵ М. Богданович, История отечественной войны 1812 года, по достоверным источникам, т. III, СПб., 1860, с. 517.

და ამიტომ მეორე არმიიდან დიდი მანძილით, 200 კილომეტრამდე მოცილებით იდგა ლუცკის რაიონში. ამ არმიას გენერალი ტორმასოვი მეთაურობდა. არმიის მთავარსარდალი არ იყო დანიშნული და, როგორც აღინიშნა, დასავლეთის პირველი არმიის მთავარსარდალი ბარკლაი-დე-ტოლი ახორციელებდა არმიებისადმი ხელმძღვანელობას. უფრო ზუსტად, იმპერატორი განაგებდა სამხედრო ოპერაციების ბედ-იღბალს.

25 ივნისს, დილით, ალექსანდრე პირველმა ნაპოლეონთან პოლიციის მინისტრი ა. ბალაშოვი გაგზავნა, რათა მოწინააღმდეგისათვის მოლაპარაკება შეეთავაზებინა, იმ პირობით, რომ ფრანგები რუსეთის საზღვრებიდან გავიდოდნენ²⁰⁶. იმპერატორი დარწმუნებული იყო, რომ ნაპოლეონი უარს იტყოდა მოლაპარაკებაზე. ა. ბალაშოვის ნაპოლეონთან გაგზავნის წინ ალექსანდრე პირველმა განაცხადა: „ჩვენში რომ ითქვას, მე არც ველი ამ მისიისაგან ომის შეწყვეტას. მაგრამ იცოდეს ევროპამ, რომ ჩვენ არ ვიწყებთ ომს“²⁰⁷. იმპერატორმა წაიკითხა თავისი ხელით დაწერილი წერილი და მისცა ა. ბალაშოვს ნაპოლეონისთვის გადასაცემად. ბალაშოვს ყოველ ნაბიჯზე აჩერებდნენ, გაუძნელდა ნაპოლეონთან მისვლა და ვილნოში შეხვდა საფრანგეთის იმპერატორს. ვილნო უკვე აეღოთ. ნაპოლეონმა ალექსანდრე პირველის წარგზავნილს სასტიკი უარი განუცხადა და მუქარით გამოისტუმრა²⁰⁸.

საფრანგეთის არმია თანდათან მიიკვლევდა გზას რუსეთის შუაგულისაკენ. ნაპოლეონის ძალების სიჭარბის გამო დასავლეთის ორივე არმია უკან იხევდა დრისის ბანაკისაკენ, რაც გენ. ფულეს გეგმით იყო გათვალისწინებული. ნაპოლეონს ორივე არმიის ცალ-ცალკე განადგურება ჰქონდა განზრახული. ფრანგთა ჭარბი ძალები ფეხდაფეხ მისდევდნენ უკანდახეულ ბაგრატიონის არმიას. 28 ივნისს ბაგრატიონმა სოფელ მირთან გაანადგურა ფრანგების აფანგარდი, რომელსაც ვესტფალის მეფე იერონიმი მეთაურობდა. უკან დახვევისას, მოსახლეობის სიმჭიდროდს დაცვასაც არ ივიწყებდა. თავისი არმიისადმი ერთერთ ბრძანებაში აღნიშნავდა: „...გიცხადებთ, რომ პირველი, ვინც იქნება მხილებული მოსახლეობის წინააღმდეგ რაიმე ძალადობის ჩადენაში, დაიხვრიტება, ხოლო ასეულის, ესკადრონის ან ათასეულის უფროსი ჩამოქვეითებული იქნება რიგითად“²⁰⁹. ბაგრატიონის არმია ორგანიზებულად იხევდა უკან და ხშირად დიდ ზარალსაც აყენებდა მო-

²⁰⁶ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, ტ. III, გვ. 215.

²⁰⁷ იქვე.

²⁰⁸ Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 256.

²⁰⁹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 180.

წინააღმდეგეს. 11 ივლისს სალტანოვკასთან დაევს 60-ათასიან არმი-
ას ბაგრატიონის არმიაში შემავალი რაევსკის 10-ათასიანი კორპუსი
ებრძოდა. რუსებმა თავიანთი პოზიციები არ დათმეს. ბაგრატიონი
აღტაცებული იყო რაევსკის კორპუსის გამირობით და კორპუსი ერთი
დივიზიით გააძლიერა. მეორე დღეს დაევს 60-ათასიან არმიას მარ-
შალ მორტიეს კორპუსი შეუერთდა. 13 ივლისს გათენებისას ბაგრა-
ტიონის არმიამ დნეპრი გადალახა და სმოლენსკის გზას დაადგა. მა-
ლე რაევსკის კორპუსიც შეუერთდა ბაგრატიონის არმიას. ბაგრატი-
ონის არმიის შეერთება ძირითად ძალებთან თითქმის შეუძლებელი
იყო. ნაპოლეონი დარწმუნებული იყო, რომ მეორე არმია ვერ შეძ-
ლებდა პირველ არმიასთან შეერთებას და გადაწყვეტილი ჰქონდა
ბაგრატიონის არმიის განადგურება. საფრანგეთის ყოფილ ელჩს პე-
ტერბურგში, კოლენკურს, თავის მემუარებში მოჰყავდა ნაპოლეონის
განცხადება: „ბაგრატიონის კორპუსი ვერ მოახერხებს არმიის მთავარ
ძალებთან შეერთებას, რომ ის შეპყრობილი ან, უკიდურეს შემთხვე-
ვაში, ნაწილობრივ განადგურებული იქნება, რაც გარკვეულ შთაბეჭ-
დილებას მოახდენს, ვინაიდან ბაგრატიონი ძველი თანამებრძო-
ლია სუვოროვისა“²¹⁰. ნაპოლეონის იმედები არ გამართლდა. ბაგრა-
ტიონმა დიდი ზარალი მიაყენა მოწინააღმდეგეს და ძირითად ძალებ-
საც შეუერთდა²¹¹. პეტერბურგში კვლავ ბაგრატიონის გამირობაზე
ალაპარაკდნენ. რუსი მებრძოლების გამირობაზე სხვადასხვაგვარი
ფურცლები იბეჭდებოდა. ერთ-ერთ მათგანზე სუვოროვისა და ბაგ-
რატიონის სურათები იყო მოთავსებული. სურათების ქვემოთ კი — სუ-
ვოროვის მიმართვა ბაგრატიონისადმი ლექსად:

Еще при мне бросать ты грани научился
и лавры смело пожинал,
ко славе ревностно стремился,
и я наперсником своим тебя избрал,
наследуй в славе мне, герой!
и, часть твоя,
в тебе воскресну Я!²¹²

მართლაც ბაგრატიონის უშუალო დამსახურება იყო ორივე არმი-
ის დანიშნულ ადგილზე შეერთება. ბაგრატიონის აღიუტანტი ნ. გო-
ლიცინი არმიების შეერთების შესახებ წერდა: „სწრაფი და მალალი
ხელოვნებით შესრულებული მარში, რომელსაც ჩვენ უნდა ვუმაღ-

²¹⁰ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 184.

²¹¹ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 220.

²¹² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 184.

ლოდეთ რუსეთის არმიების შეერთებას სმოლენსკთან, აყენებს ბაგრატიონს 1812 წელს რუსეთის მხსნელთა რიგებში²¹³.

ბაგრატიონი დარწმუნებული იყო თავისი მოქმედების სისწორეში. ალექსანდრე პირველისა და მისი მთავარი ბანაკის შეხედულების მიუხედავად, ხშირად დამოუკიდებლად წყვეტდა საომარი მოქმედების საკითხებს. იმპერატორი გერმანელებით იყო გარემოცული. ზოგი მათგანი რუსულ ენას ვერ დაუფლებოდა და თარჯიმნის მოშველიებით საქმიანობდა იმპერატორის კარზე. ყველა მათგანს უსმენდა იმპერატორი, ამიტომაც ხშირად ხდებოდა არმიაში გენერლებისა და მხედართმთავართა განთავისუფლება-დანაშენა. ბაგრატიონი გულისტკივილით აღნიშნავდა: „მთელი მთავარი ბანაკი გერმანელებით არის სავსე, ისე, რომ რუსს არ ეცხოვრება. ღმერთმანი ჭკუაზე შემშალეს ამ გაუთავებელი ცვლილებებით“²¹⁴. ბაგრატიონი უკმაყოფილო იყო ბარკლაი-დე-ტოლის გაუთავებელი უკანდახევიანად. ამისათვის ხშირად აკრიტიკებდა კიდევ, რაც კარგად იცოდა უკანდახევით გატაცებულმა ბარკლაიმ. არმიების სმოლენსკთან შეერთებამდე, რამდენიმე დღით ადრე, ბარკლაი-დე-ტოლიმ ბაგრატიონს წერილი მისწერა, სადაც განსაკუთრებით აღნიშნავდა: „ჩვენ შეიძლება არც ერთი არ ვიყოთ მართალი, მაგრამ სამსახურის, ხელმწიფისა და ჩვენი სამშობლოს კეთილდღეობა მოითხოვს ჭეშმარიტ თანხმობას ჩვენ შორის, რომლებსაც მონდობილი გვაქვს არმიების მეთაურობა“²¹⁵. ბაგრატიონს ბარკლაი-დე-ტოლის ქედმოხრილი ტონით დაწერილი წერილი ესიამოვნა და დროებით ხელი აიღო მის კრიტიკასა და აბუჩად აგდებაზე. თავის საპასუხო წერილში იგი წერდა: „პატივი მაქვს გიპასუხოთ, რომ მე თქვენს წადილს ხალისით ვემორჩილები. მზად ვარ ყოველთვის მიყვარდეთ და თქვენთან კეთილგანწყობაში ვიყო, როგორც ყველაზე ახლობელთან, მაგრამ ახლა თქვენ უფრო მეტად დამარწმუნეთ თქვენი წერილით და უფრო მეტად დამაკავშირეთ თქვენთან. მაშასადამე, არა მარტო მშვიდობას ჩვენ შორის, არამედ გთხოვთ მჭიდრო მეგობრობას, მაშინ კი ჩვენ ვერავინ ვერ დაგვა-მარცხებს“²¹⁶.

არმიების შეერთების შემდეგ ხარისხით მალლა მდგომი ბაგრატიონი თავისი სურვილით ბარკლაი-დე-ტოლის დაემორჩილა, როგორც სამხედრო მინისტრს²¹⁷. პირველი შეხვედრისას ბაგრატიონმა ბარკლაი-

²¹³ ნ. ნაკაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 92.

²¹⁴ ა. შერვაშიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 137.

²¹⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 191.

²¹⁶ იქვე.

²¹⁷ Е. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 261.

3. პეტრეტიონი 1812 წელს

დე-ტოლის მიმართ: „გიცხადებთ, როგორც უფროსს. რუსეთი განსაცდელშია, ჩვენ მხოლოდ სამშობლოს ხსნაზე უნდა ვიფიქროთ და ამ მიზნისაკენ წარვმართოთ ჩვენი სამხედრო ღონისძიებანი“.

ალექსანდრე პირველი კმაყოფილებით შეხვდა ორი მთავარსარდლის შერიგებას. მან დაუყოვნებლივ მისწერა თავად ბაგრატიონს: „ვიცი რა თქვენი გულმოდგინება სამსახურისადმი და სამშობლოსადმი სიყვარული, დარწმუნებული ვარ, რომ, (სამშობლოსათვის) ამჟამად ესოდენ მნიშვნელოვან დროს, თქვენ მოიშორებთ ყველა პირად განზრახვას და გექნებათ ერთადერთი მიზანი — სარგებლობა და დიდება რუსეთისა. თქვენ იმოქმედებთ ამ მიზნის მისაღწევად ერთსულოვნად, განუწყვეტელი შეთანხმებით, რითაც მიიღებთ ჩემი მადლიერების ახალ უფლებას“²¹⁸. ბაგრატიონის არმიის ძირითად ძალებთან შეერთებით განრისხებული ნაპოლეონი სმოლენსკს უახლოვდებოდა. 4 აგვისტოს სმოლენსკისათვის ზარბაზნების დაშენა და შემდეგ ქალაქის აღება ბრძანა. რუსი მებრძოლენი თავგამოდებით იგერიებდნენ ფრანგთა შემოტევას. ქალაქი ხანძარში ვაეხვია. ნაპოლეონის არმია სმოლენსკის მისადგომებთან გამაგრდა. 5 აგვისტოს დილიდან ფრანგებმა შეტევა განაახლეს. გვიან ღამით რუსეთის არმიამ სმოლენსკი დატოვა. ქალაქი ფრანგებმა დაიკავეს.

ბაგრატიონსა და ბარკლაი-დე-ტოლის შერიგება საფუძველს მოკლებული იყო. მათ შორის არ შეიძლებოდა კარგი დამოკიდებულების დამყარება.

დენის დავიდოვი ორი გენერლის ურთიერთობაზე წერდა: „ორივე გენერალს სასტიკად სძულდათ ერთმანეთი. ბაგრატიონს ეზიზღებოდა ბარკლაი, მას ბრალს სდებდა სამშობლოს ღალატში, ყოველნაირად აშაებდა და სახელს უტეხდა... ბარკლაის დანიშვნა პირველი არმიის მხედართმთავრად და თავად ბაგრატიონის მასზე დაქვემდებარება დიდად ამცირებდა ამ უკანასკნელს. მათ ურთიერთობაში თავი იჩინა უნდობლობის გრძნობამ, რომელიც თანდათან ძლიერდებოდა მათი ხასიათის სხვადასხვაობისა და ერთნაირი მდგომარეობის გამო. მგზნებარე, ფიცხი, მტკიცე ხასიათის მქონე თავადი ბაგრატიონი ვერ ეგუებოდა ცივსა და ანგარიშიან ბარკლაის თავისი ბრწყინვალე, გულლია ხასიათის გამო, მისი ქვეშევრდომები დიდი სიყვარულითვე პასუხობდნენ და მისი მაგალითით აღფრთოვანებული გმირებად იქცეოდნენ, ხოლო მშიშარა, ნაკლებ გულლია ბარკლაი კი, მიუხედავად თავისი ღირსებებისა, პირიქით, თავის გარშემო ჯარს ვერ იკრებდა... ბაგრატიონი, დიდი სუიკოროვის მსგავსად, მცირედ უკანდახევასაც კი ვერ

²¹⁸ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 234.

იტანდა; უკიდურესობამდე იყო შეწუხებული სამშობლოს ბედით, ბარკლას მეთოდის უწოდებდა... ის დაჟინებით მოითხოვდა მტრის წინააღმდეგ შეტევაზე გადასვლას. თუ ჩვენ შეტევაზე არ გადავალთ, მე ვიზდი მუნდირს, ჩვენ ხომ შეგვიძლია ფრანგები თავით ჩამოვკიდოთ...“²¹⁹ სმოლენსკის დატოვების გამო ბაგრატიონსა და ბარკლაი-დე-ტოლის შორის ურთიერთობა კვლავ დაიძაბა. ბარკლაი-დე-ტოლის მითითებით არმიის კვლავ უკანდახევით აღშფოთებული ბაგრატიონი მოსკოვში როსტოპჩინს სწერდა: „ბარკლაიმ ტყუილად დათმო ხელსაყრელი პოზიცია... ის ფრანგებს თქვენთან ჩამოიყვანა“²²⁰. შემდეგ წერილში წერდა: „მითხარით, ღვთის გულისათვის, რას იტყვის ჩვენი დედა რუსეთი, რომ ასე ვირცხვენთ თავს, ... ვისი გვეშინია. ჩემი ბრალი არ არის, რომ მინისტრი მერყევი, მხდალი, უნიჰო და ზანტია...“²²¹ პეტერბურგში ბევრი საჩივარი მიდიოდა ბარკლაი-დე-ტოლისზე. ბარკლაი-დე-ტოლი რუსეთის არმიის მთავარსარდალად არ იყო დანიშნული. იგი, როგორც სამხედრო მინისტრი და პირველი არმიის მთავარსარდალი, მთელ არმიას ხელმძღვანელობდა. ალექსანდრე პირველს არ უნდოდა მისი შეცვლა ახლით, მაგრამ არმია და პეტერბურგის საზოგადოება მის გადაყენებას მოითხოვდა. სმოლენსკის დატოვების შემდეგ კი აუცილებელი გახდა საჩქაროდ მთავარსარდალის დანიშვნა. არმიის გენერლებს ბაგრატიონის დანიშვნა უნდოდათ მთავარსარდალად²²².

²¹⁹ Д. Давыдов, Военные записки, с. 440.

²²⁰ შ. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 35.

²²¹ იქვე.

²²² სამხედრო ნიჭით დაჯილდოებული დიდი მხედართმთავარი ზოგ საკითხში სახელმწიფო მოღვაწედაც გვევლინება. ბაგრატიონი დიდი პატრიოტი და ერთგული მსახური იყო რუსეთისა და იმპერიის გაძლიერებაში საქართველოს კეთილ მომავალს ხედავდა, რაც ნათლად ჩანს 1806 წელს ამილახერისადმი მიწერილი წერილიდან:

„მათს ბრწყინვალეობას ამილახერს ოთარს, ჩემს მწყალობელს უფალს! შესაბამისა პატივისცემისა მიუძღვანებთ. ვიცი ჩვენს ამბავს ინებებთ სმენად და ყოველსავე ჩვენს ამბავს ჩემი ძმა კნიაზი რომან ივანიჩი გაიმბობთ; სხვაბრ ვითხოვ თქვენის კეთილ გონიერებისაგან, რომ თქვენის ჩვეულებისამებრ ყოველად მოწყალის ხელმწიფის ერთგულებასა და თქვენის ქვეყნის სამსახურში გულსმოდგინე იყოთ. ვინათგან მათს დიდებულებას ყოველად მოწყალეს ხელმწიფეს სრულის გულის სურს, რომ საქართველო ყოველით მხრით მშვიდობასა და ბედნიერებაში იყოს დაუღლი; ამისათვის თქვენც გმართებთ, რომ ყოველივე თქვენნი ნათესავნი და მოყვარენი განამტკიცოთ ხელმწიფის ერთგულებასა და ქვეყნის სამსახურში. თქვენვე იცით, თუ რუსეთის უძლეველი მხედრობა და ყოველად მოწყალის ხელმწიფის საფარველი მავ ქვეყანას არ შესწევოდა, აქამდინ დიდს უზედურებას მიეცემოდა და ამისათვის გმართებთ სრულის ერთგულებით სამსახური ხელმწიფისა და თქვენის ქვეყნისა; და გირჩევთ სიყვარულით, როგორც მანდ მყოფთ ჟართა დასპირდეთ

როგორც მოსკოვის გუბერნატორის ფ. როსტოპჩინის ჩანაწერებიდან ირკვევა, ბევრ მოწინავე და გავლენიან გენერალს კუტუზოვისათვის დაუვალებია იმპერატორისათვის ეთხოვა ბარკლაი-დე-ტოლის შეცვლა თავად ბაგრატიონით²²³. არმიაში ზოგი ბენიგსენის მომხრე იყო, მაგრამ მეტი წილი გენერლებისა ბაგრატიონის კანდიდატურას უჭერდა მხარს²²⁴. ბაგრატიონის სამხედრო ნიჭსა და დიდებას ეგროპა იცნობდა, მაგრამ მთავარსარდლად მისი დაყენება ალექსანდრე პირველმა არ ისურვა, რადგან „მისი გვარი ისევე, როგორც ბარკლაისა, არ იყო რუსული“²²⁵.

იმპერატორმა მთავარსარდლის დასანიშნავად სპეციალური კომიტეტი შექმნა: მინისტრთა კომიტეტის თავმჯდომარის გენერალ-ფელდმარშალ ნ. სალტიკოვის, პოლიციის მინისტრ ა. ბალაშოვის, პეტერბურგის მთავარსარდალ ს. ვიასმიტინოვისა და ორი საიდუმლო მრჩევლის — პ. ლობუჰინისა და გრაფ ვ. კოჩუბეის — შემადგენლობით²²⁶. კომიტეტს უნდა შეერჩია რუსი გენერლებისაგან ისეთი პირი, რომელიც ცნობილი იყო სამხედრო მოღვაწეობით, ექნებოდა დიდი საბრძოლო გამოცდილება, არმიის ნდობა და მაღალი ჩინი. კომიტეტის სხდომაზე სხვადასხვა კანდიდატურა იქნა დასახელებული. კანდიდატურა შორის იყო პ. ბაგრატიონი, დ. დობტუროვი, ლ. ბენიგსენი, ა. ტორმასოვი და სხვ. კომიტეტის სხდომაზე მ. კუტუზოვის კანდიდატურა ერთხმად იქნა მიღებული. მთავარსარდლის პოსტზე მ. კუტუზოვის არჩევის გადაწყვეტილება იმპერატორისათვის სამხედრო მინისტრის მოვალეობის შემსრულებელს ა. გორჩაკოვს უნდა მო-

პური, თუ სხვა სახმარი ნივთი, შეძლებისამებრ შეეწივნეთ და სასყიდელიც მიიღეთ ხელმწიფისაგან. თქვენს ბრწყინვალეობას ვარწმუნებ ამას, რომ თუმცა არ მინახვიხართ, მაგრამ ვიცი ჩემის ძმის კნიაზ რომანი ივანჩისაგან თქვენი კეთილი გონიერება და ერთგულება ხელმწიფისა, რომლისათვისაც მოხარული ვარ და კიდევაც ვითხოვ თქვენგან: თქვენი ჩვეულებრივი სიმხნე და ერთგულება ხელმწიფისა და თქვენის ქვეყნისა არ მოშალონ, რომლისთვისაც ხელმწიფისაგან მიიღებთ საკმაო წყალობას; და იქნება მეც მოვიდუ და თვითონ მე გაჩვენებთ საქმით ერთგულებასა და სიყვარულსა, და სხვებრ დაეშთები უმწვერვალესსა პატივისცემასა შინა თქვენსა.

თქვენის ბრწყინვალეობის მარად მსახურების მოსურნე

კნიაზ პეტრე ბაგრატიონი“. იხ. იოსელიანი, ა. რუსი და ქართველი ხალხების საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიიდან, თბილისი, 1952, გვ. 215—216, საბუთი № 9; დ. გოგოლაძე, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიური განვითარება გვიანფეოდალურ ხანაში, თბ., 1971, გვ. 79—82.

²²³ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 192.

²²⁴ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 265.

²²⁵ Е. Тарте, დასახ. ნაშრომი, გვ. 262.

²²⁶ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 265.

ეხსენებინა. იმპერატორი კვლავ იკავებდა თავს ბარკლაი-დე-ტოლის გადაყენებისაგან. ასეთ ვითარებაში ალექსანდრე პირველმა მიიღო ბაგრატიონის წერილი, რომელიც მოითხოვდა ბარკლაის გადაყენებას. სმოლენსკის დატოვებით უკმაყოფილო იმპერატორი კომიტეტის გადაწყვეტილებას დაეთანხმა²²⁷.

17 აგვისტოს კუტუშოვი დაინიშნა რუსეთის არმიის მთავარსარდლად. 29 აგვისტოს, დღის სამ საათზე, მ. კუტუშოვი ცარიევო-ზაიმშიჩში შეჩერდა, სადაც ორივე არმიის მთავარი ბინა იყო. სწორედ აქ უნდოდათ ბარკლაი-დე-ტოლისა და ბაგრატიონს ფრანგებთან სამკედრო-სასიცოცხლოდ შეხმა. კუტუშოვი მიესალმა მის შესახვედრად ჩამწკრივებულ საპატიო ყარაულს და თავისთვის თქვა: „აბა, როგორ შეიძლება ასეთი ვაჟკაცებით უკან დახვევა!“²²⁸. მებრძოლები ვაშას შეძახილით შეხვდნენ საქვეყნოდ ცნობილ მთავარსარდალს. ჯარისკაცებმა ერთმანეთს გადაულაპარაკეს: „კუტუშოვი მოვიდა ფრანგების დასამარცხებლად“²²⁹. 67 წლის მ. კუტუშოვმა მთავარსარდლობა ჩაიბარა და საფრანგეთის არმიასთან გენერალური ბრძოლისათვის მზადებას შეუდგა. ნაპოლეონის არმია საგრძნობლად იყო შემცირებული. სმოლენსკის დაკავების შემდეგ იგი 180 ათასამდე მებრძოლს ითვლიდა მხოლოდ²³⁰. ამიტომ იყო, რომ ნაპოლეონმა რამდენჯერმე შესთავაზა ალექსანდრე პირველს ზავი, მაგრამ პასუხი არც ერთხელ არ მიუღია. აგვისტოში ალექსანდრე პირველმა ვილსონს განუცხადა: „გიმეორებთ თქვენ და, გთხოვთ, ჩემი სახელით გამოაცხადოთ, რომ ნაპოლეონთან არავითარ მოლაპარაკებაზე არ ვიქნები თანახმა, მანამ ერთი შეიარაღებული ფრანგი იქნება რუსეთში... უკეთესია წვერი მოვუშვა სარტყელამდე და კარტოფილი ვჭამო ციმბირში“²³¹.

ალექსანდრე პირველი გენერალური ბრძოლის გამართვას მოითხოვდა. ახალმა მთავარსარდალმა მ. კუტუშოვმა ნაპოლეონის არმიასთან გენერალური ბრძოლის ასპარეზად ბოროდინო აირჩია. 22 აგვისტოს (3 სექტემბერს) მოწინააღმდეგეებმა ბოროდინოსთან საბრძოლო პოზიციები დაიკავეს. ნაპოლეონის არმია 135 ათას კაცს ითვლიდა, რომელთა განკარგულებაში 587 ზარბაზანი იყო. რუსეთის არმია კი 132 ათასი მებრძოლისაგან შედგებოდა, მათ შეიარაღებაში შედიოდა 624 ზარბაზანი²³². რუსეთის არმიის მარჯვენა ფრთასა და

²²⁷ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 260.

²²⁸ М. Богданович, История царствования Александра первого..., т. III, с. 280.

²²⁹ იქვე.

²³⁰ М. Богданович, История отечественной войны..., с. 519.

²³¹ М. Богданович, История царствования Александра первого..., т. III, с. 278—279.

²³² М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 181.

ცენტრს ბარკლაი-დე-ტოლი ხელმძღვანელობდა. ყველაზე სუსტი, როგორც კუტუშოვი ატყობინებდა იმპერატორს, მარცხენა ფრთა ბაგრატიონს ებარა. 24 აგვისტოს (5 სექტემბერს) ფრანგების ავანგარდმა შევარდინოში განლაგებულ 12 ათას მებრძოლს შეუტია. სისხლისმღვრელ ბრძოლაში ფრანგებმა მამველი ძალები მიიღეს, მათი რიცხვი 40 ათასამდე გაიზარდა. ისინი 186 ზარბაზნით უტევდნენ მოწინააღმდეგეს. ნაპოლეონის ჭარბმა ძალებმა შევარდინო დაიკავეს. ბაგრატიონი თვითონ ჩაება ბრძოლაში, წინ გაუძღვა ჯარს და შევარდინო უკან დაიბრუნა. ბრძოლამ გვიან საღამომდე გასტანა. ბოლოს კუტუშოვმა ძირითად პოზიციებამდე დახევა ბრძანა. ბაგრატიონმა უკან დაიხია. 25 აგვისტოს (6 სექტემბერს) ორივე მხარე კვლავ საბრძოლო პოზიციებს ამაგრებდა და გადამწყვეტი შეტაკებისათვის ემზადებოდა. 26 აგვისტოს (7 სექტემბერს) ზარბაზნების ზალპით განაახლეს ბრძოლა.

ბაგრატ ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „26, დღესა ორშაბათსა დილასა, საათსა მეხუთესა დარაზმდენ რუსნი და ფრანცუცინი პირისპირ ურთიერთასა სოფელსა ბოროდინასა, რომელიცა შორავს მოსკოვით ასისა ვერსითა, და იწყეს ბრძოლა ეგეთი, რომელ არავისა ახსოვნან ეგეთი ბრძოლანი და არცაღა ისტორია მოგვითხრობს, რამეთუ, დღე იგი იყო ვითარცა წყვდიადი კომლთაგან ზარბაზნათასა და ქუხდენ ზარბაზანი ორსავე მხარესა ვითარცა ცის გერგვინვა...“²³³ ნაპოლეონის მხრივ რჩეული მხედართმთავრები შეთაურობდნენ ბრძოლას. საერთო ხელმძღვანელობას თვით საფრანგეთის იმპერატორი ახორციელებდა. დილით პირველი შეტევა დავუმ წამოიწყო 25 ათასიანი კორპუსით. 102 ზარბაზანი შეუნელებლივ უშენდა ცეცხლს რუსთა მარცხენა ფრთას, რომელსაც ბაგრატიონი იცავდა 8-ათასიანი შენაერთით. დავუ მედგარ წინააღმდეგობას წააწყდა და კონტუზიანმა დატოვა ბრძოლის ველი²³⁴. ფრანგების მეორე იერიშსაც არ მოჰყოლია შედეგი. თუმცა მარცხენა ფლუში აიღეს, მაგრამ ბაგრატიონის მებრძოლთა გამირულმა კონტრშეტევამ კვლავ უკუაქცია მოწინააღმდეგე. ფრანგთა მესამე შეტევით მარცხენა და მარჯვენა ფლუშები იქნა აღებული, მაგრამ ბაგრატიონმა კვლავ უკან დაიბრუნა დაკარგული პოზიცია. ჯერ ისევ დილის 9 საათი იყო, მაგრამ ფრანგები მეოთხედ გადმოვიდნენ შეტევაზე. ამჟამად ჭარბი ძალების სწრაფი შეტევით ფლუშები დაიკავეს. მთავარსარდლის მიერ გამოგზავნილი დამხმარე რეზერვის საშუალებით ბაგრატიონმა ფრანგებს შეუტია²³⁵ და

²³³ ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მთხრობა, გვ. 127.

²³⁴ М. Богданович, დასახ. ნაშრომი, გვ. 291.

²³⁵ იქვე, გვ. 293.

აღებული ფლეშები დაატოვებინა. ბაგრატიონი თავგანწირული იბრძოდა იმ დღეს. მას ვერ წარმოედინა ბრძოლის ველზე დამარცხება. „ყველა იმათთვის, ვინც იმ საშინელ საათებში უყურებდა თავად ბაგრატიონს, ვისთვისაც ცნობილი იყო მისი ბუნება, ვისაც ახსოვდა მისი კარიერა, ცხადი იყო, რომ ამჯერად სხვა — მესამე გადაწყვეტილება დაუშვებელი იყო: ან ფლეშები დარჩება ბაგრატიონის ხელში, ან თვითონ გამოვა მწყობრიდან მკვდარი ან მძიმედ დაჭრილი“²³⁶. ნაპოლეონი მთელ ძალებს ბაგრატიონის წინააღმდეგ მიმართავდა, რომელმაც რამდენიმე შეტევა მოიგერია, მაგრამ ფრანგებმა 45-ათასიანი შენაერთით მიიტანეს იერიში ბაგრატიონის პოზიციებზე. იგი 18 ათასი მეზრძოლით უნდა გამაგრებოდა ჭარბ ძალებს. ნაპოლეონის მოიერიშეებს დიდი ზარალი მიაყენა ბაგრატიონმა, მაგრამ, საუბედუროდ, მძიმედ დაიჭრა. ბრძოლის ველს მაინც არ ტოვებდა, სანამ სისხლიდან დაცლილი ცხენიდან არ ჩამოვარდა. ბაგრატი ბატონიშვილი წერდა: „დღესა მას დიდად იბრძოლა თავადმან პეტრე ბაგრატიონთან ღიანაარალ-შეფმან, გარნა ეწია უბედურებაჲ, რომელ დაიკოდა ფეხსა შიგან ძლიერად და ამის გამო იწყეს რუსთაცა უკუნი ქცევად...“²³⁷. ბაგრატიონისათვის ეს მეხუთე ჭრილობა იყო და, საუბედუროდ, უკანასკნელი.

ბაგრატიონის ექიმმა იაკობ გოვოროვმა გენერალს ჭრილობა შეუხვია, შემდეგ მედუნქტში მიიყვანეს, სადაც არმიის მთავარმა მედიცინსპექტორმა ლეიბ-მედიკმა ვილიემ გასინჯა ჭრილობა, გაასუფთავა და შეახვია. 27 აგვისტოს (8 სექტემბერს) ბაგრატიონი მოსკოვში წაიყვანეს. 30 აგვისტოს დაჭრილი მხედართმთავარი თანმხლები პირებით მოსკოვში იყო. მისი ჯანმრთელობა საგრძნობლად დაქვეითდა. ტკივილები აწუხებდა, ციებ-ცხელება დაემართა, მაღა დაეკარგა და უძილობა დასჩემდა. მოსკოვის გუბერნატორმა გრაფმა როსტოპჩინმა იმავე დღეს იხახულა ბაგრატიონი და თავის ჩანაწერებში აღნიშნა: „იგი სრულ გრძნობაზე იყო, საშინლად იტანჯებოდა, მაგრამ მოსკოვის ბედი არ აძლევდა მას არც ერთი წუთით მოსვენებას... მის ფეხის ძვალი დამსხვრეული იყო კოჭის ზემოთ, მაგრამ მისთვის დაუყოვნებლივ ფეხის ამპუტაცია ვერ გარისკეს...“²³⁸.

1 სექტემბერს ბაგრატიონმა შეიტყო ფრანგების მოსკოვში შესვლა და სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილმა მოსკოვიდან წასვლის წინ როსტოპჩინს მისწერა: „მშვიდობით, ჩემო პატივცემულო მეგობარო! მე მოვკვდები არა ჭრილობით, არამედ მოსკოვით“. 2 სექტემბერს

²³⁶ E. Тарле, დასახ. ნაშრომი, გვ. 572.
²³⁷ ბ. ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 127.
²³⁸ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 198.

საქართველო
საბჭოთა სოციალისტური
რესპუბლიკა

ბ. ა. სურგულაძის ბარათების მიხედვით გამოცემა დაჭრილი

ბაგრატიონი ექვსცხენშებმული ოთხადგილიანი კარეტით ვლადიმერის გუბერნიის სოფელ სიმში წაიყვანეს. სადაც გოლიციენებისა და სხვათა მიერ სახლში დაბინავდა თავის თანმხლები პერსონალით. გზაში ტკივილებმა უფრო უმატა. 4 სექტემბერს მკურნალმა ექიმმა ი. გოვოროვმა ბაგრატიონს ფეხის ამპუტაცია შესთავაზა. მხედართმთავარმა სასტიკი უარი განაცხადა: „ახლა დრო არაა ოპერაციისათვის, იგი დიდი ხნით გამომიყვანს მწყობრიდან და აღარ შემეძლება გამოვადგე დაჩაგრულ სამშობლოს“.

7 სექტემბერს ბაგრატიონი უკვე სიმში იყო. მეორე დღეს ფეხი გაკვეთეს, ჭრილობა გაასუფთავეს და შეახვიეს. ტკივილებმა საგრძნობლად დაუკლო. ბაგრატიონმა ექიმს განუცხადა: უკეთ გავხლები თუ არა, მაშინვე კავკასიის წყლებზე წავალ სამკურნალოდო. საღამოს ფეხის ხელახალი შეხვევისას ექიმებმა დამსხვრეულ ძვალში განგრენა შენიშნეს. ტკივილებმა კვლავ უმატა. უშიშარი გენერალი ტკივილებისაგან საშინლად იყო შეწუხებული. როცა იმპერატორის რესკრიპტი მიიღო: „თავადო პეტრე ივანეს-ძვე! კმაყოფილებით მომსმენი თქვენი საგმირო საქმეებისა და გულმოდგინე სამსახურის ამბებისა, ფრიად დამაღონა თქვენს მიერ მიღებულმა ჭრილობამ, რამაც დროებით ჩამოგაცილათ ბრძოლის ველს, სადაც თქვენი ყოფნა ახლანდელ საომარ გარემოებებში ესოდენ საჭირო და სასარგებლოა. ვისურვებ და ვიმედოვნებ, რომ უფალი აღრე და მალე მოგანიჭებთ შვებას შესამკობელად თქვენის საქმეებისა ახალი სახელითა და დიდებით. ამავე დროს, არა თქვენი დამსახურების ჯილდოდ, რომელსაც უახლოეს დროში მიიღებთ, არამედ თქვენი შეძლების ერთგვარ შემწეობად, ერთდროულად გიბოძებთ ორმოცდაათ ათას მანეთს, დაგმთები თქვენი მოწყალე აღიქმანდრე“.

ბაგრატიონი გრძნობდა უბედურების მოახლოებას, მაგრამ სრულებით არ ეშინოდა და არც წუწუნებდა. დასავლეთის მეორე არმიის მთავარი მედიკი განგარდტი, რომელიც ბაგრატიონთან იყო სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებამდე, წერდა: „ჭრილობისაგან ის გრძნობდა სასტიკ ტკივილს, იტანჯებოდა შეტევებით. მაგრამ მცირეოდენი წუხილიც კი არ წარმოუთქვამს თავის ბედსა და წვალებაზე, ყველაფერს იტანდა, როგორც ნამდვილი გმირი, არ ეშინოდა სიკვდილისა, მის მოახლოებას ისეთივე სიმშვიდით ელოდა, როგორითაც მზად იყო შეხვედროდა მას გააფთრებულ ბრძოლაში“²³⁹. ჭრილობის მიღებიდან მეჩვიდმეტე დღეს პეტრე ბაგრატიონი გარდაიცვალა. „ამ დაკოდილობისა გამო მოკვდა თავადი პეტრე ბაგრატიონი, კაცი სახე-

²³⁹ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 200.

ლიანი და მხნე... დაკოდილობის შემდგომად იცოცხლა დღე ჩვიდმეტეტი და მიიცვალა სექტემბრის 12 სოფელსა თავადის გალიციისასა, ლუბერნიასა ვლადიმერისასა²⁴⁰. საქვეყნოდ ცნობილი მხედართმთავრის სიკვდილისთანავე სიმში მივიდა მეორე არმიის შტაბის უფროსი გენ.-ლეიტ. სენ-პრი, რომელიც კრილობის გამო ვლადიმერის გუბერნიაში, სიმთან ახლოს სოფელში მკურნალობდა. მანვე ითავა დასაფლავების ორგანიზაცია.

17 სექტემბერს ბაგრატიონი დასაფლავებს სოფელ სიმის ეკლესიაში. ბრინჯაოს მოჭკოვილ დაფაზე წარწერა გაუკეთეს: „თავადმა პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონმა თავის მეგობრის ბ. ვოლიციის სოფელში ყოფნისას მიიღო უმაღლესი ბრძანება ყოფილიყო დასაფლავების მეორე არმიის მთავარსარდლად, სოფელ სიმიდან წავიდა არმიაში და ბოროდინოსთან დაპირილი კვლავ სიმში მოვიდა, სადაც გარდაიცვალა“.

ბაგრატიონის გმირობას არ ივიწყებდა პეტერბურგი. 1812 წელსვე უურნალ „Сын отечества“-ში ინჟანტერიის გენერლის თავად ბაგრატიონის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა ნიკოლოზ ოსტოლოპოვის ლექსი:

Гул странный в воздухе несется,
у войнов и плач и стон,
из ряду в ряд передается:
ты Мерта, ты мертв, Багратион.

ბაგრატიონის გარდაცვალების შემდეგ მის საბუთებში აღმოჩნდა ოთხი პიროვნების: იმპერატრიცა მარია თედორეს ასულის, ა. სუვოროვის, ე. პ. სკაერონსკაია-ბაგრატიონისა²⁴¹ და ალექსანდრე პირველის დის — ეკატერინე პავლეს ასულის პორტრეტები. 1812 წლის დეკემბერში ცალკე ბროშურად გამოიცა ლექსი ბაგრატიონის სიკვდილის გამო. ავტორი წერდა:

Багратиона нет!
любезный нам его
Сокрылся вид геройский.
Осталось имя нам,
остались тысячи
похвальных дел, примеров,
отчеству заслуг.

²⁴⁰ ბ. ბ ა ტ რ ი ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 127.

²⁴¹ ეკატერინე პავლეს ასული სკაერონსკაია-ბაგრატიონი 1816 წელს ინგლისელ ლორდ პოვენზე გახსოვდა, მაგრამ სიკვდილამდე ბაგრატიონის გვარს ატარებდა. მეორედ დაქვრივებული, ღრმად მოხუცებული ქ. ნიკაში გარდაიცვალა.

ბაგრატიონის გარდაცვალების წლისთავზე, 1813 წლის სექტემბერში, პოეტმა ვ. ჟუკოვსკიმ ჟურნალ «Сын отечества»-ში გამოაქვეყნა პოემა «Певец во стане русских воинов», სადაც ვკითხულობთ:

И ты, Багратион,
 вотще друзей молитвы,
 вотще их плач — во гробе он,
 добыча лютой битвы.
 Еще дружин надежда внемлет,
 все мнят — с одра восстанет.
 И робко шепчет враг с врагом:
 «Увы, он скоро грянет».
 А он — навеки взор смежил,
 решитель бранных споров,
 Он в область славных воспарил
 К тебе, отец Суворов.

წლები გადიოდა. ბაგრატიონს არამცთუ არ ივიწყებდნენ, არამედ უფრო ხშირად იწერებოდა მასზე. 30 წლის მანძილზე, 20 ლაშქრობისა და 150 ბრძოლის მონაწილე მხედართმთავრის დამსახურება, რაც დრო გადიოდა უფრო მეტი დიდებით იმოსებოდა.

მისი ყოფილი აღიუტანტი, გამოჩენილი პარტიზანი გენ.-ლეიტენანტის დავიდოვი 27 წელს იბრძოდა მხედართმთავრის ნეშტის ბოროდინოს ველზე გადასვენებისათვის. 1839 წლის ივნისში დ. დავიდოვმა თავისი საყვარელი გენერლის ნეშტის ბოროდინოში გადასვენების ნებართვა მიიღო, მაგრამ მალე გარდაიცვალა და ბაგრატიონის ნეშტის გადასვენებას ვერ მოესწრო. 1839 წლის 26 აგვისტოს, კიევის ჰუსართა პოლკის თანხლებით, ბაგრატიონის ნეშტი ბოროდინოს ველზე გადაასვენეს. თავადი ნ. ბ. გოლიცინი წერდა: სოფელ სიმში დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი. ეკლესიის აკლამიდან ბაგრატიონის კუბო ამოიღეს და კვარცხლბეკზე დადგეს. მხედართმთავრის პატივსაცემად მომავალ ხალხთა ნაკადი არ წყდებოდა.

რამდენიმე დღის შემდეგ, კუბო მდიდრულად მორთულ სამგლოვიარო ეტლზე დადგეს და კიევის ჰუსართა პოლკის თანხლებით მოსკოვისაკენ წაიღეს. სამგლოვიარო მარშით ხალხმა თვითონ ატარა ეტლი რამდენიმე კილომეტრზე.

პაპანაჭება სიცნის მიუხედავად, მხედართმთავრის ნეშტს 20 ვერსის მანძილზე მიაცილებდა ხალხი²⁴². ბაგრატიონის ცხედარი დაკრ-

²⁴² В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 209.

ძალეს იმ ძეგლის კვარცხლბეკის ქვეშ. რომელიც ბოროდინოს გმირთა სამახსოვროდ იყო აგებული. მან სამუდამოდ ბინა დაიღო. ბოროდინოს ველზე, სადაც სასიკვდილო ჭრილობა მიიყენა ნაპოლეონის არმიას და თვითონაც სასიკვდილოდ დაიჭრა. მის საფლავს 73 წელს ამშვენებდა წარწერა: „ინფანტერიის გენერალი თავადი პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი. მეთაურობდა დასავლეთის მეორე არმიას, დაიჭრა ბოროდინოს ბრძოლაში 1812 წლის 26 აგვისტოს. გარდაიცვალა ჭრილობისაგან 1812 წლის 12 სექტემბერს 47 წლისა“²⁴³. ბაგრატიონის სახელი მიენიჭა ეგერთა მეექვსე პოლკს, რომელსაც იგი მეთაურობდა სუგოროვის ლაშქრობის დროს.

გენ. პ. ი. ბაგრატიონის უსტიუეანის ეგერთა 104-ე პოლკის 100 წლისთავის სამახსოვროდ გამოშვებული მედალი. 1897.

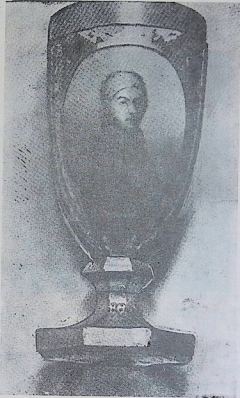
1897 წელს გამოუშვეს უსტიუეანის ეგერთა გენერლის თავად პ. ბაგრატიონის 104-ე პოლკის ასი წლისთავის აღსანიშნავი მედალი, ქართველი მხედართმთავრის გამოსახულებით²⁴⁴. ბოროდინოს ბრძოლის 100 წლისთავზე — 1912 წელს გმირთა საფლავმა სახე შეიცვალა. 1962 წელს კი, ბოროდინოს ბრძოლის 150 წლისთავზე, გმირთა საფ-

²⁴³ შ. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38.

²⁴⁴ პ. ბაგრატიონი წლების მანძილზე ხსენებულ პოლკს მეთაურობდა.

ლაგმა კვლავ სახეცვლილება განიცადა. ბაგრატიონის საფლავი გრავირების ქვებითა და ახალი წარწერით ვალამაზდა.

სახელგანთქმული მხედართმთავრის პორტრეტით გამოშვებული იყო ბოკალი, რომლის შესახებაც ცნობები არ არსებობდა. 1944 წელს გამოჩენილ სარდალს კ. როკოსოვსკის კანდიდან, როგორც ჩანს, ქართველი გენერლის შორეული ნათესაისაგან, ამანათი მიუღია. სადაც ძველებური ბოკალი ყოფილა პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონის

ბოკალი პ. ი. ბაგრატიონის გამოსახულებით

პორტრეტით. წერილი კი იტყობინებოდა, რომ ბოკალი თავის დროზე პ. ბაგრატიონის კუთვნილება ყოფილა. დიდი სამამულო ომის დროს, 1944 წელს, ბელორუსიის განთავისუფლებისას ერთ-ერთ უდი-

დეს სტრატეგიულ ოპერაციას ეწოდა კოდური სახელწოდება „ბაგრატიონი“. ამ ოპერაციის წარმატებით დამთავრებისათვის კ. როსოვსკის საბჭოთა კავშირის მარშლის წოდება მიენიჭა. დიდრ სამამულო ომის შემდეგ, კალინინგრადის ოლქში, ყოფილ ჯ. პრეისმეილუს ბაგრატიონოვსკი დაერქვა. მოსკოვში ერთ-ერთ მეტროსა და ქუჩას ეწოდა მხედართმთავრის სახელი. 1977 წელს საბჭოთა მეცნიერებმა სამხრეთ ატლანტიკაში, წმინდა ელენეს კუნძულთან ახლოს ორი დიდი წყალქვეშა მთა აღმოაჩინეს, რომელთაგან ერთ-ერთს ბაგრატიონი უწოდეს²⁴⁵. ყიზლარში, სადაც დაიბადა ბაგრატიონი, ერთ-ერთი ცენტრალური ქუჩა და მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი მხედართმთავრის სახელს ატარებს. ინგლისელი მხატვრის დოუს მიერ დახატული მისი პორტრეტი დღესაც ერმიტაჟის მშვენიერებას წარმოადგენს.

1984 წელს, თბილისის ძველ ულამაზეს უბანში, მტკვრის მარჯვენა ნაპირას აღიმართა ცხენზე ამხედრებული პეტრე ბაგრატიონის ძეგლი.

²⁴⁵ В. К. Грибанов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 214.

პ. ბაგრატიონის ძეგლი ორთაჭალაში

კონსტანტინე ღავითის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი
(1789—1844)

კონსტანტინე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი იმერეთის ტახტიდან ჩამოგდებული მეფის — დავით გიორგის ძის—შვილი იყო. დავითი იმერეთის ტახტზე ავიდა სოლომონ პირველის გარდაცვალების შემდეგ.

1783 წელს სოლომონ პირველმა თურქთა წინააღმდეგ გალაშქრება გადაწყვიტა. მას გურულების დახმარების იმედი ჰქონდა და გურიასში ჩავიდა თავისი ლაშქრით. მოულოდნელად ჩაქვთან ოსმალები შემოეყარნენ, ბრძოლის დროს გურულებმა მეფეს ზურგი შეაქციეს. იმერლები დამარცხდნენ. დამწუხრებული მეფე ქუთაისს დაბრუნდა და მალე გარდაიცვალა. ბაგრატ ბატონიშვილი ასე აგვიწერს სოლომონ პირველის დამარცხებას, მის სიკვდილსა და დავით გიორგის ძის გამეფებას:

„კ დ წელსა 1782, მეფე იმერთა სოლომან წარვიდა მხედრობითა თვისითა გურიასა ზედა. მისრულს ჩავგვსა შემოებნენ ოსმალნი და უღალატეს გურიელთ ხალხმაც. იძლია მეფე სოლომან, მოსწყვიტნეს იმერნი ურაცხენი. კნილა განერა მეფე სიკვდილსა. ძლეული მეფე სოლომან მოვიდა ქუთაის, რომლისა მწუხარებრთა გარდაიცვალა აპრილის 23 და დაძვეს იმერთა მეფედ დავით გიორგის ძე, მიზეზითა ამით, რომელ მეფესა სოლომანს არა დაშთა შვილი, და ძმისწულნი მისნი იყვნენ მცირე ყრმანი. ამის მიზეზისათვის დასვეს იმერთა ბიძაშვილი მისი დავითსა არა მეფედ, არამედ ნაიბად, ვიდრე აღზდადმდე არჩილის ძისა დავითისა, რომელს ეწოდა შემდგომად სოლომანცა, რომელიცა იყო ესე რჯულიერი მემკვიდრე მეფისა სოლომანისა, ნამდვილ ძმისწული მისი“¹.

როგორც აღინიშნა, დავითი 1784 წელს იმერეთის მმართველად იქნა დანიშნული, მალე კი მეფის ტიტულიც მიიღო. საბუთებიდან ირკვევა, რომ სოლომონ პირველს იგი თავის სიცოცხლეშივე უღიარებია ტახტის მემკვიდრედ. ესოდენ დიდი უპირატესობა, სხვა ძმის-

¹ ბ. ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თ. ლომოურის გამოცემა, თბილისი, 1941, გვ. 58—59.

9. მიხეილ გონიკიშვილი

კონსტანტინე, იმერეთის მეფე დავითის შვილი

შვილებთან შედარებით, გარდა იმისა, რომ უკანასკნელნი მცირეწლოვანები იყვნენ, სხვა მხრივაც საკმაოდ საფუძვლიანი იყო. იმერეთის მეფე ალექსანდრე მეხუთე როცა გარდაიცვალა, ტახტზე მისი შვილი — გიორგი — ავიდა, რომელმაც რამდენიმე წელი იმეფა, შემდეგ თავისუფალი ცხოვრება მოინდომა და უფროს ძმას — სოლომონ პირველს — დაუთმო ტახტი იმ პირობით, რომ შემკვიდრედ მისი შვილი — დავითი — იქნებოდა. სოლომონ პირველმა თა-

ვის სიცოცხლეშივე დაწერა ანდერძი, რომლის თანახმადაც მისი სიკვდილის შემდეგ იმერეთის მეფედ დავითი უნდა ყოფილიყო. ანდერძში სოლომონ პირველი წერდა: „როცა მამაჩემი, მეფე ალექსანდრე², გარდაიცვალა, მამათქვენმა (გიორგი ალექსანდრეს ძემ) მიიღო სამეფო. იმერეთის მეფედ იყო 8 წელი, შემდეგ თავისუფალი ცხოვრება ისურვა, მიმიხმო მზოგრის ციხე-სიმაგრეში და ფიცისქვეშ პირობა დამადებინა: „როგორც მან გადმომცა მეფობა, ასევე ჩემს შემდეგ იმერეთში მისი შვილი დავითი უნდა გამეფდეს“³.

მიცემული ფიცისა და ანდერძის თანახმად, მან დავითი, როგორც აღინიშნა, ადრევე აღიარა თავის მემკვიდრედ⁴.

სოლომონ პირველის⁵ გარდაცვალების შემდეგ 1784 წელს დავი-

² ალექსანდრე მეხუთე იყო იმერეთის მეფის გიორგი მეექვსის შვილი, რომელიც მეფობდა 1702 წლიდან 1720 წლამდე. გიორგი მეექვსის პირველი ცოლი იყო როდამი. მეორე ცოლი კი მამია გურიელის შვილი — თამარი, რომელიც ადრე გიორგი ლიპარიტის მეუღლე იყო, ხოლო შემდეგ გიორგი მეექვსემ წაართვა გიორგი ლიპარიტს და თვითონ შეირთო. გიორგი მეექვსეს ჰყავდა 4 შვილი: ალექსანდრე მეხუთე (სოლომონ I-ის მამა), გიორგი (დავითის მამა), მამუკა და არჩილი (სოლომონ II-ის მამა).

ალექსანდრე მეხუთე დიდგულოვანი მეფე და კარგი მხედართმთავარი იყო. იგი ორჯერ იყო დაქორწინებული: პირველად ბეჟან დადიანის ასულ მარიაშხე, მეორედ კი თავად ლევან აბაშიძის შვილ თამარზე. ალექსანდრე V მეფობდა 1720 წლიდან 1752 წლამდე. იგი ვაჟაკურად იბრძოდა როგორც წინაური, ასევე გარეშე მტრების წინააღმდეგაც, ებრძოდა ძლიერ და ურჩ ვასალებს: რაჭის ერისთავ შოშიტას, აფხაზეთის მთავარ შერვაშიძეს, დედოფლის ძმას — სამეგრელოს მთავარს ოტია დადიანსა და გურიის მთავარს — გურიელს. ალექსანდრე V აქტიურად ებრძოდა თურქებს, რომლებმაც მას შავი ზღვის სანაპირო წაართვეს. იგი ეომებოდა სპარსელებსაც, რომლებმაც ტყვედ ჩაიგდეს. ალექსანდრე მეხუთე ებრძოდა ძმასაც — მამუკას, რომელსაც სძულდა მეფე იმის გამო, რომ უკანასკნელმა მას დედოფალ მარიაშხის დაზე ქორწინების ნება არ მისცა. არც მეორე ძმასთან — გიორგისთან — ჰქონდა კარგი ურთიერთობა და ებრძოდა იმიტომ, რომ მან ალექსანდრეს სპარსეთში ტყვეობისას იმერეთის სამეფო ტახტი მიიტაცა.

ალექსანდრე მეხუთის ერთადერთი მემკვიდრე და ზედმიწევნით ერთგული იყო მამუქის ერისთავი, რომელმაც ერთ-ერთ ბრძოლაში მეფეს 500 ლეკი დაახმარა.

³ Н. К. Имеретинский, Багратиды в России, ... с. 52.

⁴ იქვე.

⁵ სოლომონ პირველი დაიბადა 1735 წელს, გამეფდა 1752 წელს. იგი პირველად დაქორწინებული იყო მარიაშხ ოტიას-ასულ დადიანზე. მეორედ — ბერი წულუკიძის ასულ გულქანზე, რომელთანაც შეეძინა ორი ქალიშვილი მარიაში, დარეკანი და ერთი ვაჟი — ალექსანდრე. მასვე ჰყავდა უკანონო შვილი დავითი. ზოგიერთი წყაროს მიხედვით ალექსანდრეც სოლომონ პირველის უკანონო შვილია და მინუელი. სწორედ ეს ალექსანდრე იყო ბაგრატიონ-იმერეტინსკების გვარის ფუძემდებელი. იხ. Н. К. Имеретинский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 83.

თი გამეფდა დავით მეოთხის სახელით, რომელმაც ტახტზე ისვლის-
თანვე რუსეთში ელჩები გაგზავნა დასავლეთ საქართველს კათა-
ლიკოსის მაქსიმე აბაშიძის, სახლთუხუცეს ზურაბ წერეთლისა და
ბესარიონ (ბესიკი) გაბაშვილის შემადგენლობით. ელჩობის მიზანი
იყო იმერეთისათვის ისეთივე ხასიათის პროტექტორატის მიღება, რო-
გორც ქართლ-კახეთმა მიიღო 1783 წლის ტრაქტატით. კათალიკოსი
მაქსიმე ელჩობის წევრებთან ერთად წარდგა ეკატერინე მეორის წე-
ნაშე, მაგრამ ამ დესპანობას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია, ვინაი-
დან ქუჩუკ-კაინარჯის 1774 წლის საზავო ხელშეკრულებით იმერეთს
და მთელი დასავლეთ საქართველო თვით რუსეთის მიერ იყო ოსმა-
ლეთის ხელდებულად აღიარებული⁶, რის გამოც რუსეთს საერთა-
შორისო ხელშეკრულების დაურღვევლად არ შეეძლო იმერეთის
მფარველობაში მიღება.

თურქეთის მთავრობამ შეიტყო იმერეთის მეფის დავითის მიერ
რუსეთში გაგზავნილი ელჩობის მიზანი, საბოლოოდ დარწმუნდა,
რომ იგი რუსეთის ორიენტაციისა იყო და გადაწყვიტა მისი ტახტი-
დან ჩამოგდება.

თურქეთის მიზნებს დაემატა იმერეთის ზოგი გავლენიანი თავადის
ამხედრება დავითის წინააღმდეგ. მათ რიცხვში იყო სოლომონ I-ის
ცოლის ძმა თავადი ბერი წულუკიძე, რომელიც ისე იყო დაახლოებუ-
ლი და იმდენად დიდი გავლენა ჰქონდა სიძეზე, რომ, იესე ოსეს ძის
გადმოცემით, სოლომონ I-ლი ამბობდა: იმერეთის მეფე მე კი არ
ვარ, ბერი წულუკიძე არისო⁷.

ახალი მეფის დროს ბერი წულუკიძემ დაჰკარგა სამეფოში თავისი
გავლენა და პირველკაცობა, ვინაიდან დავით მეოთხემ დაიხსოვა
თავისი მეუღლის — ორბელიანის (იგივე ყაფლანიშვილი) ქალის — ნა-
თესავი, ქსნის ერისთავის ძე ელიზბარი, რომელიც ქართლიდან იმე-
რეთში იყო გადმოხვეწილი. ყოველივე ამან გამოიწვია ის, რომ იმე-
რეთის გავლენიანმა პირებმა დავით მეოთხეს დაუპირისპირეს სოლო-
მონ I-ის ძმის შვილი ყმაწვილი დავით არჩილის ძე, რომელიც დე-
დით ერეკლე II-ის შვილიშვილი იყო. დავით მეოთხე ჩამოაგდეს
ტახტიდან და 1789 წლის 11 ივლისს ახალი მეფე ავიდა ტახტზე...
ეს იყო სოლომონ I-ის ძმისწული დავითი, იგივე სოლომონ II

⁶ ЦГВИА, Ф. ВУА, д. 133, лл. 8—33.

⁷ თავგადასავალი იესე ოსენშვილისა, ს. კაკაბაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 112;
იესე ბარათაშვილის ცხოვრება-ანდერძი, ავთანდილ იოსელიანის გამოცემა, თბ.,
1950, გვ. 87.

არჩილის ძე, დედით ერეკლე მეფის შვილიშვილი, მეფედ გამოცხადებისას მას სოლომონ II უწოდეს⁸.

დავით IV ვერ შეეგუა ტახტის დაკარგვას და ყოველ ღონეს ხმარობდა კვლავ გასამეფებლად. 1790 წელს მისი შეიარაღებული გამოსვლა სოლომონ II-ის წინააღმდეგ სოლომონის გამარჯვებით დამთავრდა⁹.

მიუხედავად იმ ფიცისა, რომელიც დავითმა ერეკლე II-ისა და ახალციხის ფაშას წარმომადგენელთა თანდასწრებით დადო — სოლომონ II-ის წინაშე¹⁰, მას თავის განზრახვაზე ხელი არ აუღია. ახალი შეთქმულების ქსელი გააბა ოდიშის მთავრის გრ. დადიანის, აბაშიძისა და თვით ფაშას დახმარებით. სოლომონ II-მ დროზე შეიტყო შეთქ-

⁸ П. Г. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 гг., часть II, СПб., 1869, с. 285.

სოლომონ II დაიბადა 1773 წელს, 17 წლისაც არ იყო, რომ 1789 წელს გამეფდა, 1810 წელს დამარცხდა რუსეთთან ბრძოლაში და გადაიხვეწა ტრაპიზონში, სადაც გარდაიცვალა 1815 წელს. იგი სათანადო პატივით იქნა დაკრძალული ტრაპიზონის წმ. გრიგოლის ბერძნული კათედრალური ტაძრის ეზოში. მის საფლავზე მაშინვე ააგეს მეფის საკადრისი ეკვდერი, რომლის სიმაღლე ჯერით — 10, სიგანე კი 5 არშინი იყო. პ. შუბინსკის აღწერით, 1912 წელს ძველი გაუწაფავი ხელით ახალი შეკეთებული იყო, ხოლო წარწერებისა და მხატვრობის დიდი ნაწილი წაშლილიყო. მხატვრობა მხოლოდ გუმბათის შიდა მხარეს შეერჩენოდა. იქ ჯერ კიდევ ნათლად ჩანდა ბაგრატიონთა ღერბი, რომელშიც გამოხატული იყო დავით მეფის შურდული, მისი ქნარი, უფლის კვართი, სამეფო სფერა და სასწორი — მეფური სიბრძნის ემბლემა. ღერბი დაყრდნობილი იყო ორ ლომზე, მის ზემოთ კი გამოსახული იყო სამეფო გვირგვინი. გვირგვინის ქვეშ, ღერბის ზემოთ, გამოხატული იყო გადაჭვარედინებული მახვილი და სკიპტრა, გვერდებზე ორი ფრთოსანი სერაფიმით, გუმბათის შიდა — მოპირდაპირე მხარეს გამოხატული იყო წმ. გიორგის ტაძარი. სოლომონ მეფის საფლავის თეთრ მარმარილოს ფილაზე ძველი ქართული გაკეთებული იყო წარწერები: „განმეძარცვა მე პირველ ქმნილი სიყვითლე და მშენიერება და მდებარე ვარ შვიველ და კდემულ საფლავსა ამასა შინა, ტომისაგან დავითისა, შთამოსრული ბაგრატიონი ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისთვისაცა ვითხოვ შენდობასა. თებერვლის 7 — ქორონიკონსა ქრისტეს აქეთ ჩყიე“.

ქვემოთ: „საყენ, უფალო, მკნებელნი ჩემნი და ჰბრძოდე მბრძოლთა მათ ჩემთა, სრცხუნოდენ და კდემბოდენ, რომელნი ეძიებენ სულსა ჩემსა“ (ფსალმუნნი, მუხლი 34). როგორც აღინიშნა, ზოგი წარწერა შეკეთების გამო წაიშალა, წაიშალა მხატვრობის მეტი ნაწილიც... 1922 წელს თურქმა ფანატიკოსებმა დაანგრიეს წმ. გრიგოლის ხსენებული ტაძარიც და სოლომონ II-ის ეკვდერიც. იხ. П. Шубинский, Гробница Имеретинского царя Соломона в Трапезунде, «Исторический Вестник», т. СХХХІІ (апрель), 1913, с. 275—282.

⁹ Давид царевич Грузинский, Краткая история Грузии. изд. II, Тифлис, 1893, с. 56.

¹⁰ ბ. ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

მუღება და გადაწყვიტა ტახტის მოტრფილის სასტიკად დასჯა. ამ-
ჯერად ნილაბანდილმა დავით გიორგის ძემ თავის დასახსნელად მე-
ფეს კვლავ ერთგულება შეჰფიცა და ფიცის დასამტკიცებლად მძევ-
ლად თავისი სამი წლის შვილი — კონსტანტინე — გაუგზავნა, რომელიც
სოლომონ მეორემ მუხურის ციხე-კოშკში მოათავსა¹¹.

ბაგრატ ბატონიშვილი დამარცხებული დავით გიორგის ძის შესა-
ხებ წერს:

„...ლტოლვილი დავით მეფე მივიდა ახალციხეს... ახალციხილამ ჩა-
მოვიდა ქართლს მეფეს ირაკლის თანა. მან პატივსცა დიდათ. მეფეს
ირაკლის შუამდგომლობა სთხოვა, რათა დააზაოს მეფე დავითს, არ-
ჩილის შვილსა. მეფემან ირაკლიმ წარატანა თანა ძე თვისი ანტონი
კათალიკოზი, რომელიცა მისრულმან დააზავნა ესენი თანახმობითა
იმერთა სამღვდელთა და ჩინებულთათა. მეფეს დავითს არჩილის-ძეს
დაუმტკიცეს მეფობა იმერთისა და უწოდეს ტიტულად სახელად მე-
ფე სოლომან, დიდის მეფის სოლომანის გამო, რომელმანცა იხსნა
იმერთი მახმადიანობისაგან ძალითა ქ-ესითა. ხოლო დავითს გიორ-
გის-ძესა მისცეს სარჩოდ სოფლებნი შესაფერნი და აფუცეს, რათა
არღარა ვანიზრაზოს მეფობა და თვისი და იყოს მორჩილ მეფისა სოლო-
მანისა, რომლისა გამო მეფემან სოლომან გამოართვა დავითს ძე თვი-
სი კონსტანტინე და ჰყო პატიმრად მუხურის ციხესა შინა რაჟას ყრმა
წლისა 3, რომელიცა არა ესვა მასგან კიდე სხვა და ვაჟი“¹².

მიუხედავად მეორედ მიცემული ფიცისა, დავითი მაინც არ ცხრე-
ბოდა და ხშირად აქეზებდა ოდიშისა და გურიის მთავრებს სოლომონ
II-ის წინააღმდეგ. ტახტის დაბრუნების წადილით შეპყრობილმა და-
ვითმა ერთხელ კიდევ სცადა თავისი ბედის წაღმა დატრიალება —
1794 წელს ქუთაისისაკენ გაილაშქრა. სოლომონ II-მ ტახტის პრე-
ტენდენტსა და მის მოკავშირე დადიანს გზები შეუკრა, მათხოჯთან
ბრძოლაში სასტიკად დაამარცხა ისინი და ბევრი ტყვე წამოიყვანა.
ამ ბრძოლაში სოლომონ II-ს ერეკლე მეორე დაეხმარა ჯარით, რომ-
ელსაც ალექსანდრე ბატონიშვილი ხელმძღვანელობდა¹³. დამარცხე-
ბული მთავარი დადიანი სამეგრელოდან გაიქცა. დავითი კი ტახტის
დაბრუნების ნატვრაში 1795 წელს ყვავილისაგან გარდაიცვალა ახალ-
ციხეში¹⁴. მისი მცირეწლოვანი შვილი კონსტანტინე კიდევ დიდხანს
იყო გამოკეტილი მუხურის ციხე-სიმაგრეში¹⁵. დავითის ქვრივი — დე-

¹¹ აქტები, ტომი I, გვ. 576.

¹² ბ. ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

¹³ Н. К. Имеретинский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 285.

¹⁴ აქტები, ტომი I, გვ. 576.

¹⁵ შ. გონიკიშვილი, იმერთის სამეფოს გაუქმების საკითხისათვის, „მაც-
ნე“, № 1, 1964, გვ. 81.

დოფალი ანა¹⁶ — დიდხანს ცდილობდა მცირეწლოვანი შვილის მუხურის ციხიდან განთავისუფლებას, მაგრამ 9 წლის მანძილზე ვერ მიღწია მიზანს. მოგვიანებით ანა დედოფალმა ჯერ ქართლიდან აღძრა საქმე, ხოლო შემდეგ წავიდა პეტერბურგს და პირადად სთხოვა იმპერატორს იმერეთში დატყვევებული ვაჟის განთავისუფლება¹⁷. აღნიშნული თხოვნის საპასუხოდ პეტერბურგიდან 1802 წელს იმერეთში გამოგზავნეს რუსეთის სახელმწიფოს საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოხელე ა. სოკოლოვი, რათა პირადად გადაეცა სოლომონ მეორისათვის იმპერატორის წერილი დატყვევებული კონსტანტინეს გასათავისუფლებლად. „ხოლო წელსა 1802 — წერს ბაგრატ ბატონიშვილი, — იმერთა მეფის დავითის ცოლი ანა, ყაფლანიშვილის მამუკას ასული, დედოფალი, წარვიდა როსიად იმპერატორს აღექსანდრეს წინაშე. მისრული დიდისა პატივითა მიიღო და ევედრა დედოფალი, რათა — შუამდგომელ ექმნეს მეფესა თანა და განატყვებინოს ძე მისი კონსტანტინე პყრობილებისაგან, რომელიცა ჰყვა მეფესა მუხურის ციხესა შინა. მსმენელმან იმპერატორმა წარუვლინა კაცნი მეფესა და სთხოვა განთავისუფლება კონსტანტინესი, რომლისა არა მნებებელმან მეფემან სოლომან უკუნ აქცივნა კაცნი იგი ცალიერნი“¹⁸. ამრიგად, სოლომონ II-მ უარი განაცხადა თხოვნის შესრულებაზე. კონსტანტინეს მუხურის ციხეში დატოვების მიზეზი იყო სოლომონ II-ისა და მის მომხრეთა შიში, რომ რუსეთის მთავრობას ის არ გამოეყენებინა თავისი მიზნებისათვის იმერეთის მეფის წინააღმდეგ. ა. სოკოლოვმა იმერეთის მეფის უარი რუსეთის საწინააღმდეგო აქტად ჩათვალა¹⁹ და რუსეთის მთავრობას მოახსენა სოლომონ II-ის ურჩობა, თან არარსებული ცოდვებიც გამოუგონა. იმპერატორის დავალებით მთავარმართებელმა იმერეთის მეფის შევიწროება დაიწყო²⁰. სოლომონ II იძულებული გახდა, 9 წლის პატიმრობის შემდეგ, 1803 წელს, გაეთავისუფლებინა ბატონიშვილი²¹.

¹⁶ მას ჰყავდა ერთი ვაჟი — კონსტანტინე და სამი ქალიშვილი: მზეხათუნა — თავად სვიმონ წერეთლის მეუღლე; ანასტასია — თავად აგიაშვილის მეუღლე და თამარი — გურიის ერისთავის მეუღლე, დავით მეოთხეს ჰყავდა უკანონო შვილიც როსტომი, რომელიც თურქული გვარის პაიდარბეგოვის ფუძემდებელი იყო.

¹⁷ А. Е. Соколов, Путешествие мое в Имеретию с линии кавказской мое там у царя пребывание и с ним сношение и обратное оттуда путешествие в Грузию, М., 1874, с. 118.

¹⁸ ბ. ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 81.

¹⁹ П. Шубинский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 282.

²⁰ Н. К. Имеретинский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 61.

²¹ ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია (XIX საუკუნე), თბილისი, 1954, გვ. 66.

დედოფალმა ანამ ალექსანდრე პირველის 1804 წლის 12 დეკემბერს დაწერილი წერილი მიიღო, რითაც იმპერატორი სთავაზობდა მოსკოვში გადასახლებას, რათა შვილისათვის შესაფერი განათლება მიეღებინებინა²². იმპერატორი დედოფალს ჰპირდებოდა პენსიის გარკვევას და კონსტანტინესათვის 10000 მანეთის დანიშვნას წელიწადში, თუ კი მოსკოვში გადავიდოდნენ საცხოვრებლად²³. იმავე წელს სოლომონ მეორემ კონსტანტინე თავის მემკვიდრედ სცნო. დედოფალი ანა მოსკოვში წასვლას ფიქრობდა მხოლოდ იმიტომ, რომ შვილს სათანადო განათლება მიეღო, საერთოდ კი, იმერეთიდან წასვლა არ უნდოდა. თვით კონსტანტინე რუსეთში წასვლის სასტიკი წინააღმდეგი იყო. ამიტომ დედოფალმა ანამ თავადი ბარათოვი მიუგზავნა, რათა დაერწმუნებინა იგი რუსეთში გამგზავრების აუცილებლობასა და დიდ სიკეთეში. თავად ბარათოვის რჩევას დადებითი შედეგი მოჰყვა — კონსტანტინე დაემორჩილა დედის წადილს.

1809 წელს ბატონიშვილი კონსტანტინე თბილისში გამოცხადდა მთავარმართებელთან და რუსეთისადმი ერთგულების ფიცი მიიღო²⁴.

1810 წლის ნოემბერში დედოფალი ანა თავისი შვილით კონსტანტინეთი უკვე რუსეთშია²⁵. ისინი დიდი პატივით მიიღეს მოსკოვში. ჩასვლისთანავე მათ 10000 მანეთი პენსია დაენიშნათ წელიწადში. მათი მიწების და მოწყობის გეგმა ადრევე იყო შემუშავებული, ალექსანდრე პირველის მითითებით. იგი არაფერს ზოგავდა სამეფო საგვარეულოს წარმომადგენელთა მოსაწყობად რუსეთში, საქართველოში დატოვებას კი რუსეთის მთავრობაც და იმპერატორიც სასტიკად კრძალავდნენ.

მოსკოვში დედოფალი ანა კარგად მოაწყვეს, საკმაოდ მდიდრულად ცხოვრობდა. იგი ყოველთვის საუკეთესოდ ჩაცმული, მხარზე ეკატერინეს ლენტით, გამოდიოდა სადღესასწაულო მიღებაზე და სტუმრებთან შეხვედრისასაც კი. მის ბინაში ყოველთვის ბევრი იყო სტუმარი. ხშირად მოსკოვის მაღალი საზოგადოების წარმომადგენლებსაც მასპინძლობდა²⁶. კონსტანტინე თავიდან დედამისთან ერთად იმყოფებოდა მოსკოვში. მის მიმართ განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა რუსეთის მთავრობა.

²² Н. К. Имеретинский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 59.

²³ იქვე.

²⁴ აქტები, ტომი IX, გვ. 236.

²⁵ ბ. ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 195.

²⁶ იმერეთის ყოფილი დედოფალი ანა 22 წელს ცხოვრობდა მოსკოვში დონის ქუჩაზე და 1832 წლის 4 ივლისს გარდაიცვალა. მისი დაკრძალვა დიღანს ვერ მოხერხდა. მოსკოვის გენერალ-გუბერნატორი პეტერბურგიდან ელოდა ნებართვას მისი დიდი პატივით დაკრძალვის შესახებ. ნებართვა კი იგვიანებდა. მისი შვილი —

ანა დედოფალი, იმერეთის მეფის დავითის მეუღლე

რუსეთში დასახლებულ აღმოსავლეთ საქართველოსა და იმერეთის სამეფო-საგვარეულოს წარმომადგენლებისადმი იმპერატორის მხრივ დიდი ყურადღების მანიშნებელია ისიც, რომ 1810 წლის კა-

კონსტანტინე ამბობდა: „არ მოცილდები ცხედას მანამ არ იქნება სპეციალური ნებართვა შესაფერი პატივით დაკრძალვის შესახებ“-ო. დალურსმული კეზო დიდხანს იდო სახლში. ბოლოს პეტერბურგიდან ნებართვა მოვიდა, გვერდით ქუჩები და მთელი დონის ქუჩა, სადაც დედოფალი ანა ცხოვრობდა, ხალხით იყო სავსე. დონის მონასტრის მოედანი ჭარითა და არტილერით იყო დაკავებული. ქვემეხებისა და თოფების ბათქის ქვეშ იგი დონის მონასტერში დაკრძალეს. საფლავის ფილაზე რუსული წარწერა გაუკეთეს: „იმერეთის დედოფალი ანა მათეს ასული, გარდაიცვალა მოსკოვში, 1832 წლის ივლისს, დაბადებიდან 62 წლისა“. იხ. Н. К. Имеретинский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 68.

ლენდრის განსაკუთრებულ გრაფაში ისინი ნაჩვენები იყვნენ იმპერატორის საგვარეულოს წარმომადგენელთა შემდეგ²⁷. თვით კონსტანტინეს კი იმპერატორის მონაწილეობით გამართულ ზეიმებსა და ცერემონიალებზე ხელმწიფე იმპერატორის კორტეჟში ჰქონდა ადგილი, ოლდენბურგის პრინცების გვერდით²⁸. იგი თითქმის სახელმწიფოს სრულ კმაყოფაზე იმყოფებოდა. მისი სამხედრო სამსახურიც განსაკუთრებული პრივილეგიით დაიწყო. იგი კაზაკთა ლეიბგვარდიულ პოლკში ჩაირიცხა პირდაპირ როტმისტრად, დაინიშნა ფლიგელ-ადიუტანტად და, როგორც ყველა ქართველმა ბატონიშვილმა, მანაც ანას პირველი ხარისხის ორდენი მიიღო.

კაზაკთა ლეიბ-გვარდიული პოლკის უფროსი იმ დროს ორლოვი იყო, რომელიც შემდეგში გრაფი და ნაპოლეონის წინააღმდეგ ბრძოლის გმირი გახდა. მან ახალი როტმისტრი დიდებულად მიიღო: „ოჰ, თქვენო ბრწყინვალეზავ, — უთხრა ორლოვმა, — თქვენი მხრივ, თქვენ არამცთუ პოლკის წინ, არამედ არმიის წინ უნდა იდგეთ, მე კი, თქვენს ადგილზე უნდა ვიყო. მე ისიც ვავიგე, რომ თქვენთვის ახალი არ არის სამხედრო საქმე“²⁹. როტმისტრი კონსტანტინე დავითის ძე არ დაიბნა და საკმაოდ თავდაჭერებულნი რიხიანად უპასუხა: „...სამწუხაროდ, სამშობლოში უბედური მოვლენების გამო, ახალგაზრდობის მიუხედავად, იძულებული ვიყავი ხშირად შიშველი დაშნა მკეროდა ხელში“³⁰. პოლკის უფროსს მოეწონა ახლად ჩარიცხული როტმისტრის პასუხი და უპასუხა: მეც ადრე მომიწია ცხენზე ჯდომამ, მაღე კი ბრძოლებიც გადამხდა. ხედავთ! ჩვენ თანაბარი ვართ და უმორჩილესად ვთხოვთ მე თქვენს მებრძოლ მეგობრად ჩამთვალთ, მაღე კი ჩვენ სულ ვავთანაბრდებით, ვინაიდან წინ დიდი ბრძოლები გველის. პოლკის უფროსს საფრანგეთის წინააღმდეგ მოახლოებული საომარი მოქმედება ჰქონდა მხედველობაში.

კაზაკთა ლეიბ-გვარდიულ პოლკში, სადაც კონსტანტინე დავითის ძე ჩაირიცხა როტმისტრად, ანას პირველი ხარისხის ორდენი არავის ჰქონდა მიღებული. მებრძოლები და თვით ოფიცრები დაინტერესდნენ თუ რა დამსახურების გამო ჰქონდა მიღებული ახალგაზრდა კონსტანტინეს იგი. ამასთანავე, ყველას უკვირდა, რომ პოლკის უფროს ორლოვს არ ჰქონდა ხსენებული ორდენი და მისი ხელქვეითის მკერდს კი ამშვენებდა.

ანას პირველი ხარისხის ორდენს პავლე პირველისა და ალექსანდრე

²⁷ Н. К. Имеретинский, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 69.

²⁸ იქვე.

²⁹ იქვე.

³⁰ იქვე.

პირველის დროს იღებდნენ მხოლოდ გენერალ-ლეიტენანტები, იშვიათად კი გენერალ-მაიორები. კონსტანტინეს ისე ხშირად ეკითხებოდნენ ორდენის მიღების მიზეზს, რომ მალე თავი დაანება მის ტარებას. მიუხედავად იმისა, რომ იმდროინდელი წესის მიხედვით ორდენის ტარება სავალდებულო იყო.

ამ ამბავმა იმპერატორ ალექსანდრე პირველის ყურამდე მიადღწია. იმპერატორს არ ესიამოვნა კონსტანტინეს საქციელი და უკმაყოფილო დარჩა. მალე იმპერატორმა კაზაკთა ლეიბ-გვარდიული პოლკი დაათვალიერა და საგანგებოდ გამოიძახა ბატონიშვილები კონსტანტინე, რომელსაც ორდენი არ ეკეთა. ალექსანდრე პირველი გაბრაზდა და როტმისტრს მიმართა: „მე ვერ ვხედავ თქვენზე თქვენს ლენტს“³¹. ბატონიშვილი არ დაიბნა და დაუყოვნებლივ უპასუხა: „მერიდება გამოგჩნდე პოლკის დამსახურებული მეთაურის წინაშე ორდენით, რომელიც მას არა აქვს“³². იმპერატორს მოეწონა პასუხი, გაეღიმა, კმაყოფილმა თავი გააქნია და წარმოთქვა: „სხვაგვარ პასუხს მე თქვენგან არც მოველოდი. მწყობრში დაე, თქვენი სურვილისამებრ იყოს, მწყობრის გარეშე-კი, მე ვისურვებდი, მენახა თქვენს მკერდზე ის, რაც თქვენ შეგფერით“³³.

მალე სამამულო ომი დაიწყო ნაპოლეონის წინააღმდეგ. კონსტანტინე დავითის ძე საფრანგეთის წინააღმდეგ ბრძოლის აქტიური მონაწილე იყო დაწყებიდან დამთავრებამდე. მან თავი გამოიჩინა ვიტებსკთან ბრძოლაში. ბოროდინოსთან გამართულ სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში გმირული მოქმედებისათვის უკვე პოლკოვნიკ კონსტანტინე დავითის ძეს ვლადიმერის ორდენი ებოძა ბაფთით. ნაპოლეონის ჯარების დამარცხების შემდეგ, კონსტანტინე დავითის ძე კვლავ არმიის მსახურობდა. ოციანი წლების ბოლოს იგი ცხენოსანთა ბრიგადის მეთაურობდა. ოცდაათიანი წლების ბოლოს კი, გენერალ-მაიორის ჩინით, დატოვა სამხედრო სამსახური.

სამხედრო სამსახურიდან გასვლის შემდეგ ლიტერატურულ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი, აინტერესებდა მუსიკაც. განსაკუთრებით უყვარდა ლექსების წერა. მისი ლექსი „Воздушный корабль“ გამოქვეყნებული იყო ალმანახ «Миневра»-ში.

ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი მოგვიანებით — 1885 წელს—წერდა: „მე თვითონ წავიკითხე იმ ხანებში მოსკოვში გამომავალ ალმანახ „მინევრა“-ში მისი (კონსტანტინე დავითის ძის) ლექსი „Воздушный корабль“.

³¹ Н. К. Имеретинский, დასან. ნაშრომი, გვ. 70.

³² იქვე.

³³ იქვე.

დღეისათვის იგი (ლექსები), რა თქმა უნდა, სუსტად მოგვეჩვენება, მაგრამ იმ ადამიანისათვის, რომელმაც რუსული ენა შეისწავლა ყმაწვილობიდან დიდიხნის შემდეგ, ეს ლიტერატურული ცდები შეიძლება დამაკმაყოფილებელზე უფრო მეტად ჩაითვალოს³⁴.

კონსტანტინე, როგორც აღინიშნა, 1810 წლიდან იმყოფებოდა რუსეთში³⁵. იგი პირველად 12 წლისა დაქორწინდა ანასტასია აბაშიძეზე³⁶. ეს ქორწინება იმერეთის მეფის, სოლომონ მეორის, მითითებით მოხდა. ანასტასია აბაშიძესთან კონსტანტინე დავითის ძეს შვილები არ ჰყოლია. მეორედ იგი მოსკოვში დაქორწინდა პორტუგალიის გენერალური კონსულის შვილზე — ანა დენისის ასულ ლოპეს-დე-სილვაზე³⁷. ამ ქორწინებით მას შეეძინა ორი ვაჟი: კონსტანტინე და ნიკოლოზი. კონსტანტინე დავითის ძემ მესამედ იქორწინა ეკატერინე სერგის ასულ სტრახოვაზე, რომელთანაც შეეძინა ვაჟი, შემდეგში ცნობილი გენერალი და სახელმწიფო მოღვაწე — ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი.

აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინე დავითის ძის შვილები იყვნენ რუსეთში პირველი თავადები — იმერეტინსკები. კონსტანტინე დავითის ძე გარდაიცვალა მოსკოვში 1844 წლის 3 მაისს. დასაფლავებულია დონის მონასტერში.

³⁴ Н. К. Имеретинский, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 71.

³⁵ *აქტები*, ტ. IV, გვ. 273.

³⁶ *იქვე*, გვ. 354.

³⁷ Н. К. Имеретинский, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 72.

ღარეჯან დედოფლის დასახლება რუსეთში

სამეფო სახლის წარმომადგენელთა საცხოვრებლად რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში გადაყვანა ძალიან ძნელად და მტკივნეულად მიმდინარეობდა. ბაგრატიონთაგან თითქმის არც ერთ წარმომადგენელს არ სურდა თავისი სამშობლოს მიწა-წყლის დატოვება და რუსეთში დასახლება, მიუხედავად იმისა, რომ თვით რუსეთის იმპერატორები იყვნენ დაინტერესებულნი მათი რუსეთში დასახლებით და ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, არაერთარ ხარჯებს არ ერიდებოდნენ, რათა მათთვის საუკეთესო პირობები შეექმნათ¹.

სამეფო სახლის წარმომადგენელთა დაინტერესების მიზნით, 1804 წელს მეფის მთავრობა თითოეულ ბატონიშვილს 1000 სულ ყმა გლეხს შეჰპირდა, თუკი რუსეთში წავიდოდნენ საცხოვრებლად². ცარიზმის შესვეურთა ესოდენ დიდი დაინტერესება ბატონიშვილთა რუსეთში გადასახლებით, საქართველოს რუსეთთან შეერთებისთანავე, მეფის რუსეთის აჭაური პოლიტიკისათვის აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა, ვინაიდან არც ერთი ბატონიშვილი და არც დედოფლები ღარეჯანი და მარიამი არ იყვნენ რუსული მმართველობის დამყარების მომხრენი. ყოველი მათგანი დაკარგული უფლებების კვლავ აღდგენაზე ფიქრობდა და, შეძლებისდაგვარად, პრაქტიკულადაც ცდილობდა რუსეთის იმპერიისათვის წინააღმდეგობის გაწევას. ცარიზმის აჭაური წარმომადგენლები კარგად ერკვეოდნენ შექმნილ ვითარებაში და თვალნათლივ ხედავდნენ სამეფო სახლის წევრთა მტრულ განწყობილებასა და პრაქტიკულ საქმიანობას მეფის რუსეთის წინააღმდეგ. ეს იყო ძირითადი მიზეზი, რის გამოც ცარიზმის ყველა გავლენიანი პირი ამტკიცებდა ერეკლე მეორისა და გიორგი მეთორმეტის შთამომავალთა საქართველოდან საცხოვრებლად რუსეთში გადაყვანის აუცილებლობას. ალექსანდრე პირველმა ციციანოვს თბილისში დანიშვნისთანავე დაავალა სამეფო სახლის წარმომადგენელთა რუსეთში გადაყვანა საც-

¹ საქ. ცსა, ფ. 2, ანაწ. 1, საქმე 25, ფ. 2.

² აქტები, ტომი XII, გვ. 117; უნდა აღინიშნოს, რომ ეს დაპირება დაპირებულად დარჩა. ბატონიშვილებს არ მიეცათ ზემოხსენებული 1000 ყმა გლეხი.

დაეჯან დედოფალი

ხოვრებლად. „ხოლო წელსა 1802, — წერდა ბაგრატ ბატონიშვილი ახალ მოთხრობაში—წარიგზავნა ციციშვილი ბავლე უპირველეს მართებულად საქართველოსა. ამას უბრძანა იმპერატორმან და არწმუნა ფიცხელად, რათა დანაშთომნი მეფის ძენი საქართველოსანი წარგზავნოს რუსეთად დედა-წულითა მათითა და ეგრეთვე აწვიოს მყოფთა იმერეთსა შინა მეფის ძეთა იულონს და ფარნაოზსაცა³ და წარავლინოს როსიად“⁴.

ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ რუსეთში წასასვლელთა სიაში იყვნენ დარეჯან და მარიამ დედოფლები, რომლებსაც იმპერიის საწინააღმდეგო საქმიანობაში ედებოდათ ბრალი. დედოფლები დაკარგული უფლებების დაბრუნებაზე ოცნებობდნენ და ყოველ ღონეს ხმარობდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად. დარეჯანი თავიდანვე წინააღმდეგი იყო საქართველოს რუსეთის მფარველობაში შესვლისაც კი და ხშირად აყვედრიდა მეუღლეს — მეფე ერეკლეს — 1783 წლის ტრაქტატის დადებას.

დარეჯანს სხვა „ცოდვებთან“ ერთად სპარსეთში გადახვეწილ — რუსეთის დაუძინებელ მტერთან — ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიმოწერა დაუმტკიცდა. ალექსანდრე რუსეთის საზიანოდ მოქმედებდა და, რა თქმა უნდა, დარეჯანის მასთან კავშირი რუსეთის აქაურმა წარმომადგენლებმა იმპერიის საწინააღმდეგო საქმიანობად ჩათვალეს. გენერალმა ლაზარევმა ალექსანდრეს მიერ დედისადმი გამოგზავნილი წერილი ჩაიგდო ხელში და 1802 წლის დეკემბერში ციციანოვს მოახსენა: „დარეჯან დედოფალს კავშირი აქვს თავის შვილ ალექსანდრესთან, რომლისგანაც წერილი მიიღო, სადაც იტყობინება, რომ იგი ჯარით შემოვა თბილისში და თუ ცოცხალი დარჩება, საქართველოს სამეფოს მიიღებს, ხოლო თუ მოკლავენ, დარეჯან გიორგის ასულმა დაივიწყოს, რომ მას და მეფე ერეკლეს ჰყავდათ შვილი ალექსანდრე“⁵.

1802 წლის 20 სექტემბერს სოკოლოვი სწერდა კურაკინს: „კარგი იქნება, დედოფალი დარეჯანი წავიდეს რუსეთში, ვინაიდან უთანაგრძ-

³ იმხანად იულონი და ფარნაოზი თავს არიდებდნენ რუსეთში წასვლას საცხოვრებლად და იმერეთში იყვნენ გადასული.

⁴ ბ. ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 82.

⁵ П. Г. Бутков, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. II, გვ. 138.

დედოფალ მარიამს არ შეეძლო ისეთი შორს გამიზნული მტრობა გაეწია მეფის რუსეთის პოლიტიკისათვის საქართველოში, როგორსაც დედოფალი დარეჯანი გეგმავდა და ბრაქტიკულ საქმიანობასაც ეწეოდა, მაგრამ ისიც უმეაყოფილო იყო ტახტის დაკარგვით და შესაძლებლობის ფარგლებში მეფის რუსეთის წინააღმდეგ განწყობილ ბატონიშვილებსა და თავადებს უთანაგრძნობდა. ყოველივე ეს ნათელი იყო მეფის რუსეთის ხელმძღვანელობისათვის, რის გამოც ორივე დედოფლისადმი მკაცრი მეთვალყურეობა დაწესდა.

ნობს და არიგებს ჩვენს მტრებს, ჩვენს საწინააღმდეგოდ... მალე გვაგნებს კიდევ, ამასთანავე გავთავისუფლდებით მისდამი დაწესებულები მკაცრი მეთვალყურეობიდანაც“⁶.

ამრიგად, გადაწყდა 70 წლის დედოფალ დარეჯანის რუსეთში გასტუმრება საცხოვრებლად. მიუხედავად იმისა, რომ გიორგი XII-მ დარეჯანს მამულები ჩამოართვა და ყოველმხრივ შეავიწროვა, შემოსავალიც შეუმცირდა და დანიშნულ პენსიასაც — თვეში 511 მანეთს⁷ — რეგულარულად და დროზე არ აძლევდნენ, იგი მიინც სასტიკ უარს აცხადებდა რუსეთში წასვლაზე, სადაც, იმპერატორის დაპირებით, ცხოვრების საუკეთესო პირობები ექნებოდა.

სპარსეთში გადახვეწილი ალექსანდრე ბატონიშვილი საქართველოში არსებული მდგომარეობის კურსში იყო. იგი ძლიერ განიცდიდა ბატონიშვილთა გადასახლებას; განსაკუთრებით აღშფოთდა, როდესაც გაიგო ციციანოვის გადაწყვეტილება დედის — დარეჯან დედოფლის — გასახლების შესახებ.

სამშობლოდან გაქეუული ბატონიშვილები ყოველნაირად ცდილობდნენ სამეფო ტახტის აღდგენას და ბაგრატიონთა ოჯახის წევრთა რუსეთში გადასახლების დაყოვნებას. გარეშე ძალების დახმარებით რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლით რომ ვერაფერს ვახდა, ალექსანდრე ბატონიშვილმა მორჩილი ტონით მიწერ-მოწერის საშუალებით მოინდომა ხელმწიფე იმპერატორსა და ციციანოვთან მოლაპარაკება.

1803 წლის 1 ივლისს მან წერილი გაუგზავნა რუსეთის იმპერატორს, სადაც ხაზს უსვამდა 1783 წლის ტრაქტატით გათვალისწინებული მფარველობის შეუსრულებლობას, რის გამოც ბაგრატიონთა სამეფო ნახლის წევრები დაღუპვისა და სამშობლოდან გასახლების საფრთხის წინაშე აღმოჩნდნენ, და ითხოვდა დედის—დედოფალ დარეჯანის—საქართველოში დაბრუნებას. „...ყოვლად მოწყალევე ხელმწიფევი! ნაცვლად კეთილად დაცვისა ესგვარი დაცვა მიიღო სახლმან ბაგრატოვანთამან, რომელ ერთიც ძე ბაგრატოვანთა არღარა იპოვების საქართველოსა შინა, არა თუ უფლად, არამედ არცალათუ სახითა ერთისა კეთილ-შობილისათა, რომელნიცა თუ იქმნებოდენ თვისა შშობელსა ქვეყანასა თვსთა ნათესავთა და მეგობართა თანა სახითა ერთისა კეთილ-შობილისათა, დასჯერდებოდენმცა მას და არღარა ზრუნვა რამე ედვათ მეფობისათვს და მსახურებდენცა იმპერატორსა, ვითარცა სხვანი კეთილ-შობილნი როსსიისანი; გარნა უბედურებითა ჩვენითა ეს გჳარ შესმენილ ვიქმენით წინაშე თქვენსა, აღვიფხჭრენით ქვეყანით ჩვენით,

⁶ აქტები, ტ. II, გვ. 67.

⁷ აქტები, ტ. I, გვ. 480.

რომელსაცა შინა განვლო შთამამავლობამან ჩვენმან ათას ორას ოც-
დაათობხმეტი წელნი მეფობასა შინა, რომელთაცა სისხლითა სყიდულ
არს მრავლ გზის საქართველო და ერნი საქართველოსანი. — ყოველად
მოწყალე ჰელმწიფევე უწყით ჩვენ, არა იქმნებოდა უსამართლობა ესე
ნება კელმწიფობისა თქვენისა, რათამცა აღგეფხურათ უსამართლოდ
ძველი ოჯახი მართლ-მადიდებელისა ქრისტიანისა იმპერატორსა ქრის-
ტიანესა და არცა იყო საკადრო დიდებულებისა თქვენისა, არამედ იქმ-
ნა ესე მტერთა მიერ ჩვენთა, რომელთაც შესემნა ჩვენი განავლინეს
წინაშე დიდებულებისა თქვენისა; კვალად არა დასცხრებთან მტერნი
ჩვენნი, რათამცა გვავენეს ჩვენ. გიბრძანებოდა დედის ჩემის დედოფ-
ლის მანდ წამოსვლა, რომელიც მოხუცებულებისა და მწუხარებისა
გამო ესრეთ უსუსურ-ქმნილ არს, რომე ვერ ძალუძმს აღდგომად სარე-
ცელით თვსით, — არამც თუ კავკასიის გარდმოვლა და მაგისშორის
გზის გავლა შეეძლოს. ვევედრები დავრდომით ჰელმწიფებასა თქვენსა,
არა ინებოთ სიკვდილი მაგისი უქამოდ გზასა ზედა. ვფუცავ ყოველისა
შემძლებელს ღმერთს, წინააღმდეგობა თქუტხნი არა ეხმარებინოსრა დე-
დას ჩემს და არცარა შეეძლოს წინა-აღმდეგი თქვენი. მოხედეთ მოწყა-
ლებით, დაუტევეთ ეგე, რათა რაეამს აღესრულოს, შთაყაროს ძვალნი
თვსნი თვსსა მეუღლესათანა; და თუ არა ინებეთ, იყავნ ნება ჰელმ-
წიფებისა თქვენისა“⁸. რვა დღის შემდეგ — 1803 წლის 10 ივლისს
ალექსანდრე ბატონიშვილმა თავრიზიდან ასეთივე შინაარსის წერილი
გამოუგზავნა ციციანოვს, რომელშიაც აღნიშნავდა: „...ამას წინათ კნო-
რინგი რომ მოვიდა, მე ერევეანს ვახლდით და ერევენიდამ წიგნიც ვა-
ხელ და ხელმწიფესთანაც არზი ვახელ და ჩემის წიგნის პასუხიც არ
მოეწერა და არცარა შემოეთვალა. მეც იმაზე დავფთხი და ვედარც
მე მოგენდენით: მეც ასე ვიფიქრე, რომ ალბათ, ხელმწიფე ჩემზედ
წყრომით არის, რომ არც წიგნს მწერენ და არც პასუხს მითვლიან. ჩე-
მი პირველად გავარდნა ჩემის ძმის — მეფის გიორგის მიზეზი იყო.
წიგნი გრძლად მოვა და ზეპირად ეს ჩვენი აზნაურ-შვილის ზაქარიას
პირით დამიბარებია და ეს მოგახსენებს. ახლაც ამას მოგახსენებ,
ეს სწორეთ მიბრძანოთ და ხელმწიფის ან ნუგეში ან წყალობა ან სარ-
ჩო რა არის და ხათრიჯამი გამხადოთ და ამ ურჯულოს ქუტყყნი-
დამ გამომიშოთ და საქრისტიანოს წირვა და ლოცვა მაჩვენოთ:
არც ხელმწიფეს და არც რუსეთს არ ეკადრება, რომ ქრისტიანი კაცი
ვიყო და მეფის შვილი ვიყო და სათათრეში დავდიოდე და თუ ინებოთ
ეს აზნაურ-შვილი ზაქარია ხელმწიფესთან ვაგზავნოთ და ამ რიგი არზი
დააწერიოთ და ამას გაატანოთ და თქვენც ერთი არზი დაწეროთ და

⁸ საქ. ცსა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე 54, ფურც. 603.

მიართოთ და როგორც ხელმწიფე მიბრძანებს წერილით, მეც ისრე ვიახლები“⁹.

ალექსანდრე¹⁰ მზად იყო საქართველოში დაბრუნებულიყო, მაგრამ ვინაიდან წერილებზე პასუხი ვერ მიიღო, ყოველგვარი იმედი დაჰკარგა და საქართველოში დაბრუნებაზე სამუდამოდ აიღო ხელი.

ციციანოვი საქართველოში მყოფ ბაგრატიონთა გასახლებას ჩქარობდა და ალექსანდრეს დაბრუნება სრულებითაც არ აინტერესებდა. ხელისუფლება ამჯერად დარეჯან დედოფლის გასახლებით იყო დაინტერესებული, თუმცა მისი გაყვანა ძალზე ჭიანჭურდებოდა. დარეჯანი ყოველთვის სიბერესა და ავადმყოფობას იმიზეზებდა; რომ მას არ შეეძლო ესოდენ შორ გზაზე მგზავრობა და გზაში სიკვდილს საქართველოს მიწაზე სიკვდილს ამჯობინებდა.

დარეჯანის მტრები კი ციციანოვს უმტკიცებდნენ, რომ დედოფალი ჯანმრთელია და ავადმყოფობას იგონებს, რათა როგორმე თავი აარიდოს რუსეთში წასვლასო. რა თქმა უნდა, 70 წლის დედოფალი ხანდაზმულიც იყო და დაავადებულიც, მაგრამ რუსეთის ინტერესები მოითხოვდა და ამიტომ არავინ უჭერებდა მის ავადმყოფობასა და გაძლმდებულ წუხილს. დედოფალი დროებით მუხრანში წავიდა თავის შვილ თეკლასა და სიძე ვახტანგ ორბელიანთან¹¹. მტრებმა მაშინვე მოახსენეს ციციანოვს, ავად რომ იყოს, მუხრანში ვერ ჩავიდოდა და თუ იქამდე შეძლო ჩასვლა, პეტერბურგში წასვლასაც შეძლებსო.

ამგვარი დასმენებით ციციანოვმა მოთმინება დაკარგა და დედოფ-

⁹ აქტები, ტ. II, საბუთი № 285, გვ. 158.

¹⁰ ერეკლე მეორის მეზუთე ვაჟი, ალექსანდრე ბატონიშვილი, დაიბადა 1769 წელს. იგი რუსეთის ხელისუფლების დაუძინებელი მტერი იყო. 1800 წელს გადავიდა სპარსეთში, სადაც დიდად აფასებდნენ ირანის მესვეურები, რუსეთის პოლიტიკის საწინააღმდეგო პრაქტიკული საქმიანობის გამო. იგი გარეშე ძალებით რუსეთთან ხანგრძლივი, უშედეგო ბრძოლის შემდეგ, სამუდამოდ დარჩა იქ. ირანის შაჰმა ალექსანდრე ბატონიშვილს „ვალის“ ტიტული უბოძა და დააჯილდოვა ძვირფასი ქვებით მორთული ლომისა და მზის ორდენით. კავკასიის სამხედრო ხელმძღვანელობას მისი ხელში ჩაგდება უნდოდა, მაგრამ ვერ მოახერხა, რადგან, მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრე ხშირად შემოდინოდა თბილისში საიდუმლოდ, დადიოდა ეკლესიაში, ყველა ცნობდა მას, არავინ აბეზღებდა მთავრობის წარმომადგენლებთან. ალექსანდრე ბატონიშვილი დაქორწინებული იყო სომეხ ქალზე — მარიამ ისაკის ასულზე, რომელიც 80 წლის ასაკში გარდაიცვალა თბილისში 1883 წელს. თვით ალექსანდრე ბატონიშვილი გარდაიცვალა თავრიზის მახლობლად „ოქროს ტყეობაში“, 1844 წელს. მას დარჩა ერთი შვილი ირაკლი, რომელიც შემდეგში 1859 წელს შექმნილი რუსეთში დასახლებულ ბატონიშვილთა და მათ შთამომავალთა პენსიებით უზრუნველყოფის სპეციალური კომისიის აქტიური წევრი იყო.

¹¹ ბერძნიშვილი მაქსიმე, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1980, გვ. 205.

ლის სასწრაფოდ მოცილება გადაწყვიტა; 1803 წლის 10 სექტემბერს დედოფალ დარეჯანს მუხრანში წერილი აახლა:

„უგანათლებულესო დედოფალო, მოწყალე ხელმწიფევ!

უკეთუმცა სამღთოსამებრ მისისა იმპერატორებითისა დიდებულე-ბისა ყ-დ უმოწყალესისა ხელმწიფისა ჩვენისა ნებისა და მოცემულსა ჩემდამი ბრძანებისამებრ შეკრულ ვიყავ მე, რომელ თქვენი უმაღლე-სობა წარმემგზავრებინა რუსეთად ასევ წამასრულის გაზაფხულის და-საწყისს; მაგრამ მხოლოდ ჩემისა თქვენისა უმაღლესობისადმი პატივ-ღებისა გამო გავებდე მე საქმისა ამისა თავსა ჩემსაზედა დადება და არლა გაიძულე თქვენ მოწყალეო ხელმწიფევ, რომელ მიგელოთ გა-ნუსვენებლობა მგზავრობის შედგომითა რომელთამე მაშინდელისა ეამისა სიძნელეთათვის. გარნა რადგანაც აწ ეამი თვით უადვილესი მგზავრობისათვის მოწევნილ არს და მე უცვალეზად თანამდებვარ აღსრულებად უმაღლესისა ხელმწიფისა იმპერატორის ჩვენის ნებისა, ამისათვის შეკრულებად ჩემდა დავადგენ, რათა ვაუწყო თქვენსა უმაღ-ლესობასა, რომელ ამ თვის თხუთმეტ რიცხვამდი ხიდები გაკეთებული იქმნების თერგზედ და გზა სრულიად გამართული და რათა უმორჩილე-სად ვითხოვთ მაუწყო მე, თუ ვითარ მსწრაფლ ინებებთ, აღსასრულებელ-ად მისისა იმპერატორებითისა დიდებულეებისა ბრძანებისა, და განიზ-რეხავთ წარსელასა აქედგან რუსეთად: და ამასთანავე დარწმუნებულ გყოფ, რომელ თქვენსა უმაღლესობასა არა გაქვსთ საჭიროება ზრუნვად საჭიროთა გზასა ზედა ნივთთათვის; ვინადგან ყოველი იგი შესაფერად თქვენისა გვამისადმი იქნების ჩემ მიერ განწყესებული. მე არცა მცირედ იპვეულ ვარ, რომელ თქვენი უმაღლესობა არლა დააყოვნებთ უკვე თქვენსა მგზავრობასა, და თქვენ თვით დაადგენთ, რომელ რადგანაც ძალაგედვით თქვენ, აქედან მუხრანს მისვლა, ძალგიძთ გზის მსვლე-ლობა უშორესადცა; რადგან ჩემ-მიერცა ხმარებულ იქმნება ყოველი ღონისძიება შესამსუბუქებლად მგზავრობისა თქვენისა.

მოლოდებასა შინა ამას-ზედა მსწრაფლისა თქვენისა უმაღლესობის-მიერ პასუხისასა დავშთები და მაქვს პატივი ყოფად უჭეშმარიტისსა პატივცემითა და უსრულესისა შევრდომებითა“¹².

დედოფალი მიხვდა, რომ ციციანოვის წერილი მტრების მიერ მრავალგზის დაბეზლების შედეგი იყო, თორემ რუსეთში წასასვლელად მომზადებისათვის ოთხი დღის ვადას როგორ შესთავაზებდა სახელგან-თქმული მეფისა და სარდლის ერეკლე მეორის ქვრივ დედოფალს, რომელსაც იმპერატორიცამ 1783 წელს ეკატერინეს ორდენი ბრილიან-

¹² საქ. ცსა, ფონდი 2, ანაწ. 1, საქმე 54, ფურც. 38.

ტებიანი ვარსკვლავით¹³ და 5500 მანეთად ღირებული ბეჭედი უბოძა და რომელსაც საქართველოში მეფობა სურდა¹⁴. წერილის მიღებისთანავე მუხრანიდან საპასუხო ბარათი გამოუგზავნა ციციანოვს 1803 წლის 11 სექტემბერს. წერილში კვლავ ძველ მიზეზებს ასახელებდა და დასძენდა, რომ ჯანმრთელობა იმდენად ჰქონდა გატეხილი, რომ რუსეთამდე ვერ ჩააღწევდა, გზაში გარდაიცვლებოდა. წერილში სხვა მიზეზებიც იყო აღნიშნული და ემუდარებოდა ციციანოვს საქართველოში დატოვებას.

„ბრწყინვალეო თავადო, ბრწყინვალეო ხელმწიფევი!

პატივსაცემი წერილი ბრწყინვალეებისა თქუენისა 10 რიცხვსა ამის თვისასა აღწერილი მივიღე, რომლითაც გებრძანათ წარსლუა ჩემი რუსეთად; მრავალჯერ მირწმუნებია ბრწყინვალეებისა თქუენისათვის და აწცა გარწმუნებთ ქრისტიანებისა სინდისისა ფიცითა, რომელ დიდათ მსჭრტელი ვიყავ და ვარ თაყუანისცემად უდიდებულესობისა მისისა, მაგრამ ცოდვითა ჩემითა მეუფლა სნეულება, ესე ვითარი, რომელ ამა-საკუჭ გარწმუნებთ საშინელისა ღვთისა სახელისა ფიცითა, არ ძალ-მისს არცა ერთისა ღონისძიებისა შეძლებითა, რომ ზეზე ავდგე და რად-გან ადგომა და ფეხის დადგმა არ შემიძლია, გავლა ხომ უფრო შეუძ-ლებელი იქნება. წელს ზევით მართალია სიცოცხლე მაქუთს და სული მიდგას, მაგრამ წელს ქვეით ჩემი სხეული ყოვლითურთ სიცოცხლე მოკლებული არის და არაფერი სიმრთელე აღარ მეპოვებარა, ორჯერ ასე შევკმნილვარ ამ სნეულობისაგან აქ ყოფნაში, რომ სიკუდილს ცო-ტას მოურჩი. აღარ იქმნა ჩემი განკურნება და რა ვქნა, ჩემი მტრები, რომელნიც დიდმარხუაში მოგახსენებდნენ — ავით არ არისო, ვიცი, არც ახლა დაიშლიან ჩემს ბეზღებას. ღმერთმან ასე ამყოფოს თქუენნი მტერნიცა და ჩემიც, როგორც მე ვარ, მეტად აღარ დავწყევლი.

¹³ П. Г. Бутков, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. II, გვ. 129; ეს ორდენი თვით ერეკ-
ლემ გადასცა მეუღლეს — დარეჯან გიორგის ასულს 1784 წელს, 25 იანვარს, ეკ-
ლესიაში, სადაც დედოფალი პირველად იყო პირსაფარის გარეშე.

¹⁴ მართლაც, 1792 წლიდან საგრძნობლად გაიზარდა მისი გავლენა სამეფო კარ-
ზე. იგი უველა საქმეში ერეოდა და მეფე ერეკლეს დიდ ანგარიშს უწევდა მის
აზრს. მისი საქმიანობის შედეგად ბატონიშვილებს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა,
აღარ ჰქონდათ ერთსულოვნება და სამშობლოს ბედისადმი ერთი აზრი. აღამაჰ-
მად-ხანი ს მიერ თბილისის დარბევაშიც ადანაშაულებდნენ დედოფალს, რომლის გა-
მოც ბატონიშვილებმა თავიანთ სამფლობელოებში მხედრობას თავი ვერ მოუყა-
რეს ბრძოლის ველზე გამოსაყვანად. როცა დარეჯანი ერეკლეს თხოვნით მთაში გა-
იხიზნა, მოსახლეობა წყევლა-კრულვით იხსენიებდა მას. ანაურში მთელი მოსახ-
ლეობა დარეჯანს აპრალბდა თავს დატეხილ უხედურებას და ხმამაღლა საყვედუ-
რობდა მას. დარეჯანის სიცოცხლე საფრთხეში იყო. პ ლ ა ტ ო ნ ი ო ს ს ე ლ ი ა ნ ი,
ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ა. გაწერელისა გამ., თბ., 1978, გვ. 220; ა. ლ ა ი ს-
ტ ი, საქართველოს გული, თბილისი, 1963, გვ. 187; П. Г. Бутков, იქვე, გვ. 342.

ესეც ვიბრძანებით: მუხრანს წასლტა შეიძელით და რუსეთს წასლტასაც შეიძლებთო, კარგად მოგეხსენებათ, დიახ, სხტა და სხტა რიგით გზა არის ტფილისიდან მუხრანი და მუხრანიდან პეტერბურლი. იმავე ფიცით ირწმუნეთ, რომ ამისმა შიშმა გამაბედდინა წამოსლტა აქა, ქალაქში რომ ქირვით მომკლდარ-ვიყავ, მკლდარს აღარავინ მომიდგებოდა და არცარავინ მომივლიდა, ისევე გზაზე სიკლდილი ვირჩიე ამსნეულებაში ყოფნას და იქ სიკლდილს. აქამდინაც ძლივას და რას ყოფნით შოვაწიე, ცხრას ადგილს გზაზე გული შემეწუხდა, კინალამ მოვკუდი. ასეთი სნეული გამოველი ერთი იმ სნეულების შიშით ქალაქიდან ურმით, რომ სუდარი თავს ედო და სულის ამოსლტას იმ საათში ელოდენ, მეც ამისი შიშით წამოველ, თორემ, როგორ შემეძლო წამოსლტა. მე ასე მგონია, მე რომ ახლა გზაზე მოვკლდე, არც არა ხელმწიფის შესამატი იყოს და არც არა თქვენის ბრწყინტალეებისა; ნააღდგომებზედ თქვენგან მრავლის საშინელის ფიცებით მერწმუნა თქვენის დის, მოურავის ჯალაბის თამარის პირით და აგრეთვე თათულა ექიმის პირით, რომ ჩემგან იმის წასვლის გახსენება აღარ იქნება და არც წავეყთან გული დააჯეროსო; სხტას საშინელს ფიცებს გარდა ესეც ვიბრძანებით, თუ არ დაიჯერებს იმის საყდარში გავალ ვეზიარები და წმიდის საიდუმლოს მიღებით შევეფიცავ, რომ მე იმას წაყუანა აღარ გაუხსენოო. მე ამ ფიცების მინდობილმა გული დავაჯერე, აღარც იმის დიდებულებას არზი მივართვი და თქვენს სიტყუას ვენდე. ახლა ასე ვიბრძანებით: ამას ვითხოვ თქუენის ბრწყინტალეებისაგან დიდის ვედრებით, ეს მოწყალება მოიღოთ, — ჩემი მოხუცებულობაში მყოფი უძლურობა შეიბრალოთ, ბაშფორთი მომიბოძოთ, რომ კაცი გავუგზავნო, მის დიდებულებას უმდაბლესი არზი მივართო და შევევედრო, მანამდინ დამაცადოთ კუალადუჭ განვამეორებ და უმწვერტალესის ვედრებით და ცრემლით გთხოვთ ამ თხოვნის აღსრულებას, რათა კაცის გაგზავნის ნებაც მომცეთ და მოსლტამდე მისსა კიდეც დამაცალოთ, რომლისაც მაღლობის გამოთქმა არ შემეძლება“¹⁵.

დედოფლის მტრები არ ისვენებდნენ. ციციანოვს აცნობეს, რომ დარეჯანმა თავისი თხოვნა უკვე გაგზავნა იმპერატორთან ვინმე შიშნოვის ხელითო და მოტყუებით გთხოვთ არზის გაგზავნის ნებართვასა და პასუხის მოსვლამდე საქართველოში დარჩენასო.

დედოფალი თავს იმართლებდა ციციანოვის წინაშე და ფიცულობდა, რომ წერილი მივწერე მხოლოდ ჩემს შვილს—მირიანს—და ვთხოვდი ჩემი სნეულების წამლები გამოეგზავნათ.

დედოფალი დაჟინებით მოითხოვდა ავადმყოფობის გამო შებრა-

¹⁵ საქ. ცსა, ფონდი 2, ანაწ. 1, საქმე 54, ფურც. 396.

ლებას, მაგრამ ციციანოვს გადაწყვეტილი ჰქონდა მისი მოცილება საქართველოდან და არავითარ თხოვნა-მუდარას ყურად არ იღებდა.

1803 წლის 29 ნოემბერს ციციანოვმა საიდუმლო მრჩეველის, შინაგან საქმეთა მინისტრ კოჩუბეისაგან შეტყობინება მიიღო: „იმპერატორი ნებას რთავს საქართველოს ქვრივ დედოფალს — დარია გიორგის ასულს საცხოვრებლად სანკტ-პეტერბურგში გადასვლაზე“¹⁶. ისედაც გაბრაზებული ციციანოვი დაუყოვნებლივ შეუდგა იმპერატორის ნება-სურვილის აღსრულებას და პარალელურად სასწრაფოდ აცნობა ალექსანდრე პირველს: „მე მხედველობიდან არ გამომჩიება ესოდენ მოხერხებული შემთხვევა მისი (დედოფალ დარეჯანის—მ. გ.) საქართველოდან გაძევებისათვის“¹⁷.

ციციანოვმა დედოფალ დარეჯანს საქართველოს მმართველის ხელით გაუგზავნა შინაგან საქმეთა მინისტრ კოჩუბეის მიერ გამოგზავნილი იმპერატორის გადაწყვეტილება, თან თავისი წერილიც გაატანა და პირადად დაავალა: „თქვენ დაარწმუნეთ დედოფალი დარეჯანი, რომ მისი ინტერესები მოითხოვს და მის სასარგებლოდ იგი სანკტ-პეტერბურგში უნდა წავიდეს. ამასთანავე, ეგერთა მეჩვიდმეტე პოლკის უფროსს — გენ-მაიორ ლაზარევს — ჩემს მიერ გაცემული ორდერით მზად ჰყავს ფეხოსანთა ბატალიონი — მის საქართველოს საზღვრებამდე გასაცილებლად. კავკასიის ხაზზე კი სხვა მცველთა რაზმი დახვდება და მშვიდობიანად გააცილებს“¹⁸. გატანებული წერილიც იმავე მიზანს ემსახურებოდა. იგი არწმუნებდა დარეჯან დედოფალს, რომ არ დაეყოვნებინა და სასწრაფოდ ესარგებლა იმპერატორის ნება-სურვილით და წასულიყო სანკტ-პეტერბურგში. ციციანოვი პირდებოდა დედოფალ დარეჯანს შესაფერის გაცილებას. ერთი თვით ადრე ციციანოვმა ერეკლე მეორის სიძეს — თეკლას ქმარს — ვახტანგ ორბელიანს დაავალა დაერწმუნებინა დარეჯან დედოფალი, რომ რუსეთში წასვლა აუცილებელი იყო და თანაც სასარგებლო. ციციანოვი ფიქრობდა, რომ დედოფალი იოლად დაიჯერებდა უახლოესი ნათესავის რჩევა-დარიგებას. მით უმეტეს, რომ ბოლო ხანებში დარეჯან დედოფალი სიძის სამფლობელოში იმყოფებოდა.

ორბელიანი¹⁹ დიდი მონღომებით შეუდგა ციციანოვის დავალების

¹⁶ საქ. ცსა, ფონდი 2, ანაწ. 1, საქე 25, ფურც. 1.

¹⁷ იქვე.

¹⁸ იქვე, ფურც. 2.

¹⁹ ერეკლე მეორის სიძე ვახტანგ ორბელიანი რუსეთის ერთგული იყო. დედოფალ დარეჯანის რუსეთში გასტუმრების საქმეში დამსახურებისათვის ეპოქა პოლკოვნიკის ჩინი და მსახურობდა საქართველოში მყოფ არმიასი. 1812 წ. კახეთის აჯანყების დროს ჩუმლავის მახლობლად მოკლეს აჯანყებულებმა. დარჩა სამი

შესრულებას. მართალია, დარეჯანის რუსეთში გასტუმრებისათვის იგი დიდ საჩუქარსა და სამსახურში დაწინაურებას მოელოდა, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგმა კარგად იცოდა, რომ ციციანოვი უკან არ დაიხევდა, დარეჯან დედოფალს არავითარ შემთხვევაში საქართველოში არ დატოვებდა, ნებით თუ ძალით შეასრულებდა ხელმწიფე იმპერატორის დავალებას. მალე ვახტანგის მონდომებას დადებითი შედეგი მოჰყვა, მხოლოდ მის რჩევა-დარიგებას ენდო დედოფალი დარეჯანი და გადაწყვიტა რუსეთში საცხოვრებლად გადასვლა. ვახტანგ ორბელიანმა ძნელად, მაგრამ მაინც შეასრულა ციციანოვის დავალება — 70 წლის დარეჯანი თავისი ნებით გაემგზავრა რუსეთში.

ზემოხსენებული დავალების შესრულებით გახარებულმა ვ. ორბელიანმა 1803 წლის 23 ოქტომბერს წერილით აცნობა ციციანოვს: „ბრწყინვალეო თავადო. მოწყალეო ხელმწიფეე! ვახლდი რა ბრწყინვალეობას თქვენსა თვისა ამის 23, რაცა მებრძანა ბრწყინვალეობისა თქვენისაგან, ვეცადე მას ზედა ყოველთა შეძლებითა ჩემითა და დავიყოლიე ამას ზედა, რომელ ინება თავისითა ნებითა მგზავრობა, ვითარცა შეეძლების... დედოფალი დარია და (მე) დღეს გამოვედით მუხრანთ წილკნამდე, კეთილ განზრახვა თქვენისამებრ გავყვე მეცა თან როსიად ვინათგან მიბრძანა თვითცა... მაქჷს მიუცილებელი იმედი მწყალობლობისა თქვენისაგან და ვბედავ ვედრებასა ამას, რათა მეუღლესა ჩემსა ზედა მეფის ასულსა თეკლა იყვნებთ მწყალობლობით, ვინათგან არა მყავს ძმა და არცა მოსწრებული შვილი. რათა მამა ძეებრივთა მოწყალებითა თქვენითა ცხოვრობდეს. სარგებლობდეს შემოსავლითა თვისა თვისითათა, რომელიცა აქვს ბოძებული მშობელისა თვისისაგან“²¹.

ციციანოვმა მალალი შეფასება მისცა ვ. ორბელიანის მიერ გაწეულ სამსახურს: „ვახტანგ ორბელიანმა დაარწმუნა დედოფალი თავისი ნებით გადასახლებულიყო რუსეთს. სწორედ იმისი ცდის შედეგია, რომ დედოფლის გამგზავრებას არავითარი გართულება არ მოჰყოლია“²¹. ვ. ორბელიანმა პოლკოვნიკის ჩინი მიიღო და 750 მანეთი ჯამაგირი წელიწადში²².

დედოფლის გასაცლებლად გამოყოფილი იყო 20-კაციანი ამალა,

შვილ — ალექსანდრე (პუპლია) (1802—1869), დიმიტრი (1808—1888) და ვახტანგი (1812—1890). მესამე შვილი ვახტანგი მამის გარდაცვალების წელს დაიბადა და მამის სახელი დაარქვეს.

²⁰ საქცსა, ფონდი 2, ანაწ. I, საქმე 47, ფურც. 1.

²¹ აქტები, ტომი II, გვ. 90.

²² მაქსიმე ბერძენიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, II, თბილისი, 1983 წ., გვ. 143.

ხოლო მგზავრობისათვის — 500 მანეთი. ეს თანხა უნდა ჰყოფნოდით მუხრანიდან მოზდოკამდე. სინამდვილეში ამაღა 40 კაცი საგან შედგებოდა. გარდა ამისა, დედოფალს აცილებდა მეფის სამი ასული. მართალია, დედოფალი მუხრანიდან გამოვიდა და მგზავრობას შეუდგა, მაგრამ ძალიან ნელი ტემპით. გარდა ლამისთევეებისა, ხშირად მთელ დღეებს რჩებოდა ერთ ადგილას. ყოველივე ამით განაწყენებული ვახტანგ ორბელიანი სწერდა ციციანოვს: „დარია გიორგის ასულთან ერთად მშვიდობით მოვედით ანანურში, სადაც მან ლამის გათევა მოინდომა გარდა ლამის გათევისა, იგი ყოველ ადგილას დღის გატარებას ცდილობს. ჩემს თხოვნას, ყოველდღე ცოტაოდენი გზა გაიაროს, იგი ავადმყოფურად იღებს. ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ მიმითითოთ, როგორ მოვიქცე ასეთ შემთხვევაში“²³. დედოფალს ემძიმებოდა საქართველოს დატოვება და მგზავრობის გასაქიანურებლად ყოველ ღონეს ხმარობდა. მას საკუთარი სიძეც კი აღარ სწყალობდა. თუმცა, რა უფლება ჰქონდა ვ. ორბელიანს, ციციანოვის ბრძანება არ შეესრულებინა? რამდენიმე დღის მგზავრობის შემდეგ ვ. ორბელიანი კვლავ აცნობებდა ციციანოვს: „რამდენიც არ ვეცადე, მიზანს ვერ მივაღწიე, მუხრანიდან მის ნებაყოფლობით გამოსვლის შემდეგ, მთელი დღე წილკანში გაატარა, ბავშვებთან გამოსამშვიდობებლად. ჭიქურაანთ კარში მოსვლისას ავადმყოფობა მოიმიზეზა და მთელი დღე იქ გაატარა. ანანურში მისვლისას კვლავ შეჩერება მოითხოვა და ორი დღე იქ იყო. ანანურიდან სამი ვერსის გავლის შემდეგ ლამის გათევა გადაწყვიტა ავადმყოფობის მომიზეზებით. მოყვანილმა ექიმმა გასინჯვის შემდეგ განაცხადა, რომ მგზავრობისათვის მას არავითარი ავადმყოფობა ხელს არ უშლისო. მე გადავწყვიტე მის სურვილს არ მივაქციო ყურადღება და წესისამებრ განვაგრძოთ გზა, მთებზე გავლით, რათა ხელსაყრელი დრო არ დაეკარგოთ“.

ვ. ორბელიანი სთხოვდა ციციანოვს, დედოფლისათვის წერილი მიეწერა, რათა უკანასკნელს თავი დაენებებინა ჭირვეულობისათვის. ვახტანგ ორბელიანის თხოვნას დედოფალი დარეჯანი უკვე ყურადღებას აღარ აქცევდა.

ვ. ორბელიანსა და სპეციალურად გამოყოფილ ზელმძღვანელსა და ხარჯთაღმრიცხველს — ნარვის დრაგუნთა პოლკის პოლკოვნიკ უმიანცოვს 40-კაციანი ამაღის ხარჯებიც აფიქრებდათ. მგზავრობისათვის გამოყოფილი 500 მანეთი არასაკმარისი აღმოჩნდა, მით უმეტეს, რომ იგი 20 კაცზე იყო გაანგარიშებული. ზედმეტი ხარჯებით შეშინებული უმიანცოვი 1803 წ. ნოემბერში ციციანოვს სწერდა: „დარეჯა-

²³ აქტები, ტ. II, გვ. 104, № 69.

ნის მუხრანიდან მოზდოკამდე მისაცილებლად გამოყოფილი იყო 500 მანეთი. გამცილებელთა ამაღა 20-კაციანი უნდა ყოფილიყო, დვილეში კი 40-კაციანია, გარდა ამისა, მას მეფის სამი ასული აცილებს (რა თქმა უნდა, აღნიშნული თანხა არასაკმარისი აღმოჩნდა. მითუმეტეს, რომ დედოფალი ძალიან ბევრ დროს ადგილზე ატარებდა და ამის გამო ჭამა-სმაზე მეტი ხარჯი მიდიოდა...). დღეში ვხარჯავთ სამ გირვანქა შაქარს, 20 თუნგ ღვინოს, სამ ცხვარს, თხუთმეტამდე ქათამს და 100—120 შოთ პურს²⁴. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო უმიანცოვი თხოულობდა დამატებით ფულს, რათა დედოფალი თავისი ამალით მოზდოკამდე მიეცილებინათ.

ციციანოვი წინააღმდეგი იყო 40-კაციანი ამალისა და კატეგორიულად ითხოვდა ნაწილის უკან გამობრუნებას, რათა სამგზავრო ხარჯები შემცირებულიყო და, საერთოდ, დედოფლის მგზავრობას გრანდიოზული ხასიათი არ ჰქონოდა.

ცხოთში დარეჯანმა ექიმისაგან შეიტყო, რომ მოზდოკიდან სანკტ-პეტერბურგამდე მას პეტრე ორბელიანი გააცილებდა. დედოფალმა წერილი მისცა უმიანცოვს ციციანოვისათვის გადასაცემად, სადაც წერდა: „თქვენ გამოგიგზავნიათ პეტრე ორბელიანი ჩემს მოზდოკიდან სანკტ-პეტერბურგამდე გასაცილებლად. მე გთხოვთ, რომ გამცილებლად რუსი უფროსი დამინიშნოთ. მე ვერ დაგეთანხმებით, რომ ქართველმა გამაცილოს. თარჯიმნობისათვის არის პრაპორშჩიკი ჯომარჯიძე, რომელსაც მე უკვე შევეჩვიე“. ცხოთში დედოფალმა შეჩერება მოისურვა. უმიანცოვს კი უნდოდა იმავე დღეს კაიშაურამდე მისულიყვნენ, საიდანაც მეფის სამივე ასული უკან დაბრუნებას აპირებდა და, მისი აზრით, ხარჯიც ცოტა შემცირდებოდა. ციციანოვი კი ხარჯის ნახევრად შემცირებას ითხოვდა, ამაღის 20 კაცამდე დაყვანით.

1803 წლის ნოემბრის ბოლოს დარეჯან დედოფალი თავისი ამალით მოზდოკში მივიდა. მოზდოკიდან მის გასაცილებლად 60 შეიარაღებული ცხენოსანი კაზაკი გამოიყო. აქ, საკარანტინო წესების გამო საკმაო ხანს დარჩნენ. გასვლა დანიშნული იყო ადრე, მაგრამ დედოფალმა დარეჯანმა 5 იანვრისათვის გადადო. 5 იანვარს კვლავ ავადმყოფობა მოიმიზეზა და 6 იანვარს შეუდგა მგზავრობას გეორგიევსკისაკენ²⁵.

ვ. ორბელიანი, გ. ჩოლოყაშვილი და სხვები მოზდოკიდან 5 იანვარს უკან გამობრუნდნენ. მოზდოკიდან დედოფალ დარეჯანს კაზაკთა შეიარაღებული რაზმი მიაცილებდა, მგზავრობა ჩქარი ტემპით მიმდინარეობდა. თუ მუხრანიდან მოზდოკამდე ორთვე-ნახევარი იარეს, მოზდო-

²⁴ აქტები, ტ. II, გვ. 104.

²⁵ П. Г. БУТКОВ, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. III, გვ. 370.

კიდან მოსკოვამდე ისე სწრაფად მიდიოდნენ, რომ 1804 წლის 22 მარტს დედოფალი უკვე მოსკოვში იყო²⁶. მოსკოვში შესვენების შემდეგ 27 მაისს დედოფალი სანკტ-პეტერბურგისაკენ გაემგზავრა, სადაც 1804 წლის 17 ივნისს მივიდა.

იმპერატორმა დიდი ზემოთ მიიღო საქართველოს ქვრივი დედოფალი დარეჯანი და სათანადო სარჩოც დაუნიშნა, რათა ყოველმხრივ კმაყოფილი ყოფილიყო და მშვიდად ეცხოვრა იმპერიის სატახტო ქალაქში. ბაგრატ ბატონიშვილის სიტყვებით: „წელსა 1804 წარავლინა რუსეთს დადიანოვის ასული დედოფალი დარეჯანი, მეუღლე მეფისა ირაკლისა ფრიად მოხუცებული, რომელი იყო მას ჟამს წლისა 70. მისრულსა პეტერბურგს პატივ ჰსცა იმპერატორმან ფრიად და ანიჭა ნიჭნი მრავალნი, და იყოფოდა პეტერბურგსა შინა 4 წელი“²⁷.

პეტერბურგში დედოფალი დარეჯანი ცდილობდა იმპერატორას ნდობა დაემსახურებინა. მიუხედავად იმისა, რომ იგი თავის შვილ ალექსანდრესავით შეუირიგებელი მტერი იყო საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარებისა, მოჩვენებითი საქმიანობით ცდილობდა მისი უმალღესობის — ხელმწიფე-იმპერატორის — ნდობის მოპოვებას. 1805 წლის 29 აგვისტოს დედოფალმა დარეჯანმა წერილი მისწერა ალექსანდრესა და თეიმურაზ ბატონიშვილებს, რათა მოენანიებინათ თავიანთი საქციელი და საქართველოში დაბრუნებულიყვნენ. ციციანოვმა ეს წერილი დარეჯან დედოფლის მორიგ თვალთმაქცობად მიიჩნია. მან ჩარტორიისკის აცნობა წერილობით, რომ დედოფალ დარეჯანს უნდა ალექსანდრე და თეიმურაზი შემოვიდნენ საქართველოში და კვლავ სამეფოს აღდგენას შეუდგნენ²⁸. საეჭვოა, რომ დედოფალს იმპერატორის რაიმე ნდობა მოეპოვებინა, მაგრამ ალექსანდრე პირველი ცდილობდა ზოგიერთი თხოვნა შეესრულებინა მისთვის. 1806 წელს დედოფალმა ფარნაოზისა და იულონის განთავისუფლება თხოვა ხელმწიფე-იმპერატორს. უკანასკნელმა შეიწყნარა თხოვნა და გაათავისუფლა ორივე ბატონიშვილი. „ხოლო წელსა ამასვე 1806 განათავისუფლა იმპერატორმან პყრობილებისაგან მეფის ძენი ფარნაოზ და იულონ თხოვნითა დედისა თვისისათა დარეჯან დედოფლისათა, რომელნიცა მოიყვანეს მოსკოვს და დააყენეს სახელმწიფო სასახლესა შინა ლაფერ-თოვცკით წოდებულსა“²⁹.

ამრიგად, დედოფალ დარეჯანის არც თვალთმაქცური და არც გუ-

²⁶ П. Г. Бутков, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. III, გვ. 370.

²⁷ ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გვ. 86.

²⁸ აქტები, ტომი II, გვ. 169—170, საბუთი № 317.

²⁹ ბაგრატ ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 99.

ლახდელი საქმიანობით იმპერატორი არაფერს კარგავდა. განთავისუფლებული ფარნაოზი და იულონი სასწრაფოდ იქნენ საქართველოდან მოცილებულნი და რუსეთს გადაყვანილნი საცხოვრებლად. ბაგრატიონთა შთამომავლობა თანდათანობით სტოვებდა საქართველოს და რუსეთს მიემგზავრებოდა. მართალია, სამშობლოში დაბრუნების ინტერესი არ დაუკარგავთ, მაგრამ რუსეთის სამსახურში ჩადგნენ და საკმაოდაც გაითქვეს სახელი თავიანთი ერთგულებითა და ვაჟკაცობით.

დედოფალ დარეჯანს კარგი პირობები ჰქონდა შექმნილი სანკტ-პეტერბურგში. მას მხოლოდ საქართველოში დაბრუნების უფლება არ ჰქონდა. მიუხედავად საუკეთესო პირობებისა, დედოფალს დიდხანს არ უცოცხლია, 1807 წ. 8 ნოემბერს გარდაიცვალა³⁰.

მის დაკრძალვას თვით იმპერატორი ალექსანდრე I ესწრებოდა.

დაკრძალულია ნევის ლავრაში³¹, იქ, სადაც იმპერიაში საყოველთაოდ აღიარებულ პირებს ასაფლავებდნენ.

„წელსა ამას (1807) გარდაიცვალა დედოფალი დარეჯან დადიანის ასული, მეუღლე მეფისა ირაკლისა, საკთბეტერბურხსა შინა ნოემბრის 8, რომელიცა დამარხა იმპერატორმა ალექსანდრემ დიდითა ცერემონითა ნემცკის მონასტერსა შინა, ხარების ეკლესიაში“³².

³⁰ მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1980, გვ. 205.

³¹ Н. К. Имеретинский, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 11.

³² ბ. ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გვ. 100.

საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის კვრივის — მარიამის გადასახლება რუსეთში

ქართლ-კახეთის გაუქმებული სამეფო ტახტის აღდგენის მოტრფილეთა იმპერიის ქალაქებში საცხოვრებლად გადაყვანისას ყველაზე არასასურველი და საზარელი ამბავი მოჰყვა საქართველოს უკანასკნელი მეფის — გიორგი XII-ის — ქვრივის დედოფალ მარიამის სამშობლოდან გაყვანას.

რუსეთში საცხოვრებლად გადასასახლებელთა გრძელ სიაში, როგორც უკვე აღინიშნა, დედოფალი მარიამიც იყო. იმპერატორის მითითებით, მისი საქართველოდან მოსკოვში ან სანკტ-პეტერბურგში საცხოვრებლად გადაყვანა, მცირეწლოვან შვილებთან ერთად, 1803 წლის ბოლომდე უნდა მომხდარიყო. სამეფო სახლის წევრთა საქართველოდან მოცილება დიდი ხნის დაწყებული იყო. რამდენიმე ბატონიშვილი უკვე გადასახლდა სანკტ-პეტერბურგსა და სხვა ქალაქებში. მარიამ დედოფალმა დანამდვილებით შეიტყო, რომ მისი რუსეთში გადასახლება გარდაუვალი იყო. ამის შესახებ იმპერატორსა და კნორინგს შორის შეთანხმებაც არსებობდა და გადაწყვეტილებაც. ამასთანავე მეფის რუსეთის აქაური წარმომადგენლები ყოველნაირად ავიწროვებდნენ ქვრივ დედოფალს და აიძულებდნენ თავისი ნება-სურვილით დაეტოვებინა მშობლიური მხარე.

მარიამ დედოფალმა 1802 წლის 10 მარტს რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრს გრაფ. ვ. კოჩუბეის მიმართა თხოვნით, რათა იგი და მისი მცირეწლოვანი შვილები არ გაესახლებინათ საქართველოდან. ზოლო თუ აუცილებელი იქნებოდა მათი გადასახლება, მაშინ ედროვებინათ სამი წელი, რათა „სნეულება და ძუძუს მწოვნელობა შვილთა ჩემთა დაადგეს ერთსა მტკიცესა ჰაზრსა ანუ სიკვდილსა და ანუ სიცოცხლესა ზედა და მაშინ იყავნ ნებისამებრ თქუენისა“¹. ეს წერილი მიიღეს რუსეთის სამეფო კარის წარმომადგენლებმა, მაგრამ სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი დედოფლის გუ-

¹ მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, II, თბილისი, 1983, გვ. 89.

მარიამ დედოფალი

ლის ამაჩუყებელმა თხოვნამ შედეგი არ გამოიღო. იმპერიის შინაგან-საქმეთა მინისტრ ვ. კოჩუბეისაგან დედოფალმა მარიამმა ვერავითარი მფარველობა ვერ მიიღო. მისი საქართველოდან მოცილების საკითხი კვლავ დღის წესრიგში იდგა.

1803 წლის დასაწყისში ციციანოვმა დედოფალ მარიამს წერილით აცნობა მისი მცირეწლოვანი შვილებით სასწრაფოდ წასვლის აუცილებლობა რუსეთში, სადაც ხელმწიფე-იმპერატორი ცხოვრების ზაუგეთესო პირობებს შეუქმნიდა². თანაც დასძენდა, რომ რუსეთში წასვლა იმპერატორის — ალექსანდრე პირველის—ნება-სურვილს ექვემდებარებოდა და მისი შესრულება აუცილებელი და საჩქარო იყო.

ამჯერად მარიამ დედოფლის მტრებმა ციციანოვს აცნობეს, რომ დედოფალი ბატონიშვილებსა და რუსეთის სხვა მოწინააღმდეგე პირებს აქეზებდა ახალი მმართველობის წინააღმდეგ, რომ მეზობელ მხარეებში აჯანყებულებს უთანაგრძნობდა და შესაძლებლობის ფარგლებში მონაწილეობდა კიდევ. ასეთმა დაბეზლებებმა სასტიკად აღაშფოთა ციციანოვი. იგი მარიამ დედოფლის მტრული საქმიანობის გამორკვევას არ შედგომია, ყოველგვარი დაფიქრების გარეშე გადაწყვიტა თავისი ბიძაშვილის³—მარიამ გიორგის ასულ ციციშვილის—სას-

² დედოფალ მარიამს მეუღლისაგან — გიორგი XII-ისაგან — საკმაოდ დიდი, შემოსავლიანი ადგილები ჰქონდა დატოვებული. ამასთანავე, გიორგი XII-მ თავის დედინაცვალს — დარჩენილ დედოფალს — მტრული საქმიანობისათვის 1800 წლის 30 აპრილს ჩამოართვა ერეკლე მეორის მიერ ბოძებული სოფლები და გადასცა თავის მეუღლეს მარიამს. მარიამ დედოფალს შემოსავალი საკმაოდ დიდი უნდა ჰქონოდა, მაგრამ ცარიზმის აქაური წარმომადგენლები განკებ ავიწროებდნენ მას, რომ აქეზებინათ საქართველოდან წასულიყო.

ბოლო დროს ყოველგვარი შემოსავალი მოუსპეს და შეილებსაც და მასაც პენსიები დაუნიშნეს, თუმცა ფულის მიღებას უყოვნებდნენ. 1801 წლის 22 აგვისტოს დედოფალი მარიამი სწერდა კნორინგს: „ჩემს 6 შვილს დაენიშნათ 100—100 მანეთი თვეში, მაგრამ ფული ჯერაც ვერ მივიღეთ... თქვენ, რომ ლაზარეოს მისწერეთ ჩემთვის 500 მანეთი ჯამაგირის დანიშვნა, მან მითხრა ამის შესახებ, ბართიცი მომიცა, მაგრამ ფული ჩემი შვილებისავით ჯერაც არ მიმიღია, შემოსავალი კი შემინერდა. ლაზარეოს ბრძანებით დასაფუძავი პურის მარცვალი და წისქვილიც ჩამოგვართვეს“. დედოფალი თხოვდა კნორინგს დახმარებას, რათა ლაზარეოს დაებრუნებინა ჩამორთმეული საფუძევეი და წისქვილები. მაგრამ კნორინგი ლაზარეოსა შობაჯუა და ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე უპასუხა: „მარიამ დედოფლის საჩივარი უსაფუძვლოა“ (იხ. აქტები, ტ. I, გვ. 218—219, საბუთი № 184). სინამდვილეში ყოველივე ამას თავისი დანიშნულება ჰქონდა — უმწყო მდგომარეობაში ჩაივარდნილი დედოფალი მარიამი თავისი ნებით წასულიყო რუსეთში საცხოვრებლად.

³ პავლე დიმიტრის ძე ციციანოვი წარმოშობით ქართველი იყო — ციციშვილი. პაპა მისი პაპუნა (პაატა) ზაზას ძე ციციშვილი 1724 წელს ვახტანგ VI-ის ამაღლისთან ერთად გადავიდა რუსეთში. პავლე ციციანოვი დაიბადა მოსკოვში 1754

წრფოდ რუსეთში გადასახლება. დედოფალ მარიამისათვის მოულოდნელი არ იყო ასეთი შინაარსის წერილის მიღება ციციანოვისაგან. ეს უკანასკნელი მანამდეც არ მალავდა სამეფო სახლის ყველა წევრის, მათ შორის მარიამ დედოფლის, საქართველოდან გადასახლების აუცილებლობას. ბევრჯერ სხვისი პირითაც აცნობა დედოფალს რუსეთში წასვლის დაჩქარება. მაგრამ კატეგორიული მოთხოვნის ტონით დაწერილმა ბარათმა მაინც საშინლად იმოქმედა ყოველგვარ მფარველობას მოკლებულ დედოფალზე. მას ვერ აეტანა საქართველოს მიწა-წყლის საბუღალროდ დატოვება. შეშინებულმა დედოფალმა 1803 წლის 2 თებერვალს ციციანოვს საპასუხო წერილი გაუგზავნა, რომელშიც რუსეთში წაუსვლელობის ბევრ მიზეზს ასახელებდა. განსაკუთრებით ხაზს უსვამდა შვილების მცირეწლოვანებასა და თავის ავადმყოფობას. ამასთანავე, რაც მთავარია, თავს იმართლებდა, რომ ქართლ-კახეთსა და მეზობელ მხარეებში მოსახლეობის უკმაყოფილებასა და რუსეთის საწინააღმდეგო გამოსვლებთან მას და მის შვილებს არავითარი კავშირი არ ჰქონდათ. იგი ფიცულობდა რომ არც მომავალში ჩაიდენდა იმპერიის საწინააღმდეგო რაიმე მტრობას და თხოულობდა საქართველოში დატოვებას.

„ბრწყინვალეო თავადო, ბრწყინვალეო ხელმწიფევე!

მებოძა იმისის დიდებულებისაგან ჩემდამო მოულოდნელი წერილი, რომელისაცა ჰაზრი მიცხადებს ჩემსა შვილებიანად როსიად წარსვლასა სხტათა და სხტათა სარწმუნოებიანთა საქართუშლოს მეზობელთა შფოთებისათს.

ამისთვის ესე არს მოხსენება ჩემი: როდესაც განსვენებულმან მეუღლემან ჩემმან ინება შევრდომა საფარველსა ქუტუშე რუსეთისასა, მაშინ იყო ჰაზრი მისი ჩემთვის და შვილთა ჩემთა ცხოვრებისათს ამასვე მამულსა და ჰაერსა შინა და თუ სხტასა უცხოთა ქუტუშეანასა შინა შესაძლებელ ყოფილიყო ცხოვრება ჩუტნი, ჰქონდა დრო ყოველთვის და იქმნებოდაცა უადრეს გარდაცვალებისა თვისისა.

თუ რომელთაგანმე არს მიზეზი აღრეულებისა მიცემული, ჩემდა რა? ვგონებ, ყოველი სული იყოს მოწამე ჩემსა ზედა სიმართლესა და ერთგულებასა ზედა რუსეთის სამხედროსა და განმგებლობისასა,

წელს. სამსახური დაიწყო პრეობრაჟენსკის პოლკში. აქტიურად მონაწილეობდა 1786 წელს რუსეთ-თურქეთის ომში. მალე გენერალ-მაიორობა მიიღო. საქართველოში კი ჩამოვიდა გენ.-ლეიტენანტის ჩინით და 1802 წელს დაინიშნა საქართველოს მთავარსარდალად. აქ იგი ენერგიულად შეუდგა მეფის რუსეთის პოლიტიკის გატარებას, ხალხში კი მრისხანე და დაუნდობელი გენერლის სახელი დაიმსახურა. მოკლულ იქნა 1806 წელს ბაქოში.

რომელიცა ესე უცხო ვარ ყოვლითურთ წინა აღმდგომისა და საიკველისა ჰაზრისა.

საქართველოსა სხუათა და სხუათა სარწმუნოებიათა მეზობელთაგან მტერობისა, აღოზრებისა და დატყვევებისა გამო იქმნა მოწოდება რუსეთის მხედრობისა და შესვლა საფარუტშლსა ქუტუშე იმპერატორისასა და თანა-იმპერია ყოფა ქუტუშყანისა ამის, რათამცა უძლეველითა მარჯუტშნითა მისითა ესე-ოდენტა მტერთაგან გამოხსნილ ვიყუტშნით, და ამისსა მოქმედთაგან ვითარ შეიძლების, რათა რწმუნება იგი ყოვლად-მოწყალისა ჰელმწიფისა, ჩვენზედა დღებული, არა რწმუნებად შეიცუტალოს.

თუ ითხოვა ვინემ წასვლა თვისი როსიად, ესე სამართალ და ნება მთხოვენელისა არის, თორემ მე მრავალჯერ მქონდა მიზეზი უბედურებისა, რომელსაცა შინა ჯერ იყო უბედურთა ჰაზრთა ჩემთა განკურნებისათვს თხოვა წარსვლისა ჩემისა და უღონოებითა ჩემითა და შეუძლებლობითა სნეულებისათა და სიმცირითა შეილთა ჩემთათა ვიმყოფები ვერ მხსენებელი წარსვლისა.

მიმიღეს პატივი სახლისა ჩემისა, მიმტაცეს ნიშანნი მეუღლესა ჩემისა, შეურაც ჰყვეს შვილნი ჩემნი, დამაკლეს საცხოვრებელი ჩემი, დააყენეს მამული შვილთა ჩემთა და სხვანიცა მრავალნი, და ამებისა საკურნებელად არა ვინებე, რათა წარვსდგე წინაშე იმპერატორისა და აწ სიკუდილისათვს ჩემისა და მცირეთა შვილთა ჩემთასა ვითარ შეიძლება წარსტლა ჩემი, რომელიცა მყისვე აღწყვეტა არს წვრილთა შვილთა ჩემთა და თავისა ჩემისა. გარდა რუსეთის მხედრობისა და მპყრობლობისა შეუძლებელარს ცხოვრება და სიცოცხლე ჩემი და შვილთა ჩემთა და ესე არს ნუგეში ყოვლითურთ მწუხარისა მდგომარეობისა ჩემისა, რათა საფარუტშლსა ქუტუშე ჰელმწიფისასა ამას ქუტუშყანასა შინა ვცხოვრობდე და ვიმყოფებოდე, რათა არა სხვაჲმან ჰაერმან და ქუტუშყანამან მყის სიკუდილსა მიმცეს მე და ეგრეთვე წვრილნი შვილნიცა ჩემნი.

ჩემდა სასიხარულოდ და სანუგეშოდ ესე არს, ვინადგან თქვენი ეგე ბრწყინვალეობა და უწარჩინებულესობა არს ჩემდამო, ვითარცა ძმა და ვითარცა ერთ სისხლი ნათესავი, რომელიცა ღმერთმან და ბუნებამან შეკრა თქუტშნსა და ჩემს შორის განუწყუტდელი მონათესავეობაჲ, ამისთვის ვითხოვ, რათა ვითარცა ანუ კაცმან ბუნებით — ზიარმან შემიწყალო და წარმოიდგინო სიყრმე შვილთა ჩემთა და სიკუტილიად მიწევნული გუამიცა ჩემი, ანუ შემიწყალო, ვითარცა ღმერთმან ყოველითურთ უღონო ესე წარსვლისა, რომელი ესე ეკლესიად მისვლისა ვერ შემძლები და დღესასწაულსა შინა თანა-მდები ეკლესიად მისვლისა, მყისვე სნეულ ვიქნები ოთხ ანუ ხუთ დღემდე;

ანუ შემოწყალო ვითარცა ბრძენმან განმგებელმან შეუძლებელობისა ჩემისამან და სიყრმეთა და ძუძუს-მწოვარობათა შვილთა ჩემთასა გამჩხრეკელმან, ვითხოვ, რათა სასიკუდილოსა და აღსაწყვედელთა სახლისა ჩემისა ამათ აზრთავან გამომიხსნა.

ეს არს დღე პატიოსნებისა, რათა სახლი დამდაბლებული არა აღისპოს. ვიცი ბედნიერებაცა მომავალი თავისა ჩემისა და კეთილდღეობაცა ჰელმწიფისაგან განსაზღვრილი; მაგრამ იყოს ღმერთი ყოველთა მხედუჭლი მოწამედ, რომელ ერთსა ზედა ვერსსა წარსვლითა მყის სულ-ბრძოლად და სიკუდილად მივიწვევი და სნეულნი და მცირენი შვილნი ჩემნი ერთი ერთსა სიკუდილსა მოუსწრობენ და სიმდიდრე და ბედნიერება და კეთილ-დღეობა იგი ჩვენთვის განზრახული ვინღა იხმაროს?

მე თუმცა აქა გლახაკი და ცხოვრებისაგან დაკლებული, მაგრამ შეჩვეულსა შინა ჰაერსა დღითი დღე განვაგრძელებ რა სიცოცხლესა ჩემსა. ესე მეყოფის ნუგეშად სიმდიდრესა და სამადლობელოდ ყოველად უმოწყალესისა ჰელმწიფისა, რათა მეცა ღირს ვიქმნე საფლავსა თანა—მეუღლისა ჩემისასა დაფლვად, რომელიც მან აღრითვე განძიზადა და ეგრეთვე შვილთა ჩემთა. ესეცა ქტყყანა თანა-იმპერია არს რუსეთისა და თანა-სახელმწიფო ყოველად მოწყალისა იმპერატორისა; უკეთუ ნებავს, აქაცა შემძლებელ არს, რათა მოწყალებით მომხედოს მეცა და შვილთაცა ჩემთა და უკეთუ არა ინებებს აქა მოწყალებასა იყავნ ნება ჰელმწიფისა, — ოღონდ ნუ მიმეღების სიცოცხლე, ყოველთა მხედველისა ღუთისაგან მოცემული.

ვითხოვ, რათა თვით თქვენ მექმნეთ პატრონ, შემწედ და გამომხსნელ შეუძლებელისა ამის საქმისაგან, რათა საუკუნოდ რაოდენ ღმერთსა, ეგოდენ თქუჭსნა ბრწყინვალეობასა ვმადლობდეთ⁴. წერილს ბოლოში ბეჭედი აზის, ქვემოთ წარწერით: „თქვენისა ბრწყინვალეობისა და უწარჩინებულესობისა და ჩემისა მოწყალისა ჰელმწიფისა მშვიდობისა მწადნელი დ ე დ ო ფ ა ლ ი მ ა რ ი ა მ“.

ციციანოვმა მარიამის თხოვნა ყურად არ იღო. არ ცხრებოდნენ მარიამ დედოფლის მტრებიც, ისინი კვლავ განაგრძობდნენ მის დაბეზლებას ციციანოვთან. ამ უკანასკნელს შთაავაგონებდნენ, რომ დედოფალი მარიამი სასტიკი წინააღმდეგი იყო რუსული მმართველობის დამყარებისა და ყოველნაირად ცდილობდა თავის თანამოაზრეთა წაქეზებას ცარიზმის პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომ იგი ქართლ-კახეთსა და მეზობელ მხარეებში არსებული არეულობისა და რუსე-

⁴ საქ. ცსა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე 54, ფურცელი 492-ე, შედარეთ აქტუ-ში, ტომი II, გვ. 108—109, საბუთი № 182.

თის საწინააღმდეგო საქმიანობის ერთგული იყო. დედოფალი მარია-
მი უკმაყოფილო იყო თავისი უფლებების დაკარგვით. უკმაყოფილო
იყო მეფის მთავრობის აქაურ წარმომადგენელთა მიერ ყოველდღი-
ური შევიწროებითაც, რა თქმა უნდა, გულში დაკარგული სამეფო
ტახტის აღდგენასაც ნატრობდა, მაგრამ მას არ შეეძლო მეფის რუსე-
თის იმპერიის საწინააღმდეგო რაიმე სერიოზულ საქმიანობაში ჩაბმა
ან პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმა ვინაიდან შეიგნო, რომ ვე-
რაფერს დააკლებდა უკვე დანერგილ რუსულ მმართველობას. თანაც
თავისი წვრილშვილით იყო დაკავებული და მის ყოველდღიურ საზ-
რუნავს ოჯახის მოვლა-პატრონობა, ძირითადად კი საარსებო წყაროს
ძებნა წარმოადგენდა. ყოველგვარ უფლებააყრილ და საგონებელ-
ში ჩავარდნილ დედოფალზე აღარავინ ფიქრობდა. ქვრივ დედოფალს
ახლობლებიც კი აღარ სწყალობდნენ, მისი გერები, რომლებზეც ღი-
დი ამაგი ჰქონდა გაწეული დედოფალ მარიამს, არამც თუ ჭაერობ-
დნენ მის რუსეთში გადასახლებას, არამედ ესწრაფოდნენ კიდევ,
რათა დედინაცვლის წასვლისთანავე მის სასახლეში დაბინავებულიყვ-
ნენ. 1803 წლის 15 მარტს მეფე გიორგი XII-ის ქალიშვილებმა, პირ-
ველი ცოლისაგან, სოფიომ, რიფსიმემ და გაიანემ, ციციანოვს წერი-
ლით მიმართეს დედინაცვლის ბინაში მათი შესახლების თაობაზე.

„მის ბრწყინვალეების უფალს საქართველოს უპირატეს მთავარს —
პაულე დიმიტრის-ძე ციციანოვს, ჩვენს მოწყალე ხელმწიფეს!

ოდესცა ინებოს ბრწყინვალეებამან თქვენმან და წარგზავნოთ დე-
დოფალი მარიამ, ვითხოვთ ჩვენ სამნი დანი მეფის გიორგის ასულნი
უმდაბლესად, რომ იმისი სასახლე ჩვენ გვიბოძოთ, რადგან სამნივე
უსახლონი გახლავართ და იმით ნუგეშეულნი ვიქნეთ მარადის მა-
ღალბრწყინვალეებისა თქვენისა უმდაბლესითა პატივისცემითა.

მეფის ასული სოფია,

მეფის ასული რიფსიმა,

მეფის ასული გაიანე“⁵.

დედოფალი მარიამი დარწმუნდა, რომ მას ყველა ახლობელი გა-
დაუდგა, მტრებიც გაუმრავლდა და დაბეზლებაც ვახშირდა, მაგრამ
მანც ვერ გადაწყვიტა საქართველოს სამუდამოდ დატოვება. ყოვ-
ნდებოდა დარჩენილ ბატონიშვილთა რუსეთში გადასახლებაც. უგულო
და ფიცხი ციციანოვი ვერ ეგუებოდა სამეფო საგვარეულოს წარმო-
მადგენელთა მოცილების ნელ ტემპს.

1803 წლის მარტის დასაწყისში ციციანოვის მითითებით დედოფა-

⁵ საქ. ცსა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე 54, ფურც. 522.

ლი მარიამი სასწრაფოდ უნდა გადაეყვანათ, შვილებთან ერთად, რუსეთში საცხოვრებლად, თუნდაც ამისთვის ძალის გამოყენება დარიცხოს საჭირო.

ასეთ ვითარებაში უმწეო დედოფლის უბედურებით ბევრმა მოინდომა განდიდება. მეფე გიორგი XII-ის მიერ სასახლეში აღზრდილი აზნაური იოსებ ანდრიას ძე კალატოზიშვილიც კი გადაუდგა თავისი აღმზრდელის ქვრივს. ამ ამბის შესახებ ბ. ბატონიშვილი წერს: „წელსა 1803 დედოფალს მარიამს მოუვიდა ბრძანება იმპერატორისაგან, რათა წარვიდეს როსიად შვილებითურთ თვისით, რომლისა გამო დედოფალი მარიამ მიეცა ფ-დსა მწუხარებასა და არა ენება წარსვლა როსიად. მას ეამსა შინა იყო მეფისა გიორგისა მუშრები აზნაური კალატოზისშვილი იოსებ ანდრიას ძე, რომელიცა მეფესა გიორგის აღუხარდა თვისსა სახლსა შინა და სწყალობდაცა. ამან განდიდებისათვის თავისა თვისისა აბირა მოქალაქესა გიუდავაშვილსა ზურაბს და მოიყიდა იგი თეთრითა, რ-ა ამა ზურაბას აქენდა ვაჭრობაჲ ფშავსა და ხევსურსა შინა. და შეითქვენენ ესენი და მივიდნენ წინაშე ციციანოვისა და შესწამეს დედოფალს რეცა განბარვაჲ ტფილისით და წარსვლა ფშავსა შინა, რომელიცა არცად თუ განვლოდა დედოფალს მარიამს საქმე ესე გულსა“⁶. დედოფალი მარიამი გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, მისი რუსეთში წასვლა გადაწყვეტილი იყო. ადვილი შესაძლებელია, მან, მართლაც, გადაწყვიტა ფშავში თავშეფარება შვილებიანად. პლატონ იოსელიანი წერს: „კალატოზისშვილმა გასცა დედოფალი, რომელსაცა უნებდა გაქცევა ქალაქიდან თუშეთსა ანუ ფშავ-ხევსურეთსა“⁷.

ციციანოვის რუსეთისადმი ერთგული სამსახურით კმაყოფილმა ხელმწიფე-იმპერატორმა 1803 წლის 7 მარტს მას თავისი მადლობა და ალექსანდრე ნეველის ორდენი გამოუგზავნა⁸.

ციციანოვისათვის საკმარისი იყო კალატოზისშვილის მიერ დედოფალ მარიამის დაბეზლება, რათა ძალით მოეცილებინა საგონებელში ჩაეარდნის დედოფალი საქართველოდან. ამას დაემატა იმპერატორის ზემოაღნიშნული რესკრიპტიც, რომელშიაც ალექსანდრე პირველი ხაზს უსვამდა ბატონიშვილთა უმწეო მდგომარეობაში ყოფნას და, ვითომცდა ამ მიზეზითაც, მოითხოვდა მათ რუსეთში საცხოვრებლად გადაყვანის დაჩქარებას. იმპერატორის დაპირებით, ბატონიშვილებს და დედოფლებსაც რუსეთში ცხოვრების გაცილებით

⁶ ბ. ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84.

⁷ პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ა. გაწერელის გამ., თბილისი, 1978, გვ.256.

⁸ აქტები, ტომი II, გვ. 26, საბუთი № 29.

უკეთესი პირობები შეექმნებოდათ. ხელმწიფე-იმპერატორი წერდა: „ჩემთვის სამწუხაროა ვიხილო ის მდგომარეობა, რომელშიც იმყოფება მეფის ოჯახი. ამდენად, თქვენს მიერ აღწერილ სხვადასხვა გარემოებათა გამო, აუცილებელ საჭიროებად მიმაჩნია მათი საქართველოდან წამოსვლა. გავალებთ თქვენ, დაუყოვნებლივ შეუდგეთ ამ საქმეს. სათანადო განკარგულებით უზრუნველყოთ რუსეთის საზღვრებში დედოფლისა და (სამეფო) გვარის სხვა წარმომადგენელთა მგზავრობა უსაფრთხოებითა და ყველა იმ სიკეთით, რომელიც კი შეიძლება მათ მიეცეთ. მათ გასაცობლად გამოყავით სანდო მოხელე. კარგი მკურნალი და ყველა საჭირო მომსახურება. საზღვარზე მიღებული უნდა იქნენ დიდებულთა შესაფერისად. დედოფალი მარიამი, ბატონიშვილები და თანმზღებნი დააიმედეთ, რომ არამც თუ არავითარი უსიამოვნება არ შეემთხვევათ, არამედ კარგად იქნებიან მიღებული რუსეთში“⁹. იმპერატორი იმერეთში თავშეფარებული ბატონიშვილების — იულონისა და ფარნაოზის — რუსეთში გამგზავრებასაც მოითხოვდა¹⁰.

ციციანოვს უფლება მიეცა თავისი შეხედულებისამებრ ემოქმედნა. მან არცკი გამოიკითხა დედოფალ მარიამის ქალაქიდან გაპარვის სინამდვილე, ისე დააჩქარა მისი რუსეთში გასტუმრება. უმწეო დედოფალს აღარაფრის იმედი აღარ ჰქონდა და საბოლოოდ გადაწყვიტა რუსეთისადმი მტრულად განწყობილი თავაურის მამასახლისები მოესყიდა, რათა გზა გადაეკეტათ და დედოფალი მარიამი გამცილებლებთან ერთად არ გაეშვათ. ამის გასამრჯელოდ დედოფალმა თავაურელ მამასახლისებს წინასწარ 1000 მანეთი გაუგზავნა და სხვა საჩუქრებსაც შეჰპირდა¹¹. ციციანოვმა დროზე შეიტყო თავაურის მამასახლისებთან კავშირი და საჭირო ზომებიც მიიღო.

1803 წლის 18 აპრილს ციციანოვმა გენ.-მაიორ ლაზარევს დაავალა დედოფალ მარიამის მცირეწლოვანი შვილებითურთ გასახლება რუსეთში. 1803 წლის 19 აპრილს დილით დედოფალთან ორი

⁹ აქტები, ტომი II, გვ. 26—27, საბუთი № 30.

¹⁰ ბ. ბატონიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 82. იულონი და ფარნაოზი თავიანთ ძმისშვილს დავითს გადაემტერნენ და რუსეთის საწინააღმდეგო საქმიანობაში იღებდნენ მონაწილეობას, ბოლოს იმერეთში გადაიხიზნენ. იმერეთშიც იმპერიისადმი მტრულ საქმიანობას გეგმავდნენ და, რა თქმა უნდა, რუსეთში გადასახლებას არ აპირებდნენ. 1805 წელს იმპერატორის თხოვნით ისინი მაინც ვაემგზავრნენ რუსეთში და იმპერიისათვის კეთილ სამსახურს შეუდგნენ. ბატონიშვილი იულონი გარდაიცვალა 1816 წ. 23 აგვისტოს, ფარნაოზ ბატონიშვილი კი 1852 წლის 30 მარტს.

¹¹ მ. გონიკიშვილი, საადგილმამულო-საგლეხო რეფორმა თერგის ოლქში, თბილისი, 1984, გვ. 72—73.

ასეულით მოსული ლაზარევი პირადად შეეცადა ციციანოვის ბრძანების შესრულებას, რაც მას სიცოცხლის ფასად დაუჯდა. ლაზარევი ხანჭლით მოკლეს.

მაიორმა თავადმა სააკაძემ 1803 წლის 22 აპრილს პ. ციციანოვს მოახსენა: „ამ თვის ცხრამეტ რიცხვს, დილის 6 საათზე, თანახმად თქვენი ბრძანებისა, საქართველოს ქვრივ დედოფალ მარიამის რუსეთში გასასტუმრებლად გენ.-მაიორ ლაზარევის მითითებით გამოცხადდით (დედოფალ მარიამის) სახლში, მის ოთახთან მყოფ ქართველ მოხელეთა გაძევებისთანავე, მე, ეგერთა მე-17 პოლკის კაპიტანი იაკიმოვი და კარაჩევი, შტაბს კაპიტანი ხრუსტალევსკი და პოლკის კვარტირმეისტერი სუროკოვი, მოზდოკის კაზაკთა პოლკის ასისტავი კრიმოვი და ნაცვალი სურგუნოვი (სურგუნაშვილი) შევედით მის (დედოფალ მარიამის) ოთახში და გამოვეცხადეთ ჩვენი მიხედვის მიზეზი. მივიღეთ თუ არა სასტიკი და გადაწყვეტილი პასუხი, რომ წასვლა არ სურდა, ქართული ენის მცოდნე კვარტირმეისტერ სუროკოვს ვუბრძანე დაეყოლიებინა იგი (დედოფალი) რუსეთში წასვლაზე. სუროკოვის, ასისტავ კრიმოვისა და ნაცვალ სურგუნოვის გარდა, მე და იქ მყოფი დანარჩენი ოფიცრები ოთახიდან გამოვედით, საჭირო, შემდგომი განკარგულებისათვის. მე დამევალა დედოფლის სახლთან ცნობისმოყვარეობისთვის თავშეყრილი ხალხის გაძევება. ამ დროს კვარტირმეისტერი სუროკოვი ის იყო მივიდა დედოფალთან ახლოს, რომ ბატონიშვილმა ჯიბრაილმა და მეფის ასულმა თამარმა ამოიღო კაბის ქვეშ დამალული შიშველი ხანჯალი და ეცნენ სუროკოვსა და ოთახში მყოფ სხვა ოფიცრებს გარეთ გამოსარეკად. გენ.-მაიორმა ლაზარევი გაიგონა ხმაური, შევარდა ოთახში და მივარდა თავის ქვეშაგებზე მჯდომ დედოფალთან. ოთახში სიჩუმე ჩამოვარდა. უცებ, დედოფალმა საბნისქვეშ დამალული ხანჯალი ამოიღო და მარცხენა გვერდში დასცა. გენ.-მაიორმა ლაზარევი ოთახი გადაირბინა და ზღურბლზე დაეცა მკვდარი. დედოფალს სხვა მოხელეებზეც უნდოდა ეხმარა ხანჯალი, მაგრამ სურგუნოვმა თავისი ქუდიანი ხელი სტაცა ხანჯალს და წაართვა იგი. თავის დედასავით გააფთრებულმა მეფის ასულმა თამარმა ხანჯლითვე მიირბინა სურგუნოვთან დედოფლისათვის ხანჯლის წართმევისათვის წინააღმდეგობის გასაწევად, დაჭრა იგი (სურგუნოვი) მარცხენა მხარში. დედოფალმა თამარის ხანჯალს სტაცა ხელი, რათა, როგორც მან (დედოფალმა) წარმოსთქვა, მოეკლა ნაცვალი, გაიჭრა ხელი და იმავე წუთს იქნა განიარაღებული; მასთან ერთად სუროკოვისა და კრიმოვის მიერ განიარაღებულ იქნა ბატონიშვილი ჯიბრაილი. მე, ოთახში დაბრუნებისთანავე, მკვლელს ყარაული დაუყენე და მივიღე თქვენი ბრწყინვალეების ბრძანება დედოფლის შვი-

ლებიანად წასვლაზე. მისი გასვლის შემდეგ, დედოფლის ოთახის გაჩხრეკისას ქვეშაგების ქვეშ ვნახე დამალული გატენილი თოფი და პისტოლეტი, რომლებიც ისეთივეებია, როგორებიც შემდეგში კვლავ მონახული 5 თოფი, 2 პისტოლეტი, 5 ხმალი, 2 ხანჯალი და 2 პატრონტაში ვაზნები, რომლებიც მე და კავკასიის გრენადერთა პოლკის მეთორმა ჩხეიძემ დავლუქეთ¹².

თავად სააკაძის მიერ აღწერილი ლაზარევის მკვლელობა თვით ციციანოვის მითითებითაა ასე უსაფუძვლოდ და არასწორად შეთხზული. ამიტომ იყო, რომ ციციანოვმა არ გამოიძია ლაზარევის მოკვლის საქმე და, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე, გამოაცხადა დედოფალი მარიამი გენერლის მკვლელად. გენერალ ციციანოვის მიერ იმპერატორის სახელზე გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში ლაზარევის მკვლელად დედოფალი მარიამია დასახელებული¹³. სწორად შენიშნავს მკვლევარი ა. აბრამიშვილი, რომ ლაზარევის მკვლელობის ზემოაღნიშნული უსაფუძვლო და მცდარი ვერსია შემდეგში მცირედი განსხვავებით გაიმეორეს ტუჩკოვმა, დუბროვინმა, ბუტკოვმა და სხვ.¹⁴, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ასეთივე მცდარი ვერსია კვლავ დადგინდა 1818 წელს გრაფ ნესელორდესადმი გენერალ ერმოლოვის მიერ გაგზავნილი ციციანოვის დროინდელი საბუთების საფუძველზე¹⁵.

1811—1818 წლებში კავკასიაში მომსახურე პოლკოვნიკ როტიერის მიერ ლაზარევის მკვლელობის აღწერა, რომელიც 1894 წლის „მოამბეში“ დაიბეჭდა, სინამდვილესთან ახლოს უნდა ყოფილიყო. ვინაიდან აღწერილობის ავტორი დაახლოებით იმ პერიოდში მსახურობდა კავკასიაში მდგარ სამხედრო ნაწილში, მაგრამ ვერც იგი ასცდა უსაფუძვლო მტკიცებას და წერს: „დედოფალი იმავ წამს წამოვარდა, ხელში ეჭირა ხანჯალი, რომელიც ჩასცა ლაზარევის მარცხენა გვერდში ისეთი ძალით, რომ ხანჯლის წვერი მეორე მხრით გამოჩნდა. შემდეგ ისევ გამოაცალა სულ გასისხლიანებული ხანჯალი, სრულის გონებით. მიართყა სახეში გენერალს და შესძახა: „ასეთი სიკვდილის ღირსია ის, ვინც გაბედა და ჩემს უბედურებას უპატიურობაც

¹² აქტები, ტომი II, გვ. 114, საბუთი 196.

¹³ ა. აბრამიშვილი, მარიამ ბაგრატიონის უცნობი წერილები, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1966, გვ. 413.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ აქტები, ტ. II, გვ. 114.

დაართო“. ლაზარევი იქვე დაეცა და თითქმის მაშინვე დაღია სუ-
ლი“¹⁶.

სინამდვილეში ლაზარევის მკვლელი თავადი ნიკოლოზ ხიმშიაშვი-
ლი იყო, რომელიც იმ დროს დედოფლის სახლში იმყოფებოდა. მან
ვერ მოითმინა ყოველგვარ მფარველობას მოკლებული მარიამის შე-
ურაცხყოფა და ლაზარევი სიცოცხლეს გამოასალმა.

ლაზარევის მკვლელობას დაახლოებით სწორად გადმოგვცემს პლა-
ტონ იოსელიანი. „ლაზარევმან პ. ციციანოვისა ბრძანებითა შემოარ-
ტყა ჯარი დედოფლისა სასახლესა და შევიდა თვით ლაზარევი გამო-
საყვანად მისსა, იყო დილა და მ საათი დილისა, დედოფალმან მოს-
თხოვა დრო და მოთმინება: „შვილებსა წვრილებსა სძინავთო“. ლაზა-
რევმან ესე თხოვა არ მიიღო, გაბედა და სტაცა ხელსა და მრისხანედ
უთხრა: „ეხლავ გამოდითო! ჯარი ვერ მოგიცდისთ დიდხანსათ“. მა-
შინ, მუნ მყოფმან თავადმან ნიკოლოზ ხიმშიაშვილმან მსწრაფლ ამო-
იღო ხანჯალი, დასცა ლაზარევს მუცელში. ლაზარევი წაიქცა და თვით
ხიმშიაშვილი მეორის ეზოს ბაღკონით გავიდა ქალაქიდან და გაიქცა
ახალციხეს და მუნ მოკვდა 1807 წელსა.

შეესივნენ ჯარისა კაცნი და გამოიტანეს მოკლულისა ღენერ-
ლისა გვამი. თვით დედოფალი დასტრა ხმლითა მკლავში სომეხმან...
კაქკაქიშვილმან, პოლიციის კვარტალნიმან“¹⁷. „მოკვლა ლაზარევისა
ხიმშიაშვილისაგან ცნობილი სხვათაგანცა მრავალთა, თვით მიამბო დე-
დოფალმან მარიამ“¹⁸.

ციციანოვის ბრძანების თანახმად, დედოფალი მარიამი უნდა წა-
ეყვანათ, როგორც მკვლელი, პატიმარი, ყოველგვარი პატივის გარე-
შე. მასთან ერთად ბაგრატ ბატონიშვილიც პატიმარივით ჰყავდათ
გამზადებული.

იმავე დღეს დ. ორბელიანის თანხლებით დედოფალი რუსეთის
გზას დაადგა. ბაგრატ ბატონიშვილიც მათთან იყო, მაგრამ ამ უკანას-
კნელს გენ. ტუჩკოვი აცილებდა. 19 აპრილს, საღამოს, გენ. ტუჩკოვ-
მა მოახსენა ციციანოვს: „ეხლა მოვედით მცხეთაში ბაგრატ ბატო-
ნიშვილთან და მის მეუღლესთან ერთად. ჩვენთან ერთად მოვიდა
დედოფალი მარიამი შვილებით თავად ორბელიანის თანხლებით.
დღეს აქ გავათენებთ და ხვალ ვეცდებით დუშეთში ვიყოთ“¹⁹. პ. ცი-

¹⁶ „მოამბე“, 1894, № 7, გვ. 1—11, შეად. აბრაშიშვილი ა. დასახელებული ნაშ-
როში, გვ. 414.

¹⁷ პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გამოც. აკაკი
გაწერელის რედაქციით თბილისი, 1936, გვ. 119.

¹⁸ იქვე, გვ. 120.

¹⁹ აქტები, ტომი II, გვ. 111, საბჭოთი № 189.

ციანოვს ეწინოდა დედოფალ მარიამისა და ბ. ბატონიშვილის გაქცევისა და გენერალ ტუჩკოვს დაავალა მათთვის მკაცრი თვალსაზრის დევნება გზაში — ვლადიკავკაზამდე, სადაც მოზდოკის კომენდანტი პოლკოვნიკი პროტოპოპოვი დახვედებოდათ და „პატიმრებს“ ჩაიბარებდა. „დედოფალ მარიამს, რომელმაც მხეცივით მოკლა ლაზარევი, ჭამის დროსაც კი არ მისცეთ დანა“²⁰. ციციანოვმა პარალელურად აცნობა პროტოპოპოვს: „დედოფალ მარიამის გაცილება დავალებული ჰქონდა ლაზარევს. ვინაიდან იგი მოკლა დედოფალმა მარიამმა, გამცილებლად დანიშნულია გენ. ტუჩკოვი, რომელიც მათ მოაცილებს ვლადიკავკაზამდე“. ვლადიკავკაზიდან მოზდოკამდე გაცილება პოლკოვნიკ პროტოპოპოვს ჰქონდა დავალებული. თბილისიდან 50 ვერსი ჰქონდათ გავლილი, როცა დედოფალმა მარიამმა წერილი მოსწერა თბილისის კომენდანტს მაიორ სააკაძეს, საიდანაც ნათელი ხდება, რომ დედოფალ მარიამს მართლაც ჰქონდა განზრახული ფშავში გადასვლა ოჯახით. თუმცა, თავის გასამართლებლად იქვე დასძენს, რომ მივიდოდა თუ არა ფშავში, იმ კვირსვე აცნობებდა ამის შესახებ ციციანოვს. წერილში, რომელიც 22 აპრილითაა დათარიღებული, აღნიშნულია: „მე, დედოფალი მარიამი, გთხოვთ, გამოუცხადოთ ეს ჩვენი წერილი მის ბრწყინვალეებას თავად ციციანოვს, ვფიცავ ღმერთსა და მის საიმპერატორო უდიდებულესობას, რომ არც მე და არც ჩემი მსახურნი, არც ისინი, ვინც ეხლა ყარაულქვეშ იმყოფებიან უდანაშაულოდ, არაფერში დამნაშავენი არა ვართ. ❏

მე, დიდად დანადგლიანებულსა და ავადმყოფურ მდგომარეობაში მყოფს, გადაწყვეტილი მქონდა შვილებთან ერთად მცირე ხნით თავი შემეფარებინა მისი უდიდებულესობისსავე მიწაზე და ერთი კვირის შემდეგ მომეხსენებინა მისი ბრწყინვალეებისათვის, რომ ჩვენ ვიმყოფებოდით მისსავე მმართველობაში მყოფ მიწაზე. ეს ჩვენ მოვიფიქრეთ მისი უდიდებულესობის წყალობის მოლოდინით. როგორც თქვენს მიერ დაკავებულ ხალხს, ისევე ჩვენ არავითარი ბრალი არ მიგვიძღვის. მართალია, რომ მე ვუთხარი ხიმშივეს (ხიმშიაშვილს), რომ ცხენები მოეყვანა. ანდლუყაფარს კი კატარლა ვთხოვე. ჩვენ მის შესახებ მოვილაპარაკეთ პარასკევს. იმავე დღეს, საღამოს, ჩემთან მოვიდა ჩემი სიძე ასლანი და მთხოვა, არ გამეკეთებინა ეს, ვინაიდან ეს ამბავი კარგად არ იქნება მიღებული. მე მაშინათვე გადავიფიქრე... გთხოვთ, ის დაკავებულები გაანთავისუფლოთ და ვიწვევ, როგორც იმათ, ასევე სხვებს — ჩემთან მყოფ მსახურებსაც, და ვინც ისურვებს

²⁰ აქტები, ტომი II, გვ. 112, საბუთი № 191.

ან წამოვიდნენ ჩემთან ან მხოლოდ მინახულონ. ნება დართეთ მათ ჩემთან მოსვლისა“²¹.

ციციანოვმა შეიტყო ამ წერილის შინაარსი, მაგრამ არაფერი უთქვამს. იგი დაინტერესებული იყო მხოლოდ დედოფლის რუსეთში სასწრაფოდ გადასახლებით. მან ყველა საჭირო პირი გააფრთხილა, რათა თავიდან აეცილებინათ დედოფლის გზიდან გაპარვა. 20 აპრილს მან კვლავ მიუთითა ტუჩკოვს, რომ კავკასიის ხეობაში გავლისას დიდი სიფრთხილე გამოეჩინა, „რათა თავაურებმა, რომლებსაც 1000 მანეთი გაუგზავნა დედოფალმა მარიამმა, არ გააპარონ დატყვევებულენი“²². ციციანოვი ყოველ ღონეს ხმარობდა უსიამოვნების თავიდან ასაცილებლად. 1803 წლის 20 აპრილს მან წერილი მისწერა ვორონეჟის გუბერნატორს თ. პუშკინს: „ეცადეთ, რომ უზრუნველყოთ დედოფალი მარიამისა და ბაგრატ ბატონიშვილის მგზავრობა ვორონეჟის გუბერნიის გზებზე. ვორონეჟში გაჩერებისას მკაცრი მეთვალყურეობა დაუწესეთ, განსაკუთრებით, დედოფალ მარიამს, რომელსაც ვერაგულად მოკლა გენერალი ლაზარევი“²³. მოზდოკში მისულნი „ტყვენი“ პოლკოვნიკ პროტოპოპოვისაგან კ. ზასს უნდა ჩაებარებინა და ვორონეჟამდე უნდა მიეყვანა. მგზავრობის პირველი ეტაპი უნდა დასრულებულიყო ვორონეჟში, სადაც დედოფალი მარიამი შვილებითურთ და ბაგრატ ბატონიშვილი უნდა მიეღო გუბერნატორს — თედორე ალექსანდრეს ძე პუშკინს. ციციანოვი არავითარ ხარჯებს არ ერიდებოდა, ოღონდ მისთვის არასაიმედო პირები მოეცილებინა საქართველოდან. დედოფალ მარიამის სამგზავროდ მოზდოკიდან ვორონეჟამდე ცხენების დასაჭირაველად გამოყოფილი იყო 1237 მან. და 50 კაბ. ბაგრატ ბატონიშვილის მგზავრობისათვის — 618 მან. და 75 კაბ., დედოფალ მარიამის ოჯახის მგზავრობაში ყოველდღიური ხარჯებისათვის — 25 მანეთი დღეში, თვეში — კი 750 მანეთი²⁴. მგზავრობის სწრაფი ტემპის შედეგად დედოფალი მარიამი და ბაგრატ ბატონიშვილი 1803 წლის 15 ივნისს ვორონეჟში იყვნენ. იქ, ვორონეჟის სამოქალაქო გუბერნატორმა თ. პუშკინმა გამოუცხადა ბელგოროდში წასვლა. 10 ივლისს დედოფალი მარიამი უკვე ბელგოროდშია და სჯერა, რომ მალე სანქტ-პეტერბურგში იქნება²⁵. ბელგოროდში დედოფალი მარიამი მოათავსეს დედათა მონასტერში.

ბელგოროდში მისვლამდე დედოფალმა მარიამმა თხოვნა გაუკ-

²¹ აქტები, ტომი 11, გვ. 115, საბ. 199.

²² იქვე, გვ. 113, საბ. 193.

²³ იქვე, გვ. 113, საბ. 193.

²⁴ იქვე, საბ. № 194.

²⁵ იქვე, გვ. 123.

ზაენა ალექსანდრე პირველს, პავლე პირველის ქვრივს, სინოდსა და კოჩუბების. ამ თხოვნაში დედოფალი სრულად და თანმიმდევრულად აღწერდა თავსდატეხილ უბედურებას. ხაზს უსვამდა თავის სიმართლეს, რომ მას არ მოუკლავს გენერალი ლაზარევი და დაუმსახურებელი სასჯელის პატიებას ითხოვდა. მარიამ დედოფლის იმპერატორისადმი მიწერილი თხოვნა იმითაცაა საინტერესო, რომ ბევრი დღემდე უცნობი ფაქტია მასში ასახული. თანაც ირკვევა, რომ ლაზარევის სიკვდილთან დაკავშირებული უბედურება დაიწყო არა 19 აპრილს დილით, როცა გენერალი მოკლეს, არამედ 18 აპრილის საღამოს, როცა გენერალმა დედოფლის სახლს ოფიცერ-ყაზახები შეუსია და მთელი ღამე ყარაულქვეშ, უძილოდ, ტირილით გაატარეს დარბეული ოჯახის წევრებმა და იქ მყოფმა ახლობლებმა.

მარიამ დედოფლის თხოვნა პირველად ნ. დუბროვინმა გამოაქვეყნა რუსულად. ხოლო მისი თარგმანი ედილაშვილმა დაბეჭდა 1895 წლის 28 მაისის გაზეთ „ივერიაში“, სათაურით: „მარიამ დედოფლის თხოვნა იმპერატორ ალექსანდრე პირველისადმი ტფილისიდან ვორონეჟში გადასახლების წინ“, სადაც ვკითხულობთ: „უუბედურესი ქვრივი დედოფალი მარიამ, მეუღლე მეფის გიორგისა, — უაღრესად გთხოვ: მომხედვე მოწყალებით და შეისმინე ვედრება ჩემი, რადგან მრავალი უბედურება გამოვიარე. აპრილის 18, პირველი შემოღამება იყო, რომ გენერალი ლაზარევი მთელის როტით მომადგა კარზედ და ოთხის აფიცრით შემოვიდა ჩემს ოთახში, რომელშიაც დედა-ჩემი, ჩემი სიძე — ასლან ორბელიანი, სეფე ქალები და მრავალნი მსახურნი იყვნენ.

ლაზარევი შემოსვლისთანავე უბრძანა გარედ გასულიყვნენ ყველანი, რადგან ჩემთან რალაც ბრძანება ჰქონდა ციციშვილისაგან ვადმოსაცემი. მე ვთხოვე, ასლანი დაეტოვებინა, რაზედ დამთანხმდა. აქ ამან ვადმომცა ციციშვილის ბრძანება, რომ ვითომ მე ჩუმად გამეპარებინოს ორი ვაჟიშვილი, რის გამოც ნაბრძანევი აქვს დარაჯი მომაცუნოს. ასლანმა ამის პასუხად, რომ ბავშვები არ გამიპარებია, გაუღია მეორე ოთახის კარები, რომელშიაც იმყოფებოდნენ ბავშვები, უჩვენა მათზე და უთხრა: აი ის ბავშვები, რომლებზედაც ეპვი გაქვთ და ამით გარდა არა ჰყავს დედოფალს, როგორც თქვენ კარგათ უწყით. მე ჩემთან დავუძახე ბავშვებს და ვთხოვე ლაზარევს, ყველა ეს დაწვრილებით ეამბნა ციციშვილისათვის, ეთქვა, რომ ტყუილად ატყუებენ მას ცრუ ხმებით და დარწმუნებულნიყო, რომ ჩვენ აზრადაც არა გვაქვს ბავშვების გაპარება და თქვენის უდიდებულესობის ბრძანების დარღვევა. მაინც და მაინც, თუ ეჭვიანობენ, დარაჯი მოგვაყენონ — ვუთხარი მე. ამის შემდეგ ლაზარევი მთხოვა, თან გამეყოლებინა ციციშვილთან ასლანი, რათა მასთან ერთად მოეხსენებინა ყველა ეს და

შემდეგ მისსავე პირით შეეტყობინებინა პასუხი. გავიდა რა ასლანთან ერთად გარეთ, მსწრაფლვე გზიდან დაბრუნდა და თან შემოიყვანა ზემოხსენებული ჯარი და ყოველს ფანჯარაში და კარებში ჩაუყენა ჩემს სახლს; მოედნის მხრიდგანაც შემოარტყა სასახლეს და ძირისა და მდლის სართულები ხომ სულ ერთიანად აავსო ჯარისკაცებით, რომელნიც შესვლა-გასვლას გვიკრძალავდნენ. მაგრამ ამისთანა გარემოებათ არ შეგვაშინა, რადგან ერთხელ კნორინგმაც დამიყენა ჯარი. ამის გარდა ჩემგან გაგზავნილ ციციშვილთან ასლანისაგან მოველოდი პასუხს, მაგრამ ასლანი იგვიანებდა.

მე მოცდა აღარ შემეძლო და ვახშამი მოვითხოვე, მაგრამ დიდხნობამდის მსახურებს შემოსვლის ნება არ მისცეს. ბოლოს, როგორც იყო შემოუშვეს მსახური მოსე, რომელიც მაშინვე გავგზავნეთ საქმლის მოსატანად. მოსემ საჩქაროზედ მოგვირბენინა საქმელი, მაგრამ კარის დარაჯთ შეაყენეს და უთხრეს, სანამ პირველად შენ არ შესჰამ, მანამ არ შეგიშვებთო, რადგანაც ეჭვი ჰქონდათ საქმელებზედ საწამლავი არ ყოფილიყო მოსხმული. მსახურმაც, რასაკვირველია, შეასრულა მათი სურვილი. კარის ყარაულთა ამისთანა საქციელმა თავზარი დაგვცა, შიშის ზარმა გაგვირბინა ყველას: ნუთუ ისეთი რამ უნდა გვიყონ, რომ თავის მოწამელად და სიცოცხლის საუკუნოდ გამოსალმებლად ღირდესო, ვთქვით ჩვენ. აქ ყველამ უში და ქვითინი დავიწყეთ და მსახური ძმარისათვის გავგზავნეთ გულ-შემოყრილთა და შეწუხებულთა მოსაბრუნებლად. მაგრამ მსახური წინანდელივით გააჩერეს კარებში და სანამ თითონ მას არ დააღვივნეს, არ შემოუშვეს, რის გამოც მწუხარება უფრო მოგვემატა და გაგვიორკეცდა. ამავე მსახურმა გვითხრა, რომ ლაზარევს ასლანი ციციშვილთან კი არ წაეყვანა, არამედ აქვე დაეტყვევებინა და დარაჯი მიეყენებინა, ამ ამბავმა კი ნამდვილად დაგვარწმუნა, რომ მართლა დიდი უბედურება მოგველოდა. ბავშვები ჰხედავდნენ რა ჩვენს განწირულებაში ჩავარდნას და კარებში დაყენებულ დარაჯთ, შიშისაგან არცა სჰამდნენ და არცა სვამდნენ. საწყლებს მთელი ღამე ლული არ მოჰკიდებიათ, სულ სტიროდნენ და ოხრავდნენ, უმცროსი შვილი ირაკლი ხომ ყველაზე უარესად გაჰირვეულდა და არავისთან არ მიდიოდა დასაძინებლად, სანამ მე არ დავიწვიინე ჩემთან.

მეორე დღე კვირა იყო, ცისკრისთვის კარის ეკლესიაში დაჰკრეს თუ არა ზარი, ლაზარევი ხელ-ახლავ მოვიდა აფიცერ-ყაზახებით და შემოვიდა რა ოთხის აფიცრით ჩემს ოთახში, მსწრაფლ დაითხოვა ყველა ჩემი მსახურნი, მე კი მითხრა, რომ ციციშვილმა გამომგზავნა, რომ ეხლავე ავმდგარიყავ და ჩემის შვილებით გავმგზავრებულყავ, რისთვისაც ეტლიც მოეტანა. და როდესაც მე პასუხად ვუსაყვედურ-

რე: რატომ გუშინ საღამოს არ შემატყობინე, რომ ცოტად მაინც არის მოემზადებულიყავ, იმან მომიგო, რომ გუშინ ბრძანება არ შეტანდა გამომეცხადებინა თქვენთვისაო და ეხლა უსათუოდ უნდა წამობრძანდეთო. მე ვთხოვე, რომ ჩემი შვილი ოქრობირი, რომელიც ავადმყოფობდა და რომელსაც პატრი ფილიპე ექიმობდა, აქ გაეშვათ მოსარჩენად და მორჩენისთანავე-კი ჩემთან გამოეგზავნათ. ლაზარევმა უარი განაცხადა ჩემს თხოვნაზედ და მითხრა: ხელახლავ გიმეორებ, ნუ იგვიანებ, მოემზადეო. ამისთანა გადაჭრილი უარის შემდეგ მე კიდევ გავკადნიერდი და ვთხოვე: ერთი საათით დარჩენების ნება მაინც მოეცა. რომ ჩემს ბავშვებს გამოელვძიათ და ერთად წავსულიყავით, მაგრამ ლაზარევმა არც ერთს ჩემს თხოვნას პატივი არ ჰსცა, არ შეიწყნარა, პირიქით, ჩემი თხოვნა იმან ისე მიიღო, ვითომ მე წასვლა არ მინდოდეს და სხვადასხვა მიზეზებს ვიგონებდე; რისთვისაც მითხრა, რომ ჩქარა გაჩვენებ, როგორც არ უნდა წასვლაო. თქვა თუ არა ეს, გარეთ გამოვიდა და საჩქაროდ შემოიყვანა ცამეტ-თოთხმეტი აფიცურყაზახი. ხელი მიუთითა ლოგინზედ, რომელზედაც მე ჩემის უმცროსის შვილით ირაკლით ვიწექი და უბრძანა შეგვეყარით მე და ჩემი ქალი თამარი. აფიცურყაზახიანად მომცვივდნენ: ზოგი ხელში მწვდა და ზოგმა ლოგინი გაითრია. ამ დროს ჩემმა შვილმა ჯიბრაილმა ველარ მოითმინა, ხანჯალი იძრო და შეჰყვირა რომ სანამ მე ცოცხალი ვარ, ნებას არ მოგცემთ, დედაჩემი ეგრე ათრიოთო. ეხლავე ვთხოვეთ, კარში გაბრძანდეთ, ჩვენ ჩვენთავადაც კარგად გამოვალთ; რა საჭიროა, რომ ძალაზედ გავყევართ? თამარსაც ყაზახების შემოხვევაზედ სარკმლის დირეზედ მდებარე ხანჯალი აეღო უპატიოსნების მომყენებელთაგან თავის დასაცავად. ამის დამნახველნი აფიცურნი უკუიქცნენ და ერთბაშად კარში გაცვივდნენ.

ცოტა ხნის შემდეგ ვენერალი უცებ შემოვარდა ამოღებული ხმლით და თან შემოჰყვა ხმალვე ამოღებული იგივე ყაზახ-აფიცურები ამის დამნახავმა, სარკმლიდან ხანჯალი ავიღე. დედაჩემი ფეხქვეშ ჩაუვარდა მათ, უკოცნიდა ფეხებს და მოწიწებით სთხოვდა, ჩხუბი არ აეტეხათ; ისინი კი მის ვედრებას ყურადღებას არ აქცევდნენ და ფეხქვეშ სთელავდნენ. ამ დროს ლაზარევმა თავში დამიძინა ხმალი, მაგრამ თავიდან ავიცილე, მხარში მომხვდა და ღრმად დამჭრა, რაზედაც მოწმენი არიან: სომეხი ექიმი — ტატულა, რომელმაც პირველად შემინხვია ჭრილობა, ვენერალ ტუჩკოვის პოლკის ექიმი, რომელმაც წამლებიც მომცა და ჭრილობაც შემინხვია კავკავამდე; თვით მნახველი ვენერალი ტუჩკოვი და მეოთხეც, ექიმი ჭილაევი, რომელიც ეხლაც ჩემთან იმყოფება. სახლიდგან გამოსვლაზედ, მეორედ, კაჩკაევმა დამარტყა ვერ მიატანა; მესამედ კიდევ ვილაცამ დამარტყა, — მაგრამ მე კარგად

ვერ შევამჩნიე ვინ იყო, ლაზარევი თუ სხვა ვინმე, — და ხელის თითებიდან დაწყებული ნიდაყვამდის დამჭრა. თამარსა და ჯიბრაელს, რომელთაც ტფილისის ნაცვალმა სთხოვა ხანჯლების დაყრა: ხმალი ამას მოხედა და ხელი დაეჭრა; იგი ამჟამად ავლაბარში იმყოფება. ასრედ დასახიჩრებული და დაქრილი რომ დამინახა ჩემმა შვილმა ირაკლიმ, საბრალოდ ამოუშვა ტირილი. შეუბრალებელმა ყაზახებმა დასტაცეს მას და სხვა ჩემ ბავშვებს ხელი, მოედანზე გაიყვანეს და მთელი ღამე ჯართა შუა გაატარებინეს. ასე გასინჯეთ, ძუძუმწოვარი ანაც კი წაართვეს გამდელს და ჩხავილით გამოიყვანეს გარეთ.

ასეთ საბრალო მდგომარეობაში რომ ვიყავ, დედაჩემი მომიახლოვდა და, რა დამინახა სისხლით შესვრილი, გული მიწუნდებოდა, დამშვიდება და მობრუნება დამიწყო ერთის მსახურით, მაგრამ ჯარისკაცებმა მათ ცემა დაუწყეს და გარეკეს. ეს ამბავი რიერაჟხედ მოხდა, ასე რომ ოთახში ჯერ ისევ სანათები ენთო, სალდათები რომ შემოვიდნენ და შემოეხვივნენ ჩემს ტახტს. ცოტა ხანში ნაცვალი მოვიდა ერთის ყაზახით; მოიტანეს წყალი, მასხეს თავსა და ხელებზედ და როგორც იყო, გრძნობაში მომიყვანეს.

ამ ხანში დიმიტრი ორბელიანიც მოვიდა და უბრძანა ტახტიდან გადმოვედეთ და საბანზედ დავეწვინეთ; მერე ხელით გამომიყვანეს გარედ და ჩამსვეს ლაზარევისაგან მომზადებულს ეტლში. ნაცვალმა სისხლიდგან გასისხლიანებული ჩემი ბალიში გამოიტანა და თავით დამიდო. ამ დროს ზემო სართულიდან ჩამოცვივდნენ რიფსიმე და გაიანე სეფექალებითურთ, უში და ქვითინი დაიწყეს ჩემს უბედურ მდგომარეობაზე, მაგრამ ჯარისკაცებმა აღარ დაათაებინეს და ისევ სახლში შერეკეს. შვილები ცალკე დროგში ჩამისხეს, მაგრამ მტირალა ირაკლი არ დადგა, ისევ ჩემსკენ გამოიწია. აქ მოიყვანეს 40 — თუ 60 მუშა, რომელთაც ამწიეს წასაყვანად. რადგანაც ქრილობები შეხვეული არ მქონდა, სისხლი თქრიალით გადმომდიოდა. ხალხი ზღვასავით მოგვაწყდა, ჩემს ამბავს ელვასავით გაერბინა მთელს ქალაქში და, როგორც ქართველნი, აგრეთვე რუსნიც, გადმომდგარიყვნენ სახლებიდგან და, საზარელი სურათით შეწუხებულნი, სტიროდნენ, თავპირს ისოკდნენ, თმას იგლეჯდნენ, რა გვხედავდნენ მე და ჩემს შვილებს ასეთ უკიდურეს მდგომარეობაში. ჯარისკაცნი ერეკებოდნენ ხალხს, მაგრამ ისინი თავისას არ იშლიდნენ და სამღველოებით ჯგუფ-ჯგუფად მოგვედევდნენ.

ვერას რომ მიუუახლოვდით (ასე ჰქვიან იმ ადგილს, რომელიც ტფილისს ხუთი ვერსით შორავს), ციციშვილისაგან გამოგზავნილი

ზემოხსენებული ექინი ტატულა მოგვეწია ნაცვალით ჭრილობის შესახვევად, და რომ არა ჰქონდა რა შესახვევი, ერთს ყაზახს გამოართვეს რალაც რაფის ჩერები და მით შემიხვიეს: ამავე ექიმმა მითხრა, რომ ლაზარევი მოუკლავთო. ვფიცავ, ჯერ ყოვლად შემძლო ღმერთს და მერე ჩემთვის ძვირფას თქვენის იმპერატორებითის უდიდებულესობის სიცოცხლეს, — აქამდის კი არ ვიცოდი და არც გამეგონა ლაზარევის მოკვლა. იქნება ჩემის უბედურებით წაქეზებულმა, მისმა მტერთაგანმა ვინმემ ჩაიდინა ბოროტ-მოქმედება, რადგან როგორც ქართველთა შორის, ისე რუსთა შორისაც მრავალი მტერი ჰყავდა.

მე გავიგე, რომ ციციშვილმა რაპორტით მოახსენა თქვენს უდიდებულესობას, რომელშიაც ცილა გვწამებდა მე და ჩემს ქალს, თამარს, რომელმაც ვითომც ტფილისის ნაცვალი დასჭრა. ამავე ნაცვალს გვირად სურგუნოვს განსვენებულის ჩემის მეუღლის დროს ესევე ადგილი ეკავა და ერთვულად გვემსახურებოდა, ესეც რომ არ იყვის, — დაჭრილი რომ ყოფილიყო, ჭრილობას როგორ შემიხვევდა? ან კიდევ, როგორ მოვიდოდა ვერაზედ ჩვენთან? ამის გარდა ის კაცი ეხლაც ცოცხალია და ადვილად შეიძლება მისი გამოკითხვა და ან კი რა საჭიროა ყველა ეს, რადგანაც იქ მყოფ ხალხს აშკარად შეუძლია დაამტკიცოს, რომ ის დაჭრილი არ ყოფილა. მაშასადამე, ციციშვილმა ტყუილად დასწამა რა სურგუნოვის დაჭრა ჩემს ქალს, არ გაუჭირდებოდა მას ჩემთვისაც დაეწამა ლაზარევის მოკვლა, რათა ამითი საშუალება მისცემოდა ჩვენის რუსეთში გადასახლებისა. ასეთ სამწუხარო ბოლოს და შემთხვევას მე თავის დღეში არ მოველოდი, რადგანაც განსვენებულ იმპერატორ პავლესაგან მოცემულ გრამმატით სრულიად დაიმედებული ვიყავ და თქვენს იმპერატორებითს უდიდებულესობაზედ კიდევ იმითი, რომ განსვენებულმა მეუღლემან ჩემმან შემოგწირათ ორი სამეფო და თავის ცოლ-შვილზედ ზრუნვა თქვენს ძლიერ ხელს ჩააბარა უკანასკნელს თავის სიცოცხლეში მოწერილი წერილი, იმ იმედით, რომ ციციშვილისაგან მოყენებულ უბედურების შემდეგ თქვენის იმპერატორებითის უდიდებულესობის წყალობასა და შეწევნას ჰღირსებოდა მისი ცოლ-შვილი.

ვრონეჟში მისვლისთანავე 13 ივნისს გუბერნატორმა გამოგვიცხადა სასტიკი ბრძანება, რომლის ძალითაც მონასტერში შეგვამწყვდია და კარი გამოგვიკეტა. წარმოიდგინეთ იმდენ მწუხარებისა და უბედურების გამოვლის შემდეგ თქვენგან წყალობას მოველოდი და სამაგიეროდ კი უფრო უბედურ მდგომარეობაში ჩავვარდი, ამ დღიდან საუკუნოდ მოვაკლდი ჩემს მიწა-წყალს, მოვეწყდი ჩემს სამშობლოს, რომელიც თუმცა დიდი არ არის, მაგრამ, სამაგიეროდ, ყველაფრით არის შემკული. მოკლებული ვარ აგრეთვე ჩემ ქმართან ერ-

თად დასაფლავებას მცხეთაში, მოხუცთ ჩემს დედ-მამას და ძმებს და ცხრა მთის გაღმომვლელს გაჭვირებითა და ვაებით დაწიოკებულ შვილებით, — სიკეთის მაგიერ ისევ უბედურება მხედება წინ... ოხ, უბედურებავ! როდესაც ცილის წამებით ცდილობენ იპოვნონ ერთი ვილაყ ათასისთავის მკვლელი, მე-კი, მე დედოფალს, რომელიც დასტურეს, ათრიეს, ეჭვს მის შვილს შეურაცხყოფა მიაყენეს, ყურადღებასაც არ აქცევენ.

გაღმოგვხედეთ მოწყალების თვალთ, ხელმწიფეო, ჩაიხედე ჩემს მღვთმარეობაში და შეიბრალებ უბედურებაში ჩაცვივნილი ჩემი უღანაშაულო შვილები. აქამდის მეგონა, რომ ველირსებოდი როგორმე თქვენს ნახვას და ყველაფერს მოგახსენებდით, მაგრამ იმედი გამიცრუდა, რისთვისაც ვწერ ამა თხოვნასა. ამისათვის ჩემის შვილებითურთ მუხლმოდრეკით თვალ-ცრემლიანი გვედრებით, ნება მოგვცე მანდ მოსვლისა და თქვენის უდიდებულესობის ნახვისა; შედით ჩვენს მღვთმარეობაში, დასაჯეთ, ვინც დამანაშავე აღმოჩნდეს და ნუ ინებებთ უღანაშაულოთა დასჯას. შეისმინე ვედრება ჩვენი და გვაღირსე მანდ მოსვლა...

ჰოი, მისმინე უფალო! ნუ დასტოვებ უყურადღებოდ ვედრებასა ჩვენსა; მტერნი ჩვენნი თქვენს უდიდებულესობას ჩვენს სასიკეთოდ რას მოახსენებენ, თუ არ საუბედუროთ? მიგვიწოდე თქვენთან, ისმინე ვედრება ჩვენი, თვით განსაჯე მათგან მოყენებული ჩვენდამი უბედურება... დიდებულო მეფევე. მაპატიე მე ესე კადნიერება ჩემი, რაიცა მაიძულა უუკიდურესმა ჩემმა მღვთმარეობამ და დამაწერინა გაურკვეველი საჩივარი ესე, შეისმინე ვედრება ჩემი.. თქვენის იმპერატორებისთვის უდიდებულესობის უავგუსტოეს მპყრობლიდგან დამოკიდებული. დედოფალი მარია²⁶.

როგორც აღინიშნა, ამავე თხოვნით მიმართა დედოფალმა მარია²⁶ იმპერატორს — პავლე პირველის ქერიეს მარია თეოდორეს ასულს და სანკტ-პეტერბურგის მიტროპოლიტს. ამავე თხოვნის ასლი გაუგზავნა დედოფალმა თავის შვილს — მიხეილს სანკტ-პეტერბურგში. მალე კი ვორონეჟიდან აცნობა, რომ მან იმპერატორს, იმპერატორის დედას, სინოდსა და კოჩებების წერილი გაუგზავნა. მარია²⁶ დედოფალი შვილს სთხოვდა ხსენებული წერილისადმი თვალყურის დევნებას, თუ რა რეაგირებას მოახდენდა დედოფლის ახსნა-განმარტებანი და საჩივარი ცილისმწამებელთა მიმართ ხელმწიფე იმპერატორზე და სხვა ხსენებულ პირებზე.

²⁶ გაზეთი „ვერია“, 1895 წელი, 28 მაისი, № 109, მარია²⁶ დედოფლის თხოვნა იმპერატორ ალექსანდრე პირველისადმი ტფილისიდან ვორონეჟში გადასახლების დროს. თარგმანი დაბეჭდილი ვილის (ედილაშვილის) მიერ.

„მიხაილ!

უგანათლებულესო შვილო ბატონო, ჩვენს ამბავს მოიხსენებ. ბელგოროდში მოვედი, მონასტერში დაგვაყენეს. ხელმწიფეს, ხელმწიფეს დედას, სინოდებს და ქუჩიბოვს²⁷, არზი მივართვით ჩვენის ვითარებისა. თვალყური დაიჭირე და შეიტყვე, რასაც ბრძანებენ და გვაცოდინე. ერთი წიგნის პირიც შენ გამოგიგზავნე, იმ არზების პირია და ყველას იმითი სცნობ და იმათაც გამოუცხადე ყოველი ჩვენი ამბავი ისტორიასავით, როგორც შენგან ვიცოდე, და შენის მშვიდობის ამბავი გვაცოდინე. ამაზე ბეჭითი იყავ, შვილო, ეს არზები ვორონეჟიდან ვაახლე და შენც პირი იქილამ გამოგიგზავნე.

დედოფალი მარიამ²⁸.

დედოფალ მარიამის მიერ გაგზავნილი ვრცელი სათავეგადისაველურ წერილები, რა თქმა უნდა, ადრესატებს ჩაბარდათ, მაგრამ არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. იმპერატორიც და მასზე დამოკიდებული უმაღლესი თანამდებობის პირებიც, ვისაც წერილები ქუეგზავნათ, პ. ციციანოვს უფრო მეტ პატივს სცემდნენ და, რალა თქმა უნდა, მის მიერ შეთხზული ბრალდება უფრო სჯეროდათ, ვიდრე ყველასაგან გარიყული ქვრივი დედოფლის მარიამისა. ციციანოვი არც დაუშვებდა მარიამის გამართლებას, ეს ხომ მისი მუშაობის დიდი უარყოფითი შეფასების საფუძველი გახდებოდა. ამიტომ იყო, რომ რამდენჯერაც არ შეეკითხნენ ციციანოვს მარიამ დედოფლის დანაშაულის სისწორის თაობაზე, ყოველთვის ერთსა და იმავეს პასუხობდა — დედოფალი დიდი დამნაშავეა. მან ვერაგულად მოკლა გენერალი ლაზარევიო. ეს იყო ძირითადად იმის მიზეზი, რომ ციციანოვის სიცოცხლეში დედოფლის საჩივრებსა და თხოვნებს არავითარი შედეგი არ მოჰყვა. ციციანოვის ზეგავლენით ვერც მიხეილისა და მისი ძმების თხოვნამ მოალბო ხელმწიფე-იმპერატორის გული, რომ დედოფალი ბელგოროდიდან სხვაგან გადაეყვანათ. ბელგოროდში მარიამ დედოფალი ძალიან ცუდ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, თავისთან მყოფი ექვსი შვილის აღზრდაც აფიქრებდა, ბევრსაც განიცდიდა, მაგრამ თავისი გარეგნობითა და ჩაცმულობით მაინც კარგი ელფერი ედო და ყველა უცხო მნახველი, ვისაც მის შესახებ გაგონილი ჰქონდა ან აღწერილობით იცნობდა, უმაღლვე რწმუნდებოდა, რომ მის წინაშე საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის ქვრივი დედოფალი მარიამი იდგა²⁹.

²⁷ კოჩუბეი — რუსეთს შინაგან საქმეთა მინისტრი.

²⁸ ა. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 420.

²⁹ ბელგოროდში რომ მივიდა დედოფალი, მაშინ 34 წლისა იყო, შესახებავად მეტად ახალგაზრდა. მისი შვილები — ჯიბრაილი 18 წლისა იყო, ილია — 14 წლისა, ოქროპირი — 10 წლისა და ირაკლი 6 წლისა. გოგონები კი, თამარო — 17 წლისა და

ბელგოროდში დედოფალი სასტიკი ზედამხედველობის ქვეშ აღ-
მოჩნდა. გააფრთხილეს, რომ შეუძლებელი იყო მისი ბინიდან შორს
წასვლა და, მით უმეტეს, ქალაქიდან გასვლა. იმპერატორისა და კონსტანტინე
ბეის მიერ ხელმოწერილ 1803 წლის 19 მაისს კურსკის გუბერნატორი-
სადმი გაგზავნილ ბრძანებაში აღნიშნული იყო: „საქართველოს დე-
დოფალ მარიამს, რომელმაც საქართველოდან გამოგზავნის დროს შე-
რი იძია და გენერალ-მაიორი ლაზარევი მოჰკლა, და მის ქალს თამარს,
რომელსაც აგრეთვე დანაშაულობა უნდოდა ჩაედინა, მათ ოჯახობით
საცხოვრებლად ქ. ბელგოროდის ღვთისმშობლის მონასტერი მიუჩინე,
ამასთანავე კურსკისა და ბელგოროდის არქიეპისკოპოსს საჭირო გან-
კარგულება გავუგზავნე. თქვენ განდობთ, მიიღოთ ვორონეჟის გუბერ-
ნატორისაგან დედოფლის გვარეულობა და ისინი მათთვის დანიშნულ
ბინაზე მოათავსოთ. ამასთანავე ბელგოროდის ქალაქის მოუტრავს (ლეონ-
ტიევს) განკარგულება მიეცით, რომ მან ჩემდა უბრძანებლად არ მის-
ცეს ქალაქიდან გასვლის ნება არც დედოფალს, არც მის ქალსა და
არც სხვა ვინმეს მის ოჯახთაგან; მათზე ფარული, მაგრამ ზრდილობიანი
ყურადღება იქონიოს. ხშირ-ხშირად გაცნობოს დედოფლის ოჯახობის
ამბავი და თუ რამ საყურადღებო შეამჩნიოს, მე მომასხენეთ“³⁰. მასთან
სტუმრად მიმსვლელებსაც სპეციალურად უთვალთვალებდნენ, რომ

ანა — 3 წლისა. დედოფალი გარეთ არ გამოდიოდა. თუ ვინმეს მისი ნახვა უნდოდა,
ისინი კვირა-ღამე დღეს დედათა მონასტერში მიდიოდნენ, რომ იქ დედოფალი ენა-
ხათ წირვის დროს. წირვას დედოფალი მთელი ოჯახით ესწრებოდა. დედოფლის
დასადგომად ეკლესიაში სპეციალურად ამაღლებული ადგილი იყო გაკეთებული.
წირვის დროს მარიამის თანმხლები ამაღის წვერი თავად-ანაჟურნი დედოფლის
უკან, ცოტა მოშორებით იდგნენ. მარიამ დედოფალს უყვარდა გულმოდგინედ ლოც-
ვა და ხშირად იყო მუხლმოყრელი. იგი მაღალი და მოხდენილი ტანდობით, მკაცრი
სახის გამომეტყველებით და არწივისებრი ცხვირით დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა
მნახველზე. დედოფალი და მისი შვილი თამარი ქართულ ტანისამოსს იცვამდნენ.
თავზე თეთრი, ოქროს სირმებით მორთული ლეჩაქები ეხურათ. ტანისამოსს ზემოთ,
რომელიც მორთული იყო კვერნის ბეწვით, წითელს ან მწვანე მოსახურავს, ოქროს
სირიფით და ფიჩოთ შეკერვლს ისხამდნენ. სარტყელს ლურჯს ან ვარდისფერს
ატარებდნენ. კაბებს ძირს მოკერებული ჰქონდა თეთრი ატლასის არშია, ფეხთ
ლურჯი ხავერდის ქოშები ეცვათ. სახლის გარეთ დედოფალი და მისი ქალი დიდ
თავსაფარს ატარებდნენ.

აგრეთვე მწვენივრად ჰქონდათ მორთული ლოგინი დედოფალს და მის ასულს.
ბუმბული მწვანე ხავერდის საპირით, სამი ბალიში ოქროსფერი ფარჩის საპირით
და ცისფერი ატლასის საბნები (იხ. სახალხო გაზეთი, 1911 წელი, № 235). ერთი
სიტყვით, დედოფალ მარიამსა და მის შვილებს ცხოვრების პირობები ცუდი არ
ჰქონდათ, მაგრამ ქალაქგარეთ ვერ გავიდოდნენ და, რაღა თქმა უნდა, საქართვე-
ლოში დაბრუნებაზე ფიქრიც კი ზედმეტი იყო.

³⁰ სახალხო გაზეთი, 1911 წელი, 18 თებერვალი № 235.

ერთი და იგივე პიროვნება ხშირად არ მისულაყო მასთან, რათა გა-
პარვის ყოველგვარი საშუალება აღკვეთოდათ.

დატყვევებული დედოფალი შეეგუა თავის ხედრს, გაქცევა და
გაპარვა გულში აღარ გაუვლია. წერილებს იღებდა საქართველოდანაც
და რუსეთიდანაც, თუმცა ყოველგვარ მიმოწერაზე მკაცრი ცენზურა
ჰქონდა დაწესებული. როგორც აღინიშნა, ციციანოვს ისე ჰყავდა და-
ხასიათებული მარიამ დედოფალი, როგორც ავაზაკი მკვლეელი, რომე-
ლიც კვლავაც არ მოერიდებოდა მსგავს საქციელს და იმპერიის საწი-
ნაღმდეგო საქმიანობას. ამიტომ იყო, რომ რუსეთის იმპერიის შინა-
გან საქმეთა მინისტრმა ბელგოროდის ფოსტის მესვეურებს დაავალა:
ყოველთვის, როცა კი საქართველოს დედოფალი ვისმესგან წერილს
მიიღებდა ან თვითონ მისწერდა, სიფრთხილისათვის კურსკის გუბერ-
ნატორისათვის ეცნობებინათ³¹.

დედოფალ მარიამს თავიდან იმედი ჰქონდა, რომ ბელგოროდში
დიდ ხანს არ გაჩერდებოდნენ და, როგორც ბატონიშვილებს, მასაც პე-
ტერბურგში გადაიყვანდნენ საცხოვრებლად. ცოტა ხნით ადრე თვით
იმპერატორი ალექსანდრე პირველი ეხვეწებოდა ქვრივ დედოფალს
პეტერბურგში საცხოვრებლად გადასვლას. სულ მალე კი ციციანოვის
ვერაგული მოქმედებით ვითარება შეიცვალა და დედოფალ მარიამს
ნატვრად ეტკა პეტერბურგში გადასვლა.

ბელგოროდში მყოფი მარიამი მალე დარწმუნდა, რომ მთავრობა
არ ფიქრობდა მის გადაყვანას იმპერიის დედაქალაქში და თვითონ
დაიწყო წერილების წერა იმპერატორსა და სხვა გავლენიან პირებთან.
წერილებში იგი კვლავინდებურად ხაზს უსვამდა თავის უდანაშაულო-
ბას, ითხოვდა ბელგოროდიდან პეტერბურგში გადასვლას და ამასთა-
ნავე დამატებით თანხებს — თავისი ოჯახისა და 30-სულიანი ამაღის
შესანახად. მალე ბრძანება მიიღეს, რომ დედოფალს ოჯახისა და ამა-
ღის შესანახად 11000 მანეთი მისცემოდა წლიურად. პეტერბურგში
წასვლაზე კი კვლავ უარი გამოეცხადა. მარიამ დედოფალი კარგ ცხოვ-
რებას იყო ნაჩვევი და გამოყოფილი თანხა არ ჰყოფნიდა. ხშირად
ფულს სესხულობდა. ერთხანს საქართველოში, დედ-მამასთან თან-
მხლებ ბეჟანის გამოგზავნა მოინდომა ფულისა და საეკლესიო წიგნე-
ბის ჩამოსატანად, მაგრამ ხელისუფლებამ ნება არ დართო.

³¹ სახალხო გაზეთი, 1911, № 235, შეად. ა. აბრამიშვილი, დასახელებული ნაშ-
როში, გვ. 418. წერილების გასინჯვა დიდხანს არ გაგრძელებულა სიძნელეების გა-
მო. იმავე წლის 27 აგვისტოს შინაგან საქმეთა მინისტრმა გუბერნატორს მისწერა:
რადგანაც ძალიან გაძნელდა წერილების თვალყურის დევნება და ერთგულსა და კარგ
თარჯიმნებს ვერა ვპოულობთ, ხელმწიფე იმპერატორმა ბრძანა მარიამ დედოფლის
წერილები უუპრადღებოდ დასტოვოთ. იხ. სახალხო გაზეთის დასახ. ნომერი.

1804 წელს, მაისში, ალექსანდრე პირველმა შინაგან საქმეთა მინისტრს დაავალა გაეგო დედოფალ მარიამის მდგომარეობა. შინაგან საქმეთა მინისტრმა კურსკის გუბერნატორს მისწერა: საჩქაროდ შეიტყვეთ დედოფალ მარიამისა და მისი ოჯახის მდგომარეობა. ხომ არ არის საჭირო ჯამაგირის მომატება? უჭირს თუ არა დედოფალს შვილების აღზრდა. თუ უჭირს, ხომ არ დასთანხმდება, რომ მთავრობამ იკისროს მათი აღზრდის საქმე? კურსკის გუბერნატორი მეორე დღესვე ეახლა დედოფალს. გადაწყდა ილიასა და ოქროპირის გაგზავნა სანკტ-პეტერბურგში აღსაზრდელად. დაბადებიდან ავადმყოფი ჯიბრავლის გაგზავნაზე მარიამმა უარი განაცხადა, თუმცა მალე აზრი შეიცვალა და მესამე ვაიიც ძმებთან გაისტუმრა³². ახალგაზრდა ბატონიშვილებს პენსიებსაც შეჰპირდნენ. მარიამ დედოფალსაც 2000 მანეთი მოუმატეს წლიურად და წელიწადში ჯამაგირმა 13000 მანეთს მიაღწია. ბატონიშვილები პეტერბურგში კადეტთა კორპუსში მიაბარეს გენერალ-მაიორ კლანგერის მეთვალყურეობის ქვეშ. თითოეულ ბატონიშვილს ტანისამოსისათვის 500 მანეთი დაენიშნა.

1806 წელს პ. ციციანოვი ვერაგულად მოკლეს ბაქოში. მისი სიკვდილის შემდეგ მარიამ დედოფლის მდგომარეობა დიდხანს უცვლელი დარჩა, კვლავ ბელგოროდში იმყოფებოდა. 1806 წლის 10 დეკემბერს დედოფალ მარიამის შვილებმა — მიხეილმა, ჯიბრავლმა, ილიამ და ოქროპირმა იმპერატორს მიმართეს თხოვნით, რათა გაეთვალისწინებინა ხელმწიფე-იმპერატორს მათი დედის — დედოფალ მარიამის — უმწეო მდგომარეობა და დედაქალაქში საცხოვრებლად გადმოსვლის ნება დაერთო. ამასთანავე ყმაწვილი ბატონიშვილები თხოულობდნენ დედის — მარიამ დედოფლის — სამეფო სახლის სხვა წევრების მსგავსად კარგად მიღებასა და მოწყობას³³. ბატონიშვილების ხსენებული თხოვნა შინაგან საქმეთა მინისტრ კოჩუბეის გადაეგზავნა და დაევალა საქმის ვითარებაში კვლავ გარკვევა და, თუ შესაძლებელი იქნებოდა, თხოვნის დაკმაყოფილება.

კოჩუბეიმ პ. ციციანოვის შემცვლელ გრაფ გულდოვიჩს 1806 წლის 10 დეკემბერს მისწერა: „ხელმწიფე იმპერატორმა მე დამავალა შემეტყო თქვენი აზრი. თქვენ იცით წინამორბედის (ციციანოვის) გადმოცემით, როგორ და რა ვითარებაში მოკლა დედოფალმა გენერალი ლაზარევი და გთხოვთ გვაცნობოთ, შეიძლება თუ არა მისი მოსკოვში დასახლება“³⁴. როგორც საბუთებიდან ირკვევა, გულდოვიჩმა არ უარ-

32 „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. № 235.

33 აქტები, ტომი III, გვ. 71, საბუთი № 30-ის დამატება.

34 იქვე, საბუთი № 30.

ყო ციციანოვის მიერ უსაფუძვლოდ დადგენილი „ბოროტება“, ამიტომ დედოფალი მარიამი ბელგოროდში დატოვეს.

1809 წელს ხელმწიფე-იმპერატორმა მარიამ დედოფალს ქალაქგარეთ გასვლის ნება მისცა, თუმცა ბელგოროდში მისი მდგომარეობა ძირითადად უცვლელი დარჩა 1811 წლამდე, როდესაც, მიხეილ ბატონიშვილის თხოვნით, იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა მარიამ დედოფალს დართო მოსკოვში საცხოვრებლად გადასვლის ნება³⁵. ბაგრატ ბატონიშვილი აღნიშნავს: „ხოლო კ-დ განათავისუფლა წელსა ამას (1811) იმპერატორმან ალექსანდრემ დედოფალი მარიამ, მეუღლე მეფისა გიორგისა, პყრობილებისაგან ბელი გოროდით და მოიყვანეს მოსკოვს, და დაასადგურეს სლობოდის სახელმწიფო სახლში აგვისტოს 22“³⁶.

მარიამ დედოფალი უკმაყოფილო იყო მაინც. მას სანკტ-პეტერბურგში უნდოდა გადასვლა საცხოვრებლად. იქ იყვნენ მისი შვილები და საკმაოდ კარგადაც ცხოვრობდნენ³⁷.

მიუხედავად იმისა, რომ ბელგოროდში დედათა მონასტერში კარგამოკეთილ ცხოვრებას ვაცილებით სჯობდა მოსკოვში დასახლება, სა-

³⁵ სახალხო გაზეთი, 1911, № 238.

³⁶ ბ. ბატონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 112.

³⁷ მარიამ დედოფლის შვილი — ჯანმრთელობით სუსტი ჯიბრიალი 1812 წელს გარდაიცვალა. „ხოლო წელსა 1812 თებერვლის 29, ნაკსა გარდაიცვალა მეფის გიორგის ძე გაბრიელ ნაშობი დედოფლის მარიამის ციციშვილის ასულისაგან, რომელსაც ჯიბრიალსა უხმობდნენ, საკთ-პეტერბურგსა შინა, და დაფლეს ნემციის მონასტერში“ (იხ. ბ. ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გვ. 118).

უფროსი შვილი მიხეილი ადრე, 1802 წელს, წაივია რუსეთში.

ბატონიშვილი მიხეილი ბოლოს ცხოვრობდა მოსკოვში. ბინა მოწყობილი ჰქონდა შეუღლები ავეჯით, ფულს კი აგროვებდა ლეიზში, საიდანაც იშვიათად დგებოდა. იყო ძალიან გულჩვილი, შემბრალებელი გაპირებულებისა. იგი ხშირად ეტლით სვირნობდა მოსკოვის ქუჩებში და, რომ შეხვდებოდა ძირს დავარდნილ მთვრალს, ჩაისვამდა ეტლში, მიჰყავდა სახლში, გამოაძინებდა, გამოაფხიზლებდა და გაუშვებდა.

პეტერბურგშიც ხშირად უცნაურად იქცეოდა. ერთხელ, მის ნათესავს ასაფლავებდნენ. გარდაცვლილის ბინა ვლადიმერის ქუჩაზე იყო. სამხედრო ნაწილი იდგა სახლთან ახლოს და ხელმწიფის მოსვლას ელოდა. მოულოდნელად ბატონიშვილი მიხეილი გამოჩნდა ძველი შინელითა და ფუფახით. მან გაარღვია ჯარისკაცები და მიიწვინა წინ, მეორე სართულისაკენ. დაკრძალვის მომწყობებმა შეაჩერეს იგი და დაუწყეს გამოკითხვა: სად მიდიხარ? რა გინდა? ვერ ხედავ, რომ შენი საქმე არაა აქ მოსვლა? მან შედიდურად განაცხადა, — დაუძახეთ გრაფ ორლოვს. ყველამ ჰქუაზე შემოიღო და მიიღო და სიცილი დაიწყეს. ამ დროს მისი თანამემამულეები მოვიდნენ, იცნეს და წაივდნენ მოსახსენებლად, რომ შეეშვათ. მალე გრაფი ორლოვი გამოვიდა და მიხეილმა მიმართა მას: ნება მომეცით დას გამოვეთხოვო. ორლოვი მიხვდა რაში იყო საქმე და ბოდიში მოუხადა. ბატონიშვილმა მიხეილმა კი მიუგო:

დაც უკეთესი პირობები შეუქმნეს და ამასთანავე უფრო ახლოს იყო პეტერბურგში მყოფ შვილებთან მარიამი მაინც უკმაყოფილო დარჩა. იგი კვლავ ითხოვდა საცხოვრებლად სანკტ-პეტერბურგში გადაყვანას.

რუსეთის მთავრობამ, ხელმწიფე იმპერატორის მივითებით, საბოლოოდ გადაწყვიტა დედოფალ მარიამის მოსკოვში დატოვება. საყოფაცხოვრებო პირობებიც უკეთესი შეუქმნა. დაენიშნა სამუდამოდ პენსია 10 ათასი მანეთის რაოდენობით.

არა უშავს რა, მე თვითონ ვარ დამნაშავე. ეგენი არ შემაჩერებდნენ ჩემი ტანსაცმელი რომ მცმოდა. ჯიბიდან ამოიღო ანნას ლენტი, მხარზე გადაიგდო და გრაფ ორლოვთან ერთად წავიდა ზემოთ.

ერთხელაც ბატონიშვილი მიხეილი საერთო საქმისათვის წავიდა შინაგან საქმეთა მინისტრ ა. პეროვსკისთან. მინისტრი, როგორც ყოველთვის, დაკავებული იყო და ეყუტრადღებოდ მიიღო იგი, თანაც დააგვიანა სკამის შეთავაზება. გაბრაზებულ ბატონიშვილს დიდხანს არ უფიქრია, მინისტრის მაგიდის ბოლოზე ჩამოჯდა. განცვიფრებულმა ა. პეროვსკიმ ჰკითხა: თუ რას ნიშნავდა მისი საქციელი და ბოლოს რა უნდოდა, რისთვის მოვიდა მასთან. ბატონიშვილმა მიხეილმა კვლავ წყნარად, ჩახლენჩილი ხმით უპასუხა: ეხლა მე, როგორც ხედავთ, მინდოდა დემკლარაციაეი. ადრე კი მინდოდა თქვენთან საუბარი საქმეზე, მაგრამ ვინაიდან თქვენ ცუდად მიმიღეთ, მე გადავიფიქრე და თქვენთან ლაპარაკი აღარ მინდა. მშვიდობით!

ქართველმა თავადებმა ბატონიშვილი მიხეილი 1859 წელს ბაგრატიონებისა და ბაგრატიონ-იმერეტინსკების კეთილმოწყობისათვის შექმნილი კომისიის დეპუტატად აირჩიეს. 1861 წელს კი იგი გარდაიცვალა.

მესამე ვაჟი, ილია, ცხოვრობდა მოსკოვში. დაქორწინებული იყო ნამდვილ სტატსმრჩეველის გრიგოლ ოზოლენსკის ქალიშვილზე ანასტასიაზე. იგი მსახურობდა იზმაილოვის პოლკში პოლკოვნიკად, აქტიური მონაწილეობა მიიღო სემიონოვის პოლკში არსებული უწესრიგობის დაშვადებაში გენერალ შეარცის დროს — 1824 წელს. ბატონიშვილ ილიას 13 შვილი ჰყავდა: 4 ქალი და 9 ვაჟი.

შეოთხე შვილი იყო ოქროპირი, მისი ნამდვილი სახელი იყო იოანე. მას მწერლობა იზიდავდა, სცადა კიდევ, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. დაქორწინებული იყო ნამდვილ სტატსმრჩეველის გრაფ პავლე კუტაისოვის ქალიშვილზე, ანაზე. ოქროპირ ბატონიშვილი გარდაიცვალა მოსკოვში 1857 წელს, 30 ოქტომბერს. დასაფლავებულია პოკროვსკის მონასტერში.

მეხუთხე უმცროსი ვაჟი მარიამ დედოფლისა — ირაკლი — არ დაქორწინებულა. გარდაიცვალა მოსკოვში, 1859 წელს. დასაფლავებულია პოკროვსკის მონასტერში.

ქალიშვილი თამარი ნამდვილი ტიპი იყო აღმოსავლეთის ლამაზი ქალისა. ბევრა თავყანისმცემელიც ჰყავდა, ბელგოროდში და შემდეგაც, მაგრამ ისე მალდა ეპირა თავი, რომ ახლოს არავის იკარებდა. იგი არ გათხოვილა. გარდაიცვალა 1851 წ. ვორონეჟში. დასაფლავებულია მცხეთის ტაძარში. უმცროსი ქალიშვილი ანა თავად აბაშიძეზე იყო გათხოვილი და მოსკოვში ცხოვრობდა. იქვე გარდაიცვალა, დასაფლავებულია მოსკოვში, პოკროვსკის მონასტერში (იხ. ნ. იმერეტინსკის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 29—35).

მარიამ დედოფლის ვაყებს: უფროს შვილს შიხეილ ბატონიშვილს დაენიშნა შთამომავლობითი პენსია — 6714 მან. და 28 4/7 კაპ., საეკიპაჟო — 857 მან. და 14 3/7 კაპ. სულ — 7571 მან. და 43 კაპ. ილია ბატონიშვილს — 7142 მან. და 85 5/7 კაპ., ოქროპირ და ირაკლი ბატონიშვილებს, თითოეულ მათგანს, — 5857 მან. და 14 2/7 კაპიკი. სულ მარიამ დედოფალსა და მის შვილებზე პენსიების სახით ყოველწლიურად იხარჯებოდა 39428 მანეთი. ყველაზე დიდი პენსია მარიამ დედოფალს ეძლეოდა, მაგრამ მოსკოვში ყოფნას მაინც ვერ ეგუებოდა. მისი შვილების გაუთავებელ თხოვნას, დედის პეტერბურგში საცხოვრებლად გადაყვანის შესახებ, შედეგი არ მოჰყოლია.

1818 წელს პეტერბურგში ჩასულმა მღვდელმთავარმა პავენტმა ხელმწიფე იმპერატორამდე მიიტანა დედოფალ მარიამის უდანაშაულობა გენერალ ლაზარევის მკვლელობაში. მღვდელმთავარი ამტკიცებდა, რომ იგი თვითონ ესწრებოდა 1803 წლის 19 აპრილის ტრაგედიას, როცა გენ. ლაზარევი იქნა მოკლული და კატეგორიულად უსვამდა ხაზს დედოფლის უდანაშაულობას. მარიამს მონაწილეობაც კი არ მიუღია ლაზარევის მოკვლაში. ლაზარევის სიკვდილიდან 15 წელი იყო გასული მღვდელმთავრის პავენტის პეტერბურგში ჩასვლამდე. ამ 15 წლის განმავლობაში საიმპერატორო კარზე სხვადასხვაგვარი, ურთიერთსაწინააღმდეგო ხმები გავრცელდა ლაზარევის მკვლელობის შესახებ.

ოფიციალური ჩვენებით დედოფალი მარიამი იყო მკვლელი. თვითმნახველები და სხვა სანდო პირები; მათ შორის საქართველოს სამეფო სახლის წარმომადგენლები, მარიამ დედოფლის სასარგებლოდ ლაპარაკობდნენ. იგი კარის ერთგულმა თავადმა ნიკოლოზ ხიმშიაშვილმა მოკლაო. დედოფალი კი უსაფუძვლოდ გამოიყვანეს დამნაშავეის როლში და წლების მანძილზე იტანჯებოდა ბელგოროდის დედათა მონასტერში. დედოფლის უდანაშაულობას აღიარებდა რუსეთის ერთგული ბევრი მოხელე, მათ შორის ნ. ბუტკოვიც³⁸. მაგრამ ციციანოვმა ისე შეთხზა საქმე, რომ მისი უარყოფა ძნელი გამოდგა. ამიტომ იყო, რომ იმპერატორსაც და შინაგან საქმეთა მინისტრებსაც, ცოტა არ იყოს, ეჭვი ეპარებოდათ დედოფლის დამნაშავეობაში. ხშირად აღძრულა საქმე ლაზარევის მკვლელობაში მარიამ დედოფლის მონაწილეობის შესახებ, მაგრამ უშედეგოდ.

1818 წელს პეტერბურგში ჩასული პავენტის განცხადებას კვლავ გამოეხმაურა ხელმწიფე-იმპერატორი. იმპერატორმა გრაფ ნესელროდეს დაავალა საქმის დეტალურად შესწავლა, რათა ერთხელ და სამუ-

³⁸ П. К. Бутков, д.и.н. ნაშრომი, ნაწ. 111, გვ. 366.

დამოდ აღმოჩენილიყო გენ. ლაზარევის მკვლელი. 1818 წლის 22 თებერვალს გრაფმა ნესელროდემ წერილობით აცნობა გენ. ერმოლოვს: „შეიძლება, თქვენთვის ცნობილია, თქვენო აღმატებულებავ, რომ 1803 წელს საქართველოში მოკლეს გენ.-მაიორი ლაზარევი და ამ მკვლელობაში დღემდე ეჭვმიტანილია მოსკოვში მყოფი საქართველოს დედოფალი მარიაჰი. აქ ჩამოსული საქართველოს მღვდელმთავარი პავნუტი, თითქოსდა თვითმხილველი მოწმე, წერილობით ამართლებს დედოფალს. ხელმწიფე-იმპერატორი მოითხოვს სანდო ცნობებს დედოფლის დანაშაულის ან უდანაშაულობის შესახებ.

ამის გამო უმაღლესად მეზრძანა მე, დავეკავშირებოდი თქვენს აღმატებულებას. გთხოვთ, შეკრიბოთ ამ საქმის შესახებ საჭირო ცნობები და გამომიგზავნოთ მისი უდიდებულესობისათვის მოსახსენებლად“³⁰. ორმოცი დღე წარმოებდა ლაზარევის მკვლელობის შესახებ საბუთების კვლავ გადასინჯვა, მაგრამ ამჯერადაც ძალაში დარჩა ციციანოვის მიერ უსაფუძვლოდ შედგენილი ბრალდება. იმავე წლის 31 მარტს, № 79 მიმართვით, გენ. ერმოლოვმა თბილისიდან აცნობა გრაფ ნესელროდეს: „ჩემს კანცელარიაში მოინახა აწ განსვენებულ თავად ციციანოვის მოხსენება ხელმწიფე იმპერატორისადმი (1803 წლის) საქართველოს დედოფლის — მარიაჰის მიერ გენ.-მაიორ ლაზარევის მოკვლის შესახებ.

ამ მოხსენებიდან ჩანს, რომ დედოფალმა საიმპერატორო უმაღლესობის ნებით რუსეთში გადასახლებისათვის ყოველმხრივ მომზადების შესახებ გამოცხადებისას, დამალა რა თავისი ბოროტი განზრახვა, გამოიჩინა კეთილი ნება და გენ.-მაიორ ლაზარევს ანიშნა, ვითომცდა მასთან გამოშვებობა სურდა. მალე, როცა მას ლაზარევი მიუახლოვდა, დედოფალმა კაბის ქვეშ დამალული ხანჯალი ამოიღო და ქალთა სქესისაგან მოულოდნელი მძვინვარებით დაჭრა ის, ისე ძლიერ, რომ იგი რამდენიმე წუთში გარდაიცვალა, თავისი ოფიცრების თვალწინ. იმ წუთებში, მისი ქალიშვილი თამარიც ეცა ტფილისის პოლიცემისტერს, თუმცა ამ უკანასკნელმა იფრთხილა, დარტყმა აიცილა, ხანჯალი დედოფალ მარიაჰს მოხვდა და მსუბუქი ჭრილობა მიიღო ხელში.

მე ჩემთან მოვიყვანე მაშინდელი ყოფილი პოლიცემისტერი კ. სურგუნოვი და საიდუმლოდ დავეითხე ეგი მკვლელობის ვითარების შესახებ. მისი ჩვენება სრულიად ეთანხმება თავად ციციანოვის მოხსენებას. იმის დასამტკიცებლად, რომ დედოფალი მარიაჰი და მისი შვილი — ბატონიშვილი თამარი — თვითონ მოქმედებდნენ ხანჯლებით, მან (სურგუნოვმა) თავის ხელზე დამანახვა ნიშანი, რომელიც დარჩა

³⁰ აქტები, ტომი 61, გვ. 279, საბუთი № 356.

ჭრილობის შემდეგ, როცა ხელზე ქუდი გადაიხვია და თამარს ხანჯალი გამოსტაცა.

საქართველოს მღვდელმთავრის პავნუტის მტკიცება, თითქოსდა, საქართველოს დედოფალ მარიამს არ ჩაედინოს მკვლელობა, უსაფუძვლოა და ანგარიშგაწვეას არ იმსახურებს. ამასთანავე საქართველოში დედოფლის ერთგულებისაგან გავრცელებული ხმები, რომ დედოფალმა კი არა, მისმა ვაჟმა, სანქტ-პეტერბურგში გარდაცვლილმა ჯიბრაილმა, მიაყენა ბოროტი დარტყმა გენ.-მაიორ ლაზარევს, არაა სწორი. ასევე დაუჭრებელია, რომ უსამღვდელოესი პავნუტი ყოფილიყოს თვითმხილველი მომხდარი ამბისა, ვინაიდან ყველასათვის ცნობილია აქ, რომ როცა დედოფლის სახლში სამხედრო მცველთა რაზმი მოვიდა მის გამოსაყვანად, ყველა კერძო პირი და მსახურებიც კი სახლიდან გაძევებული იქნა⁴⁰. ასეთი პასუხი მიიღო გრაფმა ნესელროდემ, რაც დაუყოვნებლივ მოხსენდა ალექსანდრე პირველს. დედოფალ მარიამის დაუმსახურებელი ბრალდება ბრალდებად დარჩა მის სიკვდილამდე.

მიუხედავად იმისა, რომ იგი ბოლო ხანებში საკმაოდ კარგად იყო მიღებული მოსკოვში, ცხოვრების პირობებიც კარგი ჰქონდა, ხელმწიფე-იმპერატორიც წყალობდა როგორც მას, ისე მის შვილებს⁴¹, პეტერბურგში საცხოვრებლად გადასვლა მაინც არ აღირსეს. საქართველოში დაბრუნებაზე ხომ, სანამ მას სიცოცხლის იერი ედო, ლაპარაკიც კი ზედმეტი იყო. დედოფალმა თითქმის 47 წელი იცხოვრა რუსეთში. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა საქართველოში მყოფ ახლობლებსა და ნათესავებთან, პეტერბურგში დასახლებულ ბატონიშვილებთან, თავისი შვილები ხომ ხშირად ნახულობდნენ მოსკოვში.

82 წელს მიტანებულმა დედოფალმა მარიამმა იგრძნო სიკვდილის მოახლოება და 1849 წლის აგვისტოს დასაწყისში ხელმწიფე იმპერატორს საქართველოში დაბრუნება სთხოვა, რათა უკანასკნელი დღეები თავის სამშობლოში გაეტარებინა და მეუღლის გვერდით ღირსებოდა დასაფლავება, ალბათ, ამიტომაც იმპერატორმა შეიბრალა იგი და სა-

⁴⁰ აქტები, ტომი VI, გვ. 279—280, საბუთი № 358.

⁴¹ იმერეთის დედოფალს — ანას — 10 თასი მანეთი ჰქონდა პენსია. 1832 წელს, როცა დედოფალი ანა გარდაიცვალა მოსკოვში, მისმა შვილმა -- კონსტანტინემ — ითხოვა დედის პენსიის დატოვება, მაგრამ იმპერატორის მითითებით უარი ეთქვა. მარიამ დედოფლის გარდაცვალების შემდეგ კი, მიუხედავად იმისა რომ მისი პენსია სამუდამო იყო და არა შთამომავლობითი, პენსია შვილებზე იქნა გადანაწილებული. ბრძანებაში ნათქვამი იყო: „წყალობა მონარქის განსაკუთრებული შებრალების შედეგია და არა სხვათა-სამაგალითო“. იხ. ნ. იმერტინსკის დასახ. ნაშრომი, გვ. 100.

ქართველოში დაბრუნების ნება მისცა. დედოფლის თხოვნის პრაქტიკულად შესრულება ხელმწიფე-იმპერატორმა თავად ვორონცოვს დაავალა: „საქართველოს დედოფალმა მარიამმა ითხოვა დაბრუნდეს საქართველოში, თავისი დარჩენილი დღეების გასატარებლად, რათა დაკრძალულ იქნეს თავისი მეუღლის — მეფე გიორგის გვერდით. მისმა საიმპერატორო უდიდებულესობამ თანხმობა განაცხადა დედოფლის თხოვნის დასაკმაყოფილებლად. დედოფლის საქართველომდე მგზავრობისათვის დადგინდა 4 ათასი მანეთი ვერცხლით“⁴². 46 წლის ნატვრა უსრულდებოდა დედოფალ მარიამს. უკვე გადაწყვეტილი იყო მისი გამომგზავრება მოსკოვიდან, მაგრამ წამოსვლის ნებართვისთანავე თავი ცუდად იგრძნო. მალე დაუძლურების გზას დაადგა და საქართველოში წასვლა ვერ ეღიერსა.

1850 წლის 30 მარტს გარდაიცვალა მრავალტანჯული, სამშობლოს მიწას მონატრებული დედოფალი მარიამი⁴³. მის გარდაცვალებას მოსკოვისა და პეტერბურგის თითქმის ყველა გაზეთი გამოეხმაურა⁴⁴. იმპერატორის მითითებით მოსკოვის გენერალ-გუბერნატორმა სათანადო ზომები მიიღო სამგლოვიარო პროცესიისა და პანაშვიდების შესაფერის დონეზე მოსაწყობად. სამეფო სახლის წარმომადგენელთა დაკრძალვა წინასწარ შემუშავებული და შემდეგ იმპერატორის მიერ დამტკიცებული დაკრძალვის ცერემონიალის მიხედვით ხდებოდა. ასე იყო 1841 წელსაც, როცა იმერეთის ყოფილი დედოფალი მარიამ კაციას ასული დაკრძალეს. დაკრძალვის ცერემონიალი თითქმის ერთნაირი იყო. იშვიათად ცოტაოდენი განსხვავებით. დედოფალ მარიამის გარდაცვალებიდან ერთ კვირაზე მეტი გავიდა დაკრძალვის ცერემონიალის დადგენამდე. თუმცა მისი დადგენა დიდი თავსატეხი არ ყოფილა. ხელმწიფე იმპერატორმა ბრძანა, რომ მოენახათ იმერეთის ყოფილი დედოფლის მარიამ კაციას ასულის დაკრძალვის ცერემონიალი და იმდაგვარადვე ჩაეტარებინათ მარიამ დედოფლის დაკრძალვაც. თუმცა, წერდა იმპერატორი, ძირითადად, მარიამ კაციას ასულის დაკრძალვის ცერემონიალი იყოს, მაგრამ უფრო მეტი საზეიმო ელფერი შეიტანეთ, ვინაიდან საქართველოს მეფეთა საგვარეულო იმერეთისაზე უფ-

⁴² აქტები, ტომი X, გვ. 112, საბუთი № 85.

⁴³ გარდაცვალების წინ, ორი დღით ადრე, დედოფალმა მარიამმა ანდერძი დაწერა, რომ იგი საქართველოში გადმოესვენებინათ და მეუღლის გვერდით დაკრძალათ. იმპერატორმა თანხმობა განაცხადა დედოფლის უკანასკნელ თხოვნაზე.

⁴⁴ საქართველოს უკანასკნელი დედოფლის ნეკროლოგი მოსკოვისა და პეტერბურგის თითქმის ყველა გაზეთში დაიბეჭდა, თუმცა ყველაგან ერთი და იგივე ტექსტი იყო გამოქვეყნებული.

რო მადლა იდგა.⁴⁵ და ბოლოს დასძენდა: „გარდა მოსკოვისა და საქართველოში დასაკრძალი ადგილისა, გზაში არავითარი ცერემონიალი არ იქნეს დაშვებული“⁴⁶. ხელმწიფის მითითება თვით მოსკოვის გენერალ-გუბერნატორის ზაკრევესკის ხელმძღვანელობით უნდა შესრულებულიყო. თითქმის ორი კვირის მანძილზე მზადდებოდა სამგლოვიარო ცერემონიალის ჩატარება. მთავრობა ხარჯებს არ ერიდებოდა მარიამ დედოფლის პატივსაცემად.

დედოფლის კუბოს გადაკრული ჰქონდა ოქროსფერი ფარჩა, ირგვლივ ფართო სირმაშემოვლებული სახელურები და ფეხებიც მოოქრული ჰქონდა. კუბოს თავზე ლითონის მოოქრული დაფა იყო წარწყვრით. ზედ გადაფარებული იყო დიდი, ოქროსფერი ფარჩის ნაჭერი, ოქროსფერივე ყალმებით. ოთახის კუთხეებში დიდსანთლიანი შანდლები იდგა. კედლებზე ირგვლივ კი 12 ხუთსანთლიანი შანდალი იყო ჩამწყრივებული.

ქართველ ბატონიშვილთა, თავადთა, ნათესავთა და დიდებულთა თანხლებით კუბო გამოიტანეს და დადგეს დედოფლის კარის ეკლესიაში.

13 აპრილს მოსკოვის სამხედრო გენერალ-გუბერნატორის, გენ.-ადიუტანტის გრაფ. ა. ზაკრევესკის, მოსკოვის სააპეკუნო საბჭოს თავმჯდომარის, ნამდვილ სტატსმრჩეველის თავად ს. გოლიცინის, ფეხოსანთა მეექვსე კორპუსის ინფანტერიის გენერლის მ. ჩეოდაევის, მალაღლი წოდების წარმომადგენლების, დიდებულთა და დედოფლის ნათესავთა თანდასწრებით უმალღესმა სამღვდელოებამ გადაიხადა პანაშვიდი.

14 აპრილს დედოფლის კარის ეკლესიაში სინოდის წევრმა, მოსკოვისა და კოლომნის მიტროპოლიტმა, უსამღვდელოესმა ფილარეტმა შეასრულა ლიტია⁴⁷, რის შემდეგაც კუბო გამოიტანეს და დადგეს დედოფლის ღერბიან ეტლზე, რომელშიც შავქსოვილგადაფარებული 6 ცხენი ება. კუბოს მარჯვენა გვერდით ყოლოსფერ ხავერდგადაკრულ ტაბურეტზე იდო ბალიში ოქროსფერი ფარჩის თავადური მანტიით, ხოლო კუბოს მარცხენა მხარეს წმინდა ეკატერინეს პირველი ხარისხის ორდენი.

დაიწყო სამგლოვიარო სვლა ჩუდის მონასტრისაკენ. აქ, წინასწარ შემუშავებული ინსტრუქციის თანახმად, მონაწილეობას იღებდნენ საგარეო საქმეთა სამინისტროს, ჯარის სხვადასხვა სახეობათა წარმომად-

⁴⁵ აქტები, ტომი X, გვ. 113, საბუთი № 87.

⁴⁶ იქვე.

⁴⁷ დიდს მწუხარებაზედ დამატებული ლოცვა. ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, თბილისი, 1961, გვ. 26.

გენლები, ყანდარმერია, უმაღლესი სამღვდელთა, მოსკოვის დიდბულები და დედოფლის ნათესავეები. ჩუდის მონასტერში წესისაგებების შემდეგ კუბო დახურეს და საგარეო საქმეთა სამინისტროს მომადგენლებმა გადაიტანეს ვოჰნესენის მონასტერში, რის შემდეგაც მიცემულ იქნა საარტილერიო ბათქი, თითოეული ზარბაზნიდან სამჯერ. ასეთივე ბათქის ზმა მოისმა ფეხოსანთა თოფებიდან⁴⁸. ხელმწიფე-იმპერატორის მითითებით, დედოფლის ცხედრის საქართველოში წამოსვენება და დასაყრდელი ცერემონიალის შემუშავება საჩქაროდ უნდა შესრულებულიყო⁴⁹. მოსკოვის გენერალ-გუბერნატორს იმპერატორმა მიუთითა, რომ შეექმნა კომისია 2 ან 3 კაცისაგან, რომელიც უხელმძღვანელებდა დედოფლის წამოსვენებას საქართველოში.

მაღე შეიმუშავეს ინსტრუქცია დედოფლის სამგლოვიარო ცერემონიალისა და საქართველოში წამოსვენებისათვის, რომელიც ხელმწიფე იმპერატორმა დაამტკიცა⁵⁰.

მკაცრად იყო ნაბრძანები, რომ ზუსტად დაეცვათ ინსტრუქცია, რომლის თანახმადაც მოსკოვიდან დედოფალ მარიამის ცხედარს გაყოლილი სამგზავრო კორტეჟი მცხეთასთან ახლოს უნდა შეჩერებულიყო. იქ, სამგლოვიარო ეტლზე უნდა გადაეფარებინათ წინასწარმომზადებული ყოლოსფერი ხავერდის ბალდახინი და ეტლში შავი ქსოვილით მორთული 6 ცხენი შეებათ. ცხენები 6-ჩირალდნიან, შავლაბადამოსხმულ კაცს უნდა წაეყვანა, წინ წაუძღვებოდა შავებში ჩაცმული 34 კაცი ჩირალდნებით ხელში. 6 ქართველ აზნაურს ევალეობდა ეტლის საფეხურზე დგომა კუბოს დასაკაეებლად. დიპლომატიური ნაწილის მოხელეები და აზნაურები აქეთ-იქით მხარეს უნდა ყოფილიყვნენ და ბალდახინის ზონარები დაეჭირათ. კუბოს გადასაფარებლის ბოლოებს ოთხი ობერ-ოფიცერი დაიკაეებდა. ამის შემდეგ დაიწყებოდა სამგლოვიარო სვლა. ეტლს გაჰყვებოდნენ ცხენოსანი ქართველი თავადები და აზნაურები, აზნაურებისათვის უმაღლესად ბოძებული დროშით, რომელთა წინ ყანდარმთა რაზმი იქნებოდა. ცალ-ცალკე ბალიშებზე დადებულ წმინდა ეკატერინეს პირველი ხარისხის ორდენს, სამეფო მანტიასა და გვირგვინს დაიჭერდენ თითო შტაბის ოფიცერი და ორ-ორი ასისტენტი ობერ-ოფიცერთაგან. მათ გაჰყვებოდნენ: ეპისკოპოსი, სასულიერო წოდების სხვა წარმომადგენელი და დედოფლის მოძღვარი ხატი. სამგლოვიარო ეტლს გაჰყვებოდნენ გარდაცვლილი

⁴⁸ «Северная пчела» 1868, № 92, об. აქტები, ტომი X, გვ. 112—113, საბუთი № 86.

⁴⁹ აქტები, ტომი X, გვ. 113—114, საბუთი № 87.

⁵⁰ იქვე, საბუთი № 89.

დედოფლის ნათესავეები და დაკრძალვაზე მოსული სამხედრო და სემოქალაქო მოხელენი, ქვეითი ჯარი. არტილერია 6 ქვემეხით.

დადგენილი მითითების თანახმად, სამგლოვიარო სვლის ბრლოში ეანდარმთა რაზმი იყო გათვალისწინებული. როცა კუბოს სპეციალურად დაყენებული სამხედრო ნაწილების ახლოს გაატარებდნენ, არსებული სამხედრო წესის თანახმად, პატივს მიაგებდნენ და სამგლოვიარო მუსიკას დაუკრავდნენ.

მცხეთის ტაძარში მისვლისას, ჭიშკართან, კუბოს უნდა შეხვედროდა სრულ საეკლესიო სამოსელში გამოწყობილი საქართველოს ეგზარქოსი, სამღვდლოებით, ქართველ თავად-აზნაურებთან ერთად, და ეკლესიაში პანაშვიდი უნდა გადაეხადა.

იმ დამეს ცხედარი ეკლესიაში უნდა ყოფილიყო, კუბოსთან ახლოს უნტერ-ოფიცერი უნდა მდგარიყო, ეკლესიის კართან კი 2 გუშაგი. ექვს-ექვს თავად-აზნაურთა წარმომადგენელს დამე ერთმანეთი უნდა შეეცვალა მორიგეობით.

მეორე დღეს, მთელი ჯარი, არტილერიით და ქართველ ცხენოსან აზნაურთა რაზმით, ეკლესიის ახლოს უნდა მდგარიყო.

ნათესავეების, ხალხისა და სპეციალურად მოწვეულ პირთა მოსვლისთანვე უნდა დაწყებულიყო წირვა, შემდეგ პანაშვიდი, რომელთა დამთავრებისთანავე გუბერნიის აზნაურთა წინამძღოლი, თავადები და აზნაურები კუბოს მიიტანდნენ გარდაცვლილ მეფე გიორგის საფლავის ახლოს გაჭრილ სამარესთან.

კუბოს სამარეში ჩაშვებისას მოხდებოდა 36 საარტილერიო გასროლა ქვეითი ჯარის თოფებით სამ-სამ ბათქთან ერთად⁵¹. ხელმწიფე-იმპერატორის გადაწყვეტილება, მარიამ დედოფლის ცხედრის მცხეთაში დაკრძალვის შესახებ, ჩამოსვენებამდე გახდა ცნობილი თბილისში.

თითქმის ნახევარი საუკუნე გავიდა მას შემდეგ, რაც ვიშითა და ოხვრით გააცილეს თვალცრემლიანმა თბილისელებმა დატყვევებული და ჭრილობისაგან ხელებდასისხლიანებული მარიამ დედოფალი. ამ ხნის განმავლობაში ბევრმა წყალმა ჩაიარა. შუახანს მიტანებულებმა არაფერი იცოდნენ მის შესახებ, ხანშიშესულ უბედურების მომსწრეთაგან ცოტანი იყვნენ ამ ქვეყნად, რომლებმაც გაიხსენეს საქართველოს უკანასკნელი დედოფლის ჭიდილი უგულო ციციანოვთან.

დედოფლის ცხედრის ჩამოსვენების ამბავი მთელ საქართველოს მოედო. ყველა გულისტკივილით მოელოდა დედოფლის ცხედართან

⁵¹ აქტები, ტომი X, გვ. 114.

შეხვედრას. მოსკოვიდან წამოსული სამგლოვიარო ეტლი დიდი დამალით საქართველოს უახლოვდებოდა.

15—16 ივნისს მცხეთის მისადგომებსა და შიდა გზებზე არაჩვეულებრივი ხალხმრავლობა იყო. აქ საქართველოს ყველა კუთხიდან მოედინებოდა ხალხი. 17 ივნისს მცხეთის ყველა გზა ხალხით იყო დაფარული. გამზეთი კავკაზი იტყობინებოდა: „მცხეთის დღესასწაულზე არასდროს ამდენი მლოცველი არ შეკრებილა, არასდროს არ მოსულან თბილისიდან და მთელ საქართველოდან ამდენი ღვთის მსახურნი და საპატიო პირნი. მაგრამ დღესასწაულზე კი არ შეკრებილან ისინი — სამგლოვიარო ტანისამოსი, ბოლიანი ჩირაღდნები, მეფეთა საფლავეებს შორის ასლად გათხრილი სამარე და სევდიანი ჩურჩული: კურთხეული გვამი დაბრუნდა მშობლიური ბუნების წიაღში განსასვენებლად. 47 წლის განშორების შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა მისი უმაღლესობა დედოფალი მარიამ გიორგის ასული, მაგრამ მისმა თვალებმა ვედარ იხილეს მშობლიური მთები. ლურჯი ცა და არაგვის სუფთა წყალი — დაბრუნდა მხოლოდ გვამი სამუდამოდ განსასვენებლად“⁵². ხელმწიფე იმპერატორის მიერ დამტკიცებული ინსტრუქციის თანახმად, 17 ივნისს, დღის 5 საათზე განსვენებულის გვამს მცხეთიდან რამდენიმე ვერსის იქით შეხვდნენ: საქართველოს უსამღვდელოესი ნიკიფორე, სასულიერო წოდების წარმომადგენლები, საპატიო პირნი, სამგლოვიარო სვლისათვის სპეციალურად გამოყოფილნი და უამრავი ხალხი. სამგლოვიარო კორტეცს თავში ქანდარმთა რაზმი ედგა. მათ მოჰყვებოდა ცხენებზე ამხედრებულ ქართველ თავადაზნაურთა დრუჟინა, აზნაურებისათვის უმაღლესად ბოძებული დროშით. შემდეგ გუბერნიისა და მაზრების აზნაურთა წინამძღოლები, თავად-აზნაურებთან ერთად, ორ რიგად. ცალ-ცალკე ბალიშებზე დადებული საქართველოს სამეფო ღერბი, წმ. ეკატერინეს პირველი ხარისხის ორდენი და სამეფო მანტია მოჰქონდა შტაბის 6 ობერ-ოფიცერს ასისტენტების თანხლებით, მათ მიჰყვებოდნენ სასულიერო წოდების წარმომადგენლები, უსამღვდელოესი ნიკიფორე და გარდაცვლილ დედოფლის მოძღვარ ხატით. მათთან ერთად აქეთ-იქითა მხარეს მოდიოდა 34 მეჩირაღდნე. შავი ქსოვილით მორთული 6 ცხენი ება ბალდახინგადაფარებულ სამგლოვიარო ეტლში, რომელზედაც დედოფლის კუბო იდგა. ცხენები მოჰყავდათ მეჩირაღდნეებს, 6 ქართველი აზნაური ეტლის საფეხურებზე იდგა და კუბოს აკავებდა.

დიპლომატიური ნაწილის მოხელენი და აზნაურები ორივე მხარეს

⁵² გამზეთი „კავკაზი“. 1950 წ., № 48.

შოაბიჭებდნენ და ბალდახინის ზონრები ეჭირათ, გადასაფარებლის ზოლოები ოთხ ობერ-ოფიცერს ეკავა.

სამგლოვიარო ეტლს მიჰყვებოდნენ დედოფლის ნათესავები და დაკრძალვაზე მოწვეული სამხედრო და სამოქალაქო მოხელენი. შემდეგ ქვეითები, არტილერიტები 6 ქვემეხით, სამგლოვიარო პროცესიას ბოლოს ჟანდარმთა რაზმი მოსდევდა.

როდესაც სამგლოვიარო ეტლი მცხეთის ტაძარს მიუახლოვდა, გალავანთან მას შეეგებნენ საქართველოს უსამღვდელოესი ეგზარქოსი სრულ საეკლესიო სამოსელში გამოწყობილ სამღვდელოებასთან ერთად, რომლებმაც ცხედარი ეკლესიის კარამდე მიაცილეს.

ქართველმა თავადებმა და აზნაურებმა კუბო ეტლიდან გადმოიღეს, ტაძარში შეიტანეს და ჩინებულ ბალდახინგაფარებულ კატაფალკაზე დადგეს, უამრავი ხალხისა და სამღვდელოების დასწრებით გადაიხადეს პანაშვიდი.

იმ ღამეს დიდძალი ხალხი დარჩა მცხეთის ტაძრის ირგვლივ. დილამდე კატაფალკასთან 6 უნტერ-ოფიცერი ყარაულობდა, ეკლესიასთან კი გუშაგები იდგნენ. მორიგეობისას რიგრიგობით ექვს-ექვსი თავადი და აზნაური ცვლიდა ერთიმეორეს.

მეორე დღეს — 18 ივნისს წირვის, პანაშვილისა და ანდერძის აგების შემდეგ განსვენებულის კუბო ქვემეხების ჭეხილსა და ქვეითთა თოფების ბათქის ქვეშ ჩაუშვეს მეფე გიორგის საფლავის გვერდით გაჭრილ სამარეში. დასაფლავებას, როგორც აღინიშნა, საქართველოს ყველა კუთხიდან ჩამოსული უამრავი ხალხი დაესწრო. მათ შორის იყვნენ: მეფისნაცვლის მეუღლე ელიზაბეტა ვორონცოვი, სამოქალაქო სამმართველოს უფროსი, გენ.-ლეიტ. თავადი ბებუთოვი, კავკასიის ჯარების მთავარი შტაბის უფროსის თანაშემწე, გენ.-მაიორი გოგელი და ამიერკავკასიის სამხარეო საბჭოს ყველა წევრი.

სამგლოვიარო ცერემონიალის დამთავრების შემდეგ, ყველა მიიწვიეს სადილზე.

დედოფლის დაკრძალვა, მართლაც, ღირსეული იყო. ყველაფერი იმპერატორის მიერ დამტკიცებული წესისამებრ წარიმართა. ყოველგვარი ხარჯი სახელმწიფომ გაიღო. გაზეთი „კავკაზი“ შენიშნავდა: „არაჩვეულებრივი იყო ხალხის თავმოყრა, სამგლოვიარო პროცესია არაჩვეულებრივად საზეიმო იყო, სამგლოვიარო სვლას, პანაშვილსა და დაკრძალვას უხდებოდა განსაკუთრებით სრულ საეკლესიო სამოსელში გამოწყობილი მრავალრიცხოვანი სამღვდელოების წარმომადგენლები“⁵³.

⁵³ გაზ. „კავკაზი“, 1850, № 48.

დავით ბატონიშვილი (1767—1819)

საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი XII ორჯერ იყო დაქორწინებული. პირველი ქორწინებით, ქეთევან ანდრონიკაშვილთან, ჰყავდა 9 შვილი — ოთხი ვაჟი და 5 ქალიშვილი¹. უფროსი შვილი იყო დავითი², რომელმაც იმ დროისათვის საუკეთესო განათლება მიიღო სამშობლოში, 20 წლისა 1787 წელს რუსეთში გაემგზავრა სწავლის გასაგრძელებლად, სადაც 2 წელი დაჰყო. 1789 წელს მან ათასი კაციით მონაწილეობა მიიღო ყარსთან ბრძოლაში, სადაც პაპამის ერეკლესავე უდრეკი მეომრის სახელი მოიპოვა. დავით ბატონიშვილი უაღრესად განათლებული და იმავე დროს უშიშარი მეომარი იყო. გვირგვინოსანა პაპა მას დიდ პატივს სცემდა და თითქმის ყველაფერში მისი იმედული იყო³. მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო ალა-მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ ბრძოლებშიც 1795 წლის 10—11 სექტემბერს და უშიშარი მებრძოლისა და სარდლის სახელი დაიმსახურა.

დავით ბატონიშვილი სარდლობდა სეიდ-აბადის ბაღების ბოლოს დაშტანაკებული ლაშქრის ერთ-ერთ (მეხუთედ) ნაწილს, რომელიც ბრძოლის ველის მარჯვენა ფრთაზე იდგა რზარბაზნით. ეს რაზმი

¹ დავითი, იოანე, ბაგრატე, თეიმურაზი, სოფიო, რიფსიმე, ვაიანე, ნინო ქეთევანი.

² ნიკოლოზ იმერეტინსკის გადმოცემით, როცა დავით ბატონიშვილი იმერეთის ყოფილ დედოფალთან — პეტერბურგში მცხოვრებ ანა მათეს ასულთან — იმყოფებოდა სტუმრად, არაინ კითხულობდა მის ვინაობას, ყველა ცნობდა ხმაზე, რომ დავითი იყო. დავით ბატონიშვილის სურათი, მისი ახლო ნათესავს, თავად დავით ბაგრატის ძე გრუზინსკის ბინაში უნახავს ნ. იმერეტინსკის, რომელიც გადმოგვცემს: „საქართველოს მმართველი გამოსატულია ქართულ ტანსაცმელში. მხარზე ალექსანდრეს ლენტ-გადაგდებული. მაღალი, მხარბეუიანი, სრული, პატარა ულვაშით, ლამაზი სახის. იგი მთელი ტანითა ზეზემდგარი წარმოდგენილი, კალმით ხელში. მის წინ მაგიდაზე ხელნაწერია, როგორც ჩანს, საქართველოს რუსეთთან შეერთების აქტი. მმართველის პოზა სურათზე ორიგინალურია. ხელში კალამი მზად აქვს, ხელი მოწვევრის სამეფო ტახტიდან გადადვომას, თავი კი შებრუნებული აქვს და თვალებით სრულიად საწინააღმდეგო მხარეს იყურება. მხატვარს, რა თქმა უნდა, განზრახვის გარეშე სწორად აქვს გამოსატული მოქმედების ხასიათი. ასეთი აქტის ხელმოწერა შეუძლებელი იყო წარსულის გადაუხედავად“ (იხ. ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 23).

³ ი. ციციძე, ალა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა თბილისზე, თბილისი, 1963, გვ. 121.

О СВѢТЛОСТЬ ДАВИДЪ ГЕОРГІЕВИЧЪ, НАСЛѢДНЫЙ ЦАРЕВИЧЪ ГРУЗИНСКІЙ

დავით ბატონიშვილი

იცავდა თბილისში შემომავალი გზების შესაყარს და დიდი ზარალიც მიაყენა მოწინააღმდეგეს. პ. ბუტკოვის გადმოცემით: „როდესაც ქართველი მეფეები (ბატონიშვილები, — მ. გ.) თბილისის ახლოს კრწანისში გამაგრდნენ, ალა-მაჰმად-ხანის მეწინავე ჯარი, სპარსელების მხარეზე გადასული სომეხი მელიქ მეჯლუმის წინამძღოლობით, ბრძოლაში ჩაება. ერეკლეს შვილიშვილი, ბატონიშვილი დავითი, მამაცურად იბრძოდა და მოკლა მტრის ჯარის ეს წინამძღოლი“⁴.

ბრძოლის მეორე დღეს, 11 სექტემბერს, სპარსელებს იმ უბანზე მიუტანიათ იერიში, რომელსაც დავით ბატონიშვილი იცავდა. მის განკარგულებაში არსებული არტილერია მტერს მალეობის აღებისა და დაჯავების საშუალებას არ აძლევდა⁵. თეიმურაზ ბატონიშვილი, აღწერს რა ამ ბრძოლას, აღნიშნავს: „ხოლო მხარესა მას, რომელსაცა სდგა მეფის ძე დავით, ოდეს იგი იბრძოდეს სპარსნი და ქართველნი ურთიერთარს, ალა-მაჰმად-ხანმან მიგზავნა მას ზედა მხედრობა ცხენოსანნი სამი ათასი რჩეულნი მებრძოლნი. არამედ ჰსძლო მათ მეფის ძემან დავით და იოტნა იგინი ვიდრე მხედრობამდე სპარსთა, და თვით ეგრეთვე სცვიდა მითვალულსა მისსა მხარესა“⁶.

დავით ბატონიშვილმა დიდი ზარალი მიაყენა სპარსელების ჯარს. იგი უკანასკნელ წუთებამდე მდგრად ჟღერდა სპარს თავდამსხმელებს კრწანისის ბრძოლაში. დავით და იოანე ბატონიშვილები გვირგვინოსან პაპას არ მოსცილებიან კრწანისის ბრძოლებში. მეფეს სიცოცხლე შერჩა მათი წყალობით. იოანე ბატონიშვილმა ალყაშემორტყმული მეფე ბრძოლის ცეცხლიდან იშვიათი გმირობითა და მოხერხებით გამოიყვანა⁷. ამ ბრძოლაში გმირობითა და თავისგამოჩენით დავითმა ქართველთა დიდი სიმბათიები დაიმსახურა. იმავე წლის ბოლოს დავით ბატონიშვილი რუსეთშია სამხედრო სამსახურში. 1795 წლის 15 ნოემბერს იგი პრეობრაჟენსკის პოლკში ჩარიცხეს პოლკოვნიკად. ორი კვირის შემდეგ კი ბედმა გაუღიმა და გენერალ-მაიორის ჩინი მიიღო. ამ ამბით კმაყოფილი დავითი იმავე წლის დეკემბერში პეტერბურგიდან მანუჩარ თუმანიშვილს სწერდა: „პრეობრაჟენის პოლკში, რომელშიაც ხელმწიფე პოლკოვნიკია... ნოემბრის იე (15)-ს,

⁴ უნდა ვიფიქროთ, რომ ალა-მაჰმად-ხანის მეწინავე ჯარის წინამძღოლობა მიანდვის იმით, რომ მან კარგად იცოდა თბილისის ყველა ადგილი და შიდა გზები. П. Г. Б у т к о в, Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 гг., часть II, СПб, 1869, с. 338.

⁵ ი. ც ი ნ ც ა ძ ე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 143.

⁶ ჟურნ. ივერია, 1885, № 2, გვ. 104. შეად. ი. ც ი ნ ც ა ძ ე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 143.

⁷ ი. ც ი ნ ც ა ძ ე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 126.

13. მიხეილ გონიკიშვილი

ბოლკოვნიკათ მიმიღეს და ის როტაა ჩემი სამმართველო, რომელსაც თვით იმისის დიდებულის სახელი ჰქვია... ნოემბრის კთ (29)-ს ღენე რალ-მაიორობა მიბოძეს იმავე ადგილას“⁸.

პროებრაჟენსკის პოლკში სულ 8 თვე იმსახურა და გენერალ-მაიორის ჩინით 1796 წლის ივნისში საქართველოში დაბრუნდა. როგორც ჩანს, სამშობლოში შექმნილი ვითარება არ მოეწონა და 1797 წელს გაემგზავრა პეტერბურგში⁹. პეტერბურგში დავით ბატონიშვილი ერთ წელსაც არ დაჩენილა და საქართველოში დაბრუნდა. ამ პერიოდში ძლიერდება საქართველოს დიდებულთა ბრძოლა, რაც ვრცელდება თვით მეფის სახლობის წევრთა შორისაც. ბატონიშვილები უწინდელზე მეტად ეცილებიან ერთმანეთს ტახტის მემკვიდრეობაში. აურაცხელი ბრძოლებითა და შინაური არეულობით დაღლილ მეფეს, რომელიც ნახევარ საუკუნეს განაგებდა კახეთს და 35 წელი ქართლს, სიბერე და შემდეგ ავადმყოფობა შეეპარა. გაიზარდა ხელისუფლებისმოყვარე დარეჯან დედოფლის გავლენა ერეკლე მეორეზე და, რალა თქმა უნდა, სამეფოს მმართველობაზე. 1798 წლის 11 იანვარს გარდაიცვალა უშიშარი მეომარი და დიდებული სარდალი, თავისი ქვეყნისა და ერის კეთილდღეობისათვის დაუცხრომელი მზრუნველი, რომლის სახელიც თვით ევროპაში იყო ცნობილი¹⁰. უსაფუძვლოდ კი არ განაცხადა პრუსიის მეფე ფრიდრიხ დიდმა: „მე—ევროპაში და ერეკლე მეორე — აზიაში“¹¹.

ჯერ კიდევ მეფის ავადმყოფობის დროს დაიბნა ხალხი. ერეკლე მეორის გარდაცვალების შემდეგ დარეჯანი შეეცადა ძალაუფლების ხელში აღებას და თავისი უფროსი შვილის იულონის გამეფებას. სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის საკითხზე ბატონიშვილებს შორის ერთიანი აზრი არ არსებობდა. დედოფალი დარეჯანი და მისი თაოსნობით შვილებიც გიორგი XII-ის გამეფების წინააღმდეგი იყვნენ. მიუხედავად მათი განწყობილებისა, მეფე ერეკლეს გარდაცვალებიდან სამი დღის შემდეგ, 14 იანვარს, მეფედ იქამად ყაზახში მყოფი გიორგი XII იქნა გამოცხადებული. ბაგრატ ბატონიშვილი წერს: „ხოლო ძემან მისმან პირმშომან გიორგიმ მიიღო მეფობა მამისა თვისისა შედგომად, მყოფმან მას ქამსა ყაზახსა შინა, იანვრის 14, დღესასწაულსა წ-ისა მოციქულისა ნინა ქართველთ განმანათლებელისა დღესა,

⁸ მაქსიმე ბერძენიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, 1, თბილისი, 1980, გვ. 203.

⁹ იქვე, გვ. 203.

¹⁰ არტურ ლაისტე, საქართველოს გული, თბილისი, 1963, გვ. 187.

¹¹ იქვე.

და დალოცეს ქართველთა მეფეთ თვისად და ჰფუცეს ერთგულებასა მისსა ზედა¹².

გიორგი XII-მ გამეფებისთანავე გიორგი ავალიშვილი გააგზავნა რუსეთში იმპერატორ პავლესთან დავალებით, რათა ძალაში დარჩენილიყო მამა მისის ერეკლე მეორის მიერ იმპერატრიცა ეკატერინესთან დადებული ტრაქტატი, რომელიც საქართველოში მშვიდობის დამყარებას განაპირობებდა. მეფემ ცალკე წერილი გაატანა ადრე ერეკლე II-ის მიერ სამეფო კარზე დესპანად გაგზავნილ გარსევან ჭავჭავაძესთან, რომელიც ჯერ კიდევ იქ იმყოფებოდა, გარსევან ჭავჭავაძეს მეფე გიორგი ავალებდა კვლავ დესპანობას რუსეთის კარზე და თხოვდა შეეხსენებინა იმპერატორ პავლე პირველისათვის საქართველოში მშვიდობიანობის დაცვა და ტრაქტატით გათვალისწინებული მფარველობა. „მეფემან გიორგიმ წარგზავნა როსიად ავალიშვილი გიორგი ივანე მეითრის-ძე და წარატანა თანა წიგნი მისართმეველად იპერატორ პავლეს თანა, და მიუწერა მუნ მყოფს დესპანსა თავადსა მანდატერსა თვისსა ჭავჭავაძე გარსევანს, რომელიცა იპოებოდა მუნ კარსა ზედა წარგზავნილი მეფის ირაკლისაგან დესპანად, რათა იყოს კ-დ დესპანადვე კარსა ზედა და ამცნო, რათა ითხოვოს მეფისათვის მშვიდობით დაცვაი და მფარველობა, ვითარცა წერილი იყო ტრაქტატსა შინა მეფის ირაკლისასა და იპერატრიცა ეკატერინესასა. მიმრთმევეთა ამათ-როსისა კარსა ზედა თხოვნისამებრ მეფისა უბოძა იპერატორმან პავლე მეფესა ტახტი, გვირგვინი, სკიპტრა, ხმალი, დროშა და ლურჯი კავალერია ანდრია პირველწოდებულისა დააეგრეთვე მეუღლესა მეფისასა დედოფალს მარიამს ციციშვილის ასულს უბოძა იპერატრიცამ მარიამმა კავალერია წ-ისა ეკატერინასი, კაბა და ჯილა, ხოლო პირმშოსა ძესა მეფის გიორგისასა დავითს უბოძა მემკვიდრეობა საქართველოისა მამის შემდგომად და ანას კავალერია, რომელიცა მას ეამსა იყო სამსახურსა შინა იპერატორისასა და იყო ღიანარალ-მაიორი, რომელიც ახლად მოსული რუსეთილამ იპოებოდა მამისა წინაში და ეგრეთვე უბოძა მკველად მეფესა ერთი პოლკი იეგერისა 17 წინააღმართა ღიანარალ ლაზარევისათა და დესპანად დეისტეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი კავალინცკი. ესენი წარმოემართნენ და მოვიდნენ ტფილის თავადის გარსევან ჭავჭავაძითურთ წელს 1799, აგვისტოს 2. მომსენელმან მეფემან ილდესასწაულა დღე იგი¹³. მეფე გიორგის, მართლაც, გაეხარდა სამხედრო ძალების მოსვლა საქართველოში. ამ ძალებით უნდოდა მეფეს შინაური არეულო-

¹² ბაგრატი ბატონიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 70-71.

¹³ იქვე.

ბის თავიდან აცილება. მეფე გიორგი გახარებული იყო პავლე პირველის გადაწყვეტილებით. ისედაც რუსეთის ორიენტაციის მომხრე, მთლად იმპერიის მხარეზე გადაიხარა.

იმჟამად სპარსეთის ელჩი იყო თბილისში მოსული. ელჩი ცდილობდა გიორგი XII-ის გადაბირებას, იმ მიზნით, რომ ამ უკანასკნელს ზურგი შეეჭვია რუსეთის ერთგულებისათვის და სპარსეთის მხარეზე გადასულიყო.

„1799 წელსა მოვიდა ელჩი ყაენისა და წერილი მისი მეგობრული. სთხოვდა მეფესა — არა დაარღვიოს კავშირი ძველთა საქართველოჲსა მეფეთა ერანის ყაენთანა, რათა არა დაივიწყოს წყალობაები, რომლითაცა სავსე იყო საქართველო, რათა რუსთა არა მიანდონ სვე და ბედი თვისი. ყაენი აღუთქმიდა მფარველობასა თვისსა საქართველოსა ვალისტანზედა, სარწმუნოებისა მათისა არა დევნასა, უფლებასა სახანოებთა ზედა ერევნისა, განჯისა და ყარაბაღისა, ვითარცა იყო მეფისა ირაკლისა დროსა, და უკეთუ ისაჭიროებს მეფე ჯარისაცა გამოგზავნასა 6000 კაცისა ყაენისა ხარჯითა დასაცველად გზათა, რომელნიცა აქვდნენ სავლელად ლეკთა, ქვეყანისა ამოხრებელთა“.¹⁴ მეფემ მოუსმინა ელჩს, მაგრამ ვერავითარმა დაპირებამ ვერ გასჭრა, არც უფიქრია რუსეთის ერთგულების ღალატი. მას კარგად ჰქონდა შეგნებული, რომ ერთმორწმუნე რუსეთის მფარველობას ვერც ერთა სხვა სახელმწიფო ვერ შეცვლიდა. მით უმეტეს ვერ შეცვლიდა მუსულმანური სპარსეთი, რომელთა თავდასხმა ჯერ კიდევ თვალწინ ედგათ ქართველებს, თვით ბატონიშვილებს, რომელთა უმეტესობა უშუალოდ იბრძოდა ალა-შაჰმად-ხანის ჯარის წინააღმდეგ თბილისზე თავდასხმისას. მეფეს გადაწყვეტილი ჰქონდა რუსეთთან ურყევი მეგობრობა და მარად მის მფარველობაში ყოფნა. მაგრამ მაინც კარგად მიიღო ელჩი და საპასუხო წერილი გაატანა ყაენთან. წერილში მეფე ხაზს უსვამდა რუსეთთან კეთილგანწყობის აუცილებლობას და არც ირანის თავდასხმები და საქართველოსადმი მტრული საქმიანობა დავიწყებია. ბოლოს მეფე გადაწყვეტილი ტონით აღნიშნავდა, რომ პირს არ შეირცხვენდა რუსეთის წინაშე და ხელშეკრულებას არ უღალატებდა; რომ რუსეთის მფარველობას ითხოვდნენ „სასულიერონი და საერონი გვამნი“, — და არა მარტო მეფე. მეფე გიორგი მოურიდებლად წერდა ყაენს: „ირანი შეგვექმნა მდევნელად და მტერად ჩვენდა; დაივიწყა სისხლი მეფეთა ქართველთა ჯარისა დაღვრილისა ავგანისტანსა. ირანმან აღწყვიტა ერი და გააოხრა სამეფო ჩვენი. ირანმა აღძ-

¹⁴ ვ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ა. გაწერელის რედაქციის, თბილისი, 1936, გვ. 175.

რა ლეკი ასაკლებად ჩვენდა. ერთი და იგივე სარწმუნოება რუსთა ხელმწიფეთა თანა, მიიმედებს ქვეყანისა დამზიდებასა. დარღვევა მათთან კავშირისა, არ შემოძლიან და ვერცა შევირცხვენ პირსა და ვერც ვაგტებხავ სიტყვასა მიცემულსა. ყოველნივე სასულიერონი და საერონი გვამნი თხოულობენ რუსეთისა ხელმწიფისა მფარველობასა¹⁵. ამრიგად, მეფემან გიორგიმ აღირჩივა რუსეთის იპერატორისა საფარველი ერთსარწმუნოებისა გამო, ვიდრე შევრდომობა მახმადიანთა ქვეშე¹⁶. ხელმწიფე იმპერატორი ნასიამოვნები იყო გიორგის ერთგულებით, მეფე გიორგის ძმებსა და სამეფოს ცნობილ თავადებსაც გამოუგზავნა თავისი წყალობა. ერთი შეხედვით ყველაფერი კარგად მიდიოდა, თუმცა სამეფო კარის თითქმის ყველა წარმომადგენელი დავით ბატონიშვილის მეფის მემკვიდრედ გამოცხადებას ცუდად შეხვდა. ისინი აღრე, როგორც აღინიშნა, თვით გიორგის გამეფების წინააღმდეგნი იყვნენ. დავითის მემკვიდრედ გამოცხადებამ სულ აღაშფოთა. გიორგის გამეფების პირველი წინააღმდეგი დარეჯან დედოფალი იყო, რომელსაც არ უყვარდა თავისი გერი და ღვიძლი შვილებისათვის უნდოდა სამეფო ტახტის გადაცემა.

გიორგის გამეფებისას, როგორც აღინიშნა, დარეჯან დედოფლის მეშვეობით ბატონიშვილებმა აშკარა შფოთი ატეხეს, თუმცა მალე შეეგუენ შექმნილ ვითარებას იმ ვარაუდით, რომ გიორგი სნეული იყო და მალე დარეჯანის საყვარელი შვილი იულონი გამეფდებოდა. დარეჯანს სამეფოს მმართველობის თავის ხელში ჩაგდების სურვილიც ჰქონდა. ერთი სიტყვით, მისი დაუოკებელი სურვილი იყო ან იულონი გამეფებულყო, ან თვითონ ემართა სამეფო საქმეები¹⁷. მეფე ერეკლეს დასაფლავების მოახლოებისას (მეფე ერეკლე გარდაცვალებიდან ექვსი კვირის შემდეგ დაასაფლავეს) დარეჯანმა დაინახა, რომ გიორგი სასტიკი წინააღმდეგი იყო მისი მოქმედებისა და თანაც თავისი ხელისუფლების განმტკიცებაზე ზრუნავდა, ამიტომ მმართველობის თანამონაწილეობა ისურვა. გიორგი XII-ს ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდა ბატონიშვილებშიც და მოსახლეობაშიც. ზოგიერთებს მართლაც სურდათ დარეჯანის ხელში ენახათ მმართველობა. ბრძოლისუნარიანი ალექსანდრე ბატონიშვილიც გიორგის გამეფების წინააღმდეგი იყო. მეფე გიორგიმ ეს იცოდა და ჯერ მოლაპარაკებით, შემდეგ კი დასჯით უნდოდა მისი ურჩობის აღკვეთა. ალექსანდრეს შეეშინდა ძმისა. ამიტომ მეფე ერეკლეს დასაფლავებას მცხეთის

¹⁵ პ ლ ა ტ ო ნ ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 175.

¹⁶ ბ ა გ რ ა ტ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 71.

¹⁷ П. Г. БУТКОВ, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. III, გვ. 473, შეად. პ. იოსელიანი დასაბუღებული ნაშრომი, გვ. 220.

საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი მეორემბეტი

ტაძარში ჩუმად დაესწრო, რომ გიორგის არ ენახა და არ დაესაჯა. ტაძარში საიდუმლოდ მოსული ალექსანდრე ბატონიშვილი დაკრძალვის შემდეგ საიდუმლოდვე გაიპარა.

მამის — მეფე ერეკლეს — დასაფლავების შემდეგ გიორგი XII თელავში დაბრუნდა კახეთის თავად-აზნაურებთან ერთად. მეფე გიორგიმ მათგან ერთგულება მოითხოვა. ნაწილმა თანხმობა განაცხადა, ქართლელების მსგავსად, მეტმა ნაწილმა კი გიორგის ერთგულებაზე უარი თქვა¹⁸ და დარეჯანის გამეფება ისურვა¹⁹. ყოველივე ეს თელავის სასახლეში ხდებოდა. მეფე გიორგიმ, დაინახა რა კახთა ორგულობა, ბრძანა ყველანი ერთ დარბაზში შეეყვანათ. ყარაული დაუყენა და დაემუქრა, ვინც ერთგულებას არ განაცხადებდა. მეფე გიორგის მუქარამ თავისი გაიტანა, შეშინებულებმა ერთგულება აღიარეს. მღვდელმთავრებს ებრძანათ ყველა მოეყვანათ ჯვარზე დასაფიცებლად. ყველას შეეშინდა სიკვდილით დასჯისა, ჯვარზე შეპფიცეს ერთგულება და მორჩილება აღიარეს²⁰. მეორე დღეს თელავის სასახლეში გიორგი XII გამოცხადდა მეფედ. დარეჯანმა, ბატონიშვილებმა და თავადებმა ხელი მოაწერეს, რომ გიორგი XII გამეფდა ერეკლე II-ის ანდერძის თანახმად. ხელი მოაწერა თვით გიორგიმაც და ხელმოწერილი საბუთი დარეჯანს გადასცა. დარეჯან დედოფალსა და მეფე გიორგის შორის ისედაც მტრულ ურთიერთობას ერეკლეს მდივანბეგი თავადი ჩოლოყაშვილი უფრო აღვივებდა თავისი მოქმედებითა და ენის მიტან-მოტანით. როცა მეფემ ვაიგო თავად ჩოლოყაშვილის ორგულობა და ვერაგული საქციელი, იგი გააძევა თავის სოფელში.

დედოფალი დარეჯანი და მეფე გიორგი შერიგდნენ. დარეჯანმა მეფეს საგვარეულოს სამემკვიდრეო ხატები გაუგზავნა ძვირფასი მორთულობით, ძვირფას საგნებთან ერთად. მათ შორის იყო დიდი აღმასი, რომელსაც ალა-მაჰმად-ხანი ითხოვდა თბილისში ლაშქრობისას, და საკმაოდ მსხვილი მარგალიტი. გიორგი XII ზედმეტად ღვთისმოშიში იყო და, ალბათ, ამიტომ მხოლოდ ხატები დაიტოვა. დანარჩენი ძვირფასეულობა დარეჯანს დაუბრუნა შესანახად, როგორც ყველაზე უფროსს მეფის სასახლეში.

ბატონიშვილები და თავად-აზნაურობა, ერთი შეხედვით, დიდად მოხარულნი იყვნენ ამ ორი პიროვნების შერიგებით. შერიგებას არ აპირებდა მხოლოდ ალექსანდრე ბატონიშვილი. მეფე გიორგიმ დარე-

¹⁸ П. Г. Бутков, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. II, გვ. 437.

¹⁹ იქვე, გვ. 443.

²⁰ იქვე.

ჯანს სთხოვა ალექსანდრეს შემორიგება. დარეჯანმა შეასრულა მეფის წადილი და ალექსანდრეს მეფესთან შერიგება სთხოვა. ალექსანდრე მოვიდა ბორჩალოდან თავისი ერთგულებით გარშემორტყმული. მან დედამისს — დარეჯანს — განუცხადა, რომ არ შეურიგდება მეფეს, ვინაიდან იცის, რომ იგი არ შეასრულებს მშობელთა ანდერძს მემკვიდრეობის შესახებ. ალექსანდრე ისე წავიდა, რომ მეფე გიორგი არც კი უნახავს. მეფეს ეწყინა და თავისი შვილი იოანე დაადევნა ალექსანდრეს, მაგრამ უკანასკნელმა შეიტყო და გზა შეიცვალა. ჯერ ახალციხეში გადავიდა, შემდეგ იმერეთს მიაშურა.

ალექსანდრეს ჯიუტობა და სხვა ბატონიშვილთა კვლავ მტრულა საქმიანობა მეფემ დარეჯანს მიაწერა და 1800 წლის 30 აპრილს ჩამოართვა კუთვნილი სოფლები, რომლებიც მეუღლეს მარიამ დედოფალს გადასცა. დარეჯან დედოფალს მეფის ბრძანებით 822 მან. და 50 კაპ. სურსათ-სანოვავე მიუჩინეს თვეში. მეფემ ალექსანდრესაც შეუმცირა შემოსავალი. დაიწყო ძმების შევიწროებაც, რომელთა უკმაყოფილება და მეფისადმი მტრობა აშკარა გახდა. ბატონიშვილების უკმაყოფილებას იმჟამად საფუძველი ჰქონდა. მეფე ერეკლეს ანდერძით, გიორგი XII-ის შემდეგ, ამ უკანასკნელის ძმები უნდა გამეფებულ იყვნენ უფროსობის მიხედვით და არა დავით ბატონიშვილი. დავით ბატონიშვილის მეფის მემკვიდრედ გამოცხადება გიორგი XII-ის მიერ იყო განზრახული, რაც ხელმწიფე-იმპერატორმა პავლე პირველმაც დაადასტურა. «[მეფე ერეკლეს] ანდერძითა ამით უნდა მისცემოდა მეფობა პირველად იულონსა, მერეთ ვახტანგსა, მერეთ მირიანსა, მერეთ ალექსანდრეს, მერეთ უკანასკნელსა შვილსა ირაკლისსა ფარნაოზს. — შემდეგ ამათსა უნდა გარდასულიყო გვირგვინი მეფობისა მეფისა გიორგისა შვილებზედ, ე. ი. პირველად უნდა მისცემოდა მეფობა დავითს, მერე იოანეს, მერე ბაგრატს, მერეთ თეიმურაზს, მერეთ მიხაილს და სხვათა. შემდეგ ამათსა მეფობა უნდა გარდასრულიყო იულონისა შვილზედ, მერეთ ვახტანგისა შვილზედ და სხვ»²¹.

ამრიგად, მეფე გიორგიმ ერთპიროვნულად დაარღვია საქვეყნოდ არსებული წესი და მამამისის — ერეკლე მეორის—მიერ დატოვებული ანდერძიც. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი XII-ს თავისი შვილი დავითი რომ არ ელიარებინა მემკვიდრედ, ერეკლეს შვილებს შორის მანაც უთანხმოება მოხდებოდა, ვინაიდან სამეფო ტახტი ერთი იყო და მის დაკავებას ცდილობდნენ: იულონი, ვახტანგი, ალექსანდრე, თვით დედოფალი დარეჯანი²² და სხვებიც. ბატონიშვილების უკმა-

²¹ პ ლ ა ტ ო ნ ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 222—223.

²² იქვე.

ყოფილებას დედოფალ დარეჯანის წაქეზებაც ერთვოდა და ყველაზე მეფის წინააღმდეგ ირაზმებოდნენ. მალე, დარეჯანის თაოსნობით, ბატონიშვილებმა გიორგის საწინააღმდეგო აშკარა მტრული საქმიანობა წამოიწყეს, ძირითადად, დავითის მეფის მემკვიდრედ გამოცხადების გამო, თვითონ დედოფალმა დარეჯანმა კი თბილისიდან გაპარვა განიზრახა²³, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწია. ამჯერად დარეჯანთან ერთად მისი საყვარელი შვილი—ვახტანგი—იყო მთავარი მოქმედი პირი. ბაგრატ ბატონიშვილის გადმოცემით, „მსმენელთა ძმათა შეფისა გიორგისათა აღადგინეს შფოთი მემკვიდრე ჰყოფისათვის დავითისა, ვინაიდგან მეფესა ირაკლის განწესებინა უჯეროდ, რათა ძმათა ზედა ჩამოსულიყო მეფობაჲ ბირებითა დედისა მათისა დარეჯან დედოფლის გამო, რომელი იყო დედის ნაცვალის მეფისა გიორგისა და სძულობდა გერსა თვისსა და სდევნიდა მიმდგომთა მისსათა თავადთა და აზნაურთა და იყო მარადის შფოთსა და შეწუხებას შინა დროსვე ბატონისშვილობაშივე, ბირებითა ძისა მისისა ვახტანგისათა, რომელიცა უყვარდა მას ფ-დ, და სდევნიდა ძმასა თვისსა გიორგის ფრიად“²⁴.

ალექსანდრე ბატონიშვილიც მტრად გაუხდა მეფე გიორგის. მტრობის ძირითადი მიზეზი მეფე გიორგის რუსეთისადმი ურყევი ერთგულება იყო და, რა თქმა უნდა, დავითის მემკვიდრედ გამოცხადებაც აღელვებდა. ამასთანავე, დედოფალი დარეჯანი აქეზებდა ალექსანდრეს, რომ თუ გიორგის არ ჩამოაგდებდნენ ტახტიდან, მის მემკვიდრედ მაინც იულონი ელიარებინათ. ალექსანდრე ბატონიშვილისა გიორგისადმი მტრობა იქამდის მივიდა, რომ ალექსანდრემ ომარხანის დახმარებით თბილისში შემოიჭრა განიზრახა, რათა აქედან თბილისი და ჩამოეგდო ტახტიდან უკვე სარეცელს მიჯაჭვული, წყალმანკით დაავადებული მეფე გიორგი. მეფემ დროზე შეიტყო ალექსანდრესა და ომარხანის გადაწყვეტილება. საჩქაროდ დაავალა ბაგრატ ბატონიშვილს კახთა ლაშქრის შეყრა და უფროს ძმასთან იოანესთან შეერთება, რომელსაც, მეფის მითითებით, თბილისიდან რუსთა ორი ბატალიონი ახლდა, ორი ზარბაზნით. ბატალიონებთან იყვნენ გენ.-მაიორი ლაზარევი და გენერალი გულიაკოვი. როცა გენ. ლაზარევი 1800 წლის 30 ოქტომბერს ქიზიყში მივიდა ჯარით, იქ ბაგრატ ბატონიშვილი დახვდა 10 ათასი მოლაშქრით. „მსმენელმან ამისმან მეფემან მიუწერა ძესა თვისსა ბაგრატს, ზანიშინსა კახეთისასა, რათა შეკრიბოს კახთა მხედრობაჲ და შეუერთდეს უფროსსა ძმასა თვისსა იოვ-

²³ აქტები, ტომი I, გვ. 108, საბუთი № 25.

²⁴ ბაგრატ ბატონიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 72.

ნეს ფელდციხმესტრსა, ე. ი. თოფჩიბაშსა, რომელსაცა წარატანა თანა ტფილისით ორნი ბატალიონნი რუსთა მხედრობისა და ორნი ბაზანიცა საქართველოს არტირელისა წინაძლომითა ღიანარალ ლაზაროვისა და ღიანარალ გულაკოვისთა. ამით მისრულს ქიზიყს შეეყარა მეფის-ძე ბაგრატცა მხედრობითა თვისითა ზემო კახითა, თუშფშაფ-ხევისურითა²⁵. ქართველთა მრავალრიცხოვან ლაშქარს რუსთა ორი ბატალიონი ახლდა თავიანთი გენერლებით. ალექსანდრე ბატონიშვილს ელდა ეცა ძლიერი მოწინააღმდეგის დანახვაზე, მაგრამ უბრძოლველად შაინც არ გაბრუნდა უკან. ბრძოლა 7 ნოემბერს მოხდა, ომარ-ხანი დამარცხდა. ბატონიშვილებმა ბაგრატმა და იოანემ მტრის მრავალი დროშა იგდეს ხელთ და მეფე გიორგის მიუტანეს. გახარებულმა მეფემ დროშები ხელმწიფე-იმპერატორს გაუგზავნა და თანაც აუწყა ბატონიშვილების გამირობა და მტრის დამარცხება. იმპერატორმა პაეღემ დიდი სიხარულით შეიტყო მომხდარი ამბავი და ბაგრატ და იოანე ბატონიშვილებს ჭილდოები გამოუგზავნა. რუსეთისა და მეფე გიორგის დაუძინებელი მტრის ალექსანდრე ბატონიშვილის დამარცხების შემდეგ ქვეყანაში მშვიდობიანობა უნდა დამყარებულიყო.

ცოტა ხანს, მართლაც, სიმშვიდემ დაისადგურა, მაგრამ ეს მოჩვენებითი აღმოჩნდა. მეფე გიორგის ძმები ვერ ეგუებოდნენ დავით ბატონიშვილის მეფის მემკვიდრედ აღიარებას. იულონმა, ვახტანგმა და ფარნაოზმა მორიგი არეულობის ატეხა განიზრახეს. „ხოლო წელსა 1800, — წერს ბაგრატ ბატონიშვილი — კვალად აღადგინეს შფოთი ძმათა მეფისათა იულონმა, ვახტანგმა და ფარნაოზმა და მოიკრიბნეს რაოდენნიმე მთის კაცნი არაგველნი და ლიახველნი და ქართველთავედნი, და მოვიდნენ ავჭალას და დაუწყეს კირთება სნეულსა ძმასა თვისსა გიორგის. გარნა მეფემან მსმენელმან ამისმან ინება დამყუდროება მათი და ვერ უძლო. ამისმან მხილველმან მეფემან გიორგიმ განიზრახა, რათა არა იქმნას უმეტესი სისხლის ღვრაჲ და შფოთი ძმათა და ძეთა თვისთა შორის. იძულებულმან ამისმან მიუწერა მინისტრსა თვისსა ჭავჭავაძე გარსევანს კარსა ზედ როსისასა, რათა ითხოვოს იპერატორისაგან სიცოცხლესავე თვისა მეფისასა მისცეს მეფობა ძესა მისსა დავითსა და დაცხროს შფოთიცა ძმათა შორის თვისთა დაჰყვეს ჭარიცა როსეთისა დავითს, რომელი იმყოფებოდა ქართლს შინა მფარველად მისსა“²⁶.

მეფე დარწმუნებული იყო, რომ პეტერბურგიდან მალე მოვიდოდა

²⁵ ბაგრატ ბატონიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 73—74.

²⁶ იქვე, გვ. 275—275.

ხელმწიფე-იმპერატორის თანხმობა და ბრძანებაც, რომ დავით ბატონიშვილი სამეფო ტახტს დაიკავედა. თითქმის ყველასაგან მოძულე-ბულსა და სნეულებისაგან განწირულ მეფეს ეს უკანასკნელი წადი-ლიც არ აუსრულდა.

გენ. ლაზარევს ამ დროს მიღებული ჰქონდა პავლე იმპერატორის ბრძანება, რომ გიორგი მეფის გარდაცვალების შემდეგ სამეფო ტახტზე არავინ აეყვანათ.

მეფე ერეკლეს ძეებს დავითის გამეფების საწინააღმდეგოდ განწყობილი გიორგი XII-ის შვილებიც შეუერთდნენ. არეულობამ მთელი სამეფო სახლი მოიცვა, რომელსაც ისევ დედოფალი დარეჯანი ხელმძღვანელობდა. ტახტისათვის ბრძოლა ისე გამწვავდა, რომ ბატონიშვილთა დამშვიდებისათვის არავითარი გზა არ არსებობდა, გარდა რუსეთის ჩარევისა. საქართველოს სამეფო კარზე გამოგზავნილი კოვალენსკი და გენერალი ლაზარევიც თავიანთ საქმიანობას სამეფო ტახტის გაუქმებისაკენ წარმართავდნენ. განსაკუთრებით გენერალი ლაზარევი²⁷ იყო დაინტერესებული ტახტის გაუქმებით.

ლაზარევს თავისი განდიდებისათვის უნდოდა საქართველოში სამეფო ტახტის გაუქმება და რუსული მმართველობის დამყარება, რითაც დიდ სამსახურს გაუწევდა მეფის რუსეთს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველივე ეს თავიდან არ იყო მეფის რუსეთის მთავრობისაგან ნაკარნახევი. ლაზარევი წინ უსწრებდა თავისი მოქმედებით მეფის რუსეთის მომავალ გეგმებს საქართველოში. რუსეთის მთავრობას იმ პერიოდში არ ჰქონდა დაგეგმილი საქართველოში სამეფო ტახტის გაუქმება და რუსული მმართველობის დამყარება. ლაზარევმა ისარ-

²⁷ Н. К. Имеретинский, Багратиды в России, ч. I, с. 36. ლაზარევი ყველადურს ეპკის თვლით უყურებდა. მიუხედავად იმისა, რომ მეფე გიორგი ნდობას უცხადებდა და ყოველნაირად ცდილობდა რუსეთის ინტერესების დაცვას, იგი მაინც ყველაფრის უკმაყოფილო იყო. პ. იოსელიანი სამართლიანად შენიშნავდა: „მემარტულე მეფე ურმობითა უგზავნითა ჯარსა მართლმადიდებელსა დოშსა, ზერციელსა და ღვინოსა; ლაზარევი ყოველსავე იწუნებდა“. მეფე გიორგი ყოველნაირად ცდილობდა არ აპყროლოდა ურჩსა და პატივმოყვარე გენერალს და სხვებსაც აფრთხილებდა: „არა რაჲ აწყენონ გულფიცხელსა, გარნა საქიროსა დენერალსა: არამც წყენითა მისითა, ვაწყენითთ ღინიაზედ კნორინგსა და ამისით თვით უმაღლესსა იმპერატორისა კარსა“. საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგის გარდაცვალების შემდეგაც არ შეუცვლია ლაზარევს საქართველოსა და ქართველებისადმი მტრული დამოკიდებულება. მან უკმაყოფილება და ზიზღი დაიმსახურა არა მარტო მოწინავე რუსეთის ორიენტაციის წარმომადგენლებისა, არამედ თვით ტახტის მემკვიდრის დავითისაც. ლაზარევი სძავდა მეფის ძეს დავითს და არც ლაზარევს უყვარდა დავითი, მოძულე მისი და მავედრებელი მრავლად უშვერთა რომელთაიმე საქმეთათვის.

იხ. პ. იოსელიანის დასახ. ნაშრომი, გვ. 119. ლაზარევი იყო პავლათიონთა რუსეთში გასახლების ინიციატორი და შეეწირა კიდევ ამ საქმეს.

გებლა ბატონიშვილების მიერ გამოწვეული არეულობით და გიორგი XII-ის ჯანმრთელობის გაუარესებისთანავე გაააქტიურა სამეფოს გაუქმებისაკენ მიმართული თავისი მოქმედება.

1800 წლის დეკემბრის მიწურულს განუტურნებელი სენით დაავადებული მეფე გიორგის ჯანმრთელობა დღითი დღე უარესდებოდა. ბატონიშვილებმაც და გავლენიანმა თავადებმაც იცოდნენ სამეფო ტახტის მფლობელის უბედურების მოახლოება. ყველა მათგანს თავისი აზრი ჰქონდა ტახტის მომავალ ბედზე. ამ საკითხის შესახებ სჯაბაასისა და ურთიერთ აზრის გასაზიარებლად ყველა ცდილობდა თავშეყრას, გენერალ-მაიორი ლაზარევი კი ყოველგვარი თავშეყრის წინააღმდეგი იყო იმ ხანად. სნეულებისაგან განკურნების იმედგადაწყვეტილი მეფე ამქვეყნიურ საქმეებზე აღარ ფიქრობდა. კათალიკოს ანტონს სთხოვა წასულიყო სიონის ეკლესიაში და წმინდა იოანე მანგლელის საფლავი და ლუსკუმა (ქვაკუბო) გაეხსნა. „22 დეკემბერს მიბრძანდა სიონისა ეკლესიისა კათალიკოსი ანტონი და თანა დასწრე-შითა იუსტინე მთავარ- ეპისკოპოსისა, იოანე ბოდბელისა მიტროპოლიტისა და სტეფანე რუსთველისა იწყეს პარაკლისისა გარდახდა. შეიკრიბენ დროსა ამას მუნ სიმრავლე ერისა, კაცთა და ქალთა. მუნ დაესწრნენ მარიამ და მეფის ძენი და მეფის ასულნი და მეფის რძაღნი“²⁸. პარაკლისისათვის იმდენად ბევრმა ხალხმა შეიყარა თავი, რომ ქალაქში ხმა გავარდა პარაკლისზე დასასწრებად კი არა, მეფე გიორგის ძეს — დავითს უნდა შეჰფიცონ, როგორც მეფესო. ლაზარევიმ შეიტყო თუ არა ეს ამბავი, სასწრაფოდ გაეშურა ეკლესიისაკენ, მაგრამ როცა გახსნილი საფლავი და კუბო დაინახა, დამშვიდდა, ეჭვებმ გაუქარწყლდა და საჩქაროდ პარაკლისი დატოვა.

მეორე დღეს, დილით, დედოფალი მარიამი ავადმყოფ მეუღლესთან შევიდა. არ მოეწონა მისი სახის გამომეტყველება და ცრემლმორეულმა, შეწუხებული ხმით მიმართა მეფეს: „ბატონო, რას უბრძანებთ შეილებსა ამით? ვის აბარებთ, თუ გვეწვია უბედურება რაიმე? დავით უნდა იყოს ამათი პატრონი? ანუ თქვენი ძმები? ანუ დედოფალი (დარეჯან — არღა ახსენა სახელით...). ბატონო დედოფალო, გიგონე რა გიაშბო. მე აუჩენ მათ პატრონსა დიდსა და ძლიერსა, — უბრძანა პასუხად დედოფალსა ცოლსა თვისსა“²⁹. მეფე გიორგის დღეები დათვლილი იყო. ისედაც ცუდად გრძნობდა თავს, ამიტომ სასწრაფოდ მოითხოვა: „ბატონო შევილო გიორგი! მომგვარე ღენერალი“. ბრძანება სწრაფად შეასრულეს. გენერალი სასწრაფოდ გამოცხადდა მასთან. მეფე გიორგიმ სთხოვა გენერალს, რომ მისი ავადმყოფობის და, საერთოდ, არსებულად

²⁸ პატონ ოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 207.

²⁹ იქვე, გვ. 208—209.

ვითარების შესახებ ეცნობებინა ხელმწიფე-იმპერატორისათვის... „და ესეცა, რომელ: ჩამიბარებია ანდერძად ცოლშვილი ჩემი და საქართველო. — ეხლავ დასწერეთ წერილი ჩემ მაგიერ მოკლე! — დაუწერეს წერილი მოკლე და მოაწერა ხელი და დასვა ბეჭედი თვისი“.³⁰ ნათელია, რომ თვითონ მეფე გიორგი იყო რუსეთის მფარველობის მომხრე. ვინაიდან მხოლოდ რუსეთიდან ელოდა დახმარებასა და შველას. ასეთივე აზრის იყო ბევრი თავად-აზნაურიც, მეტწილად ისინი, ვინც დავითის გამეფებას ეწინააღმდეგებოდნენ.

26 დეკემბერს სარდალ იოანე ორბელიანის სახლში 40-მდე თავადი და აზნაური შეიყარა. სარდალი იოანე ორბელიანი დავით ბატონიშვილის გამეფების წინააღმდეგი იყო, ამიტომაც თავმყრილ თავად-აზნაურებს შეახსენა: „ბატონი მეფე უკურნებელითა სენითა მწოლარე, დღეს ანუ ხვალ მიგვეცვალებს. შემკვიდრე მისი დავით გვექადის მეცა და მუხრანის-ბატონსა შეურაცხებით განდევნასა... იგივე დავით ექადის ცუდად დედინაცვალსა თვისსა, დედოფალსა მარიამს და იგიცა მწუხარე, დნება ვითარცა სანთელი და არ იცის რა ჰქმნას. — მგონია დაშვიდებისათვის ქვეყნისა და ჩვენისა საკუთარისა პატივისა დასაცველად, ვისურვოთ — დაშთეს რუსეთისა მეფობა: ნურღა გეინდა მეფედ დავით“³¹. იოანე ორბელიანის თაოსნობით იქ თავშეყრილმა თავადებმა და აზნაურებმა დავითის გამეფებას ტახტის გაუქმება და რუსული მმართველობის დამყარება აირჩიეს. სოლომონ ლიონიძემ, რომელიც სამეფო სახლისა და ტახტის კვლავ შენარჩუნების მომხრე იყო, გაიგო თავად-აზნაურთა წადილი და დავით ბატონიშვილს მოახსენა არსებული ვითარების შესახებ. დავითი ადელეგებული იყო და თითქმის არ უსმენდა სოლომონ ლიონიძეს. იგი კვლავ სარდალ იოანე ორბელიანის, მუხრან-ბატონისა და სხვათა დასჯას გაიძახოდა. დავით ბატონიშვილს თითქმის ყველა განუდგა.

1800 წლის 28 დეკემბერს გარდაიცვალა საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი XII. ლაზარევმა, დავითის შემკვიდრედ დამტკიცებამდე, მმართველობა ჩააბარა სამეფულს, რომელშიც შედიოდნენ ბატონიშვილი იოანე, ეგნატე თუმანიშვილი და თვითონ — ლაზარევი.

სამეფო ტახტის დაკავება, როგორც აღინიშნა, რამდენიმე ბატონიშვილის ოცნება იყო, მაგრამ წინასწარ შერჩეული და მეფე გიორგის მიერ შემკვიდრედ აღიარებული დავით ბატონიშვილი „გამეფდა“ რუსეთის წარმომადგენელთა არაოფიციალური თანხმობით. „დასვეს

³⁰ პატონი ოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 209.
³¹ იქვე, გვ. 210.

ძე მისი (გიორგის — მ. გ.) დავით მეფედ ქართველთა თანხმობითა რუსთა ღიანარაღთათ, რომელნიცა მყოფ იყვნენ მუნ³². მეფე გიორგის გარდაცვალება ისე არ უგლოვიათ ბატონიშვილებსა და ზემოხსენებულთა ვადებსა და აზნაურებს, როგორც დავით ბატონიშვილის გამეფება იგლოვეს. მალე აშკარა წინააღმდეგობის გზას დაადგნენ, რათა ჩამოეგდოთ ახლად გამეფებული დავითი და თავად დაპატრონებოდნენ სამეფო ტახტს. ბრძოლამ უმაღლეს წერტილს მიაღწია. მთელი საქართველო და, კერძოდ, თბილისი არეულობამ მოიცვა. „უთანხმოებისა დროთა ამათ ქალაქი თფილისი ღელავდა. გაჩნდნენ მემამბოხენი, რომელთაცა ზოგთა სურდათ რუსნი, ზოგთა უნებლათ მემკვიდრე დავით, ზოგთა არცა იულონ და არცა სხვანი, ზოგთა უნებლათ იქმნეს აღრჩევით მეფე მიუხედევლად პირმშობისა; და ვიეთთამდე დასაწყენარებლად შფოთისა სურდათ მეფედ დედოფალი დარეჯანი“³³.

ამ არეულობაში გამოჩნდნენ ისეთი ცნობილი პირებიც, რომლებმაც რუსეთთან დადებული ხელშეკრულების ღალატი მოინდომეს. თანაც თავიანთი წადილი დავით ბატონიშვილს განუცხადეს. სხვებისაგან წაქეზებული სარდალი დავით ბატონიშვილს არიგებდა: „ბატონიშვილო და ბიძავ! ნუ ჰკარგავ მეფობასა, მიბძანე და გამოუცხადებ რუსისა აქა ჯარსა წარვიდეს რუსეთად და თუ არა იქმს რუსისა ღენერალი, ადვილია მისი აქედამ განდევნა. დავიცვათ მეფობა და განვაშტკიცოთ მეფობითი სახელი ჩვენი. როგორც გვიმეფნია, ისევე ვიმეფოთ“³⁴. დავითმა მოუსმინა სარდალს, მაგრამ გულშიც არ გაუვლია რუსეთისადმი ღალატი. იგი მამამისივით ერთგული იყო რუსეთთან დადებული ხელშეკრულებისა. ამიტომ იყო, რომ სარდალ იოანეს ჩანაფიქრი დავითმა გენერალ ლაზარევსა და კოვალენსკის მოახსენა. ლაზარევმა და კოვალენსკიმ სარდალი გამოიძახეს და ჰკითხეს — მართლა შესთავაზა თუ არა მან დავით ბატონიშვილს რუსეთის საწინააღმდეგო მოქმედება. სარდალმა არ დამალა და განუცხადა: „მე მოვახსენე დავითს ჩემი რჩევა დასაცველად მეფობისა, ნიშნად ერთგულებისა, ვითარცა ფიცითა შეკრული მეფეთათვის ქართველთა. რადგანაც არ სურს მას დავითის მეფობა, როდესაც მივსცემ ფიცსა რუსეთისა იმპერატორსა, ვექმნები ერთგული და მოვკვდები მისთვის ერთგულებაში“³⁵.

ლაზარევსა და კოვალენსკის მოეწონათ იოანე სარდლის დაუფარა-

³² ბ ა გ რ ა ბ ტ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 76.

³³ კ ლ ა ტ ო ნ ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 223.

³⁴ იჭვე, გვ. 223—224.

³⁵ იჭვე, გვ. 224.

ვი პასუხი და დაუსჯელად გაუშვეს. დავით ბატონიშვილს ლაზარევის გულის მოგება უნდოდა, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწია. გენერალი ველ საქმეში დავითის მტერი და ორგული გამოდიოდა. იოანე სარდალი კი მას შემდეგ არავითარ საქმეში აღარ იღებდა მონაწილეობას.

ბატონიშვილებიდან ტახტის დაკავებისათვის ყველაზე აქტიურად იულონი იბრძოდა, რომელსაც ვახტანგი და მირიანი უჭერდნენ მხარს. იულონმა ძმების დახმარებით მოსახლეობის გადმობირებაც კი სცადა, რათა მათ მოეთხოვათ იულონი მეფედ. 1800 წლის 20 დეკემბერს ბატონიშვილებმა იულონმა, ვახტანგმა და მირიანმა გორის თავადებს, სამღვდელეობასა და ხალხს მოწოდებით მიმართეს, რათა იულონის მეფობისათვის დაეჭირათ მხარი. მოწოდებაში არასწორად აღნიშნავდნენ, რომ მათ ძალიან უყვარდათ, აფასებდნენ და ეხმარებოდნენ თავიანთ ძმას მეფე გიორგის; რომ მათ დიდი ღვაწლი მიუძღვით გიორგის გამეფებაში. არსწორს ბევრს წერდნენ, მაგრამ ერთს კი სწორად შენიშნავდნენ, რომ გიორგის შემდეგ იულონის გამეფება იყო ერეკლეს ანდერძი. ეს მოწოდება იმდენად საინტერესოა ტახტისათვის ბრძოლის წარმოსადგენად, რომ მიზანშეწონილად ვცანით მისი სრულად მოტანა:

„მის ბრწყინვალეობას ამილახვარს ოთარს, ერთობით გორელებს, სამღვდელეოთა, საეროთა, ქეთხუდათა და სხუთათა, — მეფის ძეთა იულონისა, ვახტანგისა და მირიანის მიერ მრავალი პატივის-ცემით მოკითხვა ეუწყოსთ. მერე ეს განგეცხადოსთ თქვენ, რომ რაც ჩვენს ძმას მეფეს გიორგიზედ ჩვენ სიკეთები მიგვიძღვის, ხომ ყველა კარგად იცით; როდესაც სანატრელი ჩვენი ხელმწიფე მამა ჩვენი ბატონი მიიცივალა, მასუკან ან როგორ გავამეფეთ, ან როგორ ერთგულება და სიყვარული ვაჩვენეთ. და ან იმისი სამსახური და სიამოვნება, როგორც მოვიწოდომეთ; მაგრამ რაც იმის მაგიერი ავი საქმეები მოგვადგა იმისგან, ან ბატონს დედოფალს დედა ჩვენს და ან ჩვენს ძმებს, ეს ყველამ ხომ კარგად იცით, რომ ჩვენგან არცერთი არ დაითმობოდა. მაგრამ რადგანაც უფროსი ძმა იყო და მამის ჩვენის ანდერძითა ის იყო განწესებული პირველად, იმისთვის დავითმინეთ და ახლა ჩვენის ცოდვით და უბედურებით ჩვენი ძმა მეფე გიორგი მიიცივალა. ახლა თქვენ ხომ იცით, მამა ჩვენი მეფე ერეკლე როგორ მოჰირნახულე მეფე იყო ან ოჯახზე და ან ქვეყანაზე; იმისიც მამა იყო და ჩვენიცა. როგორც იმისი დადებული ანდერძი არის, ხომ კარგად იცით, რომ ძმებზე უფროს-უმცროსობით ჩამორიგებით განაწესა მეფობა და ის განწესება ქვეყნისაგან დამტკიცებული არის. ახლა ის უამო მოვიდა, მეფის გიორგის შემდგომი ძმა ვინცა ვარ ამას წინათ იმის დიდებულებას რუსეთის იმპერატორსაც გამოუცხადეთ, აგრეთ-

ვე მესამზღვრე ვინც არის ისპექტორი და აგრეთვე აქ მყოფთ იარან-
ლებსაცა. ღმრთის სამართლით და მამის ჩვენის განწესებით
გწერთ, როგორც მამის ჩვენის განწესებულს დამტკიცებულზედ ისე
მტკიცედ უნდა დასდგეთ; თქვენგან მამის ჩვენის ერთგულებას გარდა,
ეს იმედი გვაქვს, თუნდა ჩვენ არ შეგატყობინოთ, თითონ თქვენ გან-
გვალვიძებთ და თითონ თქვენ მოგვძებნით, ამიტომ რომ თქვენ სეინ-
დისიანს კაცად ვიცნობთ, რომ მეფის ირაკლის ანდერძის გატება
ღმერთმან გაშოროსთ, და ახლა ის ქამია, რომ ყოველი სრული ერთ-
გულება და მორჩილება გვიჩვენოთ; თუ ჩვენი წინააღმდეგი გჩვენ-
ნოსთ ვინმე და ან დაგიბაროსთ, არ გაიგონოთ. ჩვენ გორს გარეშამო
ვიქნებით და იქ შემოგვეყარებით; ამაზე კიდევ გვედრებით, კიდევ
გირჩევთ და კიდევ გიბრძანებთ, რომ ეს ჩვენი სიტყვა გაიგონოთ, და
თუ თქვენ ამას აქით ამ ჩვენს სიტყვას მამი-ჩვენის განწესებისებრ
დაიჯერებთ, ჩვენც ამ სიკეთეს გიზამთ, — სხვას სიყვარულს და წყა-
ლობას გარდა, თქვენი ცოლ-შვილის გულისათვის ჩვენს სისხლს და-
ვაქცევთ და თუ არ დაიჯერებთ, ამოწყვეტა იქნება და ჩვენგან ამ საქ-
მის დათმობა არ იქნება, ჩვენ უვალონი ვიქნებით და თქვენ წინაშე
ღმრთისა მოვალენი დარჩებით; როგორც თქვენ გწერთ, ასე მთლად
ქართლსა და კახეთსა ვწერთ. ღვეკემბრის კ(20) ქორონიკონს უპყჃ³⁶.

იმავე ღღეებში ბატონიშვილებმა—იულონმა, ვახტანგმა და ფარნა-
ოზმა გენ. ლაზარევსაც მისწერეს წერილი, სადაც უქმაცყოფილებას გა-
მოთქვამდნენ იმის გამო, რომ არც ერთი მათგანი არ იყო მმართვე-
ლობაში შეყვანილი. იმავე წლის 30 დეკემბერს გენ. ლაზარევი პასუ-
ხობს. წერილობით, რომ მათი შეყვანა მმართველობაში არ მოხდა
იმეიტომ, რომ არც ერთი მათგანი მაშინ თბილისში არ იყო³⁷. იულონი
გამეფებას ცდილობდა, ძმებიც განსაზღვრულ პერიოდში მხარს უჭერ-
დნენ. ლაზარევს სძულდა დავითი, მაგრამ ოფიციალურად დროებით
მანაც მის მხარეზე იყო, ვინაიდან იგი იმპერატორის მიერ იყო მეფის
მემკვიდრედ აღიარებული.

იულონის ცდას ბევრმა დაუჭირა მხარი, რომლებიც ხაზს უსვამდ-
ნენ ერეკლეს ანდერძს, რომლის მიხედვითაც იულონი უნდა გამეფე-
ბულიყო გიორგის სიკვდილის შემდეგ. თავიანთ კოლექტიურ მოთ-
ხოვნაში მათ იულონის გამეფების სურვილი გამოთქვეს. იმასაც კი
წერდნენ, რომ მათ იულონის გარდა სხვა მეფე არ უნდოდათ. მოთ-
ხოვნაში ერეკლეს დიდ დამსახურებასაც უსვამდნენ ხაზს, რათა დავი-

³⁶ აქტები, ტომი I, გვ. 228—229, საბუთი № 194.

³⁷ აქტები, ტომი I, გვ. 229, საბუთი № 195.

ტიციბინათ, რომ ერეკლეს შვილს მეტი უფლება ჰქონდა ტახტზე ასვლისა, ვიდრე გიორგი XII-ის შვილს.

ბატონიშვილების — იულონის, ვახტანგისა და მირიანის — გორელუბისადმი მოწოდებამ სულ მალე სერიოზული გამოხმაურება ჰპოვა. ქართლის თავადებმა, კეთილშობილთა წარმომადგენლებმა და სხვებმა თავიანთი ერთობლივი თხოვნა გამოუგზავნეს ტფილისის მელიქს (ტფილისის გამგებელს), ყველა მოქალაქეს³⁸ და ქეთხუდს³⁹, რომელშიც ხაზგასმითაა აღნიშნული მეფე ერეკლე მეორის დამსახურება ქვეყნის, ერისა და თითოეული თავადის, აზნაურისა და, საერთოდ, ყველა ქართველის წინაშე. ისინი კატეგორიულად მოითხოვდნენ მეფე ერეკლე მეორის მიერ დატოვებული ანდერძის შესრულებას, რომლის ძალითაც იულონი უნდა გამეფებულიყო და დასძინდნენ, რომ მათ მხოლოდ და მხოლოდ იულონ ბატონიშვილი უნდათ მეფედ. ამასთანავე, აღნიშნავდნენ, რომ უკვე ინახულეს იულონი, შეპყრობეს ერთგულება და მეფედაც აღიარეს. ამ საერთო მოთხოვნაში აღნიშნულია ისიც, რომ მათ ამგვარივე მოთხოვნა გაუგზავნეს კახეთისა და მცხეთის თავადებს, აზნაურებს, ეპისკოპოსებს, მღვდლებსა და სხვათა და სხვათა... მოთხოვნა ულტიმატუმის ტონითაა დაწერილი და ბოლოს ხაზგასმულია, რომ მხოლოდ იულონის მეფედ არჩევა დაამშვიდებს საქართველოს, მეტი არაფერია.

„საერთოდ ქართლის ყველა თავადისაგან, კეთილშობილთაგან და სხვა პირთაგან მის ბრწყინვალეობას ტფილისის მელიქს და მათი პირიანობით საერთოდ ყველა მოქალაქეს...

თანა-ძმანი ერნი სრულიად ქართლისანი, თავადნი, კეთილშობილნი და სხვანი მრავალს სიყვარულით აღვსილს მოკითხუას მოვახსენებთ. შემდგომად ესრეთ მოგხსენდესთ: ყველამ იცით დიდიდამ მკირემდინ, სანატრელს მეფეს ერეკლეს მთლად საქართველოზედ როგორი ღვაწლი და ამაგი აქვს, აგრეთვე თითოსა და თითოს ოჯახზედ და აგრეთვე თითოსა და თითოს კაცზედ; მრავალჯერ თავი გარდაუდვია ჩვენის გულისათვის, ვინცა ვართ იმასთან გაზდილნი და კაცად გამოყენებულნი ვართ; აგრეთვე რამდენი ტყვეობილდამ არიან დახსნილნი, ესეც კარგად იცით. ამრიგად, ღვაწლ-დადებულმან მეფემ ჩვენის ქვეყნის აურევლობისათვის ანდერძი დასწერა; იმაზედ ყველას ხელი

38 XV—XVIII სს. საქართველოში — ქალაქის, კერძოდ, თბილისის ვაჰარი ან ხელოსანი, რომელიც ეკუთვნოდა მეფეს, დედოფალს ან ვკლესიას. იხ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. V, თბილისი, 1958, სვ. 994—995.

39 ქედზედა (სპარსულად ქედხოდა) იგივეა რაც შამსახლისი, ქედზედა — გადატ. „კაცი ხნირი, სპატივემულო, დარბაისელი“. იქვე, ტ. VII, თბილისი, 1962, სვ. 283—284.

მოგვიწერია და ბეჭდით დაგვიმტკიცებია, — ესეც ხომ კარგად ვახსოვ-
 სომთ; თითონ მეფემ გიორგიმ ამის დასამტკიცებელი წერილი თავის
 ძმებს მოსცა და დღეს ხელში უჭირავთ: გვეგონია, ესე ყველამ იცო-
 დეთ. ჩვენის უბედურობით ახლა მეფე გიორგი რომ გარდაიცვალა,
 ნეტავი არ მოგვეტოლოდა და იმის ჭირის სანაცვლოდ შეგქმნილიყავით,
 მაგრამ რადგან მოხდა, ღუთის ნება არის. ახლა ეს გვმართებს ჩვენა
 და ამაზედ ვდგევართ, რაც მეფეს ერეკლეს განუწყესებია — სასიკ-
 ვდილოთ თავი უნდა მივცეთ, — ჩვენგან იმ ანდერძზედ გარდასვლა
 არ იქნება. ჩვენ ერთად შევიყარებით, ბატონის-შვილს იულონს და
 ფარნაოზს ვიახელით. მეფის ერეკლეს დადებულის ანდერძით და თი-
 თონ მეფის გიორგის წერილით მეფობა ახლა ამისი არის; კიდევ შევ-
 ფიცეთ, მეფეთაც აღვიარეთ, ჩვენზედ ამის გარდა სხვისა არცავისი მე-
 ფობა იქნება, ვერც მეფის ერეკლეს ანდერძს გადავალოთ. მუჯალამა⁴⁰
 ვაგვიკეთებია, ხელმწიფისათვისაც მიგვირთმევი, ისპებტორისათვი-
 საც და ქალაქში მყოფ იარანალისათვისაც. არც ამაზედ ხელის აღება
 იქნება, — თქვენ ხომ ჩვენი ძმანი ხართ და არც ერთმანეთის მოშორე-
 ბა იქნება. — მეფის ერეკლეს ღვაწლი და ამაგი მოიგონეთ, თქვენც
 იმის ანდერძის გაუტეხლობას შეუდევით: კიდევ გირჩევ ჩვენ, კიდევ
 გვედრებით და უეჭველი იმედიც ხომ ისე გვაქვს, თქვენში სხვამ
 პაზრმა არამ იმუშაოსრა, ჩვენთან უნდა შემოგვეერთღეთ თქვენიდამ
 უფროს-უფროსნი კაცნი რომელნიც არიან, — აქ იხილეთ მეფის ერეკ-
 ლეს დადებული ანდერძი და აღასრულევით. დღევანდლამდინ სისხლი
 ერთად და ერთმანეთისათვის დაგვიქცევი, ახლაც ისე უნდა ვქნათ;
 მეფის ერეკლეს ჩვენზედ ღვაწლი და ამაგი იმისის ანდერძის მტკი-
 ცედ აღსრულებითა და გარდაუსვლულობითა უნდა გარდვიხადოთ. ჩვენ
 თითო ამ გვარი წიგნი კახეთისათვის და ცხეთის თავადთა, აზნაურ-
 თა, ეფისკოფოსთა, ღუდელთა და იმ მხრისათვის ყველგან მიგვიწე-
 რია; თქვენც ამ საქმის დამტკიცებისათვის მუჯალამა უნდა გააკეთოთ
 ხელმწიფესთან მისართმევიც, ისპებტორსაც მისწეროთ და ქალაქს
 მყოფს იარანალსაც ამ საქმის შედგომა გამოუცხადოთ. აგრევე კახე-
 თის ხალხთ — თავადთ, აზნაურთ, ეპისკოპოზთ და სრულად ერთ მის-
 წერეთ ამ ჩვენის წიგნის მსგავსი წიგნი, რომ ჩვენ ძმანი ვართ მეფის
 ერეკლეს სისხლით შეერთებულნი, ყველანი ერთ-ხმა უნდა ვიყვნეთ
 ამაზედ ჩვენი თავი სასიკვდილოდ უნდა გარდავდოთ და მეფის ერეკ-
 ლეს დადებული ანდერძი არავის გავატეხინოთ; ჩვენის ქვეყნის დამშ-

⁴⁰ მუჯალამა აღმოსავლური ტერმინია, აღნიშნავს საერთო მოთხოვნას, თხოვ-
 ნას. გარდა წინამდებარე საბუთისა, იგივე ტერმინი მსგავსი მნიშვნელობით მოტანი-
 ლი აქვს პლ. იოსელიანს თავის წიგნში — „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, თბლისი,
 1936, გვ. 127.

ვიღება და აურევლობაც ამით იქნება და სამღოსა და კაცობრივისა რჯულის აღსრულებაც. ჩვენ ეს წიგნი მოგვიწერია, რომელმაც პირველად ნახოთ, თუ დამალოთ და ვისთანაც მოგვიწერია, ყველამ არ გამოუცხადოთ, — შეჩვენებულნი იყავით და ყოველად წმინდის სამებისაგან სულით და ხორციით დაწყველილნი. იანვრის გ(3), ქორონიკონს უბთ (1801)“⁴¹.

საბუთს აზის თორმეტი ბეჭედი და ხელმოწერილია თავად-აზნაურთაგან.

ტფილისის მელიქისადმი გამოგზავნილი ქართლელთა მოთხოვნა მალე შეიტყო გენ. ლაზარევმა, მან ეს ამბავი ისეთ სერიოზულ მოვლენად ჩათვალა, რომ 8 იანვარს საქართველოს პატრიარქ ანტონის მისწერა წერილი: „ქართლის სამღვდლოება ბატონიშვილ იულონის გამეფებას მოითხოვს, რის გამოც თავს ვალდებულად ვთვლი გაცნობით და გთხოვოთ, რომ შემდგომში ასეთი მოთხოვნა ქართლისა და კახეთის ხალხმა აღარ გაბედოს. ასეთი საქმიანობა ეწინააღმდეგება ხელმწიფე იმპერატორის ნებას, რის შესახებაც მე გამოვუცხადე როგორც ბატონიშვილებს, ისე ქართლისა და კახეთის მოსახლეობას“⁴².

იულონ ბატონიშვილი არ ერიდებოდა არც მოწინააღმდეგეთა გაღიზიანებას და არც დავით ბატონიშვილის მტრობას. მან თავისი თავი გიორგი XII-ის შემდეგ მეფედ აღიარა, თუმცა სამეფო ტახტიდან შორს იყო და მის მეფობას არავინ არ დაუშვებდა, არც ლაზარევი და არც ხელმწიფე იმპერატორი, რომელთა ნებართვის გარეშეც ტახტის დაკავება არავის შეეძლო. „მეფის ძე იულონ აღიარებდა თავსა თვისსა მეფედ შემდგომად ძმისა თვისისა გიორგისა. დარეჯან დედოფალი სიტყვითა და საქმითა და წერილითა რუსთა ღენერალთა თანა, მეცადინებდა მისსა დადგინებასა. ამისთვის მისწერა წერილნი ქალაქისა მელიქსა დარჩიას და ოთარ ამილახვარსა და კახეთსა, აღიარონ იგი მეფედ“⁴³. დავით ბატონიშვილის მოწინააღმდეგე ყველა თავადი, აზნაური და გავლენიანი პირი იულონის გამეფებას მოითხოვდა. თავისი მომხრეების წაქეზებით იულონმა მცხეთაში მისვლა და მეფედ კურთხევა მოინდომა⁴⁴. ეს გადაწყვეტილება ტახტის ხელში ჩასაგდებად დარეჯან დედოფლის უკანასკნელი ნაბიჯი იყო. იულონისა და თავად-აზნაურთა ეს განზრახვა ჯერ თავადმა თამაზ ორბელიანმა, ხოლო მეორე დღეს თვით დავით ბატონიშვილმა აცნობა გენ. ლაზარევს⁴⁵. ამ

41 აქტები, ტომი I, გვ. 224—230, საბუთი № 196.

42 აქტები, ტომი I, გვ. 231, საბუთი № 197.

43 პლატონ იოსელიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 220.

44 აქტები, ტომი I, გვ. 231, საბუთი № 201.

45 იქვე.

უკანასკნელმა სათანადო ზომები მიიღო, რათა იულონის მეფედ გამოცხადება არ მომხდარიყო. ასეთ რთულ ვითარებაში, ბატონიშვილ ალექსანდრეს წაქეზებით ომარხანი ქიზიყთან ახლოს მოვიდა და საზღვრისპირა სოფლებში დააბირა 2—3-ათასიანი ლაშქრის შეყრა. ლაზარევის აზრით, ომარხანის თავდასხმა არ იყო საშიში, მისი დამარცხება იოლი იყო. ლაზარევს ეშინოდა მხოლოდ იმისა, რომ იქ იყო ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელსაც დიდიხანია სურდა თბილისში შემოქრა და თავისი თავის მეფედ გამოცხადება. შეშინებულმა გენ. ლაზარევმა გენ. კნორინგს ერთი ბატალიონის საჩქაროდ გამოგზავნა თხოვა, რათა თავიდან აეცილებინა ომარ ხანისა და ალექსანდრე ბატონიშვილის ერთობლივი თავდასხმა⁴⁶. ლაზარევის შორს გამიზნულ შოქმედებას თანდათან ხორცი ესხმებოდა. რუსეთის ბატალიონებმა ვარეშე მტრები კი არა, პირველ რიგში, იმჟამად ტახტის ხელში ჩაგდების მოსურნე ბატონიშვილები და მათი მომხრე თავად-აზნაურნი შეაჩერეს, რათა ხელმწიფე იმპერატორის გადაწყვეტილებამდე სამეფო ტახტის დაკავება არც ერთ ბატონიშვილს არ ეცადა.

ალექსანდრე ბატონიშვილისა და მის ძმათა მიერ წაქეზებულმა ომარხანმა თავისი თავდასხმებითა და მუქარით შეაწუხა კახეთის მოსახლეობა. კახეთის თავად-აზნაურობა, სამღვდელოება და მთელი გლეხობა ბატონიშვილების — იულონის, ფარნაოზის, ალექსანდრესა და სხვათა წინააღმდეგ იყვნენ განწყობილნი. მათ თელავიდან გენერალ ლაზარევს წერილი გამოუგზავნეს, რომელშიაც კატეგორიულად აღნიშნავენ, რომ დავით ბატონიშვილის გარდა არაიან სურდათ მეფედ. კახელები ბატონიშვილების მიერ ჩადენილ ავ საქმეებსაც უსვამდნენ ხაზს, რომ ისინი ომარხანს მოუძღვებოდნენ, რათა აეოხრებინათ კახეთი და სხვ. წერილში ბევრი ფაქტია მოყვანილი, რომლებიც ამტკიცებენ ბატონიშვილთა ავკაცობასა და სამეფო ტახტის ხელში ჩაგდებისათვის ჩადენილ მრავალ ცუდ საქციელს. „ჩვენ ერთობით კანთ ფავადთა აზნაურთა და გლეხთა, სამღვდელთა დასთა და ყოველთავე მოხსენება ესე არს: რადგან დიდებულმან ხელმწიფემან სჯულიერისა წესით და უმაღლესის გრამოტის ძალით მეფის გიორგისძის დავითის მემკვიდრეობა ინება, ჩვენც მავის მეტი მეფედ არვინ გვენებება, უმეტესად ამის უკვე მიზეზისათვის, რომ სხვათა მეფის ირაკლის შვილებმა საქართველოს ტყვეობა და აოხრება მოინდომეს და საქართველოს ხალხისა ავზაკის ბაბახანის მფარველობას ქვეშ შევრდომა ინებეს, ომარხანს მოუძღვნენ და ჩვენის ცოლისა და შვილის დატყვევებას ეცადნენ. უკეთუ თქვენი მაღალ-მსველელობა რუსეთის

⁴⁶ იქვე, გვ. 231—232.

ქვეყნის მხედრობით არ ყოფილიყო, უთუოდ იმათის წინამძღო-
ლით ჩვენ ტყვეობასა და ოხრებასა შინა ვიქმნებოდით. ჩვენ ამის მი-
ზეზებისათვის ვითხოვთ თქვენის მაღალ-მსვლელობისაგან, რომ ჩვენს
ჩვენი მოხსენება ყოვლად მოწყალეს ხელმწიფესაც და ღენერალ კნო-
რინლსაც გამოუცხადოთ, რომ ჩვენს მეფედ დაგადგინეთ დავით, რომ-
ლისაც მეფობისათვის ამ უამადაც დავიფიცეთ და გარდა ამისა ვერ-
ცავის მეფედ მივიღებთ და ვითხოვთ თვით მაღალ-მსვლელობისა
თქვენისა ნებაცა ათანხმაოთ ნებასა ჩვენსა, რომლისათვისცა ვეგებთ
ჩვენ უღრმესსა პატივის-ცემასა თქუჴსნა“⁴⁷.

მოთხოვნის წერილს თერთმეტი ბეჭედი აზის და ხელმოწერილია.

1801 წლის 3 იანვარს გარდაცვლილი მეფე გიორგის მიერ სანკტ-
პეტერბურგში ხელმწიფე იმპერატორის კარზე გაგზავნილი ელჩე-
ში — თავადი გიორგი ავალიშვილი და ელიაზარ ფალავანიშვილი
ჩამოვიდნენ თბილისში⁴⁸. მათ პეტერბურგიდან ჩამოიტანეს მისი სა-
იმპერატორო უდიდებულესობის სიგელი, რომლის ძალითაც დავით
ბატონიშვილი საქართველოს გამგებლად ინიშნებოდა და არა მეფედ.
„ბრძანება იმპერატორისა პავლესი დადგინებისა გამო მეფის ძისა და-
ვითისა განმგედ საქართველოჲსა და არა მეფედ. გრამატა ესე მოიტა-
ნეს ს. პ.-ბურღით დესპანთა გიორგი ავალიშვილმან და ელიაზარ ფა-
ლავანიშვილმან 8 იანვარსა“⁴⁹. 14 იანვარს, წმინდა ნინოს დღესასწა-
ულის დღეს, ეს სიგელი თბილისში იქნა გამოცხადებული. სიგელი და-
ვითის ბიძებისა და დარეჯან დედოფლის გარდა ყველამ სცნო. დარეჯანი
და მისი შვილები სიგელს უარყოფდნენ და დასძინდნენ, რომ სიგელის
დაწერისას იმპერატორმა პავლემ ჯერ კიდევ არ იცოდა მეფე გიორგის
გარდაცვალება და არც განსვენებული მეფე ერეკლეს ანდერძი იყო
ცნობილი, რომლის თანახმადაც იულონი უნდა გამეფებულიყო. მა-
თი მტკიცებით, მხოლოდ ამით იყო გამოწვეული იმპერატორის მიერ
დავით ბატონიშვილის გამოცხადება საქართველოს გამგებლად. იუ-
ლონი ბატონიშვილი არც იმპერატორის გადაწყვეტილებას დაემორ-
ჩილა. სამეფო ტახტის დაკავების სურვილით შეპყრობილმა, როგორც
ილინიშნა, ჯერ მცხეთაში მეფედ კურთხევა მოიწადინა, მაგრამ დავი-
თის თხოვნით ლაზარევის მიერ გაგზავნილმა 250 სალდათმა ხელი
ააღებინა განზრახვაზე, ხოლო შემდეგ სიგელით გაბოროტებული
ქველავ კახეთში წავიდა, ბოდბეში შეჩერდა. აქედან უნდოდა ომარხა-
ნისა და ლეკთა საქართველოში შემოყვანა. იოანე ბატონიშვილი ქარ-
თველი მებრძოლებითა და რუსი სამხედრო ნაწილით თან სდევდა მე-

⁴⁷ აქტები, ტომი I, გვ. 296, საბუთი № 355.

⁴⁸ იქვე, გვ. 231, საბუთი № 199.

⁴⁹ პლატონ იოსელიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 220.

ამბოხე ბატონიშვილებს და არ აღლევდა საქართველოში გარეშე ძალებით შემოჭრის საშუალებას⁵⁰. მისი შიშით ვერც ალექსანდრე ბატონიშვილმა გაბედა თავდასხმა.

იმედგაცრუებული ბატონიშვილები დუშეთის გზით ქართლში გადავიდნენ, რათა იქაურ თავად-აზნაურთა დახმარებით ერთხელ კიდევ ეცადათ იულონის გამეფება. იულონი და ფარნაოზი თავიანთი ლაშქრით შეეცადნენ ქართლში ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას. დირბისციხე-სიმაგრე აიღეს, სოფლებში დაიწყეს სიარული და იულონის მეფედ გამოცხადება. მოსახლეობას აიძულებდნენ მეფედ ელიარებინათ იგი და ერთგულების ფიციც მიეღოთ⁵¹. იულონმა გორის აღებაც განიზრახა, მაგრამ წადილს ვერ მიაღწია. ქართლში თვით დავით ბატონიშვილი წავიდა რუსთა სამხედრო ნაწილით. მასთან იყო თვით გენლზარევიც. იულონი შეაშინა სამხედრო ნაწილის დანახვამ და თავისძმასთან ფარნაოზთან ერთად იმერეთში გადაიხვეწა. ქართლში სიმშვიდე ჩამოვარდა.

1801 წლის 15 იანვარს საქართველოს გამგებელმა დავით ბატონიშვილმა მოწოდებით მიმართა ქართველ ხალხს, სადაც აღნიშნავდა მამის, მეფე გიორგის მიერ მის მემკვიდრედ გამოცხადების საფუძვლიანობასა და იმპერატორის თანხმობას. ხალხს ამცნობდა საქართველოს გამგებლად დანიშვნას. თუ ვინმე მისდამი ცუდად იყო განწყობილი, საქართველოს გამგებელი ადრე ჩადენილი დანაშაულის პატიებასა და შერიგებას სთავაზობდა. და თუ კვლავ ვინმე დანაშაულს ჩაიდენდა, დაისჯებოდა უკვე იმპერატორის მიერ, რუსეთის კანონით.

ტახტის მემკვიდრის, ბატონიშვილ დავითის მოწოდება ქართველ ხალხისადმი (1801 წლის 15 იანვარს):

„ხელმწიფე იმპერატორმა ინება სჯულიერთა წესითა შედგომა და მიხედა უკანასკნელსა წერილსა სანატრელისა პაპის-ჩემისა მეფისა მეორისა იარაკლისასა, ქორონიკონს უპბ (1794), მაისის კე (25), რომელიც უბოძა სანატრელსა მამასა ჩემსა, ძესა თვისსა მეფესა გიორგის, რომელიც იყო ნამდვილ დამარღვეველი თვისისა პირველისა ანდერძისა, რომელსაც სასინანულოდ აღსჩენოდა უკანონო პოლიტიკა და სამყურდობებლად აღბორებულთა პირის-პირ მეფისა და სამეფოსა და წარუდგინარა დიდსა იმპერატორსა და მით სთხოვა საუკუნოდ დასამყურდობელი მშვიდობა ქვეყნისა თვისისა და მისცა წერილი ესე სანატრელმან მამამან ჩემმან მეფემან გიორგიმ, სრულისა ძალისა მჭონებლისა ელჩისა თვისისა გარსევან ჭავჭავაძისა მიერ და შერთო-

⁵⁰ აქტები, ტომი I, გვ. 233, საბუთი № 206.

⁵¹ აქტები, ტომი I, გვ. 235, საბუთი № 207.

ცა საშეფო თვისი იმპერიასა როსიისასა, ამა ორისა მიზეზისა ძალით მებრძანა უმაღლესითა ბრძანებითა მიახლოვებად მემკვიდრეობით ტახტისაღმი საქართველოჲსა, სადღესასწაულოჲთა დღესასწაულობითა, შიართებელად და ვინაჲთგან საჭირო იყო გამოცხადება ამისი ერთადმი ჩვენთა, ამისთვის გამოუცხადებთ დღესასწაულობითსა მიღებასა მართებლობით მემკვიდრეობითსა ტახტისა ჩვენისასა, და უკეთუ აქჲს ვისმე ჩემდამო დაბრკოლებაჲ, აღუთქმამთ მას მიტევებასა თვისსა და ნაშაულისასა და შევიწყნარებთ მათ მოქცეულთა ვერეთ, ვითა შეყვარებულსა უძღებსა ძესა და უკეთუ შემდგომად გამოცხადებისა ამის ჰქმნას ვინმე წესისა ნებით გარდამავლობაჲ, იგი დასჯილ — იქმნების იმპერატორისა ჩემისა მიერ მებრ სჯულიერისა კანონითა როსიასა შინა პყრობილისათა. იანვრის იე (15), ქორონიკონს უბთ (1801)⁵².

დავით ბატონიშვილი საქართველოს განმგებლობას შეუდგა. იგი უკმაყოფილო იყო იმპერატორის გადაწყვეტილებებისა. მას საქართველოს მეფობა უნდოდა, როგორც ტახტის მემკვიდრედ აღიარებულს. დავით ბატონიშვილის დანიშვნით უკმაყოფილო თავად-აზნაურთა და სამღვდღლოების ნაწილის წინააღმდეგობის თავიდან ასაცილებლად, გენერალმა ლაზარევმა 1801 წლის 26 იანვარს მიმართა მათ მოწოდებით, რათა ეცნოთ დავითი საქართველოს გამგებლად და დამორჩილებოდნენ მას. მოწოდებაში ლაზარევი აღნიშნავდა, რომ ხელმწიფე იმპერატორმა დავით ბატონიშვილი მეფე გიორგის მემკვიდრედ აღიარა და დანიშნა საქართველოს გამგებლად საბოლოო გადაწყვეტილებამდე. „ამიტომ თქვენ უნდა დაემორჩილოთ მის ბრძანებებს“⁵³. ქართლის თავად-აზნაურობა კვლავ იულონის მომხრე დარჩნა⁵⁴. ქართლის თავად-აზნაურობის, სამღვდღლოებისა და გლეხობის დავით ბა-

⁵² აქტები, ტომი I, გვ. 297, საბუთი № 358.

⁵³ აქტები, ტომი I, გვ. 298, საბუთი № 363.

⁵⁴ დავით ბატონიშვილი დანიშნული იყო სარდალ ოთარ ამილახვრის შვილზე ელენეზე, რაც მთელმა საქართველოს დიდებულებმა იცოდნენ. რუსეთში ყოფნისას მას ტატიშჩევის ქალი შეუყვარდა. დავით ბატონიშვილმა დიდი ხნის დანიშნული ელენე ოთარის ასული ამილახვარი აღარ შეირთო ცოლად, ტატიშჩევის ქალიც დაივიწყა და ასტრახანში მცხოვრები სომეხი ვაჟრის, სვიმონ აღად წოდებული, აბა მელიქის, სხვა საბუთით აღა ტერ-სვიმონაშვილის ქალიშვილზე დაქორწინდა. ამ ქორწინების მომხრე იყო თვით მეფე გიორგი, მოთავე კი დავითის ახლობელი, მარტყოფელი მთავარდიაცვანი ევანტე ონისიმეს ძე. სომეხი ვაჟრის აბა მელიქის ასულს საქმიოდ დიდი შზითევი ჰქონდა, რამაც შეაყენა დავითი. ამ ქორწინებით მან გადიოკიდა არა მარტო ოთარ ამილახვარი, არამედ ძმებიცა და საქართველოს დიდებულებიც. ბატონი იოსელიანი გადმოგვცემს: „[დავითი] შევიდა განსაცდელსა ძნელსა. სიხარბემან ფულისა და ნივთთა და მოლოდებმან, სწეულებისა გამო მამისა თვისისა უკურნებელისა. მეფობისა, რომლისა ძალითა ადვილად დახსნიდა ქორწინებასა, — აქმნევინა ესე, რომ არღა ინება შერთვა დანიშნულისა მასზედა ელენეს ამილახვრის

ტონიშვილის წინააღმდეგ ამხედრებას ხელს უწყობდა სარდალი **ოთარ** ამილახვარი.

კახეთში იულონისა და ალექსანდრეს გამო არეულობა სუფევდა. ალექსანდრე ბატონიშვილს დიდი ხნის წინათ ჰქონდა ჩაფქვებულ-ქართლში გამეფება⁵⁵, ქართლელები კი კვლავ იულონის გამეფებას მოითხოვდნენ და დავეითის მმართველობის წინააღმდეგნი იყვნენ.

ტახტის მებრძოლთა შორის რუსეთის აქაური წარმომადგენლობის მიერ დიდად დაფასებული ვახტანგ ბატონიშვილიც იყო. მას „ეპყრა არაგვიცა და მსახურებდა რუსთა მხედრობასა, რომლის ძლით შემოს-რულნი რუსთა მხედრობანი მადრიელ იყვნენ მისსა“⁵⁶. იმპერატორს მოახსენეს ვახტანგ ბატონიშვილის დამსახურება, რისთვისაც წმინდა ანას ორდენით დააჯილდოვა იგი.

ძმების შემხედავემა ვახტანგმა თავადაც მოინდომა გამეფება. მასაც დიდი წილი მიუძღოდა საქართველოს სამეფო ტახტის გაუქმების საქმეში. როცა იულონი და ფარნაოზი იმერეთში გადავიდნენ, იმერეთის მეფე სოლომონ მეორესაც რუსეთის საწინააღმდეგოდ განაწყობდნენ. იქაც არეულობამ დაისადგურა. ვახტანგ ბატონიშვილმა იმჯერად კვლავ კახეთში ატეხა არეულობა. მალე დუშეთისაკენ წავიდა, ავიდა გუდამაყარში და იქ გამაგრა. უნდოდა მთიელთა შეყრა და გამეფებისათვის ბრძოლის დაწყება. რუსეთის წარმომადგენელთა თხოვნით, მთიელებმა ვახტანგს მხარი არ დაუჭირეს. რუსეთის წარმომადგენლებმა ამ უკანასკნელთან მოლაპარაკება გამართეს და შეჰპირდ-

სარდლის ოთარის ქალისა, არცა ტატიშჩევისა ქალისა რუსეთს, და შეერთო სურვილისამებრ შამისა სვიმონ, აღად წოდებულისა აბი მელქის ქალი ზამფერვან, რომელსაცა ნათელსცეს მართლმადიდებელისა ეკლესიისა წესითა და უწოდეს სახელად ელენე. — ქალსა ამას აქენდა ფულად მ ათასი მანეთი ფული, დროთა ამათ დიდძალი და ესოდენისავე ფულისა ნიეთნი და სამკაულნი... მეფე გიორგიმ ნახა რძალი... და პირის სანახავად უბოძა ქარვასლა სახასო ქ. თბილისს ძველად როსტომ მეფესაგან აშენებული და სოფელი გურჯაანი“ (იხ. პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. გვ. 138).

დავით ბატონიშვილმა მალე მოინდომა განქორწინება, ვინაიდან „დავით, მოსულს გონებასა, შევიდა სინანულსა. არცა გვარი თავადობისა, არცა სიძველე და ჩინებულება გვარისავე, არცა კეჟიური რამე დიდკაცობათა ჰვეყანისა, არცა მეფობით აღზრდა პაზრითა და ქვევითა, — არა აქენდა მეფის რძალსა და მემკვიდრისა ცოლსა სადედოფლოდ ზაგრატიონისა ტახტისათვის მომზადებულსა“ (იქვე). მეფემ თავადობა კი უბოძა სომეხი რძლის გვარს, მაგრამ დავითმა მალე შეიძულა იგი. 1803 წელს დავითი პეტერბურგში გადავიდა საცხოვრებლად, ცოლი თან არ წაიყვანა. განქორწინებაც ვერ მოახერხა. მალე გათავადებული გვარის ელენეც წავიდა პეტერბურგში საცხოვრებლად, მაგრამ დავითთან საერთო არაფერი ჰქონდა. გარდაიცვალა 1836 წ.

⁵⁵ П. Г. Бутков, указ. труд, часть III, с. 438.

⁵⁶ ბ ა გ რ ა ტ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 82.

წენ, რომ თუ წინააღმდეგობას არ გასწევდა, ყველაფერი ეპატრიზ-
და. ვახტანგმა დაიჯერა მათი და დუშეთში გამოცხადდა, საიდანაც
თბილისში ჩამოიყვანეს და დედამისის — დარეჯან დედოფლის სახლ-
ში დააბინავეს ყარაულ ქვეშე..

დავით ბატონიშვილმა მთელი მმართველობა ერთპიროვნულად
აიღო ხელში. თვითნებურად არიგებდა თანამდებობებს, ვინც არ მოს-
წონდა, ართმევდა სოფლებს და აძლევდა მეორეს თავისი შეხედულე-
ვისამებრ. თვით განაგებდა შემოსავალს და, თუ პ. ბუტკოვს დაეუჭე-
რებთ, თავის სასარგებლოდ ხმარობდა⁵⁷. იგი იმედოვნებდა, რომ თუ
მეფის ტიტულს არ უბოძებდნენ, რუსეთის მმართველობის ქვეშ მე-
ფისნაცვალი ხომ იქნებოდა. დავით ბატონიშვილმა შეავიწროვა თავი-
სი მოწინააღმდეგენი: დედოფალი დარეჯანი, იულონი, ფარნაოზი,
ვახტანგი და სხვა ბატონიშვილები, აგრეთვე ბევრი თავადი და აზნაუ-
რიც. მისმა გამგებლობამ უფრო გააღიზიანა ბატონიშვილები და მათი
მომხრე თავად-აზნაურები.

ქვეყანაში არეულობა არ ცხებოდა. გენერალ-ლეიტენანტმა კნო-
რინგმა შეაჩერა დავით ბატონიშვილის თვითნებური მართვა-გამგებ-
ლობა. დავითის მიერ დანერგილი ყველა სიახლე გააუქმა. შექმნა
უმაღლესი მთავრობა, რომელშიც შედიოდა რვა მდივანბეგი — ოთხი
ქართლისა და ოთხი კახეთისა, რომლებიც საქმეებს წარმართავდნენ
გენ.-მაიორ ლაზარევის თავმჯდომარეობით. მთავრობაში სამეფო სახ-
ლის წარმომადგენლები არ მონაწილეობდნენ. უმაღლეს მთავრობაზე
იყო დამოკიდებული ქართლის მმართველობა-მთავრობა, რომლის
ჩეხილდენცია იყო გორში, ხოლო კახეთის მმართველობა-მთავრობის
ჩეხილდენცია — თელავში. ამრიგად, დავით ბატონიშვილი მმართველობა-
ში აღარ იქნა შეყვანილი⁵⁸. იგი მხოლოდ ხუთ თვეს იყო საქართველოს
გამგებლად. ლაზარევის დასმენით, კნორინგმა ეს თანამდებობაც ჩა-
შორათვა. ყოველივე ეს ბატონიშვილებისა და დედოფალ დარეჯან-
ის მიერ ტახტის დაუფლებისათვის ატეხილი ბრძოლის შედეგი იყო.
ბატონიშვილის მოძულე გარსევან ჭავჭავაძემ დავითის სახელით წე-
რილი დაწერა და იმპერატორ პავლეს გადასცა. გ. ჭავჭავაძის მიერ
შეთხზულ წერილში „დავითი ითხოვდა“ სამეფოს გაუქმებას და გუ-
ბერნიად გამოცხადებას. თვითონ გ. ჭავჭავაძემ იმპერატორ პავლეს
შოახსენა: „უკეთუ არა აღმოფხვრი მეფობასა საქართველოსასა და
არა გარდმოასახლებ სრულებით როსიასა შინა მეფის სქესთა, არა ეგე-
ბის მშვიდობა საქართველოსა შინა და სახლსა სამეფოსა...“⁵⁹.

⁵⁷ П. Г. БУТКОВ, დასახ. ნაშრომი, ნაწ. II, გვ. 475.

⁵⁸ იქვე.

⁵⁹ მაგრატ ბატონიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 77.

თითქმის ასეთივე მოხსენებითი ბარათით მიმართა გენ. კნორინგ-
მა ხელმწიფე-იმპერატორს. კნორინგი განსაკუთრებით ხაზს უსვამდა
ბატონიშვილთა მიერ საქართველოს მეფის ტიტულისათვის გაუთავებელ
ბრძოლას, რამაც ქვეყანაში ურთიერთმოწინააღმდეგე დაჯგუფე-
ბები შექმნა და ქართლ-კახეთი დაღუპვის წინაშე დააყენა. ბოლოს
კნორინგი დასძენდა, რომ „საქართველოს ძალა არ შესწევს გაუმკ-
ლავდეს გარეშე თავდამსხმელთა შემოტევას და ვერ შეძლებს შინა-
ური მტრობის მოსპობასაც, რომელიც შეიძლება ძმათაშორის ბრძო-
ლაში გადაიზარდოს“⁶⁰. კნორინგი სამეფოს გაუქმებასა და საქართვე-
ლოში რუსული მმართველობის დანერგვას თხოულობდა.

იმავე დროს კნორინგმა ხელმწიფე-იმპერატორთან დეპუტატები
გააგზავნა, ვიორგი XII-ის ძეები — იოანე, ბაგრატი და მიხეილი⁶¹. ამ
დეპუტაციის წევრობა ერეკლე მეორის ძეებმაც მოინდომეს. თვით
შფოთისთავმა ალექსანდრე ბატონიშვილმაც კი, მაგრამ კნორინგი მათ
არ ენდობოდა და ყველას უარი განუცხადა. დეპუტატები სასწრაფოდ
გაიგზავნენ პეტერბურგში, მაგრამ იმპერატორ პავლეს ცოცხალს ვერ
მიუსწრეს. 1801 წლის აპრილში მათ იმპერიის სამინისტროს თავიანთი
მოთხოვნა გადასცეს: „საქართველოს დიდებულებს, სამღვდელოებს
და ხალხს, ყველას ერთად, სურთ ერთხელ და სამუდამოდ შევიდნენ
რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში“. ხაზი ჰქონდა გასმული იმ გა-
რემობას, რომ განსვენებულ იმპერატორ პავლეს მიერ მათი სამ-
შობლო სამუდამოდ იყო ქვეშევრდომობაში მიღებული და თხოვდნენ
იმპერატორ ალექსანდრეს საზეიმოდ დაემტკიცებინა ეს ორმხრივი
აქტი. დეპუტატები თხოულობდნენ, აგრეთვე, რომ საქართველოში
დაენიშნათ ერთ-ერთი ბატონიშვილი, რომელსაც რუსეთის მხრივ ექ-
ნებოდა ტიტული იმპერატორის მოადგილე (მეფის ნაცვალი), საქართ-
ველოში კი მეფედ წოდებული, ვინაიდან ქართველი ხალხი შეჩვეუ-
ლია სახელთან — „მეფე“, და ყველა საქმე მართოს რუსეთის ერთ-
ერთი დიდებულის მონაწილეობით, რომლის ნების გარეშეც არაფე-
რი არ იქნეს წამოწყებული. დიდებული კი მეორე ადგილზე იყოს.
მეფის შემდეგ“⁶². იმპერატორმა პავლე პირველმა მრავალი მოხსენე-
ბის საფუძველზე საქართველოს სამეფო ტახტის გაუქმება დაადგინა.
მაგრამ 1801 წლის 12 მარტს გარდაიცვალა და თავისი გადაწყვეტი-
ლება სისრულეში ვერ მოიყვანა. ალექსანდრე პირველმა, ვინაიდან
საქართველოს საქმეებს არ იცნობდა, საკითხი ვერ გადაწყვიტა და

⁶⁰ აქტები, ტომი I, გვ. 419, საბუთი № 534.

⁶¹ მიხეილი ახალგაზრდა იყო, ამიტომ მას თან ახლდა პაპამისი — სარდალი გი-
ორგი ციციშვილი.

⁶² П. Г. Бутков, დასაბ. ნაშრომი, გვ. 472—473.

„მიუწერა მართებელსა კავკასიისა კნორინდს, რათა გარდვიდეს და ჰკითხოთ ქართველთა უკეთუ ნებავსთ კვალად მეფეი თვისი, ჰყოს მეფედ დავით, ხოლო უკთუ არა ნებავდეს ხალხსა, აღიღოს მეფობა და ჰყოს ლუბერნიად“⁶³.

ხელმწიფე იმპერატორის ამ დავალების შესრულება გადაწყვიტა გენ. კნორინგმა, მაგრამ გენ. ლაზარევმა დაასწრო მას, რადგან ეს უკანასკნელი თბილისში იყო, შეკრიბა დავით ბატონიშვილის მოწინააღმდეგე გავლენიანი პირები, თავის მხარეზე გადმოიბირა და წინასწარ აუხსნა, რომ ხელმწიფე-იმპერატორის ალექსანდრე პირველის ბრძანებით კნორინგი შეჰკრებდა თავადებსა და აზნაურებს, სამღვდლოებასა და სხვა გავლენიან პირებს და ყველას შეეკითხებოდა, რომელს ირჩევდნენ — სამეფო ტახტის შენარჩუნებას თუ ერჩიათ რუსული მმართველობის დამყარება. ლაზარევს თავისი განდიდებისა და, აგრეთვე, ბატონიშვილების მიერ ტახტისათვის ატეხილი ბრძოლის გამო საქართველოს სამეფოს გაუქმება და გუბერნიად გამოცხადება უნდოდა. ამისათვის მან შეკრებილებს უთხრა, რომ კნორინგისათვის შათ განეცხადებინათ, რომ „არ უნდათ მეფე და ირჩევენ გუბერნიის ვახსნას“. გენ. ლაზარევის თვალთმაქცობამ რუსეთისათვის სასურველი შედეგი გამოიღო. როცა გენ. კნორინგმა ქართლის თავად-აზნაურობა და სხვა დიდებულები შეკრიბა და იმპერატორის დავალება გააცნო, მეტმა ნაწილმა მოითხოვა მეფობის გაუქმება და რუსული მმართველობის დამყარება. „...კნორინგმა, გარდასრულმან ქართლს, იხმო რაოდენიმე ჩინებულნი გვამნი და აუწყა ესე. ხოლო მას ეამსა ღიანარალს ლაზაროვს მუნ მყოფსა ებირნა რაოდენიმე გვამნი მეფისა ორგულნი და განდიდებისათვის სახელისა თვისისა. ამათ ათქმევინა უარჰყოფა მეფის და ვახსნა რუსეთისა მართებულობისა“⁶⁴.

კნორინგმა ლაზარევის მიერ გადმოიბირებული დავით ბატონიშვილის შტრებისა დაიჭერა და თვითონაც განიზრახა მხარი დაეჭირა მოთხოვნისათვის. საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა სამეფოს შენარჩუნებას მოითხოვდა, მაგრამ მათ ყურს არავინ უგდებდა. კნორინგმა სამი კვირა მონადლომა ხელმწიფე-იმპერატორის დავალები შესრულებას. იგი, როგორც აღინიშნა, მხოლოდ დავით ბატონიშვილის მოწინააღმდეგე დიდებულებს ეთათბირა, რომლებმაც გენ. ლაზარევის წინასწარი რჩევა-დარიგების წყალობით მეფობის გაუქმება და ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის გუბერნიად გამოცხადება ისურვეს. საქართველოს საღად მოაზროვნე მესვეურები და

63 ბ ა გ რ ა ტ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 78—79.

64 იქვე, გვ. 79.

მთელი მოსახლეობა 1783 წლის ტრაქტატით გათვალისწინებული პირობების დაცვას მოითხოვდა.

„ქნორინგმა, აღნიშნავს პლატონ იოსელიანი, კვალად მოახსენა დაუცხრომელობა ამბოხთა, უსურველობა ქართველთაგან თვისთა მეფის ძეთა და წადილი დიდთა და მცირედთა, რათა განცხადდეს საქართველოსა შინა ყოვლადი მმართველობა რუსეთისა“⁶⁵.

იმპერატორ ალექსანდრე პირველსა და მის მთავრობას და საერთოდ, ცარისტულ პოლიტიკას აწყობდა ქნორინგის მოხსენება. მის საფუძველზე გადაწყდა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება და მისი რუსეთის იმპერიის გუბერნიად გადაქცევა, რაც ხელმწიფე-იმპერატორის — ალექსანდრე პირველის 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტით გამოიხატა. ამ მანიფესტით გაუქმდა ქართლ-კახეთის სამეფო, რუსეთის იმპერიის გუბერნიად გადაიქცა და, რაღა თქმა უნდა, რუსული მმართველობა დაინერგა. პეტერბურგში მყოფმა ელჩებმა გარსევან ჭავჭავაძემ, გიორგი ავალიშვილმა და ელიაზარ ფალავანდიშვილმა არაფერი იცოდნენ მანიფესტის შესახებ. მანიფესტი მათგან საიდუმლოდ შეადგინეს, ვინაიდან ელჩები სამეფოს შენარჩუნებას მოითხოვდნენ 1783 წლის ტრაქტატის თანახმად. მანიფესტმა კი, პირიქით, გააუქმა მეფობა საქართველოში და რუსული მმართველობით შეცვალა იგი. მანიფესტი მას შემდეგ გახდა ცნობილი ქართველი ელჩებისათვის, როცა იგი გამოქვეყნდა.

გარსევან ჭავჭავაძემ, გიორგი ავალიშვილმა და ელიაზარ ფალავანდიშვილმა პროტესტი განუცხადეს რუსეთის მთავრობას⁶⁶, მაგრამ საქმე დამთავრებული იყო, მას ვერავითარი პროტესტი ველარ შეცვლიდა. მიუხედავად ამისა, მანიფესტის გამოქვეყნება შვიდი თვის დაგვიანებით მოხდა თბილისში.

1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტი და საქართველოს ახალ მმართველობის შესახებ დებულება 1802 წლის 12 აპრილს იქნა წაკითხული დიდებულთა და სხვათა წინაშე სიონის ტაძარში⁶⁷. ამიერიდან აღმოსავლეთ საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენელ ნაწილად იქცა. იმპერატორის მიერ დამტკიცებული მანიფესტის ესოდენ დიდი ხნით დაგვიანებით გამოქვეყნება შეიძლება იმიტომ მოხდა, რომ ცვლილებების შეტანას ფიქრობდნენ იმ დროის განმავლობაში.

ერთი კი ფაქტია, რომ იმპერატორმაც და მისმა მთავრობამაც კარ-

⁶⁵ პლატონ იოსელიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 233.

⁶⁶ Грамоты, II, ч. II, с. 301.

⁶⁷ მ. დუშბაძე, მეფის რუსეთი და ქართლ-კახეთის სახელმწიფო XVIII ბ. მიწურულში. 1801 წლის აქტი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტომი IV, თბილისი, 1973, გვ. 818.

გად იცოდნენ, რომ მანიფესტის საფუძველი — კნორინგის მოხსენება უალბი იყო, რომ ქართველი ხალხი არასდროს სამეფოს გაუქმებას არ მოიწონებდა. ეს თვით უალბისმკმნელმა გენ. კნორინგმაც კარგად იცოდა, ამიტომ იყო, რომ სიონის ტაძარს, მანიფესტის გამოცხადებისას, გარშემო მეფის რუსეთის ჯარი ერტყა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ გენერალმა იცოდა მანიფესტით ხალხის უკმაყოფილება, ამიტომ უსიამოვნება რომ არ მომხდარიყო, მზად იყო სამხედრო ძალა გამოეყენებინა. თვით მნახველნი შემდეგნაირად გადმოგვცემენ მანიფესტის გამოქვეყნების სურათს:

„დიდმარხვის ვნების კვირაში, ოთხშაბათს, მოვიდა აქ თბილისს ქალაქში ლენერალი კნორრინდი თავისის შემდეგის მოხელეებით და დიდს შაბათს დღეს დაუძახა აქაურთ შემძლეთ და სხვათა, რომ გამოუცხადებს დიდის კელმწიფის ნებას. ამისათვის მივიდნენ, ვისაც შეეძლოთ მისვლა, და როგორც შეიყარნენ დანიშნულს ადგილს, მაშინვე შემოახვია მათ მკედრობა ყოვლისა რუსეთისა შეიარაღებული. როგორც საშტურმოდ, და გამოუცხადა, რომ დაიფიცონ ახალ განწყობულ კანონზე და შტატზედ. როდესაც ხალხმა დაინახა, რომ ძალით აპირებს კნორრინდი და ამის ამხანაგნი ამათს დაფიცებას, მაშინ ზოგნი გამოსცვიდნენ და ზოგნი დარჩნენ და დაიფიცეს, მაგრამ რადგანაც ძალა იყო და ჯარიც გარშემო ეხვიათ, რა უნდა ექნათ!

მასუკან დედოფლებმა რომ შეიტყვეს ეს მისი ნამოქმედები, დაიბარეს მაინდამ მოსული მთავარი და უთხრეს — შენ პირველად შენს აქ ყოფნაში გვარწმუნე და აღგვიტყვი, რომ ჩვენ ისევ ჩვენი მეფე გვეყოლება, და კიდევ ეცდები და შენის სიტყვისამებრ ხელმწიფეებზე ჩვენს ოჯახში მეფის დასმას და დამტკიცებას და ახლა სრულად შენგან აღთქმულის წინააღმდეგად იქცევი აქა და საქმობ?!“⁶⁸.

კნორინგმა დედოფლებს კვლავ თვალთმაქცური პასუხი გასცა. თავისი დანაშაული სხვებს გადააბრალა. იმპერატორთან საჩივარი-საჩივარზე მიდიოდა. მანიფესტით უკმაყოფილონი კნორინგს უჩიოდნენ. ზოგიერთი ცვლილებების მოლოდინში იყო.

1802 წლის 12 ოქტომბერს თავადი ზაზა ანდრონიკაშვილი მოსკოვიდან თავადებს — იოანე ორბელიანსა და სოლომონ თარხნიშვილს — სწერდა: „უმდაბლესად თავს დაგიკრავთ: ამდენი ხანია თქვენი ამბავი და წიგნი არ მამსვლია, — არა მართებს მეგობრობის კავშირს. აქაურს ამბავს მოიხსენებთ, ლუთით მშვიდობით გახლავართ ყველანი და საქმეს თუ იკითხამთ, დიას, კარგად გვქონდა გარიგებული, რომ

⁶⁸ მ. დ. უ. მ. ბ. ძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 818.

როგორც გინდოდათ და ან ვისთვისაც გინდოდათ, მაგრამ კნორრინლი რომ მოვიდა, მაგას რაღაც ჭორი-ჭური ეთქვა, რომ საქართველოს ხალხსაო აღარც მეფე უნდათო, არც მდომობენო ხელმწიფეს და კარის კაცს არწმუნა ჩვენის ნალვით და ჩვენ სხვას გვეუბნებოდა. ამის მიზეზით საქმე შებრკოლდა და ეს გამოაცხადეს, რომ საქართველოში არც მეფე უნდა იყოსო და არც ჩვენ ვიყობთო. იფიქრეთ, რა იქნებით და ან ვისი რა გერქმისო. მანდაურმა უბრალო რახა-რუხმა ეს გაპოვნინათ. მანდ არ იყავით, როგორ ათქმევინეთ? თუ მართალი არის, ან ქვეყნის ცოდოში რათა სდგებოდით და ან თქვენს თავს რათ უზამდით; არ შერცხვა იმის მოქმელს, რომ შუა შარაზედ დარჩა, — აღარც ბატონი და აღარც პატრონი. კნორრინლი და კავალენცი და დიმიტრი განაწესეს და რამთენი კიდევ სხვანი და რაც მანდაური გამოსაველი არის სულ ამათ უნდა დახარჯონ, ყველანი უეცარავად იქნებიან. ესენი რომ გამოგვიცხადეს ელჩებმა, ჩვენ არ ვიყაბულეთ და უარი უთხარით და ხელმწიფეს არზი მივართვით; ღმთის მოწყალებით კარგად მოდის საქმე, ასე როგორც გინდათ. ეცადენით, რომ კარგად მოაქციოთ ეგ ძალად-რუსი(?), თქვენი ვეზირობა ახლა გამოგიჩნდება, რასაც კარგათ დაიჭერთ საქმეს. ის მანიფესტი გამოაპარეს მანდ დასაცდელად, რომ რას იქმონენო. არამ ცდა არამც ყაბული გიქნიათ, თორემ მაგაში ნახავთ რაც სარგებელი არის: არც მანდაურს ხალხს დაუშადლეს და არც კნორრინდს. კნორრინლი კი წამოვიდა ლინიაზედ, მანდაურს ხალხს ხემწიფე ის ეგონათ და აქარც-კი ახსომთ და არც რა გაუვა. არაზედ მოსტყუვდეთ, — აქ საქმე რიგდება კარგად; რაც მანდ გითხრან ასე უთხარით, რომ იქ ელჩები გუყვავს-თქო და ბატონი-შვილები და რასაც ისინი იქ გადასწყვეტენ ჩვენ ყაბული გვაქვს, თორემ არ ვარგა და თქვენ იცით. საიდუმლო იყოს ეს საქმე, აქაც არავინ იცის ბევრმან⁶⁹.

კნორრინგის საქართველოში ყოფნა აღარ შეიძლებოდა. მისი საქმიანობით არც თვით იმპერატორი ალექსანდრე პირველი იყო კმაყოფილი. იგი სამსახურიდან გადააყენეს და მის მაგივრად იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა კავკასიის ხაზის ინსპექტორად, ასტრახანის სამხედრო გუბერნატორად და საქართველოს მთავარმართებლად პავლე დიმიტრის ძე ციციანოვი დანიშნა. კნორრინგის თვალთმაქცობა და არასწორი მოქმედება საქართველოში თვით ციციანოვმაც აღიარა.

1803 წლის 3 მარტს ციციანოვი ხელმწიფე-იმპერატორს აცნობებდა: „...ვითომცდა კანონიერი მემკვიდრე და რამდენიმე ხანს საქართველოს მმართველად ნამყოფი ბატონიშვილი დავითი დაიმედებული იყო ჩემი წინამორბედის — გენ. კნორრინგის მიერ, რომელმაც მისი საიმ-

⁶⁹ აქტები, ტომი I, გვ. 504, საბუთი № 604.

პერატორო უდიდებულესობისადმი ერთგულ ქვეშევრდომული თავ-
დადებისათვის ყოველად მოწყალედ უბოძა (დავით ბატონიშვილს—მ. გ.)
ალექსანდრე ნეველის ორდენი. ამასთანავე, სამწუხაროდ, მან მიიღო
დავით ბატონიშვილის მიერ საიმპერატორო უდიდებულესობის სამ-
სახურიდან გადადგომა. იგი ეხლაც გენერლის მუნდირს ატარებს, რაც
მისი სამხედრო სამსახურისადმი სიყვარულის გამოხატულებაა⁷⁰. ცი-
ციანოვის ამ მოხსენებამ ერთხელ კიდევ შეახსენა ალექსანდრე პირ-
ველს, რომ გენ. კნორინგი ცუდად იქცეოდა საქართველოში, ქართვე-
ლი ხალხის წყრომა დაიმსახურა და ხელმწიფე-იმპერატორიც შეცდო-
მაში შეიყვანა. მაგრამ უკვე გვიან იყო, საქართველომ დაჰკარგა და-
მოუკიდებლობა. ციციანოვმა თბილისში მოსვლისთანავე სამეფო სახ-
ლის წევრთა რუსეთში გადასახლება დაიწყო. „ხოლო წელსა 1803-
გარდააყენეს კნორინი და მონაცვლედ მისა განაწესეს ციციშვილი-
პავლე. ამან მოსრულმან ტფილისსა ბრძანებითა ხელმწიფისათა წა-
რავლინა ყოველნივე სამეფოსა სახლისა ძენი ცოლშვილით და დე-
დოფლებით მარიამით და დარეჯანით როსიასა შინა“⁷¹.

ბატონიშვილებთან ერთად დავითის გადასახლებაც გადაწყდა. ცი-
ციანოვი ჩქარობდა დავით ბატონიშვილის გადასახლებას. ის კი, ავად-
მყოფობის მიზეზით, თხოულობდა საქართველოში დარჩენას. როცა
რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრ კოჩუბეისაგან პეტერბურგში
საცხოვრებლად მიწვევა მიიღო, 1803 წლის 11 თებერვალს მან ციცი-
ანოვს მიმართა წერილით, რომელშიც კვლავ ხაზს უსვამდა თავის
სნეულებას და სთხოვდა იმპერატორთან შუამდგომლობას, რათა დაე-
ტოვებინათ იგი სამშობლოში და აღსრულების ჟამს თავის წინაპრებ-
თან დასაფლავებულიყო. თუ ეს არ მოხერხდებოდა, ერთი თვე მიე-
ცათ მოსამზადებლად.

„ჩემო მოწყალე ხელმწიფევე კნიაზ პავლე დიმიტრის-ძეო!

პატივ საცემი წიგნი მებოძა შინაგანის მინისტრის ღრად ქუჩუბეი-
საგან, რომელიც მიცხადებდა მისის დიდებულების ნებით მიწვევასა
ჩემსა როსიასა შინა, დრომდის, და რომლისთვის ბრწყინტალებასა
თქვენსა ესრეთ გამოუცხადებ: ჩემო მოწყალე ხელმწიფევე ათასორას
ოცდამეცამეტე წელი იქნება იუსტინიანე კეისრის დროს ჩვენის გვა-
რისა ქართლში შემოსვლა, და ახლა ასე უსამართლოდ გავდივართ
ჩვენის მამულიდამ. სხვას ვერავის დავაბრალებთ ამას, გარდა უბედუ-
რებასა ჩუჴნსა: ხედავს ბრწყინტალება თქვენი უძლურებასა ჩემსა,
რომელიცა უბედურობითა ჩემითა შთავარდნილ ვარ სნეულებისა ში-

⁷⁰ აქტები, ტომი II, გვ. 70, საბუთი № 115.

⁷¹ აზიის ხალხთა ინსტიტუტის ლენინგრადის ფილიალში დაცული ბ. ბატონი-
შვილის ხელნაწერი „მოთხრობა ახალი“, § 46.

ნა მარადის. გარნა არარად ვრაცხ დასამტკიცებლად სიმართლისა ჩემისა. რათა უმეტეს დამტკიცდეს შევრდომა ჩემი უმაღლესისადმი კარისა: უმჯობეს იყო პირველ რათა წარგეგზავნათ არზი ჩემი მისის დიდებულებისა წინაშე რომელიც განმზილველ სიმართლისა ჩემისა შესაძლებელ-იყო მიცემად წყალობისაც. რათა სნეულსა და უძლურსა გვამსა ჩემსა ესარგებლა შეჩვეულისა თვისისა პაერთ. რიგითა მით და კანონითა ვითარცა სხვანი კეთილშობილნი ქართლისანი ზედა დართვითაცა მეტის ჩემდამი მოცემულის მოძღურბითა. და შემდგომად აღსრულებისა დაფლულ იყუნენ მავალნი ჩემნი ადგილსა მას სადაცა დაფლულ არიან წინაპარნი ჩემნი:

რადგან ჩემმან უბედურებამან თქვენი გული ასე შეძრა, რომ იმის დიდებულების წინაშე ჩემი არზი არ წარმიგზავნეთ და ამის პასუხს არ დამაცდევინეთ, ამ ყინვაში რომ არ წაისვლება ჩემგან ამიტომ რომ გზაზედ ავადმყოფი, უფრო ავად შევიქნები და სიკვდილს მივეცემი და თქვენთვის რა სარგებელი არის. მომეც შეწევნა განწმენდისათვის საქმისა ჩემისა, რომ ვიწყო მზადება და მარტის თვეში გავდგე და წავიდე, რადგან იძულებით არის ჩემი წასვლა.

მე დაჯერებული ვარ თქვენი ბრწყინვალეობა იზრუნებს ჩემთვის კეთილსა და ეცდება მისის დიდებულების წინაშე შესაბამისა ჩემსა პატივსა, ვითარცა ჰშვენის მემკვიდრესა სამეფოისასა და, ვითარცა ხუთსა თვესა განმგებელსა სჯულიერისა ტახტისა ჩემისასა.

მოწყალეო ხელმწიფეო. თქვენის ბრწყინვალეობის ჩემის მოწყალის ხელმწიფის უმოჩინლესი მეფის-ძე დავითი⁷².

ციციანოვმა დავით ბატონიშვილის თხოვნა არ შეიწყინარა და გადაწყვიტა ზედამხედველობის ქვეშ გაეგზავნა იგი პეტერბურგში. 1803 წლის 19 თებერვალს ციციანოვმა გენ.-მაიორ გულიაკოვს მისწერა: „თუ ბატონიშვილები ვახტანგი და დავითი გაჯიუტდებიან და რუსეთში წასვლაზე კვლავ უარს განაცხადებენ, იძულებული ვიქნები მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის ბრძანების შესასრულებლად ზედამხედველობის ქვეშ გავაგზავნო ისინი“⁷³.

საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის მემკვიდრე დავით ბატონიშვილი ერთი წლის წინათ საქართველოს გამგებლობას არ სჯერდებოდა, ტახტზე ასვლას ელოდა, ახლა კი რიგით მოქალაქედაც აღარ სტოვებდნენ თავის სამშობლოში.

1803 წლის 19 მარტს დავითი ბატონიშვილ ვახტანგთან ერთად

⁷² საქ. ცსსა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე 54, ფურც. 486—487.

⁷³ აქტები, ტომი II, გვ. 69, საბუთი № 112.

მოზღოვიდან ვაეიდა და 17 მაისს პეტერბურგში იყო უკვე⁷⁴. ბატონი შვილებს თავისი ხალხი გაჰყვა პეტერბურგში. დავით ბატონიშვილს ახლდნენ თავადები: დიმიტრი თუმანიშვილი, ზაალ ბარათაშვილი და გატამდგარი კაპიტანი გუსტავ გიცე. აზნაურები: სიმონ გაბაშვილი, კაზასმან ენიკოლოფოვი, გიორგი ელიზბარაშვილი, ბერ-მონაზონი ნიკიფორე; დიაკვანი ზაქარია ონისიმოვი. მსახურები: სოლომონ ჭორაევი, იოსებ მუტრაბა, ფარსადან მურადოვი, ხეჩო, ნინია სიღამონოვი და შინამოსამსახურე კაკო⁷⁵. სანკტ-პეტერბურგში დავით ბატონიშვილი კარგად მიიღო იმპერატორმა.

საქართველოს მმართველად ყოფნისას, და უფრო ადრეც, დავითი ერთგულად ემსახურებოდა რუსეთის იმპერიას, ხელმწიფე-იმპერატორთა ნდობა და ჭილდოებიც დაიმსახურა. იმპერატორი კეთილად განეწყო დავით გიორგი XII-ის ძისადმი. იმპერატორის მითითებით, ციციანოვს ებრძანა დაედგინა, როგორც ყველა ბატონიშვილისა და დედოფლის კუთვნილებაში არსებული უძრავი ქონების საფასური, აგრეთვე დავით ბატონიშვილის კუთვნილებაში არსებული უძრავი ქონებისა ცალ-ცალკე და საერთო ფასი.

რუსეთის მთავრობას აინტერესებდა ბატონიშვილების შემოსავალი საქართველოში, რათა შესაბამისად უზრუნველყო ისინი პეტერბურგსა და სხვა ქალაქებში. 1803 წლის 17 ნოემბერს ციციანოვმა წერილობით აცნობა რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრს გრაფს კოჩუბეის, რომ დავით ბატონიშვილის უძრავი ქონების საერთო ფასი შეადგენდა 14027 მანეთს⁷⁶.

ბატონიშვილ დავითს პეტერბურგში ყველაზე კარგად შეხვდნენ. საქართველოში დაბრუნების უფლება არც მას ჰქონდა⁷⁷. სამაგიეროდ, სანკტ-პეტერბურგში ჩასვლისთანავე სენატორობა ებოძა. მალე მას

⁷⁴ აქტები, ტომი II, გვ. 72, საბუთი № 120.

⁷⁵ იქვე, გვ. 77, საბუთი № 125.

⁷⁶ კორპუსის პირველი ნახევარი — 3377 მან., მეორე ნახევარი — 3465 მან., ფურც — 110 მან., შინამოსამსახურეთა მოსახელებელი — 115 მან., მოსამსახურეთა მოსახელებელი — 98 მან., სასაღილო — 262 მან., თავლა — 328 მან., ქოხი მეყვინიბეთათვის — 186 მან., ამბარი — 65 მან., მეორე ამბარი — 21 მან., ბალი — 6000 მან. (ბალი ყოველწლიურად სამას მანეთს იძლეოდა შემოსავალს). სულ — 14027 მან. აქტები, ტომი II, გვ. 85, საბუთი № 131.

⁷⁷ 1802 წელს იმპერატორმა ბრძანებაც კი დაუშვა, რომ საქართველოს სამეფო სახლის წევრებს ნება ეძლეოდათ თავისუფლად წასულიყვნენ პეტერბურგსა და რუსეთის სხვა ქალაქებში და დაბრუნებულიყვნენ სამშობლოში თავიანთი სურვილისამებრ, მაგრამ ამ ბრძანებით არავის არ უსარგებლია, იგი მალე გაუქმდა და ბატონიშვილებსა და დედოფლებსაც აეკრძალათ საქართველოში დაბრუნება, დროებით ჩამოსვლაც კი.

15. მიხეილ გონიკიშვილი

10 ათასი მანეთი დაენიშნა პენსია⁷⁸. 1804 წელს რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს დადგენილებით, რუსეთის ერთგულსა და ტახტის მემკვიდრეს დავით ბატონიშვილს უფლება მიეცა ეყიდნა 2 ათასი ყმა გლეხი, უძრავი ქონება, რისთვისაც მიეცა 300 ათასი მანეთი⁷⁹. სანამ ზემოთ ხსენებული რაოდენობის ყმა გლეხს და უძრავ ქონებას შეიძენდა, იმპერატორის მიერ ბოძებული 300 ათასი მანეთი ბანკში ინახებოდა და პროცენტები ერიცხებოდა. ასეთივე უფლებები ებოძათ სხვა ბატონიშვილებსაც, მაგრამ მათ ყმა გლეხთა და უძრავი ქონების შესაძენად 150 ათასი მანეთი მიეცათ თითოეულს.

ზაგრატ ბატონიშვილმა 1805 წელს მოსკოვის გუბერნიაში, პოდოლსკის მაზრაში, იყიდა თავადის ქალის კოზლოვსკაიასაგან ორი სოფელი 101 ყმა გლეხით, 43 ათას მანეთად. 1812 წელს, ნაპოლეონის არმიის მოსკოვში შემოსვლისას, ეს სოფლები ფრანგებმა ააოხრეს და ზაგრატ ბატონიშვილმა გაჰყიდა 25 ათას მანეთად. 1806 წელს დავით ბატონიშვილმა სანქტ-პეტერბურგის გუბერნიაში შემაჯალ იამბურგის მაზრაში იყიდა ორი სოფელი, 198 ყმა გლეხით, 46 ათას მანეთად⁸⁰. სასამართლოს დადგენილებით, დავით ბატონიშვილის ნაყიდ ყმა გლეხებს 30 სული გამოეყო და ორივე სოფელში 168 ყმა გლეხი დარჩა⁸¹. ზოგიერთმა ბატონიშვილმა პეტერბურგსა და მოსკოვში სახლები იყიდა თავის საცხოვრებლად და არა შემოსავლის მისაღებად. დავით ბატონიშვილი მდიდრულად ცხოვრობდა პეტერბურგში. სიმდიდრე და შემოსავალი მას 1812 წლის სამამულო ომის გმირზე, სახელგანთქმულ პეტრე ზაგრატიონზე მეტი ჰქონდა. აღსანიშნავია, რომ 1811 წელს პეტრე ზაგრატიონმა დავით ბატონიშვილისაგან ისესხა 5000 მანეთი ოქროთი⁸². დავით ბატონიშვილს უნდოდა 2 ათასამდე ყმა-გლეხი ეყიდა, თანახმად სახელმწიფო საბჭოს დადგენილებისა, მაგრამ ვერ მოახერხა. ფული კი ჰქონდა 240 ათასი მან. ბანკში. 1811 წელს დავითი შეეცადა ეყიდა საჯაროდ გასაყიდად გამოცხადებული მამული ვოლინის გუბერნიაში 1835 ყმა გლეხით, იმ ვარაუდით, რომ ბანკში დარჩენილი 240 ათასი მანეთი ჰყოფნოდა. სულზე 150 მან. უნდა გადაე-

⁷⁸ დავით ბატონიშვილის შეუღლებს, ელენა აბამელიძეს, რომელიც მოგვიანებით ჩავიდა პეტერბურგში საცხოვრებლად და არავითარი საერთო არ ჰქონდა ყოფილ შეუღლებთან, იმპერატორის ბრძანებით დაენიშნა პენსია 18 ათასი მანეთი, 4 ათასი მანეთი ბინის და 3 ათასი მან. საეკიპაჟო. სულ 25 ათასი მანეთი ასიგნაციით.

⁷⁹ ЦГИАЛ, фонд 1149, ЕД. хр. 25, საქმე 3757, лл. 18—19.

⁸⁰ იქვე, გვ. 19—20.

⁸¹ ეს სოფლები, ყმა-გლეხებით, დავით ბატონიშვილის გარდაცვალების შემდეგ, მის ძმას ილია ბატონიშვილს დარჩა.

⁸² В. К. Г р и б а н о в, დასახ. ნაშრომი.

ზადა. დავით ბატონიშვილმა ამჯერადაც ვერ შეიძინა ხსენებული მამული ყმა გლეხებით⁸³.

1804 წლის დადგენილებით, ბატონიშვილებს პენსიები უნდა მისცემოდათ მამულების ყიდვის შემდეგ კიდევ ხუთი წლის განმავლობაში. ვინაიდან მამულების ყიდვა ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული, 1810 წელს უმაღლესად დადგინდა, რომ ბატონიშვილებს პენსია უნდა მიეღოთ კიდევ რამდენიმე წელს. 1815 წელს დავით ბატონიშვილი კვლავ შეეცადა მინსკის გუბერნიაში ეყიდა გრაფინია მანუცისაგან 1598 სული ყმა გლეხი⁸⁴. მაგრამ ამჯერადაც ვერ მიაღწია მიზანს. მამულისა და ყმა გლეხების ყიდვა იმიტომ გაძნელდა, რომ დავით ბატონიშვილს თავიდანვე 300 ათასი მანეთი ჰქონდა ასიგნაციით, რაც 100 ათას მანეთს უდრიდა. 2000 სული ყმა გლეხის ყიდვას კი საშუალოდ 240 ათასი მანეთი სჭირდებოდა⁸⁵. იმიტომ იყო, რომ დავით ბატონიშვილმა მხოლოდ 168 ყმა გლეხი იყიდა 1806 წელს და მეტის ყიდვა ვეღარ მოახერხა. მამულებისა და ყმა გლეხთა შეძენით იგი იმდენად არ იყო დაინტერესებული, რამდენადაც მეცნიერულ-ლიტერატურული მოღვაწეობით.

დავით ბატონიშვილი უაღრესად განათლებული პიროვნება იყო. მან ღრმად, საფუძვლიანი განათლება მიიღო საქართველოში ანტონ პირველისა და დავით რექტორისაგან. დავით რექტორი იყო მისი ლაღა და მასწავლებელი. დავით ბატონიშვილი იყო შესანიშნავი მხედართმთავარი, სახელმწიფო მოღვაწე, მწერალი-ვოლტერიანელი და კარგი ისტორიკოსი, რომელიც უთუოდ კარგად ერკვეოდა საქართველოს წარსულსა და რუსეთთან შეერთებისდროინდელ ვითარებაში⁸⁶. იგი კარგად იცნობდა დასავლეთ ევროპის განმანათლებელთა მოღვაწეობას და მათ ნაშრომებს, XVIII საუკუნის ფრანგი ენციკლოპედისტების შეხედულებებს⁸⁷. ღრმად და საფუძვლიანად განათლებამ განაპირობა მისი შედეგიანი მოღვაწეობა მეცნიერებასა და მწერლობაში. ამ სფეროში მოღვაწეობას იგი საქართველოშიც ეწეოდა რუსეთში გადასახლებამდე და პეტერბურგში დასახლების შემდეგაც. მან დაწერა და თავისი მმართველობის დროს, 1800 წელს, გამოაქვეყნა „ნარკვევი“, სადაც მისი მმართველობისდროინდელი საქართველოს მდგომარეობის

⁸³ ЦГИАЛ, фонд 1149, ЕД. хр. 25, საქმე 3757, лл. 23.

⁸⁴ იქვე, გვ. 29.

⁸⁵ ერთი ყმა-გლეხი საშუალოდ 120 მანეთი ღირდა.

⁸⁶ საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, თბილისი, 1942, გვ. 123.

⁸⁷ დავით ბატონიშვილი, საქართველოს სამართლისა და კანონმცოდნეობის მიმოხილვა, აპოლონ როგავას რედ. და გამოკვლევით, თბილისი, 1959, გვ. 12.

შესახებ უამრავი ფაქტობრივი მასალაა მოცემული. მანვე დაწერა და 1805 წელს გამოაქვეყნა, რუსულ ენაზე, „საქართველოს მოკლე ისტორია“. განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო მისი მოღვაწეობა მთარგმნელობით სფეროში. მან ფრანგულიდან თარგმნა ფრ. ვოლტერის „შობისათვის“, რუსულიდან—შ. მონტესკიეს „კანონთა არსის შესახებ“ და ანსილიონის „განსჯანი ესტეტიკები“, „სამკურნალო რეცეპტები“⁸⁸. დავით ბატონიშვილს აქვს ორიგინალური ნაშრომები მეცნიერების სხვადასხვა დარგში: ფიზიკაში, ისტორიაში, ენათმეცნიერებაში, სამართალში და სხვ. ის წერდა ლექსებსაც (მისი ლექსები დაცულია ხელნაწერებში H—2130, S—1534, S—2385, S—1512). 1812 წელს დაწერილ ლექსს „გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი“ დიდი პოპულარობა ხვდა და მღეროდნენ კიდევ. ეს ლექსი 1901 წელს № 2 „მოგზაურში“ დაიბეჭდა⁸⁹.

დავით ბატონიშვილის ნაშრომებს სპეციალური გამოკვლევებუ მიუძღვნეს ტრ. რუხაძემ⁹⁰, ლ. ასათიანმა⁹¹ და სხვ. ა. როგაეას რედაქციითა და გამოკვლევით 1959 წელს დაიბეჭდა დავით ბატონიშვილის 1813 წელს დამთავრებული საქართველოს სამართლისა და კანონმცოდნეობის მიმოხილვა. საინტერესოა მისი 1812 წლის წერილი «О лучшем устройстве Грузии». ვინაიდან კავკასიის მთავარმართებელთათვის არავითარი ინსტრუქცია არ არსებობდა სამოქალაქო მმართველობის დარგში, ამიტომ დავით ბატონიშვილის ამ წერილს დიდი მნიშვნელობა უნდა მინიჭებოდა, მაგრამ ზერელედ იქნა განხილული, რის გამოც არქივს ჩაბარდა. 1817 წელს დავით ბატონიშვილმა დაწერა თხოვნა მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის სახელზე. თხოვნაში იგი საქართველოს ძველ ისტორიას მიმოიხილავდა და ცდილობდა როგორმე დაემტკიცებინა ხელმწიფე-იმპერატორისათვის, რომ თუ საქართველოს სამეფო აღდგებოდა, რუსეთს დიდ სარგებლობას მოუტანდა და ხალხიც დამშვიდდებოდა. „...განსვენებული მამა ჩემის მეფე გიორგის 16 მუხლისაგან შემდგარი თხოვნის ძალით, თუ თქვენი საიმპერატორო უდიდებულესობის კეთილი ნებით საქართველოს უწინდელი სახე დაუბრუნდება... მადლობის ნიშნად ყოველწლიურად გადაუხდის რუსეთის ხაზინას ერთ მილიონ მანეთს ასიგნაციით და საზოგადოების საკეთილდღეოდ საქართველოში შეინახავს რუსეთის ქვეითი ჯარის 6 ათას მებრძოლს თავისი ხარჯით. საჭირო

⁸⁸ მაქსიმე ბერძნიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, I, გვ. 204.

⁸⁹ იქვე.

⁹⁰ „დავით ბატონიშვილი და მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, ლიტერატურული ძიებანი I, თბილისი, 1943.

⁹¹ „ვოლტერიანობა საქართველოში“, თბილისი, 1938.

შემთხვევაში, ყოველთვის მზად იქნება იქაურ მხარეებში — თურქეთსა და სპარსეთში რუსეთის ჯართან ერთად გაგზავნოს თავისი ტანჯილი, თავისივე ხარჯით. ჩვენ ყოველად ქვეშევრდომულ ფიცს დავდებთ თქვენი უდიდებულესობის უმაღლესი ტახტის წინაშე და ბატონიშვილებისა და ჩვენ ცნობილ ქართველ დიდებულთაგან მძევლებს მოგცემთ და მამაჩემის 16-მუხლიანი თხოვნის მეხუთე მუხლის ძალით, ყველა, იქ არსებული ციხე-სიმაგრეები რუსეთის მამაც მებრძოლთა სრულ განკარგულებაში იქნება⁹². დავით ბატონიშვილი მზად იყო ყოველივე ეს შეესრულებინა, ოღონდ კი ხელმწიფე-იმპერატორს ქართლ-კახეთის სამეფო აღედგინა და ტახტზე რომელიმე ბატონიშვილი ასულიყო.

დავით ბატონიშვილის ამ დაპირებებს ალექსანდრე პირველი ყურად არ იღებდა, ვინაიდან საქართველოს შემოსავალი უკვე მეფის რუსეთის მთავრობის განკარგულებაში იყო, ჯარიც საქართველოში იყო დაბანაკებული და ციხე-სიმაგრეებიც მათ ხელში იყო. დავით ბატონიშვილმა იცოდა ყოველივე ეს; იცოდა, რომ ხელმწიფე-იმპერატორი საქართველოს სამეფოს აღარ აღადგენდა და ამიტომაც დასძენდა: „თუ არ იქნება თქვენი საიმპერატორო უდიდებულესობის ნება (სამეფოს აღსადგენად), მაშინ უქვეშევრდომესად ვთხოვ თქვენს საიმპერატორო უდიდებულესობას დამიბრუნოთ თქვენი უდიდებულესობის 1801 წლის 12 სექტემბრის უმაღლესი მანიფესტით დამტკიცებული ჩემი მამული საქართველოში და ის პენსია, რომელიც გენერალ კნორრინლის უმაღლესი ბრძანებით განმესაზღვრა მე. ანდა შემიწახოთ, სანამ აქ ვიქნები, ისე როგორც საშუალო რუსი დიდებულები ცხოვრობენ. თუ არ დაუბრუნდება ჩვენს საქართველოს სამეფო სახლს მისი კანონიერი უფლება, მაშინ თქვენო საიმპერატორო უდიდებულესობავ, კეთილ ინებეთ და ჩვენი სამემკვიდრეო მამულების სამაგიეროდ, მე და ჩემი ძმები შესაბამისად დაგვასაჩუქრეთ, რათა რითაც შეგვეძლება ჩვენ და ჩვენ შთამომავლობას, ჩვენი ღირსებისა და წოდების საკადრისად შეგვენახა თავი რუსეთში ყოველგვარი გაჭირვების გარეშე. რამდენადაც ცნობილია თქვენი საიმპერატორო უდიდებულესობისათვის, ამჟამად სურსათ-სანოვავის სიძვირისა და მასზე კვლავ ფასის ამაღლების გამო, ძლივს შეგვიძლია გაჭირვებით თავის შენახვა, ჩვენი აწინდელი შემოსავლით⁹³. ბოლოს, შიშობს დავით ბატონიშვილი, ამგვარი შინაარსის წერილით იმპერატორი ალექსანდ-

⁹² მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, თბილისი, 1942, გვ. 163—164.

⁹³ იქვე, გვ. 164.

რე არ გალიზიანდესო და სთხოვს ხელმწიფეს გულწრფელი წერილითავე თავედობაში არ ჩამითვალოთო. „ნუ ჩამეთვლება თქვენი საიმპერატორო უდიდებულესობის ყოვლადმოწყალე და კაცთმოყვარე ხელმწიფის, იმპერატორისა და უაგვესტოეს მონარქისაგან ამ ჩემი მოსაზრების გულწრფელი და გულახდილი ვადმოცემა თავედობად და ჩამეთვალოს ყოვლად უქვეშევრდომეს ჩემ კეთილ განწყობილებად და თქვენი საიმპერატორო უდიდებულესობისადმი ერთგულებად“⁹⁴.

როგორც ვხედავთ, ეს წერილი უფრო მეტად პირადად დავით ბატონიშვილსა და საქართველოს სამეფოს აღდგენის ცდებს ეხება. წერილი 1817 წლის 11 მარტითაა დათარიღებული. შეიდი დღის შემდეგ, იმავე წლის 20 მარტს წერილი მინისტრთა კომიტეტში მოისმინეს.

მინისტრმა საქართველოს გაუქმებული სამეფოსა და ბატონიშვილების რუსეთში მოწყობის შესახებ ცალ-ცალკე პუნქტებად ჩამოაყალიბა თავისი აზრი, რაც დავით ბატონიშვილის „მოთხოვნის“ ძირითად საკითხებს პასუხობდა: „1) საქართველოს სამეფოს რუსეთის იმპერიასთან შეერთება მოხდა საქართველოს უკანასკნელი, გარდაცვლილი მეფის გიორგის სურვილით. 2) ბატონიშვილ დავით გიორგის ძეს და სხვა დანარჩენ ბატონიშვილებს, ჯერ კიდევ 1804 წელს, უმაღლესი ბრძანებით გამოეცხადათ, რომ მათ არ შეუძლიათ საქართველოში დაბრუნება. 3) საერთოდ, საქართველოს ყოფილ სამეფო სახლს ხელმწიფის მიერ საგანგებო წყალობა ებოძათ. 4) მათთვის კაპიტალისა და პენსიების ბოძება დიდი საჩუქარია მათ კუთვნილ საქართველოს მამულებიდან შემოსავალთან შედარებით“⁹⁵. ამგვარი მოსაზრების შედეგად, შინაგან საქმეთა მინისტრმა დავით ბატონიშვილს უარი უთხრა თხოვნაზე. დავით ბატონიშვილმა ერთი წლის შემდეგ კვლავ შეახსენა თავისი თხოვნა მთავრობას. ამჯერად, კოზოდავლევის მეშვეობით, ყოვლისშემძლე გრაფმა არაკჩეევმა მუჭარით უპასუხა: „დავით ბატონიშვილს მოაქვს უსაფუძვლო მოთხოვნები და ამის შემდეგ, თუ იგი კვლავ არ იქნება მშვიდად, მაშინ ნაბრძანები იქნება მისი სამსახურიდან გადაყენება და პეტერბურგიდან გაძევება“⁹⁶.

მიუხედავად სამშობლოდან ძალით მოცილებისა და რუსეთში ამგვარი დამცირებისა, დავით ბატონიშვილს არ უღალატნია რუსული ორიენტაციისათვის. საქართველოს ეროვნული ინტერესებისათვის ბრძოლას იგი მაინც რუსეთთან კარგ ურთიერთობას უკავშირებდა და, ალექსანდრე ბატონიშვილისაგან განსხვავებით, მუსლიმანურ ირან-

94 მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი I, თბილისი, 1942, გვ. 164.

95 იქვე.

96 იქვე.

ოსმალეთთან დაკავშირების სასტიკი წინააღმდეგი იყო. თავისი სი-
ცოცხლის უკანასკნელ წლებში იგი აღარ ერეოდა საქართველოს საქ-
მეებში და მხოლოდ მეგობრული მიწერ-მოწერა ჰქონდა ახლობლებსა
და ნათესავებთან საქართველოში: „დავით, ვითარცა ღენერალ-ლეი-
ტენანტი და სენატორი, — წერს პლატონ იოსელიანი, — იყო მიწერ-
მოწერასა შინა მამაჩემთან და დავით რექტორთან. მცოდნე რუსული-
სა ენისა თარგმნიდა წიგნთა ქართულად და უგზავნიდა ამათ, ვითარცა
კაცთა განსწავლულთა. საქართველოჲსა საქმეთა შინა არღა ერეოდა,
იყო მორიდებული და მომდურავიცა ქართველთა.

1819 წელსა, იანვრისა 8 მოსწერა წერილი, და ესეცა იყო მისგან
უკანასკნელი, მწიგნობრობისა და მწერლობისა მასწავლებელსა თვის-
სა დავით რექტორს. წერილსა ამას შინა სხვათა შორის იტყვის შემ-
დეგსა: „ჩემო ლალავ! ყველას მოკითხვა უბრძანეთ, ვინც ჩემზედ
იციან და ვინც ჩემთვის სწუხს, იმათ წაუკითხე ლუკას თავი კვ,
კვ, ვიღრე ლბ-მდის⁹⁷. ვჰმადლობ ღმერთსა, სუყველას მოვრჩი⁹⁸.

1819 წლის 8 იანვარს დავით რექტორისათვის მოწერილი წერილი
უკანასკნელი იყო დავით ბატონიშვილისათვის. იმავე წლის 13 მაისს
გარდაიცვალა საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის პირ-
მშო და მემკვიდრე დავით ბატონიშვილი. „ამავე (1819) წელსა მაისის
ცამეტსა დღესა სამშაბათსა ზატიკში მიიციულა მეფის გიორგის-ძე,
პირმშო და მემკვიდრე ქართლისა დავით წელისა ორმოცდაათისა, რო-
მელიცა იყო რუსთა ღიანარალ-ლეიტენანტი და სენატორი, ამას აქვნი-
და ნიშანი კავალერია ალექსანდრე ნევესკისა და ანასი, ესე გარდაი-
ცულა სანკთ პეტერბურღს შინა ვასილის ოსტროვში. ამას დავითს
არა დაშთა შვილი არცა ვაჟი, არცა ქალი⁹⁹.

დავით ბატონიშვილი დასაფლავებულია ალექსანდრე ნეველის
მონასტერში, წმინდა ოქროპირის ეკლესიაში.

⁹⁷ „ადვილბოვნისათვის წმინდისა სახარებისა მუხლთა ამათ, დავუმატე აქა ესე:
„26. და შეუდგა მას სიმრავლე ერისა და დედებისა, რომელნი ეტყუებდეს
და სტიროდეს მას.

27. მიეჭვა მათ იესო და ეტყოდა: ასულნო ერუსალემისანო, ნუ სტირთ ჩემ
ზედა, არამედ თავთა თქვენთა სტიროდეთ და შვილთა თქვენთა.

28. რამეთუ ამა ესერა მოვლენან დღენი, რომელთა შინა სთქვან: ნეტარ არი-
ან ბერწნი და მუცელნი, რომელთა არა შენეს, და ძეძენი, რომელთა არა
განზარდნეს!

29. მაშინ იწყონ სიტყვად, მათთა დამეცენით ჩვენზედა და ბორცეთა დამფა-
რენით ჩვენ!

30. რამეთუ ნედლსა ხესა ესრეთ უყოფენ, ხმელსა მას რამე ეყოს?

31. მაშინ მოჰყვანდეს სხუანიცა ორნი ძვირისმოქმედნი მოკვლად მისთანა“.

⁹⁸ პლატონ იოსელიანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 246.

⁹⁹ აზიის ხალხთა ინსტიტუტის ლენინგრადის ფილიალში დაცული ბაგრატ ბა-
ტონიშვილის ხელნაწერი — მოთხრობა ახალი, § 68.

დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი

(1799—1845)

1809-დან 1885 წლამდე რუსეთში მ ბაგრატიონ-იმერეტინსკი ითვლებოდა. კონსტანტინე დავითის ძე და მისი სამი შვილი: კონსტანტინე, ნიკოლოზი და ალექსანდრე. ალექსანდრე და დიმიტრი გიორგის ძეები¹ და ამ უკანასკნელის ორი ვაჟი². ამათგან ერთი იყო გენერალ-ლეიტენანტი: ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე, ოთხი — გენერალ-მაიორი: კონსტანტინე დავითის ძე, ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე, დიმიტრი გიორგის ძე და ალექსანდრე გიორგის ძე. რუსეთში დასახლებული ბაგრატიონ-იმერეტინსკების გვარის ფუძემდებელი იყო ალექსანდრე სოლომონ პირველის ძე, რომლის შვილიშვილებიც იყვნენ ალექსანდრე და დიმიტრი გიორგის ძეები, რომლებიც რუსეთის სამხედრო სამსახურში იყვნენ. ალექსანდრემ გენერალ-მაიორობით დაამთავრა სამხედრო სამსახური, ხოლო მისი უმცროსი ძმა დიმიტრი გენერალ-მაიორი იყო და გენერალ-ლეიტენანტის წოდებაზე წარდგენილი, მაგრამ სიკვდილმა არ დააცალა. იგი გენერალ-მაიორის ჩინით გარდაიცვალა თავისი ძალების გაფურჩქვნის პერიოდში. ორივე ძმა ცნობილი იყო გულმოდგინე და თავდადებული სამსახურით, დაახლოებული იყვნენ ნიკოლოზ პირველთან, რომლის მფარველობითაც სარგებლობდნენ.

ალექსანდრე და დიმიტრი იმერეთში დაიბადნენ. მათი ბავშვობაც თავიდან იმერეთის ტახტიდან ჩამოვდებული მეფის — დავით გიორგის ძის შვილის, კონსტანტინე დავითის ძის უმწვეო ბედს ჰგავდა. იმერეთის მეფეს სოლომონ მეორეს ეშინოდა, ტახტს არავინ შეცილებოდა და იმერეთის სამეფო ტახტის ყველა შორეული შთამომავალიც კი პრეტენდენტად ეჩვენებოდა. ამიტომ იყო, რომ მცირეწლოვანი ძმეები ალექსანდრე და დიმიტრი სოლომონ მეორემ ციხე-სიმაგრეში მოათავსა. ადვილი შესაძლებელი იყო, კონსტანტინესავე³ ისინიც მრავ-

¹ იმერეთის მეფეს სოლომონ პირველს ჰყავდა უკანონო შვილი ალექსანდრე, რომლის შვილის — გიორგის შვილები იყვნენ ალექსანდრე და დიმიტრი.

² Н. К. Имеретинский, Багратиды в России, с. 58.

³ კონსტანტინე დავითის ძე სოლომონ მეორემ სამი წლისა დააბატონა 1793 წელს მუხურის ციხეში, საიდანაც იმპერატორ ალექსანდრე პირველის მითითებით იქნა განთავისუფლებული 1803 წელს.

ვალ წელს დარჩენილიყვნენ პატიმრობაში, ერთგულ მსახურებს ივანე აბულაძესა და მათე ჩიტაუს რომ არ გაეთავისუფლებინათ მად.

ივანე აბულაძე და მათე ჩიტაუ წინასწარ შეთანხმდნენ დაპატიმრებული ძმების განთავისუფლებაზე, ორივენი ჩუმად შეიპარნენ ციხე-სიმაგრეში, ალექსანდრე და დიმიტრი ცალ-ცალკე ტომრებში ჩასვეს და ციხე-სიმაგრის კედლის ზემოდან თოკებით ძირს ჩამოუშვეს. კეთილმა და ერთგულმა მსახურებმა ორივე მცირეწლოვანი ბატონი-შვილი გადაარჩინეს სოლომონ მეორის რისხვას.

ბატონიშვილების პატიმრობიდან თავდახსნას, რა თქმა უნდა, მალე შეიტყობდა იმერეთის მეფე სოლომონი და უფრო მკაცრ სასჯელს გამოუტანდა მათ, ამიტომ ორივენი 1811 წელს რუსეთში წავიდნენ⁴. რუსეთში მათი ჩასვლა მაშინ მოხდა, როცა საქართველოს სამეფო სახლის თითქმის ყველა წევრი სანკტ-პეტერბურგში, მოსკოვსა და რუსეთის სხვა ქალაქებში იყვნენ უკვე დასახლებულნი. დარეჯან დედოფალი უკვე გარდაცვლილი იყო⁵, ხოლო გიორგი XII-ის ქვრივი, მარიამ დედოფალი, მხოლოდ 1811 წელს ჩავიდა მოსკოვში ბელგოროდიდან.

ხელმწიფე-იმპერატორი ალექსანდრე პირველი თითქმის 10 წლის მანძილზე ცდილობდა ბატონიშვილთა მოცილებას საქართველოდან, ამ მიზნის მისაღწევად მეფის მთავრობა ყოველგვარ ხარჯებს იღებდა და თანაც რუსეთში ჩასულ ბატონიშვილებს კარგ პირობებსაც უქმნიდა. ასეთ ვითარებაში ძმები ალექსანდრე და დიმიტრი თავიანთი ნებასურვილით გადასახლდნენ რუსეთში. როგორც ჩანს, იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა დიდ სიკეთედ მიიღო მათი სანკტ-პეტერბურგში გამოცხადება და მალე წმინდა ანას ორდენებით დააჯილდოვა ისინი.

ალექსანდრეც და დიმიტრიც პაეტა კორპუსში შევიდნენ აღსაზრდელად. ალექსანდრე — კამერ პაეად, დიმიტრი კი — პაეად. პეტერბურგელი თანამედროვეების გადმოცემით, პაეტა კორპუსში ძმები ყოველთვის წმინდა ანას ორდენებით დადიოდნენ⁶. პაეტა კორპუსიდან ალექსანდრე, რომელიც სამი წლით უფროსი იყო ძმაზე, გამოშვებულ იქნა კორნეტად ულანის ლეიბ-გვარდიელთა პოლკში. 17 წლის დიმიტრი კი 1816 წელს პაეტა კორპუსიდან კორნეტად გადაიყვანეს ლიტვის ულანის პოლკში, თუმცა ისიც მალე, 1817 წლის 10 იანვარს,

⁴ «Русский инвалид», 1846, № 86.

⁵ დედოფალი დარეჯანი 1803 წელს გადაასახლეს სანკტ-პეტერბურგში, სადაც 1807 წელს გარდაიცვალა.

⁶ ნ. იმერეთისკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.

ულანის ლეიბ-გვარდიელთა პოლკში გადაიყვანეს. ორივე ძმის დიდი და სახელოვანი მომავალი ელოდათ წინ და, მართლაც, მალე დაიმსახურეს შთაერობისა და პირადად იმპერატორის ნდობა. დიმიტრის ერთგული და გულმოდგინე სამსახურისათვის 1819 წლის 14 იანვარს პორუჩიკობა ებოძა, 14 ოქტომბერს იგი შტაბსროტმისტრი გახდა, 1823 წლის ბოლოს, 21 დეკემბერს, კი — როტმისტრი.

სამშობლოდან შორს გადახვეწილი ქართველები ერთგულად ემსახურებოდნენ რუსეთის იმპერიას. არც თავადი დიმიტრი გიორგის ძე იყო ამ მხრივ გამონაკლისი. მისი თავდადებული სამხედრო სამსახური დროულად შენიშნეს ხელმძღვანელებმა, რომელთა წარდგინებით, საშავალითო სამსახურისათვის, 1827 წლის 27 აპრილს დააჭილდოვეს წმინდა ანას მესამე ხარისხის ორდენით.

1828—1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებისას როტმისტრი დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი პეტერბურგში მდგარი პოლკის შემადგენლობაში მყოფ ესკადრონს მეთაურობდა. 1828 წლის 14 აპრილს მისი ესკადრონი პოლკთან ერთად დაიძრა პეტერბურგიდან და 10 აგვისტოს უკვე თურქეთის საზღვართან იდგა. დიმიტრიმ აქტიური მონაწილეობა მიიღო ულანის ლეიბ-გვარდიელთა პოლკის ყველა ბრძოლაში. ამ ბრძოლებში მან თავისი მამაცური და ერთგული მოქმედებით ზემდგომ ხელმძღვანელთა ყურადღება მიიპყრო. დიმიტრიმ იმდენად ჰკვიანი და გაბედული მებრძოლის სახელი დაიმსახურა, რომ პოლკის წინაშე წამოჭრილ ყველა სერიოზულ დავალებას მას ანდობდნენ. ერთხელ მას მტრის განლაგების რეკოგნოსცირება დაევალა. თავისი რაზმით მოხერხებულად მიუახლოვედა თურქთა მეწინავე საგუშაგოებს, მოულოდნელად დაესხა თავს, გასწყვიტა ყველა და თურქეთის არმიის ძირითად ბანაკამდე მივიდა, სადაც ომარ ფაშას მეთაურობით 30 ათასამდე თურქი მეომარი იდგა. დაზვერა იქაურობა და უვნებლად დაბრუნდა უკან. დიმიტრიმ ბრწყინვალედ შეასრულა დავალება, თავისი რაზმიც თითქმის უვნებლად მოიყვანა და მტრის ძალების განლაგებისა და მისადგომი გზების ზუსტი სურათიც მოიტანა. მის მიერ ჩატარებულმა ამ რეკოგნოსცირებამ დიდად შეუწყო ხელი რუსეთის ჯარის წინსვლას. დიმიტრის ამ თავდადებული და მოხერხებულად ჩატარებული ოპერაციისათვის 1828 წლის 8 ნოემბერს პოლკოვნიკის ჩინი მისცეს⁷.

პოლკოვნიკის ჩინის მიღებით აღფრთოვანებული დიმიტრი უფრო მეტი თავდადებით განაგრძობდა ბრძოლას თურქების წინააღმდეგ.

⁷ «Русский инвалид», 1846, № 86.

მდინარე კამჩიკთან ბრძოლაში გმირობისა და თავის გამოჩენისათვის იგი წმინდა ანას მეორე ხარისხის ორდენით დააჯილდოეს.

თურქეთთან საომარი მოქმედების დამთავრების შემდეგ თავადი დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკი, პოლკთან ერთად, პოლკოვნიკის ჩინით პეტერბურგში დაბრუნდა. მის მამაცობასა და გმირობაზე ბევრი ლაპარაკობდა პეტერბურგში. განსაკუთრებით გავრცელდა ხალხში მისი რეკოგნოსციების ამბავი. 1830 წელს პეტერბურგში მღვარი გვარდიელთა პოლკები პოლონეთის საზღვრისაკენ წავიდნენ. მათ აღვილას, საჭირო შემთხვევისათვის, უნდა შექმნილიყო რეზერვი, რისთვისაც აუცილებელი იყო სანდო, გონიერი, ჭკვიანი და გამოცდილი შტაბის ოფიცრის დატოვება, რომელიც სარეზერვო ძალების ფორმირებას უზრუნველყოფდა. კანდიდატურა ბევრი იყო. ნაწილის ხელმძღვანელობამ ეს ფრიად სერიოზული საქმე დიმიტრის მიანდო. პოლკოვნიკი დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკი დაუყოვნებლივ შეუდგა დაკისრებული მოვალეობის შესრულებას. მან თავისი დაუღალავი ენერჯისა და დიდი მონდომების წყალობით დროულად და კარგად ჩამოაყალიბა საჭირო რეზერვი. მთავრობამ მას მადლობა გამოუცხადა და 1831 წლის 22 აგვისტოს იმპერატორის გვირგვინით დამშვენებული წმინდა ანას მეორე ხარისხის ორდენი უბოძა*.

1833 წლის 1 ივლისს დიმიტრი დანიშნეს კურლანდიის (შემდეგში, მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის მემკვიდრე ცესარევიჩის) ულანის პოლკის უფროსად. დიმიტრისთვის დიდი წინსვლა იყო ამ პოლკის მეთაურად დაწინაურება, თუმცა გული წყდებოდა თავის პოლკზე, სადაც მან ახალგაზრდობის 16 წელი გაატარა და ზემდგომ მეთაურთა და მეგობართა დიდი ნდობა და სიყვარული დიამსახურა.

1836 წლის 1 აგვისტოს მას გენერალ-მაიორის წოდება მისცეს და სამუშაოდ განაწესეს ცხენოსანთა ჯარის ინსპექტორთან — კვალერიის გენერალ გრაფ ვიტტესთან, სადაც დიდხანს არ დარჩენილა. იმავე წლის 6 დეკემბერს იგი დაინიშნა ულანის დივიზიის მეორე ბრიგადის მეთაურად. ამ თანამდებობაზე დანიშვნისთანავე, იგი გაორკეცებული ენერჯიით შეუდგა დაკისრებული მოვალეობის შესრულებას. ერთ წელიწადში ისეთი წესრიგი დაამყარა და ისეთ ბრწყინვალე ფორმაში მოიყვანა თავისი ბრიგადა, რომ ხელმძღვანელობამ, დათვალაიერების შემდეგ, 1837 წლის 13 ნოემბერს, წმინდა სტანისლავის პირველი ხარისხის ორდენი უბოძა. ერთი თვის შემდეგ, იმავე წლის 6 დეკემბერს, უშუალოდ ხელმწიფე იმპერატორის მითითებით, თავადი დიმიტ-

* «Русский инвалид», 1846, № 86.

რი გროდნოს ჰუსართა ლეიბ-გვარდიელთა პოლკის მეთაურად და-
ნიშნა⁹.

1838 წლის 6 დეკემბერს დიმიტრი დაამტკიცეს ამ პოლკის მეთაურად

1838 წლის 6 დეკემბერს დიმიტრი დაამტკიცეს ამ პოლკის მეთაურად, როგორც ჩანს, მან ისეთი დიდი ნდობა და სახელი მოიხვეჭა, რომ ერთდროულად ორი თანამდებობა მისცეს. ქართველი გენერალი მთელი თავისი ენერგიით შეუდგა ორივე თანამდებობაზე მოვალეობის შესრულებას. განსაკუთრებით ბევრი დახვედა ვასაკეთებელი გროდნოს ჰუსართა ლეიბ-გვარდიელთა პოლკში. ამ პოლკში დისციპლინა არ იდგა სათანადო სიმაღლეზე, გარეგანი სახეც არ იყო სახელმთხვევილი პოლკის შესაფერისი. ახალი მეთაური ჩვეული ენერგიით შეუდგა პოლკის მოწინავეთა რიგებში ჩაყენებას, მაგრამ ორი კვირის დანიშნული იყო ამ თანამდებობაზე, როცა დიდმა თავადმა მიხეილ პავლეს ძემ დაათვალიერა მის ხელმძღვანელობაში მყოფი გროდნოს ჰუსართა ლეიბ-გვარდიელთა პოლკი. დიდ თავადს არ მოეწონა პოლკის არც საბრძოლო მდგომარეობა და არც გარეგანი სახე. დათვალიერებისთანავე იგი უკმაყოფილო შემოტრიალდა გენერალ დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკისაკენ და განრისხებულმა შესძახა: „თავადო ბაგრატიონო, თქვენ პოლკს უკანვე ჩამოგართმევთ“¹⁰.

დიმიტრის არ სჩვეოდა უფროსებისადმი პირფერობა და არც უსიტყვო მორჩილება. მან განრისხებულ დიდ თავადს დაუყოვნებლივ მიახალა: „თქვენ პოლკი არც მოგიციათ და ვერც ჩამომართმევთ“¹¹. ასეთი დაუფიქრებელი და მოუურიდებელი პასუხისათვის შესაძლებელი იყო მისი არამც თუ თანამდებობიდან გადაყენება, არამედ ჩინისა და თავისუფლების დაკარგვაც კი.

დიდი თავადი მიხეილ პავლეს ძე კეთილი და დიდბუნებოვანი პიროვნება იყო, არ გაბრაზებულა და არც სწყენია ხელქვეითი გენერლის მკაცრი, მაგრამ დაუფარავი გულახდილობა. თანაც დიდმა თავადმა იცოდა, რომ სულ რაღაც ორი კვირის ჩაბარებული ჰყავდა პოლკი და, რა თქმა უნდა, ამ მცირე ხნის განმავლობაში ვერაფრის ვაკეთებდას მოასწრებდა. თუ პოლკის სამწყობრო მდგომარეობა და გარეგანი სახე არ იყო სათანადო დონეზე, ეს დიმიტრის წინამორბედის დანაშაული იყო და არა ახალი მეთაურისა. დიდმა თავადმა მიხეილ პავლეს ძემ გადაწყვიტა პოლკში არსებული ხარვეზების გამოსასწორებლად თვითონ მიეღო ზომები ახლო მომავალში. ქართველი გენერალი და დიდი თავადი მშვიდობიანად დაშორდნენ ერთმანეთს.

9 ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.

10 იქვე. გვ. 79.

11 იქვე.

ფიცმა გენერალმა დიდ შეურაცხოვად მიიღო დიდი თავადის ზემოხსენებული სიტყვები და, კვლავ ყოველგვარი დაფიქრების გარეშე, დაწერა პოლკის მეთაურობიდან გადადგომის პატაკი, რომელიც დაუყოვნებლივ გადასცა დიდ თავადს¹².

სამხედრო წესის თანახმად, დიმიტრი ბაგრატიონს პატაკი ჭერ დივიზიის მეთაურისათვის უნდა გადაეცა და არა გვარდიელთა და გრენადერთა კორპუსების მეთაურისათვის. როცა დიმიტრი პატაკით ხელში ეახლა დიდ თავად მიხეილ პავლეს ძეს, ეს უკანასკნელი ქაღალდის დანახვისთანავე შეეკითხა: „რა არის ეს თქვენს ხელში?“. „პატაკი სამსახურიდან გადადგომის შესახებ, თქვენო უმაღლესობაე, — უპასუხა ქართველმა გენერალმა, — ხელმწიფეს არ სჭირდება ისეთი პოლკის მეთაურები, რომლებსაც უმაღლესი ხელმძღვანელობა უღირსადა სთვლის უფროსობისათვის. სინდისი ჩემი წმინდაა. ორი კვირაა, რაც ამ თანამდებობაზე ვარ, მაშასადამე, არაფრის არც გაფუჭება და არც გამოსწორება არ შემეძლებოდა“.

დიდმა თავადმა გამოართვა პატაკი და გადახია, დახეული ქაღალდი დაუბრუნა და უთხრა: „როგორ გეკადრებათ თავადო! მე გაცეხარდი და არც თქვენ არ დარჩენილხართ ვალში. მომეციოთ ხელი, შევრიგდეთ!“¹³. მან ხელი მოხვია დიმიტრის. ამით დამთავრდა ფიცები ქართველი გენერლისა და ყოვლისშემძლე დიდი თავადის მიხეილ პავლეს ძის უსაფუძვლო, შემთხვევითი ინციდენტი.

ამის შემდეგ, დიმიტრისა და დიდ თავადს შორის მეგობრული ურთიერთობა დამყარდა. გროდნოს ჰუსართა ლეიბ-გვარდიელთა პოლკი მალე მოწინავეთა რიგებში ჩადგა, რის გამოც ქართველმა გენერალმა 1839 წლის 6 დეკემბერს წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენი მიიღო, ხოლო 1841 წლის 6 დეკემბერს ზემოაღნიშნული წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენის შესამკობლად იმპერატორის გვირგვინი უბოძეს.

დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ თავისი ერთგული სამსახურით ისე გაითქვა სახელი, რომ 1842 წლის 1 ივლისს პრუსიის მეფემ თავისი სამეფოს წითელი არწივის მეორე ხარისხის ორდენი უბოძა ვარსკვლავთან ერთად. 1842 წლის 3 დეკემბერს, ოფიცრის ჩინით 25 წლის მანძილზე უმწიკვლო, გამორჩეული მუყაითი სამსახურისათვის, წმინდა გიორგის მეორე ხარისხის ორდენით დააჯილდოვეს. ერთი წლის შემდეგ კი წმინდა ვლადიმერის მეორე ხარისხის ორდენი დაიმსახურა. გარდა ხსენებული ორდენებისა, მას ჰქონდა მიღებული ნი-

¹² ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 79.

¹³ იქვე.

შანი 25 წლის უმწიკვლო სამსახურისათვის და ვერცხლის მედალი თურქეთის 1828—1829 წლების ომისათვის. დიმიტრის სახელი და დიდება, არც ორდენები და არც ხელმწიფე-იმპერატორის წყალობა.

1845 წელს ნიკოლოზ I-მა გენერალ-მაიორი დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკი დააწინაურა მეორე მსუბუქ ცხენოსანთა დივიზიის მეთაურად. დიმიტრი და მისი ძმა ალექსანდრე იმერეტინსკების გვარით იყვნენ ცნობილი.

ხელმწიფე იმპერატორი იმდენად კმაყოფილი იყო მათი ერთგული, უმწიკვლო სამსახურით და იმდენად ახლოს იყო მათთან, რომ ერთხელ გამოიძახა ისინი და უთხრა: „თქვენ გვარეულობაში იყო სახელგანთქმული მხედართმთავარი თავადი პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი. მე მაურს, რომ თქვენ ატაროთ ეს დიდებული სახელი. თქვენ ღირსები ხართ ატაროთ ის, ვინაიდან ორივენი ჩინებულად მსახურობთ¹⁴. დაე, ყველამ დაინახოს თვით თქვენით, რომ თქვენს გვარში სამხედრო მამ კობა და გმირობა არ კნინდება“. ხელმწიფე-იმპერატორის ამ შეკების შემდეგ თავადები ალექსანდრე და დიმიტრი გიორგის ძეები იწოდებოდნენ ბაგრატიონ-იმერეტინსკებად¹⁵.

დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკისათვის მეორე მსუბუქ ცხენოსანთა დივიზიის მეთაურობა ბოლო თანამდებობა იყო. აქედან ის აღარსად გადასულა სამსახურში. აქაც ჩვეული ენერგიითა და გულმოდგინებით შეუდგა თავის საყვარელ საქმეს. ხელმწიფე-იმპერატორი კვლავ კმაყოფილი იყო მისი ამ თანამდებობაზე მოღვაწეობით. სამხედრო სამსახურში ყოფნისას, თავის ხელმძღვანელობაში არსებული ნაწილების უმაღლესად დათვალეირებისას, კარგი შეფასებისათვის დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკის 105-ჯერ ჰქონდა მიღებული ხელმწიფე იმპერატორის წყალობა. იგი მთელი ენერგიით, თავდაუზოგავად ემსახურებოდა ჩაბარებული პოლკისა თუ დივიზიის ბრძოლის მაღალუნარიანობის საქმესა და მეზრძოლთა კეთილდღეობას. იგი იმდენად თავდავიწყებით იყო დაკავებული სამსახურით, რომ თავის თავზე ზრუნვისათვის დრო არ ჰქონდა. 1840-იანი წლების დასაწყისში მას ავადმყოფობა შეეპარა, მკურნალობისა და თავის მოვლისათვის არც დრო ჰქონდა და არც თავს იწუხებდა. 1845 წლის 6 ნოემბერს თავადი დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი გარდაიცვალა.

¹⁴ ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.

¹⁵ იქვე.

ლა თავისი მეუღლის¹⁶ ხელზე, რომელიც მას არასდროს არ ტოვებდა მარტო.

დიმიტრი გიორგის ძე 46 წლისა გარდაიცვალა. მისი ახლობლების გადმოცემით, ის იყო სამართლიანი, წინდახედული და ხელქვეითებისადმი არაჩვეულებრივად ყურადღებიანი. იყო მომთხოვნი როგორც ხელქვეითებისადმი, ასევე თავისი თავისადმი. ჰქონდა დიდი ენერჯია და ნებისყოფა დასახული მიზნის შესრულებისათვის. იგი ყოველთვის მოკრძალებულ და თავშეკავებულ ცხოვრებას ეწეოდა. მისთვის უცხო იყო ყოველგვარი ჭინიანობა და ახირება. იყო ფრიად საქმიანი და გამარჯვებული, არაჩვეულებრივად ნაკითხი¹⁷.

სიკვდილის წინ სანახავად მოსულ მეგობრებს თვითონვე გულისტკივილით და სინანულით მიმართავდა, რომ სტოვებდა მათ არა ბრძოლის ველზე, სადაც თავისი სისხლით აღბეჭდავდა ხელმწიფისა და სამშობლოსადმი ურყევსა და სამუდამო ერთგულებას, არამედ სარეცელს მიჯაჭვული, ყოველგვარი ბრძოლისა და ბრძოლის ველის გარეშე.

დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკი იმდენად სახელგანთქმული, დიდი ავტორიტეტის მქონე და თვით იმპერატორისაგან დაფასებული პიროვნება იყო, რომ დაკრძალვას ესწრებოდნენ დიდი თავადის ცესარევიჩის მემკვიდრე ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე, დიდი თავადი მიხეილ პავლეს ძე, ჰერცოგი მაქსიმილიან ლეიხტენბერგი და სხვ. იგი დასაფლავებულია პეტერბურგში, ალექსანდრე ნეველის ლავრაში. დასაველეთ მხარეს, კედლიდან 8—10 მეტრის მოცილებით. მის საფლავზე წითელი, შავი და ნაცრისფერი გრანიტისაგან ლამაზად შერწყმული ოთხნახევარი მეტრი სიმაღლის ულამაზესი ძეგლია დადგმული

Генерал-Маиор

князь

Дмитрий Георгиевич

Багратион-Имеретинский

сконч. на 46 году

6 ноября 1845 года

¹⁶ დიმიტრი გიორგის ძე დაქორწინებული იყო ოღლა ვალერიანის ასულ სტრონოვსკაიაზე, რომელთანაც ჰყავდა ორი შვილი — ალექსანდრე და დიმიტრი. მანამ ოღლა გათხოვდებოდა დიმიტრი გიორგის ძეზე, დედამისი მეორედ გათხოვდა ნოვგოროდის გენერალ-გუბერნატორ გენერალ ზუროვზე, რომელთანაც ეყოლა 1 ვაჟი და 1 ქალი შარიაში. შარიაში ვაჟყვა კონსტანტინე ბატონიშვილის შვილს ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის ცოლად. ამრიგად, ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე დაუნათესავდა ალექსანდრესა და დიმიტრის.

¹⁷ «Русский инвалид», 1846, № 86.

დიმიტრი გიორგის-ძე ბაგრატიონ-იმერეტისკისა და მისი შვილების — ილია
 ვალერიანისასულ ბაგრატიონ-იმერეტისკის [სტროინოვსკიას] საფლავზე დადგმუ-
 ლი ძეგლი აღეშენაძრე წველის ლავრაში, ღაზარევის სასაფლაოზე.

ძეგლის აღმოსავლეთ მხარეს, ზევით წარწერაა.

წარწერის ზემოთ სურათის ჩასადგმელადაა ამოკვეთილი გრანიტი (33X22 სმ). ეტყობა სურათი მალე დაზიანებულია და ამჟამად ცარიელი ადგილია დარჩენილი.

როგორც აღინიშნა, დიმიტრი გიორგის ძეს დარჩა მეუღლე ოლღა ვალერიანის ასული გრაფინია სტრონოვსკაია და ორი შვილი — ალექსანდრე და დიმიტრი¹⁸. ოლღა ვალერიანის ასული სტრონოვსკაია გარდაიცვალა მარსელში 1853 წლის აპრილში. როგორც ჩანს, იგი ჩამოასვენეს სანკტ-პეტერბურგში და დაკრძალეს მეუღლის გვერდით. ძეგლის დასავლეთ მხარეს წარწერაა გაკეთებული:

Княгиня

Ольга Валерияновна

Багратион-Имеретинская

урожденная графиня Стройновская.

сконч. на 29-м году

в Марсели

Апр. 1853 г.

ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეთისკი (1797—1862)

თავადი ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეთისკი დიმიტრი გიორგის-ძის უფროსი ძმა იყო. ორივე ძმა ათლეტური აღნაგობისა და ლამაზი სახისანი იყვნენ.

ალექსანდრე გიორგის ძე ბატონიშვილ კონსტანტინე დავითის ძეს ჰგავდა ტანადობითა და სახით. ნიკოლოზ იმერეთისკის გადმოცემით, ალექსანდრესა და დიმიტრის რომ ჩაეცვათ სამხედრო ფორმა და შერეულიყვნენ ხალხში, გარეგნობით ყველა ადვილად მიხვდებოდა, რომ ისინი ბაგრატიონები იყვნენ. როგორც აღინიშნა, ალექსანდრე პაჟთა კორპუსში იზრდებოდა, საიდანაც კორნეტად გადაიყვანეს ულანთა

¹⁸ ორივე ძმა პაჟთა კორპუსში იზრდებოდა. უფროსი, ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეთისკი პაჟიდან ლეიბ-ჰუსარი გამოვიდა. ცოტახანს იმსახურა და დატოვა სამსახური. მალე კვლავ შევიდა სამხედრო სამსახურში. ვერავითარ წინსვლას ვერ მიიღწია. გარდაიცვალა 39 წლისა, იტალიაში, 1885 წელს. მას შვილები არ დარჩენია. დასაფლავებულია ნოვოდევიჩის მონასტერში. უმცროსი — დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეთისკი, პაჟთა კორპუსიდან სამხედრო სამსახურს შეუდგა, თუმცა იმანაც ვერ წაიწია წინ და მალე თავი დაანება. მისი გარდაცვალების წელი არაა ცნობილი, შთამომავლობა კი არ დარჩენია.

16. მიხეაუ გონიკიშვილი

ლები-გვარდიულ პოლკში. ძმასავით მასაც კარგი მომავალი ჰქონდა. მან თავისი სამსახურით მალე მიიპყრო უფროსების ყურადღება, და-
იმსახურა ხელმწიფე-იმპერატორის ნდობა და წყალობა. სამხედრო
სამსახურში მის მიერ განვლილი გზა ჭერჭერობით დადგენილი არაა,
თუმცა ცნობილია, რომ 1840-იანი წლების დასაწყისში იგი გენერალ-
ადიუტანტი გახდა. სამხედრო სამსახურში იგი ბევრჯერ დააწინაურეს.
დივიზიის მეთაური გახდა, მაგრამ გენერალ-ადიუტანტის წოდება
შერჩა ბოლომდე.

ალექსანდრე ძალიან კეთილი ადამიანი იყო. მის ხელმძღვანელო-
ბაში მყოფ სამხედრო ნაწილების ოფიცრებსა და მებრძოლებს მეტად
უყვარდათ თავიანთი მეთაური. ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი
ძალიან ფიცი იყო, მაგრამ მალე ავიწყდებოდა გულის მოსვლა და
გაბრაზება.

ერთხელ, ხელმწიფე-იმპერატორის ამაღლაში ყოფნის დროს, სამ-
სახურებრივი საქმისათვის გაგზავნეს მეზობელი გუბერნიის ქალაქში.
გუბერნატორთან. ალექსანდრეს ეჩქარებოდა და მეეტლესაც აჩქარებ-
და, უნდოდა დროზე მისულიყო დანიშნულ ადგილას. ნახევარი ვერსი
იყო დარჩენილი ქალაქამდე, რომ მოულოდნელად მათ კარეტას სა-
ბარგულმა გადაუღობა გზა. მებარგულეები უკრაინელები იყვნენ.
ალექსანდრეს მეეტლემ იმდენი უყვირა და ემუდარა მებარგულებს,
რომ ხმა ჩაეხლიჩა. მებარგულეები, პირობით, ბრალს სდებდნენ მეეტ-
ლეს და უყვიროდნენ: „შენ საით ბრუნდები, ვერ ხედავ, რომ ჩვენც
იქით მივდივართ? ისინი იცინოდნენ და გზიდან გადასვლას არ ფიქ-
რობდნენ. საბარგულის მიზეზით მთელი გზა შეიკრა. ქართველ გენე-
რალს ეჩქარებოდა და მეეტლეს აძალებდა, როგორმე ასცილებოდა
საბარგულს.

გაბრაზებულმა მეეტლემ შეჰყვირა: რას შვრებით, რას ჩადიხართ
ნახევრად შეშლილებო, იცით, ვინ მიმყავს? ჩემი ბატონი წარ-
ჩინებული გენერალია, იგი ამაღალაშია („Он в свите“). სამწუხაროდ,
„სვიტა“ უკრაინულ ენაზე მამაკაცის უბრალო გლეხურ გრძელკალთე-
ბიან ზედა სამოსს ნიშნავს, ამიტომაც მებარგულეებმა ხარხარი დაიწ-
ყეს და მეეტლეს მიაძახეს: „ჩვენთან ყველა „სვიტა“შიაო“.

ალექსანდრე სასტიკად აღენთო, კარეტიდან თავი გამოჰყო და
ლანძღვით მიმართა, რომ „ის მიდიოდა სამსახურებრივი საქმისათვის
თვით ხელმწიფე იმპერატორის ნიკოლოზ პავლეს ძეს ბრძანებით“¹⁹.

ახალგაზრდებმა გაოგნებული ქართველი გენერლის სიტყვები არაფრად ჩააგდეს და მიიძახეს: „ჩვენ თვითონ თვედორე მიხეილის-ძის კონსტორის მსახურები ვართ“. მეზარგულე ახალგაზრდები ჯიუტობდნენ, არ იცოდნენ ვისთან ჰქონდათ საქმე და არ აპირებდნენ საზარგულის გვერდზე გადაყენებას, რომ გენერლის კარეტისათვის გზა მიეცათ. საბედნიეროდ, მეეტლემ მოახერხა საზარგულისათვის გვერდის აქცევა და იქაურობას მალე გაშორდნენ. ქალაქში მისვლისთანავე ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი გუბერნატორს ეახლა. სამსახურებრივი საქმის დაწყებამდე მომხდარი ამბავი მოახსენა და სთხოვა დამნაშავეთა დასჯა. გუბერნატორმა ბრძანება გასცა, სასწრაფოდ მოენახათ დამნაშავენი და სასტიკად დაესჯათ. ძებნა დიდ ხანს არ გაგრძელებულა, მალე მოიყვანეს მეზარგულე ახალგაზრდები და დაამწყვდიეს სასჯელის დადებამდე.

ქართველ გენერალს, როგორც ყოველთვის, იმჯერადაც მალე გადაუარა სიბრაზემ და იკითხა — „სად არიან ახლა დამნაშავენი?“ როცა შეიტყო, რომ ისინი დამწყვდეულები ჰყავდათ და სასჯელს ელოდნენ, თვითონვე სთხოვა გუბერნატორს მათი განთავისუფლება. ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის თხოვნით ორივე დამნაშავე იმავე დღეს გაათავისუფლეს. ალექსანდრეს, როგორც უკვე აღინიშნა, დიდი დამსახურება და ავტორიტეტი ჰქონდა როგორც თავის ხელმძღვანელობაში მყოფ სამხედრო ნაწილისა თუ დივიზიის მთელი შემადგენლობის წინაშე, ასევე ზემდგომი უფროსების წინაშეც. იმპერატორი პირადად იცნობდა და მაღალ შეფასებას აძლევდა მის ერთგულსა და თავდადებულ სამსახურს. ალექსანდრე, მართლაც, არაჩვეულებრივი ერთგულებითა და სამაგალითო მონდომებით ემსახურებოდა იმპერიის ინტერესებს, მაგრამ არც თავისი ქართველობა ავიწყლებოდა, უყვარდა თავისი სამშობლოც და გვარიც¹⁹.

ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 1840-იანი წლების დასაწყისიდან იცნობდა ორივე ძმას. უყვარდა კიდევ ალექსანდრე და დიმიტრი, ქება-დიდებასაც ასხამდა ორივეს დამსახურებასა და პიროვნებებსაც, მაგრამ ალექსანდრეს ნათესაური ერთგულებითა და სიყვარულით არ იყო კმაყოფილი. ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკი წერდა თავის მოგონებებში: „მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრე გიორგის ძეს ხშირად უყვარდა ფრაზები: „ჩვენი გვარი, ჩვენი

¹⁹ ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 77.

ქალაქი, ჩვენი სისხლი“, საქმით სულ სხვანაირად იქცეოდა“²⁰. ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ სიკვდილამდე ვერ დაივიწყა ალექსანდრეს მიერ ერთხელ მისდამი შემთხვევითი უყურადღებობა. როცა ახალგაზრდა ნიკოლოზი პაჟთა კორპუსში იმყოფებოდა, ალექსანდრე უკვე გენერალი იყო. ქართველ გენერალს ერთხელ მოუსურვებია იმავე პაჟთა კორპუსში მყოფი თავისი მეგობრის გენერალ ზასის შეილების ნახვა. ალექსანდრეს უნახავს გენერალ ზასის შეილები, ხოლო იქვე მყოფი თავისი ნათესავის — ნიკოლოზის — ნახვა დავიწყებულია. ეს ამბავი ძალიან განუცდია პატარა ნიკოლოზს და რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ დაწერილ თავის მოგონებებში ჩაუწერია გულისტკივილით: „მახსოვს, ალექსანდრე გიორგის ძე ერთხელ პაჟთა კორპუსში მოვიდა. მოითხოვა გამოეძახათ მისი ამხანაგის — გენერალ ზასის — შეილები, ჩემი ნახვა კი არ მოისურვა. ჩემმა პაქელმა ამხანაგებმა მითხრეს „ბიძაშენი მოსაცდელ ოთახშია, წადი იმასთან“. მე ჩავედი მეკარის ოთახში, შევიხედე კარის მინიდან და გარკვევით დავინახე, რომ ბიძაჩემი ელაპარაკებოდა ზასებს. მე შევეკითხე ამხანაგებს, ხომ არ უკითხავს ჩემს შესახებ რაიმე ბიძაჩემს? მიპასუხეს, რომ არა, შენს შესახებ არაფერი არ უკითხია. „აბა, თუ ის მე არაფრად მაგდებს, მეც მას არაფრად არ ჩავაგდებ. გავიფიქრე გულში, შემოვწრუნდი და წავედი“. 20 წლის შემდეგ მოუგონებია ნიკოლოზს ეს უსიამოვნო ამბავი ალექსანდრესთვის. ალექსანდრე გახევდა, ხელები გაშალა და ისე დაიბნა, რომ მხოლოდ წაიბუტბუტა: „ო, ძმაო, ხანგრძლივად გცოდნია შენ დამახსოვრება“. ამ მოგონების შემდეგ, აღარ ივიწყებდა ალექსანდრე მომხდარ ამბავს და ნიკოლოზთან შეხვედრისას ყოველთვის იმეორებდა: „ტფუ, როგორი მეხსიერება გქონია! ამ ორ ბაგრატიონ-იმერეტინსკის შორის მომდევნო წლებში უფრო ახლო ნათესაური ურთიერთობა დამყარდა. ნიკოლოზი ხშირად ნახულობდა უკვე სიბერეში შესულ ქართველ გენერალს.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი იმპერატორის დიდი ნდობითა და წყალობით სარგებლობდა, ხელმწიფის ამაღლებაშიც მსახურობდა. იგი ცხენოსანთა დივიზიის მეთაური იყო და ამ თანამდებობაზე ბევრგან გენერალ-ლეიტენანტის ჩინით იყო. ალექსანდრემ გენერალ-ადიუტანტის ჩინით დატოვა სამხედრო სამსახური. 1850-იანი წლების ბოლოს მას ავადმყოფობა დასჩემდა. მალე, მაღალი წნევის გამო დაშლა განუვითარდა. პარალიზებული მოხუცი ალექსანდრე სიკვდილის წინ კვლავ მოინახულა ნიკოლოზმა, დაამშვიდა ავადმყოფი, რომ პარალიზებული ავადმყოფები კვლავ დიდ ხანს ცოცხლობენო.

²⁰ ნ. იმერეტინსკი, დსახ. ნაშრომი, გვ. 77.

ალექსანდრე ვიორგის-ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის საფლავზე დაღმწეული ძეგლი
ალექსანდრე ნეველის ლავრაში, ლაზარევის სასაფლაოზე.

გაიხსენა თავისი მამის კონსტანტინეს ავადმყოფობა, რომ ისიც ასევე იყო დაავადებული და მაინც დიდ ხანს იცოცხლო. ალექსანდრე უფრო რადლებით უსმენდა, ბოლოს ნაღვლიანად გააქნია თავი და მოულოდნელად მიმართა ნიკოლოზს: „შენ, ნიკოლოზ, დაივიწყე გეთაყვა პატარა ზახების შესახებ!“ ამ საუბრის შემდეგ ალექსანდრეს დიდხანს აღარ უცოცხლია. იგი გარდაიცვალა 1862 წელს. მას ცოლი არ ჰყოლია და, რაღა თქმა უნდა, შთამომავლობა არ დაუტოვებია.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი დაკრძალეს ალექსანდრე ხვეელის ლავრაში, ლაზარევის სასაფლაოზე, თავისი ძმის დიმიტრის გვერდით. მის დაკრძალვას ესწრებოდა პეტერბურგის მოწინავე საზოგადოება, ქალაქის მთელი გენერლობა და მთავრობის წარმომადგენლები. ალექსანდრე გიორგის ძესაც ზუსტად ისეთივე ძეგლი დაუდგეს, როგორც მისი ძმის დიმიტრის საფლავზე დგას.

ძეგლის ზემო ძირითად ნაწილში, შავ გრანიტში, ამოკვეთილია წარწერა:

Генерал-Адъютант
Генерал от Кавалерии князь
Александр Георгиевич
Багратион-Имеретинский
скончался 5-го февраля 1862 года
на 66 году от рождения

ორივე ძმის — ალექსანდრესა და დიმიტრის — იმპერიის წინაშე დიდ დამსახურებასა და ავტორიტეტზე მეტყველებს ისიც, რომ ისინი დაიკრძალნენ ალექსანდრე ხვეელის ლავრაში, ლაზარევის სასაფლაოზე, იქ, სადაც რუსეთის საქვეყნოდ ცნობილი პირები იკრძალებოდნენ²¹.

²¹ ალექსანდრე ხვეელის ლავრა რამდენიმე ახლომდებარე სასაფლაოსაგან შედგებოდა. მათ შორის ყველაზე ძნელად ხელმისაწვდომი ლაზარევის სასაფლაო ყოფილა, სადაც რუსეთის იმპერიის გამოჩენილი და ყოვლისშემძლე პირები იმარბებოდნენ. ლაზარევის სასაფლაოს ტერიტორია ძველად კერძო საკუთრებას წარმოადგენდა და პატრონი ძალიან ძვირად ჰყიდდა დასაკრძალავ ადგილებს. ამიტომ იყო, რომ გამოჩენილ პირებს ან თვითონ უნდა დარჩენოდათ დიდძალი თანხა ანდა მთავრობის ხარჯით უნდა მომხდარიყო ადგილის ყიდვა და დაკრძალვა. ალექსანდრე ხვეელის ლავრის ლაზარევის სასაფლაო დაახლოებით 5000 კვ. მეტრს შეადგენს. ამ მცირე ფართობზე 1000-მდე პირივნებაა დაკრძალული, რომელთაგან არ მოიძებნება არც ერთი, რომლის სახელიც მთელ იმპერიაში არ ყოფილიყოს ცნობილი. გარდა ამისა ალექსანდრე და დიმიტრი ბაგრატიონ-იმერეტინსკების სხვადასხვა ფერებისაგან გემოვნებით შერწყმული გრანიტის ძეგლები იმდენად ძვირფასია და ლამაზად არის შესრულებული, რომ იმ ტერიტორიაზე არსებულ ყოვლისშემძლეთა ძეგლებს შორის დღესაც პირველობას იმსახურებენ.

ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაბრატინონ-იმიერტინსკი
(1837—1900)

ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე იყო სოლომონ მეორის მიერ იმერეთის ტახტიდან ჩამოგდებული მეფის — დავით გიორგის ძის შვილის — კონსტანტინე დავითის ძის უმცროსი შვილი მესამე ცოლისაგან (ეკატერინე სერგის ასულ სტრახოვსკაიანი). იგი დაიბადა პეტერბურგში 1837 წელს. პატარა ალექსანდრე მ წლისაც არ იყო, როცა 1844 წელს მამა გარდაეცვალა. კონსტანტინე დავითის ძე სიკვდილის წინ იმდენად ხელმოკლედ ცხოვრობდა, რომ 1842 წელს დამბლადაცემული გოლიცინის საავადმყოფოდან ძლივს გადაიყვანეს დონის მონასტრის ახლოს, დონის ქუჩაზე უხმაურო ადგილას მდებარე წყნარ ბინაში, სადაც სიცოცხლის უკანასკნელი ორი წელი გაატარა მწოლიარემ.

ოჯახის ხელმოკლეობის მიზეზი ისიც იყო, რომ პენსიას, რომელსაც კონსტანტინე დავითის ძის დედა, იმერეთის ყოფილი დედოფალი ანა ლებულობდა, თავის შვილსა და მის ოჯახს ახმარდა¹. მამის გარდაცვალების შემდეგ პენსია, 7000 მან., რომელსაც კონსტანტინე და-

¹ კონსტანტინემ რუსეთის მთავრობას დედის პენსიის დაბრუნება სთხოვა. ოფიციალური მიმოწერაც გაიმართა ამ საკითხზე, მაგრამ მინისტრმა ბლუდოვმა საბოლოოდ უარი განაცხადა პენსიის დაბრუნებაზე. როცა 1850 წელს საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის ქვრივი, დედოფალი მარიამ გიორგის ასული გარდაეცვალა, მისი კუთვნილი პენსია — 13 ათ. მანეთი მთლიანად შვილებს დარჩათ და გაუნაწილდათ. პენსიის ამგვარი დატოვება — გადაწაწილება კვლავაც რომ არ მოეთხოვათ სხვა ბატონიშვილებს, მარიამ დედოფლის პენსიის შვილებისათვის დატოვების ბრძანებაში აღნიშნული იყო, რომ ეს მოხდა „ხელმწიფის განსაკუთრებული წყალობითა და არა სხვათა სამაგალითოდ“. მიუხედავად ასეთი განმარტებისა, კონსტანტინე დავითის ძის გარდაცვალების შემდეგ მისმა შვილმა ნიკოლოზ კონსტანტინეს-ძემ კვლავ მოითხოვა მამამისის მიერ „ნათხოვარი“ პენსიის დაბრუნება ანა დედოფლის პენსიის დაბრუნება შეუძლებელი აღმოჩნდა. მეფის მინისტრმა სერგეი სტეფანეს ძე ლანსკოიმ კვლავ უარით უპასუხა ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძეს. იმერეთის ბატონიშვილები გაცილებით ღარიბულად ცხოვრობდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ბატონიშვილებთან შედარებით. იმერეთის თავადებს 50%-ით ნაკლები შემოსავალი ჰქონდათ გართულ ბატონიშვილებთან შედარებით. მაგალი-

ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი

ვითის ძე იღებდა სიცოცხლეში, დაქვრივებულ მეუღლესა და სამივე შვილს გაუნაწილდა, იმპერატორის მითითებით. ქვრივ ეკატერინე სერგის ასულ სტრაზოვას მიეცა 2642 მანეთი. პენსიის დანარჩენი ნაწილი

თად, ალექსანდრე ბატონიშვილის შვილს — თავად ირაკლის შვიდჯერ მეტი შემოსავალი ჰქონდა იმერეტინსკებთან შედარებით... იხ. ნ. იმერეტინსკის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 96—98.

— 4358 მანეთი — სამივე ძმას: კონსტანტინეს, ნიკოლოზსა და ალექსანდრეს. თითოეულ მათგანს მიეცა 1452 მან. და 67 კაპიკი².

მამის პენსიის დანაწილებისთანავე, მცირეწლოვან ძმებს მეურვედ მოსკოვის საქალაქო საავადმყოფოს ბუხჰალტერი, კოლეგიის ყოფილი ასესორი — იაგორ ივანეს ძე სიროტინინი დაუნიშნეს, რომელიც კეთილი და უაღრესად პატიოსანი აღამიანი აღმოჩნდა. იგი დიდ ყურადღებას იჩენდა დაობლებული ძმებისადმი და ეკონომიურად ახარჯებდა კუთვნილი პენსიების ნაწილს, ნაწილს კი უგროვებდა და უნახავდა მომავლისათვის³. როგორც ყველა ბატონიშვილი, ალექსანდრეც პაქთა კორპუსში შეიყვანეს, საიდანაც 1855 წელს პრაპორშჩიკად გაამწესეს ცხენოსანთა გვარდიულ დივიზიაში⁴. ეს დივიზია პეტერბურგში იღგა უმოქმედოდ. რის გამოც მალე მოწყინდა ალექსანდრეს იქ სამსახური და მოინდომა კავკასიის მოქმედ არმიაში გადასვლა, რომელიც ბრძოლებს აწარმოებდა შამილის წინააღმდეგ. მაშინდელი მეფისნაცვალის თავადი ბარიატინსკი შეპირდა ალექსანდრეს, რომ თუ კავკასიაში განაწესებდნენ სამხედრო სამსახურში, მას თავის ადიუტანტად აიყვანდა⁵. მეფისნაცვლის — თავად ბარიატინსკის — რჩევით, ალექსანდრეს ჯერ კავკასიის მოქმედ არმიაში უნდა ემსახურა რამდენიმე ხანს, შემდეგ კი, დაპირებისამებრ, თავის ადიუტანტად აიყვანდა. ახალგაზრდა ალექსანდრემ დაიჯერა მეფისნაცვლის რჩევა-დაპირება და კავკასიაში მოქმედ გრენადერთა მე-14 პოლკში ჩაირიცხა პორუჩიკად⁶.

ბარიატინსკის ადიუტანტობა ალექსანდრეს, ელბათ, იმიტომ უფრო უნდოდა, რომ იგი სამსახურს გააგრძელებდა და იცხოვრებდა მისთვის ჯერ კიდევ უნახავ მშობლიურ მხარეში. მან თავი გამოიჩინა ჩეჩნებისა და, განსაკუთრებით, დაღესტნელების წინააღმდეგ ბრძოლებში⁷. ახალგაზრდა პორუჩიკის მთიელთა წინააღმდეგ თავდადებული და მამაცური მოქმედება მალე შენიშნა სამხედრო ხელმძღვანელობამ და 1858 წლის 18 ივლისს მას შტაბსკაპიტნობა ებოძა. ბრძოლებში აქტიური მონაწილეობის პარალელურად იგი მოუთმენლად ელოდა მეფისნაცვლის — თავად ბარიატინსკის ადიუტანტობას, მაგრამ ამ უკანას-

² Н. К. Имеретинский, Багратиды в России, с. 96.

³ მოგვიანებით, როცა ძმები ოფიცრები გახდნენ, მეურვემ — ი. სიროტინინმა თითოეულ მათგანს მისცა კუთვნილი პენსიების დანაზოგი თანხებიდან დაზოგილი 11000 მანეთი.

⁴ «Исторический Вестник», 1901, № 1, с. 411—412.

⁵ ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 73.

⁶ «Исторический Вестник», 1901, № 1, с. 411.

⁷ ჟურნალი «ველი» 1897, № 6.

კნელმა არ შეასრულა მიცემული სიტყვა. ალექსანდრემ უხერხულად ჩათვალა ბარიატინსკის წყალობის ლოდინი, სამხედრო სამსახურიდან გავიდა და გულმოსული საზღვარგარეთ გაემგზავრა.

მოსალოდნელი იყო, რომ იგი, მეფისნაცვლის უპირობით განაწყენებული, სამხედრო სამსახურს აღარ დაუბრუნდებოდა. მაგრამ მალე პეტერბურგში მდგარ, იმავე ცხენოსანთა დივიზიას მიაშურა, სადაც პირველად იქნა განწესებული 1855 წელს. აქედან, შტაბსკაპიტანი ალექსანდრე აგრძელებს სწავლას ნიკოლაევის გენერალური შტაბის აკადემიაში, რომელიც ბრწყინვალედ დაამთავრა 1862 წელს. აკადემიის დამთავრების შემდეგ, მისი სამსახურებრივი კარიერა სწრაფად წარიმართა. იმავე 1862 წელს იგი გენერალურ შტაბში იქნა დატოვებული. მალე კი, 1863 წელს პოლონეთში ეწევა სამხედრო სამსახურს. იქ ყოფნისას იგი აქტიურად მონაწილეობდა პოლონელთა დაშმვიდებაში. ერთგული და საზრიანი მოქმედებისათვის მას 1864 წელს ფლიგელ-ადიუტანტობა მისცეს.⁸

ალექსანდრემ თავისი ვაჟკაცობით, გაბედული და ჰკვიანური შორსმჭვრეტელობით იმდენად გაითქვა სახელი, რომ ზემდგომ ხელმძღვანელთა ნდობა და პატივისცემა დაიმსახურა. მეფისნაცვალმა ბერგმა 1867 წ. იგი ვარშავის გვარდიული ნაწილების შტაბის უფროსის მოადგილედ დანიშნა, ხოლო 1869 წელს გენერალ-მაიორის ჩინით მისი უდიდებულესობის ამაღლის წევრობა და ვარშავის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსობა უბოძა. იმპერიის ერთგული სამსახურითა და მხედართმთავრული ნიჭით სახელგანთქმული ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 1876 წელს მსროლელი ბატალიონების ინსპექტორად დაინიშნა⁹. ამ თანამდებობაზე იყო რუსეთ-თურქეთის უკანასკნელი ომის დაწყებისას.

თურქეთთან საომარი მოქმედების დაწყებისთანავე, გენერალ-მაიორი ალექსანდრე, როგორც იმპერიის ერთგული პირი და გამოცდილი სამხედრო ხელმძღვანელი, ბელგრადში გაიგზავნა, სერბიის მიერ თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლის სამზადისისა და, საერთოდ, ბრძოლის-უნარიანობის შესამოწმებლად. ბელგრადში საჭირო შემოწმებებისა და სხვა სამუშაოების ჩატარების შემდეგ, უკან დაბრუნებისას, თურქეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად დაძრულ იმპერატორის ამაღას შეუერთდა ქ. პლოეშტში¹⁰. თურქეთის ჯარი ოსმან ფაშას ხელმძღვანელობით სწრაფად მოიწვედა წინ. საჭირო იყო რუსეთის არმიის

⁸ ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.

⁹ შ. მეგრელიძე, ჩვენი სახელოვანი სამხედრო წინაპრები, თბილისი, 1979, გვ. 156.

¹⁰ იქვე, გვ. 157.

დიდი შენაერთების გადაყვანა მდ. დუნაიზე, რაც ფრიად სასწრაფო და აუცილებელ საქმეს წარმოადგენდა. ამ დიდად სერიოზული და სასწრაფო ოპერაციის დროულად შესრულება ალექსანდრე კონსტანტინეს ძეს დაევალა. ქართველმა გენერალმა კარგად შეასრულა ეს დავალება. ჯარი შეუფერხებლად იქნა გადაყვანილი მდ. დუნაიზე, რისთვისაც ალექსანდრემ იმპერატორის მადლობა დაიმსახურა. ალექსანდრეს მიერ ზემოხსენებული დავალების დროულად შესრულებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საომარი მოქმედების შემდგომი წარმატებისათვის. მისი ხელმძღვანელობით მდ. დუნაიზე ჯარების გადაყვანა იმ დროს მოხდა, როცა ოსმან ფაშას ხელმძღვანელობით თურქეთის ჯარი განის გზით პლევენაში შეიჭრა და ბულგარეთში მყოფი რუსეთის არმიის შუაზე გაჭრას ლამობდა¹¹. ოსმან ფაშამ ორჯერ სასტიკად დაამარცხა გენერალ კრიდნერისა და გენერალ სკობელევის შენაერთები, ორი თვის განმავლობაში შიშის ქვეშ ჰყავდა ბალკანეთში მყოფი რუსეთის არმია. თურქეთის ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლებში ინიციატივის ხელში ჩაგდებისათვის საჭირო იყო სწორი სტრატეგიული გეგმები და გამოცდილი სამხედრო ხელმძღვანელობა.

მდ. დუნაიზე ჯარის გადაყვანის შემდეგ ალექსანდრე ქვეითთა მეორე დივიზიის უფროსად დაინიშნა¹². იგი გაბედულად და თავდადებით იბრძოდა თურქთა წინააღმდეგ. 30 ივლისს პლევენაზე იერიშის მიტანისას, მას, იმპერატორის დავალებით, თვალყური უნდა ედევნებინა ბრძოლის მიმდინარეობისათვის. ბრძოლაში რუსეთის ჯარი დამარცხდა. ალექსანდრემ სწორად აღიქვა ბრძოლის ველზე დამარცხების მიზეზები. მალე, როცა იმპერატორმა პირადად გამოიძახა და ჰკითხა პლევენასთან დამარცხების მიზეზები, ალექსანდრემ ხუთი მიზეზი მოახსენა: 1. რუსეთის ჯარის სიმცირე, თურქეთის არმიასთან შედარებით. 2. მხედართმთავართა შორის, შეტევითი ოპერაციების შესახებ, აზრთა სხვადასხვაობა. 3. ცალკეული მოიერიშე შენაერთების მეთაურთა ურთიერთშეუთანხმებელი მოქმედება. 4. კორპუსთა გენერლების უნებისყოფობა და, რაც მთავარი იყო, 5. შეტევითი ოპერაციების მოუმზადებლობა¹³.

იმპერატორს ძალიან მოეწონა პლევენასთან დამარცხების შესახებ ქართველი გენერლის მოურიდებელი, საფუძვლიანი და სწორი მსჯელობა. მიუხედავად იმისა, რომ პლევენას ოპერაცია პირველად უშედეგოდ დამთავრდა, ქართველი გენერლის პირადი მოქმედება და მისი ხელმძღ-

¹¹ ჟურნალი „კვალი“, 1897, № 6.

¹² «Исторический Вестник», 1901, № 6.

¹³ შ. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 157.

ვანელობით დივიზიის მიერ ჩატარებული ბრძოლები იმდენად მიზანსწრაფული და სტრატეგიულად გამართლებული იყო, რომ იგი დაჯილდოვდა „ოქროს ხმლით“, წარწერით „მამაცობისათვის“¹⁴. ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეთისკის სახელი და დიდება მთელი რუსეთის იმპერიაში გახდა ცნობილი. შემდგომში სწორედ მისი გეგმით აიღეს პლევნა. პლევნას ალებამდე, მისი გეგმით, საჭირო იყო ორი სტრატეგიული საყრდენის — მდ. დუნაიდან 60 კილომეტრის დაცილებით მდებარე ქ. ლოვჩასა და შემდეგ დუბნიაკის — იერიშით ალება, რათა ოსმალეთის ჯარისთვის მოესპოთ კონსტანტინოპოლიდან მაშველი ჯარისა და სურსათ-სანოვავის მიღების საშუალება. ამასთანავე, ქ. ლოვჩას ალებით შეწყდებოდა კავშირი ოსმან ფაშას ჯარებსა და შიპკაზე მოიერიშე სულეიმან ფაშას შენაერთებს შორის. ქ. ლოვჩა მოხერხებულ სტრატეგიულ პუნქტს წარმოადგენდა, რომელსაც რიფათ ფაშას მეთაურობით ექვსი ქვემეხით შეიარაღებული 12 ათასი მებრძოლისაგან შემდგარი გარნიზონი იცავდა.

ერთი სიტყვით ქ. ლოვჩასა და დუბნიაკის დაკავებით შეიძლებოდა როგორც პლევნას ალება, ისე სარდლის ტყვედ ჩაგდება თავისი ჯარით¹⁵.

ქ. ლოვჩას ალება დაუყოვნებლივ უნდა განხორციელებულიყო. სასწრაფოდ შეიქმნა 27-ათასმებრძოლიანი სპეციალური მოიერიშე რაზმი, რომელსაც გადაეცა 28 ქვემეხი. რაზმის ხელმძღვანელად ალექსანდრე დაინიშნა. მან თავისი ახლობელი, სანდო და გამოცდილი სამხედრო ხელმძღვანელები მოიწვია ლოვჩას ასაღებად.

მოიერიშეთა მარჯვენა ფრთას ხელმძღვანელობდა გენერალი სკობელევი, ხოლო მარცხენა ფრთას — გენერალი დობროვოლსკი. შტაბის უფროსად თავისი მეგობარი, ბრძოლებში გამოჩენილი და გამოცდილი პოლკოვნიკი პარენსოვი დანიშნა. ამრიგად, გაითვალისწინა რა პლევნასთან ბრძოლებში დაშვებული შეცდომები, ლოვჩას ალებით მალე გამარჯვებაც იხეიმა. ლოვჩას ასაღებად ბრძოლა 1877 წლის 3 სექტემბერს დაიწყო გათენებისას და 11-საათიანი შეუპოვარი ბრძოლის შემდეგ — საღამოს ხუთ საათზე — ქალაქში ქართველი გენერლის რაზმი შევიდა. თურქებმა 8200 მებრძოლი დაჰკარგეს მოკლულთა სახით. რაზმმა თურქეთის ჯარის ორი დროშა და დიდი რაოდენობის სამხედრო შეიარაღება იგდო ხელთ. ბრძოლის დამთავრების შემდეგ

¹⁴ «Исторический Вестник», 1901, № 6.
¹⁵ «ქრნალი „კვალი“, 1897, № 6.

გენერალმა ლოვჩას ირგვლივ სამხედრო პოზიციები დაათვალიერა და
ჯარს გამარჯვება მიულოცა.

ლოვჩას ალებით კმაყოფილმა იმპერატორმა გენერალი წმინდა
ორგის მეოთხე ხარისხის ორდენით დააჯილდოვა. მისი, როგორც წინ-
დახედული მხედართმთავრის ავტორიტეტი თანდათან ზენიტს აღწევ-
და.

მის გადაწყვეტილებებს ანგარიშს უწევდნენ, მის აზრს ითვალისწი-
ნებდა მთავარსარდლობა და ხშირად თვით იმპერატორიც კი. როცა
პლევნას ალების საკითხი დადგა დღის წესრიგში, 1877 წლის 10 სექ-
ტემბერს, ქართველი გენერალი სამხედრო საბჭოზე მიიწვიეს, რო-
გორც პლევნას გარნიზონის ძლიერების მცოდნე და არსებული ვითა-
რების სწორი შემფასებელი.

ალექსანდრემ ნათლად და სწორად დაახასიათა არსებული მდგო-
მარეობა და პლევნაზე 10 სექტემბრისათვის დანიშნული იერიშის წი-
ნააღმდეგ წავიდა. მისი აზრით, ჯერ კიდევ მომზადება იყო საჭირო.
სამხედრო ხელმძღვანელობა ჩქარობდა ოპერაციის ჩატარებას. მათ
უნდოდათ, რაც შეიძლება მალე აეღოთ პლევნა, არსებულ საბრძო-
ლო ვითარებას კი არ ითვალისწინებდნენ. გენერალმა საკმაოდ საფუძ-
ვლიანად და ავტორიტეტულად დაახასიათა ურთიერთმოწინააღმდეგე
ძალების შეფარდება, არსებული ვითარება და იერიშის დაწყების კა-
ტეგორიული წინააღმდეგი წავიდა. ალექსანდრეს საფუძვლიანი მო-
საზრებანი არ მიიღეს და 10 სექტემბერს პლევნაზე იერიშის მიტანა
გადაწყვიტეს. პლევნაზე იერიშის მიტანის პირველ ეტაპზე რუსეთის
ჯარმა მცირეოდენ გამარჯვებას მიაღწია, მაგრამ მალე ინიციატივა
თურქთა ხელში გადავიდა. ორდღიანი ბრძოლა 1877 წლის 12 სექტემ-
ბერს რუსეთის ჯარის დამარცხებით დამთავრდა. რუსეთის ჯარმა დი-
დი მსხვერპლი გაიღო, მაგრამ პლევნა კვლავ თურქთა ხელში დარჩა.
რუსეთის სამხედრო ხელმძღვანელობას ძვირად დაუჯდა ალექსანდრეს
აზრის მიუღებლობა.

პლევნას ალება კვლავ პირველ საკითხად იდგა დღის წესრიგში,
მიუხედავად იმისა, რომ ლოვჩასა და დუბნიაკის ალებით ოსმან ფაშას
გარნიზონი გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდა: ველარ იღებდნენ
საჭირო სურსათ-სანოვავებს, ვერც ცოცხალი ძალების შევსებას და,
საერთოდ, იზოლირებული აღმოჩნდნენ ახლომახლო პროვინციებისაგან,
მთავარსარდალი ომარ ფაშა მაინც განაგრძობდა წინააღმდეგობის ვა-
წყევას. რუსეთის ჯარმა პირდაპირი იერიშით ვერ მიაღწია პლევნას
ხელში ჩაგდებას. საჭირო იყო პლევნას ალყაში მოქცევა.

ამ მიზნის მისაღწევად კვლავ სპეციალური რაზმი შეიქმნა, რომლის
შტაბის უფროსობა ალექსანდრეს დაეკისრა. ამ თანამდებობაზეც იკა

ჩვეული ენერგიითა და შემართებით იღვწოდა რაზმის პირადი შემადგენლობის ბრძოლისუნარიანობის ასამაღლებლად და სურსათ-სანოვანის საჭირო რაოდენობის მოსამარაგებლად, რათა უკანასკნელი ცდა პლევნას ალებით დამთავრებულიყო. შტაბის უფროსის თანამდებობაზე ყოფნისას, იგი ერთგული და სწორუბოვარი თანაშემწე იყო პლევნას ასაღებად სპეცალურად შექმნილი რაზმის უფროსის გენერალ ტოტლებენისა.

ტოტლებენი მაღალ შეფასებას აძლევდა ალექსანდრეს საქმიანობას შტაბის უფროსის თანამდებობაზე ყოფნისას. პლევნას ალების შემდეგ მისი ერთგული სამსახურის შესახებ გენერალი ტოტლებენი აღნიშნავდა: „სექტემბერში პლევნასთან ჩემი ჩასვლისას, თქვენთვის ცნობილ რთულ ვითარებაში, შტაბის უფროსად თავადი იმერეთისკი დანიშნეს, თავადმა მოკლე დროში ჩამოაყალიბა შტაბი; მისი შემადგენლობა საუკეთესო იყო; თავადის მეთაურობით იგი დღე და ღამე მუშაობდა, მხედველობაში მაქვს საქმის წარმატება. წინა იერიშების შედეგად საოცარი დანაკარგების გამო, ჯარი მოშლილი იყო, აუცილებელი იყო მისი წესრიგში მოყვანა, რაც მან საუკეთესოდ შეასრულა. რამდენადაც შესაძლებელი იყო, არმია უზრუნველყოფილ იქნა სურსათ-სანოვანით, კორპუსებისა და ცალკეული რაზმების მეთაურობით; ყველა თავის დროზე ლებულობდა დირექტივებს“¹⁶.

პლევნას ალებისათვის ოსმან ფაშას გარნიზონის ალყაში მოქცევის გეგმა თვით ალექსანდრემ შეადგინა¹⁷. ამ გეგმის შესაბამისად თურქეთის გარნიზონს პლევნაში გარს შემოერთყნენ. პლევნა გაათავისუფლეს 1877 წლის 28 ნოემბერს. მისი ალების პირველი ორგანიზატორი და გმირი გენერალი ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეთისკი იყო.

1878 წლის 29 ნოემბერს ალექსანდრე წმინდა გიორგის მესამე ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა; ეს ორდენი პირადად ზელმწიფე-იმპერატორმა ალექსანდრე ნიკოლოზის ძემ გადასცა. რუსეთ-თურქეთის ომი ჯერ კიდევ დამთავრებული არ იყო, როცა მისი მითითებით ალექსანდრეს ბრძოლებში განსაკუთრებული თავის გამოჩენისათვის გენერალ-ლეიტენანტის წოდება მიენიჭა. მისი ერთგული სამსახურით დიდად კმაყოფილი იყო გენერალი ე. ტოტლებენი, რომელიც აღფრთოვანებით სწერდა მთავარსარდალს: „თავს ვალდებულად ვთვლი გაცნობით შტაბის უფროსის თავად იმერეთისკის დამსახურება; იგი ჩემი შეუცვლელი მოადგილე იყო იმ რთულ ვითარებაში, რომელიც 28 ნოემბერს წარმატებით დამთავრდა“¹⁸.

¹⁶ შ. მეგრელიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 161.

¹⁷ თურნალი „კვალი“, 1897, № 6.

¹⁸ იქვე, გვ. 162.

ლოჯიასა და პლევნასთან ბრძოლებში ალექსანდრემ ვაეკაცისა და ჰკეიანის, შორსმჭვრეტელი მხედართმთავრის სახელი მოიხვეჭა. ბრძოლაში ორი ორდენით — წმინდა გიორგის IV და III ხარისხის ორდენებით — დაჯილდოება რუსეთის სამხედრო ისტორიაში იშვიათი შემთხვევა იყო. ნიკოლოზ იმერეტინსკი საგანგებოდ უსუამდა ხაზს ამ მოვლენას: „ლოჯიასა და პლევნასთან ბრძოლებში ალექსანდრემ თავისი სახელი ჩაწერა რუსეთის სამხედრო ისტორიაში, ყოველ შემთხვევაში, წმინდა გიორგის ორდენების მფლობელთა ისტორიაში“¹⁹. ორმოცი წლის ქართველმა გენერალმა ისეთ აღიარებას მიაღწია, რომ მის სახელსა და დამსახურებას იმ დროის თითქმის ყველა სამხედრო მოხელე და თანამდებობის პირი იცნობდა.

გ. წერეთელი აღფრთოვანებით წერდა ჟურნალ „კვალის“ 1897 წლის ივნისის ნომერში: „მან (ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ—მ. გ.) განითქვა დიდი მხედართმთავრის სახელი რუს-ოსმალის ომში. ყველას ეხსოვება ის შემამრწუნებელი დრო, როდესაც ბოლგარიაში მთელ რუსეთის მხედრობას განის გზით შეიჭრა სახელგანთქმული ოსმან ფაშა პლევნაში და ჰლამობდა მთელი რუსეთის არმია შუაზე გაეჭრა. იმან ორჯერ საშინლად დაამარცხა ლენერლები კრიდნერი და სკობოლევი, ორი თვის განმავლობაში მას შიშის ქვეშ ჰყავდა მთელი რუსეთის ბალკანის არმია. ამ დროს არმიის შტაბის უფროსად იყო უგანათლებულესი ა. იმერეთინსკი. იმან შეთხზა ახალი სამხედრო გეგმა, რომ ოსმან ფაშას პლევნაში გარს შემორტყმოდა და მთელი თავისი მხედრობით ტყვედ წამოეყვანა.

ამ განზრახვით მან ჯერ იერიშით აიღო ლოჯია და მერე დუბნიაკი. რაკი ეს ორი სტრატეგიული ბურჯი წაართვა ოსმალეთის გამოჩენილ მხედართმთავარს და ამით მოუსპო მას გზა, რომ სურსათი და ახალი ჯარები ველარ მიეშველებინა კონსტანტინოპოლიდან, შემდეგ მისი ტყვეთ წამოყვანაც ადვილი შეიქმნა. თვით ბალკანის ქედზე გადასვლა და კონსტანტინოპოლის ქალაქამდის იერიშის მიტანა უგანათლებულესი თავადის ალექსანდრე იმერეთინსკის საქმე იყო“²⁰.

ქართველ გენერალს წინ კვლავ დიდი წინსვლა და სახელმწიფოებრივი საქმიანობა ელოდა. იმავე 1878 წლის ბოლოს ქართველი გენერალი მოქმედი არმიის შტაბის უფროსად იქნა დანიშნული ა. ნეპოკონიციკის მაგიერ. რუსეთ-თურქეთის ომის დამთავრების შემდეგ ალექსანდრე დაინიშნა სანკტ-პეტერბურგის სამხედრო ოლქის გვარდიული ჯარების შტაბის უფროსად, სადაც დაჰყო ალექსანდრე მეორის გარდაცვალებამდე — 1881 წლამდე. ამ წელს, რუსეთის ახალმა იმპე-

¹⁹ ნ. იმერეთინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 74.

²⁰ ჟურნალი „კვალი“, 1897, ივნისი.

ტორმა ქართველი გენერალ-ლეიტენანტი მთელი იმპერიის მთავარსა და მხედრო სასამართლოს სამმართველოს უფროსად და მთავარ სამხედრო პროკურორად დანიშნა²¹. იმავე წელს გენერალ-ლეიტენანტი ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი საგანგებო ელჩად გაიგზავნა თურქეთში, კონსტანტინოპოლში, რათა ეცნობებინა იმპერატორ ალექსანდრე მეორის გარდაცვალება და ალექსანდრე მესამის ასვლა საიმპერატორო ტახტზე²².

ამ თანამდებობაზე ალექსანდრე იმერეტინსკი ჩვეული ენერგიითა და საქმის ცოდნით მსახურობდა. ის იყო სათნო, ჩინებული მოლაპარაკე და მიუდგომელი მოსამართლე²³. ამიტომ იყო, რომ ამ თანამდებობებზე ის დიდხანს — 1892 წლამდე — დარჩა. იმავე წელს ალექსანდრე დაინიშნა სახელმწიფო საბჭოს წევრად, რაც განპირობებული იყო მისი რუსეთისადმი დიდი ერთგულებით, დამსახურებითა და დიდი გამოცდილებით. სახელმწიფო საბჭოში მას უხდებოდა დიდი და რთული სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებში ჩაწვდომა და თავისი აზრის გამოთქმა. მას არც ამ თანამდებობაზე შეურცხვენია თავი. ოთხი წლის შემდეგ, 1896 წლის 1 იანვარს, იგი ვარშავის გენერალ-გუბერნატორად და ვარშავის სამხედრო ოლქის მეთაურად დაინიშნა²⁴. ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის ვარშავის გენერალ-გუბერნატორად დამტკიცების შესახებ 1897 წლის ჟურნალ კვალის იენისის ნომერში, გ. წერეთელი, სტატიაში „უგანათლებულესი თავადი ალექსანდრე ბაგრატიონი, შეცვლილი გვარით იმერეთინსკი“, წერდა: „ამ იანვარში მოვიდა რუსეთიდან ამბავი, რომ უგანათლებულესი თავადი ალექსანდრე იმერეთინსკი, დაინიშნა ვარშავის ლენერალ-ლუბერნატორად. ის ითვლება ამ ყამად მთელ რუსეთში უნიჭიერეს მხედართმთავრად, მას აქეთ რაც მან წარსულ ომში თავი ისახელა შესანიშნავი სტრატეგიული და ტაქტიკური ნიჭის გამოჩენით“... ალექსანდრე პოლონეთში საკმაო ხანს იყო ნამსახური, იცნობდა იქაური ხალხის მეობასა და იქაურ ვითარებას. ამდენად, მოულოდნელი არ იყო მისთვის ხსენებულ თანამდებობაზე დანიშვნისას პოლონეთის დედაქალაქში შექმნილი რთული ვითარება. იგი ანგარიშს უწევდა პოლონელი ხალხის საუკეთესო ტრადიციებს, სამშობლოსადმი ღრმა სიყვარულსა და სარწმუნოებისადმი ერთგულებას. ახალმა გენერალ-გუბერნატორმა გულწრფელად განაცხადა: „არ ვიქ-

²¹ «Исторический Вестник», 1901, 61, с. 412.

²² იქვე.

²³ ჟურნალი «კვალი», 1897, იენისი.

²⁴ «Исторический Вестник», 1901, № 1.

ნები მებრძოლი ყოველგვარი წვრილმანებისადმი, განსაკუთრებით იმისა, რასაც შეუძლია შეურაცხყოს პოლონელთა ეროვნული გრძნობა, მათი ერთგულება სარწმუნოებისადმი, სიყვარული სამშობლოსადმი, სახელოვანი ისტორიული ტრადიციები, რომლებიც თუნდაც დრომოკმული იყოს. მით უმეტეს ყოველივე ის, რაც ძვირფასია და ახლოა პოლონეთისა და პოლონელი ხალხისათვის»²⁵. ალექსანდრე იმპერიისადმი ჩვეული ერთგულებითა და დიდი ენერგიით შეუღგა ახალ თანამდებობაზე სამსახურს. იგი, როგორც ცარისტული რუსეთის ერთგული მოხელე, პოლონეთში იმპერიის პოლიტიკას ატარებდა, მაგრამ ვარშავის სხვა, წინა გენერალ-გუბერნატორებთან შედარებით, უფრო ლმობიერი, განკითხველი და ზოგჯერ დამთმობიც იყო, თუ კი ამით რუსეთის იმპერიას ზიანი არ მიადგებოდა და იქ კი ფართო მასების გულს მოიგებდა. ასეთი მიდგომით ალექსანდრემ ხალხში ავტორიტეტი მოიპოვა, რასაც მისი სიტყვისა და საქმის ერთიანობა განაპირობებდა. თუ რამეს იტყოდა ან შეჰპირდებოდა ვინმეს, შეასრულებდა კიდევ. იგი, როგორც გენერალ-გუბერნატორი, ხალხის ცხოვრების ყოველ სფეროში ერეოდა დადებითად, ზრუნავდა ხალხისათვის და მათ ნდობასა და პატივისცემასაც მიაღწია. სულ რამდენიმე წელი იყო აღნიშნულ თანამდებობაზე და მოასწრო ბევრი სიკეთის გაკეთება პოლონელი ხალხისათვის. მან დააარსა ვარშავაში პოლიტექნიკური და სხვა სახის სასწავლებლები, გამოვიდა ორი გაზეთი; ვარშავის ცენტრში დადგა პოლონელი ხალხის საყვარელი პოეტის მიცკევიჩის ძეგლი.

ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 63 წლის ასაკში გარდაიცვალა 1900 წელს; მას ბევრი კეთილი საქმის გაკეთება შეეძლო, ადრე რომ არ სწევოდა უბედურება, სწორად შენიშნავდა მისი ერთ-ერთი ახლობელი პირი: „თავად იმერეტინსკის სახით ჩვენ დავკარგეთ არა მართო გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, არამედ ერთ-ერთი უნიჭიერესი, ღირსეული, ვიტყვი პირდაპირ — ერთ-ერთი საუკეთესო ადამიანი. როგორც სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწემ, როგორც მებრძოლმა გენერალმა მან სახელი გაითქვა ბალკანეთის სლავი ხალხების განთავისუფლებისათვის ომებში და პოლონეთის მართვაში; მისი შრომითა და ზრუნვით იგი უფრო დაახლოვა იმპერიასთან, ვიდრე ოდესმე. განსვენებულმა თავადმა სამუდამოდ ჩასწერა თავისი საგვარეულო სახელი რუსეთის სახელმწიფოს ისტორიაში“²⁶.

²⁵ შ. მ. გ. რ. ლ. ი. ძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 164.

²⁶ იქვე, გვ. 165.

ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი
(1830—1894)

ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი იყო კონსტანტინე დავითის ძის შუათანა შვილი, ალექსანდრეს უფროსი ძმა. იგი დაიბადა 1830 წლის 30 დეკემბერს. იზრდებოდა პაეუთა კორპუსში, რომლის დამთავრების შემდეგ სამსახური დაიწყო პრეობრაჟენსკის პოლკში. 13 წლისა იყო, როდესაც მამა გარდაეცვალა. მიუხედავად იმისა, რომ მამის პენსიის შვილებზე გადანაწილებისას მას 1452 მანეთი და 67 კაპიკი დაენიშნა, იგი მაინც ხელმოკლედ ცხოვრობდა. სამხედროში 13 წლის სამსახურის შემდეგ იგი თავისი უმცროსი ძმის ალექსანდრეს გზას გაჰყვა და ნიკოლაევის გენერალური შტაბის აკადემიაში შევიდა, რომლის ბრწყინვალედ დამთავრების შემდეგ ბილენის მთავრის სამხედრო ხელმძღვანელად დაინიშნა. მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო პოლონელი ხალხის დამშვიდებაში. პოლონეთში სამსახურის დროს გაეცნო გრაფ მ. მურავიოვის შემოქმედებას, რის შესახებაც მოგვიანებით დაწერა და გამოაქვეყნა დიდი ნარკვევი „მოგონება გრაფ მ. მურავიოვზე“¹. როგორც აღინიშნა, იგი ახლოს იცნობდა რუს გენერალს მ. მურავიოვს, რომელმაც სასტიკად ჩააჭრო პოლონეთის 1863 წლის აჯანყება, რისთვისაც მიიღო გრაფის წოდება და დაინიშნა ვოლინის გენერალ-გუბერნატორად. ერთდროულად მასვე ემორჩილებოდა რუსეთის ექვსი ჩრდილო-დასავლეთის გუბერნია.

1860-იანი წლების ბოლოს ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკი აირჩიეს ვოლინის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლად. შემდეგ მსახურობდა დონის ჯარების საოლქო სამმართველოს თავმჯდომარის თანაშემწედ და საკმაოდ ენერგიული და იმპერიის ერთგული მოხელის სახელი დაიმსახურა. როგორც თითქმის ყველა ბატონიშვილი, ნიკოლოზიც სამხედრო სამსახურში იყო, მაგრამ გული ლიტერატურული საქმიანობისაკენ მიუწევდა. მალე სამხედრო სამსახურს

¹ «Исторический Вестник», 1892, № 12, с. 603—643; ამ ნარკვევში, ფაქტიურ მასალაზე დაყრდნობით, ფართოდ იხილავს პოლონეთის 1863 წლის აჯანყებასა და მ. მურავიოვის როლს მის სასტიკად ჩაჭრობაში.

თავი დაანება და 1874—1886 წლებში მთლიანად ლიტერატურულ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი.

გრაფ მ. მურავიოვის მოღვაწეობის შესახებ დაწერილი ნარკვევის შემდეგ, დაწერა ნარკვევი „ძველი პრეობრაჟენელის ჩანაწერებიდან“², რომელიც „რუსკაია სტარინას“ რამდენიმე ნომერში დაიბეჭდა 1893 წელს. მის კალამს ეკუთვნის გამოკვლევა „თავად-აზნაურობა, რაზნოჩინელები და გლეხობა თანამედროვე რუსულ მიწათმფლობელობისას“³. ამ გამოკვლევაში ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკი ვოლინის გუბერნიის მაგალითზე იხილავს იმ დროისათვის არსებულ რუსული მიწათმფლობელობის ფორმებს, აღნიშნავს ერთი მუჭა ფეოდალებისა და სხვა მდიდრების ხელში თავმოყრილი დიდძალი მამულეობის არსებობას. პარალელურად ხაზს უსვამს გაძვალტყავებული, არაფრის მქონე გლეხობის უმწეო მდგომარეობას. 1893—1894 წლებში დაბეჭდა „ვოლინის გუბერნიის თავად-აზნაურობა“⁴, სადაც ხსენებული გუბერნიის თავად-აზნაურთა ეკონომიურ მდგომარეობას, მათ საერთო საქმიანობასა და სახელმწიფო საქმეებში მონაწილეობას აშუქებს.

ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკის კალამს სხვა ისტორიული ხასიათის ნარკვევებიც ეკუთვნის, მაგრამ განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ხელნაწერი სქელტანიანი ნაშრომი «Багратиды в России», რომელიც მისი მრავალი წლის ნაყოფიერი მუშაობის შედეგია და 1885 წელს დაუმთავრებია. ხელნაწერი ინახებოდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში, ნომრით — ფ — III — № 61. ამჟამად ხელნაწერი საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტშია დაცული. ხელნაწერი დიდი ფორმატისაა (ზომით 39X24,5 სმ) და 122 ფურცელს (მანქანაზე გადაბეჭდილ 283 გვერდს) შეიცავს. შედგება შესავლისა და შემდეგი თავებისაგან:

- I. ბაგრატიონები რუსეთში, ნაწილი I, საქართველო;
- II. ბაგრატიონები რუსეთში, ნაწილი II, იმერეთი;
- III. პატივი და მატერიალური უზრუნველყოფა ბაგრატიონებისა რუსეთში, მათი ოჯახური ყოფა-ცხოვრება და გაღარიბების მიზეზები. პენსიების დაკანონება 1842 წელს;
- IV. 1859 წლის კომისია;
- V. გადაწყვეტილება ქართველი და იმერელი თავადების მომავალი

² «Русская старина», 1893.

³ «Русский Вестник», 1893.

⁴ Журнал министерства народного образования, 1893, 1894 г.

მოწყობის შესახებ. გადაწყვეტილების შედეგები, შენიშვნა.

ნ. იმერეტინსკის ხელნაწერი „ბაგრატიონები რუსეთში“ თემა-
თაც და შინაარსითაც თითქმის მთლიანად განსხვავდება სხვა ავტორთა
ნაშრომებისაგან.

ავტორი ხელნაწერის შესავალში მოკლედ მიმოიხილავს საქართვე-
ლოს ისტორიას, ეხება საქართველოს რუსეთთან შეერთებას. ამ მოვ-
ლენას აღარებს 1654 წელს უკრაინის რუსეთთან შეერთებას და დაას-
კვნის, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთება ისევე ერთადერთი
გზა იყო ქართველი ერისათვის, როგორც უკრაინელი ხალხისათვის.
საქართველოს დამოუკიდებელი არსებობისათვის, საგარეო ვითარების
გარდა, სიძნელეებს ქმნიდა ისიც, დასძენს ავტორი, რომ ერეკლე II
ვაჟები მეტწილად დაქორწინებულები იყვნენ ქართველ თავად-აზნა-
ურთა ასულებზე, ისე რომ მეფეს ნათესაური კავშირი ჰქონდა საქარ-
თველოს სამეფო-სამთავროთა თავად-აზნაურობასთან: დადიანებ-
თან, ციციშვილებთან, ანდრონიკაშვილებთან, ამილახვრებთან და სხვ.
ყველა ბატონიშვილს თავისი პარტია ჰყავდა. ყველას ეჭვი ეპარებოდა
საქართველოს კვლავ დამოუკიდებლად არსებობის შესაძლებლობაში.
ყველას სხვადასხვა აზრი ჰქონდა სამშობლოს მომავალზე. ერთნი ირა-
ნისაკენ მიისწრაფოდნენ, მეორენი — თურქეთისაკენ, მესამენი კი რუ-
სეთთან კავშირზე ამყარებდნენ იმედს. ყველა თავის თავზე ფიქრობდა
და თავის სასარგებლოდ მუშაობდა, რამაც უფრო გაართულა საქარ-
თველოს როგორც საშინაო, ისე საგარეო ვითარება. „რუსეთმა კარგად
იცოდა საქმის ვითარება საქართველოში და ჩინებულადაც გამოიყენა
იგი“. საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII გარდაცვალების
შემდეგ, მისმა უფროსმა შვილმა — საქართველოს მმართველმა დაეით
გიორგის ძემ 1801 წლის 8 იანვარს რუსეთთან შეერთების აქტს მე-
ფის ტიტულის გარეშე მოაწერა ხელი.

ავტორი ხელნაწერის პირველ ნაწილში — „გრუზია“ (იგულისხმე-
ბა ყოფილი ქართლ-კახეთის სამეფოს ტერიტორია) უკანასკნელ მეფე-
თა — ერეკლე II-სა და გიორგი XII-ს — ჩამომავალთა პოლიტიკური
მიმართულებისა და საზოგადოებრივი საქმიანობის მიმოხილვას იძლე-
ვა. დაწვრილებით აღწერს სამეფო საგვარეულოს შთამომავლობის
რუსეთში გასახლებასა და მათ იქაურ საქმიანობას, ეხება მათ ოფი-
ციალურ და საპატიო წოდებებს.

რუსეთში გასახლებულ ქართლ-კახეთის სამეფო-საგვარეულოს
პირველი თაობის წარმომადგენლები, ე. ი. ერეკლე II-სა და გიორგი
XII-ს შვილები, ოფიციალურად „ქართველ ბატონიშვილებად“ იწო-
დებოდნენ. მათი საპატიო წოდება კი იყო „უგანათლებულესობა“.

რუსეთში გასახლებულთა პირველი თაობა 61 წელიწადს — 1800

წლიდან 1861 წლამდე არსებობდა. 1861 წელს უკანასკნელი ბატონი-შვილის მიხეილ გიორგის ძის გარდაცვალებით „პირველმა თაობამ“ არსებობა შეწყვიტა.

ამავე თავში მოცემულია „პირველი თაობის“ ბატონიშვილების შთამომავალთა ოფიციალური და საპატიო წოდებანი, მათი სრული დახასიათება, საქმიანობა და თავის გამოჩენა რუსეთის სამსახურში. ბატონიშვილთა შთამომავლების ოფიციალური წოდება იყო „ქართველი თავადი“, ხოლო საპატიო წოდება 1865 წლამდე — „ბრწყინვალე-ბა“, 1865 წლიდან კი „უგანათლებულესობა“.

ავტორი სწორად აღნიშნეს, რომ თითქმის ყველა „ქართველი თავადის“ მომავალი სამსახურებრივი კარიერა პაჟთა კორპუსში მიღებული განათლებით იწყებოდა. აქვე დასძენს, რომ თუ ქართველი ბატონიშვილები ერთგულად ემსახურებოდნენ რუსეთს, მათმა შთამომავლობამ, „ქართველმა თავადებმა“ უფრო მეტად გამოიჩინეს თავი რუსეთის სამსახურში, მათ არაერთი ბრწყინვალე სამხედრო ეპიზოდი ჩაწერეს რუსეთის საბრძოლო ისტორიაში.

ხელნაწერის ამ ნაწილს დართული აქვს სამეფო საგვარეულოს სრული გენეალოგია სათაურით: «Грузинский царский род от Ираклия II-го 1798—1884».

ხელნაწერის II ნაწილი «Имеретия» ანალოგიური აღწერისაგან შედგება; იმერეთიდან გასახლებულ სამეფო საგვარეულოს შთამომავლებს ისეთივე წოდებანი ჰქონდათ, როგორც ქართლ-კახეთიდან გადასახლებულებს. იმერეთიდან გადასახლებული ბატონიშვილები იყვნენ: დავით გიორგის ძის შვილი კონსტანტინე, მისი სამი შვილი: კონსტანტინე, ნიკოლოზი და ალექსანდრე, სოლომონ პირველის შვილიშვილის — გიორგი ალექსანდრეს ძის შვილები: ალექსანდრე და დიმიტრი და ამ უკანასკნელის ორი შვილი — ალექსანდრე და დიმიტრი დიმიტრის ძეები. ამრიგად, რუსეთში (1810—1880) რვა იმერელი ბაგრატიონი იყო, რომლებიც იწოდებოდნენ ბაგრატიონ-იმერეტინსკებად. მათგან ერთი — ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე იყო გენერალ-ლეიტენანტი, სახელმწიფო საბჭოს წევრი და ბოლოს ვარშავის გენერალ-გუბერნატორი. ოთხი — მრავალი ორდენის მქონე, დამსახურებული და მთელს იმპერიაში სახელგანთქმული გენერალ-მაიორი. ნაშრომში ვრცლადაა განხილული ბაგრატიონ-იმერეტინსკების შთამომავლობა და ჩამოთვლილია მათი დამსახურებანი რუსეთში.

ამ თავში ნიკოლოზ იმერეტინსკი ეხება იმერეთის სამეფოს რუსეთთან შეერთების ისტორიას. ფართოდ აღწერს ჩამოგდებული მეფის დავითისა და სოლომონ II-ის პოლიტიკურ მიმართულებებს, რომ დავი-

თი რუსული ორიენტაციის იყო, სოლომონ მეორე კი არა. ამან გამოიწვია ცარიზმის მიერ იმერეთის იარაღით დაპყრობა.

ავტორი ამავე თავში თანმიმდევრულად და ფართოდ აღწერს „იმერეთის თავადთა“ რუსეთში მოღვაწეობას, მათ ურთიერთ და „ქართველ თავადებთან დამოკიდებულებას.

აქვეა მოცემული იმერეთის სამეფო საგვარეულოს გენეალოგია. შესაშვ ნაწილია — „პატივი და მატერიალური უზრუნველყოფა ბაგრატიონებისა რუსეთში, მათი ოჯახური ყოფაცხოვრება და პენსიების დაკანონება 1842 წელს“.

1800 წლიდან 1842 წლამდე, როდესაც მიმდინარეობდა სამეფო საგვარეულოს შთამომავალთა გასახლება რუსეთში, მათ დასასახლებლად და მატერიალურად უზრუნველსაყოფად არავითარი დადგენილება არ არსებობდა. ისინი ეწყობოდნენ უმალლესი ხელისუფლების შეხედულებით და იმ დროისათვის საკმაოდ კარგად. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოს ოთხ დედოფალს: ერეკლე II-ის მეუღლეს დარიას, გიორგი XII-ს მეუღლეს — მარიამს, იმერეთის დედოფლებს — დავითის მეუღლეს — ანას, სოლომონ II-ის მეუღლეს მარიამს და, ბოლოს, სამეგრელოს მმართველს ნინას საკმაოდ კარგი პირობები ჰქონდათ შექმნილი რუსეთის მთავრობის მიერ. ყველანი იღებდნენ ეკატერინეს ლენტს, ეძლეოდათ კარის ეკიპაჟის ყოლის უფლება, მათი შესანახა თანხები და შესაფერისი ბინა, ჰქონდათ მუდმივი პენსიები, ეძლეოდათ ერთდროული დახმარება. ერთი სიტყვით, დასძენს ავტორი, ცხოვრების თითქმის ყველა პირობა ჰქონდათ შექმნილი; არ ჰქონდათ მხოლოდ საქართველოში ცხოვრების უფლება.

ბატონიშვილებიც თავიდან შედარებით უკეთეს მდგომარეობაში იყვნენ. 1842 წლიდან ბატონიშვილების შესახებ ყოველი საქმე დაევალა საგარეო საქმეთა, შემდეგ კი შინაგან საქმეთა სამინისტროს განსაკუთრებულ გამგებლობას, რომელთანაც იყო IV კლასის განსაკუთრებული მოხელე — საქართველოს მთავარი პრისტავის სახელწოდებით. აი, ამ უკანასკნელის უშუალო ჩარევის გარეშე არც ერთი ბატონიშვილის შესახებ დიდმნიშვნელოვანი საქმე არ გადაწყდებოდა.

რუსეთში გადასახლებული ბატონიშვილები საკმაოდ დიდი პატივითაც სარგებლობდნენ, ისინი შეტანილ იყვნენ კალენდარში, მთავრობის პირთა განსაკუთრებულ განყოფილებაში, რუსეთის სამეფო კარზე საპატიო ადგილებს იღებდნენ სამეფო დღესასწაულების თუ სხვა ცერემონიალების დროს.

ბატონიშვილების მატერიალური უზრუნველყოფით პირველად

თვით მთავრობა იყო დაინტერესებული. იმპერატორი პავლე I შეპირდა ბატონიშვილებს, თითოეული მათგანისათვის 1000 სული გლეხის მიცემას. ეს უკანასკნელი შეპირება არ შესრულებულა. სამაგიეროდ, ბატონიშვილებს მუდმივი პენსიები დაენიშნათ. ბოლოს, საკმაოდ დიდი თანხა დაუირიგდათ მამულების შესაძენად, თუმცა მალე დაიწყებინდნენ, რომ მამულების შეძენა მათ ხელს არ მისცემდა და დაიწყეს თხოვნა მიღებული თანხის უკან დასაბრუნებლად, იმ პირობით, რომ კვლავ პენსიები დანიშვნოდათ. რუსეთის მთავრობა ყოველთვის ცდილობდა შეძლებისდაგვარად დაეკმაყოფილებინა ბატონიშვილების თხოვნა, რათა ამ უკანასკნელთ არ მოენდომებინათ უკან — საქართველოში — დაბრუნება.

მეთთხე ნაწილში „1859 წლის კომისია“ — დაწვრილებითაა მოცემული ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფო სახლის წევრთა კეთილმოწყობისათვის შექმნილი კომისიის მოღვაწეობა. 1850-იანა წლების ბოლოს კავკასიის მაშინდელმა მეფისნაცვალმა ა. ბარიატინსკიმ რუსეთის მეფის მთავრობის წინაშე აღძრა საქმე ბატონიშვილთა და მათ შთამომავალთა მოსაწყობად.

აღნიშნული შუამდგომლობის საფუძველზე, 1859 წლის ზაფხულში, რუსეთის მთავრობამ დაადგინა ხსენებული საკითხის მოსაგვარებლად შექმნილიყო განსაკუთრებული კომისია.

ამ კომისიის თავმჯდომარედ ნამდვილი სახელმწიფო მრჩეველი ნიკოლოზ ვასილის ძე გულკევიჩი დაინიშნა, ხოლო წევრებად: აღმოსავლეთ საქართველოდან — ბატონიშვილი მიხეილ გიორგის ძე, იმერეთიდან კი ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი. იმავე წელს ალექსანდრემ უარი განაცხადა კომისიაში მონაწილეობაზე. მის მაგიერ არჩეულ იქნა ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე იმერეტინსკი, რომელიც კომისიის მუშაობაში ბოლომდე იღებდა მონაწილეობას. მოგვიანებით საქართველოდან ერთი წარმომადგენელი — თავადი ირაკლი ალექსანდრეს ძე დემეტა, რამაც იმერეტინსკების უკმაყოფილება გამოიწვია, ვინაიდან მეტი ხმით გადაწყდა მიეღოთ არა პენსიები, არამედ ერთდროულად გარკვეული თანხა, რის წინააღმდეგებიც იყვნენ იმერეტინსკები და რამაც საბოლოოდ გაღარიბების გზაზე დააყენა ბატონიშვილებისა და მათი შთამომავლობის მეტი ნაწილი.

ნიკოლოზ იმერეტინსკის, როგორც ამ კომისიის მუდმივ და უცვლელ წარმომადგენელს, კომისიის მუშაობის ვრცელი დაწვრილებითი ცნობები აქვს მოცემული, რაც საკმაოდ საინტერესო მასალას წარმოადგენს რუსეთში გასახლებულ სამეფო სახლის წევრთა მატერიალური უზრუნველყოფის საკითხის შესწავლისათვის.

მეხუთე თავი — „გადაწყვეტილება მომავალში ქართველი და იმე-

რელი თავადების მოწყობის შესახებ, გადაწყვეტილების ^{შედეგი} კომისიამ იმუშავა ორი თვე — 1859 წლის 25 დეკემბრიდან 1860 წლის 23 თებერვლამდე, რის შედეგადაც ყველა საქმე კავკასიის კომიტეტს გადაეცა საბოლოოდ განსახილველად და დასკვნისათვის. კავკასიის კომიტეტში ხსენებული საქმის განხილვა ორ წელზე მეტს გაგრძელდა. ხელნაწერის ამ თავში ვრცელადაა აღწერილი კავკასიის კომიტეტის მოღვაწეობა, კომისიისა და კომიტეტის ურთიერთობა ფინანსთა და შინაგან საქმეთა სამინისტროებთან ზემოხსენებულ საკითხთან დაკავშირებით.

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ხელნაწერის მეოთხე და მეხუთე ნაწილი ქართლ-კახეთისა და იმერეთის ყოფილი სამეფო გვარეულობის შთამომავალთა ნივთიერი მდგომარეობის გამოსარკვევად და გასაუმჯობესებლად 1859 წელს შექმნილი კომისიის მუშაობის დღიურებს წარმოადგენს, დღიურებს სპეციალური ხასიათი აქვს და დეტალურად ასახავს კომისიის მუშაობას, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს სამეფო საგვარეულოს წევრთა რუსეთში გასახლებისა და იქ მათი ნივთიერი მდგომარეობის ისტორიისათვის.

ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკის კიდევ ბევრი საინტერესო მასალის მოწოდება შეეძლო, მაგრამ 1894 წელს, 64 წლის ასაკში, გარდაიცვალა გენერალ-მაიორის ჩინით.

პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი
 (1818—1876)

სახელგანთქმული მეცნიერი და სახელმწიფო მოღვაწე პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი¹ ცნობილი მხედართმთავრის პეტრე ბაგრატიონის ძმის, რომანის, შვილი იყო.

რომან ივანეს ძე ბაგრატიონი 1796 წელს შესულა სამხედრო სამსახურში. იგი მრავალი ბრძოლის მონაწილე იყო. 1812 წლის სამამულო ომში მოწინავე შენაერთებს ხელმძღვანელობდა და საკმაოდ თავდადებული, გამბედავი მეომრისა და სამხედრო ხელმძღვანელის სახელიც მოიხვეჭა. „იგი 1813—1814 წლების გმირული ბრძოლების აქტიური მონაწილე იყო და ერთ-ერთი პირველთაგანი შევიდა პარიზში“². რუსეთის არმიის თავდადებული და ერთგული სამსახურისა და, განსაკუთრებით, 1812 წლის სამამულო ომში თავის გამოჩენისათვის მას გენერალ-მაიორის ჩინი ებოძა, რამდენიმე ორდენითა და ოქროს ხმლით იყო დაჯილდოებული. სამამულო ომის დამთავრების შემდეგ, მრავალბრძოლაგადახდილი და ჯილდოებით მკერდამშვენიებული რომან ივანეს ძე ბაგრატიონი დაქორწინდა კარის მრჩეველის სიმონ ივანოვის ქალიშვილ ანაზე³. ამ ქორწინებით მას ეყოლა სამი შვილი — პეტრე, ანა და ივანე⁴.

1827 წელს რომან ბაგრატიონი ქართული ლაშქრის მეთაურად დაუნიშნავეთ და ერთი წლის შემდეგ — 1828 წელს—გადაუყვანიათ თბილისის მაზრის უფროსთან სამუშაოდ. ამ დროს პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი 9 წლისა ყოფილა⁵. თბილისში, დღევანდელი რუსთაველის პროსპექტზე, მათ საკუთარი სახლი ჰქონიათ⁶. 9 წლის პეტრე

¹ თავად პ. რ. ბაგრატიონის გარდაცვალებით შეწყდა ბაგრატიონთა უფროსთა ომის არსებობა რუსეთში.

² ვ. პარკაძე, პეტრე რომანის-ძე ბაგრატიონი, თბილისი, 1956, გვ. 7.

³ იქვე

⁴ იქვე.

⁵ იქვე, გვ. 8.

⁶ პ. რ. ბაგრატიონის სახლის ადგილზე შემდეგში აშენდა არწრუნის ჭარაიან-სარაი, სადაც მალე კერძო თეატრი აშენდა. აქტები, ტომი XI, გვ. 914. ამჟამად მათ ნასახლარზე გრიბოედოვის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო რუსული დრამატული თეატრია მოთავსებული. იხ. პარკაძე ვ. დასახლებული ნაშრომი, გვ. 8.

პეტრე რომანიშვილი

რომანიშვილი პეტრე ბაგრატიონი მშობლებს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში შეუყვანიათ. იმ სასწავლებელში იმ დროს სწავლობდნენ გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები, რომლებმაც, რა თქმა უნდა, კეთილი გავლენა მოახდინეს პეტრე ბაგრატიონზე, რამაც თავის მხრივ ხელი შეუწყო მის მომავალ წინსვლასა და იმპერიაში დიდი ავტორი-

ტეტის მოპოვებას. თბილისში ახლად ჩამოსულ რომან ივანეს ძე ბაგრატიონის ოჯახს მალე გაუტყვნია აქაური მოწინავე საზოგადოების წარმომადგენლები. მათ ოჯახში ხშირად თავს იყრიდნენ ქართველი და რუსი მოწინავე ადამიანები. ისევე როგორც ალექსანდრე ჭავჭავაძის ოჯახი, რ. ბაგრატიონის ბინაც საღად მოაზროვნე, პატრიოტულად განწყობილი ინტელიგენციის თავშესაფარი ვახდა. რ. ბაგრატიონის ბინაში ხშირად საღამოები იმართებოდა, საღაც კითხულობდნენ ქართველი და რუსი პოეტებისა და მწერლების ნაწარმოებებს, რის გარშემოც ცხოველმყოფელი სჯა-ბაასი იმართებოდა. ზოგიერთი რუსი მწერლისა თუ პოეტის კმნილება სწორედ თბილისში ვრცელდებოდა პირველად, შემდეგ კი იმპერიის სხვა დიდ ქალაქებში ეცნობოდნენ მას.

პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბინებში, აგრეთვე ნერსესოვის სომხურ სასულიერო სემინარიის დარბაზში მრავალჯერ წარმოადგინეს ა. გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“.

მეფისნაცვალთან დაახლოებულ ოჯახთა წარმომადგენლებისაგან იქმნებოდა სცენის მოყვარულთა წრეები, რომლებიც ჯერ მოყვარულთათვის, ხოლო შემდეგ საქველმოქმედო მიზნით წელიწადში რამდენჯერმე წარმოადგენდნენ ხოლმე სხვადასხვა პიესებს საოჯახო სცენებზე. ასეთ ოჯახებს მიეკუთვნებოდა თვით რომან (რევუზ) ივანეს ძის ოჯახიც, რომლის ბინაში იღვმებოდა ესა თუ ის პიესა. მასში ხშირად ამ ოჯახის წევრებიც იღებდნენ მონაწილეობას.

1827 წელს პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში მიაბარეს. პეტრე რომანის ძე იმ კლასში მოხვედრილა, საღაც დიდი ქართველი პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილი სწავლობდა. იმ დროს ხსენებულ კეთილშობილთა სასწავლებელში ბევრი მოწინავე იდეების მქონე მასწავლებელი მოღვაწეობდა: სოლომონ დოდაშვილი, ეფრემ ალექსი-მესხიშვილი, დიმიტრი ყიფიანი და სხვ⁷. პეტრე ბაგრატიონს ბევრი ამხანაგი ჰყოლია სასწავლებელში, მაგრამ ყველაზე ახლოს ნიკოლოზ ბარათაშვილთან ყოფილა. პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი ოთხი წლის შესული იყო სასწავლებელში, როცა მას და მის მეგობარ ნიკოლოზ ბარათაშვილს დიდი უსიამოვნება შეემთხვათ, რაც უკანასკნელის გაროზგვითა და პეტრე რომანის ძის თბილისიდან სამუდამოდ წასვლით დამთავრდა.

მეფის რუსეთთან 1801 წელს საქართველოს შეერთების შემდეგ,

⁷ ი. მ. ი. უ. ნ. ა. რ. ვ. ი. ა. ქართველი მწერლები, თბილისი, 1954, გვ. 482.

რუსული მმართველობის დანერგვის პირველი დღეებიდანვე, დიდ უკმაყოფილება სუფევდა მოსახლეობაში და, განსაკუთრებით, თავად-აზნაურთა შორის. უკმაყოფილება ბევრჯერ დიდ აჯანყებაშიც გადაიზარდა. აჯანყებებს იარაღის ძალით ახშობდნენ მეფის მთავრობის აქაური წარმომადგენლები, მაგრამ ცარისტული პოლიტიკისა და ადგილობრივი ბიუროკრატიული მმართველობის საწინააღმდეგო განწყობილება მაინც არ ისპობოდა.

1820-იანი წლების ბოლოს ქართველი თავად-აზნაურობა რუსეთის საწინააღმდეგო საქმიანობას შეუდგა. ამ დაჯგუფებაში მრავალი მოწინავე აღამიანი იღებდა მონაწილეობას. ისინი ემზადებოდნენ ცარისტული რეჟიმის დამხობისათვის, თავიანთი განზრახვა 1832 წელს უნდა მოეყვანათ სისრულეში. ეს შეთქმულება დიდხანს საიდუმლოდ მზადდებოდა. როცა მოახლოვდა ქართველ თავად-აზნაურთა ჩანაფიქრის აღსრულების დრო, ერთ-ერთმა აზნაურმა ი. ფალავანდიშვილმა გასცა შეთქმულთა საქმიანობა. მეფის მთავრობის მითითებით 1832 წლის შეთქმულების თითქმის ყველა მონაწილე სასტიკად დაისაჯა, ბევრი მათგანი ციმბირში გადასახლეს. იესე ფალავანდიშვილის მოლაღატური საქციელი მთელ საქართველოსა და მეზობელ მხარეებში ცნობილი გახდა. მოწინავე საზოგადოების ბევრი წარმომადგენელი აღაშფოთა იესე ფალავანდიშვილის მოქმედებამ. ნიკოლოზ ბარათაშვილმა თავისი უკმაყოფილება გამოხატა ლექსში, რომელშიც, სხვათა შორის, მთავრობის საწინააღმდეგო აზრებიც იყო ჩაქსოვილი. ლექსი ფოსტით გაეგზავნა 1832 წლის შეთქმულების მოლაღატის ძმას — ნიკოლოზ ფალავანდიშვილს. ეს უკანასკნელი მაშინ თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორი იყო და სათანადო ზომებიც მიიღო ლექსის დამწერის აღმოსაჩენად და დასასჯელად. მალე დადგინდა, რომ ლექსის დამწერი ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო, ხოლო გამავრცელებელი მისი მეგობარი — პეტრე ბაგრატიონი⁸. თითოეულ „დამნაშავეს“ 25 როზგი მიესაჯა. დასჯა დამნაშავეთა ოჯახებში უნდა ჩატარებულყო. ნიკოლოზ ბარათაშვილს სპეციალურად გამოყოფილმა დამსჯელმა პირმა მისჯილი 25 როზგი დაჰკრა. დასჯილის მამამ, ხელმწიფე-იმპერატორის ერთგულმა მსახურმა მელიტონ ბარათაშვილმა თავის მხრავაც დაუმატა სასჯელი⁹.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის დასჯა ძალიან შტკივნეულად ჩატარდა. ეს ამბავი მთელ თბილისს მოედო. პეტრე ბაგრატიონი შეშინდა და

⁸ ი. მეუნარგია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 197.

⁹ ნიკოლოზ ბარათაშვილი, საიუბილეო გამოცემა. პ. ინგოროვას წინასიტყვაობა, თბილისი, 1945, გვ. XXXIII.

სასჯელის თავიდან ასაცილებლად მიატოვა სასწავლებელიც და საქართველოც. იგი პეტერბურგში წავიდა, პაპიდა ანა ივანეს ასული ბაგრატიონი მონახა, რომლის წყალობითაც 1835 წელს ლეიბ-გვარდიელთა ულანის პოლკის პოდპრაპორშჩიკებისა და იუნკერთა სკოლაში შევიდა¹⁰. იმავე წლის დეკემბერში გადაიყვანეს ლეიბ-გვარდიელთა ცხენოსანთა ესკადრონში იუნკრად¹¹. ზემოხსენებულ სამხედრო სკოლაში სწავლის პერიოდში მან თავისი ასაკისათვის საუკეთესო მომზადება გამოამჟღავნა, რაც გამოწვეული იყო სახლში სანიმუშო განათლების მიღებით. იგი თავისუფლად ფლობდა რუსულ, ფრანგულსა და იტალიურ ენებს¹².

1837 წლის სექტემბერში 19 წლის პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი პრაპორშჩიკი გახდა. 1840 წელს მომავალი პოდპორუჩიკი ინჟინერთა გვარდიული კორპუსის მეთაურის ადიუტანტად დაინიშნა. 1842 წელს პორუჩიკის ჩინი მიიღო. სამხედრო სამსახურთან ერთად, პეტრე რომანის ძემ 1842 წლიდან ფიზიკასა და ქიმიასი დაიწყო მუშაობა და სულ მალე სახელიც მოიხვეჭა, როგორც ნიჭიერმა მეცნიერმა. თავისა თეორიული გამოკვლევების ექსპერიმენტებს იგი პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის იმ დროისათვის საკმაოდ კარგად მოწყობილ ფიზიკის კაბინეტში ატარებდა. პეტრე ბაგრატიონის სამეცნიერო წარმატებები იმდენად სერიოზული და შედეგიანი იყო, რომ 1843 წლის ბოლოს იგი წმინდა სტანისლავის მესამე ხარისხის ორდენით დააჯილდოვეს. 1844 წლის მარტის დასაწყისში მის მიერ შემუშავებული მეთოდით, გაღვანური ელექტროდენების საშუალებით, ყინულისაგან გაათავისუფლეს კრონშტადტის ნავსადგური, რისთვისაც იმავე წლის 9 მაისს უმაღლესი ბრძანებით მადლობა გამოეცხადა¹³.

1844 წლის ოქტომბერში პ. ბაგრატიონი 6 თვით გააგზავნეს გერმანიაში, საფრანგეთსა და ინგლისში ცოდნის გასადრმაველად და გაღვანური დენების საინჟინრო საქმეში გამოყენების მეთოდების შესასწავლად¹⁴. საზღვარგარეთიდან დაბრუნების შემდეგ, 1845 წლის 19 იანვარს, პეტრე ბაგრატიონი დაინიშნა იმ დროისათვის გაღვანიანი და ყოვლისშემძლე იმპერატორის ნიკოლოზ პირველის სიძის, ჰერცოგ მაქსიმილიან ვეგენის ძე ლეიხტენბერგის ადიუტანტად. მაქსიმილიან ვეგენის ძე ლეიხტენბერგი ბავარიის ჰერცოგი იყო და როცა ნიკოლოზ

¹⁰ Петри. Командиры Собственного его императорского величества конвоя (1856—1911), с. 2.

¹¹ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, II, თბილისი, 1977, გვ. 131.

¹² Петри, დასახ. ნაშრომი, გვ. 2.

¹³ Русский биографический словарь, т. II, СПб., 1900, с. 398.

¹⁴ იქვე.

პირველის ქალიშვილი მარია შეერთო ცოლად, იმპერატორმა იგი რუსეთის სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტად დანიშნა. მასვე დაეკისრა სამთო ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა. ჰერცოგმა მ. ლეიხტენბერგმა იცოდა პეტრე ბაგრატიონის საქმიანობა და მიღწევები, ადვილი შესაძლებელია, რომ თვითონ მოინდომა მისი ადიუტანტობა, რათა გამოეყენებინა უკვე ცნობილი მეცნიერის ნიჭი და უნარი.

1845 წელს ადიუტანტი და ჰერცოგი ლეიხტენბერგი ურალში მოგზაურობდნენ. იყვნენ ახმატოვის მაღაროში, სადაც შეკრიბეს მინერალური კრისტალები¹⁵.

პეტრე ბაგრატიონმა 7 წელი დაჰყო (1845 წლიდან—1852 წლამდე) ევროპაში მაქსიმილიან ლეიხტენბერგთან და ამ პერიოდში არცერთ შრომა არ გამოქვეყნებულა მისი ავტორობით. სამაგიეროდ, ბევრი შრომა დაიბეჭდა ჰერცოგ ლეიხტენბერგის ავტორობით გალვანოპლასტიკაში. რა თქმა უნდა, ეს შრომები, უმეტესწილად, პეტრე ბაგრატიონის მიერ იქნებოდა შესრულებული, ჰერცოგი ხომ თითქმის ისეთივე ფიზიკოსი და ქიმიკოსი იყო, როგორც მხატვარი. იგი სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტად ითვლებოდა და მხატვრობაში არც ნიჭი ჰქონდა და არც არაფერი შეუქმნია. მისი ერთადერთი დამსახურება ის იყო, რომ ცდილობდა ერთობლივი შრომით, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შექმნილი თეორიული შრომები პრაქტიკაში დაენერგა.

გალვანური წესით მოოქროებისა და მოვერცხლის ცხოვრებაში გამოყენების მიზნით ლეიხტენბერგის თაოსნობით პეტერბურგში დაარსდა გალვანოპლასტიკური ქარხანა¹⁶. თავისი თავის განდიდების მიზნით ჰერცოგი ლეიხტენბერგი, როგორც აღინიშნა, გამოქვეყნებული შრომების თანაავტორადაც არ აღიარებდა პეტრე ბაგრატიონს. საზღვარგარეთ ადიუტანტად ყოფნისას იგი სამხედრო სამსახურში ითვლებოდა და პერიოდულად სამხედრო ჩინიც ემატებოდა. 1845 წელს შტაბსკაპიტნობა მიიღო, 1848 წელს კაპიტანი გახდა, 1850 წელს პოლკოვნიკის ჩინი ებოძა. ამასთანავე, მეცნიერული მოღვაწეობისათვის, უკვე ჩინით პოლკოვნიკს, ადიუტანტს საზღვარგარეთის ქვეყნების ჯილდოები ეძლეოდა. როგორც ირკვევა, ეს ჯილდოები ჰერცოგ მ. ლეიხტენბერგის წარდგინებით ეძლეოდა პეტრე ბაგრატიონს. პეტრე ბაგრატიონის ბიოგრაფი, მკვლევარი ვახტანგ პარკაძე ნამდვილად სწორად შენიშნავს: „თავისი მასწავლებლის პეტრე ბაგრატიონის გვარს იგი (ლეიხტენბერგი) არსად არ ახსენებს, ხოლო ადიუტანტი, ამჟამად უკვე პოლკოვნიკი პ. ბაგრატიონი, რომ „არ დაიჩაგროს“, აღ-

¹⁵ «Голос», 1876, № 8.

¹⁶ ვ. პარკაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13.

გენს მას ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში დასაჯილდობლად. ლეიბ-ტენბერგის ბიოგრაფიის შესწავლის შედეგად უნდა დაეასკვნათ, რომ მისი საქმიანობა გალვანოპლასტიკის დარგში უმთავრესად ადიუტანტ-მასწავლებლის პეტრე ბაგრატიონის გავლენით იყო გამოწვეული¹⁷.

ნათელია, რომ თანაავტორობის დაკარგვის საკომპენსაციოდ რუსეთის იმპერატორის სიძე მ. ლეიბტენბერგი პეტრე ბაგრატიონს ადგენდა სხვადასხვა ქვეყნებში ჯილდოების მისაღებად. შვიდი წლის განმავლობაში, 1845 წლიდან 1852 წლამდე, პეტრე ბაგრატიონმა საზღვარგარეთის 6 ორდენი მიიღო: შვეციის წმინდა ოლაფის ორდენი, ნეაპოლიტანიის წმინდა ფრანცისკის ორდენი, ჰესენის (გერმანია) ფილიპე სულგრძელის ორდენი, ბადენის (გერმანია) ცერინგენის ლომის ორდენი, ბავარიის წმინდა მიხეილის ორდენი და პორტუგალიის ქრისტეს ორდენი¹⁸. შვიდი წლის მანძილზე პეტრე ბაგრატიონის სამეცნიერო მოღვაწეობა მართლაც და ღირსი იყო ჯილდოებისა. ეს მხოლოდ ჰერცოგმა იცოდა, სხვებისთვის კი გაუგებარი იყო რისთვის და რატომ იღებდა ჯილდოებს პეტრე ბაგრატიონი. მართალია, ჰერცოგმა ლეიბტენბერგმა მისი ნაღვაწი მიითვისა, მაგრამ გაწეული შრომისა და ექსპერიმენტებისაგან მიღებული ცოდნა და გამოცდილება პ. ბაგრატიონს შერჩა. 1852 წელს 36 წლის ასაკში გარდაიცვალა მ. ლეიბტენბერგი.

პეტრე ბაგრატიონი რუსეთში დაბრუნდა. 1852 წლის 23 ოქტომბერს მას ფლიგელ-ადიუტანტის წოდება მიეცა და ლეიბ-გვარდიელთა ცხენოსან გრენადერთა პოლკში იქნა მივლინებული საფრონტო სამსახურის შესამოწმებლად. პეტრე ბაგრატიონმა ეს ფრიად სერიოზული და პასუხსაგები დავალებაც ბრწყინვალედ შეასრულა. რუსეთთურქეთის ე. წ. ყირიმის ომის დაწყების წინ მას სამხედრო სამსახურში გასაწვევად ტულისა და ხარკოვის გუბერნიებში საყოველთაო მობილიზაციის ორგანიზება და ჩატარება დაევალა; მეცნიერულ მოღვაწეობას ცოტახნით მოწყვეტილმა ეს დავალებაც პირნათლად და დროულად შეასრულა. იმავე პერიოდში, იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი დაესწრო პეტრე ბაგრატიონის ხელმძღვანელობაში მყოფ ცხენოსან გრენადერთა დივიზიონის მანევრსა და წვრთნას. იმპერატორს მოეწონა მეთაურის სამხედრო ნიჭი და მანევრირების სწორი ხელმძღვანელობა, რის გამოც პეტრე ბაგრატიონმა ნიკოლოზ პირველის წყალობა დაიმსახურა. თავდადებული და ენერგიული მუშაობით სახელგანთქმული პეტრე ბაგრატიონი 1854 წლის 1 სექტემბერს იმპერა-

¹⁷ ვ. პარკაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 13.

¹⁸ Русский биографический словарь, II, СПб., 1900, с. 398.

ტორის სამხედრო-სალაშქრო ამალითა და მისი უდებებულესობის მცველთა რაზმით მივლინებულ იქნა ვარშავაში; იმავე წელს იმპერატორის სასახლის კომენდანტობა და მცველთა რაზმის უფროსობა დაევალა¹⁹.

პეტრე ბაგრატიონი ყოველგვარ დავალებას დროულად და პირნათლად ასრულებდა. ამიტომ იყო, რომ მას ყოველთვის სერიოზულსა და ძნელად შესასრულებელ საქმეებს ანდობდნენ. იგი ერთნაირი ერთგულებითა და დიდი მონდომებით ასრულებდა სამხედრო, სამეცნიერო თუ სახელმწიფოებრივი ხასიათის დავალებებს. 1855 წელს ვორონეჟის გუბერნიაში გლეხთა მღელვარება დაიწყო, მათ დასაწყინარებლად დროებით პეტრე ბაგრატიონი იქნა გაგზავნილი. ამ დავალების შესრულებას იგი ჩვეული ენერგიით შეუდგა და წარმატებითაც შეასრულა.

1856 წელს იგი დაჯილდოვდა წმინდა სტანისლავის მეორე ხარისხის ორდენით. 1857 წელს პეტრე ბაგრატიონი ლეიბ-გვარდიელთა კავკასიის ესკადრონის უფროსად დაინიშნა, მალე დაჯილდოვდა წმინდა ანას მეორე ხარისხის ორდენით და მიენიჭა გენერალ-მაიორის წოდება. იგი იმპერატორის ამაღლის უფროსად დაინიშნა. ამ პერიოდში მას გაეცნო ქართველი ერის მომავალი სასიქადულო პოეტი აკაკი წერეთელი. 1859 წელს, თებერვალში, აკაკიმ გიმნაზია მიატოვა და სწავლის გასაგრძელებლად პეტერბურგს მიაშურა, სადაც მისი უფროსი ძმა ილიკო წერეთელი იმყოფებოდა იმპერატორის ამაღლის წევრად, რომლის უფროსი პეტრე ბაგრატონი იყო. ილიკომ სტუმრად მისული ძმა ბაგრატიონს წარუდგინა რჩევა-დარიგებისათვის. შეხვედრისთანავე პეტრე ბაგრატიონმა აკაკი ქართულად მოიკითხა. აკაკი არ მოელოდა ქართველი გენერლისაგან მშობლიურ ენაზე საუბარს და გაუყვირდა. პეტრე რომანის ძე მიხვდა აკაკის გაკვირვებას და ღიმილით უთხრა: „განა ქართველი აღარ გგონივარ? დიდი ხანია რუსეთში ვარ და ცოტა დამევიწყდა, თორემ შენზე უკეთ ვიცოდი ქართული! შენ, როგორც იმერელი, უმკველად იმერული კილოთი უკიდებ და მეტი წმინდა ქართული ვიცოდი!“ სწორედ იმ საუბრის დროს მოუყვა პეტრე ბაგრატიონი აკაკი წერეთელს თბილისიდან პეტერბურგში გადასვლის ამბავს. აკაკი წერეთელმა მომდევნო წელსაც მოინახულა ქართველი გენერალი.

მომდევნო წლებში იგი სხვადასხვა პასუხსაგებ დავალებებს ასრულებდა. 1859 წელს პეტრე ბაგრატიონს დაეკისრა კურსკის გუბერნიაში დროებით გაშვებული დაბალი ჩინის სამხედრო პირთა კვლავ გაწ-

¹⁹ Петин, დასახ. ნაშრომი, გვ. 2.

ვევა არმიის დასაკომპლექტებლად, ხოლო 1861 წელს მივლინებულ იქნა პერმის გუბერნიაში საგლეხო რეფორმის მომზადებასა და გატარებასთან დაკავშირებით. ორთავე დავალება ჩვეული მონდომებით შესრულა, დროულად და კარგად, რისთვისაც იმავე წლის 30 აგვისტოს წმინდა ვლადიმერის მესამე ხარისხის ორდენი მიიღო. 1861 წელს პერმის გუბერნიაში საგლეხო რეფორმასთან დაკავშირებული საქმეების კარგად შესრულებისათვის იმპერატორის მადლობა დაიშასხურა, 1862 წლის 30 აგვისტოს კი დაჯილდოვდა წმინდა სტანისლავის პირველი ხარისხის ორდენით. პეტრე ბაგრატიონმა ისე გაითქვა სახელი იმპერიისადმი ერთგული და თავდადებული სამსახურით, რომ 1862 წლის 14 სექტემბერს იგი ტვერის (ახლანდელი კალინინი) გუბერნატორად დანიშნა, იმავე დროს იმპერატორის ამაღალიც დატოვეს. მისი ადმინისტრაციული სამსახური ტვერის გუბერნიის მმართველობით დაიწყო. ამ პოსტზე, დიდი ტაქტისა და თავშეკავების წყალობით, ის მეტად აქტიურად და ნაყოფიერად იღწვოდა. ორი წლის განმავლობაში გუბერნიის ყველა წრის წარმომადგენელთა ნდობა და სიყვარული დაიმსახურა და მთელი რუსეთის იმპერიაში ყველაზე ჰკვიან გუბერნატორად ითვლებოდა²⁰. მის დროს გაკეთდა ტვერის გუბერნიაში რკინიგზა — ნიკოლაევის რკინიგზის სადგურ ტვერიდან მდ. ვოლგამდე, ტელეგრაფის ხაზი ამავე სადგურიდან ქალაქამდე, ტვერიდან სტაროცამდე და რევეამდე. ვააუშჯობესა საჯარო ბიბლიოთეკის საქმიანობა. მისი უშუალო ინიციატივით დაარსდა ტვერის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი. საფუძველი ჩაეყარა გეოლოგიურ ძიებას. მოეწყო გაზის განათება და წყალსადენი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტვერის გუბერნატორად დანიშვნისთანავე, პეტრე ბაგრატიონის შედგენილი გეგმის მიხედვით, მიწყრილის მოწყობა, ზატმაცის მოსახლეობის საგაზაფხულო წყალდიდობისაგან დასაცავად. წყალდიდობისაგან ბევრჯერ შეწუხებული მოსახლეობის საუკუნო ნატვრა იყო მდინარეთა აღიდებისაგან საიმედო და სამუდამო თავდაცვა. ახლად დანიშნულმა გუბერნატორმა დაიწყო საჭირო სამუშაოების ჩატარება და დაამთავრა კიდევც. სამუშაოების შესასრულებლად საჭირო თანხები არ ჰქონდათ. პეტრე ბაგრატიონის პატივსაცემად ქალაქის თავმა ა. გოლოვინმა პირადი თანხიდან 1200 მანეთი გაიღო ამ საქმისათვის. ეს თანხა არ ეყოფოდა საჭირო სამუშაოების ჩატარებას, პეტრე ბაგრატიონს რომ პატიმართა ასეული არ მოეშველიებინა.

²⁰ «Гражданин», Еженедельный полнт. и лит. журнал, 1876, № 3 (январь).

პეტრე ბაგრატიონის დიდი ღირსება იყო ის, რომ ყველას შეეძლო მასთან მისვლა. როგორი დაკავებულიც არ უნდა ყოფილიყო, მაგი მთხოვხელს ყურადღებით უსმენდა: განსაკუთრებით გლეხებისადმი იჩენდა ყურადღებას²¹. 1865 წლის 4 აპრილს პეტრე ბაგრატიონი დაჯილდოვდა წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენით, იმპერატორის გვირგვინითა და ხმლით. იმავე წლის 30 აგვისტოს კი გენერალ-ლეიტენანტის წოდება მიენიჭა.

1868 წლის 25 მარტს ქართველი გენერალ-ლეიტენანტი ვილნოს გენერალ-გუბერნატორის თანაშემწედ დაინიშნა სამოქალაქო ნაწილში.

1868 წლის 25 მარტს ტვერის გუბერნიის უწყებაში გამოქვეყნდა პეტრე ბაგრატიონის ახალ სამსახურში განწესება: „ტვერის გუბერნატორს — გენერალ-ლეიტენანტს — თავად ბაგრატიონს ყოვლადმოწყალებდ ვუბრძანებთ იყოს ვილნოს, გროდნოს, კოვენისა და მინსკის გენერალ-გუბერნატორისა და ვიტევისკისა და მოგილევის გუბერნიების უფროსის მოადგილედ სამოქალაქო ნაწილში“²².

პეტრე ბაგრატიონმა ტვერის გუბერნატორად 5 წელი და 6 თვე იმსახურა. ამ ხნის განმავლობაში იმდენად დიდი სიყვარული დაიმსახურა, რომ მის ტვერიდან წასვლას ნანობდა გუბერნიის ყველა გამოჩენილი მოღვაწე²³. მასთან გამოსამშვიდობებლად მაზრებიდან მოდიოდნენ მისდამი სიყვარულითა და მადლიერების გრძნობით განმსჭვალული მოსახლეობის სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლები.

მისი მოღვაწეობით კმაყოფილმა მოსახლეობამ ტვერის ქალაქის საზოგადოების დადგენილებით თავად პეტრე ბაგრატიონის სახელზე ფული შეაგროვა და გადაწყვიტა, რომ შეგროვილი თანხის პროცენტები უპატრონო ბავშვთა სახლისათვის ეძლიათ, აღსაზრდელებისათვის ხელობის შესასწავლად. ქალაქის საზოგადოების დადგენილებითვე ტვერის ქალთა გიმნაზიაში დანიშნულ იქნა პეტრე ბაგრატიონის სახელობის ორი სტიპენდია და ორი სტიპენდიაც მისი ცოლის სახელობისა ტვერის უპატრონო ბავშვთა სახლის აღსაზრდელებისათვის. ქალაქის საზოგადოებამ დამატებით შეკრიბა ფული, რომელიც მისი ვაცილებისას უნდა დაერიგებინათ ღარიბებისათვის პეტრე ბაგრატიონის სახელით. ღარიბი მშობლების შვილებისათვის ხელობის შესასწავლად ცალკე დაიწყეს ფულის შეგროვება, რათა აესრულებინათ თავად პეტრე ბაგრატიონის დიდი ხნის ნატვრა—გაეხსნათ სახელოსნო სას-

²¹ Тверския Губернския ведомость на 1868 год, № 27.

²² იქვე.

²³ იქვე.

წავლემელი ტვერში. ასე უყვარდათ და აფასებდნენ ტვერის გუბერნიის თავკაცად ყოფილ ქართველ გენერალ-ლეიტენანტს, რომელსაც მისი უღრობის გამო გაცილებაც კი ვერ მოუწყო მადლიერმა საზოგადოებამ. პეტრე ბაგრატიონი რკინიგზის სადგურში დაემშვიდობა მის პატივსაცემად თავშეყრილ საზოგადოებას²⁴.

1868 წლის მარტის ბოლოს პეტრე ბაგრატიონი ვილნოს გენერალ-გუბერნატორის სამოქალაქო ნაწილში თანაშემწის მოვალეობის შესრულებას შეუდგა. იმ დროს იქ გენერალ-გუბერნატორად ა. პოტაპოვი იყო. პეტრე ბაგრატიონი გენერალ-გუბერნატორ ა. პოტაპოვთან კარგ დამოკიდებულებაში აღმოჩნდა. იგი მთლიანად იზიარებდა მის შეხედულებას შემრიგებლური პოლიტიკის მშვეობით ჩრდილოდასავლეთი მხარის გარუსების საკითხზე. ამიტომაც ითვლებოდა მის ერთგულ და სასარგებლო თანაშემწედ. 1870 წელს, გენერალ-გუბერნატორის შევებულებაში ყოფნის დროს, პეტრე ბაგრატიონი საკმაოდ წარმატებით ასრულებდა მის თანამდებობას, რისთვისაც მას იმავე წლის 14 სექტემბერს იმპერატორის მადლობა გამოეცხადა.

1870 წლის 22 სექტემბერს პეტრე ბაგრატიონი ბალტიისპირა ქვეყნების — ლიტვის, ლატვიისა და ესტონეთის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა. ამ თანამდებობაზე მუშაობას იგი ჩვეული ენერჯითა და გულმოდგინებით შეუდგა. ცდილობდა მისი წინამორბედი გენერალ-გუბერნატორის მიერ წამოწყებული საქმეები დაესრულებინა. იგი დღენიდაგ ზრუნავდა სოფლის მრეველთა, განსაკუთრებით კი მართლმადიდებლური სოფლების მრეველთა კეთილდღეობაზე, სახალხო სკოლებზე. მისი ინიციატივით გაუმჯობესდა სწავლება და გაფართოვდა რიგის პოლიტექნიკური სასწავლებელი. ზოგიერთი ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის მისი სახელობის სტეპენდიები დაწესდა. ამასთანავე, ცდილობდა შემოეღო რუსული ენის სწავლება გუბერნიის სასწავლებლებში²⁵. იგი ყოველმხრივ ცდილობდა მის ხელმძღვანელობაში მყოფ გუბერნიაში გაეტარებინა იმპერატორ ალექსანდრე მეორეს მიერ „ნაწყალობევი“ რეფორმები, რათა მთელი მხარე რუსეთის იმპერიის განუყოფელ ნაწილად გადაქცეულიყო. მან იმდენად დიდი ავტორიტეტი და ნდობა დაიმსახურა უკანასკნელ თანამდებობებზე ყოფნისას, რომ თვით იმპერატორიც არ ერეოდა მის საქმეებში.

იგი თავისი შეხედულებითა და პირადი შერჩევით ნიშნავდა გუბერნიაში ისეთ მოღვაწეებს, რომლებიც უყოყმანოდ გაატარებდნენ მეფის რუსეთის პოლიტიკას ამ მხარეში. იმყოფებოდა რა აღმინისტ-

²⁴ Тверская Губернская ведомость на 1868 год, № 27.

²⁵ «Рижский вестник», 9 января 1876 года.

რაციულ თანამდებობებზე, იგი არ ივიწყებდა მეცნიერულ საქმიანობას. ვალვანური ელემენტის შესახებ პირველი ნაშრომი პეტრე ბაგრატიონმა 1843 წელს დაბეჭდა. მის მიერ შექმნილი ელემენტი სწრაფად გავრცელდა და დაინერგა მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში²⁶.

პეტრე ბაგრატიონის ნაშრომი ვალვანური ელემენტის შექმნის შესახებ იმდენად სერიოზულ მოვლენად იქნა აღიარებული, რომ იგი 1844 და 1845 წლებში დაიბეჭდა ლონდონში, პარიზსა და ეენევაში²⁷.

მეორე ნაშრომში პეტრე ბაგრატიონმა აღწერა ვალვანური ცდების დროს შენიშნული პროცესი, ოქროს ხსნადობა კალიუმციანიდში. „ამ ნაშრომში იგი იხილავდა საკითხებს, რომლებიც ეხებოდა ვალვანოპლასტიკასა და ვალვანურ ელემენტში მიმდინარე პროცესებს. მან დაამტკიცა, რომ ოქრო იხსნება კალიუმფეროციანიდისა და კალიუმციანიდის წყალხსნარებში. მის ამ აღმოჩენას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან ციანიტების მეთოდის გამოყენებისას ოქროს შემცველი მადნებისაგან ოქრო მთლიანად გამოიყოფა. ციანიტების მეთოდს ფართოდ იყენებენ თანამედროვე მეტალურგიაში“²⁸. ნაშრომი პეტერბურგის აკადემიაში დაიბეჭდა ფრანგულ ენაზე²⁹, რომელიც ა. კანდელაკმა თარგმნა რუსულად და ვ. პარკაძემ გამოაქვეყნა ქართულად 1956 წელს: „პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი“. მოგვყავს პეტრე ბაგრატიონის ნაშრომის ტექსტი: „ვალვანოპლასტიკაში ჩემს მიერ წარმოებული ცდების დროს მე შევნიშნე, რომ მეტალური ოქრო იხსნება კალიუმციანიდში, რომელიც პროფ. ლიბიხის მეთოდით არის დამზადებული. ერთი კვირის შემდეგ შიგნიდან მოქროვილი ფინჯანი, რომელშიც ამ მარილის ნაჭერი ხსნარი იყო მოთავსებული, მთლიანად ამოქმული აღმოჩნდა. ამ ფაქტმა იმ დასკვნამდე მიმიყვანა, რომ ოქროს ხსნადობა შეიძლება გაზრდილ იქნეს, თუ ამ ლითონს უადრესად დაქუცმაცებული სახით გამოვიყენებთ. აქედან გამომდინარე მე ჩავატარე ცდები ოქროს ფხვნილით, რომელიც მივიღე ოქროს ქლორიდის ხსნარიდან რკინის სულფატი დალექვის საშუალებით. კარგად გარეცხილ ამ ფხვნილს ვურევდი კალიუმციანიდის ხსნარს. ხსნარში ოქროს არსებობის დასადგენად მასში ვატარებდი ელექტროდენს ვოლტას სვეტიდან. დენის წყაროს წარმოადგენდა დანიელის ელემენტთაგან შემდგარი ბატარეა პლასტი-

²⁶ ვ. პარკაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.

²⁷ იქვე, გვ. 22.

²⁸ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, II, გვ. 131.

²⁹ სტატია პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიაში დასაბეჭდად წარადგინა აკად. ე. ხ. ლენინმა. ზემოხსენებული ტექსტი ფრანგულიდან რუსულ ენაზე თარგმნა ა. კანდელაკმა.

ნის ანოდით. იმის გამო, რომ უარყოფით პოლუსთან უაღრესად დიდი რაოდენობის წყალბადის გამოყოფა წარმოებდა, მე იძულებული გავხდი ანოდის ზედაპირი შემემცირებინა. ამ გზით დენი მალე შესუსტდა და სპილენძის ფირფიტაზე, რომელიც კათოდის როლს ასრულებდა, გამოიყო ოქრო, რომლის ფენამ 2—3 საათის შემდეგ ფირფიტა სრულიად დაჰფარა. გაფილტრული ხსნარით იგივე შედეგები იქნა მიღებული. ნათელი გახდა, რომ ამ ცდებში ოქრო ელექტროდენის მოქმედების გარეშეც უნდა გახსნილიყო ქიმიურად, რადგან ანოდად აღებული იყო არა ოქრო, არამედ პლატინა.

შემდგომმა ცდებმა ცხადყვეს, რომ სითბო ძალზე აღიდებს გამხსნელის ძალას. ხანგრძლივი დაყენების შემდეგ ხსნარი ოქროს დალექვის სწრაფ უნარს იძენს და გალვანური დენის გარეშეც დალექავს მას სპილენძისა და ვერცხლის ზედაპირზე, რომელიც ჯერ კიდევ თბილ სითხეშია ჩაშვებული. თუმცა, ამ შემთხვევაში ერთგვარ უხერხულობას ვაწყდებით, რადგან ეს ლითონები თავის მხრივ მეტად ძლიერად განიცდიან ციანკალიუმის ზეგავლენას.

სისხლის ყვითელ მარილს ამ მიმართებით იგივე თვისებები აქვს, როგორც მარტივ ციანიდს, ოღონდ გაცილებით უფრო ნაკლები ძალით. ოქროს გახსნა ამ მარილში ძალზე ნელა წარმოებს; დაყენების პროცესი გაცილებით უფრო ხანგრძლივად მიმდინარეობს. სამაგიეროდ ეს ორმაგი მარილი ძალზე სუსტად მოქმედებს სპილენძსა და ვერცხლზე, რის შედეგადაც ოქროს ქიმიური აღდგენით მიღებული მოოქვრა უფრო მტკიცედ გამოდის და ფერიც უფრო ლამაზი აქვს. ამ ცდებმა დაადასტურა ბ-ნ იაკობის მიერ აღრე გამოთქმული შენიშვნა იმის შესახებ, რომ სისხლის ყვითელი მარილი მოოქვრას უფრო მკვეთრ და ლამაზ ელფერს აძლევს, ვიდრე ეს ციანკალიუმით მიღებულ მოოქვრას ახასიათებს.

ოქროს ფენის სიმტკიცე და სისქე საკმარისი აღმოჩნდა გაკრიალების ასატანად. ამ გზით მოოქვრილი საგნები ცვილით გაპრიალების დროს არავითარ ცვლილებას არ განიცდის. უფრო ღირსშესანიშნავია ის გარემოება, რომ ოქროს პირველი, ძალიან თხელი ფენის მიღების შემდეგ პროცესი არ ჩერდება, რასაც ადგილი ჰქონდა ელკინგტონის ძველი მეთოდის გამოყენების დროს. ცხელ კალიუმფეროციანიდში გახსნილი მეტალური ოქროთი დაფერილ გაპრიალებულ ვერცხლის-საგანს მშვენიერი მჭრქალი ელფერი მიეცა მას შემდეგ, რაც იგი 12—15 საათის განმავლობაში იქნა დატოვებული გაცივებულ ხსნარში. გრძელხანგრძლივად სასწორის უქონლობის გამო, მე ვერ დავადგინე რაჟდენად გაიზარდა სხეულის წონა; მართო ის არის ცნობილი, რომ ამგვარი სიმჭრქალე მხოლოდ მაშინ მიიღება, როდესაც

ოქროს ფენა გარკვეულ სისქეს მიაღწევს. ზედმეტია იმაზე ლაბარაკო, რომ მოსაოქროვებელი სხეულები წინასწარ კარგად უნდა გაიწმინდოს და რომ გალვანური ღენის მოქმედების შედეგად პროცესი უფრო სწრაფად მთავრდება. უკანასკნელ შემთხვევაში, ოქროს ფხვნილი ანოდს რომ არც ეხებოდეს, როგორც ჩანს, მეორადი ღენის გავლენით უფრო დიდი რაოდენობით გაიხსნება, როგორც ამას წინასწარ-მეტყველებს ბ-ნი იაკობი თავისი მემუარის „ვოლტას სვეტის კონსტანტების განსაზღვრის მეთოდები“-ს დამატებაში.

თუმცა ქიმიის სახელმძღვანელოებში მოცემულია, რომ რკინის ქვეყანგვის მარილები სამეფო წყალში (მეფის არაყში) გახსნილ ოქროს მეტალური სახით გამოჰყოფენ და თუმცა ამ გზით მიღებული ნალექი დაქანგვის კვალსაც კი არ შეიცავს, მაგრამ მე მაინც მოვისურვე გამომეკვლია, თუ როგორია ციანკალიუმის მოქმედება გაგლინულ მეტალურ ოქროზე. ამ მიზნით მე ჩავკიდე დაახლოებით 1 კვ. დუიმის ზომის სუფთა ოქროს ფირფიტა ქიქაში, რომელიც ამ მარილის ხსნარით ნახევრად იყო სავსე. დაახლოებით სამი დღის შემდეგ, სითხეში ჩაშვებული ფირფიტის ნაწილი თითქმის მთლიანად იქნა დამზერილი ზედა ნაწილში, სადაც სითხე და ფირფიტა ატმოსფეროს ჰაერს ეხებოდა. აღვნიშნავ, რომ ხსნადობისათვის მუდმივი ტემპერატურის შენარჩუნების მიზნით ქიქა ლუმელზე იდგა, ხოლო ტემპერატურა 30-40°C შორის ირყეოდა.

ჩატარებული ყველა ცდის დროს მე ვსარგებლობდი ბაზრის*, კომერციული მარილებით და მყავებით, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მე ვფიქრობ, რომ ოქროს ხსნადობა ამ ნივთიერებაში არც თუ ისე ადვილად აიხსნება, თუ მხედველობაში ვიჭონიებთ იმ მცირერიცხოვან გამოკვლევებს, რომლებიც დღემდე იქნა ჩატარებული სამგვალენტიანი ოქროს შემცველი მასალებით. თუ ჩვენ თავს გარკვეული ჰიპოთეზის წამოყენების უფლებას მივცემთ, მაშინ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ ხსნარებში ოქრო ციანტის ან ამონიატის სახით შედის, თუ მხედველობაში მივიღებთ მრავალრიცხოვან გარდაქმნებს, რომლებსაც ციანური მარილები ჰაერთან შეხების დროს განიცდიან.

ვერცხლისა და სპილენძის კილიტა და ამ მეტალების ძალზე წვრილი მავთულები ზემოხსენებულ მარილებში ზუსტად ასევე იხსნება და შეიძლება აღდგენილ იქნან იმავე მეთოდებით.

ოქროს გამხსნელად ქიმიკოსები მხოლოდ ერთ რეაქტივს ახსენებენ: ეს არის აზოტ-ჰლორწყალბადმჟავა ანუ სამეფო წყალი. მიტჩერლინის მითითებით ოქრო იხსნება აგრეთვე სელენის მჟავაშიც

* ბაზრის ანუ ტექნიკური.

წემი ცდები მაფიქრებინებს, რომ წარმოქმნის მომენტში ციანწყალ-
ზადმეავაჯ ამავე თვისებების მატარებელია; ყოველ შემთხვევაში, შე-
იძლება მტკიცება იმისა, რომ ამიერიდან კალიუმის ციანური მარილე-
ბი ოქროს გამხსნელებს უნდა მიეკუთვნოთ და ამ მარილთა გამოყე-
ნებით ზუსტი ცდების წარმოების დროს ვერიდოთ ოქროსა და ვერცხ-
ლის ქურჭლების გამოყენებას“³⁰.

1845 წელს ქართველი მეცნიერის ეს ნაშრომი დაიბეჭდა საზღვარ-
გარეთ, რის შემდეგაც მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში დაინერგა ძვირფა-
სი ლითონების — ოქროს, ვერცხლისა და სხვათა მოპოვებისა და და-
მუშავების პეტრე ბაგრატიონის მიერ აღმოჩენილი და შემუშავებულ-
ლი მეთოდი. კერძოდ, მაკარტურმა და ძმებმა ფორესტებმა ეს მეთო-
დი ფართოდ დანერგეს 1887—1890 წლებში სამხრეთ აფრიკაში, ავს-
ტრალიასა და ამერიკაში. მოგვიანებით — 1894 წელს პეტრე ბაგრა-
ტიონის ზემოაღნიშნული მეთოდი რუსეთშიც დაინერგა, მაგრამ პა-
ტენტში მეფის მთავრობამ დიდი თანხა გადაიხადა. ამიტომაც, რომ
ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფები ოქროს ციანირების მეთოდს მა-
კარტურსა და ძმებს ფორესტებს მიაწერენ³⁰. იმედი უნდა ვიქონიოთ,
რომ დადგება დრო, როცა ამ დიდი აღმოჩენის ავტორად კვლავ პეტ-
რე რომანის ძე ბაგრატიონი იქნება აღიარებული.

ზემოთ აღნიშნული მეცნიერული მოღვაწეობის გარდა პეტრე ბაგ-
რატიონი მინერალოგიითაც იყო გატაცებული და თავისი კვალი და-
ტოვა ამ დარგშიც.

1845 წელს პეტრე ბაგრატიონმა პეტროვ მ. ლეიხტენბერგთან ერ-
თად ურალში ახმატის მადაროები დაათვალიერა. დათვალიერებისას
მან აღმოაჩინა იმ დროს მინერალოგებისათვის უცნობი და, რაღა თქმა
უნდა, შეუსწავლელი კრისტალი. კრისტალის ფერი შავი იყო და მი-
ნასავეით ძლიერ ბრწყინავდა. სიმაგრე, როგორც გამოირკვა, მინდვრის
შპატზე ოდნავ მეტი ჰქონდა.

1847 წელს ხსენებული კრისტალის შესახებ პეტრე ბაგრატიონის
ახლოებელმა, ცნობილმა მინერალოგმა ნიკოლოზ კოკშაროვმა დაწერა
გამოკვლევა. ნ. კოკშაროვის წინადადებით ამ მინერალს „ბაგრატიონ-
ი“ ეწოდა და დღესაც მსოფლიოში იგი „ბაგრატიონის“ სახელწო-
დებითაა ცნობილი. ნ. კოკშაროვი თავის მოგონებებში ხსენებული
კრისტალის შესახებ აღნიშნავდა: „მისი საიმპერატორო უდიდებულე-
სობის პეტროვ მაქსიმილიან ლეიხტენბერგის ადიუტანტმა თავადმა
პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონმა მაშინ ურალიდან, სადაც პეტროვ-
თან ერთად იმყოფებოდა, მინერალების საკმაოდ მდიდარი კოლექ-

³⁰ გ. პ ა რ კ ა ძ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 23—26.

ცია წამოიღო, რომელთა შორის იყო დიდი შავი კრისტალი... — რომელიც მე გამოვთხოვე თავად ბაგრატიონს ყოველმხრივ გამოკვლევისათვის³¹. ნ. კოკშაროვი აღწერს თუ როგორ გამოიკვლია პეტრე ბაგრატიონის მიერ მოპოვებული კრისტალი და დაამტკიცა, რომ იგი იმ დროის მინერალოგებისათვის უცნობ, ახალ მინერალს განეკუთვნებოდა³², რომელსაც „თავად ბაგრატიონის პატივსაცემად „ბაგრატიონი“ ვუწოდებ“³³.

მ. ლეიხტენბერგის გარდაცვალების შემდეგ მის მიერ შეგროვებული მინერალების კოლექცია ბავარიის მეცნიერებათა აკადემიას გადაეცა³⁴.

პერცოვს თავის კოლექციასა და, საერთოდ, ქანებზე, მემუარების სახით, ნაწერები ჰქონია, რომელიც ნ. კოკშაროვს ბერლინში ყოფნისას ლეოპოლდ ბუხის ხელში უნახავს³⁵.

1859 წელს ბავარიის მეცნიერებათა აკადემიის ასი წლისთავზე მოწვეულ სტუმართა შორის ნ. კოკშაროვიც ყოფილა, როგორც რუსეთის სამთო ინსტიტუტის წარმომადგენელი. მიუნხენში დაუთვალეობით მინერალოგიის კაბინეტი, სადაც ნ. კოკშაროვს უცნია მის მიერ გამოკვლეული კრისტალი „ბაგრატიონიტი“, რომელიც მას პეტრე ბაგრატიონის თხოვნით უჩუქებია პერცოვ ლეიხტენბერგისათვის. მეცნიერის ღვაწლი მეცნიერებასა და სახელმწიფო მმართველობაში, ასევე მინერალოგიის დარგშიც გამოიკვლია და ვერცლად აღწერა მკვლევარმა ვ. პარკაძემ³⁶, რომელმაც ცხადყო, რომ პ. ბაგრატიონმა ნათელი კვალი დატოვა მინერალოგიაშიც.

სამხედრო, სამეცნიერო და სახელმწიფო-ადმინისტრაციულ ნიშთან ერთად პეტრე ბაგრატიონს პოეტური მონაცემებიც ჰქონია. მიუხედავად მოუტლელობისა ლექსებიც დაუწერია. ტვერის გუბერნატორობის დროს იგი ბევრ მოწინავე იდეის მქონე პირს დაუახლოვდა და მეგობრული ურთიერთობაც ჰქონდა ზოგიერთ მათგანთან. კერძოდ, ძალიან ახლოს იყო და თავის მეგობრადაც თვლიდა რუს პოეტსა და პუბლიცისტს თევდორე ნიკოლოზის ძე გლინკას, რომელიც 1860-70-იან წლებში ქ. ტვერის მკვიდრად ითვლებოდა³⁷. თევდორე ნიკოლოზის ძე

³¹ «Русская старина», 1890, с. 513.

³² ვ. პარკაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

³³ «Русская старина», 1890, с. 513.

³⁴ მ. ლეიხტენბერგი ბავარიის პერცოვი იყო, ამიტომ ხსენებული კოლექცია კოლექციონერის სამშობლოს მეცნიერებათა აკადემიას გადაეცა.

³⁵ «Русская старина», 1890, с. 255.

³⁶ ვ. პარკაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30—31.

³⁷ თევდორე ნიკოლოზის ძე გლინკა გარდაიცვალა ქ. ტვერში, 1880 წელს.

გლინკა კადეტთა კორპუსის აღზრდილი და 1812 წლის სამამულო ომის აქტიური მონაწილე იყო. მოგვიანებით დეკაბრისტთა საიდუმლო ორგანიზაციის — „ხსნის კავშირის“ — საქმიანი წევრი და 1819—1825 წლებში რუსული სიტყვიერების მოყვარულთა თავისუფალი საზოგადოების თავმჯდომარე. დეკაბრისტთა აჯანყების შემდეგ, მეფის მთავრობამ სხვებთან ერთად თ. გლინკაც გადაასახლა პეტროზავოდსკში, სადაც სწავლობდა კარელიის ეთნოგრაფიასა და ფოლკლორს. გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ ლიტერატურულ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი და მრავალი ლექსი დაწერა და გამოაქვეყნა, რომელთაგან ზევრი პოპულარულ სიმღერად იქცა. მის კალამს ეკუთვნის ისტორიული ნარკვევები, რომელთაგან ყველაზე გახმაურებულია „ნარკვევი ბოროდინოს ბრძოლებზე“. ამ ნარკვევს დადებითი შეფასება მისცა ბ. ბელინსკიმ. როგორც ჩანს, პეტრე ბაგრატიონს მოეწონა საღად მთავროვნე პოეტი და პუბლიცისტი თ. გლინკა და დაიმეგობრა იგი. სწორედ ამ მეგობრობის გამო იყო, რომ პეტრე ბაგრატიონმა 1869 წლის ბოლოსა და 1870 წლის დასაწყისში საკმაოდ დიდი მოცულობის ლექსი მიუძღვნა მას.

ლექსში პეტრე ბაგრატიონი ხაზს უსვამს დროსა და შრომას, რომელსაც ადამიანი არ ითვლის, მაგრამ დაბადებიდან გვჯერა, რომ წელს წელი მისდევს და საერთო მოძრაობის მეოხებით სამყარო ყოველწლიურად წინ მიდის. რომ ჩვენ ყოველ დღე შევიცნობთ მამა-პაპათა შეცდომებს. მოუცლევლობის გამო იგი უღრობობას უჩივის და დასძენს, რომ ბავშვობიდან არაეინ აქცევს ყურადღებას, მიფრინავს თუ კუსავით მიხობავს დრო. მოგვიანებით კი, ადამიანი უკვე ძუნწობს დროის მიმართ და როცა „ზემოდან ქვემოთ გაცილების დრო მოდის, ცხოვრება გვეჩურჩულება: მოეშვი ნატვრას, მეგობრის ოჯახში ფინჯანი ჩაის დასალევად დაჯექი და დაისვენე ფაციფუცისაგან“. ბოლოს ლექსის ავტორი მეგობარს ურჩევს, რაც შეიძლება მზიარულად გაატაროს მთელი წელი — სამას სამოცდახუთი დღე. ეს ლექსი ავტორის გარდაცვალების შემდეგ — 1878 წელს დაიბეჭდა მოსკოვში, მილერის სტამბაში³⁸. ვინაიდან თ. გლინკასადმი მიძღვნილი ზემოაღნიშნული ლექსი დღემდე უცნობია ფართო საზოგადოებისათვის, მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ მისი გამოქვეყნება.

³⁸ პეტრე ბაგრატიონის ეს ლექსი მცირეფორმატიან ცალკე ბროშურადაა გამოცემული, რომლის ერთი ეგზემპლარი ინახება ლენინგრადის სალიტერატურულ-მეცნიერული სახელმწიფო საქარო ბიბლიოთეკის მეთვრამეტე დარბაზში, № 213 კარადის მესამე ოთროზე 262 ნომრით.

С Т И Х И

князя Петра Романовича Багратиони
Федору Николаевичу Глинке*

(при посылке нового календаря)

30-го декабря 1869

12-го января 1970

Вы говорите, что рода
Людьми придуманы; у бога
Есть дни молитвы; дни труда:
Но годового их итога
Творец не сводит никогда.

Вы правы. Верим мы с рожденья;
Что вслед за годом год идет,
Что, в силу общего движенья,
С годами мир идет вперед,
А что вертиться — нет сомнения.

Но мы вседневно познаем
Отцов и дедов заблужденья,
А вечной истины не ждем
И от молодого поколенья;

Все ошибаются кругом —
От многомудрого — якова
И до Тверских ведомостей:
Давно забытое нас снова
Чарует прелестью своей,
Блестящий звук пустого слова —

Нередко разум нам темнит,
Нередко и Сама фемина
Свой суд и вскрив, и вкось чинит
То взыщет за просрочку вида,
То за убийство извинит.

Так наши все весы и меры
Не без греха: могли бы мы
Им придавать поменьше веры, —

* Это стихотворение есть отзыв на поговорку Ф. Н. Глинки, что «время люди выдумали».

ведь очутились средь зимы
Однажды праздники цереры.

Поля без жатвы, лес пустой,
Ни листьев, ни цветка и улей
Заглох от стужи. — Той порой
Над миром цесарствовал Юлий, —
Решил он, что всему виной

Сатурн плешивый и безхвостый,
И, чтоб богине угодить,
велел прибавить девяносто
ноябрьских дней, — и лету быть:
Владыке все легко и просто.

Прошли столетья, и глядь —
Григорию выпало на долю
У года десять дней отнять.
Так Цесаря и папы воля
Мир двигала вперед и вспять.

Да и одна ли Рим-столица
Кромсала время наугад?
При вас, во дни Аустерлица,
Слагался месяц из декад
И не считалася седмица.

А нынче разве мы умней,
Когда рисуем безобразно,
И над чертою, и под ней,
Два года, два числа? все разное
У нас и у других людей.

И Пупарев сам затруднится
Решить, где истина, где свет.
На что ж нам знать, как время мчится?
Кто дорожит им с детских лет?
Кто позже на него скупится?

На первых юности порах,
Когда мы все живем с размаха,
Летит ли время на парах,
Или ползет как черепаха —
Нам все равно, для нас все прах.

Но вскоре жаждою всезнанья
Пытливый заразится ум.

И мы несемся в мире страданья,
Незримых тайн, тревожных дум
И горделивого желанья.

Когда ж с надменной высоты
Тихонько вниз нас провожая,
Жизнь шепчет нам: покинь мечты,
в семье друзей, за чашкой чая,
Сядь, отдохни от суеты, —

Мы с детской верой принимаем
Ея пленительный совет,
И, наслаждаясь новым раем,
Желанья, грезы прежних лет
Другим с надеждою вверяем.

И мужественным их трудом
Любуемся без нетерпенья. —
Так протекает день за днем,
За поколеньем поколенья,
И мир вертится колесом.

Считать ли днями иль годами —
Все будет так же как и в старь
Все те же числа с именами,
Хотя и новый календарь.
Но кстати — вот он перед вами.

И дай вам бог среди друзей,
По святым этого гостинца,
Прожить как можно веселей,
без Юргенсона и без принца,
все триста шестьдесят пять дней.

Вильна*

როგორც ირკვევა, პეტრე ბაგრატიონი ფართო დიაპაზონის მოღვაწე ყოფილა. მისგან მეფის მთავრობა, ალბათ, კიდევ ბევრს მოელოდა და ნამდვილად გაამართლებდა ყველას მოლოდინს, რომ დასცლოდა.

1876 წლის 15 იანვარს, სამსახურებრივი საქმეებისათვის, პეტრე ბაგრატიონი პეტერბურგში ჩავიდა.

იგი ასთმას უჩიოდა და იმ დღეს უფრო ძლიერ იგრძნო ავადმყოფობა.

* Дозволено цензурой, 17 октября 1878 г. Москва, тип. Ф. Д. Миллера, Машков пер., д. № 82.

ფობა. პეტერბურგის ექიმებმა გულმოდგინედ გასინჯეს და განაცხადეს, რომ მის ჯანმრთელობას არავითარი საშიშროება არ ემუქრებოდა. ყოველი შემთხვევისათვის ექიმებმა მკურნალობა დაუნიშნეს ფლატონების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. 16 იანვარს პეტრე ბაგრატიონმა მკურნალობა დაიწყო ექიმების მიერ შეთავაზებული მეთოდით, მაგრამ მისი მდგომარეობა უფრო გაუარესდა, 17 იანვარს კი გარდაიცვალა პეტერბურგის სასტუმრო „საფრანგეთში“.

პეტრე ბაგრატიონი დაასაფლავეს პეტერბურგის ვოსკრესენსკის ნოვოდევიჩის მონასტერში, სადაც მის საფლავზე, იმპერიის წინაშე დიდი დამსახურების შესაფერისად, განსაკუთრებული ეკვდერი იქნა აგებული.

მის გარდაცვალებას პეტერბურგის, მოსკოვისა და რიგის თითქმის ყველა გაზეთმა და ჟურნალმა მიუძღვნა ნეკროლოგი. ნეკროლოგში ჩამოთვლილი იყო იმპერიის სასარგებლოდ მის მიერ გაწეული ღვაწლი, თითქმის ყველგან უსვამდნენ ხაზს მის სამხედრო, სამეცნიერო და ადმინისტრაციულ ნიჭს.

სანკტ-პეტერბურგის ყოველკვირეული პოლიტიკური და ლიტერატურული ჟურნალი „გრადანინ“ 1876 წლის 18 იანვარს იუწყებოდა: „თავადი ბაგრატიონი იყო ერთ-ერთი უჭკვიანესი ჩვენს ადმინისტრატორებს შორის. თავისი ადმინისტრაციული სამსახური ტვერის გუბერნიის მმართველობით დაიწყო და ორი წლის განმავლობაში ყველა წრის წარმომადგენლის ნდობა და სიყვარული დაიმსახურა. იმავე დროს ყველაზე ჭკვიანი გუბერნატორის სახელი მოიხვეჭა რუსეთში.“

მისი მეორე სამსახური იყო ვილნოს გენერალ-გუბერნატორის თანაშემწეობა გენერალ პოტაპოვის გენერალ-გუბერნატორობის დროს. აქ მას ძნელსა და რთულ პირობებში მოუხდა სამსახური, ვილნოს გუბერნიაში პოტაპოვი გარუსების პოლიტიკას ატარებდა და ამდენად საჭირო იყო დიდი გამოცდილება, დიპლომატია და ადმინისტრაციული ნიჭი. მან აქაც მალე მოიპოვა დიდი სიყვარული და ნდობა.

როცა საკითხი დადგა ბალტიისპირეთში გენერალ-გუბერნატორის დანიშვნისა, მთავრობა ეძებდა ისეთ პიროვნებას, რომელიც განუხრელად განახორციელებდა ამ მხარეში მთავრობის რუსულ-შემარბი-გებლურ პოლიტიკას, ე. ი. ამ მხარეში უნდა გაეტარებინათ რეფორმები და იმავე დროს სიმშვიდე უნდა შენარჩუნებულიყო. ასეთი ძნელი და რთული მოთხოვნები იდგა ახალი გენერალ-გუბერნატორის წინაშე. მეფის მთავრობა ერთსულოვნად შეჩერდა პეტრე ბაგრატიონის კანდიდატურაზე და დანიშნა იგი გენერალ-გუბერნატორად, სადაც ხუთი წელი იმსახურა. ამ ხუთი წლის განმავლობაში მისი სახელი

თითქმის არ ისმოდა. იგი არ დადიოდა ბანკეტებზე და არ გამოდიოდა სიტყვებით, არც თავის გეგმებსა და პროგრამებზე ყვიროდა, არასდროს არავითარი საკითხის გადაჭრისას მას ხმა არ აუმაღლებია. მაგიეროდ, ამ ხუთი წლის განმავლობაში პატიოსან და საქმისადმი ერთგულ ადამიანებს არჩევდა და ნიშნავდა გუბერნატორებად; პროექტებს თვითონ ამუშავებდა. მან შემოიტანა რუსული ენის სწავლება ამ მხარეში.

მან მისცა, ასე ვთქვათ, მოქალაქეობრივი სამართლიანობის უფლება, მიკერძოების გარეშე, ყველას, ყოველგვარი გამოჩაყლისის დაუშვებლად. შეძლო ყოფილიყო გენერალ-გუბერნატორად ნაციონალური საკითხისა და ნაციონალური პოლიტიკის გარეშე. ერთი სიტყვით, მან თავისი თავისაგან შექმნა ოსტრეის გენერალ-გუბერნატორის ტიპი, რომელზედაც ყოველთვის ვნატრობდით და რომელიც ამ მხარეს ჭერკიდევ არასდროს არ ჰყოლია. ამიტომაც, ყველა პატიოსანმა ადამიანმა დაიტერა იგი განურჩევლად ეროვნებისა. ამიტომ მის ადგილზე კანდიდატურის შერჩევა ფრიად საძნელო საკითხია. როცა მისი სიკვდილის შემდეგ ახალ გენერალ-გუბერნატორს ეძებდნენ, ყველა ამბობდა, რომ ისეთს ვერ მოვნახავთო. მაშინ ბევრმა ცნობილმა პირმა განაცხადა: „რა იქნება, რომ არავინ არ დაინიშნოს, ბაგრატიონს შეეძლო დაესვა კარგი გუბერნატორები“³⁹, და კარგია, დაე, ისინი იყვნენ ადმინისტრატორები“⁴⁰.

არაოფიციალური მითქმა-მოთქმა მართლა გამართლდა. პეტრე ბაგრატიონის თანამდებობა გაუქმდა. ბალტიისპირეთის ქვეყნების ერთიანი საგენერალ-გუბერატორო დაიშალა. ლიტვა, ლატვია და ესტონეთი ცალკე ერთეულებად შევიდა რუსეთის იმპერიაში.

პეტრე ბაგრატიონის ოჯახური მდომარეობის შესახებ ცნობები თითქმის არ არსებობს. ცნობილია, რომ მან პეტერბურგში იქორწინა ანა ალექსანდრეს ასულზე (გვარი არაა ცნობილი), რომელთანაც ჰყოლია ქალ-ვაჟი, დიმიტრი და ევგენია. ევგენია აღრევე გარდაცვლილა გაუთხოვარი, დაკრძალულია მამის გვერდით — პეტერბურგის ვოსკრესენსკის მონასტერში. დიმიტრი ბაგრატიონი კავკასიის სამხედრო სკოლის ოფიცერი ყოფილა. 1914 წლის ცნობით, იგი უკვე გენერალ-მაიორია და მსახურობდა ცხენოსან ოფიცერთა სკოლაში უფრო-

³⁹ პეტრე ბაგრატიონი იყო ბალტიისპირეთის ქვეყნების — ლიფლანდიის, ესტლანდიისა და კურლანდიის (ესლანდელი ლიტვა, ესტონეთი, ლატვია) გენერალ-გუბერნატორი, რომელიც თავის საგენერალ-გუბერნატოროში თავისი შერჩევითა და შეხედულებებისამებრ ნიშნავდა ცალკეული ქვეყნების გუბერნატორებს.

⁴⁰ «Гражданин», 1876, № 3.

სის თანაშემწედ⁴¹. მისი უშუალო თაოსნობით პეტერბურგში დაარსდა
ჟურნალი «Вестник Русской конницы», რომლის რედაქტორიც
თვითონ იყო. რედაქტორობასთან ერთად, ხსენებულ ჟურნალში
რად თავის წერილებსაც ბეჭდავდა მეცხენეობის აქტუალურ საკით-
ხებზე⁴².

პეტრე ბაგრატიონის შთამომავლობის შესახებ დღემდე ცნობები
არ არის მიკვლეული.

⁴¹ ვ. პარკაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18—19.

⁴² იქვე.

კირილე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი
(1750—1828)

რუსეთის არმიის გენერალ-მაიორი, საიდუმლო მრჩეველი და სენატორი კირილე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი ქართლის მეფის იესე ლეონის ძე ბაგრატიონის შვილის — ალექსანდრე იესეს ძის უმცროსი შვილი იყო. მის შესახებ ძალიან ძუნწი ცნობებია შემონახული და ალბათ ამიტომაცაა, რომ ალექსანდრე იესეს ძის ოჯახის წევრებზე, კერძოდ, მის შვილებზე როცა წერენ, არავენ კირილე ბაგრატიონს არ ახსენებს. სწორედ ამ ამბავმა განაპირობა მასზე მოკლე ბიოგრაფიული ცნობა მიგვეწოდებინა ქართველი მკითხველისათვის.

კირილე ბაგრატიონი დაიბადა 1750 წელს. იგი მამის კვალს გაჰყვა და 17 წლისა—1767 წელს—ფსკოვის კარაბინერთა პოლკში შევიდა ვახმისტრად. ამ პოლკთან ერთად, იგი მონაწილეობდა რუსეთ-თურქეთის 1768—1774 წლების ომში. 1771 წელს ადიუტანტობა მიიღო და თურქი ტყვეები გადაიყვანა პერეკოპიდან კოზლოვში. მალე იგი კვლავ საომარ მოქმედებაში ჩაება და მონაწილეობა მიიღო ყარსთან ბრძოლებსა და ბაზარჯიკის აღებაში¹, 1774 წელს განსაკუთრებულ რაზმთან ერთად იცავდა სტრატეგიული მნიშვნელობის გზას სამხედრო შენაერთების ადგილსამყოფელ შემლსა და არმიის ძირითადი ძალების ადგილსამყოფელ შილისტრს შორის. საომარ მოქმედებაში თავდადებული და აქტიური მონაწილეობისათვის მადლობა გამოეცხადა. ომის დამთავრებისათანავე კაპიტნის ჩინი ებოძა². 1776—1777 წლებში ყირიმში იყო სამხედრო ნაწილთან ერთად და მონაწილეობას იღებდა აჯანყებული თათრების დამშვიდებაში. ყირიმში თავისი ერთგული და ზომიერი მოქმედებით ადგილობრივი ხალხის პატივისცემა და ნდობა დაიმსახურა, რითაც მეფის მთავრობის წარმომადგენლები კმაყოფილნი დარჩნენ. ამიტომ იყო, რომ ყირიმის თათრების დამშვიდების შემდეგ, მურზების თხოვნით, იგი იმპერატრიცა ეკატერინე მე-

¹ Справочный энциклопедический словарь, изд. К. Крайя, том II, СПб., 1849, с. 79.

² Русский биографический словарь, том II, СПб., 1900, с. 393.

ორის კარზე იქნა ვაგზავნილი, როგორც დამორჩილებულ თათართა სანდო წარმომადგენელი. 1786 წელს კირილე ბაგრატიონი უკვე პოლკოვნიკია. ამ ჩინით შეხვდა იგი 1789 წელს კვლავ დაწყებულ რუსეთ-თურქეთის საომარ მოქმედებას. იგი მონაწილეობდა ადოგი-ბენის ციხე-სიმაგრისა და ქალაქ ბენდერის აღებაში. 1792 წელს, პოლონეთში რუსეთის ჯარის შესვლამდე, იგი გენერალ დერფელდენის მოწინავე რაზმს ხელმძღვანელობდა. 1793 წ. პოლკოვნიკის ჩინი მიიღო. 1795 წელს გადაყვანილ იქნა ჩუგუევის კაზაკთა რეგულარულ პოლკში და ამ პოლკთან ერთად მონაწილეობდა ირანის წინააღმდეგ ლაშქრობაში. როგორც ჩანს, აქ, მან თავისი ერთგული და გაბედული მოქმედებით ხელმძღვანელობის ყურადღება მიიპყრო. მალე 1797 წელს გენერალ-მაიორობა მიიღო და მარიუპოლის პოლკის უფროსად დაინიშნა. ამ თანამდებობაზე ყოფნის პერიოდში კირილე ბაგრატიონი ხშირად უჩიოდა ჯანმრთელობას. 1800 წელს, 50 წლის ასაკში, ავადმყოფობის მიზეზით სამსახურიდან გადადგა. კირილე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონმა რუსეთის არმიაში 37 წელი გაატარა და გენერალ-მაიორის ჩინით დააწესა თავი სამხედრო სამსახურს. რუსეთის იმპერიისადმი თავდადებითა და ერთგულებით კარგი სახელი მოიპოვა ხელმძღვანელობაში, ამიტომაც იყო, რომ სამხედრო სამსახურიდან გასვლისთანავე საიდუმლო მრჩეველის წოდება მიიღო³ და ესწრებოდა სენატის სხდომებს მოსკოვის დეპარტამენტში. მალე მეექვსე დეპარტამენტში გადაიყვანეს და ბელორუსიის გუბერნიის შემოწმება დაევალა. ამ თანამდებობაზე რამდენიმე წელი დაჰყო. 1805 წელს გადაიყვანეს სენატის მეშვიდე დეპარტამენტში, სადაც, მცირეოდენი შესვენებებით, ესწრებოდა სენატის სხდომებს სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე.

იგი გარდაიცვალა მოსკოვში, 78 წლისა, 1828 წელს.

³ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი II, თბილისი, 1977, გვ. 131.
 19. მიხეილ გონიკიშვილი

სპეციალური კომისიის უმჯობეს რუსეთში დასახლებული
ბატონიშვილებისა და მათი უთაგომავლოების მატერიალური
გადმოკარგვის განაშრომების შესახებ

1801 წლიდან 1842 წლამდე არაერთი დადგენილება არ არსებობდა ბატონიშვილების მატერიალურად უზრუნველყოფისათვის. რუსეთში საცხოვრებლად ჩასული ყველა ბატონიშვილი ეწყობოდა უმადლესი ხელისუფლების უშუალო შეხედულებითა და ჩარევით, ყოველგვარი დადგენილებისა და კანონის გარეშე. ამიტომ იყო, რომ ყოველ მათგანზე დიდი თანხები იცემოდა და საკმაოდ კარგადაც ცხოვრობდნენ.

მაგალითად, როგორც უკვე აღინიშნა, რუსეთში გადასახლებულ საქართველოს ოთხ დედოფალს: ერეკლე მეორეს მეუღლეს — დარეჯან გიორგის ასულს, გიორგი მეთორმეტეს მეუღლეს — მარიამ გიორგის ასულს, იმერეთის დედოფალს — დავით გიორგის ძის მეუღლეს — ანა მათეს ასულს, სოლომონ მეორის მეუღლეს მარიამ კაციას ასულსა და, ბოლოს, სამეგრელოს მმართველ ნინოს ცხოვრების საუკეთესო პირობები ჰქონდათ შექმნილი რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილებით. ყველა ზემოჩამოთვლილ პირს ჰქონდა ეკატერინეს ლენტი, კარის ეკიპაჟის ყოლის უფლება, მათი შესანახი თანხები და შესაფერისი ბინა, მუდმივი პენსიები, ეძლეოდათ ერთდროული დახმარება. როგორც ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი აღნიშნავს, მათ ცხოვრების თითქმის ყველა პირობა ჰქონდათ შექმნილი, არ ჰქონდათ მხოლოდ საქართველოში ცხოვრების უფლება. ამიტომ იყო, რომ ბატონიშვილებმა თავიანთი ხელგამწილობით, გულუხვობითა და ადამიანებთან კეთილი დამოკიდებულებით მთელი რუსეთის იმპერიაში გაითქვეს სახელი და ხშირად დახმარებისთვისაც მიმართავდნენ მათ¹.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ნათელია, რომ ბატონიშვილების

¹ ერთხელ მოხუცებული თეიმურაზ ბატონიშვილის ბინას კარგა მიაღწა. თეიმურაზს მოახსენეს, რომ რომელიღაც, მათთვის უცნობ გენერალს სურს მასთან ცალკე საუბარი. ვინაიდან მან რუსული კარგად არ იცოდა, თარჯიმნით შეეგება ხანში შესულ, გადამდგარი გენერლის ფორმის ტანსაცმელში გამოწყობილ, მკერდზე ბევრი ორდენისა და მედლის მქონე, მხარზე ანას ლენტეხის გენერალს. შეხვედრის-

პირველი თაობა, რომელიც რუსეთში 1800 წლიდან 1861 წლამდე ცხოვრობდა (1861 წელს — უკანასკნელი ბატონიშვილის — მიხეილ გიორგის ძის — გარდაცვალებით პირველმა თაობამ არსებობა შეწყვიტა)², თითქმის ყოველგვარი სიკეთით სარგებლობდა, მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც უკვე ითქვა, მათი მოწყობის შესახებ არავითარი დებულება და არც კანონი არ არსებობდა 1842 წლამდე.

1842 წლიდან ბატონიშვილების შესახებ ყოველგვარი საქმე დაევალა ჯერ საგარეო საქმეთა, ხოლო შემდეგ შინაგან საქმეთა სამინისტროს განსაკუთრებულ გამგებლობას, რომელთანაც იყო IV კლასის საპეციალური მოხელე — საქართველოს მთავარი ბოქაულის სახელწოდებით³. ამ ბოქაულის უშუალო ჩარევის გარეშე არც ერთი ბატონიშვილის შესახებ დიდმნიშვნელოვანი საქმე არ შეისწავლებოდა და არ გადაწყდებოდა. ამან, რა თქმა უნდა, ცოტა გაართულა ბატონიშვილთა ცხოვრებისეული საკითხების ოპერატიულად მოგვარება, რამაც მათ მატერიალურ უზრუნველყოფაზეც უარყოფითი ზეგავლენა მოახ-

თანავე, მისულმა გენერალმა მკარდზე დაბნეულ ორდენებსა და მედლებზე დაიღო ხელი და თქვა: „თქვენო ბრწყინვალეობა, შეხედეთ აქეთ და თვითონ დარწმუნდებით, რომ ვიმსახურე დიდხანს და შემიძლია ვთქვა საკმაოდ სარგებლიანად და გამორჩეულად. თქვენთან მოვედი კარგით, მაგრამ მე საწყალი ვარ. ჩემს ოჯახს არ აქვს საქმელი და არც ჩასაცემელი. ჩემი პენსია ამდენია, შესანახი კი მყავს ამდენი. ქუჩაში სიარული და სათხოვრად ხელის გაშვება ჯერ ვერ გადავიწყვიტე, მაგრამ ვიცი ვინა ხარო თქვენ და როგორი წარმოშობისა, ამიტომ არც დავეიჭრებულვარ გთხოვთ თქვენ დახმარება“. ბატონიშვილს სიტყვა არ დაუძრავს, ამიღო ასმანეთიანი და მისცა მოსულს. ამ შემთხვევის დამსწრეებმა — თეიმურაზის ახლობლებმა გულკეთილ ბატონიშვილს მიმართეს: „არაა საჭირო აჩქარება ასეთ შემთხვევაში. ზშირად, თაღლითები სამხედრო ფორმასა და სხვა ყოველგვარ ტანსაცმელს იცვამენ და ატყუებენ გულკეთილ აღამიანებს, რომლებსაც შემდეგ თვითონვე დასცილიან. უნდა გავგეგოთ ნამდვილად იყო თუ არა იგი გენერალი და, კერძოდ, ვინ იყო იგი, რომელი გენერალი? ბატონიშვილი შეიჭმუნა და შეეკითხა მათ: დავეშვათ, თქვენებურად, რომ ის თაღლითი იყო. აბა, ვინ ვის მოატყუა, მე ის თუ იმან მე? თუ ის თაღლითი იყო, რა თქმა უნდა იმან მოგატყუათ თქვენ? კი მაგრამ მე ხომ ლაქა არ მომცხებია? უპასუხა თეიმურაზმა. მე კი, მისთვის რომ მეპასუხა, მე ფული არა მაქვს, მაშინ როცა მე ფული მაქვს, ორივე მატყუარები ვიქნებოდით — ისიც და მეც. არა ის თუ მართლა თაღლითია მას ღმერთი შალე დასჯის, რაიმეში გამომელავნდება მისი ბოროტმოქმედება. დავეშვათ ის არ იყო თაღლითი და იყო ნამდვილად საცოდავი, საბრალო, მაშინ რა? მანამ შენ გაერკვევი სინამდვილეში, ოჯახის წევრები შიმშილით დაეხოცებიან. აბა როგორ განსჯი? ჩემი აზრით მატყუარად მე, ერთი დავრჩებოდი, მხოლოდ მე დავრჩებოდი ცოცხელი“. იხ. ნ. ბაგრატიონ-იმერეტინის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 25—26.

² საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, წიგნი I, თბ., 1970, გვ. 190.

³ იქვე, გვ. 192.

დინა. ამას დაერთო ისიც, რომ ბატონიშვილების უმეტესობამ პენსიების ნაცვლად ერთდროულად მიღებული ფულადი თანხით ვერ შეიძინა მამულები და ვერც ყმა გლეხები. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგმა ერთდროულად მთავრობისაგან 300 ათასი მანეთი მიიღო მამულები-სა და ყმა გლეხების შესაძენად, მაინც ვერ მოახერხა მიღებული თანხის დანიშნულებისამებრ გამოყენება, ძირითადად, მიწებისა და ყმა გლეხთა სიძვირის გამო. ამიტომ იყო, რომ ბევრმა მათგანმა მთავრობას მიმართა თხოვნით, რათა უკან დაებრუნებინათ მიღებული ფული და კვლავ შთამომავლობითი პენსიები დანიშვნოდათ, ამგვარი თხოვნები მალე საჩივრებში გადაიზარდა. თანდათანობით გახშირდა ბატონიშვილთა საჩივრები ფულის უკან მიღებისა და შთამომავლობითი პენსიების დანიშვნისათვის.

: ბაგრატიონებისა და ბაგრატიონ-იმერეტინსკების გაუთავებელი თხოვნებითა და საჩივრებით გაღიზიანებული კავკასიის მეფისნაცვალთა თვადი ა. ბარიატინსკი 50-იანი წლების ბოლომდე შამილის წინააღმდეგ ბრძოლებით იყო დაკავებული, ამიტომ რუსეთში მცხოვრებ სამეფო სახლის წევრთა კეთილმოწყობაზე, მათ შთამომავლობით პენსიებზე და ერთდროული ფულადი თანხის მიცემასა და უკან დაბრუნებაზე მთავრობასთან შუამდგომლობის აღძვრას ერიდებოდა. მეფისნაცვლის ჩარევის გარეშე კი, არავითარი დიდმნიშვნელოვანი საკითხი არ დაისმებოდა მთავრობის წინაშე.

1859 წლის ბოლოსათვის, შამილის დატყვევებისა და კავკასიის ომის დამთავრების შემდეგ, მეფისნაცვალმა ბარიატინსკიმ რუსეთის მთავრობის წინაშე აღჭრა საკითხი ბატონიშვილთა და მათ შთამომავალთა მოწყობის შესახებ⁴.

ა. ბარიატინსკის მიმართვის თანახმად, 1859 წლის დეკემბერში უმაღლესად იქნა ნაბრძანები ბაგრატიონებისა და ბაგრატიონ-იმერეტინსკების კეთილმოწყობისათვის სპეციალური კომისიის შექმნა. იმპერატორის მიერ მითითებული იყო, თუ ვინ უნდა ყოფილიყვნენ ზემოაღნიშნული კომისიის წევრები და ვინ უნდა დაენიშნათ კომისიის თავმჯდომარედ. თანახმად მითითებისა, კომისიის შემადგენლობაში უნდა შესულიყო თითო წარმომადგენელი — დეპუტატი აღმოსავლეთ საქართველოს ბაგრატიონებიდან და იმერელი ბაგრატიონ-იმერეტინსკებიდან. დეპუტატების არჩევა უნდა მომხდარიყო რუსეთში დასახლებული ყველა ბაგრატიონისა და ბაგრატიონ-იმერეტინსკების ურთიერთშეთანხმებით. კომისიაში უნდა შესულიყო კავკასიის კომიტეტის

⁴ საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, წიგნი I, თბილისი, 1970, გვ. 192.

საქმეთა მმართველის თანაშემწე, სახელმწიფო მრჩეველი, ფინანსთა სამინისტროს მოხელე — მთავარი ბოქაული ნიკოლოზ ვასილის ძე გულაკევიჩი. ამ უკანასკნელის შეხედულებით უნდა წარმართულიყო ახლადშესაქმნელი სპეციალური კომისიის საქმიანობა.

იმპერატორის გადაწყვეტილებით, კომისიას სახელმძღვანელოდ უნდა გადაეცემოდა მეფისნაცვლის თავად ა. ბარიატინსკის მიერ ხელმწიფე-იმპერატორისადმი გაგზავნილი პირადი ვარაუდი, ბატონიშვილთა ერთხელ და სამუდამოდ კეთილმოწყობის შესახებ. ბარიატინსკის ვარაუდის გათვალისწინებით უნდა შეემუშავებინათ საბოლოო აზრი, რომელიც კავკასიის კომიტეტის წევრს, ამავე კომიტეტის საქმეთა მმართველს, სახელმწიფო მრჩეველს — ბუტკოვს უნდა წარედგინა მეფისნაცვალისათვის, რუსეთის შინაგან საქმეთა და ფინანსთა მინისტრებისათვის. ამ უკანასკნელთა შეხედულებები, კომისიის მიერ შემუშავებულ აზრთან ერთად, კავკასიის კომიტეტს უნდა გადაეცემოდა. მალე, იმპერატორის ნება-სურვილის თანახმად, მთავარმა ბოქაულმა გულაკევიჩმა რუსეთში დასახლებულ ბაგრატიონებსა და ბაგრატიონ-იმერეტინსკებს შეატყობინა მათი მოწყობისათვის სპეციალური კომისიის შექმნის გადაწყვეტილება და სთხოვა აერჩიათ და წარმოედგინათ თავიანთი წარმომადგენლები — დეპუტატები: ერთი ბაგრატიონებისაგან და ერთიც ბაგრატიონ-იმერეტინსკებისაგან. დეპუტატების არჩევნებში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ რუსეთში მყოფ ყველა ბაგრატიონს და ბაგრატიონ-იმერეტინსკის. აღმოსავლეთ საქართველოს ბატონიშვილებმა, ხმის უმრავლესობით, სპეციალურ კომისიაში მონაწილეობის მისაღებად ბატონიშვილი მიხეილ გიორგის ძე აირჩია. იმერეთის ბატონიშვილებიდან არჩეულ იქნა სახელგანთქმული გენერალ-ადიუტანტი თავადი ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი, რომელმაც ცოტა ხანს იმუშავა კომისიაში და განთავისუფლება მოითხოვა⁵. მის მაგიერ დეპუტატად არჩეულ იქნა ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი. ამ კომისიის თავმჯდომარედ, როგორც ნავარაუდევია იყო, ზემოხსენებული, ნამდვილი სახელმწიფო მრჩეველი ნიკოლოზ ვასილის ძე გულაკევიჩი დაინიშნა.

კომისიის მუშაობაში, რომელიც ორ თვეს გაგრძელდა, დაწყებიდან დამთავრებამდე იმუშავა მხოლოდ ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ, რომელიც ბოლომდე ერთგული დარჩა ბაგრატიონ-იმერეტინსკების მოთხოვნისა — დაეზრუნებინათ ერთდროულად მიღებული თანხები და კვლავ შთამომავლობითი პენსიები

⁵ საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, წიგნი I, თბილისი, 1970, გვ. 192.

მიეღოთ, რათა არ შემოხარჯოდათ მიღებული ფული და ისევე სათხოვრად არ გახდომოდათ საქმე. პენსიებით კი, როგორც ისინი აცხადებდნენ, არა მარტო ბატონიშვილები იქნებოდნენ მთელი სიცოცხლის მანძილზე უზრუნველყოფილნი, არამედ მათი შთამომავლობაც გარანტირებული იქნებოდა ცხოვრების კარგი პირობებით. ასეთი იყო ბაგრატიონ-იმერეტინსკების გადაწყვეტილება.

ასეთივე სურვილი გამოხატა კონსტანტინე ბატონიშვილის მეუღლემ — ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკის დედინაცვალმა ეკატერინე ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ. 1859 წლის 18 დეკემბერს გერისადმი გავზავნილ წერილში იგი წერდა: „ვჩქარობ შეგატყობინო ჩემის მხრივ, რომ როგორც საქართველოსა და იმერეთის სამეფო სახლთა წევრებისათვის არის სასარგებლო — შთამომავლობითი პენსიების მიღება, ასევე სასარგებლო იქნება იგი კეთილმოსურნე მთავრობისათვის, რომლის ბატონიშვილებისათვის ზრუნევა მკაფიოდაა ასახული კანონთა კრებულში. ბატონიშვილები და მათი შთამომავლობა ადვილად შეიძლება სიღარიბესა და საერთოდ გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდეს ერთდროული თანხების მიღებით. ადვილი შესაძლებელია მიღებული თანხა შემოგველიოს, რომ ჩვენც და ჩვენი შვილებიც დავრჩეთ უსახსროდ და იძულებული ვიქნებით კვლავ მოვითხოვოთ მთავრობისაგან დახმარება. ამიტომაც სრულიად განდობთ თქვენ ჩემი ინტერესების დაცვას. ვიცი რომ ჩემი და თქვენი აზრი ერთმანეთის მსგავსია. მე მჭერა, რომ თქვენ ყოველ ღონეს იხმართ, რათა უარყოფილი იქნეს ერთდროული თანხის მიღება და ერთხელ და სამუდამოდ დაგვენიშნოს შთამომავლობითი პენსიები“⁶. ასეთივე შინაარსის წერილი გაუგზავნა ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკის თავისმა ძმამ — სახელგანთქმულმა გენერალ-ლეიტენანტმა — ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ. იგი წერდა: „ძვირფასო ძმაო — თავადო ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე! შენს მიერ 18 დეკემბერს წერილით გამოგზავნილ კითხვებზე შემიძლია ვითხრათ, რომ ფული, რომელსაც ჩვენ ვიღებთ მთავრობისაგან, არამც თუ მომავალში ვერ უზრუნველყოფს ჩვენს ყოფას, არამედ იგი ღღესაც არასაკმარისია. გადიდებულ პენსიებს შეუძლია ჩვენი სრული დაკმაყოფილება. მე ვემყარები ღმერთის გულმოწყალებას, ხელმწიფის მართლმსაჯულებასა და შენს კეთილგონიერებას“⁷.

ამრიგად, ხსენებული ბატონიშვილები ერთსულოვნად მოითხოვდნენ შთამომავლობით პენსიებს, რა თქმა უნდა, გადიდებული ოდენო-

⁶ Н. К. Имеретинский, Багратиды в России, с. 119.

⁷ იქვე.

ბით და სასტიკი წინააღმდეგნი იყვნენ ერთდროულად მიღებული თანხების დატოვების.

იმერეთის სამეფო-საგვარეულოს მეორე შტოს წარმომადგენელთა ვადი ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი თვითონ შთამომავლობითი პენსიების მომხრე იყო და თავისი მცირეწლოვანი ძმისშვილების — ალექსანდრესა და დიმიტრის სახელითაც იგივე განაცხადა: „1842 წელს შთამომავლობითი პენსიების დანიშვნა დიდი სიკეთე იყო ყველა ჩვენთაგანისათვის. პენსიები არა მარტო უზრუნველგვყოფდა ჩვენ თვითონ, არამედ იგი უზრუნველყოფდა ჩვენს შთამომავლობასაც. ბოლოს იგი დასძენდა: სამწუხაროდ, ყოველწლიურად მზარდმა სიძვირემ ჩვენი შემოსავალი გახადა იმდენად უმნიშვნელო, რომ იგი ნახევრად თუ გვაკმაყოფილებს. ამასთანავე, თუ გავითვალისწინებთ შთამომავლობის თანდათანობით გამრავლებასაც, მაშინ ცხადი გახდება, რომ სრულიად არასაკმარისი იქნება არსებული პენსიები“.

დასასრულს, ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი პენსიების მომხრედ გამოდიოდა, ოღონდ გადიდებული ოდენობით. თითქოს და გადიდებული შთამომავლობითი პენსიების დანიშვნისა და ერთდროულად მიღებული თანხების დაბრუნების მომხრენი იყვნენ ბაგრატიონებიც, თუმცა საქმე, როგორც დავინახავთ, სხვაგვარად წარიმართა.

გარდა ჩამოთვლილი დებუტატებისა, კომისიის წევრი იყო საქართველოს მთავარი ბოქაული, იმ დროს ნამდვილი სახელმწიფო მრჩეველი კონსტანტინე კონსტანტინეს ძე ზლობინი. იგი ძველი წრთობის, ხანში შესული მთავრობის მოხელე იყო და საკმაოდ მოხერხებულად იყენებდა კომისიის სხდომებზე გამოსვლებისას კანონთა პარაგრაფებსა და მუხლებს.

ფინანსთა სამინისტროდან კომისიაში შეყვანილ იქნა ნამდვილი სახელმწიფო მრჩეველი ალექსანდრე იაკობის ძე მალოზემოვი. იგი შედარებით გულკეთილად იქცეოდა და კანონთა პარაგრაფებისა და მუხლების დამოწმებასაც ერიდებოდა თავის გამოსვლებში.

ამრიგად, კომისიაში სულ 5 წევრი იყო შეყვანილი, თუმცა თითქმის ყველასათვის მოულოდნელად შეექვევ წევრმაც იჩინა თავი, რამაც სასტიკად აღაშფოთა ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკი. ეს შეექვევ წევრი, ყოველგვარი არჩევისა და დანიშვნის გარეშე, იყო ირაკლი

⁸ ირანში გადახვეწილი, რუსული მმართველობის საქართველოში დანერგვის დაუძინებელი მტრის ალექსანდრე ერკლე მეორის ძის შვილი — ირაკლი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი. იხ. დ. ბატონიშვილის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 164—165.

აღექსანდრეს ძე ბაგრატიონი⁸, რომლის შესახებაც ქვემოთ იქნება საუბარი.

კომისიის სხდომები გათვალისწინებული იყო შინაგან საქმეთა სა-
შინისტროს ან კავკასიის კომიტეტის შენობაში, მაგრამ კომისიის უხუ-
ცესმა წევრმა, 80 წლის მიხეილ გიორგის ძე ბაგრატიონმა მოინდომა
სხდომების თავის ბინაში ჩატარება და თუ სხვა წევრები არ მიიღებ-
დნენ მის თხოვნას, იგი თავს ანებებდა დეპუტატობას. კომისიის თავმ-
ჯდომარემ გულკევიჩმა მხარი დაუჭირა მოხუცებული მიხეილის
თხოვნას. კომისიის წევრთა გადაწყვეტილებით სხდომები მის ბინაზე
უნდა გამართულიყო.

მიხეილი ცხოვრობდა სერგეივის ქუჩაზე, ეკავა სამი ოთახი
სერბინოვების ბინაში. კომისიის პირველი სხდომა დანიშნული იყო
1859 წლის 22 დეკემბერს, დღის 12 საათზე. სხდომის დაწყებამდე ერ-
თი საათით ადრე, ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკი როგორც კომი-
სიის წევრი ეახლა მიხეილს ბინაზე. მიხეილი დახვდა ძველ ქართულ
ჩოხაში გამოწყობილი. იგი გაესაუბრა სტუმარს, რომელმაც გულდიად
განაცხადა თავისი აზრი და მიზანი. ნიკოლოზ ბაგრატიონ-იმერეტინსკიმ
საუბრისას ხაზი გაუსვა იმპერატორის გულკეთილობას, რომ ხელმწიფე
იმპერატორი, ღმერთის წყალობით, დაეხმარებოდა ბატონიშვილებს და
ისე გადაწყდებოდა საქმე როგორც მათ სურდათ — დაენიშნებოდათ
გადიდებული შთამომავლობითი პენსიები. მიღებულ თანხებს კი უკან
დააბრუნებდნენ. ბოლოს სტუმარმა დასძინა: იმპერატორს მართლაც
სურს ჩვენი კეთილდღეობა და არა მარტო ჩვენი, არამედ ყველა ხალ-
ხისა, „მე გავიგე გლახთა განთავისუფლების პროექტის შესახებ“...⁹
ცხოვრებისეული დიდი გამოცდილების მქონე მოხუცს გაეღიმა და
სტუმარს უთხრა: „ოჰ ძმაო! ღმერთი მალაა, ხელმწიფე შორსაა, ჩვე-
ნი თავმჯდომარე გულკევიჩი კი ახლოსაა და ჩვენც მასთან უნდა მივი-
დეთ...“¹⁰

ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე შეიშმუნა, არ ესიამოვნა მოხუცის
ნათქვამი. ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძეს არ მოსწონდა კომისიის თავმ-
ჯდომარე გულკევიჩი, მისგან სიკეთეს არ მოელოდა და მოხუცს გა-
ნუცხადა: ეს ბატონი ზედმიწევნით ერკვევა საქმეებში, მასთან მისე-
ლა იოლი საქმე არაა, დაფიქრებაა საჭირო, მარცხი არ განვიცადოთ.
მიხეილ გიორგის ძე ფართო ლეიბზე იყო ჩამომჯდარი, სტუმრის პა-
სუხზე წამოდგა ფეხზე და კვლავ უცებ დაჯდა იმავე ლეიბზე, ირონი-
ულად შეხედა თანამოსაუბრეს და წარმოსთქვა: „ნუ გეშინია, ხელი

⁸ ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 125.

¹⁰ იქვე.

ლეიბს დაადო და დასძინა — მე, აი აქ, იმდენი მაქვს, რომ შათ ყველას
თავბრუს დავახვევ¹¹.

საუბარი ერთ საათზე მეტს გაგრძელდა. 12 საათზე კომისიის წევ-
რები მოვიდნენ. მათ შორის აღმოჩნდა პოდპოლკოვნიკი ირაკლი ალექ-
სანდრეს ძე ბაგრატიონი. იგი ქართულად მიესალმა მიხეილ გიორგის
ძეს, რომელიც ძალიან ცივად შეხვდა მის მისალმებას. ნიკოლოზ კონ-
სტანტინეს ძემ სასტიკად აღელვებულმა ჰკითხა კომისიის თავმჯდომე-
არეს — გულკევიჩის ირაკლი ბაგრატიონის კომისიის წევრად დანიშვნის
შესახებ და დასძინა, ვინ მოგვით უფლება დეპუტატის აურჩევლად
დანიშნისაო. გულკევიჩმა ბუნდოვნად უპასუხა, რომ ირაკლი ალექ-
სანდრეს ძე უმაღლესად იყო კომისიის წევრად დამსჯებული. ნიკო-
ლოზი მიხვდა, რომ საქმე ცუდად იწყებოდა და ბოლოც მათი მოსაზ-
რებისა და მონდომების საწინააღმდეგო იქნებოდა.

იმერეთის ბატონიშვილებს, როგორც აღინიშნა, შთამომავლობითი
პენსიების მიღება სურდათ და ერთდროული ფულადი თანხის მიღე-
ბის წინააღმდეგნი იყვნენ¹². აღმოსავლეთ საქართველოს ბატონაშვ ლ-
თა ნაწილის აზრიც ასეთივე იყო, მათაც უნდოდათ მიღებულა თანხა
დაებრუნებინათ და შთამომავლობითი პენსიები ჰქონოდათ, მხოლოდ
გადიდებული ოდენობით. მეფის მთავრობას კი ერჩია მათთვის ერთ-
დროული ფულადი თანხა დაერიგებინა, მამულების შესაძენად, და
ამით ეცხოვრათ მთავრობის დახმარების გარეშე. მთავრობას გადაწყ-
ვეტილი ჰქონდა ბატონიშვილთა გაუთავებელი თხოვნებისა და საჩუქ-
რებისაგან განთავისუფლება, ფულადი თანხის დარიგებით. გულკევი-
ჩიც მეფის მთავრობის გადაწყვეტილების გამტარებელი იყო და ყო-
ველნაირად ცდილობდა ბატონიშვილებს უარი ეთქვათ შთამომავლო-
ბით პენსიებზე და მიეღოთ ერთდროული ფულადი თანხა. კომისიის
თავმჯდომარეს გაუჭირდებოდა მთავრობის დავალების შესრულება,
თუ კი აღმოსავლეთ საქართველოდან და იმერეთიდან თითო დეპუტა-
ტი იქნებოდა კომისიაში. ამიტომ საჭირო იყო კომისიაში აღმოსავ-
ლეთ საქართველოდან მეორე წარმომადგენელი დაენიშნათ, რათა ხმე-
ბის უმრავლესობას გადაეწყვიტა ბატონიშვილებზე ერთდროული
დახმარების დარიგება და უარი ეთქვა გადიდებული ოდენობით
შთამომავლობითი პენსიების დანიშვნაზე. ერთდროულა ფულადი თან-
ხის მიღების სასტიკი წინააღმდეგნი იყვნენ ორივე საჰეფო სახლის

¹¹ ლეიბში მიხეილ გიორგის ძე ფულს აგროვებდა. მთელი თავისი ქონება, ფუ-
ლისა და ძვირფასი ნივთების სახით იმ ლეიბში ჰქონდა შენახული და ამიტომაც
სულ ზედ იქდა, იშვიათად თუ წამოდგებოდა ზევით.

¹² საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, წიგნი I, თბილისი,
1970, გვ. 192.

წევრთა მეტი ნაწილი. მათ ახსოვდათ, რომ ადრე, ვინც ერთდროულად ფულადი თანხა მიიღო, მალე შემოეხარჯათ, ზოგმა მამული, ზოგმა სახლი იყიდა, მაგრამ ვერც ეს უკანასკნელები ასცდნენ გაღარიბებას. ბატონიშვილმა კონსტანტინე დავითის ძემ სახლი იყიდა 300 ათას მანეთად. ამ თანხიდან 150 ათასი მანეთი მთავრობიდან მიღებული თანხით გადაიხადა. სახლი დაავიარა და 150 ათასი მანეთიც ბანკში ისესხა. ნაყიდი სახლით მან ვერ ისარგებლა, შემოსავალი არ ჰქონდა და გადასახადები დაუგროვდა, რასაც ვალებიც დაემატა. საქმე ისე წავიდა, რომ 300 ათას მანეთად ნაყიდი სახლი ხაზინამ გაყიდა 150 ათას მანეთად, რითაც მხოლოდ ბანკის ვალი დაიფარა¹³. ადრე იმერეთის სამეფო ტახტის მემკვიდრედ აღიარებული კონსტანტინე დავითის ძე ყოველგვარ საარსებო წყაროს მოკლებული აღმოჩნდა. მან მეორედ მოითხოვა მთავრობისაგან დახმარება, მაგრამ პირველად უარი ეთქვა. ასეთივე ბედი ეწია ირაკლი ალექსანდრეს ძეს, რომელმაც ადრე 135 ათასი მანეთი მიიღო მთავრობისაგან მამულების შესაძენად. მამულები ვერ შეიძინა და ფული შემოეხარჯა. ბატონიშვილმა ივანე გრიგოლის ძემ 75 ათასი მანეთი მიიღო, ასევე მამულების შესაძენად, მამულები ვერ შეიძინა და მიღებული ფული შემოეხარჯა. 1840-იან წლებში სამეგრელოს მთავარმა დადიანმა იყიდა მამულები 1000 ყმაგლეხით. დადიანი მამულებიდან შემოსავლით ცხოვრობდა, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ სრულიად მოუსავლიანი წელი დადგა. მოსახლეობა შიმშილმა მოიცვა. დადიანი შემოსავლის გარეშე აღმოჩნდა და ერთდროული ფულადი თანხა მოითხოვა. მთავრობა მაინც ეხმარებოდა მათ თავიდან. ირაკლი ალექსანდრეს ძეს შთამომავლობითი პენსია დაენიშნა 8952 მანეთის ოდენობით. ივანე გრიგოლის ძეს კი — 5373 მანეთი შთამომავლობითი პენსია მიეცა¹⁴. ამიტომ იყო, რომ შეშინებული ბატონიშვილების უმეტესობა შთამომავლობითი პენსიების მომხრე იყო, ოღონდ გადიდებული ოდენობით.

მეფის მთავრობის გადაწყვეტილებით, თუ ბატონიშვილები ერთდროული ფულადი თანხის მიღებაზე უარს იტყოდნენ, მაშინ მათ დარჩებოდათ პენსიები, ყოველგვარი მომატების გარეშე.

პირველი სხდომის დაწყებისთანავე, კომისიის თავმჯდომარემ გულკევიჩმა ზეპირად გააცნო დეპუტატებს მეფისნაცვლის მიერ იმპერატორისადმი გაგზავნილი ბატონიშვილთა მოწყობის პროექტის შინაარსი: ბატონიშვილთა მატერიალურად უზრუნველყოფისათვის გაუთავებელი თხოვნებისა და საჩივრების გამო, ბარიატინსკი საქიროდ

¹³ ნ. იმერეთისკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 183.

¹⁴ იქვე, გვ. 248.

თელიდა კუთვნილი ერთდროული თანხის გაცემას ყველაზე, რათა მთავრობა სამუდამოდ განთავისუფლებულიყო მათზე ზრუნვისაგან. კომისიის ხანდაზმული წევრი — მიხეილ გიორგის ძე — პროექტის წინააღმდეგ გამოვიდა. სპეციალურად შერჩეულმა, აურჩევლად დანიშნულმა კომისიის წევრმა ირაკლი ალექსანდრეს ძემ მხარი დაუჭირა მეფისნაცვლის პროექტს, ერთდროული ფულადი თანხის მიღების შესახებ. კომისიის წევრმა მალოზემოვმა და თავმჯდომარემაც ერთდროული ფულადი თანხის გაცემას დაუჭირეს მხარი.

მიხეილ გიორგის ძემ სხდომაზე წაიკითხა მთავრობის მიერ გაცემული საბუთები ბატონიშვილთა მოწყობის შესახებ. ერთი საბუთით ვით მიხეილ გიორგის ძისადმი იყო ადრე მიწერილი კოჩუბეის მიერ. ამ წერილით, იმპერატორის დავალებით, კოჩუბეი აცნობებდა მიხეილ გიორგის ძეს, რომ მას მიეცემოდა 150 ათასი მანეთი ყმა-გლეხის შესაძენად და შეუნარჩუნდებოდა პენსიაც. ირაკლი ალექსანდრეს ძეს არ სურდა ზემოაღნიშნული წერილების შინაარსის მოსმენა. იგი ცდილობდა გულკევიჩისათვის ესიამოვნებია და ერთდროული ფულადი თანხის დარიგება მოითხოვა. მისი განცხადებით ერთდროული ფულადი თანხის მიღება სჯობდა შთამომავლობით პენსიას, ვინაიდან უფროსის გარდაცვალების შემდეგ პენსია იყოფოდა შთამომავლობაზე, ღრთთა განმავლობაში კვლავ გაიყოფოდა და, ამდენად, 20—30 წლის შემდეგ პენსიები რამდენჯერმე შემცირებული ოდენობისა დარჩებოდა. ამასთანავე ბევრი ჩვენთაგანი, განაგრძობდა ირაკლი ალექსანდრეს ძე, ვატყუებთ მთავრობას და წინასწარ მოვითხოვთ რამდენიმე წლის პენსიას. ამით მთავრობასაც უხერხულ მდომარეობაში ვაყენებთ და ჩვენც მალე გვეხარება ვალების დასაფარად ერთად მიღებული რამდენიმე წლის პენსია. ბატონიშვილმა მიხეილმა, თანახმად კოჩუბეის შეპირებისა, 1000 სული ყმა გლეხი მოითხოვა. კომისიის თავმჯდომარე გულკევიჩმა მას განუცხადა, რომ მთავრობა არ დააკმაყოფილებდა მის თხოვნას, გლეხთა მომავალი განთავისუფლების გამო. მიხეილი კვლავ თავის აზრზე იდგა და ერთდროული თანხის მიღების წინააღმდეგი იყო. ირაკლი ალექსანდრეს ძემ ეშმაკობა იხმარა. მან გადმოიბიძრა ფარნაოზის შვილები ელენე და სალომე, რომლებმაც თავიანთი ინტერესების დაცვა ადრე მიხეილ გიორგის ძეს შეიანდეს. ახლა კი თავიანთი ინტერესების დაცვა ირაკლი ალექსანდრეს ძეს გადააბარეს. ივანე გრიგოლის ძემაც შეიცვალა აზრი და ირაკლი ალექსანდრეს ძეს მიემხრო. ერთდროული ფულადი თანხის მიღების მომხრეთა რიცხვი იზრდებოდა.

მიხეილ გიორგის ძემ დაჟინებით მოითხოვა ბაგრატიონ-იმერეტინსკებიდან მეორე წარმომადგენელი კომისიაში, ვინაიდან ბაგრა-

ტიონებიდან ორი დეპუტატი იყო. ირაკლი ალექსანდრეს ძემ სასტიკი უარი განაცხადა მეორე წარმომადგენლის დაშვებაზე და დასძინა, „რატომ უნდა იყოს იმერეთის ბატონიშვილებიდან ორი წარმომადგენელი, ბაგრატიონ-იმერეტინსკები სულ ხუთი კაცისაგან შედგება, მაშინ როცა აქ საქართველოს სამეფო სახლის 40 წარმომადგენელი“¹⁵. ირაკლი ალექსანდრეს ძე ერთდროული ფულადი თანხის მიღებისათვის იბრძოდა, მისი აზრი გულკევიჩის აზრს ემთხვეოდა და ამიტომ მათი აზრების დამთხვევამ კომისიაში ერთმანეთის დაცვა განაპირობა. ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი არ თმობდა თავის პოზიციას. მან სპეციალური წერილი გაუგზავნა ხელმწიფე-იმპერატორს თხოვნით, რომ საკითხის სწორი და ობიექტური გადაჭრისათვის კომისიაში ჩაერთოთ მეორე წარმომადგენელი — დეპუტატი ბაგრატიონ-იმერეტინსკებისაგან. ამ თხოვნასაც არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია საკითხის საბოლოო გადაწყვეტისათვის. ბაგრატიონ-იმერეტინსკების მხრივ კომისიაში ერთი წარმომადგენელი აღებდა მონაწილეობას, ბაგრატიონებიდან კი კვლავ ორი დეპუტატი იყო. იმერეთის სამეფო სახლის წარმომადგენლებს, რომელთა მიზანი იყო შთამომავლობითი პენსიების მიღება, გადიდებული ოდენობით, ხმის მიცემისას ერთი დეპუტატი ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი იღებდა მონაწილეობას, ბაგრატიონებიდან კი ორი — მიხეილ გიორგის ძე და ირაკლი ალექსანდრეს ძე. მიუხედავად იმისა, რომ მიხეილ გიორგის ძე ბაგრატიონი გადიდებული შთამომავლობითი პენსიების მომხრე და ერთდროული ფულადი თანხის მიღების წინააღმდეგი იყო, ხმის მიცემისას მაინც თავმჯდომარის აზრი გავიძოდა, ვინაიდან მას უჭერდა მხარს ირაკლი ალექსანდრეს ძე და მალაოზემოვი. მალაოზემოვი ერთხანს ბატონიშვილებისათვის მიწების დარიგების ღონისძიებას გამოვიდა. მაგრამ მალე დაივიწყა ესეც და კვლავ ერთდროული დახმარების მომხრე გახდა. კომისიის თავმჯდომარემ ირაკლი ალექსანდრეს ძისა და მალაოზემოვის მხარდაჭერით თავისი გაიტანა. გადაწყდა ერთდროული ფულადი თანხის დარიგება ბატონიშვილებისათვის. ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი კვლავ წინააღმდეგი იყო ამ გადაწყვეტილებისა, მაგრამ მას უარი არავიან ათხოვა. ვერც ხელმწიფე-იმპერატორამდე მიაღწია საჩივრით და განაცხადა: „დავმარცხდით. რა ვქნათ, ღმერთი მალაა, ხელმწიფე შორსაა“¹⁶. კომისიის მუშაობა ორ თვეს გაგრძელდა¹⁷ —

¹⁵ ნ. იმერეტინსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 182.

¹⁶ იქვე, გვ. 227.

¹⁷ საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები, წიგნი I, თბილისი, 1970, გვ. 193.

1859 წლის 22 დეკემბერიდან 1860 წლის 23 თებერვლამდე. კომისიის დასკვნა კავკასიის კომიტეტში¹⁸ გადავიდა საბოლოო დადგენილების მისაღებად. კავკასიის კომიტეტში ორ წელზე მეტს გასტანა მსჯელობამ — 1860 წლის 23 თებერვლიდან 1862 წლის 28 აპრილამდე. კავკასიის კომიტეტში საქმის გაჭიანურებას ხელი შეუწყო 1862 წელს შინაგან საქმეთა მინისტრის ლანსკოის გარდაცვალებამ. ახალი მინისტრი მურავიოვი ძნელად შევიდა საქმის კურსში. ყოველივე ამის გამო საქმე ძალიან დაგვიანებით დამთავრდა. კომისიის მიერ მიღებული დადგენილების კავკასიის კომიტეტში გადაცემის შემდეგ, მალე — 1862 წლის ნოემბერში მიხეილ გიორგის ძე ბაგრატიონი გარდაიცვალა. 1862 წლის ზამთარში ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი გარდაიცვალა. ამრიგად კომისიის დადგენილების წინააღმდეგ მებრძოლი აღარავინ იყო. ბატონიშვილთა მატერიალური უზრუნველყოფის საკითხის შესახებ კომისიის გადაწყვეტილება კავკასიის კომიტეტში მოიწონეს და 1862 წლის 28 აპრილს იქნა უმაღლესად დამტკიცებული, რაც კავკასიის კომიტეტის 1862 წლის მომდევნო თვეების უურნალებში აისახა.

ბატონიშვილებისათვის ერთდროულად ფულადი თანხის დასარიგებლად გამოყოფილ იქნა სესხის დამფარავი სახელმწიფო კომიტეტის კუთვნილი 1296495 მანეთი. ამ თანხას, მთავრობის მითითებით, დაემატა 648247 მან. და 50 კაპ.

სულ ბატონიშვილებზე დასარიგებელი თანხა 1944742 მან. და 50 კაპიკს შეადგენდა. ეს თანხა ყველა ბატონიშვილზე უნდა განაწილებულიყო, მაგრამ სხვადასხვა ოდენობით. საქართველოს ბატონიშვილებს უფრო დიდი თანხები გამოეყოთ, ვიდრე იმერეთის ბაგრატიონ-იმერეტინსკებს. საქართველოს ბატონიშვილებს გამოეყოთ:

იოანე გრიგოლის ძეს — 286165 მან. და 35 კაპ.;

დავით და ალექსანდრე ბაგრატის ძეებს (თითოეულს) — 147905 მან. და 16 კაპ.;

გრიგოლ და ნიკოლოზ ილიას ძეებს (თითოეულს) — 169868 მან. და 91 კაპ.;

გიორგი და პავლე ოჭროპირის ძეებს (თითოეულს) — 153791 მან. და 42 კაპ.;

ირაკლი ალექსანდრეს ძეს — 337503 მან. და 17 კაპ.;

იმერეთის ბატონიშვილებს გაცილებით ნაკლები თანხა გამოეყოთ კონსტანტინეს, ნიკოლოზს და ალექსანდრე კონსტანტინეს ძეებს, თითოეულს, გამოეყოთ 59525 მან.; ალექსანდრესა და დიმიტრი დიმიტრის ძეებს, თითოეულს — 99682 მან. და 90 კაპ.

¹⁸ კავკასიის კომიტეტი გაუქმებული იქნა 1883 წლის 26 აპრილის ბრძანებით.

ამ გაანგარიშებით, სულ საქართველოსა და იმერეთის ბატონიშვილებს უნდა დარიგებოდათ — 1903745 მანეთი და 30 კაპიკი.

ზემოთ მოცემული 1944742 მანეთიდან 275108 მანეთი განკუთვნილი იყო თავადის ასულ ელენე ოთარის ასულის, კონსტანტინე დავითის ძის ქვრივის — ეკატერინე სერგის ასულისა და თავადის ასულ ელენე ოქროპირის ასულისათვის შთამომავლობითი პენსიებით უზრუნველსაყოფად. თითოეული მათგანისათვის განსაზღვრული იყო 54525 მან. და 64 კაპ. ოდენობით, დანარჩენი — სხვა საქმეებისათვის იყო გამოიზნული.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო, 1944742 მანეთი არასაკმარისი აღმოჩნდა, რის გამოც ბატონიშვილებზე გამოყოფილი თანხა შემცირეს 467108 მანეთით და 64 კაპიკით. კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოს ბატონიშვილებს ჩამოაკლეს 422464 მან. და 89 კაპ.; იმერეთის ბატონიშვილებს კი 44643 მან. და 75 კაპიკი. დადგენილებაში მოცემული იყო:

იოანე გიორგის ძეს ადრე გამოყოფილი 286165 მან. და 35 კაპ. შემცირდა 79342 მან. და 28 კაპიკით, დარჩა — 206823 მან. და 07 კაპ.;

დავით და ალექსანდრე ბაგრატიის ძეებს ადრე თითოეულისათვის გამოყოფილი 147905 მან. და 16 კაპ. შეუმცირდათ თითოეულს — 29630 მან. და 26 კაპიკით. დარჩათ 118274 მან. და 90 კაპ.;

გრიგოლ და ნიკოლოზ ილიას ძეებს, თითოეულისათვის ადრე გამოყოფილი 169868 მან. და 91 კაპ., შემცირდა 42545 მან. და 21 კაპიკით და დარჩათ 127323 მან. და 70 კაპ.;

გიორგი და პავლე ოქროპირის ძეებს, თითოეულისათვის გამოყოფილი 153791 მან. და 42 კაპ. შემცირდა 42539 მან. და 25 კაპიკით და დარჩათ 111252 მან. და 17 კაპ.

ირაკლი ალექსანდრეს ძეს ადრე გამოყოფილი 337503 მან. და 17 კაპ.; შემცირებულ იქნა 113691 მან. და 17 კაპიკით და დაუტოვეს — 223812 მანეთი.

იმერეთის ბატონიშვილებს — ალექსანდრე, კონსტანტინე და ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძეებს ადრე, თითოეულ მათგანს გამოყოფილი ჰქონდა 59525 მან., ხელახალი გაანგარიშებით ჩამოაკლდა თითოეულ მათგანს — 14881 მან. და 25 კაპ., და დარჩათ 44643 მან. და 75 კაპ.;

მცირეწლოვან ალექსანდრე და დიმიტრი დიმიტრის ძეებს პირველად გამოყოფილი თანხა არ შემცირებიათ და კვლავ დარჩა თითოეულს 99682 მან. და 90 კაპიკი.

ამასთანავე, დადგენილი იყო, გარდაცვლილი დედოფლის — მარიამ გიორგის ასულის პენსია — 10 ათასი მანეთი — განაწილებულიყო მის ოთხ ვაჟზე, შთამომავლობით პენსიებზე დასამატებლად.

დედოფალ დარეჯანის შვილიშვილს თავად ირაკლი ალექსანდრეს ძეს და ბატონიშვილ ფარნაოზს, თავადის ასულ ელენესა და დედოფალ ანას შვილებს — კონსტანტინეს, ნიკოლოზსა და ალექსანდრეს, მხედრულთა ისეთივე თანხა — 2500 მან. წელიწადში — პენსიებზე დასამატებლად, როგორც დედოფალ მარიამ გიორგის ასულის შვილებს, დედის პენსიის განაწილების შედეგად.

არც სხვა ბატონიშვილები და მათი შთამომავლობა იყო დავიწყებული. ყველას მიეცა პენსიებზე დასამატებლად სხვადასხვა ოდენობის თანხა.

საბოლოოდ დადგენილ იქნა როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს, ისე იმერეთის ბატონიშვილებსა და მათ შთამომავლობაზე გასაცემი თანხების ოდენობა.

დავით და ალექსანდრე ბაგრატიის ძეებმა მიიღეს 150 ათასი მანეთი, თითოეულმა.

გრიგოლ და ნიკოლოზ ილიას ძეებმა — დედის პენსიის მეოთხედის დამატებით, თითოეულმა დაახლოებით 200 ათასი მან. მიიღო.

გიორგი და პავლე ოქროპირის ძეებმა მიიღეს, თითოეულმა, 150 ათას მანეთზე მეტი.

ყველაზე მეტი მიიღეს ირაკლი ალექსანდრეს ძემ და იოანე გრიგოლის ძემ.

ირაკლი ალექსანდრეს ძემ მიიღო 420836 მან. და 49 კაპიკი. გარდა აღნიშნული თანხისა, მას ეძლეოდა შთამომავლობითი პენსია — 8952 მან. წელიწადში. მამულების შესაძენად მან 15 წლის კუთვნილი პენსია გამოიტანა ერთად, რამაც შეადგინა — 134280 მანეთი. თუ ამ თანხას მივუმატებთ მის მიერ მიღებულ 420836 მანეთს, მივიღებთ. რომ მან მიიღო — 555116 მანეთი.

ცოტა ნაკლები თანხა შიიღო იოანე გრიგოლის ძემ — 306166 მანეთი. მასვე მიეცა სესხად 75 ათასი მანეთი, რომელსაც შემდგომი იხდიდა თავისი შთამომავლობითი პენსიით — 5000 მან. წელიწადში.

ერთი სიტყვით, ორმა ბატონიშვილმა — ირაკლი ალექსანდრეს ძემ და იოანე გრიგოლის ძემ, თავიანთ თანამემამულეებთან შედარებით, გამორჩეულად დიდი თანხა მიიღეს.

ყველაზე ნაკლები ოდენობის თანხა მიიღეს იმერეთის ბაგრატიონ-იმერეტინსკებმა. ალექსანდრე, კონსტანტინე და ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძეებმა, თითოეულმა მიიღო 44643 მან. და 75 კაპ., რა თქმა უნდა ძველი ოდენობით შთამომავლობითი პენსიების დატოვებით.

ირაკლი ალექსანდრეს ძეზე ესოდენ დიდი თანხის გაცემის მიზეზი ის იყო, რომ იგი მთავრობის მიერ რატომღაც საქართველოს სამეფო ტახტის პირველ მემკვიდრედ იყო მიჩნეული. იოანე გრი-

გოლის ძესაც მეორე მემკვიდრედ სთვლიდნენ და ამიტომაც მისცეს ძლიონამდე მანეთი ორივეს. სინამდვილეში, ირაკლი ალექსანდრეს ძე იყო ერეკლე მეორის მეხუთე ვაჟის — ალექსანდრეს შვილი. ამდენად, იგი შორს იყო სამეფო ტახტის მემკვიდრეობისაგან. თვითონ ირაკლი ალექსანდრეს ძე მართლაც თვლიდა თავის თავს 60 წლის წინათ გაუქმებული ტახტის ზემკვიდრედ და კომისიის თავმჯდომარის გულკევიჩის დახმარებით მთავრობაც შეცდომაში შეიყვანა. ინტერესმოკლებული არ იქნება, გავიხსენოთ ირაკლი ალექსანდრეს ძის სიტყვები კომისიის სხდომაზე: „როცა მე აქ (პეტერბურგში) ჩამოვედი, ხელმწიფემ ხელი მოჰკიდა და დედაჩემს უთხრა, ჩემზე არ ეზრუნა, რომ თვითონ იგი (ხელმწიფე) იზრუნებდა ჩემზე... ღმერთსა და ხელმწიფეს უნდა ვუმაღლოდე ჩემი უფლებებისათვის და მეტს არავის“. ამით ირაკლი ალექსანდრეს ძემ ხაზი გაუსვა ხელმწიფე-იმპერატორთან ანლობლობასა და დიდ უფლებებს.

ბატონიშვილმა მიხეილ გიორგის ძემ მაშინვე შენიშნა, რომ იგი ძალიან მაღლა იწევდა და ცდილობდა ტახტის მემკვიდრეობის დამტკიცებას. სინამდვილეში, გიორგი XII-ის უფროსი შვილი დავითი იყო ტახტის კანონიერი მემკვიდრე, რომელიც უშვილოდ გარდაიცვალა. დავითის დროს შეწყდა აღმოსავლეთ საქართველოს დამოუკიდებლად არსებობა. ამდენად ირაკლი ალექსანდრეს ძე შორს იყო ტახტის მემკვიდრეობიდან. იოანე გრიგოლის ძე კი იყო გიორგი XII-ის შვილის იოანეს შვილის შვილი და, ამდენად, ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული იყო ტახტის მეორე მემკვიდრედ მისი მიჩნევა. მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, ამ ორმა პიროვნებამ შესძლეს დიდი თანხის მიღება. თანხის არასწორი განაწილებით ყოფილ სამეფო სახლების შთამომავლებს შორის უკმაყოფილება ჩამოვარდა, რაც საფუძველი გახდა მათი საჩივრებისა და გაუთავებელი თხოვნებისა.

ერთდროული თანხის მიღებისას, ბატონიშვილები და მათი შთამომავალნიც ხელწერილებს სდებდნენ ფინანსთა სამინისტროში, რომ არასდროს აღარ მოითხოვდნენ დახმარებას, როგორც ყოფილი სამეფო სახლების წევრები და შთამომავალნი. ეს ხელწერილები ფინანსთა სამინისტროს სპეციალურ სამმართველოში უნდა წარედგინათ, რის შემდეგაც გაიცემოდა მათთვის გამოყოფილი თანხა.

ერთდროული თანხის მიღების შემდეგ, ყოფილი სამეფო სახლების წევრები და მათი შთამომავლობაც უკვე კერძო პირებად იქცეოდნენ. მათ უფლება ეძლეოდათ შეტანილი ყოფილიყვნენ იმ გუბერნიის თავდაზნაურთა საგვარეულო წიგნში, რომელსაც მოისურვებდნენ. სიტყვა — „საქართველოსა და იმერეთის ყოფილი სამეფო სახლების წევრები“, კი, მომავალში აღარ უნდა ხმარებულყო, არც ოფი-

ციალურ მიმოწერაში და არც შინაურ საუბრებში. ამიერიდან, ისინი აღარ იწოდებოდნენ ყოფილი სამეფო სახლების წევრებად და არც ყოფილი სამეფო სახლების წევრთა შთამომავლებად.

ყოველივე ზემოაღნიშნულთან ერთად მათ დაკარგეს ტიტულიც „უგანათლებულებობა“. კომისიის თავმჯდომარის — გულაკევიჩის განცხადებით, მათ არ გააჩნდათ სათანადო საბუთები ზემოხსენებული ტიტულის ტარებისა.

1865 წლიდან ზოგიერთმა ბატონიშვილმა და მათმა შთამომავალმა წარადგინა საჭირო საბუთები და კვლავ მიიღეს უფლება, ჰქონოდათ ტიტული „უგანათლებულებობა“.

ასე წავიდა ბაგრატიონებისა და ბაგრატიონ-იმერეტინსკების საქმე 1862 წლიდან. ბევრმა მათგანმა შეიძინა მამულები, მაგრამ საბოლოოდ გაღარიბების გზას მაინც ვერ ასცდა.

1859 წლის კომისიის არასწორად ეწოდებოდა რუსეთში დასახლებულ ბატონიშვილებისა და მათი შთამომავლობის მატერიალური მდგომარეობის გასაუმჯობესებელი კომისია.

ამ კომისიის მიერ შემუშავებული დებულების ცხოვრებაში გატარებამ ბაგრატიონები და ბაგრატიონ-იმერეტინსკები გაღარიბების გზაზე დააყენა, რუსეთის მთავრობა კი გაათავისუფლა მათზე მუდმივი განსაკუთრებული ზრუნვისაგან.

М. Г. ГОНИКИШВИЛИ

ПОСЕЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАГРАТИОНОВ В РОССИИ

(1680—1890 гг.)

Резюме

Русско-грузинские взаимоотношения имеют многовековую историю. Зародившись в XI веке, в XIII—XIV вв., в период татаро-монгольского господства, они сильно ослабились, но в последующий период эти взаимоотношения возобновились, изо дня в день крепили, расширялись и завершились вступлением Грузии в состав русского государства в начале XIX века. Отныне началась совместная жизнь русского, грузинского и других народов Российской империи в едином политическом организме. Общая судьба органически сблизила эти народы и привела к сегодняшней братской дружбе народов нашей Великой Родины — СССР.

Предлагаемая вниманию широкого круга читателей книга преследует цель на основе архивных материалов, опубликованных и неопубликованных исторических источников, различных других данных и существующей научной литературы осветить один из важных моментов русско-грузинских отношений — поселение и деятельность сперва отдельных представителей грузинской царствующей династии Багратионов в России, а после присоединения Грузии к России — всех ветвей Багратионов (картлийских, кахетинских и имеретинских), переселенных по политическим соображениям в Россию.

В работе показаны те сложные внешне и внутривнутриполитические условия, которые определили тягу Грузии к России, стабильную политическую ориентацию грузинских политических деятелей на Россию, с помощью которой они рассчитывали избавить страну от турецко-персидской агрессии, создать благоприятные условия для ее экономического и культурного развития.

Важными этапами русско-грузинского сближения высту-

пают основание грузинской колонии в Москве царем Арчилом на рубеже XVII—XVIII вв., русско-турецкая война 1768—1774 гг., когда грузины выступили против Турции на стороне России, и заключение Георгиевского трактата 1783 года о вступлении Восточной Грузии (Картли-Кахетинского царства) под покровительство русского государства.

Георгиевский трактат имел огромное историческое значение для судеб грузинского народа. Им были подготовлены условия для присоединения Грузии к России. После присоединения Грузии к России русско-грузинские отношения начинают проявляться в различных сферах. Наряду с военным содружеством, они выявляются в сфере культуры, науки, на административном поприще.

Эти вопросы в труде рассмотрены на примере представителей грузинского царского рода (Картли-Кахетинского и Имеретинского царских родов — двух ветвей Багратионов), которые после присоединения Грузии к России по политическим соображениям были удалены из Грузии и расселены в различных местах Российской империи — в Москве, Петербурге, Воронеже, Белгороде и других городах государства. Это мероприятие было призвано исключить возможность попыток восстановления грузинских царств под властью Багратионов.

В книге указано, что многие представители Багратионов, поселенных в России как до, так и после присоединения Грузии к России, поступив на службу Русского государства, проявили себя как на военной, так и на административной службе, наконец, в науке.

В работе довольно подробно освещены мероприятия императорской администрации по материальному обеспечению представителей грузинских цариц и царевичей. Им выдавались единовременные, довольно большие суммы для приобретения крепостных крестьян в России, назначались пенсии, предоставлялись в их распоряжение жилые помещения и т. д. Одним словом, за потерю политических прав их щедро вознаграждали имущественно и создавали условия для их включения в высшую имперскую аристократию.

Царское правительство основало специальное учреждение, которое занималось вопросами имущественного обеспечения поселенных в России Багратионов. Оно существовало сначала при Министерстве иностранных дел, а затем — при Министерстве внутренних дел. Во главе этого учреждения стоял чиновник IV класса под названием главного пристава Грузии.

Поселившиеся в различные времена в России представители рода Багратионов поступали на службу императору. Многие из них прославились на военной или административ-

ной стезе, достигли высоких чинов и обрели доверие властей. Свыше 10 человек достигли генеральских чинов в русской армии, стали кавалерами высших орденов империи.

В книге подробно описаны жизнь и деятельность в России наиболее проявивших себя в различных сферах представителей рода Багратионов, таких как Александра Арчиловича (1674—1711), соратника и приближенного Петра I, взявшего его с собой за границу во время т. н. «Великого посольства». За границей Александр Арчилович по поручению Петра I изучил артиллерийское дело и по возвращении в Россию был назначен первым фельдцейхмейстером (начальником) русской артиллерии. Указывается, что Александру Арчиловичу не удалось полностью раскрыть свои военно-организаторские способности. При Нарвской битве (1700 г.) он попал в плен к шведам и там томился десять лет. Настойчивые меры Петра I и Арчила — отца Александра — по освобождению его из шведского плена долгое время были безрезультатны, но когда, наконец, удалось выволить его из плена, по пути в Петербург он скончался.

Большое место уделено военно-полководческой деятельности прославленного героя Отечественной войны 1812 года, любимого ученика Ал. Суворова Петра Ивановича Багратиона. И хотя о П. И. Багратионе написано много, тем не менее в книге дается новый материал о становлении П. И. Багратиона как полководца, его окружении, семейной жизни и т. д.

В книге подробно освещена деятельность сына последнего грузинского царя Георгия XII — Давида — в Грузии и в России.

Царевич Давид получил на родине прекрасное для того времени образование и в 1787 году в возрасте 20 лет отправился в Россию для продолжения образования, где и пробыл 2 года. В 1789 году он с тысячным отрядом принял участие в сражении за Карс, где, подобно своему деду, прославил свое имя как храбрый и непоколебимый воин.

Он принимал активное участие в битве против Ага-Матомед-хана 10—11 сентября 1795 года, завоевав тем самым имя бесстрашного воина и полководца. 15 ноября 1795 года царевич Давид был зачислен полковником в преображенский полк. Через две недели он получил звание Генерал-майора. В 1796 году он возвратился в Грузию. Ему не понравилась ситуация, сложившаяся в Грузии, и вскоре в 1797 году он вновь поехал в Россию. Однако, он не остался в России и одного года и оказался опять на родине. В тот период усилилась борьба между представителями грузинской знати, она распространилась и среди членов царского дома. Царевичи соперничали друг с другом из-за престола. К уставшему от бесконечной борьбы и внутренних распрей царю Ираклию,

который полвека правил Кахети и 35 лет — Картли, подкраслась старость, а затем и болезнь. Все более и более усиливалось влияние на него и на все управление страной властолюбивой царицы Дареджан.

11 января 1798 года скончался бесстрашный воин и великодушный полководец, неутомимый борец за благоденствие своей родины — царь Ираклий.

Имя его было известно и в Европе — не безоснования заявил Фридрих Великий, прусский король: «Я — в Европе, Ираклий — в Азии».

После смерти Ираклия царица Дареджан попыталась захватить власть и воцариться на престол своего старшего сына Юлона. Но несмотря на противодействия Дареджан и ее сыновей, через три дня после смерти царя Ираклия 14 января на престоле оказался пасынок Дареджан, старший сын Ираклия — Георгий XII. Будучи русской ориентации, Георгий XII стремился к хорошим отношениям с Россией. Император Павел I утвердил Георгия XII на царство, прислал ему венец, скипетр, саблю и знамя, а также Орден Андрея Первозванного. Его первенец царевич Давид, недавно перед этим возвратившийся из России в чине генерал-майора, был признан наследником престола.

Для защиты спокойствия Грузии Георгию был послан один егерский полк, которым командовал генерал-майор Лазарев. Против Георгия XII восстали его мачеха Дареджан и братья, стремившиеся к захвату власти.

Георгий XII был поражен неизлечимой болезнью, в результате чего вскоре, 28 декабря 1800 года он скончался. Борьба за престол достигла кульминации. За престол боролись царица Дареджан, царевичи — Юлон, Парнаоз, Вахтанг, Александр и др. Итак, претендентами на престол были почти все царевичи. Однако воцариться на престол не удалось ни одному из них. Царевич Давид был назначен правителем Грузии.

Царевич Давид в течение 5 месяцев был правителем, а не царем. Через 5 месяцев местные представители империи отстранили его, и создано временное правление.

Прекратилась независимость Грузии — она превращалась в губернию империи.

Во избежание попыток восстановления царства все царевичи должны были выехать на жительство в Россию. С мая 1803 года царевич Давид живет в Петербурге. Сразу же по приезде ему было пожаловано сенаторство и назначена пенсия в 10 тысяч рублей. В 1804 году он получил разрешение купить 2000 крепостных, для чего ему было выдано 300 000 тысяч рублей, но он купил 2 деревни с 168 душами крепостных в Ямбургском уезде Петербургской губернии,

т. к. из-за дороговизны крепостных он не смог купить больше. К тому же его интересовала более научная деятельность, нежели приобретение крепостных для ведения хозяйства.

Он плодотворно работал в различных сферах науки и оставил множество трудов, особенно по истории Грузии.

Нельзя не отметить то, что несмотря на насильственное отторжение от родины и неоднократные унижения со стороны царского правительства, царевич Давид не изменил русской ориентации. Борьбу за интересы Грузии он всегда связывал с хорошими отношениями с Россией и, в отличие от царевича Александра, был яростным противником связи с мусульманскими Ираном и Турцией.

Царевич Давид скончался в 1819 году. Похоронен он в Александр-Невском монастыре, в церкви св. Златоуста.

В книге представлена деятельность представителей Багратион-имеретинских в России.

С 1809 по 1885 год в России числилось 8 Багратион-Имеретинских: Константин Давидович, его три сына: Константин, Николай и Александр; Александр и Дмитрий Георгиевичи и двое сыновей последнего. При русском дворе большим авторитетом пользовались Александр и Дмитрий Георгиевичи. Оба брата — Александр и Дмитрий были арестованы в детстве последним имеретинским царем Соломоном, дабы обезопасить имеретинский престол от претендентов. В 1811 году братья бежали в Россию. В то время, когда они прибыли в Россию, почти все члены грузинского царского дома были поселены в различных городах империи, Александр и Дмитрий были определены в Пажеский корпус, за время пребывания в котором были награждены орденами св. Анны.

За отличие в Русско-турецкой войне 1828—1829 гг. ротмистр Дмитрий Георгиевич был возведен в звание полковника и награжден орденом св. Анны III степени. В 1833 году император пожаловал ему украшенный венцом орден св. Анны II степени. В 1836 году он был назначен командиром Уланского полка. В тот же год он получил звание генерал-майора и вскоре назначен командиром второй бригады Уланской дивизии.

В 1837 году довольный осмотром его бригады император пожаловал генерал-майору Дмитрию Георгиевичу орден Станислава первой степени.

С 1838 года он служил на двух должностях: командовал лейбгвардии гусарским полком и в то же время возглавил вторую бригаду конной дивизии.

В 1845 году император Николай I выдвинул Дмитрия Георгиевича в командиры II легкой конной дивизии.

До того император знал братьев по фамилии Имеретинских. Он давал высшую оценку их верной и самоотвержен-

ной службе. Именно поэтому, вызвав братьев, он заявил: «У Вас в роде считается знаменитый полководец, князь Петр Иванович Багратион. Я желаю чтобы Вы носили славное имя и нахожу Вас достойными носить его, так как Вы оба отлично служите. Пусть все видят на Вас самих, что в Вашем роде военная доблесть не оскудевает». После этих лестных слов государя, князья стали именоваться Багратион-Имеретинскими.

Последней должностью Дмитрия Георгиевича Багратион-Имеретинского было командование второй легкой конной дивизией.

При осмотре находящихся под его командованием военных соединений он 105 раз был почтен императорской милостью.

Он скончался в 1845 году в возрасте 46 лет. Похоронен он был в Александро-Невской лавре.

Второй, старший брат Александр Георгиевич тоже пользовался заслуженным авторитетом в правительственных кругах.

Пользуясь большим доверием императора, он служил в его свите.

В начале 1840-х годов он стал генерал-адъютантом и командовал дивизией.

Скончался он в 1862 году и также был похоронен в Александро-Невской лавре.

О большой заслуге братьев перед империей свидетельствует и то, что они были похоронены в Александро-Невской лавре на Лазаревском кладбище, где хоронили самых широко известных лиц России.

Подробно освещена деятельность Александра Константиновича Багратион-Имеретинского (1837—1900 гг.), крупного военного и административного деятеля царской России.

Окончив Пажский корпус, с 1855 года он стремительно продвигается по военной службе, затем в 1862 году оканчивает Академию генерального штаба, начинает службу в воинских частях, расположенных в Польше. Здесь он дослужился до должности начальника штаба Варшавского военного округа в чине генерал-майора.

А. К. Багратион-Имеретинский принял деятельное участие в Русско-турецкой войне 1877—1878 гг. на Балканском театре военных действий. Он осуществил умелое форсирование войсками р. Дуная, воевал у Плевны и по разработанному им плану русские войска взяли Плевну, Ловчу, Дубняк. За боевые заслуги в этой кампании А. К. Багратион-Имеретинский получил звание генерал-лейтенанта, был награжден орденом св. Георгия и именован золотым оружием. К кон-

цу 1878 года он был назначен начальником штаба действующей армии, а после войны — начальником штаба Санкт-Петербургского военного округа. С 1881 года А. К. Багратион-Имеретинский назначается начальником управления Главного военного суда империи и Главным военным прокурором. С 1892 г. он — член Государственного совета, а с января 1896 года — Варшавский генерал-губернатор и командующий войсками Варшавского военного округа. Здесь полностью раскрылись недюжинные политико-административные способности А. К. Багратиона-Имеретинского, стремившегося приобщить польский народ к России и достигшего в этом значительных успехов.

В книге освещается деятельность многих других представителей рода Багратионов, в том числе Константина Давидовича Багратиона-Имеретинского, Николая Константиновича Багратиона-Имеретинского, Кирилла Александровича Багратиона, племянника П. И. Багратиона — Петра Романовича Багратиона. Последний в течение пяти лет был Тверским губернатором, а с 1870 года — генерал-губернатором всей Прибалтики (Литвы, Латвии, Эстонии). Но не его административная деятельность занимает внимание (хотя в этом он достиг больших успехов и признания), а его научные поиски в области физики и минералогии. Его открытия по физике и минералогии вызвали широкий международный резонанс и принесли ему заслуженную славу.

В книге вопросы поселения и деятельности Багратионов в России освещаются на фоне русско-грузинских отношений, непреходящий, прогрессивный характер которых убедительно выступает и на основе данных настоящей работы.

Отмечая верную самоотверженную службу многих представителей рода Багратионов интересам русского государства, приходим к неопровержимому выводу, что этим они создавали хорошую репутацию грузинскому народу в глазах русской правящей верхушки и вообще русской общественности; способствовали дальнейшему сближению русского и грузинского народов, укреплению их дружбы.

Книга иллюстрирована. В ней печатаются 19 портретов наиболее выдающихся представителей рода Багратионов в России и их ближайшего окружения. Часть этих портретов либо неизвестна вовсе, либо малоизвестна широкой публике.

საქმიანობები

ს ა ხ ე ლ თ ა

ბ

ბბა შელიქი (სვიმონ ალა) დავით გიორგი XII-ის ძის სიმაძრი 216

ბბაშიძე ანასტასია (კონსტანტინე დავითის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის პირველი ცოლი) 140

ბბაშიძე თამარ ლევანის ასული (ალექსანდრე V-ის მეორე ცოლი) 131

ბბაშიძე ლევან 131

ბბაშიძე მაქსიმე 132, 133

ბბრაშიშვილი ანდრია 166, 167, 176, 178

ბბულაძე ივანე 233

ბბალიშვილი გიორგი 195, 213, 220

ბბევუსტ II 26, 28

ბბლექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 4, 9, 10, 15-18, 20, 21, 23, 33, 37, 38

ბბლექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 223, 240, 261, 262, 293, 295, 301

ბბლექსანდრე (კახეთის მეფე) 3

ბბლექსანდრე ბაქარის ძე 9

ბბლექსანდრე დიმიტრის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 236, 261, 301, 302

ბბლექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 5, 232, 257-261, 294, 302, 303

ბბლექსანდრე II (იმპერატორი) 5, 275

ბბლექსანდრე III (იმპერატორი) 5, 10, 15

ბბლექსანდრე V (სოლომონ I-ის მამა) 130, 131

ბბლექსანდრე ნიკოლოზის ძე 254

ბბლექსანდრე I (იმპერატორი) 57, 62, 66,

71-76, 83, 85, 88, 90, 93, 95, 99, 101, 108, 111, 117, 141, 156, 163, 170, 175, 180, 184, 218, 220, 222, 229, 232 233.

ბბლექსანდრე (პეპლია) ვახტანგის ძე 151

ბბლექსანდრე სოლომონ I-ის ძე (ბაგრატიონ-იმერეტინსკის გვარის ფუძემდებელი) 131, 139, 232

ბბლექსი-მესხიშვილი ეფრემ 267

ბბილახვარი ოთარ 116, 207, 211, 215

ბბილახვარი ელენე ოთარის ასული 216

ბბნა ბლექსანდრეს ასული (პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონის ცოლი) 286

ბბნა დენისის ასული ლოპეს-დე-სილვა (კონსტანტინე დავითის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის მეორე ცოლი) 140

ბბნა მათეს ასული ყაფლანიშვილი (იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის ცოლი) 7, 135, 136, 184, 247, 262, 290, 302

ბბნა პავლეს ასული კუტაისოვა (იოანე-ოქრობირ-გიორგი XII-ის ძის ცოლი) 181

ბბნა სიმონის ასული ივანოვა (რომან ივანეს ძე ბაგრატიონის ცოლი) 265

ბბნდრონიკაშვილი ზაზა 221

ბბნდუყაფარი 168

ბბნთელავა, ირაკლი 41

ბბრაჭივევი 90, 96, 100, 101, 230

ბბრჩილ გიორგის ძე (სოლომონ II-ის მამა) 131

ბბნსილონი 228

ბბსათიანი ლ. 288

ბბლა-მამხალ-ზანი 148, 191—193

ბბზობაძე მ. 60

შაბა-ხანი 212
 ბაგოვეტი 77, 79
 ბაგრატიონები 6, 181, 259, 305
 ბაგრატიონი ა. (პოლპორუნიცი, პეტრე
 ბაგრატიონის ნათესავე) 87
 ბაგრატიონის ალექსანდრე ბაგრატის ძე
 301—303
 ბაგრატიონი ალექსანდრე ერეკლე II-ის
 ძე 131, 143—145, 154, 179—202,
 211—213, 216, 218, 248
 ბაგრატიონი ალექსანდრე იესეს ძე 288
 ბაგრატიონი ანა ალექსანდრეს ასული
 (პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონის შამი-
 და, თავად ბ. გოლიცინის ცოლი), 41,
 43, 55, 106, 269
 ბაგრატიონი ანა გიორგი XII-ის ასული
 (თავად აბაშიძის ცოლი) 181
 ბაგრატიონი ანა რომანის ასული 265
 ბაგრატიონი ანტონ (კათალიკოსი) ერეკ-
 ლე II-ის ძე 134, 204
 ბაგრატიონი არჩილ ვახტანგ V-ის ძე 4,
 9, 11, 15, 18, 34, 36
 ბაგრატიონი ბაგრატ გიორგი XII-ის ძე
 5, 6, 41, 119, 121, 129, 133, 134, 136,
 142, 155, 163, 167, 168, 180, 191, 195,
 197, 200—202, 216, 217, 221, 223, 226
 ბაგრატიონი გაიანე გიორგი XII-ის ას-
 ული 162, 173, 171
 ბაგრატიონი გიორგი XII, ერეკლე II-ის
 ძე (საქართველოს უკანასკნელი მეფე) 6
 141, 144, 145, 156, 162, 163, 167, 170,
 185, 187, 190—199, 206, 209, 211—214,
 224, 228, 233, 247, 260, 262, 304
 ბაგრატიონი გიორგი ოქროპირის ძე
 301—303
 ბაგრატიონი გრიგოლ ილიას ძე 301—303
 ბაგრატიონი დავით ბაგრატის ძე 303
 ბაგრატიონი დავით გიორგი XII-ის ძე
 (საქართველოს მმართველი) 6, 106,
 133, 191—198, 200—208, 211—219,
 223—228, 231, 260, 304
 ბაგრატიონი ევგენია პეტრე რომანის ძის
 ასული 286
 ბაგრატიონი ელენე ფარნაოზის ასული
 299
 ბაგრატიონი ვახტანგ (ალმას-ხანი) ერეკ-
 ლე II-ის ძე 200—202, 207, 208, 217,
 224

ბაგრატიონი თამარ გიორგი XII ასული
 177, 181, 183, 184
 ბაგრატიონი თეიმურაზ გიორგი XII-ის
 ძე 154, 193, 200, 290, 291
 ბაგრატიონი იესე ლეონის ძე 228
 ბაგრატიონი ივანე რომანის ძე 265
 ბაგრატიონი ილია გიორგი XII-ის ძე
 176, 179, 181, 182
 ბაგრატიონი იოანე გრიგოლის ძე 298,
 301—304
 ბაგრატიონი იოანე (ოქროპირ) გიორგი
 XII-ის ძე 179, 182, 191, 193, 200—202,
 213, 218, 304
 ბაგრატიონი ირაკლი ალექსანდრეს ძე
 246, 263, 295, 297—304
 ბაგრატიონი ირაკლი გიორგი XII-ის ძე
 171, 173, 176, 181, 182, 196, 197, 200,
 203, 205
 ბაგრატიონ-იმერეტინსკები 131, 161, 291,
 292, 305
 ბაგრატიონი ივლინ ერეკლე II-ის ძე
 142, 155, 164, 194, 197, 200—204
 ბაგრატიონი კირილე ალექსანდრეს ძე
 288, 289
 ბაგრატიონი მიხეილ ერეკლე II-ის ძე 5,
 149, 200, 207
 ბაგრატიონი მიხეილ გიორგი XII-ის ძე
 6, 175, 179, 180—182, 200, 278, 291,
 293, 296—303
 ბაგრატიონი ნინო გიორგი XII-ის ასუ-
 ლი 191
 ბაგრატიონი ნიკოლოზ ილიას ძე 301—303
 ბაგრატიონი პაულე ოქროპირის ძე
 301—303
 ბაგრატიონი პეტრე ივანეს ძე 41—45,
 47—50, 52—58, 59—62, 64—72, 74,
 76—81, 83, 104, 107
 ბაგრატიონი პეტრე რომანის ძე 265, 266,
 268—273, 275—280
 ბაგრატიონი რიფსიმე გიორგი XII-ის
 ასული 162, 173
 ბაგრატიონი რომან (რევაზ) ივანეს ძე
 116, 117, 265, 266
 ბაგრატიონი სალომე ფარნაოზის ასული
 299

მაკრატონი ფარნაოზი ერეკლე II-ის
 ძე 142, 155, 164, 299, 301
მაკრატ IV 10
შალაშვი 53, 54
შალაშვი ა. 111, 117
შარათაშვილი გიორგი 204
შარათაშვილი ზაალ 225
შარათაშვილი იესე ოსეს ძე 132
შარათაშვილი მელიტონ 268
შარათაშვილი ნიკოლოზ 267, 268
შარამიძე ალექსანდრე 14
შარიატინსკი ა. 249, 250, 263, 293, 298
შარკლაი-დე-ტოლი 77, 80, 91, 104,
 107—111, 113, 117
შეხუთოვი 190
შეკლეშვი 68
შელინსკი ბ. 291
შენივსენი 74—84, 107, 117
შეჟანი (ნარიამ გიორგი XII-ის მეუღ-
 ლის თანშეხლები რუსეთში) 178
შერგი 250
შერეიტერი 64
შერნადოტი 73, 77, 78, 81
შერტიე 77
შერძენიშვილი ნიკოლოზ 14
შერძენიშვილი შაქსიმე 146, 155, 156,
 194, 228
შლუდოვი 247
შოგდანოვიჩი შ. 61, 77, 81, 82, 88, 89,
 95—101, 103—106, 109, 110, 112
 118
შოგოლიუბოვი ე. 92, 93
შოლაროვი 108
შორისოვი ს. 61
შრიუსი იაკობ 38
შროსე მარი 11, 15, 17, 34
შულგაოვი ა. 70
შულგაოვი ი. 69, 70, 93
შუსკევედენი 58, 59, 61, 75, 76, 88—90
შუტკოვი ნ. 166
შუტკოვი პეტრე 133, 143, 148, 153, 116
 193, 197, 199, 216—218, 293
შუტურლინი ივანე 29, 30, 32
შუხი ლეოპოლდ 280

ზ
გაბაშვილი ბესიკ 132
გაბაშვილი სიმონ 225
გასვიანი გერონტი 3
განერელი აყაი 148, 163, 167
გიორგი ალექსანდრეს ძე (სოლომონ I-ის
 შვილიშვილი) 261
გიორგი გიორგის ძე (დავით გიორგის ძის
 მამა) 130
გიორგი XI 10, 11, 14, 15, 17
გიედავაშვილი ზურაბ 163
გიუბუში 103
გიურჯიზაძე 9
გიურჯიოლი 9
გლიკერია ელიზბარის ასული დავითაშ-
 ვილი (ალექსანდრე არჩილის ძის მეო-
 რე ცოლი) 17
გლინკა თ. 280—282
გოგელი 190
გოგოროვი ი. 120, 122
გოლარტი 28
გოლიცინი ა. 14, 18, 37
გოლიცინი ანდრეი 41
გოლიცინი ბ. 122, 123, 127
გოლიცინი ვ. 14
გოლიცინი მ. 105
გოლიცინი ნ. 108, 112, 124
გოლიცინი ს. 186
გოლოვინი ა. 273
გოლოვინი აეტონომ 27, 29, 30
გოლოვინი თ. 18, 20, 28, 30, 33
გოლოვინი ივანე ალექსანდრეს ძე 18
გოლოვინი ივანე მიხეილის ძე 18
გოლუბევი ს. 71
გოლუბევი ფ. 102
გორჩაკოვი ა. 109, 117
გორჩაკოვი პირველი 88
გონიკიშვილი შალვა გიორგის ძე 3
გონიკიშვილი მიხეილი 5, 81, 134, 255
გოსე იოჰან 23
გრამბოესკი 74
გრიბანოვი ე. 50—53, 56, 64, 70—72,
 74, 76, 78, 82—84, 94—99, 101, 106,
 112, 113, 117
გრიბოედოვი ალექსანდრე 265, 266
გრიგოლისშვილი იოანე 10
გრუზინსკები 9

გუდოვინი 179
 გულიაკოვი 201, 202, 224, 296—300, 304, 305
 გულაევიჩი ნიკოლოზ 263, 293
 გულქაჩა ბერი წულუკიძის ასული (სოლომონ I-ის მეორე ცოლი) 131
 გუმორტი 28
 გურიელი მამია 131
 გუსტავ ადოლფი 90
 გუსტავ გიციე 225

დ

დადიანები 6
 დადიანი ბეჟან 133
 დადიანი გრიგოლ (ოდიშის მთავარი) 133
 დადიანი ოტია (სამეგრელოს მთავარი) 131
 დადიანი ს. 39
 დავიდოვი დენის 74, 76, 78, 79, 81, 85, 88, 89, 115, 116, 124
 დავით გიორგის ძე (იმერეთის მეფე) 129—131, 232, 247, 261, 262
 დავით არჩილის ძე 13, 39
 დავით IV 132
 დავით რექტორი 227, 231
 დავითი (სოლომონ I-ის უკანონო შვილი) 131
 დაღბერგი 19
 დარეჯან არჩილის ასული 9, 39, 40
 დარეჯან დედოფალი (ერეკლე II-ის ცოლი) 7, 141—149, 152, 155, 194, 197, 199—204, 211, 213, 216, 222, 233, 262, 290, 302
 დარეჯან (სოლომონ I-ის ასული) 131
 დამყოვი ე. 15
 დე-კრუი 28—30, 32
 დერდელდენი 289
 დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 232—238, 241, 245, 261
 დიმიტრი დიმიტრის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 236, 240, 261, 301, 302
 დიმიტრი ვახტანგის ძე 151

დიმიტრი (პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონის შვილი) 286
 დიმიტრი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 295
 დიუპონი ს. 106
 დობროვოლსკი 252
 დოდაშვილი სოლომონ 267
 დოღგორუკი იაკობ 29, 30, 37
 დოღგორუკი პ. 63
 დოღგორუკოვები 166, 69
 დოღგორუკოვი 51
 დოხტუროვი დ. 117
 დუმბროვინი ნ. 166, 170
 დუმბაძე მამია 220, 221

ე

ეგნატე ონისიმეს ძე (მთავარდიაკონი) 216
 ედილაშვილი 170
 ეკატერინე ვასილის ასული (სკავრონსკაია იგივე გრაფინია ლიტა პეტრე ბაგრატიონის სიდედრი) 52, 54
 ეკატერინე II 51, 65
 ეკატერინე პავლეს ასული სკავრონსკაია-ბაგრატიონი 51, 70, 71, 86, 87, 92, 93, 94, 95, 123
 ელენე (ტერ სიმონა აბა მელიქის ასული) დავით გიორგი XII-ის ძის ცოლი 266
 ელიზაბეტა ალექსის ასული 95
 ელიზბარაშვილი გიორგი 225
 ელიზბარი (ქსნის ერისთავი) 132
 ენიკოლოფოვი კარასმან 225
 ერეკლე II 4—7, 132, 134, 141, 143, 146—148, 150, 155, 191, 193—195, 197, 200, 201, 207—209, 210, 212—214, 218, 260, 262, 303
 ერეკლე I (ნახარ-ალი-ხანი) 16, 17
 ერმოლოვი 86, 166, 183
 ესაძე ს. 32, 34, 38
 ესენ მესამე 98

ვ

ვალუევა 69
 ვასილი მიხეილის ძე (დიაკი) 13
 ვახტანგ VI 41, 57
 ვახტანგ V 10, 11
 ვახუშტი ბაგრატიონი 9
 ვეიდუ ა. 27, 29, 30, 32

ვეიროტერი 64
 ვიანტიანიანი ს. 117
 ვილე ი. 64, 120
 ვილსონი 118
 ვინიუსი ანდრეი 24, 38
 ვინცენგეროდი 6
 ვიტტე 235
 ვოზნიცინი პრ. 18
 ვოლკონსკი ფედულ 13
 ვოლტერი 228
 ვორონცოვი 185
 ვორონცოვი ელიზაბეტა 190
 ვორონცოვი ვ. 24

ზ

ზაქრევესკი ა. 186
 ზასი კ. 244
 ზუბოვი ნატალია 51

თ

თათულა (ექიმი) 149, 171, 173
 თამარი (იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის ასული, გურიის ერისთავის ცოლი) 135
 თამარი (მამია გურიელის ასული, პირველად გიორგი ლიპარიტის ცოლი, შემდეგ გიორგი VI-ის მეორე ცოლი) 131
 თარხნიშვილი სოლომონ 221
 თეოდორე ალექსის ძე (რომანოვი) 10, 11, 13
 თეოდორე მიხეილის ძე 243
 თეიმურაზ I 16
 თეკლა ერეკლე II-ის შვილი 146, 150
 თევთაშვილი გიორგი I
 თუმანიშვილი დიმიტრი 225
 თუმანიშვილი მანუჩარ 193

ი

იაკიმოვი 165
 იაკობი 277, 278
 იასეშვილი ნოდარ 14
 იერონიმი 111
 ივერიისშვილი 9

ივერპულო 9
 ივანე ალექსანდრეს ძე (ბაგრატიონი) 41
 ივანე ალექსის ძე (რომანოვი) 18
 ივანე ბოდბელი 204
 ივანე III 3
 ივანე რომანის ძე (ბაგრატიონი) 265
 ილიკ-ოღლუ 99
 იმერეტინსკები 9
 ინგოროყვა პ. 268
 იოანე ალექსის ძე (რომანოვი) 11, 13
 იოსელიანი ავთანდილ 117
 იოსელიანი პლატონ 148, 163, 167, 210—213, 215, 216, 219, 220, 231, 171, 173, 176, 196, 197, 200, 203, 205, ირანის ყაენი 196
 იურკოვსკი 78
 იუსტინე (მოავარეპისკოპოსი) 204
 იუსტინე (ციესარი) 223
 იუსუფ-ფაშა 97

კ

კაზიმირი ფრიდრიხ 16
 კაკაბაძე სარგის 132
 კალანდაძე ცეცილია 4, 5
 კალატოზიშვილი იოსებ 163
 კაშენსკი მ. 75
 კაშენსკი ნ. 88, 89, 104, 105
 კანდელაკი ა. 276
 კარაჩევი 165, 172
 კარლ XII 26, 29, 31, 34
 კარლ V 24
 კაკუკაშვილი 167
 კეკელიძე კორნელი 259
 კეკელიძე აბელ 135
 კირ აღრიანი (რუსეთის არქიეპისკოპოსი) 25
 კისტა გერცია 22
 კლინკერი 179
 კნორინგი 90, 91, 145, 156, 157, 171, 212, 213, 217, 223, 229
 კოვალენსკი 203, 206, 222
 კოკშაროვი ნიკოლოზ 279, 280
 კოლენკერი 106, 112
 კონსტანტინე დავითის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი 129, 130, 133, 135, 140, 184, 232, 240, 246, 251, 254, 255, 258, 261, 294, 301, 302

კონსტანტინე კონსტანტინეს ძე ბაგრა-
ტიონ-იმერეტინსკი 232, 238, 242—246,
249, 261, 301—303
კონსტანტინე პაულეს ძე 62, 71, 85, 106
კონსტანტინოვი 105
ქონიუბეი ვ. 117, 150, 156, 170, 175—177,
179, 223, 225, 299
კრიდნერი 251, 255
კრიპოვი 165
კუნდნევი 91
კურაყინი ა. 72, 85, 87, 94, 95, 105, 106
კურტუზოვი მიხეილ 51, 58, 61, 66, 68, 96,
105, 107, 109

ლ

ლაერენტი (არქიმანდრიტი) 15
ლაზარევი 143, 150, 157, 164, 169—174,
177, 182—184, 195, 201—204, 206,
208, 211—213, 215, 217, 219
ლაისტი არტურ 148, 194
ლანგე 31
ლანი 64, 73, 75
ლანსკოი სერგეი 247, 301
ლანკერონი 66, 98
ლეიხტენბერგი მაქსიმილიან 269—171
279, 280
ლენცი ე. 276
ლეონტიევი 177
ლესფორტი ფრ. 18, 20, 21
ლიბიხი 276
ლიენი 47
ლინსტა ჩოგე 22
ლიპარიტი გიორგი 131
ლიონიძე სოლომონ 204
ლობანოვი 85
ლომბიკოვი სტეფანე 14
ლომონოსოვი 47
ლომოური თამარ 5, 6, 41
ლოპუხინი პ. 117
ლორისტონი 106, 109

მაგომა მანსურ 44
მაკარი (არქიმანდრიტი 10
მაკი 58
მალაზემოვი ალექსანდრე 295, 299, 300
მამუკა (მათე) არჩილის ძე 14, 15, 17,
38, 39
მარია თედორეს ასული (იმპერატორ
პაულე I-ის ცოლი) 53, 65, 85, 94, 95,
105, 123, 175
მარია ნიკოლოზის ასული (ლეიხტენბერ-
გის მეუღლე) 270
მარიამ ბეჟანის ასული დადიანი (ალექსა-
ნდრე V-ის პირველი ცოლი) 131
მარიამ დედოფალი (გიორგი XII-ის მე-
ორე ცოლი) 7, 141, 143, 156, 157,
161, 170, 175, 17, 180, 182, 183, 195,
200, 204, 222, 233, 247, 262, 290,
302, 303
მარიამ ისაკის ასული (ალექსანდრე ბა-
ტონიშვილის ცოლი) 146
მარიამ კაციათ ასული (სოლომონ II-ის
ცოლი) 7, 185, 262, 290
მარიამ ოტიათ ასული დადიანი (სოლო-
მონ I-ის პირველი ცოლი) 131
მარიამ სოლომონ I-ის ასული 131
მარკოვი 77, 79
მაქსიმილიან II 24
მეგრელიძე შამშე 7, 45, 48, 49, 55, 74,
76, 89, 116, 250, 257
მენშვიკოვი 28
მერტეკოვსკი დ. 29, 30
მერფელდი 59
მეუნარვია იონა 267, 268
მეჭულში მელიქ 191
მუხათენა (იმერეთის მეფის დავით ვი-
ორგის ძის ასული, თავად სვიმონ წე-
რეთლის ცოლი) 135
მილერი ფ. 284
მილორადოვიჩი 59, 98
მილოსლავსკაია ფეოდოსია ივანეს ასუ-
ლი (ალექსანდრე არჩილის ძის პირ-
ველი ცოლი) 9, 15, 32
მიურატი იოაჰიმ 59, 61, 62, 73, 79
მიცკევიჩი 257
მიხეილ პაულეს ძე 236, 237

მონტესკიე 228
 მორაზოვი 24
 მორტიე 59, 112
 მოსე (მარიამ დედოფლის მსახური) 170
 მურავიოვი მ. 258, 259
 მურავიოვი (რუსეთის შინაგან საქმეთა
 მინისტრი) 301
 მუტრაბა იოსებ 225
 მუსრან-ბატონი 204

ნ

ნაკაშიძე ნოდარ 59, 61, 62, 72, 74, 78,
 80, 87, 98, 100, 103
 ნანსუტი 64
 ნაპოლეონი 58, 62, 65, 70—77, 80, 82,
 87, 105, 226
 ნარიშკინა მარია 66, 74, 81, 84
 ნარიშკინა ს. 66
 ნარიშკინი სიმონ 18
 ნატალია კირილეს ასული (დედოფალი) 18
 ნეი 73
 ნელიდინსკაია 69
 ნეპოკოინიცი ა. 225
 ნერსისოვი 226
 ნესელოდუ 109, 166, 183, 184
 ნიკიფორე (ბერ-მონაზონი) 225
 ნიკოლაევი 14
 ნიკოლაოზი (საქართველოს კათოლიკოს-
 პატრიარქი) 15
 ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-
 იმერეთისკი 6, 7, 131, 136, 140, 155,
 203, 232, 235, 236, 243, 244, 258,
 266—264, 290, 293, 294, 296—298,
 301—303
 ნიკოლოზ I 232, 233, 238, 240, 243, 269,
 271
 ნინა (გიორგი XII-ის ასული) 191
 ნინა (სამეგრელოს მმართველი) 8, 262,
 290

ო

ობოლენსკაია ანასტასია გრიგოლის ასუ-
 ლი (ილია გიორგი XII-ის ძის ცოლი)
 181

ობოლენსკი გრიგოლ 181
 ოლრი 66
 ომარ-ხანი 201, 211—213
 ონისიმოვი ზაქარია 225
 ოფერო 73, 80
 ორბელიანი ასლან (მარიამ დედოფლის
 სიძე) 168, 170, 171
 ორბელიანი დიმიტრი 173
 ორბელიანი ვახტანგ 151
 ორბელიანი თამაზ 211
 ორბელიანი იოანე 204, 206, 221
 ორბელიანი პეტრე 153
 ორლოვი 180, 181
 ოსმან-ფაშა 250—255
 ოსტერმანი 79
 ოსტოლოპოვი ნიკოლოზ 123
 ოფროსიმიოვი ა. 87

პ

პაეღუ I მ, 46, 48, 50, 51, 53, 55—56,
 65, 71, 86, 139, 170, 174, 175, 195,
 200, 202, 203, 213, 217, 218
 პაეღუტი (მლექელმზავარი) 182—184
 პაიქაძე გიორგი 4
 პარენსოვი 252
 პარკაიძე ვახტანგ 265, 270, 271, 276,
 280, 287
 პელეგინი ანდრეი 104
 პეროვსკი ა. 181
 პეტინი 269, 272
 პეტრე I 4, 9—11, 13, 18—21, 25, 42
 პიერი 42
 პიპერი 30, 37
 პლატონოვი 98—100
 პოზდნევი 47
 პოტაპოვი ა. 275, 285
 პოტიომკინი გრიგოლ 41, 51
 პოტიომკინი ბ. 44
 პრეშებიშვეცკი 67
 პროზოროვსკი 95—97
 პროტოპოპოვი 168
 პუშკინი ალექსანდრე 29
 პუშკინი თ. 169

ქუკოსკი ვ. 124

შ

სოლომონ I 129, 130, 132, 261
სოფიო (გიორგი XII-ის ასული) 162, 191
სტეფანოვი ნიკოლოზ 56
სტირნდალი 31

ჩ

სტრაზოვა ეკატერინე სერგის ასული (კონსტანტინე დავითის ძე ზაგრატიონ-იმერეტინსკის მესამე ცოლი) 247, 248, 294

ჩაეესკი 112
ჩენჭელი 37
ჩეპინინი ა. 27
ჩიღერომი ვ. 32
ჩიფათ-ფაშა 252
ჩოგავა აპოლონ 228
ჩოღამი (გიორგი VI-ის პირველი ცოლი) 131
ჩონენბერგი 48
ჩოკოსოვსკი ე. 126, 127
ჩომოდანოვსკი 23
ჩოსტოვი 78
ჩოსტომი 135
ჩოსტომპინი ფ. 116, 117, 120
ჩოტიერი 166
ჩუმიანცევი 101, 103, 109
ჩუხაძე ტრიფონ 228

სტროგანოვი ა. 56
სტროინოვსკაია ოლღა ვალერიანის ასული (დიმიტრი გიორგის ძე ზაგრატიონ-იმერეტინსკის მეუღლე) 240, 241

ს

სუეოროვი ა. 44—47, 49, 50, 56, 61, 65, 68, 70, 76, 89, 112, 123—124
სულეიმან-ფაშა 252
სულტა 73, 80
სურგუნოვი (სურგუნაშვილი) ე. 165, 174, 183
სურიკოვი 165, 166

სააკაძე (მაიორი, თბილისის კომენდანტი) 165, 166, 168
სალაგოვი (სალაშვილი) 93, 102
სალტანოვი ივანე 15
სალტიკოვი 110, 117
სენ-პარი 74, 87
სერბინოვები 296
სერგიევი 296
სერიურდი 47
სიღამონოვი ნინია 225
სიროტინინი იაგორ 249
სიული 24
სიხარულიძე ფრიდონ 10
სკობოლევი 251, 252, 255
სკაერონსკი პავლე (პეტრე ივანეს ძე ზაგრატიონის სიმამრი) 53—55, 57
სოკოლოვი ა. 135
სოლალაშვილი ბეჟან 36
სოლომონ II 132, 133, 135, 216, 233, 247, 261, 262

ტარლე ე. 58, 63, 70, 73—75, 84, 88, 117, 120
ტატიშვილი ვლადიმერ 14, 15, 39, 40
ტატიშვილი 216
ტაუბე 29
ტვერიტინოვი 87
ტიტოვი ე. 15
ტოლოზანოვი ს. 15
ტორმასოვი ა. 109, 111, 117
ტოლსტოი ლ. 67
ტოტლუბენი ე. 254
ტრუბეცკოვი ე. 29, 30, 32, 37
ტრუბეცკოვი ი. 104
ტუნკოვი 88, 166—169, 171

უ

უბრი პ. 72
უვაროვი თ. 68
უშიანცოვი 152
უსტრილოვი ნ. 10, 23, 25—27, 31—32, 34, 36—37

ფ

ფალავანდიშვილი ელიაზარ 213, 220
 ფალავანდიშვილი იესე 268
 ფალავანდიშვილი ნიკოლოზ 268
 ფამინცინი დ. 104, 108
 ფილარეტი (მიტროპოლიტი) 186
 ფილიპე (პატრი) 171
 ფორესტიე 279
 ფრანცი (ავსტრიის იმპერატორი) 62, 63,
 65, 94
 ფრიდრიხ დიდი 194
 ფრიდრიხ-ვილჰელმ III 73
 ფრიდრიხ III 19—21, 24, 26
 ფულუ 111
 ფუჟსი 50

ა

ქეთევან ანდრონიკაშვილი (გიორგი XII-
 ის პირველი ცოლი) 191
 ქეთევან დედოფალი (მეფე არჩილის
 ცოლი) 40
 ქეთევან (გიორგი XII-ის ასული) 191

ჟ

ჯარა-გიორგი 102
 ჯარაფეი ივანე 250
 ჯილჩი-ჯო-მირზა 17
 ჯიფიანი დიმიტრი 267

რ

რავენელი აბრამ 1
 რამილი 249, 292
 რამშე (ქსნის ერისთავი) 131
 რარლოტა სოფია 30
 რერემეტევი 28
 რერეაშიძე (აფხაზეთის მთავარი) 131
 რერეაშიძე ამირან 6, 46, 48, 50—52, 54,
 113
 რვარცი 181
 რიოშვილი ბეჟან 14
 რიოშვიტა (რაჰვის ერისთავი) 131
 21. მახვილ გონიკიშვილი

შტიტენერ-ფონშტიტენდელი 21
 შტელინი იაკობ 18
 შუბინსკი პ. 133
 შუვალოვი პ. 91

ს

საბტორიისკი ა. 66, 155
 სეოდოევი მ. 186
 სერნიშოვი 83, 107
 სეტევრტინსკი პ. 66
 სიტაე შათე 233
 სოლოვაშვილი 199
 სოლოვაშვილი გ. 153
 სუბინაშვილი ნ. 186
 სხვიძე 166

ც

ცაგარელი აღ. 220
 ცინცაძე იასე 191, 193
 ციციანოვი (ციციშვილი პ.) 141-144,
 166, 168, 170, 171, 174, 178—180,
 203, 222—225
 ციციშვილები 6
 ციციშვილი გიორგი (მარიაშ დედოფლის
 მამა) 218
 ციციშვილი პაპუნა (პაატა) 157

ჭ

ჭერეთელი აკაკი 272
 წერეთელი გ. 255, 256
 წერეთელი ზურაბ 132
 წულუკიძე ბერი 132

ძ

ძავევაძე ალექსანდრე 183
 ძავევაძე გარსევან 195, 202, 214, 217,
 220
 ძილავევი (ძილაშვილი) 172
 ძიქინაძე ზაქარია 70

ბას-ფოლად 11
 ხეოსტოვი 51
 ხილყოვი 32, 33
 ხიმშიაშვილი 70
 ხიმშიაშვილი ნიკოლოზ 167, 168, 182
 ხმიროვი მ. 10, 16, 18, 23—25, 31, 33, 37
 ხოვანსკი ე. 69
 ხოვანსკი ნატალია 69
 ხრუსტალიოვსკი 165
 ხოსრევ-შემქმედ-ფაშა 98

ჯალდუგიშვილი ნ. 9
 ჯაფარიშვილი ივანე 259
 ჯიბრაილ (გაბრიელ) გიორგი XII-ის ძე
 179, 180, 184
 ჯომარჯიძე 153
 ჯორაგევი სოლომონ 225

პოვენი 123

გ ა ო გ რ ა ფ ი უ ლ ი

ა

აბო 89, 90
 აელაბარი 173
 აესტრალია 279
 აესტრია 45—49, 58, 64, 65—68, 71, 72, 94, 96, 100, 106, 107
 აზია 45, 194
 აღანდის კუნძულები 90, 91
 აღპეზი 49
 ამერიკა 279
 ამიერკავკასია 96, 190
 ამსტერდამი 22
 ამშტეტენი 59
 ანანური 142, 152
 ასპერნი 83
 ასტრახანი 11, 13, 14, 17, 37, 216
 აუსტერლიცი 64—67, 69, 72, 105,
 აღმოსავლეთ საქართველო 1, 3, 5, 14, 220, 292, 301—303
 აზალციხე 134, 167, 200
 აჭიბენი (ციხე-სიმაგრე) 289

ბ

ბაზადალი (ციხე-სიმაგრე) 97
 ბაგრატიონოვსკი 127
 ბადენი 271
 ბაგარია 35, 58, 269, 271, 280
 ბაზარჯიცი 288
 ბალკანეთი 251, 255, 257
 ბალტიის ზღვა 25
 ბალტიისპირეთი 275, 285, 286

ბარტენშტიინი 83
 ბაქო 179
 ბელგოროდი 5, 169, 176—178, 182
 ბელგოროდის თემი 25
 ბელგრადი 250
 ბელორუსია 289
 ბენდერი 289
 ბერგამი 47
 ბერგენი 35
 ბერლინი 73
 ბერნი 32
 ბიერნეზობორგი 89
 ბილენის შაზრა 258
 ბოლშე 213
 ბორისოვო 110
 ბოროდინო 118, 119, 120, 121, 124, 125
 ბორჩალო 200
 ბოტნიის ყურე 37, 89, 91
 ბრაგელის შთა 49
 ბრაილოვი 99
 ბრეში (ციხე-სიმაგრე) 47
 ბრუმენი 35
 ბულგარეთი 97, 251, 255
 ბულონი 58
 ბუქარესტი 97, 105

გ

განჯა 196
 გატჩინა 52, 55, 57, 86
 განინა (ციხე-სიმაგრე) 97, 98
 გეორგიევსკი 4, 153
 გერმანია 20, 58, 269

გირსოვი (ციხე-სიმაგრე) 98
 გლარისი 49, 50
 გოლამბრენი 59, 60
 გორი 207, 208, 214, 217
 გოფი 79
 გროდნო 274, 275, 93, 236
 გროსელმავი 91
 გუდამაყარი 216
 გურია 129, 134
 გურჯაანი 216

ღ

ღანია 26
 დასავლეთ საქართველო 3, 5, 14
 დვალეთი 10
 დნეპრი 112
 დონი 258
 დრეზდენი 71
 დუბნიაკი 252, 253
 დუნაი 97, 99—101, 251—253
 დუშეთი 167, 214, 216

ე

ევროპა 10, 18, 25, 39, 45, 56, 103, 106,
 194
 ეის ყურე 28
 ელმა 50
 ენსი (მღ.) 59
 ენსი (ქალაქი) 38
 ესპანეთი 106, 107
 ესტლანდია (ესტონეთი) 35, 275, 286
 ერევანი 145, 196
 ეშმაკის ხიდი 49

ვ

ვალახია 99, 102
 ვარშავა 5, 45, 250, 256, 257, 272
 ვარშავის საპერტოგო 107
 ვეიშარი 73
 ვენა 47, 49, 57, 59, 70, 71, 86, 87, 93
 ვენდენი 24
 ვერა 173
 ვესტფალი 111
 ვილნო 109, 111, 274, 275, 285

ვილნოს გუბერნია 98
 ვისლა 45
 ვისრამა 35
 ვიტეზსკი 189
 ვიტეზსკის გუბერნია 274
 ვიშაუ (ქალაქი) 62
 ვლადიკავკაზი (ორჯონიკიძე) 168
 ვლადიმირის გუბერნია 122, 123
 ვოლგა 273
 ვოლკოვისკი 110
 ვოლინი 258
 ვოლინის გუბერნია 226, 258, 259
 ვორონეჟი 5, 169, 170, 174—177
 ვორონეჟის გუბერნია 272
 ვსესევიატსკოე 40

თ

თავაური 164
 თავრიზი 145, 146
 თბილისი 4, 5, 127, 141, 143, 146, 148,
 151, 156, 163, 166, 170, 173, 183, 192,
 195, 196, 199, 201, 206, 209, 210,
 213, 219, 220, 265, 266
 თელავი 199, 212, 217
 თერჯი (ქალაქი) 10—13, 17, 23
 თურქეთი 3—6, 9, 11, 44, 45, 95—98,
 104, 105, 132, 229, 233, 250, 251, 253
 თუშეთი 256, 260, 271, 288

ი

იაკობშტადტი 37
 იამპურგის მარზა 226
 იაროსლავი 104
 იბერია 33
 იენი 73
 ივერია 39
 იზმაილი 99, 101
 იმერეთი 1, 10, 11, 15, 17, 18, 37—39,
 132, 134, 137, 164, 200, 214, 216, 247,
 261, 264, 292, 294, 302, 304
 ინგლისი 26, 45, 46, 48, 58, 67, 72, 88,
 96, 97, 100, 103, 107, 269
 იჟერი 35
 ირანი 3—6, 11, 146, 196, 260, 263, 289,
 295, 303

ირან-ოსმალეთი 3, 4
ისახნა (ციხე-სიმაგრე) 97
იტალია 47—49, 58, 68, 76, 240
იულისი 35

კ

კავკაზი (ორჯონიკიძე) 172
კავკასია 3, 44, 96, 122, 133, 145, 146
166, 168, 169, 222, 228, 249, 263,
264, 292, 302
კაზანი 24
კაშიკი (მდინარე) 235
კარგლია 35, 281
კარპატები 63
კასპის ზღვა 3, 37
კაშუბი 35
კახეთი 10, 15, 209, 210, 212, 213,
216, 217
კენიგზბერგი 19-21, 81, 82
კიევი 66
კიუსტენჯი 98
კოვენი 274
კოზლოვი 288
კოლოზნი 186
კონსტანტინოპოლი 5, 103, 252, 255, 256
კონჩანსკოე 47
კოპენაგენი 26
კრწანისი 193
კურსკი 177-179
კურსკის გუბერნია 272
კურლანდია (ლატვია) 275, 286

ლ

ლამანში 58
ლანსბერგი 82
ლეკო 47
ლენინგრადი 223, 231
ლიბავა 19
ლისკოვის თემი 25
ლიტვა (ლიფლანდია) 105
ლიტვის (ლიფლანდიის) გუბერნია 51, 57
ლიუნენი 22
ლიფლანდია (ლიტვა) 19, 26, 35, 275, 286
ლოენა 252, 253, 255
ლოზანა 32
ლონდონი 58, 276
ლუცი 111

მ

მათხოვი 134
მარიუპოლი 289
მარსელი 240
მარტყოფი 216
მებელნი 23
მსოფრის ციხე-სიმაგრე 181
მინსკი 110, 274
მინსკის გუბერნია 227
მირი 111
მიტავა 19
მიუნხენი 280
მოვილევის გუბერნია 274
მოზდოკი 152, 153, 165, 168, 225
მოლდავეთი 95-98, 102, 104
მოსკოვი 5, 10, 13, 15, 17, 18, 22,
23, 25, 37, 40, 67, 191, 108, 116,
120, 131, 140, 153, 154, 156,
179, 180, 181, 184, 185, 187, 189,
221, 226, 233, 284, 285, 289
მოსკოვის გუბერნია 226
მუტენი 66, 68, 69
მუხრანი 146-148, 152
მუხომბის ციხე-სიმაგრე 134, 135, 232
მცხეთა 167, 187-189, 209, 210, 213

ნ

ნარვა 26-29, 71
ნეაპოლი 53
ნეაპოლის სამეფო 45, 58
ნევა 51, 108
ნემანი 110
ნიკოლაევი 258, 273
ნიკოლსკოე (სოფელი) 18
ნიევეროდის მახრა 25
ნიუპაუზენი 19
ნიცა 123
ნიშტადტი 19
ნოვგოროდი 26, 27, 29, 71
ნოვოგრუდოვი 110
ნოვოი (ციხე-სიმაგრე) 48

ო

ოდიში 134
ოლმუცი 62

ორგანო 17
ოსმალეთი 231
ოტომანის პორტა 99
ოჩაიკოვი 44

3

პავლოვსკი 72, 87, 94, 104, 105
პანიკისი 49
პარიზი 72, 82, 106, 107, 265, 276
პერეკოპი 288
პერმის გუბერნია 273
პეტერპოლი 51, 53
პეტროზავოდსკი 281
პილაუ 19, 21
პლუენა 251—255
პლოეშტი 25
პოდოლსკის გუბერნია 51
პოდოლსკის მახრა 226
პოლონეთი 12, 26, 28, 29, 31, 44, 47,
235, 250, 255, 257, 258, 289
პომერანია 35
პორტუგალია 106, 271
პრაღა 45
პრეისიშ-ვილაუ 79—81, 83, 85, 127
პრუსია 19, 20, 24, 26, 31, 36, 72, 73,
82, 106, 107,
პულტსკი 75, 76

6

რასევატი 98
რეინი 35
რიგა 19, 26, 37, 285
რომი 47, 283
როსშტოკის ულელტეხილი 49
რძევი 273
რუგოლდეო (ნარვა) 31
რუსეთის იმპერია 19, 178, 220, 225, 273
რუსეთი 1, 3, 5, 6, 12, 20, 23, 36;
44, 45, 48, 53, 59, 62, 64, 70—74;
81, 84, 87, 89, 91, 96, 97, 106, 107,
132, 133, 141, 142, 146, 148, 156,
161—164, 178, 195, 196, 214, 229, 233,
247, 250, 253, 255, 257, 260, 264,
271, 288, 292

6

სალთანოვკა 111
სამხრეთ აფრიაკა 279
სან-გოტარდი 49
სანკტ-პეტერბურგი 5, 11, 19, 36, 45,
47, 65, 67, 69, 84—86, 89, 90, 93,
133, 146, 148, 150, 154, 156, 161,
175, 178, 184, 194, 202, 213, 214,
222, 224, 225, 230, 239, 240,
247, 249, 250, 255, 269, 276, 284, 285,
288
სანკტ-პეტერბურგის გუბერნია 226
სარდამი 22
საფრანგეთი 45, 50, 58, 64, 65, 72, 81,
85, 96, 100, 103, 106, 269
საქართველო 1, 3, 16, 37, 40, 116, 137,
143, 144, 148, 156, 163, 164, 177,
178, 184, 190—194, 213, 222, 228, 229,
247, 260, 269, 294, 304
საქსონია 73
სეიდ-აბადი 191
სენ-კლუ 107
სერბია 99, 250
სილისტრია 99, 271
სიმბირსკი 14
სიმი 122—124
სკანდინავია 33
სლობოდო 96
სმოლენსკი 112, 113, 115, 118
სპარსეთი 143, 144, 146, 196, 229
სტარიცა 273
სტოკჰოლმი 31—33, 36, 87, 91

6

ტავასტპუსი 89
ტამერფორსი 89
ტატარიცა 100
ტერიუშევსის თემი 25
ტილიზიტი 85, 86, 96, 105
ტორნეო 91
ტორნი 77
ტრავენდალი 26
ტრაპიზონი 9, 133
ტულჩია (ციხე-სიმაგრე) 91
ტურინო 47
ტვერი (კალინინი) 273, 274, 280

ტვერის გუბერნია 273, 280
ტულის გუბერნია 271

უ

უკრაინა 6, 260
უმეო 91
ურალი 270, 279

ფ

ფერდენი 35
ფერდინია 35
ფინეთი 35, 87, 89—91, 104
ფრიდლანდი 84, 85, 105
ფრიდრიხსგამი 91
ფსკოვი 19, 27, 71, 288
ფშავი 163, 168

ძ

ქართლი 10, 14, 39, 132, 134, 209, 210,
214—217, 224
ქართლ-კახეთი 1, 132, 156, 161, 220,
260—264
ქიზიყი 201, 211
ქუთაისი 11, 129, 134
ქუჩუკ-კაინარჯი 132

ყ

ყაზახი 19a
ყარაბაზი 19b
ყარსი 191, 288
ყიზლარი 41, 44, 127
ყირიმი 271, 288

შ

შავი ზღვა 3, 95
შვედარდინო 119
შენგრაბენი 60, 66, 68
შვანდენი 50

შვედეთი (შვეცია) 19, 26, 31, 37, 56—72,
87—90, 107, 270

შვეიცარია 49, 50, 58, 61, 66
შიპკა 252
შკონსი 35
შლეცი 73
შტეტინი 35
შუმლი 288

ჩ

ჩაქვი 129
ჩრდილო-დასავლეთი კავკასია 96
ჩრდილოეთ კავკასია 42—44

ც

ცარიოვო-ზაიმიშნიევი 118
ციმბირი 33
ცნაიმი 59
ცხაოთი 153

წ

წილკანი 152
წმინდა ელენეს კენჭული 78, 127

ხ

ხარკოვი 271
ხევსურეთი 163

ჯ

ჯიქურაანთკარი 152

პ

პაავა 271
პანოვერი 58
პესენი 271
პოლანდია 22, 26, 48, 58, 106
პოლშტაინის საპერცოვო 26

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	9
პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი	41
კონსტანტინე დავითის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	129
დარეჯან დედოფლის გადასახლება რუსეთში	141
საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის ქვრივის გადასახლება რუსეთში	156
დავით ბატონიშვილი	191
დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	232
ალექსანდრე გიორგის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	241
ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	247
ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი	259
პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი	265
სკირილე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი	288
სპეციალური კომისიის შექმნა რუსეთში დასახლებული ბატონიშვილებისა და მათი შთამომავლობის მატერიალური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად	290
რეზიუმე	306
საძიებლები	313

Гоникишвили Михаил Георгиевич
ПОСЕЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
БАГРАТИОНОВ В РОССИИ
(На грузинском языке)

გამომცემლობის რედაქტორი ც. თოდუა
მხატვარი გ. ლომიძე
მხატვრული რედაქტორი მ. ხურცილავა
ტექნიკური რედაქტორი ც. ქამუშაძე
კორექტორი გ. გრძელიშვილი.

გადაეცა წარმოებას 16.12.85, ხელმოწერილია დასაბუქდად 26.5.86,
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ქალაქი № 1; ბეჭედა შალაღი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდი თაბახი 20,5;
პირ. საღებავ-გატარება 20,9; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 18;
უე 09357; ტირაჟი 50000; შეკვეთა 3023

ფასი 1 ჰან. 85 კაპ.

საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
„მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის, 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19.

საქართველოს კბ ცკ-ის გამომცემლობის შრომის წითელი
ღრწის ორდენოსანი სტამბა, თბილისი, ლენინის, 14
Ордена Трудового Красного Знамени типография издательства
ЦК КП Грузии, г. Тбилиси, ул. Ленина, 14.

